

Yearbook 2013 International Labour Movement

Évkönyv 2013 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XXXIX. évfolyam

A gazdasági válság és a munkásmozgalom

Artner Annamária: A munkanélküliség és a szegénység – 2010–2012; *Leo Panitch, Sam Gindin:* A kapitalista válságok és a jelenlegi válság; *Joseph E. Stiglitz:* A megszorításoknak létezik jobb alternatívája; *Richard Seymour:* A megszorítások keményen érintik a politikusokat

Rendhagyó életutak: *Ilja Ehrenburg (Hetényi Zsuzsa), Ruth Fischer (Mario Kessler), Federico Garcia Lorca (Simor András), Eric Mühsam (Illés László), Alekszandra Kollontaj (Jemnitz János)*

Tanulmányok:

Artner Annamária: Versenyképesség kontra bérmunka; *Dömény Zsuzsa:* Chávez tizenkét éve; *Kate Hudson:* Egy politikai hiba, aminek súlyos következményei voltak; *Jacques Juillard:* A baloldal forrásainál; *Colin Leys:* John Saville és a Socialist Register; *Steve Parsons:* A dán politikai fejlődésről és a 2011. évi dán parlamenti választásról; *William A. Pelz:* A munkásosztály életviszonyai a globalizáció korszakában; *Vijay Prashad:* A nemzetközi szolidaritás agóniája

Franciaország és a francia munkásmozgalom

Nagy-britannia és a brit munkásmozgalom

Olaszország és az olasz munkásmozgalom 2011

Az „Afrikai Tavasz” 2011

Dokumentumok: *Willy Münzenberg és Károlyi Mihály (Hajdu Tibor)*

Sajtótörténet: *Die Neue Zeit, La Révolution prolétarienne, The New Statesman and Nation*

Életutak: *Herr, Lucien; Sembat, Marcel (Jemnitz János), Collotti, Enzo (Aldo Agosti), Fejtő Ferenc (Jemnitz János), Haupt, Georges (Andrea Panaccione), Manacorda, Gastone (Pankovics József), Darre, Edie (Tony Atienza), Fyrth, Jim; Magri, Lucio (Donald Sassoon), Micu, Andrei (José Antonio Merida, Harsányi Iván), Riordan, Jim*

Könyvismertetések – Bartha Eszter, Jonathan Davis, Jérôme Garcin, Harsányi Iván, Jemnitz János, John Manning, John Schwarzmantel

Beszámolók: *ITH Linz 2011 (Jemnitz János), Ideológiák a 20. században (David Morgan), Konferencia a Párizsi Kommün történetéről (Marc Vuilleumier), A 2011. október 5–6-i moszkvai Luxemburg konferencia (Narihiko Ito), A kommunizmus reformja konferencia (Francis King)*

International Supplement

The 47th Linz Conference of ITH, 29th of September – 1st of October (*Jemnitz János*)

Aldo Agosti: Da Spartaco alla Vienna Rossa. Un percorso di studi sulla sinistra europea I.

Bookreviews - Donald Sassoon: One Hundred Years of Socialism (*John Schwarzmantel*)

Marc Vuilleumier: Regards sur la Commune de 1871 en France: nouvelles approches et perspectives

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2013
XXXIX. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2012

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Artner Annamária
Bebesi György
Dömény Zsuzsa
Harsányi Iván technikai szerkesztő
Havas Péter
Horváth Jenő
Jemnitz János szerkesztő
Juhász József
J. Nagy László
Székely Gábor szerkesztő
Szöke Károly
Vadász Sándor

E kötetünk a

Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikatörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),
der I. G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

***Az Évkönyv 2004. , 2005. , 2006. , 2007. , 2008. , 2009., 2010., 2011., 2012.
és 2013. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text of
Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 and 2013:
www.yearbook.atw.hu***

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Jevzerov, Robert (Moszkva)
Johnstone, Monty (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Mészáros, István (Rochester)

Morgan, Kevin (Manchester)
Narihiko, Ito (Tokio)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jörgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovroszk)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Tych, Feliks (Varsó)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Wolikow, Serge (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A MUNKÁSSÁG

ARTNER ANNAMÁRIA:

A munkanélküliség és a szegénység – 2010–2012

(Rövidítve)

A gyerek, akire nem figyelnek, éljen jómódban vagy szegénységben, rosszul érzi magát. Amikor kiköt Zacher Gábor drogklinikáján vagy a rendőrőrsön, vagy verekedésbe keveredik, falfirkát csinál, esetleg meglopja az apját, a szülő sokszor csodálkozva mereszti a szemét – nem érti, mi történt.

Az ILO – az ENSZ munkaügyi szervezete – legújabb jelentése (ILO 2012) szerint a világon ma 456 millió dolgozó (!) ember él a családjával napi kevesebb mint 1,25 dollárból (havi 8-9 ezer forint per fő) és 900 millió azoknak a száma, akik kevesebb, mint napi 2 dollárból – ez kb. a magyarországi segélyszint felének (!) felel meg (13-14 ezer forint per fő). Vagyis a világ dolgozóinak 29 %-a, tehát minden harmadik, és vele családja él így. Holott a világon az egy főre jutó GDP (vásárlóerő paritáson) 11.800 dollár, e szintnek a 150-200 szorosa.

A globális munkanélküliség ma 200 millió fő, 27 millióval több, mint 2007-ben. Az elkövetkező 10 évben évente 46 millió ember lép be a világ munkaerőpiacára, tehát legalább 600 millió munkahelyet kellene létrehozni a szociális katasztrófa elkerüléséhez.

Az EU27-ben a válság következtében 5 millióval, 23 millió fölé nőtt a munkanélküliek száma. 116 millióan szenvednek anyagi vagy szociális kirekesztettség-től (EU2011.hu s.a.). Ezen belül 83–84 millióan élnek a szegénységi küszöb (az átlagjövedelem 60%-a) alatt, ami természetesen jóval magasabb, mint napi 1-2 dollár, de az európai társadalmakban mégiscsak komoly nélkülözést jelent. Ennek csak alig egynegyedével (20 millióval) csökkentésére vállalkozik a 2010-ben megszületett Európa 2020 stratégia, és ráadásul az ehhez szükséges gazdasági növekedésnek még csak a jelei sem látszanak.

Az anyagilag szegények és azok közül is sokan, akik nem élnek nyomorban, rosszul érzik magukat e világban. Sérelmezik, hogy a dolgok a fejük felett történnek, hogy nincs tényleges beleszólásul még a helyi ügyek intézésébe sem. Ez a tömeg nagyrészt passzív, tudatlan, enervált és szkeptikus. Orwell a második világháború után született híres művében, az „1984”-ben így ír: „A proletároktól” [akik a társadalom 85%-át teszik ki] „nincs mit félni. Magukra hagyva tovább dolgoznak, szaporodnak és halnak, nemzedékről nemzedékre, évszázadról évszázadra, s nemcsak hogy lázadásra nem fognak érezni semmilyen ösztönzést,

hanem még azt sem lesznek képesek felfogni, hogy a világ másféle is lehetne. Ők csak akkor válhatnak veszélyessé, ha az ipari technika fejlődése szükségessé tenné, hogy magasabb fokon képezzék őket. ...azonban ... a népoktatás színvonala ténylegesen hanyatlóban van. Hogy milyen véleményeik vannak vagy nincsenek a tömegeknek, azt” [a világ urai] „közömbös dolognak tekintik. A tömegek számára megengedhető az értelem szabadsága, hisz azoknak nincs intelligenciájuk. ... Ha lehet még egyáltalán reménykedni valamiben, csak a prolikban lehet! ... Ahol egyenlőség van, ott józan ész is van. Előbb-utóbb be fog következni: az erő öntudattá alakul át. A prolik halhatatlanok. ... A végén csak fel fognak ébredni. S mielőtt ez megtörténne – lehet, hogy csak egy évezred múlva – addig is életben maradnak, mindennek ellenére, akár a madarak, testről testre adva át egymásnak az életerőt...”

A prolik valóban halhatatlanok (naponta termeli őket újra a mindent átható profitharc), viszont Orwell óta hatalmasat fejlődött a kommunikáció, 1989-ben a kapitalizmussal szembeni alternatívával kísérletező kelet-európai rendszerek bukásával együtt beköszöntött az internet világa. Ennek jóvoltából az „öntudatra ébredés” jelei is látszanak.

LEO PANITCH, GREG ALBO, VIVEK CHIBBER:

Előszó

(Rövidítve)

A 2008-as gazdasági válság elszabadult, egymás után csődöltek be a titánok... sok százezer munkás veszítette el a munkahelyét, a nyugdíjak megrendültek és megfogyatkoztak, az emberek megtakarításai elpárologtak, családok veszítették el otthonukat, és többé nem lehetett nem látni, hogy mivel jár a kapitalizmus és a profitgyártás. A nagy kapitalista gazdaságok szakadékbá zuhantak és olyan recesszió következett be, amelyet az emberek nem láttak a nagy válság óta. Ráadásul a válságnak nincs vége és nem is lehet látni, hogy mikor kerülünk ki belőle. Mindenesetre ez a 21. század első nagy válsága. Amit bizonyosan láthatunk már, hogy veszélyes orvoslásokhoz nyúlunk és hosszú stagnálás következik be. Ám ne maradjon semmi kétség, az emberek milliói számára a válság azt hozta, amit minden válság mindig is hozott: ismét világos lett, hogy a kapitalizmusban a profit számít és nem az emberek.

A baloldal mindig világosan látta, hogy a válságok a leginkább sebezhető emberek számára okozzák a legnagyobb szenvedéseket, és sebei sokkal hosszabban megmaradnak, még akkor is, amikor a válság maga már véget ért. Pontosan ezért komoly szocialisták soha nem üdvözölték a gazdasági hanyatlást, mélybe zuha-

nást. Ám a gazdasági válságok ugyanakkor bizonyos politikai lehetőségeket is kínálnak. Így a nagy világgazdasági válság, majd az 1960-as és 1970-es évek válságai együtt jártak jelentős szociális robbanásokkal és az emberek bizonyos eredményeket is elértek. A kérdés az, hogy jelenleg olyan helyzetben vagyunk-e, amikor hasonló előnyöket, előrehaladást érhetünk el? Ez lehetséges, ám ösztintének kell lennünk erőnket és képességeinket illetően. Az utóbbi évtizedekben a jobboldal erősödött meg egyre inkább. A dolgozó emberek számára a szomorú tény az, hogy látniuk kellett azoknak az intézményeknek a lebontását, lebomlását, amelyeket a 20. század második felében építettek ki. A fejlett világban a szociáldemokrácia helyzete úgy változott meg, hogy már nem a dolgozó embereket képviseli, hanem a pénzügyi köröket és a profitot. A világ déli területein a nemzeti felszabadító mozgalmak és némi szocializmus ködlik fel, ám mindent összevéve a baloldal jelenleg gyengébb, mint a Párizsi Kommün óta valaha.

Valóban, amióta a válság kirobbant, az új helyzetben inkább az uralkodó osztályok láttak lehetőségeket az új viszonyok maguk számára való kihasználására, mintsem az LP és a szociáldemokrata pártok. Annak ellenére, hogy az emberek felháborodtak a spekulációs orgiákon, amelyeket a neoliberalizmus szabadított el, továbbá annak ellenére, hogy a szabadpiacos rendszer mitológiája hitelét veszítette, annak ellenére, hogy a közvélemény nyilvánvalóan ellenséges érzülettel viseltetett a bankok kimentése ellen – mindennek ellenére a kapitalista állami rendszer nem rendült meg, noha az volt a felelős végül is a nagy összeomlásért. Jellemző, hogy 2010 júniusában, amikor ezt az előszót írtuk, akkor ült össze a G-20-ak vezetőinek tanácskozása Torontóban, amely után olyan nyilatkozatot tettek közre, hogy az ő reagálásuk és válaszuk a válságra teljesen jó volt. Egyúttal hangsúlyozták, hogy az elkövetkező három évben is minden akadályt el fognak hárítani a nemzetközi tőke kivétel, befektetések és kereskedelem elől. Azt is hangsúlyozták, hogy mindenféle belső akadályt is lebontanak, kiküszöbölnék az ipar és a kereskedelem szabad mozgása elől, ez érinti a pénzügyi élet teljes területét is. Úgy tűnik, hogy a megszorítások új korszakába léptünk. Ez egyúttal azt jelenti, hogy további támadások érik a szakszervezeteket és a dolgozó osztályok eddig elért jogosultságait.

Ilyen körülmények között nagyon józan számvetést kell készítenünk gyengeséggünk okairól. Bármilyen fogja fellendíteni a baloldalt, az okok között bizonyára ott lesz a gazdasági válság kielégítő elemzése, amelynek során kitérnek a válság mind gazdasági, mind politikai dimenzióira. A válság marxista elemzése elsősorban a gazdasági okokra helyezi a hangsúlyt. Pontosan emiatt a korábbi gazdasági válságok esetében is ismételten visszanyúltunk Marxhoz. Nem véletlen, hogy a *Tőke* nagy példányszámú új kiadásokat ért meg és még olyan kiadványok, folyóiratok címlapjára is került, mint a *Foreign Policy*.

Az utóbbi időben mi az SR két kötetét is a gazdasági válsággal kapcsolatos problémák elemzésének szenteltük. Ennek során a gazdasági válságnak mind történeti távlatait, mind elméleti összefüggéseit is elemeztük, nagy nyomtatékkal a pénzügyi kapcsolatokon az USA-ban, Európában, Japánban és Dél-Afriká-

ban. Az SR megfelelő kötete gondosan elemzi azt is, hogy a gazdasági válságnak milyen következményei voltak a munkásosztályra, gazdaságilag, szociálisan és politikailag. Így olyan eredményre jutottunk, hogy különböző okok miatt, noha a neoliberalizmus csődöt mondott, a kapitalizmus mégis újra életre kelt. A következő évi kötetünk földrajzilag újabb területeket tekint át, így Kínát, a Közel-Keletet, Kelet-Európát és Latin-Amerikát. Ugyanebben alaposan vizsgáljuk majd a válság kiinduló központi régióját, az USA-t. Természetesen kitérünk majd arra is, hogy a baloldal eddig milyen válaszokat adott a válságra, illetve, hogy mi a kölcsönhatás a gazdasági és a környezeti válság között, és mindebben milyen szerepet játszanak a nagyvárosok. Ez a kötet írásainak fókuszába állítja majd a szocialista válaszok elemzését, és ennek során éppen napjaink reagálásaira lesz figyelemmel.

Az írások tekintélyes része azokra az előadásokra támaszkodik, amelyek a Yorki egyetem konferenciáján hangzottak el 2010 februárjában.

Forrás: *Preface – Socialist Register 2011*. The Merlin Press, Wales, IX–XI. old.

LEO PANITCH¹ ÉS SAM GINDIN:

A kapitalista válságok és a jelenlegi válság

Pontosan százötven évvel ezelőtt, mielőtt a mostani, 2007-ben kirobbant gazdasági válság megkezdődött, New Yorkban kezdődött meg 1857-ben az a pénzügyi válság, amely két éven át tartott. Minthogy ez a válság hamarosan Európa nagy pénzügyi központjaira is áterjedt, Marx előre örült, hogy ez újabb munkásforradalmakra fog vezetni az európai kontinensen. Miként azt Michael Kratke megállapította, a válság pontosan úgy kezdődött, ahogyan azt Marx előre megjósolta már 1850-ben, vagyis hogy a válság az USA-ban kezdődik, és áterjed majd Európára is, és ez lesz a világ első nemzetközi gazdasági válsága. (Marx ezeket a sorait annak kapcsán írta, hogy a híres *Grundrisse* írásán dolgozott.) Marx és Engels levelezésükben megállapították, hogy ez a válság súlyosabb és kiterjedtebb, mint minden korábbi válság volt. Jelezték azt is, hogy a pénzügyi válság csak az előjáték, az kiterjed majd az iparra is, ami súlyosan érinti majd Nagy-Britannia gazdasági rendszerét, sőt a brit hegemoniát is. 1857 októberében Engels azt írta Marxnak, hogy az USA-ban kirobbant válság sokáig fog tartani. Ehhez hozzáfűzte, hogy „ez nagy lehetőségeket kínál a mi számunkra is”.² Két héttel később ehhez hozzáfűzte, ilyen jóslatot máskor is leírtunk, de most ez megalapozottabb,

¹ Leo Panitch hosszú évek óta a Socialist Register társszerkesztője, de nyilvánvalóan ő az igazi első számú szerkesztő. (Írásait az Évkönyv már többször is közölte.)

² MEM ...

„ez élet-halál kérdése”.³ Amikor 1858 közepe tájt a válság végéhez kezdett közeledni, Marx azon gondolkodott és azt vizsgálta, hogy a dolgok miért nem úgy történtek, ahogy elképzelte és látta. Úgy vélte, hogy a válság gyors befejeződése annak köszönhető, hogy egyfelől lebecsülték a tőkés gazdaság gyors fejlődését, valamint azt, hogy az európai tőke, illetőleg az ipari termelés termékei milyen nagy mértékben jutnak el a gyarmatokra és a dominiumokba. Ez főként az angol iparra vonatkozik, amely ekkor a globális ipari termelésben központi helyet foglalt el... Marx elemzései a válság tanulságairól persze összetettebbek, más tényezőket is számításba vett. Felmerültek a jövőre vonatkozó tanulságok, ezek ismétlődései, sőt elmélyülésük is, amelyek újabb következtetésekre nyújtottak lehetőséget. Ötven évvel később, 1907-ben a válság ismét New Yorkban kezdődött, megint a bankszférában, hamarosan kiszélesedett és az USA GDP-jének 11%-os visszaesésére vezetett. A válság Európára is kiterjedt régóta nem látott méretekben. Ám ez a válság is rövid ideig tartott, a válságelemzések számára kevesebb újat hozott, mint az első globális válság 1857–58-ban, amelyet Marx sokoldalúan elemzett. Később Engels az újabb válságok nyomán 1884-ben írt már arról, hogy az ismétlődő válságok elvezetnek majd a kapitalista rendszer megdöntéséhez.⁴

A 19. század végén a marxista válságelemzések elmélyültek, részben arra az alapkérdésre kerestek választ, hogy néha az ipari túltermelést sikerült orvosolni, máskor pedig nem. Sok mindenre választ adott a marxi megfigyelés a profitráta süllyedéséről és annak következményeiről, de az is megfigyelhetővé vált, hogy másfajta ellentendenciák is megmutatkoznak, így a munkásosztály kizsákmányolása intenzívitásának fokozódása, a technológiai fejlődés, új piacok megnyitása, a hitelélet fejlődése, valamint az állami beavatkozások különböző formái. A gazdasági magyarázatok sokszor történetitlenek és mechanikusak voltak. A helyesbítésekre már az 1880–90-es évek válságai után is megtörténtek a kísérletek, így ezt Antonio Labriola⁵ is megtette, aki óvott az akkoriban terjedt vélekedéstől, a kapitalizmus korai és biztos összeomlásának tételétől.⁶ Így a szociáldemokrata mozgalom berkeiben e kérdésben komoly viták zajlottak le, amibe élénken bekapcsolódtak a revizionisták még 1914 előtt. Ekkor már felfigyeltek arra, hogy a kapitalista gazdaság országhatárokon belüli fejlődése véget ért, megkezdődött az erős globalizálódás, ami elvezetett a gyarmatosításra, ami új problémákat vetett fel, többek között a háborús konfrontációk ismétlődését és kiszélesedését.

Jól ismert, hogy a marxista teoretikusokat erősen befolyásolta Hobson 1902-ben megjelent munkája,⁷ amelyet az imperializmusról írt. Keynest megelőzve írt arról, hogy reformista módszerekkel az újraelosztást módosítva lehetne a belső fogyasztást növelni, mert ellenkező esetben az imperialista tendenciák erősödnek fel. Ami kevésbé ismeretes, hogy Hobsonra azok az USA-beli közgazdászok ha-

³ MEM ...

⁴ MEM ...

⁵ Antonio Labriola életútját lásd Évkönyv, 1993.

⁶ Labriolát idézi Lucio Colletti: *From Rousseau to Lenin*. New Left Books, 1972. 59.

⁷ A szerző John Atkinson Hobsonnak 1902-ben, Londonban megjelent *Imperialism* című munkájára utal.

tottak, kik már az 1890-es évek gazdasági válságára reagáltak és az USA nyugati területeinek megnyitásáról, illetőleg azok szerepéről írtak. 1898-ban az amerikai válság véget ért, és az USA termelés felerősödve exportra ment. A marxista közgazdászok azonban ebben az időben nagyon alábecsülték a belső fogyasztás határait mind az USA-ban, mind más országokban. Ez összefüggött azzal, hogy jobbra a munkásosztály „elnyomorodásának” tételéből indultak ki, és nem vették figyelembe, hogy a munkásosztály helyzete javulhat, részint annak következtében is, hogy a munkásosztály ereje és szervezettsége is megnőtt. Ugyanakkor lebecsülték az állam önálló mozgásának lehetőségeit; csak a tőke eszközeként láttatták és sem belső, sem külső, határokon túli mozgásában nem ismerték fel a gazdaságra gyakorolt hatásait. Ami a marxista teoretikusokat illeti, voltak kivételek, nem annyira Luxemburg, aki az alacsony fogyasztást elemezte, hanem inkább Hilferding,⁸ aki rávilágított a tőkekoncentráció és –centralizáció jelenségeire, valamint az ipari és a finanszírozás összefonódására. Miként rámutatott, ez csökkenthette a versenyt a hazai piacon és hozzájárult ahhoz, hogy az állam támogassa a külső expanziót. Ez nemcsak a tőkekivitel fokozódásával járt, hanem a fejlett ipari országok közötti verseny növekedésével is, ezek vezettek el azután a háborús kataklizmákhoz is.

Miként már korábban hangsúlyoztuk, a 20. század második felében, az USA gazdasági megerősödése folytán a vezető tőkés országok rivalizálása jócskán anakronisztikussá vált.⁹

Forrás: Leo Panitch és Sam Gindin: *Capitalist crises and the crisis this time*. In the Socialist Register, 2011, 1–4.

JOSEPH E. STIGLITZ:

A megszorításoknak létezik jobb alternatívája

J. E. Stiglitz közgazdasági Nobel-díjas professzor cikkét azért közöljük, mert betekintést nyújt az USA jelenlegi gazdasági problémáiba, és hasznos általánosítható javaslatokat tesz a megszorító politikák alternatíváira. A szerk.

A legutóbbi recesszió után hatalmas, békeidőkben példátlan deficitek szakadtak az érintett országok nyakába, a növekvő államadósságuk miatti félelmekkel

⁸ Rudolf Hilferding életútját lásd Évkönyv, 1977, valamint Robert Jevzerov Hilferding-cikksorozata: Évkönyv, 2010–12.

⁹ Sajnos terjedelmi okok miatt e fontos tanulmány további részét már nem tudtuk átvenni, valószínűleg a következő kötetünkben egy további részt közölni fogunk. (A szerk.)

együtt. Ez számos országban vezetett megszorításokhoz. A jelentős deficitcsökkentésben reménykedők viszont csalódní fognak, mert a növekedés lassulása leszorítja az adóbevételeket, illetve megemeli a munkanélküli segélyek és más szociális juttatások terheit.

Az adósságnövekedés megfékezésére tett kísérlet arra kényszeríti az országokat, hogy a prioritások és értékek meghatározására koncentráljanak. Az Egyesült Államoktól rövid távon aligha várható olyan masszív kiadáscsökkentés, mint Nagy-Britanniában. A hosszabb távú államháztartási kilátások azonban elég komorak voltak ahhoz, hogy *Barack Obama* elnök kinevezzen egy kétpárti bizottságot annak elemzésére. A testület elnöke nemrég bepillantást engedett abba, ami a jelentésükben valószínűleg szerepel majd. Ebből kitűnik, hogy megkísérlik a szociális védelem gyengítését, az adórendszer progresszivitásának a csökkentését, illetve a kormány méretének és szerepének zsugorítását, miközben meggyökeresedett érdekcsoportok (mint például a katonai-ipari komplexum) szinte semmit sem éreznek majd a dologból.

Az USA-ban (és néhány további ipari országban) a hiánycsökkentő terveket az utóbbi évtizedben történekekkel összefüggésben kell meghatározni. Így figyelembe kell venni, hogy:

- masszívan növekedtek a katonai kiadások, amelyeket két meddő háború is szükségessé tett;
- növekedett az egyenlőtlenség, a legfelső egy százalék a jövedelmek több mint 20 százalékát sajátítja el, miközben gyengül a középosztály; az amerikai háztartások átlagos jövedelmei több mint 5 százalékkal estek, s a folyamat már a recesszió előtt elindult;
- a közületi szektor – benne az infrastruktúra – alulfinanszírozottságtól és gyér beruházásoktól szenved, ezt jól szimbolizálja New Orleans városában a gátak összeomlása;
- növekedtek a nagyvállalatok támogatására szánt segélyek, az etanol program keretében folyósított szubvencióktól kezdve egészen azokig a juttatásokig, amelyeket illegálisnak minősített a Világkereskedelmi Szervezet.

Végeredményben viszonylag könnyűnek látszik egy deficitcsökkentő csomagterv összeállítása, amellyel javítható a hatékonyság, ösztönözhető a növekedés és csökkenthető az egyenlőtlenség. A programnak öt összetevőre lenne szüksége.

Először is növelni kellene a nagy hozamokkal kecsegtető közületi beruházásokat, akkor is, ha emiatt rövid távon növekedne az államadósság, mert hosszabb távon éppen az ellenkezője következne be. Tegyük fel a kérdést, hogy vajon melyik üzleti vállalkozás nem ugrana 10 százalékos hozammal kecsegtető beruházásokra, ha kevesebb mint 3 százalékos kamat ellenében tudna forrásokat bevonni, mint ahogy fennáll az USA esetében.

Másodszor, csökkenteni kell a katonai kiadásokat. Nemcsak a kilátástalan háborúkra elfolyó összegeket szükséges visszafogni, de olyan fegyverekre sem kell pénzt adni, amelyek a nem létező ellenséggel szemben is hatástalanok. A katonai programokat jelenleg úgy folytatjuk, mintha a hidegháború soha nem ért

volna véget, így az USA annyit költ védelmi kiadásokra, mint a világ többi része együttvéve.

Harmadikként meg kell szüntetni a vállalati szféra számára teremtett jóléti rendszert. Amerika elkövette azt a hibát, hogy az emberek ellátására szolgáló jóléti rendszert leépítette, miközben ugyanilyent épített ki a vállalatok számára. Ezt világosan jelzik olyan mentőakciók, amelyeket a legutóbbi recesszió idején indítottak az AIG, a Goldman Sachs és más bankok víz felett tartásáért. A vállalati jóléti juttatások az amerikai agrobiznisz számára helyenként a bevételek felét is kiteszik. Súlyos dollár milliárdokat kapnak például gyapotszubszenció formájában egyes gazdag vállalkozások, ezzel nyomottá teszik az árakat, és megfojtják a termelőket a fejlődő világban. A vállalati jólét hasonlóan szörnyű formáját képviseli a gyógyszergyáraknak megadott különleges elbánás. Bár e kör legfontosabb vevője éppen az állam lenne, mégsem jogosult ártárgyalásokra, emiatt az érintett cégek az utóbbi évtizedben 1000 milliárd dollárt is megközelítő többletjövedelemre tettek szert.

Negyedikként az energiaszektor példázza a különleges nyereségek „svédasztalos”, önkiszolgáló rendszerét, különösen az olaj- és a gázipar esetében. Ezek a cégek nemcsak az államkincstárt károsították meg, hanem az erőforrások allokálását is eltorzították, és súlyosan károsították a környezetet. Ugyancsak ide lehetne sorolni a nemzeti erőforrások elkótyavetyélésének olyan formáit, mint a műsorszóróknak ingyenesen adott hullámsávok, a bányavállalatokra kirótt alacsony járadékok és az épületfa-kitermeléshez folyósított szubszenciók.

Végezetül igazságosabb és hatékonyabb adórendszert kellene teremteni, amelyben megszűnnének az osztalékok és a tőkeérték-növekedés kedvezményei. Miért kellene például a megélhetésükért dolgozóknak nagyobb kulcs szerint adózniuk, mint a spekulánsoknak?

A fenti főbb vonalak mentén végrehajtott hiánycsökkentés a legádázabb deficithéjak követeléseit is túlteljesítené. Általa fokozni lehetne az összhatékonyságot, előmozdíthatná a növekedést, javulhatna a környezet és sokat nyernének a dolgozó középosztálybeliek. Probléma csak egy van: nem lenne előnyös a csúcson lévők, a nagyvállalatok és a speciális érdekcsoportok számára, amelyek ma dominálják az amerikai politikacsinálás folyamatát. Éppen a dolog vonzó logikája az, ami miatt kicsi az esélye, hogy ezeket az ésszerű javaslatokat valaha is elfogadják.

Forrás: *Támpont*, 2010. december 21., 7. old. – *Joseph E. Stiglitz: Project Syndicate*, 2010. @ www.project-syndicate.org

Paul Krugman¹⁰ újra fegyverzi a keynesi szemléletet (Rövidítve)

A terjedő betegség elérte Olaszországot és Spanyolországot, és már magas lázat okozott Franciaországban is. Az adósságválság, amely Dél-Európa országaiban alakult ki, már súlyosan visszavágott a bankrendszerre és felgyorsult az a folyamat, hogy az európai pénzügyi rendszert megreformálják, és megteremtsék az európai pénzügyi uniót. Ezt sok ember az Európai Unión belül és kívül nehezen tudja megemésztetni. Mások a helyzetet úgy ítélik meg, hogy történelmi lehetőséget kínál. Amíg Schäuble, a német pénzügyminiszter úgy ítéli meg, hogy pontosan a válság ad lehetőséget Európa továbbfejlődésére a német javaslatok szerint, mások úgy látják, hogy az ipari nagyvállalatok olyan helyzetbe kerültek, amelyet a kormányok nem tudnak kezelni. Egyesek úgy vélik, hogy csak az Európai Központi Bank tud segíteni az adósságba keveredett országok állampapírjainak felvásárlása révén, vagyis a megoldás már meghaladja a nemzeti szuverenitás kereteit. Sőt, felmerült az is, hogy az Európai Központi Bank bocsásson ki maga kötvényeket. A gondolat Belgiumban, Európa ipari szívében született meg, Londonon keresztül jutott át az USA-ba, New Yorkba, ahol a *New York Times* gazdasági szemleírója, Paul Krugman a német tervekkel szemben érvelt.

2011 augusztusában, miután a spanyol gazdasági válság talaján már bekövetkeztek a spanyol politikai változások, az előrehozott parlamenti választás, valamint az ismert olasz események, Belgiumban Paul De Grauwe akadémikus, publicista, aki mellékesen tizenkét éve parlamenti képviselő és egyúttal a gazdasági bizottság vezetője, cikket írt a *Financial Times*-ben arról, hogy az Európai Központi Banknak kell a válságot kezelnie, mert csak az tud olyan kötvényeket és pénzt kibocsátani, amelyben az emberek, vállalatok hinnének, amelynek értéke lenne...

De Grauwe elképzeléseit azután az USA-ban Paul Krugman úgy vette át, hogy az USA vegye rá Németországot arra, hogy vállalja az európai gazdasági válság terheinek, ha nem is az egyedüli, de a fő orvoslását. ... Krugman a keynesi elemzések és tanácsok alapján azt javasolja, hogy az állami, közkiadásokat kell növelni, mindegy, hogy mire, katonai kiadásokra, bombák gyártására ugyanúgy lehet, mint parkok és utak létesítésére, a közkiadások növelése nem morális kérdés.¹¹

Forrás: *Paul Krugman's Armed Keynesianism*. Bulletin Internationalist, 2011. december.

¹⁰ Paul Krugman (sz. 1953) – Nobel-díjas amerikai közgazdász, a Woodrow Wilson School of Publics, a Princeton Egyetem, illetve a London School of Economics professzora, a *New York Times* állandó kolumnistája. 2008-as közgazdasági Nobel díját „Az új Kereskedelem elmélete” (New Trade Theory), illetve „Az új gazdasági földrajz” (New Economic Geography) című munkáiért kapta.

¹¹ A cikket rendkívül lesóványítottuk, az írás közgazdasági elemzéseit el kellett hagynunk. (A szerk.)

A kapitalizmus megfogyatkozó népszerűsége (Rövidítve)

Az eszmék piaca

A közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy a kapitalizmus ideológiája hanyatlóban van.

Növekvő adósság, a termelés visszaesése, ezek a világos mérői a válság árának. Ám egy új, globális közvélemény-kutatás a bajnak egy még fontosabb ismérvét mutatta ki, ami jelezte, hogy egyre fogy a kapitalizmus támogatottsága. Ez leginkább éppen abban az országban mutatható ki, amely a szabad vállalkozás mintaországa volt. 2002-ben az amerikaiak (vagyis az USA-beliek) 80%-a mondta, hogy a legjobb rendszer a szabadpiaci rendszer. 2010-ben az erre szavazók száma 59%-ra esett vissza, ami csak kevéssel áll afölött, amit 25 országban mértek, ahol 54%-os átlagot mutattak ki. Jelenleg a kommunista Kína a legerősebb támasza a kapitalizmusnak, ahol 68% szavaz a kapitalizmusra szemben azzal, hogy 2002-ben még 66% tette ezt. Brazíliában ugyancsak 68%, Németország áll a csúcson, ahol 69% szavazott erre a rendszerre. Franciaországban, amely a világ egyik legerősebb gazdasági rendszerében él, ugyanakkor erősek az anti-kapitalista trendek, csupán 6% szavaz a szabad piacra, míg 2002-ben még 8% szavazott rá. Törökország a szabad piacgazdaság egyik nagy nyertese, ám ennek ellenére az országban az embereknek csak 27%-a szavaz arra. Úgy tűnik, Európában egyedül Spanyolország a kivétel, ahol 2002-ben még 37% szavazott a tőkés vállalkozások rendszerére, míg 2010-ben ez a szám megemelkedett 51%-ra. A szabadpiaci rendszer másik nagy nyertese India, ám ugyanakkor az ország lakossága úgy tűnik, ettől nem hatódott meg. Itt a 2002-es 73%-ról a kapitalizmus támogatóinak aránya 58%-ra esett vissza. Amerikában, ahol sokan érezték meg a válság hatásait, pusztán egy év alatt a kapitalizmusra szavazók aránya 76%-ról 44%-ra csökkent.

Forrás: Capitalism' waning popularity – Market of ideas. *The Economist*, 2011. április 9–15.

RICHARD SEYMOUR:

A megszorítások keményen érintik a politikusokat (Rövidítve)

A szerkesztőség kiemelt sorai: A megszorítások mindenütt nagy elégedetlenséget keltettek az egész földön a politikusokkal szemben. De hol van az alternatíva?

A liberális demokraták, akik jelenleg a konzervatívokat támogatják, hangsúlyozzák, hogy nincs más út, ha mást tennének, akkor csak az eleve veszteseket (losers) támogatnák. Nem nagy vigasz, hogy tudjuk: van egy olyan parlamentünk, amelyben loserek ülnek. A legutóbbi közvélemény-kutatások kimutatták, hogy mindhárom nagy párt veszít a támogatásából a választók körében. A koalíció népszerűtlen, David Cameron¹² támogatottsága csökken, a liberálisok nadir pontra süllyedtek és Ed Miliband lassú halálvívódását éli meg. Az LP számára különösen rossz az, hogy a gazdasági kérdésekben megítélésük még kedvezőtlenebb, mint a toryké.

Ez nemcsak Angliára jellemző. Az USA-ban, mind a demokratákat, mind a republikánusokat jelenleg kedvezőtlen színben látják. Görögországban, ahol a két nagy párt olyan koalícióban egyesülhetne, amelyben a megszorításokat együtt hajtják végre, a választók háromnegyede úgy véli, hogy sem a Pasok, sem az Új Demokrata Párt nem alkalmas arra, hogy vezesse az országot. Ám sem Athénban, sem Madridban, sem Wisconsinban, sem június 30-án Nagy-Britanniában nem látszik az az erő és csoport, amelyben bízni lehetne.

Mi is történik valójában? A rövid válasz az: zajlanak a megszorítások. A nagy pártokból való kiábrándulás mögött az áll, hogy az emberek pesszimistán látják a gazdaságot és úgy ítélik meg, hogy az ország rossz irányba halad. Az életszínvonal a vezető kapitalista országok mindegyikében esik, de leginkább azokban az országokban, ahol a megszorításokat a legerősebben foganatosították – így Görögországban és Írországban. Különös összefogás érvényesül a vezető pártok között a parlamentekben, hogy ezeket a megszorító intézkedéseket keresztülviegék, azok népszerűtlensége ellenére is.

Azt lehetne hinni, hogy a szociáldemokrata pártok másképpen közelítik meg ezt a helyzetet, és mozgósítják majd követőiket, hogy megvédjék a közösségi szektort és a szociális biztonságot. Ám hosszú ideig ők voltak a neoliberális végrehajtói (menedzselői), nem tudtak semmi alternatívát kitalálni a költségvetési kiadások lefaragása ellen. Így azután óvatosabb, vagy lassabb megszorításokat javasolnak, amelyek mégis mélyre vágnak. Ez a képtelen gyengeség arra, hogy szembeforduljanak a megszorításokkal az oka annak, hogy Ed Miliband és az árnyékkormány csak

¹² David Cameron a Konzervatív Párt vezére a Blair- és Brown-korszaktól kezdődően.

imbolyog. Ez a folyamat nemcsak a nagy pártokat sújtja, hanem érinti az államok legitimációját is, amikor ezeket a rendszabályokat végrehajtják. A megszorítások politikája eddig a közvéleményre kettős meggondolás alapján tudott támaszkodni. Az egyik a prosperitás ideológiája, amely szerint a nagy jövedelmi egyenlőtlenségek addig fogadhatók el, amíg azokat a gazdasági növekedés ellensúlyozza. Ám az utóbbi 30 évben ezt csak úgy tudták fenntartani, hogy növekedett a magánadósság, amit tovább már nem tudnak fenntartani. A másik a jólét (wellfare), amelynek keretében az állam garantálja az egészségügy, az oktatás és a táplálkozás bizonyos minimumait, amely szerint mindenki részesülhet a piacgazdaság áldásaiból. Ám hogyha a piacgazdaság bukik, akkor az állam biztonsági hálót hoz létre. Ám ez most eddig soha nem látott támadásoknak van kitéve.

Tekintve, hogy jelenleg mind a parlamenti intézményeket, mind a nagy pártokat nagyon kevésbé becsülik, nem meglepő, hogy a napi politikai harcok jelenleg a civil társadalomban zajlanak le – az utcán, az egyetemeken és a munkahelyeken. Június 30-án munkásokat, diákokat, pedagógusokat szólítottak ki az utcára.¹³ A dolgozók százezrei vesznek majd részt ebben az akcióban, hogy megvédjék a munkahelyeket és a szolgáltatásokat. Ám az utolsó közvélemény-kutatások eredményei nagyon figyelmeztetőek mindenki számára, aki azt hiszi, hogy ez elég. Jelenleg a kormány tervei a közalkalmazottak nyugdíját érintik, ezt csökkenteni tervezik. A baloldal eddig nem tudta átlátni és áttervezni korábbi hagyományos ideológiáját, amely a megszorítások ellenében és korszakában alakult ki. Ez az újraelosztás alapján alakult ki és természetesen a politikai szférát érinti. Lévén, hogy a baloldal nem tud világos alternatívát állítani a megszorítások ellen, így a koalíciós kormány ki tudott vergődni népszerűtlenségéből, lokalizálta a sztrájkokat és a diáklázongásokat. Ha a szociáldemokrata pártok nem hajlandók vállalni, hogy kidolgozzanak egy ilyen alternatívát, akkor a szociáldemokratákon túli baloldalra marad, hogy ezt a feladatot teljesítsék. Mostanság azonban ezek az erők szétforgácsoltak, és elemzéseik jócskán propagandisztikusak.

Az is oktalanság lenne, ha alábecsülnénk a nagy pártok képességét arra, hogy újra megteremtsék tömegtámogatottságukat. A toryk bázisa a megszorításokat támogatja. A makrogazdasági manipulációkkal mesterien bánnak, és szerzik meg a szavazókat a választási időszakra. Az LP azzal, hogy a szakszervezeti támogatottságra és a munkásság körében lévő bázisára támaszkodhat, változatlanul megőrzi monopóliumát a középtől balra elhelyezkedő szavazók körében mindaddig, amíg nem születik meg egy hihető alternatíva. A nagy pártok válságban vannak, de ez a válság nem végleges, egészen addig, amíg nem lép fel olyan erő, amely ezt a válságot ki is tudja használni.

Forrás: Richard Seymour: Austerity has hit politicians hard. *The Guardian*, 2011. június 21. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

¹³ A 2011. június 30-i akcióról lásd más anyagainkat.

Megszorítások – tüntetések, sztrájkok

A BBC és az RFI 2011. június 19-i adása nyomán

Spanyolországban ismét tízezrek tüntettek Madridban, Valenciában, Barcelonában és más nagy városokban – újra a munkanélküliség és a különféle megszorítások ellen.

Görögországban a helyzet még sokkal tragikusabb, Athénban a tüntetéseket mindig összecsapások kísérik, Papandreu új kormányt állított össze a megszorítások elfogadtatására a parlamentben, e célra új pénzügyminiszter került a kormányba (Venizelosz), több szocialista képviselő tiltakozásul lemondott mandátumáról, és az új kormány koalíciós alapon született meg. A tüntetőket és a sztrájkolókat ez kevésbé hatotta meg. Minden függőben – a kölcsön esedékes részét Görögország nem kapta még meg.

A görög válság újabb epizódja

A BBC és az RFI 2011. június 16-i adása nyomán

A szocialista vezetésű Papandreu-kormány – külső nyomásra – új megszorításokat jelentett be, amelynek nyomán kitört a szakszervezetek meghirdette általános sztrájk. 17-re Papandreu összehívatta a parlamenti szocialista frakciót, s ott kívánta elfogadtatni tervezetét, amelyet a frakció többsége elutasított. A pénzügyminisztert lemondatták. (Kérdés, hogy miért és kik, mert Brüsszelben örültek a lemondásnak.) A döntések, a kormányváltás, sőt, Papandreu lemondása, amit előre ő jelentett be, mindez függőben és napokra elnapolva.

Csehország és a megszorítások következményei

Különféle rádióadások nyomán

A Necas vezette jobbközép koalíciós kormány a költségvetés egyensúlyba hozására hivatkozva ugyancsak megszorításokat hirdetett meg. A cseh szakszervezetek június 16-ra általános tiltakozó sztrájkot jelentettek be. Necas magához kérte a szakszervezeti vezetőket – tárgyalt velük – sikertelenül. A megszorítások érintik a nyugdíjkorhatár megemelését, a nyugdíjakat, a béreket és az egészségügyi szolgáltatásokat. 16-án az általános sztrájk sikeres volt, Prága megbénult, a közlekedés teljesen megállt, még a nemzetközi vonatok is leálltak – az eredmény és a következmények ismeretlenek.

A görög tragédiához

A BBC 2011. szeptember 19-i adása nyomán

Mint ismeretes, a napokban járt Athénban az IMF, az EU Bizottság és az EU Bank háromtagú küldöttsége, minthogy az athéni kormány pénzkészlete októberre kimerül, új hitel felvételére van szüksége és ezt a háromtagú kölcsönzők (és mások) erős feltételekhez kötik: adóemeléshez, húszezer ember elbocsátásához a közalkalmazottak közül és bérleszállításokhoz. A közalkalmazotti szakszervezet titkára a BBC riporterének kérdésére azt válaszolta: szeretnének ők is az EU-ban maradni, de tovább nem tudnak engedni, nincs miből. A BBC hírmagyarázója is jelezte, hogy az megemelt adók behajtása több mint kétséges. A Papandreu-kormány (amely ismertén szocialista–Pasok kormány) szeretné a feltételeket teljesíteni és a kölcsönt megkapni.

Új tendenciák

A BBC 2011. április 6-i adása nyomán

Az ENSZ és a FAO egy felmérése szerint új tendenciát jelent a világgazdaságban, de főleg a népek számára, hogy a gazdagabb országok, illetőleg a nemzetközi nagy multik földeket vásárolnak mindenekelőtt Afrikában, de Ázsiában és Latin-Amerikában is, így az ottani országok népei és egyúttal flórája és faunája további bajoknak nézhet elébe.

A „felháborodottak” nemzetközi tüntetésnapja

A BBC 2011. október 15-i adása nyomán

A már hetek, sőt hónapok óta folyó tüntetéssorozat, amely eredetileg Madridból indult ki, és hetek óta tart New Yorkban és az USA más városaiban, október 15-én nemzetközivé szélesedett. A tüntetéssorozat a gazdasági válság, a bankok uralma, a bankoknak a válságért való felelőssége és persze az elszegényedés ellen irányult. Nagyobb tüntetésekre került sor Londonban, Amszterdamban, Párizsban és Rómában. Rómában a sok tízezres megmozdulásokba belekeveredtek a maszkos, feketeruhás anarchisták, amiből megint rendőrséggel való összecsapásokra került sor és persze pusztításokra is. (Ablak és üzletkirakat beverések.) Tüntetés zajlott le Budapesten is.

Megmozdulások Európa felén a megszorítások ellen

Az RFI és a BBC 2012. május 12-i, május 13-i adásai nyomán

A legnagyobb megmozdulásokra a korábban eléggé békés Szlovéniában, Ljubljanában került sor, ahol a kormány megszorításai kemény bércsökkentésekhez, a nyugdíjak csökkentéséhez, adók emeléséhez vezettek. A hírek szerint Ljubljanában húsz év óta nem voltak ekkora tömegdemonstrációk.

Prágában a Václav téren voltak szintén hatalmas tömegtüntetések a kormány és megszorításai ellen. Madridban az „elégedetlenek” (indignados) újra elfoglalták a Puerta del Sol teret, az új néppárti kormány megszorító politikája elleni tiltakozásként és hasonló nagy megmozdulásokra került sor Barcelonában is. Londonban ugyancsak nagy tüntetések voltak, az emberek a központi nagy terek után a Citybe mentek tüntetni.

Az adásokat hallgatta és lejegyezte: Jemnitz János

RENDAHAGYÓ ÉLETUTAK

EHRENBURG, ILJA (1891–1967)

A fehér holló

Ilja Ehrenburg viszontagságos és ellentmondásos élete

Ilja Ehrenburg élete legalább olyan mozgalmas volt, mint közismert regényhőiséé, Lasik Roitschwanzé. Talán csak egy különbség van köztük, de az alapvető: míg Lasik minden rendszerben és helyszínen vesztes maradt, addig Ehrenburg kivételes túlélési ösztönnel rendelkezett. Nagyon nehéz az utókor szemével eldönteni, milyen öncsalásokba került ez az írónak, és vajon mennyire tekinthetők ezek árulásoknak. André Breton 1935-ben, az antifasiszta értelmiség párizsi tanácskozásán nyilvánosan pofon vágta a szürrealizmus elárulása miatt. Kétszer tüntették ki Sztálin-díjjal. Mindig utazhatott. Ugyanakkor 1953-ban megtagadta a zsidó orvosokat megbélyegző nyilvános levél aláírását, pedig erre „felülről” felkérték.

Ilja Ehrenburg (1891–1967) Kijevben született, apja zsidó kiskereskedő volt. Gyermekkorát, iskolaéveit Moszkvában töltötte, az 1905-ös forradalom után tizennégy évesen börtönbe került. Amint kiszabadult, és megtehetette, emigrált. Tizennyolc évesen belemerült a párizsi művészvilág forgatagába, Picasso, Modigliani, Apollinaire voltak a barátai, az avantgárd művészek bohém, kávéházi életét élte. Maga is verselt, fordított, vonzotta a katolicizmus. Az első világháború kitérősekor orosz haditudósító lett, és közlőül látta a lövészárkokat, a kultúra érvénytelenné válását.

1917-ben, a februári forradalom hírére visszatért Oroszországba. Itt is vándorolt, vörösök és fehérek uralta területeken, éhínség, politikai változások, pogromok közepette. Vallásos vonzódása ekkor írott verseiben inkább pravoszláv formát öltött. Nem telt bele három év, és első regényében önironikusan figurázta ki ezeket a verseket, és végképp lezárta a vallásos rajongás korszakát. Ekkor már ismét Párizsban volt feleségével együtt, hivatalos útlevéllel, amit valószínűleg annak köszönhetett, hogy Buharinnal¹ együtt töltötte munkásmozgalmi kölyökkorát. Párizsban, ahol az orosz művészet iránti érdeklődésnek komoly hagyománya volt, a fiatal szovjet művészet propagálója lett. „Bolshevik propaganda” terjesztésének vádjával ki is utasították Franciaországból. A következő két évet Berlinben töltötte, az orosz emigráció központjában, és egymás után több prózai művet jelentetett meg. Legelső és talán egyben legjobb regénye, a *Julio Jurenito* mintha magába sűrítene mindazt az élettapasztalatot, amit harmincéves koráig országok, vallások, háborúk és rendszerek kavalkádjában látott.

¹ Buharin életútját lásd Évkönyv, 1988. Ehrenburg és Buharin kapcsolatáról lásd a jelen életút végén a külön, hosszabb áttekintést.

A *Julio Jurenito* (1921) szórakoztató, könnyed regény, valójában jajkiáltás: nem maradt semmi a 20. század számára, amiben hihetne. Négy kontinensen, tömerek országban, békében, háborúban és forradalomban bizonyítja be a Mester, hogy az emberiség által eddig létrehozott és tisztelt értékek hamisak, tönkreteszik az emberiséget és gyökeresen szakítani kell mindazzal, ami szerint eddig be akarták rendezni a „jó” társadalmakat. Mindenekelőtt le kell rombolni, ami rosszul épült föl; e tevékenységéhez fogad maga mellé hét különböző nemzetiségű tanítványt. Ha alaposan megvizsgáljuk, mi is Julio Jurenito „bevégzett munkája”, ráébredünk, hogy az első világháború megszervezése, az ezt követő forradalmak és nyomor, azaz a káosz létrehozása. Az elbeszélő életébe is úgy lép be egy párizsi „pokoli” karneváli éjszakán, hogy a megszólalásig hasonlít az ördöghöz, és állandó neve a „nagy Provokátor”. Ez a 20. századi Mefisztó kíméletlenül leplezi le a házasság, a művészet, a vallás, a jóság, a tulajdon, az állam, a szabadság, a mítoszok, a politika, a béke és a háború értelmetlenségét, megmutatva, hogy minden mögött csak a test élvezetei, az evés és a kéz kézzelfogható valósága van érvényben. Nincs értelme a történelem lineáris fejlődésében reménykedni, csak a biológiai körforgás, az örök megújulás tartja életben az embert és az emberiséget. Ugyanakkor maga a regény egy profán evangélium: az elbeszélő, Ilja Ehrenburg, akinek az író nevét és élet-rajza egy részét „kölsönzi”, tulajdonképpen a Mester életútját írja le. A Mester tanítványai az égvilágon semmit sem tanulnak a regény során, de hetes fogatuk egyfajta teljességet képvisel: az amerikai Mister Cool a pénz nyelvén beszél, a francia Monsieur Delhaie a kényelemszerető kisember képviselője. A német Schmidt a fasizmus fiókája, a megszervezett racionalista társadalom csődjének előkészítője. (Érdemes megjegyezni, milyen zseniálisan éleslátó volt Ehrenburg: 1921-ben a barnaingesek, az atombomba, az iszlám fanatizmus és a zsidók kiirtásának veszélyét egyaránt megjósolta ebben a regényben, ez utóbbi egyik helyszínéül Budapestet téve meg.) Az orosz tanítvány, Tyisin az orosz misztikus idealizmus paródiája, míg az olasz Bambucci az anarchizmusé. Ajsa, a mítoszokban élő néger a leginkább értékálló nézetek hordozója: ősemberi naivitása, tisztasága kívül helyezi ezen a kavalkádon. Maga az elbeszélő zsidó, aki Jurenitóhoz talán azért áll legközelebb, mert ő az egyedüli, aki a „nem” szót értékesebbnek tartja, mint az „igent”. Kétségbeesett kiáltást fogalmazott meg Ehrenburg, a tagadás enciklopédiáját, mind a mai napig meg nem haladott szomorú, megfellebbezhetetlen igazságokkal.

Ehrenburg 1922-ben Berlinben El Liszickij képzőművésszel együtt megalapította a *Vescs-Gegenstand-Objet* c. háromnyelvű konstruktivista folyóiratot, ehhez kapcsolódik Ehrenburg szintén Berlinben megjelent elméleti írása, az *És mégis mozog...* (1922). A művészet internacionális: a forradalom utáni Oroszországnak és a háború utáni Nyugatnak kapcsolatot kell teremtenie egymással, vallják. A múlt tagadása nevetséges, a szimbolizmus és az impresszionizmus csökevények. Mert ma „a művészet új DOLGOK TEREMTÉSE”. „Minden megszervezett alkotás – egy ház, egy poéma vagy egy kép – célszerű dolog.”

Berlinben Ehrenburg három prózai műve is megjelenik, és ekkor kezdődik az a folyamat, amelyről lakonikusan azt mondhatnánk, minden korszaknak és minden

korszakról írt egy regényt. Mintha az aktuális társadalmi irányváltás egyre új leckét és új megrendelést adott volna föl neki. A *Harácsoló* (1924) a NEP-korszak szülötte. Főhőse az individuum nevében a társadalom fölött állónak érzi magát, az emberiséget megveti, a kollektivizmus minden formáját tagadja, nem ismer erkölcsi gátakat: csal, lop, rabol, gyilkol. Európa-szerte olvasott szatirikus regénye, a *Lasik Roitschwantz mozgalmassága* (1928) a zsidó kisember kiszolgáltatottságát írja meg úgy, hogy az a kisember mindenkor és „mindenholt” botladozását, éhezését, kivettségét, valamint a legkülönbözőbb társadalmi berendezkedések és kulturális hagyományok tehetetlenségét, sőt, emberellenességét tudja anekdotákra fűzve bemutatni. Ehrenburg ekkor már a RAPP² támadásának egyik fő célpontja. A *Második nap* (1934) termelési regény, de az egyik legjobb ebben a szerencsétlen műfajban. Mint a címből is kitűnik, a teremtés (második napja) ad allegorikus pátoszt a születő orosz iparnak, a születő új társadalomnak, amelynek szovjet, öntudatos győzelmi mámorát az értelmiségi Vologya Szafonov nem tudja pszichológiailag elviselni és öngyilkos lesz. Többi 30-as évekbeli regényében azonban Ehrenburg felhőtlenül tudja ünnepelni a bolsevikok világ-átalakító erejét, még arra is figyelmeztet, hogy a kulákok, a szabotőrök és a külföldiek gyanúsak, sőt ellenségek.

1936 és 1939 között, az otthoni letartóztatások idején az *Izvesztija* tudósítója volt a spanyolországi polgárháborúban. Itt lett meggyőződéses antifasiszta, és valódi csapásként érte a német–orosz paktum megkötése. 1940-ben hazatért Moszkvába. Ekkor már írta a *Párizs bukását* (1941–42), amelynek második része Párizs német megszállásáról szól, de nem mert vele előhozakodni, hiszen hivatalosan a német–orosz barátság virágzott. Amikor Németország megrohanta a Szovjetuniót, hirtelen minden a helyére került Ehrenburg értékrendszerében. Németország és a fasiszmus ellensége az orosz hazának, ellensége a kommunizmusnak, ellensége a hön szeretett Franciaországnak és a zsidó népnek, sőt, az egész művelt világnak. Ezt követően nemcsak publikálni tudta regényét, de hatalmas agitatori tevékenységet fejtett ki. A sztálingrádi csata után hangsúlyozza Oroszország Európához való kötődését, és saját zsidóságát is hangsúlyozva buzdítja a katonákat a haza védelmére. Ehrenburgot név szerint említették a frontvonalakon szétszórt német röplapok, amelyek antiszemita hangulattal akarták demoralizálni az évek óta lövészárkokban sinylődő orosz katonákat, mondván, hogy csak a hátszágban lapuló zsidók védelmére küldik őket a németek ellen.

1942-ben megalakult a Zsidó Antifasiszta Bizottság, amelynek elnökségi tagjaként a külföld felé irányuló propagandát irányította. Tőle származik az ún. *Fekete könyv* összeállításának gondolata. Már a háború idején érezhető volt az antiszemitizmus erősödése, egyrészt az egyszerű emberek körében, másrészt az államapparátusban. Erre volt „megelőző” válasz a *Fekete könyv*, amelyben azokat a dokumentumokat gyűjtötte össze, amelyek egyrészt a szovjet zsidóknak a németek által megszállt területeken történt kiirtására vonatkoztak, másrészt pedig a szovjet hadseregben hazájukat védő zsidók hősiességéről tanúskodtak. A könyv már szinte elkészült, amikor 1945 áprilisában – a szovjet csapatok ekkor

² Proletárírók Oroszországi Egyesülése.

még Berlin alatt harcoltak – felsőbb utasításra betiltották. Az *Ehrenburg elvtárs leegyszerűsíti a dolgokat* című Pravda-cikk arra figyelmeztette, hogy nem szabad a jó és a rossz németeket összekeverni. A *Fekete könyv* soha nem jelent meg, illetve csak részletei az Egyesült Államokban, majd 1980-ban Izraelben. A magyar olvasó 2005 óta ismerheti.³

1942-ben Sztálin-díjat kapott a *Párizs bukása*, amelynek folytatása a *Vihar* (1947), ez a terjedelmes háborús regény. A két mű azonos hősei egy harmadik regénybe is átvándorolnak (*A kilencedik hullám*, 1952), ahol a hidegháború légkörében, az Amerika-ellenes kampány közepén találjuk magunkat. Ehrenburg ebben az évben kapott Sztálin-békedíjat. 1948-ban Szolomon Mihoelsz, a zsidó színház rendezője, a Zsidó Antifasiszta Bizottság elnöke viszont „véletlenül” egy teherautó alatt lelte halálát, és ezzel megkezdődött az elnökség tagjainak letartóztatása és kivégzése, majd az értelmiséggellenes „kozmozopolitizmus elleni” (antiszemita) kampány. Ehrenburg azonban nem írta alá a Pravdába tervezett elítélő nyilatkozatot, hanem személyes levelet írt Sztálinnak, s arra figyelmeztette, hogy a levél kárt okozhat a Szovjetunió és az ő hírnevének a Nyugat szemében, mert Hitler legyőzője nem támadhat zsidókra. A legsötétebb években Ehrenburg a nemzetközi békeharc agitátora lett, a Szovjetunió képviselője nemzetközi fórumokon: hallgatott arról, amit tudott, írásaiban átvette a kor hazugságait, cserébe megtarthatta személyes szabadságát, még utazhatott is.

1954 márciusában jelent meg közepes, de korszakalkotó regénye, az *Olvasás*, amelynek címe a Sztálin halála utáni társadalmi és kulturális megújulás elnevezése lett. A mű egy megalkuvó és egy becsületes, független művészt állít egymással szembe, egy „hivatalos” festőt és egy tehetségést.

Az olvasás korszakában Ehrenburg rengeteget tett az addig agyonhallgatott, nem publikált írók megismertetéséért, műveik publikálásáért. Elsősorban Babel és Cvetajeva újrafelfedezése, publikálása köszönhető neki. 1960-ban kezdte írni és folyamatosan közreadni az *Emberek, évek, életem* részleteit, a memoárját. Nagyezsda Mandelstam írja meg visszaemlékezéseiben, milyen óriási hatással volt ez a könyv a kortársakra, és nem csak az írókra. A szovjet emberek, a nagyszámú értelmiség, akik között a technikai értelmiség java is szenvedélyes olvasó volt, először olvashattak Európáról, megismerhették a nyugati művészek és írók életét és műveit, és szinte beszívhatták Párizs és Berlin levegőjét. „Ehrenburg mindig is fehér holló volt a szovjet írók között. Ő volt az egyetlen, akivel mindvégig tartottam a kapcsolatot. Ugyanolyan tehetetlen volt, mint mindenki, mégis segíteni próbált az embereken” – írja Nagyezsda Mandelstam, aki pedig nem viselte el a politikai megalkuvást. Az a tény, hogy Ehrenburgot sokra értékeli, mérvadó lehet az orosz irodalmi élet e kaméleonjának objektívabb megítélésében is.

Hetényi Zsuzsa

³ Valójában 1943-ban egy része magyarul a moszkvai Idegen Nyelvű Irodalmi Kiadónál már – egy orosz nyelvű publikáció alapján, *A német* címmel – megjelent. Ezt a szöveget 1945-ben a Szikra Kiadó újranyomta.

Ehrenburg és Buharin

Ehrenburg ugyan három évvel fiatalabb volt Buharinnál, de korán kezdett a szociáldemokrata mozgalomba járni és szervezkedni. Az 1905-ös forradalom évében és 1906-ban, miután a gimnáziumi csoportokat egyesítették, az év végén már együtt léptek be a bolsevik pártba. Ehrenburg ekkor csak 15 éves, de részt vesz egy gyári sztrájk szervezésében. Érettségi előtt többször letartóztatták, de mielőtt kirúgták volna az iskolából, szülei kivették onnan. 1908 végén került másfél évre börtönbe, ahonnan váltságdíj fejében 1910-ben szabadul és külföldre szökik; egy évvel később hasonló utat végigjárva, követte Buharin. Találkozni azonban csak 1920-ban fognak újra, Moszkvában, igaz, közben nyilván tudtak egymásról. Buharin ekkor a Pravda főszerkesztője, a bolsevik vezetés tagja, Ehrenburg viszont 1918 szeptemberéig, amikor is újra Nyugatra szökött (ahogy ezt a *Julio Jurenito* megörökíti), számos antibolsevista cikket írt a baloldali eszer lapokba, többek között Kijevben, hiszen Párizsból jól ismerte a bolsevik vezetőket, Lenint, Kamenyevet, Zinovjevét, Trockijt. Őket igen, de Buharint nem említi ezekben a cikkeken. Amikor a forradalmat elfogadta, és 1920-ban hivatalosan hazatért, november elsején a „Vrangel ügynöke” váddal letartóztatták, de Buharin közbenjárására (akinek a VCsK-nál Lenin utasítására vétőjoga volt), elég hamar szabadon engedték. Buharinnak beszélt irodalmi terveiről, készülő satirikus regényéről, és az ő közbenjárására tud hivatalos útlevéllel távozni az országból 1921-ben. Útlevele ritka kincs volt, a következő húsz évben ennek köszönhetően tudott szabadon mozogni és jobbra Európában élni.

Találkoztak Berlinben is, de erről Ehrenburg röviden számol be memoárjában, amelynek tanúsága szerint ő elmondta, hogy szerinte nem egészen úgy mennek a dolgok, ahogy azt az iskolában eltervezték. Regénye, a *Julio Jurenito* szovjet kiadását előkészítendő, Buharin előszót írt hozzá Ehrenburg sürgető kérésére, mert a berlini kiadás példányait Petrográdon elkobozták. Krupszkaja⁴ levele szerint neki és Leninnek is tetszett a regény, amely háromszor is megjelent, de csak cenzúrázva, a Kreml-fejezet nélkül.

Ehrenburg legközelebb 1924-ben látogatott haza, Lenin halálakor. A Metropol szállóban látta meg Buharint, aki úgy zokogott, hogy nem is köszönt rá. Ehrenburg körbeutazta az országot, és éles szemmel figyelte a NEP okozta változásokat, majd ezzel a munícióval ismét Európába ment írni. Amikor 1925-ben úgy véli, hogy legutóbbi három művét betiltották, és fehér emigránsnak bélyegzik meg, újra tollat ragad és ír Buharinnak – a szokásos vicces modorukban. (Kamenyevnek írott levelei nem maradtak meg.) Zavaros kiadói ügyekkel indokolják a kiadások körüli halogatást, de valóban újra publikálják pár művét. Buharin, minthogy Sztálint támogatja a belharcokban, hamarosan még nagyobb befolyással rendelkezik a párton belül. Ez sem elég azonban ahhoz, hogy a *Lasik Roitschwanz* megjelenjen, s noha Ehrenburg ezt is Buharin kegyeibe ajánlja, nem

⁴ Krupszkaja életútját lásd Évkönyv, 2004.

is reméli, hogy a Glavlit betiltását érvényteleníteni tudja, és maga adja ki Párizsban 1928 januárjában.

A helyzet 1928-ban világossá vált, Buharin a Pravda március 29-i számában közölte „Mit is akarunk Gorkijtől?” című cikkét, amelyben a szovjet kispolgár leleplezését követeli az íróktól, és Ehrenburg regényeit „fullasztóan eszmeietlen, unalmas, hamis, egyoldalú irodalmi hányadék”-nak nevezi, „ez nem harc, nem alkotás, nem irodalom, hanem zöld unalom halott embereknek”.

A kapcsolat megszakadt. Ehrenburgot ettől kezdve, ha közlik is, a szövegeket kibelezik.

1932-ben Ehrenburgot felkéri, hogy legyen az Izvesztijja állandó párizsi tudósítója, Buharint pedig két évvel később, 1934-ben kinevezik a lap főszerkesztőjének. Ettől kezdve Ehrenburg többet publikál a lapban.

Személyes találkozóra az 1934-es Írókongresszuson került sor, amely után Odesszában is találkoztak. Megbeszélések után Ehrenburg egy forradalmi írókat egyesítő nemzetközi szervezet létrehozását javasolta Sztálinnak.

Kirov meggyilkolásának napján, Ehrenburg így emlékszik vissza memoárja 4. kötetében, éppen bent volt a szerkesztőségben. Buharin sápadtan rohagált és kiáltozott: „Írjatok Kirovról!” Majd egy üres szobába rángatta Ehrenburgot, és a fülébe súgta: „Nem kell írni. Ez egy nagyon sötét ügy...”

Legközelebb Párizsban találkoztak. Buharint, elmondása szerint, azért küldte Sztálin oda, hogy Marx könyvtárának megvásárlásáról tárgyaljon. „Lehet, hogy ez csapda, csak csapda, nem tudom...” – mondogatta nyugtalanul.

A spanyol polgárháborús tudósításokat Ehrenburg közvetlenül már Buharinak küldte, aki azt a külügyi osztály megkerülésével és Karl Radek ellenzését semmibe véve közölte a lapban, és személyes levelezést is folytatott.

1937-ben látogatott újra haza Ehrenburg, amikor is elkobozták útlevelét. Buharin már nem volt szabadlábon, a tárgyalására várt, ahová Ehrenburgnak azért adtak belépőt, hogy okuljon, sőt, gúnyosan megkérdezték, fog-e írni róla ...

Sem akkor nem írt, sem később nem írhatott: 1957-ben, a XX. kongresszus után Tvardovszkij sem Buharin, sem az antiszemitizmus említését nem engedélyezte lapjában, ahol Ehrenburg a visszaemlékezéseit közölni kezdte.

Hruscsov, aki állítólag megkönnyezte a Buharin-per iratait, a XXII. kongresszuson sem adta azt közre. Ehrenburg személyesen írt neki és elküldte azt a fejezetet, amelyben Buharinnal közös iskolai forradalmárgódásaikat írta le, de nem kapott választ. S noha ezt a két oldalt kihagyta, a memoárt a cenzúra valamikor megszűnésének reményében úgy folytatta, hogy a Buharinra vonatkozó részeket külön megírta (először: *Moj drug, Nyikolaj Buharin*, Nyegyelja, 1988. 20.).

Ehrenburg sorai között azonban sok olvasó észrevette azt a név nélküli embert, aki például a regényéhez írott előszó szerzőjeként vagy Nyikolaj Ivanovicsként szerepelt csak, ahol nem vették észre.

Közülük ketten, Buharin özvegye és fia (Jurij Larin, aki anyja nevét viselte) írtak is neki, és találkozott velük. Ehrenburg nem érte meg Buharin teljes rehabi-

litalását, de a róla szóló sorok az 1990-es kiadásban visszakérültek az *Emberék, évek, életem* lapjaira.

Frezinszkij, Borisz: *Ilja Ehrenburg i Nyikolaj Buharin*. Voproszi Lityeraturi, 1999, 1.

Részletek Károlyi Mihály 1949. április 23-i párizsi jelentéséből Rajk László külügyminiszterhez

„Ittlétem során találkoztam Ilja Ehrenburggal is, aki szintén régi barátom, párizsi emigránséletem idejéből. Sajnos ő éppen az ellenkezőjét mondja, mint Armstrong.⁵ Meg van győződve arról, hogy az amerikaiak három éven belül kiprovokálnak egy háborút. A kínai események csak siettetik az amerikai háborús készülődést, a gazdasági válság ugyancsak. Ehrenburg szerint az amerikaiak jól tudják, hogy az idő nekünk dolgozik, noha ugyanakkor meg vannak győződve arról, hogy nem tudnák megverni a Szovjetuniót. Megnyerjük ezt a háborút, mondja, de Oroszország bombázása és Európa lerombolása 50 évvel vetné vissza a szocializmus fejlődését. Ehrenburg nem hiszi, hogy a kínai győzelem nyomán létre lehetne hozni egy *modus vivendi*-t. A kínaiak nem engedhetik be az amerikai tőkét, az Egyesült Államok pedig nem szívesen kockáztatna meg egy effajta alkut. Másrészt viszont, véleménye szerint, a kínai győzelem csak negatív értelemben hasznos a Szovjetuniónak, amennyiben Csang-Kaj-seknek már nincs semmi hatalma, és így nem tudja hátba támadni a Szovjetuniót. Már ez is sok, de ez nem pozitív eredmény, hiszen a kínai néphadsereg nem tekinthető biztos katonai szövetségesnek, arról nem is beszélve, hogy ipari szempontból Kínának nincs semmi fontossága. A kínai győzelem legnagyobb jelentősége az, hogy őríási benyomást tett a gyarmatosított népekre, és nagyobb aktivitásra serkentette a burmaiakat és az indonézeket.

Erre én azt mondtam, hogy amennyiben valóban ez a tényleges helyzet és három évet kell várni addig, míg az amerikaiak teljesen készen lesznek, nem lenne-e ügyesebb egy preventív háborút indítani ellenük. Ehrenburg azt felelte erre, hogy ez lehetetlen, mert a szovjet nép nem fogadna el ilyen megoldást, másrészt pedig nem akarja elveszíteni jó hírét az európai tömegek szemében. De ha az amerikaiak támadást kezdenek, és ledobják atombombáikat, a szovjetek és a többi nép együtt harcolnak mindhalálig vagy az amerikai imperializmus elleni végső győzelemig. Szerinte a németek a szovjetek ellen fognak harcolni, de meg van győződve arról, hogy a jugoszlávok végső soron az ő oldalukon lesznek.

Amiben reménykedni lehet, tette hozzá, az az angol nép békevágya; és még ha ez a békevágy távolról sem olyan határozott is, mint a francia vagy olasz tömegeké – Angliában lehet a legjobban békepropagandát kifejteni, megfelelő ügyesség-

⁵ Armstrong – a *Foreign Affairs* című amerikai külpolitikai folyóirat akkori főszerkesztője.

gel, és még a polgárság nagy részét is meg lehet nyerni a béke eszméjének. Erről én magam is meg vagyok győződve, és tudom, hogy Angliában, Churchillen és Mosley-n kívül, senki sem akarja a háborút, mivel tudják, hogy ez Anglia végét jelentené.

Be kell vallanom, hogy ez mély benyomást tett rám, mivel Ehrenburg, noha nem politikus, intelligens ember, sokat látott és jól ismeri Amerikát, Angliát, Franciaországot, Németországot és egész Európát. Nem lehet tehát azt mondani, hogy mindezek csupán egy író képzelgései.”

Forrás: *Károlyi Mihály levelezése*, V. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 713–714. oldal.

Hajdu Tibor

Fischer, Ruth (1895–1961) II.⁶

Kizárva és számúzve

A KPD-ből való kizárása után Ruth Fischer még megtartotta parlamenti mandátumát egészen a következő, 1928. májusi parlamenti választásig. Kilenc más volt kommunista parlamenti képviselővel együtt, akiket mind kizártak a KPD-ből, Fischer megalakította a parlamentben a Baloldali Kommunisták Csoportját (Gruppe Linker Kommunisten). E csoporthoz tartozott Maszlov és Karl Korsch is.

Egyévi, meglehetősen elszigeteltségben kifejtett tevékenység után alakult meg 1928. április 8–9-én Berlinben a Lenin Szövetség (Leninbund). Az új szövetség megalapítói között ott volt Ruth Fischer és Maszlov is. Egyikük sem maradt meg az új párt élén, amelynek kb. 6 000 tagja volt. Felfogásukat következőképp lehet összefoglalni: úgy ítélték meg, hogy az októberi forradalom teljesítette küldetését, majd kifulladt és a Szovjetunió átlépett az ellenforradalom korszakába. Az uralkodó bürokrácia átalakult egy új osztállyá, amely az államosított gazdaság alapján az államkapitalizmus kifejeződése és végrehajtója lett.

Ennek ellenére a KI VB 1928. május 8-án olyan döntést hozott, hogy „megkegyelmeznek” a Leninbund minden tagjának, ha az érintettek hajlandók elmarasztalni Ruth Fischer és Maszlov csoportját, mint proletárellenes és ellenforradalmi frakciót. Fischer és Maszlov ezek után kilépett a Leninbundból és mindketten újrafelvételüket kérték a KPD-be. Ezt a kérelmüket elutasították,

Amikor parlamenti mandátumuk 1928. májusában az új választáson véget ért, akkor mind Ruth Fischernek, mind Maszlovnak új munkát kellett keresni. Maszlovnak ez egyszerűbb volt, matematikát oktathatott magánórákon, Ruth Fischer visszatért eredeti szakmájához, ismét szociális munkás lett. Berlin egy kerülete alkalmazta őt. Fischer hatalmas tényanyagot gyűjthetett a munkások,

⁶ Az I. részt lásd az Évkönyv 2012. évi kötetében.

illetve gyermekeik élet- és lakáskörülményeiről. A nagy válság idején 1929 után ezek persze iszonyatosan romlottak. Ruth Fischer tapasztalatait feldolgozta és Franz Heimannal társszerzőként könyvben mindezt meg is jelentették. A könyv, a *Deutsche Kinderfibel* (Német gyermekek) nem sokkal a hitleri hatalomátvétél előtt jelent meg.

1933. augusztus 25-én Ruth Fischer neve ott szerepelt az első listán, akikről az új náci kormány megvonta a német állampolgárságot. Ezen a napon Ruth Fischer már elhagyta Németországot. Sikerült 15 éves fiát is kimenekíteni, aki rövid ideig a Gestapo kezébe került annak ellenére, hogy osztrák útlevele volt. A fia Angliába menekült, Cambridge-ben matematikát tanult és kutató lett belőle. Fischer és Maszlov illegálisban hagyták el Németországot. Rövid ideig Prágába menekültek, majd onnan Párizsba mentek.

1934-től 1939-ig Ruth Fischer Párizs híres munkás külkerületében, St. Denis-ben dolgozott szociális munkásként. Továbbra is a munkáscsaládok gyermekeinek helyzete foglalkoztatta. Ruth Fischer újabb névházasságot kötött 1935-ben egy francia cipésszel. Ekkoriban rövid időre közeli kapcsolatba került Trockijjal. Jó barátságba került Trockij fiával, Leon Szedovval, az apával való beszélgetéseik azonban felszínre hozták nézeteltéréseiket is. Trockijjal ellentétben Fischer úgy ítélte, hogy semmiféle reform nem tudja már a munkáshatalmat helyreállítani a Szovjetunióban. Fischer ehhez hozzáfűzte: Trockijnak az a tétele, hogy a Szovjetunióban „egy eltorzult munkáshatalom” jött létre, ezt az elemzést a kommunista pártok tagjai nagyon nehezen érthetik meg, főként úgy, hogy akkor mi magyarázza Sztálin tekintélyét és szilárd hatalmát.

1936 augusztusában az első moszkvai nagy per során Fischer és Maszlov neve ismét előkerült: azzal vádolták őket, hogy terrorista felforgató tevékenységet folytatnak a Szovjetunió ellen, és merényletet terveztek Sztálin és más szovjet vezetők ellen. 1936. augusztus 24-én Ruth Fischert és Maszlovot távollétükben halálra ítélték.

1940. májusában német csapatok törtek be Franciaországba. 1940. június 11-én Fischer és Maszlov elhagyták Párizst – három nappal azelőtt, hogy a német csapatok elfoglalták Párizst. Nagyon nehéz körülmények között jutottak el Marseille-be. Amerikai vízumot kértek, de ezt nem kapták meg. Hamis dán útlevéllel utaztak át Spanyolországon és érkeztek meg Portugáliába, Lisszabonba. Itt azonban csak Ruth Fischer kapott amerikai vízumot. Maszlov kérését ismételtelen visszautasították. El kellett hogy válnak. Ruth Fischer 1941 áprilisában hajóra szállt és ezután New Yorkban szállt partra. Maszlov Kubába ment – egyedül ott fogadták be. 1941 novemberében Maszlovot holtan találták meg Havannában. A hivatalos vizsgálat szerint szívroham végzett vele. (Fischer azonban úgy vélte, hogy Maszlovot Sztálin megbízottai gyilkolták meg.) Maszlov haláláig Ruth Fischer nyugodt életet folytathatott New Yorkban, több barátjától is kaphatott segítséget. Egy ideig ismét szociális munkásként tevékenykedett. Maszlov halála után lebetegedett, hat hónapig ágyban feküdt és betegsége egy évig tartott. Maszlov volt élete nagy szerelme, és halála után nem akart más férfival együtt élni.

Ruth Fischernek is valahogy meg kellett élnie, ennek érdekében egy sor kérvényt írt, amelyekben kutatásokra kért alapítványi összegeket. 1942 októberében fogadta el egyik kérvényét egy, a külföldi tudósok helyzetét vizsgáló szervezet. 1942-ben és 1943-ban meglátogatta fivérét és családját Kaliforniában. Ám fel kellett fedeznie, hogy testvérei is elfogadták a sztálini koncepciózus ítéleteket mind órála, mind Maszlovról. 1944 áprilisában levelet írt testvéreinek, amelyben azzal vádolta őket, hogy mindenféle adatokat juttattak ki róluk Moszkvába a GPU-nak.

Ruth Fischer az AFL-től⁷ kapott anyagi támogatást ahhoz, hogy egy rotaprintes periodikát jelentessen meg. Az első írás szintén leleplező jellegű volt arról, hogy ki kicsoda a „szabad németek” körében az USA-ban. Az USA-ban élő német kommunisták vezetőit vádolta ebben azzal, hogy a GPU számára dolgoztak.

1946-ban az USA képviselőháza felállította az Amerika-ellenes Tevékenységeket Vizsgáló Bizottságot. A Bizottság egyik első nagy akciója az úgynevezett Eisler (vagyis Ruth Fischer testvére) – Ruth Fischer ügy tárgyalása volt. Gerhart Eisler az 1920-as évektől befolyásos posztokat töltött be a KPD-ben, illetőleg a KI-ben. 1929 és 1931 között összekötő volt a KI és a Kínai KP között. 1933-tól már az USA-ban élt. A spanyol polgárháború idején egy németajkú rádiót működtetett Spanyolországban. 1939-ben Franciaországban két évre börtönbe zárták. 1931-ben tért vissza az USA-ba és egyik vezetője lett a Council for Democratic Germany (a Demokratikus Németország Tanács) szervezetnek. Ruth Fischer már 1944-ben tájékoztatta az OSS-t (a CIA elődjét) e Tanács működéséről. Az OSS nagyon alapos kimutatást készített az USA-ban működő emigráns csoportokról. A jelentést hangsúlyozta, hogy a felmérés elkészítését az anti-sztálinisták nagyban segítették – és köztük is elsősorban Ruth Fischer. Egy másik jelentés ugyanakkor megállapította, hogy Gerhard Eisler mégsem állt összeköttetésben a GPU-val, mert Eisler annál sokkal képzetebb volt. Ruth Fischer ezzel szemben kitarzott azon véleménye mellett, hogy testvére, G. Eisler volt a tényleges irányítója az USA kommunista mozgalmának.

Edgar Hoover, az FBI vezetője, még 1944 novemberében írt egy levelet az USA lisszaboni követségére, amelyben leszögezte: megállapítást nyert, hogy G. Eisler és felesége a KI ügynöke. Ennek a súlyos „felfedezésnek” ekkor nem volt következménye, mert a háború még tartott és az USA–szovjet szövetség is életben volt még. A háború végével azonban minden megváltozott. Az új hidegháborús légkörben írt Ruth Fischer ismét G. Eislerrel úgy, hogy ő a vezető személyiség az USA és az egész nyugati világ kommunista mozgalmában.⁸ Az amerikai sajtóban úgy írtak Ruth Fischerről, mint arról az „egykori vörösről, akinek tudnia kell...”. 1947 januárjában az FBI emberei felkeresték Ruth Fischert a lakásán, aki részletes háttörténetet adott arról, hogy G. Eisler milyen szerepet játszott a KPD-ben és a KI-ban. G. Eisler 1947. február 4-én New Yorkban letartóztatták azzal a váddal, hogy korábbi vallomásaiban nem beszélt arról, hogy a Kommunista Pártnak volt a tagja. Eislernek kihallgatása éles fordulókat vett, pere során Ruth Fischer,

⁷ Az FL-ről lásd Foner ismertetését az Évkönyv 1982. évi kötetében.

⁸ Frederick Woltman: *Kremlin agent in U. S. Identified*. World Telegram, 1946. október 17.

mint a „vád tanúja” megismételte, hogy Eislert, vagyis a fivérét a KI, illetőleg a szovjet szervek legfőbb emberének és szervezőjének tartja. Ruth Fischer odáig ment, hogy bátyját a bizottság előtt „a legveszélyesebb terroristának” minősítette az USA-ban. Ruth Fischer ugyanekkor azt is Eisler rovására írta, hogy szerinte nagy szerepet játszott Buharin⁹ és Hugo Eberlein¹⁰ meggyilkolásában, valamint nagy szerepe volt abban, hogy német kommunistákat 1940-ben átadtak Hitler kezére, akik közül sokakat meggyilkoltak. Eisler a vádakát hevesen tagadta, és Maszlov halálával kapcsolatban megjegyezte, hogy akkor éppen francia koncentrációs táborban volt.

A Bizottság egyik tagja volt ekkor Richard Nixon, a későbbi elnök, aki ekkor kérdést intézett Ruth Fischerhez, hogy jelenleg is vonzza-e még a marxista elmélet, annak ellenére, hogy a sztálini módszereket élesen elítéli. Ruth Fischer válasza így hangzott: „Jelenleg Sztálin egy birodalmat alakít ki, több országot igáz le, terrorista módszereket alkalmaz és minden erővel fel kell lépünk ellene.”¹¹ 1947 szeptemberében Ruth Fischer másik bátyját, Hanns Eislert is az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elé citálták. Ruth Fischer ekkor is, mint Gerhart Eisler esetében, ellene vallott, és Hannsot is a KI, illetőleg Moszkva emberének és veszélyes terroristának minősítette. Hanns Eisler „bűneit” még szaporította, hogy a múltban szoros kapcsolatban állt Bertolt Brechttel – és mindennek következtében 1947 októberében a Vizsgáló Bizottság elé kellett állnia. (Ruth Fischer maga már 1944-ben adott egy olyan jelentést, miszerint Brecht is a GPU embere lett volna – akivel ő maga korábban jó kapcsolatban volt. Brecht 1931-ben valóban írt egy közös drámát Hanns Eislerrel.

A lefolytatott kihallgatások és perek után Gerhart Eislert egytől három évi börtönbüntetésre ítélték, de csakhamar óvadék ellenében szabadlábra kerülhetett. Ezt követően 1949-ben egy hajó fedélzetén Angliába szökött, majd onnan az NDK-ba (DDR) ment, miként Brecht is.

1949 májusában Ruth Fischer megjelent a szenátus egy albizottsága előtt, mikor is azt vallotta, hogy az amerikaiak nagy hibát követnének el, ha alábecsülnék az USA KP veszélyességét, amelyet ismételten szovjet eszköznek minősített. Figyelmeztetett arra, hogy nagyon sok kommunista vagy szimpatizáns érkezik az USA-ba, és mindezzel szemben megerősítette, hogy kész mindazokkal együttműködni, akik harcolnak Sztálin és a sztálini rendszer ellen.

Ruth Fischer ugyanekkor név szerint nevezte meg azokat a kommunistákat, akiket szerinte nem szabad beengedni az USA-ba: köztük volt Marie Vaillant-Couturier, a Nemzetközi Nőszövetség akkori titkára és Irène Joliot-Curie. Ruth Fischer Heinrich és Thomas Mannt is úgy minősítette, hogy kommunista befolyás alá kerültek, Thomas Mann lányát, Erikát még inkább feketelapra tette. A szenátusi vizsgálóbizottság elnöke, a hírhedt McCarran szenátor ekkor kijelentette Ruth Fischernek: „Nagyon hálásak vagyunk, hogy megjelent a Bizottság előtt.”

⁹ Buharin életútját lásd Évkönyv, 1988.

¹⁰ Eberlein életútját lásd Évkönyv, 1987.

¹¹ Bentley: *Thirty Years of Treason*. 71.

1948-ban Ruth Fischer megjelentetett egy könyvet *Sztálin és a német kommunizmus* címmel, amely a Harvard Egyetem kiadásában jelent meg (Stalin and German Communism. Harvard University Press). Ez volt az első angolul megjelent alaposabb munka ebben a témakörben – amely érthetően nagy figyelmet keltett. E könyvében Ruth Fischer néhány, a múltban elkövetett hibájára rámutatott, de sok mindent megkerült. Fischer természetesen aláhúzta, hogy a KPD-t végül is a sztálini apparátus morzsolta szét. A könyv biztos anyagi bázist adott számára. Egyes kiadók és orgánumok ezt követően foglalkoztatták könyvismertetőként is a kommunizmus és a munkásmozgalom témakörében.

1955-ben Párizsba költözött, de miután még 1947-ben megkapta az USA állampolgárságot, élete végéig amerikai állampolgár maradt.

1953 márciusa, vagyis Sztálin halála után, Fischer úgy ítélte, hogy az új szovjet vezetés folytatja majd a korábbi szovjet politikai gyakorlatot, ámde lemond majd a terrorista módszerekről.

Az újabb fordulat Ruth Fischer életében 1956-ban következett be az SZKP XX. kongresszusával és Hruscsov híres beszédével. 1954-ben a Német Szövetségi Köztársaság kormányától kártalanítást kért. A német kormány azonban e kérést megtagadta azzal, hogy Ruth Fischer a Weimari Köztársaság éveiben a Kommunista Párt tagjaként és vezetőjeként aláasta a német demokratikus rendszert. Ez a döntés felháborította Ruth Fischert, már csak azért is, mert ugyanakkor volt magas rangú náci hivatalnokok magas nyugdíjat húztak. Ezek után Ruth Fischer nem akart Németországban maradni, Párizsban élt tovább, de időről időre megjelent Németországban, amikor főként szociáldemokrata vagy szakszervezeti meghívásra tartott előadásokat időszerű politikai kérdésekről. Hangvétele erősen mérséklődött a korábbi évekéhez képest. Ez megmutatkozott új könyvében: *From Lenin to Mao: Communism in the Bandung Era* (Lenintől Maóig: kommunizmus a Bandung korszakban). A könyv 1956-ban jelent meg. E könyvben furcsa módon Ruth Fischer még azt is leírta, hogy a mccarthyizmus az USA-ban a sztálinizmus egyfajta megjelenése volt. (Ezúttal ismét „meg tudott feledkezni” saját, 1940-es évekbeli szerepéről.)

1956 februárja–márciusa után Ruth Fischer úgy ítélte, hogy a Szovjetunióban és az SZKP-ban a hamis perek korszaka lezárult, és a harc a sztálinisták és az anti-sztálinisták között folyik tovább. Úgy látta, hogy a gazdaságban az utóbbi tendencia erősödik és Hruscsov¹² személyét úgy ítélte meg, hogy sztálinista múltja ellenére mégiscsak személyében garanciát nyújt a sztálinizmus visszatérése ellen. A magyar 1956-ot is rövid epizódnak tekintette és nem a sztálinizmus visszatérének. Új, kisebb könyvet jelentetett meg, amelyben a Szovjetunió belső történeti mozgását elemezte Sztálin halála után.

1957-től Ruth Fischer Párizsban, a Sorbonne-on tanított, előadásaiiban a jelen korszak kommunizmusát és a szovjet belső fejlődést elemezte, amelyek során hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió a demokratizálódás útjára lépett. Magánbeszélgetésekben Ruth Fischer még tovább ment. 1956 második felében, amikor

¹² Hruscsov életútját lásd Évkönyv, 1996.

Fischer Londonban járt és találkozott Isaac Deutscherrel,¹³ akkor Deutscher feljegyzései szerint megdöbbenéssel tapasztalta, hogy Ruth Fischer mekkora átalakuláson ment át. Deutscher így írt barátjának, Heinrich Brandlernek: „Az utóbbi időben többször találkoztam Ruth Fischerrel, aki sajnálkozott afölött, hogy az elmúlt években milyen kijelentéseket tett. Így kijelentette, hogy több hibás értékelést alkotott – és végeredményben egy régi kommunista ébredt újra fel benne.” Deutscher megjegyezte: „A renegátból újra eretnek lett.”¹⁴

Annak, hogy Ruth Fischerben új szemlélet alakult ki, személyes okai is voltak. Ruth Fischer hosszú évek után újra kapcsolatba kívánt lépni bátyjaival, akik Kelet-Berlinben éltek. A kapcsolatfelvétel nem sikerült, ennek ellenére Fischer a következő években tartózkodott attól, hogy bírálja a DDR-t és Walter Ulbrichtot¹⁵ – ahogyan ezt 1961-ben Párizsban egy baráti beszélgetésben kifejtette.

Ruth Fischer 1961. március 13-án halt meg, és a párizsi Montparnasse temetőben temették el. Halálának híre mindkét bátyját megrázta. A temetésén csak nagyon kevesen jelentek meg.

Mario Kessler¹⁶

García Lorca, Federico (1898–1936)

Federico García Lorca a Vega de Granada-i Fuente Vaquerosban született 1898. június 5-én. Apja módos parasztbirtokos, anyja tanítónő volt. 1909-ben a család Granadába költözik, a költő tanulmányait a granadai Sagrado Corazón de Jesús (Jézus Szent Szíve) kollégiumban végzi. A gyerekkor és az andalúz táj emlékei mindvégig fellelhetők költészetében, haláláig párducfoltos játékvacskán ülő kisgyerekként csodálkozott a világra.

A család szellemi és anyagi értelemben egyaránt támogatta a granadai egyetemen filozófiát és jogot tanuló költő irodalmi – és eleinte zenei és festészeti – törekvéseit. Első könyve, az *Impressziók és tájak* szerzői kiadásként, apja költségén jelenik meg. 1921-ben Madridban publikálja első verseskötetét *Versek könyve* címmel.

Népi ihletettségű költészet ez. 1922-ben szülővárosában tart előadást a *cante jondo*-ról, a primitív andalúz népdalról. Ezt mondja: „A cigányok Andalúziába érkezve a magukkal hozott ősi elemeket beleolvasztják az itt talált ősrégi elemekbe, és megadják ennek a népdalfajtának végleges formáját, amit cante jondónak

¹³ Deutscher ismert remek történész, sajnos életútját eddig nem tudtuk megírni.

¹⁴ Deutscher levele 1956. november 30-án Heinrich Brandlerhez. In: Hermann Weber: *Unabhängige Kommunisten: Der Briefwechsel zwischen Heinrich Brandler und Isaac Deutscher 1949 bis 1981*. Berlin, 1981.

¹⁵ Walter Ulbricht életútját lásd Évkönyv, 1993.

¹⁶ Német történész, a potsdami kutatóközpont munkatársa, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja.

nevezünk. Nekik köszönhetjük tehát e lelkünkbeli lelkedzett dalok létrehozását, ők ásnak folyóágyat annak a lírai hőmpölygésnek, amelyből fajtájuk szertartásai és fájdalomai áradnak felénk.”

Mitológiája, a hold és a szél, színvilága, az imádott zöld indulásától kezdve alapelvei költészetének.

A cante jondóról idézett sorok költői főművének létrejöttét előlegezik. 1924-től éveken át dolgozik az 1928-ban megjelenő *Cigányrománcok*on. A madridi Egyetemi Diákrezidencián élő és tevékenykedő Lorca baráti köréhez tartozik ez idő tájt Luis Buñuel, Salvador Dalí, Rafael Alberti¹⁷, Emilio Prados, Jorge Guillén, Dámaso Alonso. Manuel de Fallával már 1916-ban barátságot kötött, ugyanabban az évben ismerkedett meg Antonio Machadóval is. 1927-ben Margarita Xirgu társulata a madridi Fontalba színházban bemutatja szindarabját, az 1925-ben befejezett, 19. századi néprománc alapján írt *Mariana Pinedát*.

A *Cigányrománcok* Lorca legismertebb, legtöbbet fordított költői műve, nálunk háromnyelvű (spanyol, magyar, cigány) kiadásban is megjelent.

A régi spanyol románcokat Victor Hugo az *Iliász* mellé állította, Hegel pedig *Eszttikájában* a klasszikus ókor legnagyobb műveivel egyenlő értékűeknek nevezte őket. Számos kutató azonnalításukban kereste titkukat. kimutatva az imperfecto jelen idő értékű használatát, amire azért is érdemes odafigyelni, mert Lorca gyakran keveri románcaiban a jelen és a múlt idő használatát, az időváltással balladai homályt teremtvé.

Lorca románcainak előzménye a gógorai lírai, szatirikus románc, számos esetben románcparódia. A huszadik századi modern költészet előzményét az irodalomtörténet Rimbaud egyik szókapcsolatában fedezte fel, a „vérzöhúsú zászló”-ban, amely kimondatlanul kapcsolatot teremtett a vérző húsú zászlóvivők és vörös lobogójuk között, ezt a költői módszert lírai azonosításnak nevezve. Csakhogy Lorca mestere nem a francia költő volt, hanem az évszázadokkal előtte élő Luis de Góngora, akinek versében a két vagy három sziklazatony négy-hat mezítlén vállal fürdő emberré változott lírai azonosítással, hasonlat nélkül. Lorca 1927-ben a madridi Egyetemi Diákrezidencián előadást tartott *A költői kép don Luis de Góngoránál* címmel, a nagy cordobai költő halálának 300. évfordulóján. A Gógorát illő helyére állító elemzés egyúttal költői önvalomás is:

„A költőnek az öt testi érzék professzorának kell lennie. Az öt testi érzéké, ebben a sorrendben: látás, tapintás, hallás, szaglás és ízlelés. Hogy a legszebb képek fölött uralkodhasson, közlekedőajtot kell nyitnia mind az öt érzékhez, és gyakran fölébük kell helyeznie élményeit, és álcáznia kell azok természetét.”

Az *Alvajáró románc* szerzője az öngyilkosságba üzött cigánylány, az elfogott Antoñito el Camborio ügyét, a legyilkolt cigányváros lakóit képviseli a púpos és éjjeljáró, csend-alagúton vonuló spanyol csendörök ellen. Egész életművéből sugárzó gondolkodásmódjáról így vall a Bagaria karikatúristával való beszélgetésében:

¹⁷ Alberti (1902–1999) életpályájáról lásd az Évkönyv 2002-es kötetének nekrológiát (Marcos Ana, Harsányi Iván, Simor András).

„Én ízig-vérig spanyol vagyok, és lehetetlen volna földrajzi határainkon kívül élnem. De gyűlölöm azt, aki csak azért spanyol, hogy spanyol legyen. Én mindenkinek a testvére vagyok, és megvetem azt az embert, aki egy elvont nacionalista eszmének áldozza magát csupán azért, mert bekötött szemmel szereti hazáját. A jó kínai közelebb áll hozzám, mint a rossz spanyol. Spanyolországot éneklek és a csontom velejében is Spanyolországot érzem. De mindenek előtt az egész világ embere vagyok, mindenki testvére.”

1929-ben az Egyesült Államokba utazik, előadássorozatot tart a Columbiai Egyetemen. Megírja *A csodálatos Vargáné* nagy részét. Havannában felfedezi az akkor jelentkező Nicolás Guillént. Utazása alatt, illetve annak hatására írt versei *A költő New Yorkban* címmel jelennek meg. Modernista, kubista, gongorista korszaka után ezt a periódust Lorca szürrealista korszakának nevezhetjük. Politikai ihletésű költeményei az embertelenség kuszaságára a látomások látszólagos kuszaságával válaszolnak. Felfedezi Amerika négereit, ódat ír Harlem királyához, New York véget nem érő rettenetében az Afrikából érkező maskarát látja, és azaz fejezi be versét, hogy „mohalepte piramissá válik a Tőzsde...”

Lorca költői útja rendhagyó. Pályája első felében szinte nyoma sincs az izmusoknak; a szürrealista hangot amerikai útja idején próbálja ki, Amerikára adott válasz ez, ám Kubába érve már ismét a legnépibb kubai formának, a *szonnak* hódol.

1931 áprilisában megdől XIII. Alfonz monarchiája, és kikiáltják a köztársaságot. Lorca egyetemi szintársulatot szervez a *La Barracát* (jelentése: Ekhós szekér), és ezzel járja a spanyol falvakat. A klasszikus spanyol dráma alkotásait viszi a nép közé. Nemrég, 2001-ben találta meg a Riojai Egyetem két kutatója az Alcalá de Henares-i városi levéltárban Lorca elveszettnek hitt szövegváltozatát, amelyet a költő Lope de Vega *A balga dáma* (La dama boba) című színművének előadásához készített, az 1934-es Buenos Aires-i bemutató számára: „A mi modern színházunk – modern és régi; azaz örök, akár a tenger – Calderón színháza, Cervantesé, Lopée és Gil Vicentée” – írja. Műsorába *A csodálatos vargánét* is beiktatja.

Néhány év alatt megírja nagy népi drámáit, a *Vérnászt*, a *Yermát*, a *Rosita leányasszonyt* és a *Bernarda Alba házát*. A *Yerma* Madridban száz előadást ér meg, a *Vérnászt* New Yorkban is bemutatják, de a *Bernarda Alba házát* már csak szűk baráti körben olvashatja fel. Első színházi bemutatójára 1945-ben kerül sor Buenos Airesben, madridi bemutatójára pedig még sokáig várni kell: Juan Antonio Bardem rendezésében kerül bemutatásra 1964-ben. A darab a legkisebb lánya öngyilkosságáért felelős Bernarda zsarnoki szavaival ér véget: „És nem akarok zokogást. Szemtől szembe kell nézni a halállal. Csend legyen! (*Másik lányához*) Hallgassatok, ha mondom! (*Harmadik lányához*) Akkor sírj, ha egyedül maradsz. Elmerülünk mindnyájan a gyász tengerében. Ó, Bernarda Alba legkisebb lánya szűzen halt meg. Hallottátok! Csend! Csend! Ha mondom! Csend!”

Ez a darab 1964-ben is lázított a hazug csendhez ragaszkodó Franco-rezsim ellen.

Lorca drámáinak központi témája a feudalizmus béklyóiból kitörni akaró Spanyolország helyzete. Utolsó drámájának címe alá megrázó alcímként ezt írja: „Asszonyok drámája Spanyolország falvaiban.” A nők sorsa, élethelyzete szimbolikussá nő darabjaiban.

Egyik oldalon az álszent, pénzsóvár Bernarda, a földek egyesítésére gondoló Völegény, a gyereket nemzeni képtelen Juan, a másik oldalon a szerelemért lázadó Adela, aki széttöri a zsarnokság botját, a férjét megfojtó Yerma, a szerelmével elmenekülő, halált választó Menyasszony.

A zsarnokság szokásrendszerének gazdag parasztjai és az életre vágyó fiatal nők halálos ütközete Lorca valamennyi drámája, még a vígkomédiák háttérében is ez sejlik fel. Az sem véletlen, hogy a befejezés mindig tragikus. A lázadó Adela öngyilkosságba menekül; „én magam öltem meg a fiamat” – mondja a tehetetlen férjét megfojtó Yerma.

A *Barraca* színészeivel az eldugott spanyol falvakba látogató Lorca mozgósítani akar, lázítani: „A dráma – írja – a könyvből kilépő és emberivé váló költészet. Emberivé válván beszél és kiabál, sír és kétségbeesik. A színpadi alakok a drámában a költészet ruhájába öltözve kell, hogy megjelenjenek, de úgy, hogy egyben a csontjukat és vérüket is látni lehessen. Oly embereknek kell lenniök, oly velőtrázóan tragikusaknak és oly erővel az élethez és saját jelenükhöz kötötteknek, hogy elárulják önmagukat, hogy saját maguk érzékeljék szenvedéseiket, és szerelemmel vagy undorral teli szavaik minden bátorsága az ajkukra toluljon.”

A drámákat a költő Lorca írja, aki a *Yerma* századik előadása alkalmából olvassa fel a madridi Spanyol Színházban utolsó nagy költői összegzését, a *Síratóének* Ignacio Sánchez Mejías *törreádor fölött* című négy részes nagy verskompozícióját. A megénekelt Ignacio Sánchez Mejías híres bikaviador volt. Filmekben szerepelt, színdarabokat is írt. 1934-ben egy bika felöklelte, és belehalt sebeibe. Rafael Alberti, Miguel Hernández és García Lorca verset írt halála és élete emlékezetéül. A három verskompozícióból – méltán! – Lorca síratóéneke lett a leg-híresebb.

A bikaviadal ősi hagyományáról Bálint György szavait idézzük:

„Barcelonában nem lehet öt percig beszélgetni spanyollal, katalánnak vagy idegennel anélkül, hogy szóba ne jönné a politika. Csak egy biztosít egy kis szünetet, csak egy intézmény váltja át a politikai izgalmat egy másik, vadabb és ősbibb izgalommá: a bikaviadal.”

A *Síratóének* első része az *Ökleltetése és halála* címet viseli. A tizenegy szótagos endecasílabókat a románcokból ismerős nyolc szótagos *a las cinco de la tarde* („délután öt órakor”) refrénje szakítja meg, a kezdő sorral együtt huszonhatszor ismétlődve. Az öklelés utáni pillanat arénabeli képeinek realizmusa („a fehér gyolcslepedőt gyermek hozta”, „gyékénykosárban már ott állt a mész is”, „a tumultus az ablakot benyomta”) az öklelés és a halál pillanatának költői képeivel váltakozik („már fűjt a bika, ott tombolt előtte”, „a fal haláltusától szívárványos”, „lágýéka zöldjén kinyílt liliomfej”), végül pedig a síratás az utolsó három sor valósággal jajveszékélő kiáltásával ismétli meg a szörnyű pillanatot:

„Ó, délutáni iszonyú öt óra!
 És minden órán: délután öt óra!
 És árnyékban is: délután öt óra.”

A második rész címe: *A kiontott vér*, ez a románcformában, asszonánc-rímekkel írt vers a költő kétségbeesett tiltakozásával kezdődik: „Nem akarom látni!”, a refrénként is visszatérő sorral.

A spanyol költészet két legnagyobb siratóéneke *Don Jorge Manrique strófái apja halálára* és *García Lorca Siratóének Ignacio Sánchez Mejías torreador fölöött* című nagy kompozíciója. A két remekművet négy és fél évszázad választja el egymástól, ám könnyű kimutatni, hogyan él tovább Jorge Manrique siratója Federico García Lorca versében.

Idézzük az egymásra rímelő részeket:

JORGE MANRIQUE:

*Ki volt mindenkért vívó,
 hón szeretett menedéke
 minden népnek,
 mi mesterünk, don Rodrigo
 Manrique, a bátrak éke
 minket védett,
 tetteiről, olyan fénylők,
 nincs elegendő dicséret,
 szív mit áhít,
 miért is emlegetném őt,
 a világ őrzi, nem ének,
 szép csodáit.*

*Barátjának reménysége,
 ura szolgának, rokonnak,
 hű a bajban!
 Ellenségnek ellensége,
 bátrak bátra, bajvívónak
 halhatatlan!
 Mily csuda volt gráciája!
 Tudósok közt milyen szellem!
 Mint a nap!
 Szolganépe mind imádta!
 Dühösek, gonoszak ellen
 fenevad!*

(Simor András fordítása)

FEDERICO GARCÍA LORCA:

*Nem látsz férfit Sevillában
virtussal ki így elámit,
nincs ragyogóbb kard e karnál,
tisztább szívre nem talál sz itt.
Oroszlánok erejével
ereje csodásan játszik.
S mint a remek márványtorzó:
hordja a szellem csodáit.
ragyogó andaluz Róma,
aranyod fején világít,
ékes nárdus mosolyában
báj, okosság fölvirágzik.*

(Nagy László fordítása)

Egészítsük ki a párhuzamot egy latin-amerikai siratóénekekkel, a mexikói Jaime Sabines két részből, huszonkét versből álló művével, a *Néhány sor idősebb Sabines haláláról* című, a múlt század hatvanas éveinek elején született siratóval, amelyben szabadvers, románcrímelésű részlet és szonett egyaránt előfordul. Lorca *Siratóéneke* hatása tudatosan is vállalt előzmény a mexikói költő versében.

A két befejező rész (*A teste itt van*, *A lelke távol*) rímtelen alexandrinokból, illetve az alexandrinokat endecasílabókkal kezdő sorokból építkezik. Nagy László fordítói jegyzeteiben arról írt, hogy mindvégig úgy fordította a *Siratóéneket*, mintha a a versben Lorca a saját haláláról szólna.

Hiteles megállapítás ez. Az utolsó szakasz mintha Lorca saját sírverse volna:

*Soká születik párja – tán sohse jön világra
ily andalúz, ily tiszta, kalandokban ily gazdag.
Elcsukló szavaimmal siratlak délceg fenség,
s a gyász szél örökké reszket az olajfák közt.*
(Nagy László fordítása)

Lorca halála után sokáig váratott magára híres szonettciklusának, *A sötét szerelem szonettjeinek* megjelenése. Vicente Aleixandre írja: „Én magam ámuldoztam, és nem tehettem mást, mint hogy bámuljak és faggassam a költőt: – Federico, milyen is az emberi szív, mennyit tud szeretni, és mennyit kell szenvednie? – Ő nézett engem, és nevetett, mint egy gyermek. Ha ez a mű nem semmisült meg, hogyha a kéziratot valahol őrzik, nyelvünk kimúlásáig a spanyol költészet becsületére és az olvasó ámulatára fog szolgálni”. Ez a szonettciklus másság szerelmi lírájának remekműve. A tizenegy szonettből álló ciklus hetedik darabjában Lorca Góngora modorában ír ismét, szerelmének egy galambot küldve. A költő

szíve a szerelem sötét börtönének a foglya, ő maga a szerelem, lángoló természet, tudja, hogy lesnek rájuk, elérik őket nemsokára. A *sötét szerelem* szavakat a nyolcadik szonett első sora mondja ki, noha a *sötét* jelző más összetételben többször is előfordul, jelezve a szerelem tragikus másságát.

1935-ben megjelenik a *Siratóének Ignacio Sánchez Mejías torreádor fölött* José Caballero illusztrációival.

Az 1936-os februári választásokon az antifasiszta népfront győzelmet arat.

Két nappal a falangista lázadás előtt a költő Granadába utazik, ahol a falangista lázadás kirobbanásakor szervezkedni kezdenek a fasiszták, agyonlövik Lorca sógorát, Granada köztársasági polgármesterét. A fenyegető helyzetben végül Luis Rosales Camacho költő házában keres menedéket, bízva Rosales nacionalista nézeteinek és kapcsolatainak védelmében. Itt tartóztatják le, bebörtönzik, majd a Granada melletti Viznarba kísérik, ahol másnap kivégzik. Francisco Franco diktátor egy későbbi interjúban a „granadai költő” kivégzését, amelyről „külföldön sok szó esett”, a háborús körülmények „természetes velejárójának” nevezte.

Összes művei Spanyolországban először 1954-ben jelentek meg Jorge Guillén előszavával.

Lorca neve hazánkban Radnóti Miklós két verse nyomán vált ismertté.

Idézzük 1937-ben írt versét, amelynek címűl a meggyilkolt spanyol költő nevét adta:

*Mert szeretett Hispánia
s versed mondták a szeretők,
mikor jöttek, mást mit is tehettek,
költő voltál, – megöltek őt.
Harcát a nép most nélkülöd víjja,
hej, Federico García!*

1945 előtt mindössze két verse jelent meg magyarul. Az első méltó válogatás műveiből az 1957-ben megjelent *Torreádorsirató*, amelyet tíz év múlva összes műveinek gyűjteménye követett Nagy László *Siratóének-* és *Cigányrománcok-*fordításaival. Mindmáig Lorca a legismertebb, legnépszerűbb spanyol költő hazánkban. Hatása számos költőnemzedék tagjainak életművében kimutatható.

Simor András

García Lorca magyarul megjelent írásai:

Torreádorsirató. Európa Könyvkiadó, 1957.

Három színmű, Világirodalmi Kiskönyvtár, 1958.

Federico García Lorca válogatott írásai. Gondolat Kiadó, 1959.

Federico García Lorca Összes Művei. Magyar Helikon, 1967.

A sötét szerelem szonettjei. Európa Könyvkiadó, 1988., ill. Ezredvég, 2004, 2. sz.

Romane romancura, Romancero gitano, Cigányrománcok. Orpheusz Könyvek, 1995. (Három-nyelvű – spanyol, magyar, cigány - kiadás, ford: Choli Daróczi József).

Hat színdarab. Európa Könyvkiadó, 1995.

András László: Federico García Lorca és József Attila. Jelenkor, 1962, 1. sz.

András László: Nyomozás egy Lorca-románc ügyében. Valóság, 1965, 4. sz.

Tolnai Gábor: Federico García Lorca. Akadémiai Kiadó, 1968

Takács Zsuzsa: Nagy László Lorca-fordításainak poétikai megközelítése. Filológiai Közlöny, 1982, 2-3. sz.¹⁸

Kollontáj, Alexandra (1908–1914) III.¹⁹

Emigrációban a nemzetközi munkásmozgalom sűrűjében

Kollontáj nem 1908-ban utazott először külföldre és került kapcsolatba az európai szocialista mozgalommal, vett részt a külföldi szocialista pártok kongresszusain, rendezvényein – de 1908 decemberében hosszú és bizonytalan időre hagyta el az országot, nem hosszabb-rövidebb ideig tartó tanulmányútra indult, hanem politikai emigrációba.

Első útja Németországba vezetett. Itt Berlin környékén telepedett le, s a német pártvezetőség különféle agitációs feladatokkal bízta meg, aminek során szinte állandóan járta az országot, találkozott a legkülönbélebb emberekkel, eljutott a kisebb munkástelepülésekre is – amire szívesen vállalkozott, mert, mint írta „szeretem az eldugott helyeket, ahova ritkán érkeznek agitátorok. Itt érezheted igazán, hogy az embereknek új ablakot nyitsz, amelyen keresztül ők először látják meg az új és csábító világot”. Noha nyelvi nehézségei voltak s a német helyzet ismeretében sem vehette fel a versenyt a hazaiakkal, rendszerint könnyen alakított ki közvetlen kapcsolatot hallgatóságával. Az első agitációs körútja a Rajna vidékre, Pfalzba vezetett. Itt megkapó találkozásai voltak egyszerű munkásemberekkel, asszonyokkal, fiatalokkal, de érdekes beszélgetéseket folytatott párttitkárokkal, lapszerkesztőkkel is. A közös harcon, a politikai jogokért vívott küzdelmen, a helyi gazdasági célkitűzéseken túl az 1912-ben, Szent Pétervárott megjelent visszaemlékezéseiben is részletesen utalt, hogy a különféle városokban a különféle rétegek és pártmegbízottak miként reagáltak a kor munkásmozgalmát foglalkoztató nagy kérdésekre, így a forradalmi vagy reformista gyakorlat alkal-

¹⁸ Lorca életútjára következő évi kötetünkben visszatérünk, annak kapcsán, hogy meggyilkolásának körülményeivel, időpontjával és az elkövetők személyével kapcsolatban új adalékok láttak napvilágot.

¹⁹ Az előző részeket lásd az Évkönyv 2011. és 2012. évi köteteiben.

mazására. S a nagy általános rendező elv mellett visszaemlékezéseinek alakjai nem papírmásé figurák, miként ő is izzig-vérig élő emberekkel találkozott, akiket a mozgalom foglalkoztatott, még akkor is, ha azok sokszor kisszerűek voltak, nem emelkedtek magas elméleti színvonalra. De örökre emlékezetes maradt mind az ő, mind olvasója számára a landaui mindenkes mosónő, Mathilde alakja, temperamentuma, aki Alexandra szemében is valóságos „tipikus” éles eszű és nyíltszívű proletáraszonnnyá magasodott. Alexandrának volt érzéke az egyéni színek, értékek meglátására. Így, amikor Offenbachban a „revizionista szerkesztővel” folytatott vitákat mind gyakorlati helyi, mind az egész nemzetközi munkásmozgalmat érintő kérdésekről, sejtetni engedte, hogy a revizionisták közül is nem egy akad, aki nyitott szemmel jár, s őszintén foglalkoztatják a munkásmozgalom nehézségei.²⁰ Hasonló módon sok élményt gyűjtött össze második agitációs körútja során – amelynek színhelye a szász iparvidék volt.

1909 nyarán Clara Zetkin²¹ társaságában Londonba hívták, ahol az általános egyenlő választójog (vagyis a női egyenjogúsági mozgalom) kérdéséről tartott konferencián szólaltak fel. Az angliai látogatás valóságos revelációt jelentett számára. Az 1912-ben megjelent említett visszaemlékezései szerint első látásra megszerette a tájat és az embereket is, a sok zöldet, a nem hivalgó, új gazdagokra emlékeztető londoni házak gazdagságát, a Temzét, a német vasutak zajától eltérő csendes, „tárgyilagos” pontosságot. Az első felületi élmények után találkozott az angol feministákkal, szocialista nőkkel, munkásokkal, vezetőkkel. A feminista gyűlések mellett felszólaltak zárt helyiségekben, „hallokban” és nyíltszíni szocialista gyűléseken, ahol Zetkin és Hyndman²² társaságában szólalhatott fel. Részt vett a kor angol szocialista úttörőjének, ekkor már veteránjának lakásán lefolyt élénk, sőt heves vitán, amelyet az ekkor nacionalizmusra hajló Hyndman vívott meg a lángolóan internacionalista Zetkinnel. Később együtt tartottak május 1-jén beszédet a Hyde Parkban gyülekezőknek – ahol a legnagyobb sikert éppen Kollontáj aratta. Londonban találkozott Montefioréval, az angol szocialista nőmozgalom nemzetközileg ismert alakjával, s a baráti szálak ezután még inkább összefűzték őket. A baráti kapcsolatokon, vitákon és mozgalmi élményeken, a táj szépségén túl azonban valósággal megdöbbentette az angol tömegek nyomora, elkeseredettsége, s egyúttal az angol szociáldemokraták elszigeteltsége, ami az örökké tetterre kész Alexandrát elkeserítette. Érzelmeinek és óhajának tett eleget, amikor a kontraszt felfestése után érzékeltette a tömegek forrongását, anélkül, hogy a következő napokra várt volna sikert. Angliába még később is többször ellátogatott, s 1913-ban hosszabb időt töltött a British Museumban tanulmányai, kutatásai kiegészítésére. Ugyanekkor a tudományos munka nem szakította el a forradalmi gyakorlatától sem, s a Trafalgar téren 1913-ban ő tartott beszédet azon a nagygyűlésen, ahol több ezer ember jelenlétében a cári Oroszország pogromjai és antiszemita hangulatkeltése ellen emelte fel a szavát.

²⁰ A. Kollontáj: Sziluetti... Szentpétervár, 1912.

²¹ Zetkin életútját lásd Évkönyv, 1982.

²² Hyndman életútját lásd Évkönyv, 1992.

1910-től kezdve közvetlenül is bevonták a nemzetközi munkásmozgalom „vezérkarába”. 1910-ben a pétervári munkásnők választották küldöttjükké a koppenhágai nemzetközi szocialista nőkongresszusra. Ezen a kongresszuson fogadták el Zetkin javaslatát, hogy évről-évre ünnepeljék meg a nők napját. E kongresszuson felszólalt Kollontáj is – amiről a dán *Politiken* így írt ekkor: „s ekkor a szószekekre emelkedett a szép és feketébe öltözött szentpétervári Kollontáj asszony. Kézmozdulataival és a szavaiban tükröződő forradalmi lelkesedés lángjával, pátoszával, hallatlan energiájával és határtalan szenvedélyességével mindenkit megindított. Amikor elhallgatott, szavait viharos taps követte...”

A kongresszus után Dánia szerte előadásokat tartottak. Itt együtt szerepelt az amerikai szocialista, szindikalista munkásvezérrel, William Haywooddal,²³ akinek neve a munkásüldözések révén már jól ismert volt ekkor is a nemzetközi mozgalomban. Dániából Jaurès,²⁴ Hardie,²⁵ Vandervelde és Anseele²⁶ társaságában előadássorozatra tovább utazott Malmöbe, ahol Jaurès után kellett felszólalnia – ami különösen elfogódottá tette, mint ahogy azt a sorrendet – mint ő maga írta – „kegyetlennek” érezte. Beszéde azonban itt is rokonszenvet, együttérzést váltott ki a hallgatóságban. (A svéd agitációs körút mozzanatairól s a Jaurès-szel és Vanderveldével folytatott beszélgetésekről ő maga nagy meglevenítő erővel számolt be 1912-ben megjelent naplószerű írásában.) A koppenhágai nemzetközi kongresszusnak még egy közvetlen következménye volt: nemzetközi nőtitkárságot választottak, amelyet Zetkin vezetett, de amelynek tagjai közé delegálták Kollontáj is. A Nőtitkárság székhelye Stuttgart lett, ahol Zetkin ekkoriban élt, s ahol szerkesztette a *Gleichheit* (Egyenlőség) elnevezésű kéthetente megjelenő lapot.²⁷ A *Gleichheit* elsősorban a német nőmozgalom és szélesebben a munkásmozgalom kérdéseivel foglalkozott, de a lap közel egyharmadát mindig az egész nemzetközi nő- és munkásmozgalomnak szentelte, elsőrendű munkatársi hálózattal rendelkezett, az egyes országok nőmozgalmának vezetői számoltak be időről időre egy-egy eseményről, vagy kongresszusról, esetenként az ország összmozgalmának helyzetéről. E lap hasábjain Alexandra is többször elhelyezett cikkeket, amelyeket hol saját, hol Ellen Malin névvel jegyzett. (Időnként továbbra is cikkeket írt a *Neue Zeit*²⁸ számára is.)

1911-ben Kollontáj átköltözött Párizsba. Itt élt ekkor az orosz politikai emigráció jelentős része. Közülük sokan nyomorogtak. Lenin, de Kollontáj is ekkoriban előadásokat tartottak (Kollontáj a francia, belga és német egyetemeken tanuló diákoknak), amelyeknek bevételét utána átadták a politikai emigránsokat segélyező

²³ Haywood életútját lásd Évkönyv, 1978.

²⁴ Jaurès életútját lásd Évkönyv, 1984; valamint Jemnitz János: *Jean Jaurès*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

²⁵ Hardie életútját lásd Évkönyv, 1981; valamint Jemnitz János: *Keir Hardie*. Budapest, Magyar Lajos Alapítvány, 2007.

²⁶ Vandervelde életútját lásd Évkönyv, 1991; Anseele-ét 1981.

²⁷ A *Gleichheit*-ről lásd Évkönyv, 2012.

²⁸ A *Die Neue Zeit*-ről, indulásáról lásd Évkönyv, 1983.

irodának. Az Iroda vezetője ekkor Csicserin²⁹ volt – akiről Kollontáj különösen melegen emlékezett meg.

Ő maga nemcsak az orosz emigráció életében vett részt. Amikor hír érkezett a II. Duma³⁰ orosz szociáldemokrata képviselőinek letartóztatásáról és száműzetéséről, akkor 1910–1911-ben ő szervezte, elsősorban Németországban, a tiltakozó mozgalmat, s ezekben a napokban nevezték el – mint barátjának írta – „Európa lelkiismeretének”. Kapcsolatot keresett és talált a francia szocialista párthoz is, támogatta a szocialista nők szervezkedését, felújította régebbi személyes kapcsolatait a szocialista vezetőkhez, s újakat is kötött. A régi ismerősökhöz tartozott a Lafargue házaspár,³¹ akikkel még 1901-ben ismerkedett meg. Fennmaradt az a levél, amelyet Laura Lafargue 1906-ban írt Kollontájhoz, s amelyből kitűnik, hogy az orosz forradalmi eseményekről többek között ő tájékoztatta őket. „Én és férjem örömmel fogadtuk híreit. Nagy érdeklődéssel és élvezettel olvastuk ma érkezett levelét. Nem kell, hogy hangsúlyozzuk, hogy milyen nagy aggodalommal figyeljük a külföldön lejátszódó eseményeket és óhajtjuk és reméljük a szerencsés kimenetelt.”

Párizsba érkezése után Kollontáj is feljegyezte naplójában, hogy a Lafarguéknél töltött estéken milyen érdekes beszélgetéseket folytattak. Ennek a kapcsolatnak a tragikus halál, a Lafargue házaspár 1911. december 3-án elkövetett öngyilkossága vetett véget. Az öngyilkosság megdöbbentette mind a francia szocialistákat, mind az egész nemzetközi munkásmozgalmat. A francia szocialisták mellett a halottakat az orosz emigránsok is elkísérték utolsó útjukra, ahol Lenin után Kollontáj is búcsú emlékbeszédet mondott.

Mint mindenütt, itt Franciaországban is részt vett a francia munkások, s mindenekelőtt munkásnők mindennapi szociális küzdelmeiben. Így 1911 szeptemberében valóságos sztrájkvezetője, de mindenestre nagy hatású szónoka lett a párizsi háziasszonyok sztrájkjának, ami a drágaság ellen indult meg.

Franciaországból hamarosan, 1911 telén Belgiumba szólították, ahol a szocialista nőmozgalom szervezésébe kapcsolódott be. Itt éles hangú beszédei, cikkei oly nagy feltűnést keltettek, hogy a kiutasítás elől el kellett hagynia az országot. Visszatért Németországba, s időnként a német párt megbízásából Svájcban jelent meg, ahol a németajkúak szervezésével bízták meg. Az 1912-es esztendőben pedig Branting³² meghívására –1910-es sikeres szereplésére emlékezve – Svédországba hívták, hogy a május 1-jei ünnepségeken szólaljon fel. Ezt ekkor azért is szükségesnek tartották, mert a svéd kormányzó körök az orosz katonai intervenció veszélyére hivatkozva nacionalista kampányt hirdettek, amit a fegyverkezési kiadások növelésének alátámasztására kívántak kihasználni. A svéd szociáldemokraták ezzel a kampánnyal néztek szembe, s egy orosz forradalmárt idéztek

²⁹ Csicserinről megjelentek életrajzi írások – még magyarul is.

³⁰ A II. Duma munkásfrakciójának sorsáról lásd Évkönyv, 2012.

³¹ Paul Lafargue életútját lásd Évkönyv, 1992. Felesége, mint ismeretes Marx lánya, Laura volt, akinek mint a Marx-örökség gondozójának is fontos szerepe volt a nemzetközi munkásmozgalmában. (Lásd erről Évkönyv, 2011 – Victor Adler, August Bebel levelezése.)

³² Branting életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

meg tanúnak, hogy az internacionalista érzelmekre és az értelemre hathassanak. Kollontájnak ezúttal is sikere volt. Főként arról beszélt, hogy a forradalmi erjedés Oroszországban ismét megkezdődött, s a cári köröknek is számolniuk kell „a vörös veszedelemmel”. A stockholmi május elsejei beszéd után még több városban tartott előadást, s a pártmozgalom általános kérdésein túl megintcsak alkalmat talált, hogy a svéd szocialista nőszervezeteket is felkeresse.

Így azután széleskörű ismereteket szerezhetett a kelet-, közép- és nyugat-európai munkásmozgalomról, a munkások helyzetéről, emberekről és problémákról. E tapasztalatait dolgozta fel azután *A munkás Európában* (Po rabocsej Evrope) című könyvében, amely 1912-ben jelent meg Pétervárott. Kollontáj a könyvében a tőke ellen küzdő munkásokról, vezetőkről szólt, de megemlékezett az opportunistá és reformista tendenciákról is, ezek képviselőit hevesen ostromozta. A könyv általában jó benyomást keltett az egykorúakban. Csicserin így írt neki: „Könyvét nagyon érdekesnek találtuk, amit meleg szívvel, étellel teli írtak meg és reális képet fest a tömegek életéről. Nagyon is idejében jelent meg, s biztos hasznos lesz...” Gorkij, aki szintén megkapta Alexandrától a könyvet – így válaszolt neki: „Szívből köszönöm a megküldött könyvet. Bár már ismertem, újra nagy élvezettel olvastam el.” A könyv azonban nemcsak rokonszenvet váltott ki. A német szociáldemokrata mozgalom vezetői közül igen sokan a szerző ellen fordultak, megbocsáthatatlannak tartották, hogy a vezető, a „minta” pártot bírálni merje. Többnyire persze az oroszul megjelent könyvet nem olvasták, hanem csak a pletykák alapján alkottak róla véleményt. Nemcsak a szürkébb, de a befolyásos vezetők is elfordultak Alexandrától, ekkor szakadt meg a kapcsolata Kautskyval³³ is, aki pedig Németországba érkezésekor melegen fogadta. (Ez az elhidegülés azonban összefüggött azzal, hogy éppen ezekben a hónapokban kerültek szinte véglegesen szembe egymással Kautsky és a baloldaliak, s a baloldaliak „női sarka”, Luxemburg³⁴ és Zetkin, akihez Kollontáj oly közel állt.) A könyv kiváltotta viharokban mindig mellette állt ki Liebknecht is.

Jemnitz János

(Folytatjuk.)

³³ Kautsky életútját lásd Évkönyv, 1979.

³⁴ Rosa Luxemburg életútját lásd Évkönyv, 1998.

Mühsam, Erich (1878–1934)

1878. április 6-án született Erich Mühsam Berlinben egy gyógyszerész gyermekeként.

1879-újjévén a család átköltözött Lübeckbe.

1887-ben Mühsam beiratkozott a humán irányultságú helyi gimnáziumba.

1896-ban „szocialisztikus üzemek” miatt eltávolították a gimnáziumból, tanulmányait a Parchim-i (Meckleburg) intézményben fejezi be. Ez időben anonim cikkei jelennek meg helyi eseményekről különböző lübecki napilapokban.

1887-ben gyógyszerészetet tanul Lübeckben. 1900-ban asszisztens vizsgát tesz, átköltözik Berlinbe. Bekapcsolódik a Hart-testvérek „Új közösség” nevű költői körébe. Megismerkedik Gustav Landauerrel.³⁵

1901-ben felveszi a kapcsolatot berlini bohém-körökkel. Lapjaikban jelennek meg első politikai töltetű szatirikus versei.

1902-ben átköltözik a Bodeni tó melletti Friedrichshafenbe, az ottani költői kör tagja lesz, 1902–1903-ban a *Der arme Teufel* (A szegény ördög) című folyóiratot szerkeszti. Kapcsolatokat talál berlini kabarékkal (*A deszkákon; A hetedik ég*). Közvetlenül részt vesz a *Cabaret zum Peter Hille* társulatban.

1903 *A szegény ördög* című lapban kifejtett politikai publicisztikai tevékenysége miatt rendszeres rendőri felügyelet alá kerül.

1904–1908-ban Johannes Nohl-lal bekóborolja Nyugat-Európát, megfordul Svájcban (Zürich, Ascona), Olaszországban (Genova, Firenze), majd Párizsban és Berlinben. Itt kapcsolatot talál Roda Rodával, Peter Altenberggel, Karl Haussal. Útjain megismerkedik anarchista csoportokkal. Növekvő publicisztikai tevékenysége és bohém körökkel való intenzív kapcsolata mellett egyre gyakrabban lép fel szónokként anarchista nagygyűléseken, mint agitátor.

1908-ban véglegesen átköltözik Münchenbe.

1909-ben a Schwabing-i bohém körökben barátságot köt Frank Wedekinddel, Franziska zu Reventev grófnővel és Heinrich Mannal. 1909 májusában megalapítja a *Gruppe Tat*-ot, a „Tett csoportot”. Felveszi a kapcsolatot a Gustav Landauer alapította *Sozialistischer Bund*-dal (Szocialista szövetség). Közben anarchista agitációt folytat a lumpenproletariátus körében.

1910 júniusában vádat emel ellene a bíróság „titkos csoportosulás” címén, végül is felmentik. A sajtó bojkott alá helyezi, ez ellen tiltakoznak: Thomas Mann, Heinrich Mann, Hermann Bahr és Franz Wedekind. Egy ideig csak a *Der Sozialist*, a *Die Schaubühne* és a *Die Zukunft* című lapokban publikálhat.

1911 áprilisában megindítja *Kain* című lapját, alcíme „Folyóirat az emberiesséért”, mely 1914 júliusáig, a háború kitöréséig jelenik meg.

1912-ben belép a *Schutzverband Deutscher Schriftsteller* (SDS) nevű írói érdekvédelmi szervezetbe. Fokozódik háborúellenes aktivitása. Állandó rendőri felügyelet alá kerül.

³⁵ Landauer életútját lásd Évkönyv, 2011.

1915. szeptember 15-én nőül veszi Elfingert Kresztiát, aki mindvégig hűséges társa marad.

1916 Részt vesz a Maienplatz-on tartott hatalmas méretű éhséglázadásban. Közeledik az USPD-hez, a Független Szociáldemokratákhoz, valamint a még radikálisabb *Spartakusbund*-hoz.

1917 Antimilitarista csoportokat szervez a háború befejezése érdekében.

1918 A müncheni nagy januári sztrájk vezérszónoka. Április 24-én letartóztatják. Október 31-én Traunstein várbörtönébe zárják.

1918. november 7-én Kurt Eisner³⁶ (USP) kikiáltja Münchenben a Bajor Köztársaságot. Mühsam intenzív agitációs tevékenységet fejt ki. November 9-én a *Revolutionärer Arbeiterrat* (a Forradalmi Munkástanács) tagja lesz, a Tanácsköztársaság kikiáltásáért küzd. November 30-án Mühsam megalapítja a *Vereinigung Revolutionärer Internationalisten*-t (a Forradalmi Internacionalisták Egyesületét).

1919 januárjától Mühsam tevékenyen együttműködik Max Leviennel, a müncheni Spartakusbund vezetőjével. Január 10-én mindkettőjüket letartóztatják Kurt Eisner utasítására. Tömegdemonstrációk hatására szabadon bocsátják őket. Február 28-án Mühsamnak nem sikerül a köztársaságot Tanácsköztársasággá nyilváníttatni. Ennek ellenére Landauerrel és Tollerrel³⁷ együtt április 7-én kikiáltják a Tanácshatalmat (amelyben nem vesz részt a KPD). Mühsam a külügyi hivatalban Orosz- és Magyarország referense. Április 13-án a szociáldemokrata puccs következtében Mühsamot letartóztatják és 1919 nyaráig őrizetben tartják. A július 7–12-ig tartott hazaárulási perben 15 év fegyházbüntetésre ítéli egy rögtönítélő bíróság. Októberben Mühsam belép a KPD-be (Német Kommunista Párt), novemberben azonban szakít a párttal.

1920-tól büntetését a niederschönenfeld-i várbörtönben tölti. Itt módja van irodalmi és publicisztikai tevékenységet folytatni. Kiteljesíti anarchista nézeteit.

1921-ben a Mannheim-i Népszínházban előadják *Júdás* című drámáját, amelyet a munkásmozgalomnak a müncheni eseményekben játszott ellentmondásos szerepéről ír.

1924. december 21-én próbaidőre felfüggesztik börtönbüntetését (az amnesztiát elsősorban Hitler érdekében hozták). December 22-én Mühsamot tömegdemonstráció fogadja az Anhalt-i pályaudvaron; végleg Berlinben telepedik le.

1925 újra közeledik a KPD-hez, sőt arra törekszik, hogy egységfrontot hozzon létre az anarchisták és a KPD között, emiatt az anarchisták kizárják a *Föderation*-ból; a következő években fokozott publicisztikai küzdelmet folytat a Weimari Köztársaság osztály-, „igazságszolgáltatása” és a terjeszkedő fasizmus ellen.

1926 bekapcsolódás a Német Munkásszínház Szövetség tevékenységébe; októberben megjelenik *Fanal* (Fáklya) című folyóirata első száma.

1927 Piscator proletár színháza dramaturg-tanácsának tagja. Protestál Sacco

³⁶ Kurt Eisner életútját lásd Évkönyv, 1992.

³⁷ Toller életútját lásd Évkönyv, 1993.

és Vanzetti³⁸ anarchistáknak az USA-ban történt kivégzése ellen; sorsukról *Staatsräson* címmel írt drámáját két évvel később színre viszik.

1928 fellép a Johannes R. Becher ellen indított hazaárulási per ellen; április 29-én bemutatják *Júdás* című drámáját.

1930-ban publicisztikai hadjáratot folytat a sajtószabadságért.

1930-ban kizárják a jobbra tolódó SDS-ből (Schutzverband Deutscher Schriftsteller – Német Írók Védszövetsége).

1933. február 27–28-án éjjel, a Reichstag felgyújtása éjjelén az SA letartóztatja. Tizenhét hónapot tölt Sonnenburg, Plötzen, Brandenburg, majd

1934. február 2-től Oranienburg börtöneiben és koncentrációs táboraiiban, folyamatos kínzások és megaláztatások közt szenved. Július 9-ről 10-re virradó éjjel SS martalócok meggyilkolják (a sajtó szerint öngyilkosságot követett el). Július 16-án Berlin-Dahlemben temették el.

Mi a kommunista anarchizmus?

„Az anarchia szabadsága egy szabad társadalomban élő szabad emberek szabad egyesülése”

(Erich Mühsam: *Was ist kommunistischer Anarchismus?*)

Kétségtelen, hogy az orosz Bakunyin és Kropotkin mellett a német Erich Mühsam a nemzetközi anarchizmus harmadik kiemelkedő személyisége. De amíg Bakunyin híres *Gyónásában* vallotta meg „bűneit” Miklós cárnak, Mühsam eszméihez mártírháláláig töretlenül hű maradt.

Mik voltak eszméinek vezérszólamai? Úgy vélte, hogy az emberi társadalom alapvető törvénye kell legyen a *szabadság*. A bármiféle uralom, bármiféle többség, főleg és elsősorban az *állam* lerombolását, intézményeinek szétzúzását tartotta mozgalma fő céljának. *Szocializmust* kívánt teremteni, noha a kommunista pártot erre nem tartotta alkalmasnak, lévén ebben a szervezetben is kiépült a hierarchia, ami lehetetlenné teszi a szabadság velejét képező *egyenlőséget*. A szocializmust – gazdasági mivoltában – osztály nélküli társadalomnak képzelte el, ahol a természeti környezet és a megalkotott tárgyi objektumok és termelőkörök a közösség tulajdonában vannak, ahol nem lehetséges a magántulajdon, mivel ez a kizsákmányolás alapja.

A szocializmust gazdasági meghatározottságán túl erkölcsi állapotnak, szellemi értéknek tartotta. Ennek megsértését súlyosabb bűnnek vélte, mint akár az ember éhezésre ítéletét, mivel itt az *egyenjogság* sérelméről volt szó. „Mi anarchisták – írta egy tanulmányban – harcolunk a kapitalizmus létezése ellen,

³⁸ A pernek óriási irodalma van, a per nagy nemzetközi tiltakozást váltott ki, sok folyóirat – magyarok is – írtak róla. Neves írók is feldolgozták, többek között Upton Sinclair (róla lásd Évkönyv, 1978).

mivel az az emberiség szellemi és erkölcsi értékeit skrupulus nélkül alárendeli egy materialista módon gondolkodó uralkodó osztály nyereszkesedésre és hatalmi vágyra épülő törekvéseinek”. A jog és a jogtalanság közötti különbségtétel az ember természet adta tulajdonsága. A jog és a jogtalanság tudása az ember szociális öntudata. Az első szociális követelmény éppen az egyenjogúság, amelynek ugyanakkor feltétele a kölcsönösség. A létért folytatott harc is éppen e kölcsönösség folytán valósul meg, mind az emberi társadalomban, mind az állatvilágban és a növényi természetben is.

A kommunista anarchizmus harcot folytat mind az ember ember általi gazdasági elnyomása, mind azon erkölcs ellen, amely az emberek közti különbségtételt megengedi. Mindenki közös felelőssége mindenkiért – lényegében ez az értelme a kommunizmusnak – fejtegeti Mühsam. Itt merül fel a *társadalom* és a *személyiség* kölcsönös viszonyának kérdése. A marxizmus azáltal akarja megvalósítani a szociális egyenlőséget – véli Mühsam –, hogy az egyes ember létformáját az összesség által meghatározott Prokrustes-ágyba kényszeríti. A kommunista anarchizmus azonban elutasítja a társadalom és a személyiség közötti különbségtételt. Itt olyan ellentét rejlik – fejtegeti Mühsam –, amely arra kényszeríti a marxizmust, hogy filozófiai elmélkedésbe meneküljön minden meghatározottság eleve elrendelt mivoltáról, s ezt az észfeletti elvontságot nem menti az, hogy az isteni elrendeltséget a történelmi materializmus meghatározta termelőerők állapota helyettesíti.

A természetes összefonódás a részek és az egész között a *föderalizmus* útján valósul meg, vele szemben a *centralizmus* a hatalom mesterséges szervezési formája; ez jellemzi az államot és a kapitalizmust, amelyek a személyiség maradéktalan szétmorzsolására törnek. A föderalizmus úgy viszonylik a centralizmus-hoz, mint a szervesség a mechanizmushoz, a természetből növekvő az összetákolthoz. A föderalizmus a közösség eleven részeinek összenövése egy étellel teli egésszé, míg a centralizmus egy lélek nélküli hajtómű elemeinek akarat nélküli egymáshoz láncolása. A centralizmus megbénítja a személyiség önálló akaratát, a föderalizmus a természetes rend állapota. A föderalista organizmus magába foglalja az igazságosságot, a kölcsönösséget, az egyenlőséget, a közös és egyéni felelősséget. A centrális szervezet a hatalom igényeinek felel meg, a felsőbbség, a kizsákmányolás, az osztályok ellentéte, a kedvezményezettek érdekeinek. A föderalizmusban a társadalmi közösség testesül meg, a centralizmusban – az állam. Ahol államról beszélünk, ott nincs társadalom, ahol társadalom létezik, ott nem lehet állam, a kettő kizárja egymást.

Az anarchisták körében is zavart okoz a hatalom, a kényszerítés és az erőszak fogalmainak helyes értelmezése. Ezeket az anarchisták jogosan alkalmazzák, hogy felszámolják őket. Az anarchisták helyeslik a harcot, az erőszak alkalmazása sincs ellentétben törekvéseikkel. A harcban leküzdött ellenfelet meg kell akadályozni abban, hogy a harcot tovább folytassa.

Művészet és proletariátus

A *Kunst und Proletariat* című tanulmányában írja Erich Mühsam: „Az anarchista és marxista világnézet között a legcsekélyebb mértékben sem áll fenn különbség a társadalmi alapkérdésekben... Ami azonban a jövőendő szocialista világ alakítását illeti, itt már lényeges különbségek mutatkoznak”.

Az anarchizmus és a marxizmus összeegyeztethetlensége az egyéniség szerepe megítélésében rejlik. A döntést kettejük közt az emberi társadalom szellemi kultúrája terepén kell eldönteni. Marx tanításai szerint a „termelési viszonyok” és a „termelési mód” képezik „a reális bázist”, amelynek meghatározott társadalmi tudatformák felelnek meg. Ez az úgynevezett materialista történelemfelfogás, amely az anyagi produkció mindenkor fejlettségi fokát tekinti minden társadalmi jelenség alkalmazható mértékének. A termelési erők és a termelési viszonyok ellentmondásai hozzák létre azokat a „jogi, politikai, vallási, művészi, filozófiai, röviden ideológiai viszonyait a felépítménynek... azokat a formákat, amelyekben az emberek konfliktusait tudatosítják és kiharcolják”. Ezzel szemben – véli az anarchizmus – az emberek természetes érzékenységet és szenvedélyeit, amelyek nélkül soha egyetlen küzdelmet sem lehetne megvívni, mindezt elhomályosítja az elvakult tudományosság. „A lét meghatározza a tudatot”, hirdeti a marxizmus. Az ilyen schlagwortokkal szemben felhozhatjuk, hogy az emberek tudatát vagyis létét fájdalmaik és vágyaik, gyűlöletük és szeretetük, akarataik és elhatározásaik, vagyis egy emberi közösség valósága alkotják. A marxizmus kiszáradt tanításait követőknek mindezek csupán materiális mozzanatok mellékes megnyilvánulásai, minden erkölcsi észszerűség alá van rendelve a gazdasági célszerűségnek, minden lelkesedés és lelki emelkedettség megengedhetetlen, ha átszakítja a tudomány szabta határokat. Az anarchista tanítás ezzel szemben az egyéni szabadságot egyenrangúnak minősíti a társadalmi szabadsággal, és tagadja a végzetesnek vélt állapotoktól való sorsszerűnek tekintett kényszerű függést. A marxista determinizmus – a szabadságnélküliségről szóló tantétel.

Nekünk, anarchistáknak – mondja – az eleven ember nem csupán „materialista termelőerő”, és az ellentmondások feloldása nem csupán abban áll, hogy a „helytelen gazdasági viszonyokat” időnként helyre kell igazítani, hanem abban, hogy az emberi természetben benne rejlő lelki-szellemi igényeket is fel kell szabadítani. A kulturális követelményeket a marxisták negligálják, ezeket azonban nem lehet a „társadalmi lét” címszavával elbagatelizálni, hanem emberek létesítette gonosz körülményként – gondolkodó és érző emberek segítségével – le kell bontani. Gustav Landauer a marxizmust az évszázad pestisének és a szocializmus átkának nevezte, és ezt az eszmerendszert követi az ún. „intellektuelek” tábor, amely ragaszkodik a marxizmus filozófiai-formalista fogalmaihoz.

A marxizmus, amióta a művelt rétegek divatja lett, a művészeti kultúrában leírhatatlan zűrzavart keltett. Most az a feladat, hogy a szocializmus nevében, amely nem csupán a munka, a termelés, a terjesztés és a fogyasztók gazdasági szabályozását jelenti, nem csupán a proletariátus felszabadítását a gazdasági rab-

szolgaságból, hanem mindenekelőtt az emberek egymás közötti szellemi és lelki viszonyai újjáalakítását és azt is, hogy a marxista szisztéma-szakácsok által készített emészthetetlen kulturális tápláléktól a munkásságot megszabadítsuk. Az ijesztő szellemtelenség... amelybe a proletariátust a művészeti élvezet terén taszították... nemcsak a műélvezeti készséget irtotta ki, hanem felnevelt egy zavaros, romlott és siralmasan igénytelen banális ízlésvilágot is.

Nevetséges dolog erre hivatkozva proletár művészetről beszélni. A művészet milyenségének fogalma a tartalmi tendenciától függ, vele szemben csak a művésziatlenség, a giccs áll. A művészet lényege a lelki megrázkódtatástól, a felemelés érzésétől, a lesújtottságtól vagy a lelkesültségtől függ. A proletariátus az uralkodó rétegtől alávett osztály, de nem egy elkülönült emberfajta. Éppen ezért nem is lesz sohasem külön proletár kultúra. Kulturális botrány az, hogy létezik a proletariátus; és az osztály harca arra irányul, hogy ezt a botrányt kiküszöbölje. A proletariátus forradalmi céljai érdekében álló művészetnek a jelenkori kultúrából kell kinőnie. A munkások elutasították az érthetetlen verseket, a kicsavart festészeti formákat – az ilyen művészet nem elégítette ki vágyaikat... noha a rossz ritmusokba tördelt, szabálytalan rímelő versezeteket a munkások művészilelki táplálékává minősítették némelyek. A tendencia a művészetben semmi új, mivel ez minden időkben minden osztálynál létezett. Csakhogy régen a hatást magas színvonalú művekkel érték el. Ma az előprédikált forradalmi tendencia az elmondhatatlan szegényesség színvonalán történik. A proletár művészetkritika pedig kimerül a művek megítélésénél a vonalhű irányvonal alkalmazásában. Az agitációs művészet szükséges az osztályharc idején, de ennek művészetnek kell lennie, átlelkedített, izzó művészetnek.

Minden művészeti formának megvannak az agitációs lehetőségei, de egyiknek se oly mértékben, mint a színháznak. Erwin Piscator rendkívüli érdeme, hogy életfeladatává tette, hogy szórakoztató színház helyett politikai színházat kell csinálnia. Vállalkozása bukásához az vezetett, hogy nem forradalmi darabokat is választott. Mühsam *Júdása* munkástömegeket vonzott. De Piscator úgy vélte: ez hagyományos értelemben volt dráma, egy individuális pszichológiai probléma, viszont a Sacco és Vanzetti „nagy történelmi anyagot mozgat, ... a materialista történelemfelfogás értelmében.” – „Ezzel kézhez kapjuk az univerzális receptet” – állapítja meg csalódottan Mühsam. „A materialista történelemfelfogás a művészet dolgaiban a leghomályosabb tanácsadó”. „A művészetnek lelkesítenie kell” – zárja nagy tanulmányát Mühsam – „a lelkesítés a szellemből jön. Nem a meggyőződés oktatása azok feladata, akik a proletariátushoz el akarják közvetíteni a művészetet, hanem a meggyőződés szellemmel átítatása. A művészet szelleme nem tűri a bilincseket. Sem a dialektikának sem a történelmi materializmusnak nincs köze a művészethez; csak a művészet tudja lelkesíteni és lángra lobbantani a proletariátust; a művészet gazdagsága és tüze a szabadság érzületéből lobban fel”.

Erich Mühsam forradalmi antifasizmusa

Mühsam a délnémet bohémvilágból nőtt ki a XX. századelőn. Költészete a hagyományos formákat követte, gondosan ügyelt a rímkepletekre, a közérthető nyelvezetre. Megvetette a feltörekvő izmusokat, a festészetben a futurista és konstruktivista modernizmust. Közéleti publikációjában a kezdeti hezitálás után egyre erősödött a pacifizmus, a háborúellenesség. A gyors radikalizálódás pályájára lépett, így lett Gustav Landauer tanítványaként a bajor forradalmi események sodrásában, 1918–1919-ben, a radikális munkásmozgalom vezetőinek egyike. Ismerte Lenin forradalmi tevékenységét, élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. A demokratikus kiegyensúlyozottságra törekvő Levinével szemben a Bajor Köztársaságot 1919 tavaszán Tanácsköztársasággá kívánta átfórmálni, bár ehhez már nem tudta megnyerni a munkásság többsége támogatását. Az ennek ellenére 1919. április 7-én kikiáltott Tanácsköztársaság (Räterepublik) valóságos anarchista képződmény volt, a kommunisták elsietettnek tartották és nem is vettek benne részt. Ez az akció a szociáldemokrata miniszterelnök, Kurt Eisner meggyilkolására adott válasz volt. Amikor egy ellenforradalmi puccskísérlet után Eugén Leviné vezetésével új kísérlet történt, akkor Erich Mühsam már a bambergi szociáldemokrata kormányzat börtönében ült; a proletariátust leverő szoldateszka Gustav Landauert meggyilkolta, Levinét egy rögtönítélő bíróság halálra, Mühsamot pedig 15 évi várfegyházra ítélte, ugyanúgy, mint a Tanácsköztársaság elnökét, a drámaíró Ernst Tollert. Mühsam a börtönben mélyreható önvizsgálatot végzett, elemezte a müncheni forradalmi események és a bukás tanulságait. Beszámolóját *Eisnertől Levinéig* címmel Leninnek adressálta. Minden esetre a kommunisták centralisztikus vezető szerepét a munkásmozgalomban továbbra sem ismerte el, a velük való időnkénti közös harcot azonban szükségesnek tartotta, de végül is mindhalálig anarchista maradt. Miután 1925-ben „próbaidőre” szabadságra helyezték, új helyzetben találta magát.

A „kapitalizmus stabilizálódását” nem ismerte el, bőséges tapasztalatokat szerzett a Weimari Köztársaság osztály-igazságszolgáltatásáról, érzékelt az egyre inkább előretörő fasiszta mozgalmat. Irodalmi és publicisztikai munkássága fókuszába a következő évtizedben ezek a jelenségek kerültek. Megerősödött benne a meggyőződés, hogy a kapitalizmus rendszerét és mindenekelőtt annak államát le kell rombolni. Ennek szolgálatába állította az 1926-ban alapított *Fanal* (Világítótorony) című folyóiratát, amelyet többnyire maga töltött meg írásaival. 1927-től 1929-ig írta cikkeit és tanulmányait a *Vossische Zeitung*ba, amelyek összegyűjtve *Unpolitische Erinnerungen* címmel jelentek meg. Forradalmi érzülettel telt költeményeit gyakran munkásgyűléseken adták elő; Erich Weinert, a proletár-forradalmi költő Mühsamot Gorkij, Barbusse, Johannes R. Becher sorában említette. A proletár-forradalmi német költészet előfutárának tartották, de a *Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller* 1928-as megalakulásakor a szervezetbe mégsem lépett be. Úgy vélte: a művészetnek a proletár osztályharc szolgálatába kell állnia, a proletár művészet lehetőségét mégis elutasította. Ellentmon-

dás feszült a művészet hivatásáról vallott felfogása és ama nézete között, hogy a művészet közömbös az osztályok iránt. 1927-től tagja volt a Piscator-Bühne dramaturgiai tanácsának. 1928 nyarán dokumentáris színművet írt, *Ällamrezon* címmel, ebben Sacco és Vanzettinek állított emléket, a két anarchistának, akiket az USA-ban gyilkosság vádjával 1927-ben kivégeztek. A darabról azt írta Durus (Kemény Alfréd), a *Die Rote Fahne* kritikusa, hogy az „forradalmi riportázs, rendkívül hatásos vezércikk, igazi politikai tett!”

A dokumentáris konstrukció jellemzi a húszas évek végén írt *Alle Wetter* (Mindenféle időjárás) című szatirikus-allegorikus drámáját is, amely tulajdonképpen igazi Volksstück (népszínmű), zenés-táncos komédia, a tőkés rendszer maró ironiája. Fellépnek benne a burzsoá parlament pártjai: mindenekelőtt a *Partei der Unversöhnlichen* (a Meg-nem-békülők pártja), értsd NKP, amely éppen kibékülően van a szociáldemokratákkal, akiket Mühsam szívből utált; de feltűnik az *Arbeiter-Rassenpartei* is (Munkás Fajvédő Párt), amelynek vezetője Cajetan Teutsch, leplezetlenül a pojáca Hitlert ábrázolja. Ő jelenti ki „A Munkás Fajvédő Párt úgy látja, folyamatban van a felkészülés a nemzeti forradalomra, s a párt megérti a felhívást, amely a tömegek mélyéből feléje, mint a nemzet megmentője felé hangzik”. *Das Ende der Demokratie* (A demokrácia vége) című tanulmányában fejti ki Mühsam, hogy a demokráciában a magánkapitalizmus kifejeződését kell látni, most pedig a kollektív kapitalizmus ideje jött el, amelynek politikai megjelenése a fasizmus. (In.: *Fanal*, 1929. március).

Mühsamnak a fasizmus elleni harcról alkotott felfogása végzetesen naiv és zavaros volt: Németországban forradalmi helyzetet észlelt, s úgy képzelte, hogy a munkástömegek vezetőik eltávolítása (!) után spontán forradalmi akcióban (!) döntik meg a tőkés uralmat, és az *államot*. Ezt várta rövid ideig a horogkeresztes tömegmámortól is. A *Fanal* betiltása után körlevelekben terjesztette eszméit, ezekben letisztultan támadta a Hugenberg, Brüning, Hindenburg, Hitler együttest, mint a munkások jogai eltipróját. De változatlanok maradtak illúziói, hogy a munkáspártok szervezése nélkül, sőt ellenére, a munkások spontán anarchista tömörülése, egy általános sztrájk kirobbantása útján is meg lehet megdönteni a hitlerjé diktatúráját. A marxizmus, a tudományos szocializmus és a pártvezérek (szerinte a bismarxizmus) elutasítása azonban sohasem vezetett nála oda, hogy a szolidaritást a kommunista pártba tömörült munkásokkal felmondta volna. A szociáldemokrata „boncok”-nak üzenete: „Töletek, lumpen elemektől sok minden elválaszt, de kommunista osztálytestvéreimtől semmi sem tart távol”. Mühsam szónokként gyakran lépett fel tömegdemonstrációkon. Fritz Erpenbeck így emlékezett rá később: „Rendkívüli hatása volt, mert mélyről jövő szenvedéllyel beszélt, s mindig a tömegek érzelmeit szólította meg, az emberek hittek neki. Az 1929-i „véres május” után (ez Zörgiebel szociáldemokrata rendőrfőnök „műve” volt) felerősödött Mühsam antifasiszta tevékenysége. Oppozíciót szervezett az SDS náci okkupációja ellen. 1931 júliusában *Aufruf für die Freiheit des Schrifttums* (Felhívás az írás szabadságáért) címmel kiáltványt bocsátottak ki az antifasiszták a kormány sajtótörvénye ellen, ezt még polgári írók is támogatták. Az opposzió

„harci bizottsága” által rendezett több száz fős tömeggyűlés vezérszónoka Erich Mühsam volt. Viharos tetszés közepette követelte „minden író egységes és aktív fellépését a sajtó szabadságáért”. Követelte az SDS kiállítását Carl von Ossietzky szabadon bocsátásáért. A harmadik *Fanal* körlevélben írta 1932 júniusában: „Teljes egyértelműséggel állunk az alternatíva előtt: vajon a proletárforradalom megakadályozza-e a fasizmust, amely új világháborúra készül, egy szörnyű népmészárlást készít elő, a munkásosztályt teljes rabszolgaságba dönti, egész népeket fog kiirtani mérgeggel és éhezéssel”. 1933 februárjában még egy utolsó felhívást bocsátottak ki, ebben felhívták a figyelmet „Ez az utolsó óra; aki ma hallgat, holnap már nem nyithatja ki többé a száját”.

Nem volt véletlen, hogy Mühsamot a náciak az elsők között tartóztatták le a Reichstag felgyújtásának éjszakáján. Brutális kínzásoknak vetették alá. Goebbels már 1932 decemberében megkezdte sorozatos hírlapi támadását Mühsam ellen a *Der Angriff* (A támadás) hasábjain. Ő jelentette ki „Ennek a vörös zsidónak pusztulnia kell”. A folyamatos kínzásokkal az volt a náci pribékek célja, hogy Mühsamot öngyilkosságba kergessék. 1934. július 12-én ezt is jelentette a *Völkischer Beobachter* (Népi megfigyelő). A valóságban az 1934. július 9-ről 10-re virradó éjjel a náci mitalóc börtönörök bestialis kegyetlenséggel agyonverték őt. 1934. július 23-án Párizsban az emigrációban élő német írók nagygyűlést tartottak az üldözött és meggyilkolt német értelmiségiek emlékére: Henri Barbusse, Louis Aragon, Ernst Toller és Alfred Kerr emlékeztek az üldözöttekre. A kommunista Egon Erwin Kisch és az anarchista Augustin Suchy különböző nézőpontból értékelték Erich Mühsam küzdelmes életét és mártír halálát, de valamennyien egyetértettek a fasizmussal szembeni egységfront létrehozásának szükségességében. Ezt az örökséget hagyta Mühsam hősies példája az utókorra.

Illés László

Serge, Victor (1890–1947) III.³⁹

Az említett szerkesztők a *Révolution Proletarienne*-ben rendszeresen közölték Serge írásait a szovjet politikai és kulturális életéről. E lap közölte Sergenek még 1933 februárjában, letartóztatása előtt írt hosszabb levelét, amelyet titokban juttatott el Franciaországba, és amelyet akkor írt, amikor már sejtette, hogy le fogják tartóztatni.

³⁹ A közlemény első két részét lásd az Évkönyv 1990. és 2012. évi köteteiben.

Romain Rolland korábban vállalta, hogy Gorkijnál interveniál, a nagy nyilvánosság előtt azonban már nem vállalta a közös megszólalásokat Serge érdekében. 1933–1934-ben R. Louzon,⁴⁰ a *Révolution Prolétarienne* nagyon befolyásos szerkesztője és külpolitikusa, másfél éven át nyitva tartotta a lapot Serge számára, kapcsolatban lépett Henri Barbusse-el⁴¹ is Serge érdekében. Ugyanekkor Romain Rolland vállaira nehezedett az a teher, hogy Serge egyik regényét megjelentesse Nyugaton, ami bizonyos anyagi segítséget jelentett volna Serge és családja számára. Martinet⁴² szintén az ügy segítségére sietett és a francia haladó körökben befolyásos *Europe* folyóirat hasábjain elősegítette, hogy Serge regénye ott megjelenhessen. J. Guéhenno,⁴³ aki ekkor a *Europe* főszerkesztője volt, maga is interveniált Serge érdekében a párizsi szovjet követségen – de a nyilvánosság előtt ő sem szólalt meg. Végül azonban Guéhenno biztatására a nagytekintélyű J. R. Bloch szólalt meg a *Europe* nevében 1933 novemberében Serge mellett – és ez hivatalos állásfoglalást jelentett.

Újfajta nyugtalanságot keltett Serge francia barátai körében, hogy Serge írásainak továbbítását a szovjet politikai, belügyi körök leállították. Romain Rolland, aki nagy figyelemmel kísérte Serge sorsát és írói munkásságának megjelentetését, J. R. Blochot kérte fel, hogy amikor 1934 októberében hivatalos meghívottként részt vesz a szovjet írókongresszuson, érdeklődjék Serge sorsáról és helyzetéről. Noha Bloch eljár, hosszabb ideig is maradt Moszkvában emiatt, semmit sem tudott elérni. 1934 decemberében Kirov⁴⁴ is interveniált ez ügyben, ugyancsak eredménytelenül. 1935 nyarán történt csak változás, az új francia–szovjet egyezmény (ekkor még Laval–Sztálin) megkötésekor, ami után a francia intervenciók eredményesebbek lehettek. 1935 júliusában egy francia kulturális nagygyűlésen Magdeleine Paz fellépésére fogadtak el határozatot Serge érdekében, majd 1935 június–júliusában, amikor Romain Rolland a Szovjetunióba utazott, személyesen vállalta, hogy eljár Serge kiszabadulásáért. Rolland háromszor is tárgyalt Jagodával, majd személyesen is találkozhatott Sztálinnal és ez a találkozó volt a döntő. Svájcba való hazatérése után Rolland ez ügyben is írt Gorkijnak és a francia barátainak a döntésről. Mégis még több hónapig kellett várni, amíg Serge kiszabadult és elhagyhatta a Szovjetuniót. A kiszabadulás elhúzódásakor Emile Vandervelde⁴⁵ is interveniált, hogy Belgium hivatalosan is szólaljon meg Serge érdekében. Vandervelde másodszer is erősen interveniált. Végül különféle belga akadályoztatás ellenére (belga igazságügyi hatóságok Serge hajdani anarchista voltára hivatkozva obstruáltak) végül elérte, hogy Belgium hivatalosan kaput nyitott Serge belgiumi újra-letelepedése előtt.

Serge 1936. április 12-én szabadult és 16-án kiutasították a Szovjetunióból.

⁴⁰ Louzon a folyóirat nagyon fontos szerkesztője volt. 1882-ben született, életútjának ismertetésére az Évkönyv visszatér.

⁴¹ Barbusse életútját lásd Évkönyv, 2003.

⁴² Martinet életútját lásd Évkönyv, 1988.

⁴³ Guéhenno életútját lásd Évkönyv, 1991.

⁴⁴ Kirov életútját lásd Évkönyv, 1986.

⁴⁵ Vandervelde életútját lásd Évkönyv, 1991.

17-én már megérkezett Brüsszelbe. A nagy üldöztetések előtt szabadult, de megfosztották minden korábbi Szovjetunióban szerzett posztjától és érdemrendjeitől. Minden írását lefoglalták, amelyeket nem kapott vissza. Felesége nővérét, Anitát újra letartóztatták, és húsz évet töltött el a Gulágon (csak 1956-ban szabadult).

Serge 1936 októberétől szűkebb családjával Brüsszelben telepedett le. 1937 májusában levelet írt M. Pazhoz és André Gidehez a célból, hogy a levelet publikálják az *Esprit*-ben. A levélben Serge már a Szovjetunión belüli politikai állapotokról és az ellenzékiek helyzetéről írt.

Serge nehezen talált újságíróként állandó alkalmaztatást. Franciaországban néhány folyóirat átvette írásait, így a *Révolution Prolétarienne*, valamint a Liège-i szocialista napilap ezt szintén megtette. 1936 júniusától 1940-ig Serge mintegy 201 cikket írt a Szovjetunióról, Spanyolországról, Németországról és Ausztriáról. E cikkek egyaránt szóltak a fasizmusról, az internacionalizmusról, az antiszemitizmusról, a művészetekről és sok más kérdésről.

Serge kiszabadulását Trockij lelkesen fogadta, s nagy szerepet szánt neki a IV. Internacionálé meggyökereztetésében. Tény, hogy Serge szellemileg ehhez az irányzathoz állt legközelebb, és több írása jelent meg a trockista eszmeiségű orgánumokban, így a *Bulletin d'information...*-ban és egy másik hasonló szellemiségű bulletinben. E bulletineket a IV. Internacionálé titkársága jelentette meg és Serge ezekben írt börtön-tapasztalatairól, a politikai elítéltekről. Itt közölte Gide-nek írt levelét is, amelyben érintette Gide óriási feltűnést keltett munkáját is. Serge fordította franciára Trockij 1936 augusztusában befejezett híres, *Az elárult forradalom* (La Révolution trahie) című könyvét. Noha 1936 nyarán Párizsban összeült egy konferencia a IV. Internacionálé szervezeti „beindítására”, és e szervezet irodájában Serge is helyet kapott, kapcsolata Trockijjal és a IV. Internacionáléval hamarosan megromlott. Ebben szerepet játszott az is, hogy Serge változatlanul cikkeket jelentetett meg a *Révolution Prolétarienne*-ben, és Trockij a kettős szellemi kötődéseket nemigen tudta elfogadni. Vitáik érintették az európai baloldalt és persze a szélsőbaloldalt, a IV. Internacionálé helyzetét és jövőjét. Míg Trockij szakított mind Rosmerrel,⁴⁶ mind Souvarine-mel),⁴⁷ addig Serge fenntartotta kapcsolatait velük, és nem feledkezett meg arról, hogy ők és lapjaik harcoltak az ő kiszabadításáért és a szovjet ellenzékiek védelmében.

Trockij és Serge között az ellentétek elmélyültek a spanyolországi helyzet alakulása nyomán. Serge jól ismerte a spanyol anarchistákat, a POUM-ot is. Írásaiban is fellépett nemcsak a két irányzat összefogása, hanem a kettő, és a spanyol marxisták összefogása érdekében is. Még 1936 augusztusában ebben a szellemben írt hosszabb levelet Andrés Ninnek,⁴⁸ a POUM szellemi vezetőjének, akihez hosszú barátság fűzte. A levélben ugyanezeket a javaslatait fogalmazta meg. (A Ninnel való barátság még az 1926–27-es években keletkezett.) Ugyanekkor

⁴⁶ Rosmer életútját lásd Évkönyv, 2002.

⁴⁷ Souvarin életútját lásd Évkönyv, 1995.

⁴⁸ A POUM-nak óriási irodalma van – még magyar nyelven is. Az Évkönyv életrajzot közölt mind Ninnel, mind Maurinnel. (1992)

Trockij ezt az összefogást elvetette (főként, amikor 1937 januárjától már Mexikóban telepedett le) és nyílt leveleiben keményen bírálta mind a spanyol anarchizmust, mind a POUM-ot. Serge ugyanakkor 1936 végétől a POUM lapjának, a *Batallanak* állandó szerzője lett.

Serge maga 1937 májusától engedélyt kapott franciaországi letelepedésre, Párizs egyik külvárosában telepedett le. Több barátjával és eszmetársával bizottságot alapított a spanyol forradalom védelmére, a bizottságot támogatta a már sokszor szerepelt M. Paz és több jeles francia író mellett Marceau Pivert⁴⁹ is. Trockij kritikus írásait persze megvitták mind a POUM-ban, mind a IV. Internacionálé különböző európai tagozataiban, ezek között jelentősebb volt a holland szervezete, amelynek vezetőjét, Sneevliet-et baráti szálak fűzték Sergehez.

1937 januárjában Serge részt vett a IV. Internacionálé egy Amszterdamban rendezett konferenciáján, ahol védelmébe vette a POUM-nak a katalán helyi kormányban (Generalidad) való részvételét, amelynek révén egyúttal a kormányt is befolyásolni tudta a forradalom érdekében. Serge értékelésével szemben a trockisták elmarasztalták a POUM-ot. Serge szomorúan tért vissza e konferenciáról, mert átlátta, hogy közeli a szakítás a IV. Internacionáléval.

1936 augusztusától Serge ismételt cikkekben szólt meg élesen bírálva a moszkvai pereket a *Révolution Prolétarienne*, a *Flèche*, a *Cahiers*, a *Spartacus* és a belga *Wallonie* orgánumokban. Serge részt vett a perekkel kapcsolatos francia tiltakozó rendezvényeken is, amelyeket a baloldali ellenzékiek szerveztek. Serge-et e cikkei és megszólalásai miatt a francia és más országok kommunistái élesen támadták.

1937 során Trockij és Serge között több kérdésben heves viták élezték tovább viszonyukat. Serge maga 1938 januárjában nyilatkozott úgy, hogy végleg szakított a IV. Internacionáléval, miközben hangsúlyozta, hogy személyes nagyrabecsülése Trockij iránt nem csökkent. Trockij 1938 decemberében írt cikket *Victor Serge és a IV. Internacionálé* címmel, amely meg is jelent a *Bulletin*jében, amelynek révén a szakítás nyilvánossá vált.

Serge személyes sorsa más tekintetben is nehéz volt. Feleségének, Ljubának állapota rosszabbodott, kórházi pszichiátriai kezelést igényelt. Két gyermekük volt, akiket fel kellett nevelnie. Az újságírás és a fordítások nem fedezték a költségeket. Nézetei és állásfoglalásai miatt több helyütt persona non grata lett. 1938-ban újabb éles cikkekben bírálta a szovjet–német egyezményt, ami miatt behívták a francia külügyminisztériumba.

1939-el megkezdődött a II. világháború. Serge 1940. június 10-én hagyta el Párizst, francia és belga barátainak hagyva hátra levelezését és személyes dokumentumait, valamint kéziratait. 1940 szeptemberétől 1941 márciusáig néhány barátjával együtt Marseille külvárosában húzódtak meg. (Fia vele együtt volt.) 1941

⁴⁹ Pivert életútját az Évkönyv 2013-as kötetében fogjuk közölni. Pivertől dokumentumot közöl a Népfront Franciaországban, 1934–38. Budapest, 1985. Az Évkönyvben hosszabb ismertetés jelent meg Pivert hetilapjáról, a *La Gauche Révolutionnaire*-ről (1987), amelyben Pivertnek rendszeresen jelentek meg cikkei.

márciusában sok bonyodalom közepette fiával együtt átmenekülhetett Tuniszba, de az USA-ba több közbenjárás ellenére, régi kommunista múltja miatt nem kapott beutazási engedélyt. Cárdenas elnök közbenjárására beutazási engedélyt kapott Mexikóba, ahova Kubán keresztül 1941 szeptemberében érkezett meg.

Serge Mexikóban folytatta életének szokásos munkásságát, cikkeket írt, interjúkat készített, konferenciákon vett részt és több könyvet is befejezett, többek között a náci korszak németországi végéről és ennek orosz összefüggéseiről (*L'empire nazi contre le peuple russe*). A könyv spanyolul jelent meg *Hitler Sztálin ellen* címmel. Serge Mexikóban az *Analisis*⁵⁰ folyóiratban működött közre, továbbá a régi POUM-isták orgánumban, a *Mundoban* (Világ). Ebben az időben együttműködött Piverttel, Julián Gorkinnal.⁵¹ 1944 októberében Serge szakított Piverttel és a francia-lengyel Malaquais-el, aki korábban sokat foglalkozott a spanyol polgárháború eseményeivel. Serge a háború éveiben sok cikket jelentetett meg a latin-amerikai sajtóban, így Argentínában, Chilében, többek között Babelről írt értekezést. Serge ugyanakkor írt az emigrációban megjelenő *Les Lettres Françaises*-be, USA és brit baloldali orgánumokba, többek között a *New Leader*-be,⁵² a New Yorkban megjelenő *Call*-ba és sok más orgánumba. Serge ebben az időszakában is független baloldali szocialista maradt, aki sokat fáradozott a menekült és menekülő spanyol és olasz szocialisták megsegítése érdekében. Ez ügyben nyílt levelet is intézett Palmiro Togliattihoz, ebben Serge szóvá tette, hogy Sztálin ötlette meg a két lengyel bundista szocialista vezetőt 1943-ban: Ehrlichet és Altert.⁵³ Megnyilatkozásáért Serge-et a kommunisták részéről újabb támadások érték.

A kimeríthetetlen Serge újabb nagyobb esszéket és könyveket írt a Szovjetunió, persze elsősorban a szovjet politikai élet jelenségeiről, mexikói tapasztalatairól, de ugyanígy Orwellről és Franz Kafkáról is. Ezek az évek ugyanakkor, ha lehet, még nehezebbé váltak számára. Nemcsak anyagi gondok, hanem szívfájdalmak is kínozták.

1944–45, Franciaország felszabadulása után Serge felújíthatta francia kapcsolatait, újra írhatott a *Révolution Prolétarienne* és a *Spartacus* újra megjelenő számaiban. Írt a *Combat* című orgánum számára is, a hagyományos „libertaire” szocialista szellemben. Serge kapcsolatot tartott 1945 és 1947 között az *Esprit* folyóirattal és főszerkesztőjével, E. Mounier-vel (ez utóbbival való levelezésük később külön kötetben is megjelent és ez tanúskodik ekkori nézeteltéréseikről is). Serge még megírta és befejezte híres önéletrajzát: *Mémoires d'un révolutionnaire* (Egy forradalmár visszaemlékezései),⁵⁴ majd nem sokkal később, 1947. november

⁵⁰ Az *Analisis*-ről lásd Évkönyv, 1993.

⁵¹ Gorkinről lásd a terjedelmes, magyarul is olvasható, a spanyol polgárháború történetével foglalkozó irodalmat.

⁵² A *New Leader*-ről lásd Évkönyv, 1994, 2007.

⁵³ Ehrlich és Alter életútjával az Évkönyv eddig még adós maradt. Róluk többet olvashat az érdeklődő Gelbardnak a Bundról írott munkájában és P. Perchav összefoglaló írásában.

⁵⁴ Serge említett önéletrajzát Magyarországon is sok helyütt ismertették, többek között az Évkönyv is. Ám az önéletrajz ismertetésére még egyszer vissza fogunk térni.

17-én Mexikóban meghalt. (Pár hónappal később Malrauxnak jelent meg a francia sajtóban Serge-re visszaemlékező írása, amelyben korrigálta és visszautasította az olyan állításokat, mintha Serge valaha is csatlakozott volna a gaullista eszmeáramlathoz.

Forrás: Dictionnaire Biographique du Mouvement. Ouvrier Français, Paris, 1977. V. Serge önéletrajza több kiadást is megélt.

Jemnitz János

TANULMÁNYOK

ARTNER ANNAMÁRIA:

Versenyképesség kontra bérmunka¹

A versenyképesség nem más, mint profittermelő képesség. A versenyképesség hajszolása ezért a profitra való törekvést jelezi. Ez azonban azzal jár, hogy a munkának juttatott részt (béreket, „jóléti” kiadásokat) le kell szorítani a hozzáadott értéken (GDP-n) belül. Ez pedig megveti a válságok alapját, és szükségszerűen a széles tömegek ellenállásához vezet.

Az alábbiakban bepillantást nyújtunk a versenyképesség és a válság, valamint a versenyképesség és a jólét kapcsolatába, és kitérünk a válságkezelés lényegére is. Illusztrációként Görögországot hozzuk fel. Végül szólunk arról, hogyan viszonyulnak a versenyképességi elvárások gyakorlati következményeihez a széles munkavállalói tömegek.

1. Versenyképesség és válság

A válságokért általában a versenyképesség hajszolása a felelős az alábbiak szerint.

1.1. A tőkeválságtól a pénzügyi válságig

A nemzetközi statisztikák (OECD, Eurostat) adataiból is kiolvasható, hogy az elmúlt évtizedekben tendenciálisan csökkent a munkának jutó rész aránya a legtöbb fejlett ország GDP-jében. Sőt, ez a követelmény („egységnyi munkaerő költség” azaz az ULC² csökkentése), bár kissé eufemisztikusan, a „csökkentés” szó nélkül, de megfogalmazódik az Európai Unió ún. „Versenyképességi Paktum”-ában, vagy ahogy mára hívják, az „Euro Plus”-ban is. („*Progress will be assessed on the basis of wage and productivity developments and competitiveness adjustment needs. To assess whether wages are evolving in line with productivity, unit labour costs (ULC) will be monitored over a period of time, by comparing with*

¹ A tanulmány egy korábbi változata „A versenyképességtől a társadalmi ellenállásig” címmel megjelent a Miszlivetz Ferenc által szerkesztett „A bizonyosság vége avagy quo vadis demokrácia?” c. könyvben. (Savaria University Press, Szombathely 2011, pp. 147-168.

² Unit Labour Costs.

developments in other euro area countries and in the main comparable trading partners. For each country, ULCs will be assessed for the economy as a whole and for each major sector (manufacturing; services; as well as tradable and non-tradable sectors)." European Council 2011, 16.o.)

Ha azonban a végső fogyasztók túlnyomó többségét adó bérből és fizetésből élők kezében aránylagosan egyre kevesebb pénz van, a GDP fennmaradó, mind nagyobb részét a tőketulajdonosoknak kell elkölteniük: luxusfogyasztásra (ennek határai is végesek), de leginkább beruházásra. A beruházásra el nem költött profit maga a veszteség, hiszen azt jelenti, hogy nem vásárolnak belőle termelőeszközöket, a fogyasztási cikkeket gyártók termelése sem növekszik, vagyis itt is, ott is, csökken, leáll a termelés. Ezért az el nem költött profit a pénzügyi szférában ragad. Mivel ez a paragon heverő pénz (a betétek) költséget jelent a pénzügyi szférának, ki kell helyezni. A hitellel visszajuttatja a gazdaság azon szereplő-éhez, akiknél nincs kellő mennyiségű pénz a költekezésre. Ilyenek a bérből és fizetésből, segélyből élők, akik tipikusan elköltik jövedelmüket, továbbá a nem kellően versenyképes vállalatok, amelyek önerőből nem képesek növekedésre lehetőséget adó profit realizálására, s végül az állam. A hitel jóvoltából ezek a szegmensok pótlólagos kereslettel jelentkeznek a piacon, ami fellendíti az árakat, lehetővé téve a korábban kellő profittal nem beruházható tőkéek működését, a készletek értékesítését és a beruházások fellendülését. A költekezés tehát a korábban el nem költött (nem realizált) profitból történik, és egyben konzerválja az adott technológia szintet és torzítja a termelési szerkezetet. Előtérbe kerülnek a fogyasztási javak (autó, tévé), illetve, mint ilyen esetekben mindig, az ingatlanok. Ezek termelése multiplikátor hatással bír, ami felerősíti a termelés strukturális torzulását.

Mivel a hiteltől történő fogyasztás előrehozott vásárlást jelent olyan jövedelemből, amit még meg sem termeltek, ráadásul kamattal növelt értéken, a termelés viszont folyik, és a piacok telítődnek, a „pilótajáték”-nak egyszer szükségszerűen vége szakad.

Nem egyszerűen a hitelfelvevők görgetik maguk előtt fizetéseképtelenségüket, hanem a tőke görgeti maga előtt válságát. Annyi történik, hogy a veszteség „át-könyvelődik” a hitelfelvevők oldalára, akik a pénzt, amit felvettek (a korábban nem befektethető profitot) visszajuttatják a tőketulajdonosoknak (vásárolnak tőlük), akik ebből beruháznak. Kitolódik tehát a schumpeteri „teremtő rombolás”. Csakhogy a hiteleket a hitelfelvevők nem tudják visszafizetni. Egyrészt azért nem, mert a pénzügyi szféra, a spekulációs (pl. ingatlanpiaci) „felfúvódás” miatt a reálisnál több pénzt áramoltat a termelésbe hitel formájában. (Ez jelenik meg a bankok fedezetlen, „mérgezett” aktíváiban.) Másrészt, a hitelek reális részét azért nem, mert ez a pénz sosem volt a hitelfelvevőké, csak akkor lett volna az, ha a termelés fennmarad, és ők onnan a jövőben megkapják a hitellel és kamattal egyenlő bérüket. A piacok azonban előbb-utóbb mindig telítődnek – ez a telítődés indítja el a most tárgyalt, hitellezéssel elfedett válságciklust is. A tőkeveszteség leírása tehát elkerülhetetlen.

Az eddig elmondottakat illusztrálja a nemzetközi fúziók és felvásárlások (CBMA), vagyis a világméretű tőkekoncentráció szektorális alakulása 1990 és 2011 májusa között. A tőkekoncentráció területei mindig azok, ahol kellő profit realizálható. 2000-ig a feldolgozóipari tőkekoncentráció általában megelőzte a pénzügyeket, és sosem maradt le tőlük tartósan és lényegesen. Ezt követően azonban megváltozott a helyzet, és a pénzügyi tőkekoncentráció, különösen 2002-től, magasan fellendült, maga mögé utasítva a feldolgozóipart. A tőke a pénzügyekbe áramlott tehát, és csak ennek visszahatásaként (2005-től) ugrottak meg a fúziók (ismét érdemes volt tőkét befektetni) a feldolgozóiparban, de ekkor is kevésbé, mint a pénzügyekben.

Amikor tehát hitelválságról beszélünk, akkor valójában a tőke egy termelési ciklusának végét lezáró válságról beszélünk.

Ebből pedig csak egy új technológiára épülő, új termelési ciklus ránthatja ki a tőkét, lendítheti fel a beruházásokat, amihez egyrészt a régi, elavult tőkék és struktúrák eltakarítása („leírása”) kell, másrészt pótlólagos jövedelem. Ez utóbbi származhat a félretett vagyonokból (bár ezek válság idején megcsappannak), másrészt az államtól (a jelenlegi válságban az államok maguk is eladósodottak), harmadrészt a válságszférán kívülről. Ez utóbbi volt a helyzet a 70-es és 80-as évek adósságválságában, ahol a terheket végül is a fejlődő országok viselték (vö. Latin-Amerika „elvesztett évtizede”), még korábban, 1929–33 után pedig az európai fasiszta hatalmak rablőháborúja idején, a második világháború alatt. (Sőt, tőkehiányt pótló „külső” jellege miatt ilyen volt a második világháború utáni európai újjáépítéshez használt Marshall-segély is.)

Jelenleg azonban nem látszik, honnét jöhetne az új termelési ciklust beindító tőke. Ez a helyzet szüli pl. a Kína finanszírozási hajlandóságába vetett hitet az európai (euró-) válsággal kapcsolatban. Ugyanakkor karakterisztikus piaci szembenállás (versenyhelyzet) uralkodik a világ pólusai között, ami a történelmi tapasztalatok alapján eszkalálódó konfliktusokhoz is vezethet. Vö. például a csúcstechnológiákban (LCD-monitorok, számítógépek, szélerőművek) és a fegyvergyártásban kulcsfontosságú ritkaföldfémek világpiacán kialakult helyzetet, nevezetesen Kína termelői monopóliumát. (USGAO 2010)

A 2008-ban kirobbant válság a már 2001 óta jelenlévő, de késleltetett krízist dobta felszínre. A késleltetés abban állt, hogy 2001-től, az amerikai információtechnológiai fellendülés után kifulladt tőkék a korábbiaknál is nagyobb mértékben áramlottak a pénzügyi szférába, ahonnan különféle innovatív, spekulációs termékek révén megsokszorozódva pótlólagos keresletként folytak vissza a gazdaságba. Ez a keresleti boom tartotta fent a már régen válságba jutott termelési szerkezetet egészen 2008-ig, sőt, az állami mentőcsomagok révén mind a mai napig.

A mentőcsomagok forrása és feltétele a versenyképesség növelése (vagyis a bérarány leszorítása). Ebből kell visszafizetni a hitelösszeget és kamatait is. Így a válságkezelés nemhogy enyhíti, de drasztikusan növeli a bérekre nehezedő nyomást. Bár a tőkevesztéség leírása elkerülhetetlen, mértékét azonban a munka

GDP-beli részesedésének csökkentésével (a veszteség egy részének a munkavállalókra hárításával) el lehet érni. Ez pedig felszítja a társadalmi ellentéteket, és a gazdasági válságot társadalmi válsággá transzformálja.

Ennek a nem kevéssé összetett problémának az érzékelését fejezi ki az európai tüntetéseken gyakran felbukkanó jelszó: „Mi nem fizetjük meg a ti válságotokat”. (*We don't pay for your crisis!*)

1.2. Versenyképesség és jólét az euróválságban

A 2000-es évek keresleti boomja idején Európa félperifériáin, Görögországban, Írországon, Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban (a ma PIIGS-ként elhíresült labilis gazdaságokban) különböző mértékben ugyan, de történt egyfajta „jóléti rendszerváltás”. A korábbi évek csökkenő bérányát a 2000-es években kisebb-nagyobb mértékű javulás követte. Ebben a folyamatban nagyban közrejátszott az euró bevezetése, amely természeténél fogva felülértékelte a gyengébb teljesítő képességű országok valutáját, és olcsóbbá tette számukra az erős euróhoz illő alacsony kamatokon felvehető hiteleket. Ez a maga termelést serkentő hatásával mind a vállalati, mind az állami szférában a piaci mechanizmusoknak megfelelően növekvő bérkiáramlást és növekvő szociális juttatásokat eredményezett. Nem mellesleg azért, mert e téren a korábbiakban ezek az országok többnyire jelentősen elmaradtak az euró legerősebb gazdaságaihoz képest.

Így a 2000-es években a PIIGS a maga piacilag és államilag táplált „jóléti felzárkózásával” valóban versenyképességi hátrányt szenvedett el, miközben a leginkább eladósodottá vált – és e két fejlemény szorosan összefügg. Mindezt különösen kilátástalan, és társadalmilag konfliktusos számukra az adósságcspadából való kikecmergés.

1999 és 2007 (a válság előtti utolsó év) között az eurózóna 12 országából egyedül Görögországban, Olaszországban, Írországon és Portugáliában nőtt a bér/GDP arány, ha pedig a szociális juttatásokat nézzük, akkor már Spanyolország is felzárkózik a „jóléti felzárkózó” csoportba. Az euró12 átlagához képest mindegyik ország versenyképessége (ULC-je) romlott a válságot megelőző években.

Ez a versenyképesség-romlás azt jelentette, hogy a munkának nagyobb rész jut az általa létrehozott GDP-ből. A válság azonban megmutatta, hogy a hierarchiából nem lehet kitörni. Ezeknek az országoknak most vissza kell térniük a tőkéjük versenyképességét biztosító alacsonyabb ULC-szintre, sőt még annál is alacsonyabbra ahhoz, hogy a kamattal terhelt hiteleket visszafizessék. Ez ugyan lehetetlen, de jó alkalom a bérány csökkentésére.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez a „versenyképesség-csökkenés”, vagyis az új értékből a munka részesedésének a növekedése nem valamiféle szubjektív kormányzati hiba, hanem elkerülhetetlen piaci folyamatok következménye. A gyengébben fejlett országok esetében ugyanis az inflációra való hajlam – sok, itt most nem részletezendő ok miatt – nagyobb, mint a fejletteknél, ráadásul a

sikeres (nemzetközileg versenyképes) szektorok magasabb bérei átgyűrűznek kevésbé versenyképes szektorokba.

1.3. A görög példa

Görögország gazdasága – a közkeletű hiedelmekkel ellentétben – a 2000-es években is fejlődött. A munkatermelékenységet nagyobb ütemben emelték, mint Németországban. Az Eurostat szerint az egy munkaóra jutó euró alapján számított görög termelékenység a németnek csak 43%-át tette ki 2000-ben, de már 48,6%-át 2009-ben. Ez azonban piaci viszonyok között, amikor a termelés célja a profit, nem számít. A fontos az, hogy az adott munkaóra mennyi munkaerőköltséget tartalmaz. E téren pedig Németország sokkal jobban teljesített, ugyanis ezt az arányt csökkentette, míg Görögország még kissé növelte is. A termelékenysége tehát javult, de a versenyképessége romlott Németorszáéhoz képest.

Mindeközben a görögök sokkal többet is dolgoztak, mint a németek, sőt többet, mint az EU27 más országa. A heti átlagos óraszám a 2000-es években 42-43 óra között volt, a legmagasabb az EU27-ben, miközben a német adat nem érte el a 36 órát.

De hiába dolgoztak termelékenyebben és többet a görögök, mint versenytársaik, ha – nagyrészt a közös valuta, az euró miatt – béreik jobban nőttek, mint amazokéi, és még szociális juttatásokat is kaptak. Ez utóbbiakról a következőket kell tudni.

Görögországban csak az Unióba lépést követően hatalomra jutott Pánhellén Szocialista Mozgalom idején, az 1980-as években épült ki a társadalombiztosítási (egészségügyi és nyugdíj-) rendszer, és az amúgy nem kiugróan magas állami alkalmazotti bérek bónuszokkal történő kiegészítésének rendszere. (A közalkalmazottak kezdő fizetése 2008 októberében iskolai végzettségtől függően 711-963 euró volt havonta. Lampousaki, 2008)

A jóléti felzárkózás Görögország esetében már az euróhoz való csatlakozás előtt végbement, utána a folyamat lényegében megállt, másutt (pl. Írország esetében) viszont éppen akkor következett be. Mindez azonban messze nem jelentette a fejlett európai országok bérből és fizetésből élőinek szintjére való felzárkózást.

Az Eurostat adatai szerint a görög alkalmazotti bérek a GDP-ből a 2000-es években az EU-átlaghoz mérve 33–35%-ot tettek ki (csak 2009-ben haladták meg a 37%-ot). Összehasonlításképpen: ez az arány az EU27-ben 48–50% körül alakult az elmúlt évtizedben, Magyarországon pedig 46–46%-ot tett ki.

A szociális kiadások (egészségügy, családi juttatások, nyugdíj stb. együtt) Görögországban a GDP 24%-át érték el a válság előtti utolsó évben (2007), ami körülbelül megfelel az EU27 átlagának, kissé alacsonyabb, mint az eurózona 12 régi tagországnak átlaga és kissé magasabb, mint a magyar adat. Megjegyzendő, hogy 24% alatt van még Írország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia és Szlovákia adata is.

Ha a béreket és a szociális juttatásokat egybe vesszük a következőt kapjuk: Görögországban a bérből, fizetésből, juttatásból élőkre 2000-ben a GDP-nek mindössze 59%-a jutott, ami 2008-ig is csak 62%-ra emelkedett. Ugyanez az adat az EU27 átlagában 75, Magyarország esetében 70% (2008).

A görög egy főre jutó GDP kétszer akkora, mint a magyar. Ezért indokolt, hogy a görög munkavállalók magasabb éves jövedelemhez jutnak, mint a magyarok. A fenti elmondottak szerint azonban a görög munkavállalók nem keresnek kétszer annyit, mert a GDP elosztása ott kedvezőtlenebb, mint hazánkban.

2. „Kiút” a válságból - a versenyképesség visszanyerésének ára

A kapitalista társadalomban nincs más út: a válságból a munka rovására kell kihúzni a tőkét. Hatalmas gazdagság halmozódott fel a társadalom tulajdonos osztálya kezében részben, személyi gazdagság, részben, de annál többszörösen nagyobb mértékben termelőeszközök formájában. Föld, szerszámok, gépek, gyárpételek, erőművek, utak, közlekedési eszközök, sajtóbirodalmak, kutatólaboratóriumok stb. túlnyomó többségében magánkézben, esetleg állami kézben vannak. Az állami részesedést a 80-as évektől teret nyelő neoliberális gazdaságpolitika jelentősen csökkentette, de a meglévő állami tulajdon működtetése is a tőke minél jobb értékesülését szolgálja, és maga is a tőkeértékesülés szempontjai szerint működik. Az első esetre példa, amikor állami földön, államilag épített épületeket bocsátanak kedvezményesen a betelepülő vállalkozások részére (az ún. „ipari park”-okban), amivel az állam az adóbevételekből a tőkeberuházás költségeit csökkenti, vagyis a tőke profitabilitását növeli. Röviden: ha a tőkétől beszedett adóból finanszírozott beruházásról van szó, akkor a profitot visszaadja a tőkének, ha a munkára kivetett adóból finanszírozta, akkor pedig a munka oldaláról a tőke oldalára csoportosít át. Vegyük például a tömegközlekedés magas tarifáit: az állami közlekedési vállalat is költséggazdálkodást folytat, miközben ráadásul a privát szférától vásárolja az eszközöket, tehát az állami újraelosztás ekkor is részben a magántőke értékesülését szolgálja.

Az euróövezet teljes költségvetésének állapota 2007-ig folyamatosan javult, 2007-ben majdnem egyensúlyban volt (a hiány az euró17-ben 0,7 % volt). Ennek oka, hogy a kiadásokkal együtt növekedtek a bevételek is, sőt a jó konjunktúra (a hitellel táplált vásárlási és nyomában termelési fellendülés) miatt még jobban is, mint a kiadások. Az előrehozott vásárlások pilótajátékának kipukkadása után azonban a helyzet a következő: a hitellel teremtett pénz csak részben értékesítette a tőkét. A bankok odaadták a pénzt a termelőknek, hozzájuk viszont csak részben tért vissza. A fedezetül szolgáló ingatlanok vagy értékpapírok azonban eladhatatlanok. Vagyis ott vagyunk, ahol voltunk: ha nincs hitelboom, a tőke sem lakásépítésben, sem autógyártásban, sem az ezek által fenntartott ágazatokban

nem térül meg. A termelésnek már a hitelboom előtt le kellett volna állnia, de csak most teszi. A „felesleges” tőke a bankszférában jelenik meg veszteségeként. Látszólag „csak” pénz, valójában maga a termelőtőke. Még akkor is ez a lényeg, ha a pénzpiaci felfűvódás és a többszörösen eladott értékek („származtatott értékpapírok”) révén több „pénz”-veszteség keletkezett, mint amennyi a valóságos veszteség. De ami „több”, az lényegében nem is veszteség. Ez a „több” okozhatja egyes bankok, pénzügyi szervezetek bukását, de nem okozna gondot a termelés számára.

A bankszférát azért igyekeznek kimenteni az államok, mert ezzel a termelőtőkét igyekeznek fenntartani. Azt a tőkét, ami már „halálra van ítélve, mert kimerítette az adott technológiai ciklus (a mikroelektronikára épülő információs technológiák) által lehetővé tett profittermelést. Az új technológiák (nano-, bio-, nano-bio, zöld-technológiák) már itt vannak, de még nem terültek szét a gazdaságban. Ehhez idő és állami segítség kell. Amihez pedig a veszteségeket le kell írni, el kell takarítani az útból az elavult struktúrákat, át kell menni a schumpeteri „teremtő rombolás”-on.

Ezzel a pusztulással a megélhetést jelentő munkahelyek pusztulása is jár. A tőke fennmaradó része azonban a tulajdonos osztály kezében marad, amely csak akkor tud munkahelyeket teremteni, ha az számára profitábilis. Márpedig az új technológiára való átállás nagy beruházásokat igényel, amikhez a tőkének a válság idején nincs ereje. Ezért az állam segítségére és a költségek végzetes leszorítására van szüksége. Az állam csak úgy tud segíteni, ha a munka helyett a tőke javára osztja el a GDP-t, tehát csökkenti a tőke terheit, csökkenti a munka javadalmazását, „jólétét”. A tőke számára az egyetlen költség, amellyel „rugalmasan” tud bánni, a munkaerő. A költség leszorításához, valamint új, pótlólagos tőkék bevonásához az elpusztulók helyett ismét az államra van szüksége, amely törvényekkel és erőszakszervezetekkel mindezt lehetővé teszi. Ebben áll a fasiszálódás és/vagy a háborúk lehetősége válság idején. Mindkettőt igazolja az 1929-33-es válság utóélete.

2.1. A görög példa

A 2010 májusában megkapott 110 milliárd eurós mentőcsomag 2011 nyarára elfogyott, és Görögország helyzete nemhogy javult volna, de – nagyrészt a piaci hitelminősítés teljes leromlása miatt, és mert a kereslet-visszafogó gazdaságpolitika megfojtja a gazdaságot – tovább romlott. Ezért újabb 109 milliárd eurós mentőcsomagot szavaztak meg az euró tagországai és az IMF, amelyekhez viszont további megszorításokat kapcsoltak. Cél, hogy a görög állam kiadásait csökkentsék, a görög versenyképességet pedig az ULC (a GDP-n belül munkaerőköltség-arány) további leszorításával javítsák. Ennek következtében a szociális helyzet radikálisan romlott. Az EU 2011 júniusi sajtóközleménye szerint az anyagi depriváció különösen súlyos Görögországban, továbbá Írországbban, Spanyolországban, a Balti államokban és Magyarországon. (DGC 2011).

A válság következtében uniós szinten az egységnyi munkaerőköltség (a termelés csökkenése és a munkanélküliség-kezelés költségei miatt) növekvő. A Bizottság jelentése (EC 2011) szerint 2011 első negyedévében az egyetlen ország, ahol a munkaerőköltség nem nőtt, hanem csökkent, Görögország volt, és ez a nemzeti átlagbér nominális csökkenésének (!) köszönhető. (A legnagyobb nominális bérnövekedés Németországban történt, mivel azonban ez elmaradt a termelékenység növekedésétől, a német versenyképesség javult.) Ugyanakkor a görög bérek reálértéke már nem éri el a 2001-es szintet sem. Görögország az egyetlen az EU27-ben, amely 2001 és 2010 között negatív reálbérnövekedést mutat. Görögország 2011 elején a legnagyobb növekedést produkálta a munkanélküliségi rátában is, a fiatalok körében pedig a munkanélküliség meghaladja a 30%-ot. (EC 2011)

A társadalom mikroszerkezetéről hivatalos adatok nincsenek. Személyes becsámolólok (pl. MTI-GR 2011) szerint egyes minisztériumok közalkalmazottai hónapok óta nem kapnak fizetést. Mivel az állam tartozik a tankönyvkiadónak is, azok nem szállítanak, az iskolákban nem lehet tudni, miből lesz fűtés télen, előfordul, hogy a rendőrök maguk tankolják meg autóikat, hogy a sürgősebb esetekhez kimenjenek, a 16%-ot közelítő (a fiatalok körében 36%-os) munkanélküliség miatt az emberek minden munkát elvállalnak, sokszor „éhbérért” stb. Ezek az információk magyarázatot adhatnak az utcán megnyilvánuló görög népharagra.

3. A társadalmi ellenállás formái

A megszorítások mindenütt egy kaptafára készülnek: bérbefagyasztás, bércsökkentés, felvételi stop vagy elbocsátások a közszférában, nyugdíjak és szociális juttatások csökkentése, nyugdíjkorhatár kitolása (65-68 évre), adóemelés (magasabb jövedelmekre, a közszféra alkalmazottaira, ingatlanokra, fogyasztásra, luxuscikkekre), privatizáció, amely utóbbi például Görögország esetében 50 milliárd eurónyi állami vagyon kiárusítását jelenti. (Ld. részletesebben pl. Millet – Toussaint, 2011)

Bár a költségvetési konszolidációt tartalmazó ún. „Stabilitási és konvergencia programok” tartalmaznak a termelés növelését és a szociális helyzet javítását célzó elképzeléseket és számokat, ezek egyrészt hosszabb távúak, másrészt közvetlenül semmit sem mondanak az életkörülményeik radikális romlását azonnal elszenvedni kényszerülő bérből, fizetésből és szociális juttatásokból élők számára.

Sajátos ellentmondást rejt a főleg a déli államokra jellemző adóelkerülés elleni határozottabb fellépés, amit a költségvetési bevételehiánnyal küzdő kormányok érthetően és nemzetgazdasági szempontból indokolhatóan foganatosítani szándékoznak. Az ellentmondás abban áll, hogy a nagy vagyonok eltitkolása (nevezetesen az off shore-k) elleni határozott fellépés hiányzik a tervekből, ez ugyanis nemzetközi (EU-szintű) lépéseket igényelne. A belföldi, könnyebben utolérhető kisebb jövedelmek adók alóli kibújásának megnehezítése viszont nagyrészt a

társadalom alsóbb rétegeit (munkavállalóit, szegényeit, kisvállalkozóit) sújtja, az adózással már nem is versenyképes tevékenységektől és alacsonyabb beszerzési áraktól fosztva meg őket.

Mindezek miatt érthető, hogy a válságkezelésnek ez a módja, amely ráadásul a válságba jutott tőkének nyújtott segítség miatt ölti a mai méreteket, a lakosság heves ellenállásába ütközik. Görögországtól a déli EU-országokon át Angliáig és az USA-ig ér a közvetlen demokráciát követelők, a „dühösek” (*the outraged*), a „foglald el” (*Occupy*), vagy a „Világforradalom” (*World revolution*) mozgalmak tevékenysége. Még Németországban is számos városban összesen mintegy 40 ezren tüntettek a „globális változásért – mi vagyunk a 99 %” nevű nemzetközi akciónapon 2011. október 15-én, amely 82 országból több mint 900 várost érintett. A szervezők között civilek, mozgalmak, szakszervezetek és baloldali pártok is voltak.

A tiltakozások egymást fűtik. A spanyol demonstrációknak a korábbi görög megmozdulások adtak bátorítást, míg a spanyol események hatására erősödött fel a görögök ellenállása 2011 májusától.

Mivel a hagyományosan a dolgozói érdekképviselőre szerveződő szociáldemokrata pártok az elmúlt évtizedekben a neoliberális gazdaságpolitika megvalósítóiként a tömegek szemében hitelüket veszítették, a radikálisabb baloldali pártok pedig már régebben marginalizálódtak, az ellenállási mozgalmakban nem tapintható ki pártkötődés. Sőt inkább a (hivatalos, párt-) politika egyértelmű elutasítása jellemzi őket. A szakszervezetek által szervezett sztrájkok, demonstrációk mellett, illetve azokkal karöltve a formális és spontán civil szerveződések aktivitása tapasztalható. Ez utóbbinak a 2011 januárjában a braziliai Porto Alegre-ben a davosi világgazdasági fórum ellentettjeként megrendezett első Szociális Világfórum (World Social Forum) óta kiépült nemzetközi civil kapcsolatok is munióit nyújtanak.

A válság, pontosabban a nyomában járó életszínvonal-csökkenés ennek a nemzetközi civil összefogásnak adott újabb lendületet, aktivizálva a tömegeket és kiterjesztve az ellenállást addig kevésbé érintett országokra is, mint például az USA.

Az új korszakra jellemzően a megmozdulások az internet segítségével szerveződnek. (A mobiltelefonos szerveződések a spontán tüntetések, és nem a civil szervezeti megmozdulások jellemzői.) Mivel ma már bárki létrehozhat egy honlapot, internetes újságot, rádiót, indíthat Facebook-csoportot, küldhet twitter-üzenetet, kör-email-eket stb., a szerveződések száma napról napra nő, az elhalók helyébe mindig több új kezdeményezés lép.

A szociális irányultságú civil mozgalmakra jellemző módon az összeszerveződés egy-egy akció (-sorozat) körül alakul ki. Így napjaink egyik meghatározó mozgalma a „Világforradalom – Valódi Demokráciát Most!”, amely a 2011. május 15-i, több városra kiterjedő spanyol demonstráció-sorozatból indult. Ekkor hetekig az utcán táboroztak a magukat „felháborodottaknak” (*los indignados*) nevező, nagyrészt fiatalok, a nagyarányú munkanélküliség és az őket sújtó költségve-

tési takarékosági intézkedések elleni tiltakozásképpen. Ők hirdették meg 2011. október 15-ére a „Világforradalom” akciónapot. Mire ez a nap eljött, addigra az USA-ban is sort került az első „foglalásra”, immár ezen a néven („Occupy”). A mozgalom lendületet kapott 2011 tavaszi észak-afrikai (egyiptomi, líbiai) tiltakozásokból is.

Az „occupy” mozgalom a „Foglaljuk el a Wall Streetet” kezdeményezéssel vette kezdetét, amelyet a konzumerizmus-ellenes, kapitalizmus-kritikus Adbuster mozgalom (1989-) 2011 júliusi felhívása indított útjára, és amelynek első lépése az amerikai pénzügyi központ elfoglalása volt 2011. szeptember 17-én. (OWS 2011) A foglalások hamarosan áttérjedtek Amerika több mint 100 városára, és összetalálkoztak a határon (sőt tengeren) túli más kezdeményezésekkel. Az „Occupy” a legkülönbözőbb különböző terek, intézmények, épületek elfoglalására irányul nemcsak az USA-ban, hanem szerte Európában, így Görögországban, Spanyolországban, Angliában, Japánban, Chilében, Izraelben stb. sőt, még Magyarországon is. Ma már a „Mi vagyunk a 99%”, vagy a „Világforradalom” néven ismert megmozdulások is „elfoglaló” demonstrációkat tartanak. Rushkoff (2011) az Occupy-t a 21. század Amerikája első internet-kori mozgalmának nevezte.

Mint a fenti, korántsem teljes körű képből látszik, a civil ellenállás amorf, állandó változásban van, és a különböző kezdeményezések rendre összekapcsolódnak.

Az amorf, állandó változásban lévő, de nemzetközileg összehangolódó civil ellenállási akciók mögött rejlő cél, program még nem kristályosodott ki. Mint többek (köztük Slavoj Žižek, a szlovén születésű filozófus, Michael Albert, a *Z-Magazine* egyik alapítója, vagy Michel Moore filmrendező) személyes élménybeszámolóiból megtudhatjuk, a tereken összegyűltek mindenféle vízió, jövőkép híján voltak/vannak. Egyszerűen csak összegyűltek, kifejezve, hogy nem jól érzik magukat, tiltakozva az ellen, ami folyik.

A civil ellenállásról az interneten megjelentek különböző elképzelések, értékelések, interjúk, mind írásos, mind képi formában. Ezekből a következőket lehet leszűrni.

A megmozdulások szervezőinek soha nem céljuk az agresszió, kifejezetten békés demonstrációkra törekednek. Mégsem tudják elhárítani a rájuk akaszkodó spontán, vagy „rászerveződő” (egyes vélemények szerint provokátor) csoportokat, amelyek alapján azonban a hivatalos és piaci média előszeretettel fest elmarasztaló képet az eseményekről. Ezt a hiányosságot a szervezők látják, elhárítására törekednek, de a civil jellegből fakadóan többnyire kevés sikerrel. Azonban az internet adta lehetőségeket kihasználva a szervezők és a résztvevők maguk is saját készítésű felvételekkel töltik fel a web-et, amelyek ismeretében az érdeklődők kiegyensúlyozottabb képet alkothatnak a megmozdulásokról.

Az ellenállás fő célpontjai a banki, pénzügyi szféra, a spekulációs és hitelügyletekért felelős intézmények, amelyek tőkeereje és vezetőik gazdagsága különösen irritáló a radikális életszínvonal-csökkenést elszenvedők számára.

Szintén a tömegharag célkeresztjében állnak a politikusok, akik a pénzügyi

szféra eddigi tevékenységét, és mai megmentését – úgymond – elősegítették és levezénylik.

E fenti két csapásirány a demokratikus intézmények átalakítására, a közvetlen, a népek számára valódi beleszólást jelentő intézményrendszer kiépítésére irányuló követelések, törekvések forrása. („Valódi demokráciát!” „Közvetlen demokráciát!”)

Egy felderengő, de egyelőre még halvány vonulat a forrongásokban a termelés közvetlen népi ellenőrzésének, közösségi kézbe vételének programja.

Elképzelhető-e, hogy a tiltakozások formája válik a konkrétabb célok és tettek katalizátorává? Lehetséges-e, mint azt sokan vélik, hogy a spontán módon összeverődő, egymással kommunikáló, nemegyszer tematikus tanácskozásokat szervező tömegből a társadalom alulról történő megváltoztatása sarjad?

Mint személyes beszámolókból kiderül (Albert 2011, Moore 2011, Zizek 2011) a „foglalók” számára kezdetekben nagy élményt jelent az a közösség, amelybe a foglалások során csöppennek. Beszélgetnek, meghallgatják egymás történeteit és panaszait, elmondják a magukét. Az idő múltával azonban ezek a beszélgetések unalmassá, hosszadalmassá válnak, a hallgatóság belefárad az önjelölt „előadók” és az önös problémáikon túllátni nem tudó „hozzászólók” hallgatásába.

„Ahogy teltek a napok, majd a hetek, ez egyre megszokottabbá vált. Nem volt nyilvánvaló az emberek számára, hogy mit tehetnek még. Nem voltak vállalható feladatok.” – írja Albert. (2011)

A gyűlések így már újat nem adnak, miközben a foglалókat várja otthon a család, a munka. Az újonnan érkezőket már egy leszállóágban lévő lelkesedés és nagy adag tanácstalanság fogadja, a résztvevők száma csökkenni kezd. Az emberek nem tudják, mit tegyenek, így nem is tudják megszervezni magukat. A helyzet általános elutasításán kívül alternatívát nem tudnak nyújtani. A „foglалások” kiterjesztése az intézményekre (elhagyott épületek, egyetemek) idővel szintén céltalanságba fullad. A szervezőknek sincs ötletük, milyen értelmes, folyamatos, akár otthonról is végezhető tevékenységet kínálnak az embereknek.

A rendszeralternatívában, valamint a pártokban való csalódottság miatt sem a cél, sem annak megvalósítási módja nem látszik sehol. Amennyiben ez nem változik, valószínű, hogy ezek a szerveződések előbb-utóbb kifáradnak és marginalizálódnak (visszahúzódnak az internetbe), és a szociális helyzet további romlása miatt fel-fel lángoló, egyre kevésbé ellenőrizhető utcai tiltakozásoknak adják át a helyet.

4. Összegzés

A versenyképesség tendenciájában kizárja a foglalkoztatás és a bérek arányos növekedését, miközben a termelés növekedésében való mulhatatlan érdekelttségével együtt maga idézi elő a túltermelésben megjelenő realizálási válságot. Ezt a vál-

ságot az elfekvő (a termelésben profittal már nem alkalmazható) tőkék pénzügyi szférába utalásával, és onnan hitelként történő visszaforgatásával fedi el. *Nem a pénzügyi válság okozza a reálszféra válságát, hanem a reálszféra válsága jelenik meg pénzügyi válságként.* A pénzügyi válság nem oldható meg a reálszféra veszteségeinek leírása nélkül.

A válság megoldása a termelőeszközök magántulajdona alapján csak a munka GDP-beli részesedésének további leszorításával történhet, ami viszont eszkalálja a problémát mind az újratermelés (hatékony kereslet), mind a társadalmi feszültségek szempontjából.

Ideiglenes gyógyulást a történelmi tapasztalatok szerint csak a rendszeren kívülről szerezhető források nyújthatnak (háború, más országoktól adósságfizetés formájában elvont tőke, esetleg külső „segély” stb.).

A válságig vezető ciklus leszálló ágában, és különösen magában a válságban kiéleződő tőke-munka ellentét a társadalmi ellenállás különböző formáihoz vezet, amelyek megoldása vagy a tőke fent említett, külső segítséggel bekövetkező, új technológiai paradigmára épülő fellendülésével, vagy a társadalmi újratermelési folyamat új alapokra helyezésével képzelhető el. Az előbbi esetben új ciklus indul, ami hasonló lefolyással és hasonló következményekkel jár, így a probléma végleges megoldása csak az utóbbi révén lehetséges.

DÖMÉNY ZSUZSA:

Chávez tizenkét éve

Tizenkét év – elképzelések, vágyak, tervek, s a megvalósulás – mérleget kell készíteni, mint ahogy azt az egy év múlva esedékes választások előtt sokan meg is teszik majd.

Merre billen a mérleg, amikor a XXI. század szocializmusát hirdető latin-amerikai ország mai helyzetét vizsgáljuk?

Chávez szocializmus-kísérlete az első a világon, amely nem a szegénység szorításában kezdhetette meg országot átalakító, modernizáló tervei megvalósítását, hanem az erőteljesen növekvő kőolajbevételekből.

A kőolaj a modern Venezuela kialakulásának az alapja, a XX. század közepétől a modernizáció motorja és hosszú időn keresztül a demokrácia és a kiegyensúlyozott fejlődés biztos háttére. Erősen egyenlőtlen elosztás mellett biztosította az állam a szolgáltatások és a fogyasztás bizonyos színvonalát a lakosság számára, ezt azonban nem a társadalmi produktivitás arányában tette, hanem az

olajbevételek konjunkturális változásai szerint. A „gazdag ország vagyunk” hamis érzete eltorzult társadalmi értékrend kialakulásához vezetett. A gondoskodó, paternalista állammal szemben támasztott követelmények mind irreálisabbakká váltak. Az ország a kőolajtermelés révén³ a világkereskedelem egyik fontos tényezője, ám ezzel sajátos ellentmondásban kimaradt a globalizációs folyamatokból. A belgazdaság különböző ágazatai az olajbevétel dömpingje miatt sorvadtak el; importálni könnyebb, mint termelni.

Az ország napjainkra sem tudott ebből az ördögi körből kikerülni. A gazdaság alapvető problémája, hogy az olajból származó jövedelmet csak igen kis mértékben fordították – és ez ma is így van – termelő beruházásokra és munkahelyteremtésre.

A gazdaság

Venezuela világviszonylatban a hetedik legnagyobb kőolajtartalékkal rendelkező ország. A kitermelésben a negyedik, 2010-ben napi 2398 ezer hordó olajat hoztak a felszínre. 2010-ben a GDP csaknem 155 milliárd dollár volt, a hivatalos statisztika szerint 1,4%, más adatbázisok szerint pedig nulla a növekedés.

Az export 80%-át a kőolaj adja, a további 10%-ot a földgáz és más ásványi anyagok teszik ki, élömmunkát csak a maradék 10% tartalmaz. A kereskedelem volumene az utóbbi két évben csökkenő tendenciát mutat. A legfőbb kereskedelmi partner változatlanul az Egyesült Államok, mind az export, mind az import területén. Venezuela az USA legfontosabb kőolaj szállítója, a déli államok kőolaj finomítói erre az olajra épülnek. Az északi nagyhatalom két vonatkozásban is haszonélvezője a chávez-i gazdaságpolitika hiányosságainak. A venezuelai élelmiszerimport döntő része innen származik, ennek mértéke egy főre vetítve 1997-ben 76 dollár⁴ volt, 2008-ban már 321 \$. Az olajbevételekből az élelmiszerimportra fordított összeg a legfontosabb tétel. A tehetősebb venezuelai rétegek zömmel floridai bankokba és ingatlanvásárlásba menekítik a megtakarításaikat.

Ha a '80-as évek végétől vizsgáljuk a venezuelai gazdaságot, akkor azt látjuk, hogy az olajbevételek gyors ütemű növekedése következtében az import csaknem minden ágazatban előre tört, s a hazai ipari kapacitás tartósan csökkent. Ez a tendencia folyamatos: 2006–2010 közötti időszakban például az export értékének csaknem kilencszerese az import. (4558 illetve 38 989 millió dollár). 2008-ban a lakosságszámra vetített ipari termelő üzemek száma Mexikóban közel négyszerese a venezuelainak!

A kapacitás csökkenésének alapvetően az az oka, hogy nem vállalkozóbarát a gazdasági, politikai környezet, a szabályozók minden szektorban ad hoc jellegűek és a kaotikusak. A hatósági áras termékek előállítói az önköltség alatti árak miatt felhagytak a beruházásokkal vagy a termeléssel. Az államosítások miatti

³ A világ 4. olajkitermelő országa, olajtartalékai is jelentősek, különösen az Orinoco környéki nehézőlaj lelőhelyek, amelyek kitermelése egyelőre még nem rentábilis.

⁴ Aktualizált árfolyamok

bizonytalan gazdasági környezet és Chávez folyamatos támadásai a nagyvállalatok ellen azt eredményezték, hogy kivonultak a piacról, így tovább csökkent a termelő kapacitás. Ezzel bizonyos terméktípusoknál megszűnt a verseny, a maradék vállalatok egyedül maradtak a piacon.

A gazdaságpolitika hibái és átgondolatlanságai miatt a kínálati piac helyett keresleti piac alakult ki, súlyos hiányokkal, ellátási zavarokkal, amelyeket csak átmenetileg képes enyhíteni az import.

Láthatunk itt egy folyamatosságot, ami abból fakad, hogy chávezi gazdaságpolitika éppúgy az olajbevételektől függő gazdaságra épül, mint az előző évtizedeké. Belső erőforrásokra kis mértékben épít, nem ösztönzi a hazai beruházásokat és nem vonzza a külföldieket. Infláció, a termelés visszaesése, nagyfokú importfüggőség jellemzi a gazdaságot.

A CEPAL⁵ adatai szerint 2009–2010-ben a jelentősen csökkent a külföldi beruházások mértéke, míg Latin-Amerika többi országában ez növekvő tendenciát mutat.⁶

Az infláció 2010-ben 27,2% volt, ezt a legszegényebbek számára enyhítették a különböző kedvezmények és szociális intézkedések. Ez az inflációs ráta nem csak Latin-Amerikában a legmagasabb, de a világon is kiemelkedő, alig van ország, ahol ezt a mértéket meghaladja.

Elmaradtak azok a nagyszabású programok, amelyek az út- és vasúthálózat jelentős bővítését és a lakásépítést tervezték megvalósítani, de azok a régóta esedékes beruházások is, amelyek a víz- és áramszolgáltatás kapacitását növelték volna. A költségvetés fő kiadásai az import mellett legfőképpen a szociális programok, valamint a fegyvervásárlások és a latin-amerikai integrációt elősegítő programok finanszírozása. Venezuela kedvezményes árú kőolajszállításokkal, ún. „szolidaritási hitelekkel” támogatja Kubát és több közép- és dél-amerikai országot. Ezek a kiadások együttesen eredményezték, hogy az olajárak emelkedése ellenére egyre növekszik a külföldi adósságállomány. (2010-ben 125 milliárd \$)

A chávezi gazdaságpolitikában az elosztás prioritásai jelentik a különbséget, alapján nem új gazdasági modell, változatlanul a kőolajbevételek a csaknem kizárólagos források. Új elem, hogy a kedvezményezettnek körébe kerültek a szegény rétegek is. Ez igazságosabbá tette ugyan az elosztást, de az állam olaj-járadékból élő karakterén nem változtatott. S ez az összes következményével továbbra is erősíti a „járadékokból” élő állam torzulásait.

Szociális programok

A 21. század szocializmusa, a társadalom átalakításának programja a legátfogóbb terv, amit ebben az országban valaha megvalósítottak. Központjában a szegénység enyhítésének kérdése áll. A 20. század végén becslések szerint a lakosságnak több mint a fele, egyes statisztikák szerint 60%-ot is meghaladó része

⁵ CEPAL: Comisión Económica para América Latina y el Caribe

⁶ 2011 I. negyedévében 54%-os növekedést regisztráltak a térségben!

élt szegénységben. Chávez kormányzásának első éveiben a szegénység-enyhítés egyszerűen csak a karitatív jellegű osztogatásban merült ki (ingyenkonyhák, élelmiszer- és közszükségleti cikkek csomagok, építőanyagok juttatása).

A 2003–2004-ben nagyigényű programok indultak, a „Misiones”, amelyek a szegénység-enyhítés, az egészségügy, a szociális problémák, az oktatás, az esélyteremtés, a tehetséggondozás, az indián kisebbségek sajátos problémáinak kezelése, a munkahelyteremtés és a környezetvédelem területein működnek.

2003 és 2006 között a GDP 3,5–4%-át fordították átlagban szociális kiadásokra, legfőképpen a Misiones programokra.

Meg kell jegyezni, hogy a venez. állam szociális kiadásai 1969-től kezdve hasonlóan GDP arányúak, a változás a bevételek nagyságától függött, vagyis a közölaj világgiaai ára befolyásolta a szociális kiadások mértékét. Tanulságos megfigyelni, hogy az egy főre jutó szociális kiadás az 1974–1983-as időszakban magasabb volt, mint az 1999–2003-as periódusban, ez utóbbi időszakban mintegy kétharmadát tette ki az 1974–78-as kiadásoknak. Mindazonáltal a '80-as évektől rohamosan növekedett a szegények száma az országban, s a társadalmi közérzet sem igazolta vissza a szociális kiadások viszonylag magas összegét.

A szociális programok hatékonysága tehát nem feltétlenül arányos a rendelkezésre álló összeggel. *A különböző társadalmi rétegek számára kidolgozott, hatékony szociális programok, az ezekre fordított források és a megfelelő politikai diskurzus csak együttesen jelenthet konkrét eredményeket és társadalmi elégedettséget.*

Venezuela a 2002–2003-as években Latin-Amerikában Argentína mögött a második ország volt az oktatásra fordított (egy főre eső) összeg tekintetében, az egészségügy és a társadalombiztosítás tekintetében a 7. Érdemes megjegyezni, hogy az élvonaknak tartott Chile egyik vonatkozásban sem első, az oktatásban a 6., míg a másik két területen a 4. helyen szerepel.

Ellentétben Venezuelával más latin-amerikai országok esetében a gazdasági növekedés bővítette a szociális programokra fordítható összegeket. Latin-Amerika több országában is csökkent a baloldali kormányok alatt a szegények aránya, amit az is elősegít, hogy 2004 óta dinamikus növekedés jellemzi a térséget.

A gondos szakmai munkával előkészített *szegénység-kezelő program* legfőbb erénye, hogy nem tekinti egységes rétegnek a szegényeket, hanem a különböző szegénység-, illetve nyomorszinten élők belső rétegződése szerint kínál megoldásokat. Felismeri, hogy vannak a nyomor szintjén élők csoportjaiban olyanok, akik halmozottan hátrányos helyzetén enyhíteni lehet és kell különböző segélyekkel és adományokkal, (ezek nemcsak élelmiszerekre terjednek ki és pénzsegélyekre, hanem hűtőszekrényeket, tűzhelyeket és más cikkeket is rendszeresen osztanak a rászorulóknak). Az ő körülményeiken már nem segít az esélyteremtés. Az utóbbi tizenöt évben az extrém szegénységben élők aránya stagnált, a lakosság 7–8%-át tette ki, míg *a szegénységben élők száma az 1997-ben mért 55,6%-ról 2011. 1. negyedévére 27,4%-ra csökkent. Ez példátlanul nagy siker.*

Más szegény rétegek számára különböző lehetőségek nyílnak, működik az

anya- és gyermekvédelem, az otthonteremtési támogatás, s legfőképpen, a gyermekek és fiatalok oktatási és ösztöndíj programokban vehetnek részt.

Az ösztöndíj programok az oktatás és a képzés minden szintjére kiterjednek. Bár Venezuelában már 1870 óta kötelező és ingyenes az elemi iskolai oktatás, s ugyancsak léteztek jó színvonalú ingyenes középiskolák és egyetemek is (pl. a Caracasi Állami Egyetem, az UCV, a ,80-as években 30 ezer hallgatóval). Az új elem az, hogy a jog mellett most a lehetőség is adott, mert a nagyvárosok környékén spontán építkezéssel, zömmel meredek hegyi lejtőkön létrejött nyomornegyedekben nem voltak iskolák, középületek, de közművek sem, adott esetben kilométereket kellett volna úttalan utakon megtenniük a kisdíákoknak.

Az oktatási program rendkívül széles rétegeket érint, mivel a 27,1⁷ milliós ország átlagéletkora 26 év, 1000 lakosra 20 születés jut! A 65 év felettiek a lakosság 5,4%-át teszik ki. Az ösztöndíjprogram fontos eleme a *szakember képzés*, amelylyel közvetlen út nyílik a munka világába. Általános és krónikus a szakemberek hiánya az országban, nincs elég lakatos, kőműves, víz-, villany- és gázszerelő. Azonban a *munkanélküliség* továbbra is szorongató probléma, különösen a fiatal pályakezdők között, mivel a magas népszaporulat miatt évente nagy számban érik el a munkaképes kort a fiatalok. A munkahelyteremtésben nem sikerült áttörést elérni, a gazdaság nem képes felszívni a munkanélküli tömeget.

Az oktatási programok a mobilitás hatékony eszközei lettek, tömegek számára tették lehetővé a társadalmi felemelkedést.

Kiterjedt *tehetség gondozó* projektek kapcsolódnak az oktatáshoz, ennek leglátványosabb sikere a zenei életben feltűnő nemzetközi híró tehetségek sora.

Az *egészségügy* a másik terület, ahol olyan milliók számára vált elérhetővé a teljes körű orvosi ellátás, akik a költségek vagy a távolságok miatt eddig nem jutottak hozzá. A szegénynegyedekben orvosi rendelőket építettek (zömmel itt dolgoznak a kubai felcserek és orvosok) s a kórházi ellátást igénylők számára a magánklinikáknak is meg kellett nyitniuk kapuikat. Ez feszültségeket okoz az ellátásban, mert sem a tulajdonosok, sem az állam nem ruház be, nem épülnek új kórházak. A trópusokon gyakori szembetegségek tömeges műtéti gyógyítása Havannában történik, a kubaiak ezzel is ellentételezik az olajszállítványokat.

Az indián kisebbségek jogait külön törvények szavatolják, ez az egyik Misiones program tartalma. Venezuelában elszórt közösségekben mintegy félmillió, különböző indián népesség él. Vannak törzsek, amelyek az őserdőben gyűjtögető életmódban élnek, míg mások árucseré vagy munka kapcsolatban vannak a többségi társadalommal. Túlélésük gond, kultúrájuk sérülékeny, védelmük több mint szükséges.

Chávez

Chávez betegsége rég nem mért szintre emelte a népszerűségét (58%), azonban az együttérzés a közvélemény-kutatások szerint nem jelent nagyobb politikai támo-

⁷ 2011-es adat

gatottságot, újraválasztását a megkérdezettek 40%-a támogatja. 63%⁸ úgy véli, hogy romlott a helyzet az országban, a bajok között az energia problémákat, az el-látás hiányosságait, a rossz közbiztonságot, a munkanélküliséget és a lakáshiányt jelölték meg. Az elnök súlyos betegsége miatt egyre többen gondolják úgy, hogy a választások változást hoznak. Chávez környezetében is készülnek arra, hogy új vezető személyiséget állítsanak előtérbe.

Chávezt szokatlan stílusa, és az Egyesült Államokat, illetve a nagytőkét támadó beszédei, az állami pénzügyek átláthatatlansága, az államosítások, a régi elit elleni kirohanásai, önkényes belpolitikai akciói miatt a nemzetközi politikai körökben és a sajtóban sokan tartják autoriter vezetőnek. Az intézményrendszer átalakításával valóban megszűntek bizonyos fékek és ellensúlyok a rendszerben, azonban a legalitáshoz nem fér kétség, választásokon és referendumokon Chávezt nagy többséggel erősítették meg több ízben is.

Az ellenzék

Az ellenzék valójában *a kormánnyal szemben álló erők konglomerátuma; összetartó ereje a chávezi hatalom elutasítása*. Csak részben tudott megszabadulni a régi pártok árnyékától és politikai figuráitól, elképzeléseiben és diskurzusaiban megosztott, éléről változatlanul hiányzik egy karizmatikus vezető, ez ebben a politikai kultúrában nélkülözhetetlen.

Most azonban kirajzolódni látszik egy új fiatal politikus generáció, amely a közigazgatás szakképzett, gyakorlatot szerzett választott helyi képviselői körül tömörül, s a hatalom elleni politikai harcokban már tapasztalatot is szerzett. Az ellenzék három kiemelkedő tehetségű politikusa között dől el majd ki lesz Chávez ellenfele.⁹

A jövő évben esedékes választásokra (2012. okt. 7.) Chávez betegsége miatt kényes helyzetben készül az ellenzék. A választási harc kiélezett lesz, mindkét tábor radikalizálódik. A tét az, hogy folytatódhat-e Chávez forradalma, szocializmus-kísérlete, vagy új fejezet kezdődik az ország történetében. Az elnök betegségének súlyosbodása, vagy egy előrehozott választás esetén nincs olyan karizmatikus, kiemelkedő politikus Chávez mozgalmában sem, aki a helyére léphetne.

Tizenkét év óta először kerül elérhető közelségbe a győzelem az ellenzék számára. Arra is építhetnek, hogy a legutóbbi parlamenti választásokon többséget szereztek. 2011 szeptemberében az ellenzéki kormányzók és polgármesterek olyan egyezményt írtak alá, amely nem egyszerűen választási szövetség, hanem egy hosszú távra szóló kormányprogram megalkotásának szándékát is leszögezi. (Némiképp emlékeztetve az ellenzéki erők 1958-ban kötött paktumára.)¹⁰

⁸ 2011 októberi felmérés.

⁹ A közvélemény-kutatási adatok arra mutatnak, hogy Chávez népszerűségét megközelíti a fiatal Henrique Caprilesé, aki jelenleg Miranda állam kormányzója.

¹⁰ L: Dömény Zsuzsa: Egy kétpárti váltógazdaság működése, kudarcra és tanulságai. In: *Pártok a latin-amerikai társadalmakban*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2005. 4–53. old.

Valóban *hiányzik egy olyan társadalmi program, amely* markánsan meghatározza a régi kétpárti politikától való különbségüket, a Chávazzal szembeni alternatívát, és ugyanakkor *világos jövőképet ad az egész társadalom számára*. Nyilvánvalóan folytatni kell azokat az oktatási és szociális programokat, amelyek a chávезi politika sikeres területei. Az ellenzéknek most meg kell határoznia, hogy milyen lenne az a venezuelai társadalom, amelynek megvalósítására törekszik.

Közállapotok a választások előtt

Az ország életében sűrűsödnek a súlyosan megoldatlan problémák, amelyek az ellenzék számára a választási kampány részei lesznek. Ezek többsége szegényt és gazdagot egyaránt érint, míg mások a szegény rétegeket jobban sújtják. Ilyenek elsősorban: az infláció, a nagy ellátórendszerek szétesése, kaotikus viszonyai, az elmaradt infrastrukturális fejlesztések okozta áramszünetek, és a vízellátás zavarai, a korrupció és a bűnözés elszabadulása. (Cáracas az egyik legveszélyesebb város, ahol minden második órában megölnek egy embert, ez évben szeptemberig 19 ezer ember lett büntény áldozata!)

Az egyre szorongatóbb lakáshiány, a munkanélküliség s az alapvető élelmiszerek hiánya is széles rétegeket érint. Léteznek szabadpiacok, ahol sokszoros áron kaphatók a hiánycikkek, ez tipikus jelenség minden hiánygazdaságban.

Mindezt egyre nehezebben viseli a lakosság. A társadalom nem fogadja el, hogy a növekvő bevételek ellenére nem épültek új víztározók, elektromos művek, nem bővült az út- és vasúthálózat, kevés a kórház, elmaradtak a beígért lakásépítési programok, nem keletkeztek új munkahelyek.

Az államosítások utáni kusza viszonyok, és a mezőgazdaságban elkezdett reformok szakmai hiányosságai, következtelenségei, kudarcai súlyosan terhelik a társadalmi közérzetet.

A lakosság nagy része nem látja indokoltnak a hatalmas összegeket felemésztő nemzetközi szerepvállalást, a „szolidaritási hiteleket” s a nagymértékű fegyvervásárlásokat sem. Emiatt csökken Chávез támogatottsága.

Egyes, a hatalom belső köreihez tartozó rétegek hivalkodó meggazdagodása, az állami bürokráciában elharapózott mértéktelen korrupció éles ellentétben van a puritán kezdetekkel. Ez általános elégedetlenséget okoz.

A közbiztonság hiánya a legégetőbb, megoldásra váró kérdés. A forráshiánnyal küzdő és szervezetileg sokszorososan megosztott rendőrség képtelen a bűnözés elharapózását kezelni. Hiányoznak a korszerű laboratóriumok és háttérintézmények, de riasztó az az adat is, hogy a bűnesetek kis hányadában indul csak nyomozás. A szervezett bűnözés is egyre nagyobb súllyal van jelen.

A gazdaság nem tartozik a Chávез tizenkét év óta tartó szocializmus kísérletének sikerágazatai közé, a bőséges és növekvő bevételek ellenére sem. 2011-re Venezuela egy nagymértékben importfüggő, a beruházásokat és az innovációt nem ösztönző, a világpiaci konjunktúrának kiszolgáltatott, az egyéni és kollektív teljesítményt kevésbé értékelő gazdaság képét mutatja. Chávез tizenkét éves kor-

mányzása alatt nem történt meg a gazdaság diverzifikálása, vagyis ahogy a XX. századi nagy gondolkodó, Arturo Uslar Pietri mondta, nem sikerült „elültetni a kőolajat”.

KATE HUDSON:¹¹

Egy politikai hiba, aminek súlyos következményei voltak I.

Számomra minden az osztálykérdéssel kezdődött. Nagyapám, Percy Hudson, Durham megye Colliery szénbányájában dolgozott. Apám beszélt Percy testvéreiről, akik szintén a föld alatt dolgoztak, alacsony bányajáratokban, amelyek sokszor nedvesek, sőt vizesek voltak. A kemény fizikai munka okozta korai halálukat, egyesek közülük a harmincas éveik végén, mások a negyvenes éveik elején haltak meg, többnyire szívinfarktusból. Percy volt a szerencsés. Ő a föld felett dolgozott és megérte a hatvanas éveit is. Ha az osztály-származásnak van szerepe, amely emocionális érzésre és szolidaritásra ösztönöz, akkor ezt mindjárt korai éveimtől megkaptam. Percy és sokan mások számára az osztály egyet jelentett a szakszervezettel, függetlenül attól, hogy az illetők bányászok, gépészek vagy kokszóelő munkások voltak-e. A szakszervezeti tagság egyúttal egyfajta méltóságot és büszkeséget is jelentett, amely az emberek egész életét uralta, a bányatárnaktól a szakszervezeti helyiségig, a helyi munkás klubig, egészen a parlamenti választási helyiségig. Osztályhelyzetük egyúttal azt is jelentette, hogy az LP tagjai voltak, hiszen akkoriban és számukra az LP és a szakszervezeti tagság elválaszthatatlan volt egymásról. A párt uralta a politikát és alapvető, meghatározó szerepe volt az emberek életében. Az LP képviselte őket és segítette életük jobbra fordulását. Nagybátyám, Fred, regionális aktivista és szervező volt Emmanuel Shinwell¹² számára, aki Ramsey MacDonald¹³ után vette át 1935-ben ennek a választókerületnek a képviselő jelöltségét. Shinwell ezt a körzetet meg is őrizte magának egészen 1970-es visszavonulásáig. A kommunisták ekkoriban különleges, ritka, némileg érthetetlen jelenségnek tűntek az emberek számára. Durham-nek egy kisebb bányászfaluja akkor úgy élt az emberek fejében, mint a „kis Moszkva”, lévén, hogy az ottani emberek a kommunista pártot támogatták.

¹¹ Kate Hudson a Londoni Left Bank University tanára, az Évkönyv régi munkatársa, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja.

¹² Emmanuel Shinwell életútját lásd e kötet Életutak rovatában.

¹³ Ramsay MacDonald 1931-ig az LP vezére, két munkáspárti kormány miniszterelnöke volt, 1931-ben hagyta el az LP-t, ezután renegátnak tekintették.

Ezt tükrözték az olyan utcanévek, mint a Marx út és a Lenin út. De ez a kis falu, Chopwell, kivétel volt.

Apám, Tom Hudson, később elszakadt a bányától, a bányász szakszervezet maga szorgalmazta további oktatását. Szülei maguk is biztosították számára, hogy tizennégy-éves koráig iskolába járhatott, szemben sok kortársával, akik már tizennégy-tizenöt éves korukban lekerültek a bányába, hogy maguk vagy családjuk életét biztosítsák. Ehelyett a Sunderland-i Art College-ba (művészeti iskolába) ment. A másik körülmény a háború volt. Apámat 1940-ben sorozták be, Burmában harcolt, átélte a csatatér poklát Kohimánál, a szörnyű nélkülözéseket és szenvedéseket, sokszor azt, ahogyan társait darabokra szaggatták a bombák és ágyugolyók. Az a két év, amit Burmában átélt, az ottani harcok nagyon mélyen hatottak politikai felfogásának kikristályosodására. A burmai harcok után küldték szabadságra Calcuttába. Ez a „nagy éhség” időszaka volt, amikor ezek haltak meg és haldokoltak az utcákon. Az éhség egyik következménye volt a rizs ára körüli manipulációknak, amiben a brit gyarmati rendszer is ludas volt. A burmai évek, majd a calcuttai benyomások és látványok még inkább megerősítették apám háború- és imperialista-ellenes nézeteit. Felfogását később sem változtatta meg egész életében. Ám ennek ellenére egy párthoz sem csatlakozott, és egy mozgalomnak sem lett aktivistája. A háború után visszatért az art college-ba, majd később ő maga is képzőművész lett, illetőleg képzőművészeti oktató. Ám felfogása nagy befolyást gyakorolt rám és jelentősen alakította világnézetemet.

Igy történt azután, hogy csatlakoztam Nagy-Britannia Kommunista Pártjához (CPGB).¹⁴ Apám elmondta, hogy rendszeresen olvasta a *Labour Monthly*-t,¹⁵ amelyet sokszor ő maga is terjesztett. A folyóiratot Rajani Palme Dutt¹⁶ szerkesztette, aki támaszkodni tudott az ifjú kommunistákra. Dutt és a *Labour Monthly* szívós küzdelmet folytatott a fasiszmus ellen, és mint én csak később tudtam meg, kiemelkedő világtörténeti eseménynek tartotta az 1917-es oroszországi forradalmat. Úgy hiszem, soha nem tekintette magát kommunistának, de humanista gondolkodása és osztálytudata, családi öröksége teljesen megfelelt azoknak az értékeknek. Szovjetunióban tett látogatása után ismerkedhettem meg magam is az onnan hozott Kommunista Kiáltvánnyal és Lenin pamfletekkel, amelyeket ott angol nyelven kis könyvecskékben lehetett megkapni. A Kommunista Kiáltvány valószínűleg revelációként hatott rám. Megerősíthetem, hogy miután ezt teenagerként olvastam, mindig alapvető írásként befolyásolt. Ez alakította gondolkodásomat mind az osztályról, mint a pártról. Nemcsak abban a tekintetben, hogy a munkásosztályra milyen történelmi szerep hárul, hanem abban is, hogy ez miként érinti a kommunista pártot és a kommunistákat. Természetesen úgy, hogy a kommunista pártot nem lehet elszakítva vizsgálni a munkásosztálytól. Semmiképp nem szektásan. Amiben apám még segített gondolkodásomban, az pontosan a huma-

¹⁴ A CPGB-ről, annak történetéről óriási irodalom született, az Évkönyv is sok írást jelentetett meg róla.

¹⁵ A *Labour Monthly*-ről lásd: Évkönyv 2005.

¹⁶ R. Palme Dutt életútjáról lásd: Évkönyv 1999.

nizmus hangsúlyozása volt, és hogy ne egyszerűen az osztálygyűlölet vezessen. Gyerekkoromban nagy hatással volt rám, hogy apám lakásában a fürdőszobában egy Che Guevara kép lógott, azzal a tőle származó idézettel, hogy „az igazi forradalmárt a szeretet vezérli”.

A pártba való belépésemről

Így történt, hogy amikor 1977-ben egyetemi hallgató lettem, egyik első dolgom volt, hogy belépjek a CPGB-be. Korábban már beszéltem erről az iskolában – egyik barátom szülei is kommunisták voltak, olvastam a *Morning Star*-t¹⁷ és elmentem egy pártrendezvényre. Ez a rendezvény az 1917-es orosz forradalom 59. évfordulóján került sorra Wimbledonban – és táncoltak, ami nagy hatást gyakorolt a tizenhét éves diáklányra. Amikor elsőéves egyetemistaként beléptem a CPGB ifjúsági szervezetébe, jobbára idősebb diákok voltak a szervezet tagjai, akik már képzettek voltak és inkább csak maguk között beszéltek egymással. Akkor még sokkal félénkebb voltam és nem közeledtem hozzájuk. Később elmentem a Labour Club-ba, ahol egy barátságos fiatal nő beszélt rá a klubtagságra. Noha nem az LP-be akartam belépni, ott barátságos, családias hangulatra találtam. Az egyetemisták életére az 1970-es években különböző kulturális és politikai események hatottak: így a punkok hulláma, a Baader–Meinhof-csoport tevékenysége¹⁸, illetőleg annak kiderülése, hogy a gerilla harcmodor nem alkalmazható a városokban. Ugyanebben az időben szembesültünk a szakszervezetek nagy erejével, illetőleg, hogy a thatcherista korszakban hogyan törték meg ezeket a nagy szakszervezeteket¹⁹. Ez elsősorban a harcos baloldali csoportosulásokat, így a Militant²⁰ csoportosulást érintette, méghozzá nagyon brutális módon. Ugyanebben az évtizedben zajlottak a színesek egyenjogúságáért, valamint a szexuális szabadságért folytatott mozgalmak. Az egyetemeken megerősödtek a kifejezetten baloldali szervezetek és szervezkedések.

Az International Marxist Group (Internacionalista Marxista Csoport) egy 1968 utáni trockista szervezet volt, ez a csoport volt teoretikusan a legképzettebb. Ez számomra különösen vonzó volt, minthogy napirenden tartotta a feminizmus ügyét és a mai szóhasználatban inkább elterjedt önmegvalósítás kérdéseit. Az SWP²¹ diákszervezete hangos, lelkes volt, és nagyon egyszerű válaszokat adott a nagyon bonyolult kérdésekre. A magam számára azonban „leírták magukat”,

¹⁷ A *Morning Star* ekkor a CPGB központi napilapja volt.

¹⁸ Híres-hírhedt szélsőbaloldali anarchista-terrorista csoportosulás, több emberrablásról, sőt kivégzésről vált hírhedtté.

¹⁹ Utalás az 1974-es nagy bányász sztrájkra és következményeire. Lásd: Évkönyv 1974–1976.

²⁰ A Militant csoportosulásról lásd az Évkönyv kötetait az 1970-es években és az 1980-as évek elején.

²¹ SWP – Socialist Workers' Party. Viszonylag erős trockista párt, több ezer tagja volt, történetéhez lásd Ernest Mandel életútját (Évkönyv, 1996.) Egyik fő teoretikusuk Tariq Ali írásait az Évkönyv többször közölte. Havi orgánnumuk, a Socialist Worker írásait többször közzöltük. Az SWP történetét azonban eddig nem tudtuk megírni.

mivel a hidegháború napjaiban csak szemlélődő magatartást tanúsítottak. Azt hirdették, hogy sem Washington, sem Moszkva, hanem a nemzetközi szocializmus a megoldás. Ám micsoda felelet ez, amikor a küzdelem javában folyt az imperializmus ellen? Ez hallgatást jelentett akkor, amikor kristálytisztán vetődtek fel az olyan problémák, mint a koreai és a vietnami háború.

Saját személyes döntésem, hogy melyik politikai irányzathoz kötelezem el magam, véglegesen 1979-ben következett be. Több sikeres akció után úgy éreztem, hogy a mozgalom fellendülőben van. Egyelőre a mozgalmat nem fenyegette nagyobb vereség. Ebben az időben a CPGB-nek harmincezer tagja volt. A CPGB több szinten is fontos szereplő volt. Azt kérdeztem magamtól, hogy merre megy a munkásság, amennyiben balra megy, és ami engem illet a CPGB vagy az SWP felé forduljak?²² Végül úgy döntöttem, hogy a CPGB-hez csatlakozom.

A Szovjetunió feloszlása előtt, a baloldali körökben alapvető kérdés volt, hogy a pártok, illetőleg csoportok és az egyes személyek miként viszonyulnak a Szovjetunióhoz. 1991 után minden megváltozott, így Nagy-Britanniában a baloldal „színtere” is, és a baloldalon új erők jelentkeztek. Így tűnt fel az új baloldal (new left)²³ és más antikapitalista csoportosulások, amelyek korábban rendszerint a kommunista pártok körül tömörültek, balra álltak a CPGB-től is és nem kapitultáltak a kapitalizmus előtt. A CPGB úgy tűnt, hogy egyre inkább felolvad a szociáldemokráciában.²⁴ Nagy-Britanniában a helyzet egészen egyedivé vált. A CPGB végül feloszlatta magát,²⁵ feladta marxista alapállását és nem küzdött tovább a nagy eszményért, az ember felszabadításáért. Másutt a kommunista pártok jobban szerepeltek, jobban tudtak az új kihívásokkal szembenézni és elveik mellett megmaradni. A CPGB a brit politikában hosszú időn át biztos támpont volt, a feloszlás után nagy üresség, vákuum keletkezett és ezt az űrt mind a mai napig nem sikerült betölteni. A CPGB egykori helye és szerepe, amennyiben a politikai színpadon ez a párt képviselte a szélső baloldalt, de kapcsolatai és befolyása révén hatni tudott a szakszervezetekre és az LP baloldalára is – mindez éles elentétben állt azzal, amit a jelenlegi ultrabaloldali csoportosulások és szervezetek nyújtani tudnak. A CPGB vezetői, vezetősége, amikor az önfeloszlatás mellett döntött, nemcsak ezt a múltat adta fel, hanem a jelenben azt a szerepet is, hogy valamilyen módon hasson a baloldalon és így hozzájárultak, hogy a munkásság egy fontos orientációs irányító erő nélkül maradt. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy noha nemzetközi szintén a baloldal újra felsorakozott, ebből az erőterből a CPGB már hiányzott. Ebben a nemzetközi baloldali összefogásban a legjelentősebb erőt a különböző kommunista pártok képviselték, amelyek változatlanul

²² A CPGB és az SWP ekkoriban nagyjából egyenlő erőt képviselt.

²³ A New Left Review-ből, amely ennek az irányzatnak befolyásos folyóirata volt, az Évkönyv gyakorta közölt írásokat, részleteket.

²⁴ Lásd ekkoriban a Marxist Today kommunista havi orgánum szerepét és a körülötte folyó vitákat (az Évkönyv többször közölte írásait).

²⁵ A folyamatról lásd az Évkönyv 1989–92. évi írásait, többek között Kate Hudson és Monty Johnstone szövegeit.

marxista alapon álltak és elkerülték azt, hogy a brit párt példájára a politikai élet hulladékgyűjtőjébe kerüljenek.²⁶

JACQUES JUILARD:

A baloldal forrásainál

Közel egy évszázad kellett ahhoz, hogy a „bal” és a „jobb” meghatározása szóhasználatá legyen. A III. Köztársaságig sokkal szívesebben beszéltek „konzervatívokról” a jobboldaliak és „liberálisokról” a baloldaliak megjelölésére.

Mit jelent a bal? Ez a francia forradalom pártja. Napjainkban, amikor a vita e körül vitathatatlanul vagy majdnem megszűnt, a világban mindenütt, értékeit reklamálják mind a jobboldalon, mind a baloldalon, azonban ezt a nyilvánvaló igazságot megszűnt vállalni.

De közel két évszázadig, egészen a második világháborúig, a hasadás a forradalom hívei és ellenfelei között azonosult a jobb és a bal közötti határral.

Tehát a harmadik köztársaság elején, 1871-től, a köztársaság nem szűnt bizonyítani közvetlen leszármazását a forradalomtól: az új idők hajnalán, ha még oly rövid is volt, az Ancien Régime hosszú éjszakája után: apáink mindezt az elemi iskolában jegyezték meg. Innen ered a baloldal lényegbevágó legitimitása az elvek tekintetében, amely ellentétes a jobboldal homályos és kétértelmű eredetével szemben. Ezt a forradalmi epizód végétől kezdve meghatározta az örökség visszautasítása: egy tisztán tagadó családi vagyon alkalmatlan, két évszázada volt arra, hogy felbomoljon. A baloldal tehát előnyben van. Igaz, a baloldálnak ez az ideológiai előnye csak arra elég, hogy kompenzálja szociális hátrányát: ezen a területen mindig a jobboldal követelte törvényes (vagy legitim) és erkölcsi jogát a nemzet vezetésére, annak mintájára, ahogyan a várúr rendelkezik a parasztok felett.

Tény: a francia forradalom nem elégedett meg azzal, hogy a baloldálnak és következőképpen a jobboldalnak is azonosságot adjon. Létrejöttüktől összehasonlította őket. 1789. május 8. ez a nap, amikor a rendek összehívásának kérdéséről egy egyesített közgyűlésen arról tárgyaltak, hogy a harmadik rend meghívott képviselői a bal-, vagy a jobboldalra térnek vissza, hogy elvágják egymástól a két ellentmondásos táborn. Kicsit később, augusztus végén, a királyi vétóról folytatott vita kapcsán született meg az a szokás, hogy balra vagy jobbra ültek, meggyőződésüknek megfelelően. Tehát bevezették a vélemények szerinti eszmék osztályozását topográfiai helyhez kötéssel. Más ismérvek is lehetségesek voltak: valóban egészen

²⁶ A Political Error of Vast Proportions (Kate Hudson, úgy tűnik, ezt az írást az Évkönyv számára készítette. A jegyzetek nem tőle származnak. A tanulmány további oldalait az Évkönyv következő számában közöljük.)

napjainkig alkalmazták: a szín (vörös és fehér) és a vérmérséklet (konzervatív és liberális) szerint. És még egy évszázadra volt szükség ahhoz, hogy a bal és a jobb meghatározás megszokott, használatos legyen a hétköznapiakban.

Bizonyos, hogy 1875 óta a kormányzás kérdése végérvényesen rendezett. Mégis, 1962-ig, a köztársaság elnöke megválasztásának bevezetéséig a franciák az alkotmányról tovább veszekednek egymással. Azok, akik az ötödik köztársaság alkotmányát kritizálják, ahogyan ma ezt ismerjük, soha nem kellene elfeledni, hogy annak látszólag végleges megformálása egy nagy, két évszázados konfliktusnak vetett véget. Hála De Gaulle tábornok zseniális intuíciójának, aki ötvözni tudta a jelenlegi elnöki intézménybe a legitimitásnak egy olyan elemét, amely az Ancien Régime idejéből származik, kapcsolva az általános szavazójog bevezetésével, ami a forradalom gyümölcse.

Forrás: Aux origines de la gauche. *Le Nouvel Observateur* – 2010. No 75. április–május. Különkiadás.

COLIN LEYS:

John Saville²⁷ és a Socialist Register

(némi rövidítéssel)

A *Socialist Register*, amely évente különféle politikai tanulmányokat közölt, és amelyet John Saville és Ralph Miliband²⁸ hozott létre, először 1963-ban jelent meg. Az S. R. túlélte a neoliberalizmus uralmának három évtizedét, miközben nagy nemzetközi tekintélyt, elismerést és nagy olvasótáborot szerzett magának. A brit Új Baloldal különféle kezdeményezései közül a S. R. maradt leginkább hű eredeti céljához, amikor kritikus elemzéseket közöl és képet ad, illetőleg támogatja a brit baloldali mozgalmakat. Így nagy része volt abban, hogy az első közzétett elemzéseket az 1990-es években felgyorsuló globalizációról és az USA imperializmusáról, ahogyan az a bombázásaival betört a 2000-es évekbe. Az S. R. szerzőinek névsora tulajdonképpen egy Ki kicsoda-kötet ad ki a legjobb nyugati baloldali szerzőkről, írókról – az S. R. hosszú, több mint négy és fél évtizedes megjelenésének ideje alatt.

Saville maga, amikor az S. R.-ről írt, önéletrajzában²⁹ két bekezdésnyit szentelt az S. R.-ben végzett munkásságának. Ez azt jelentette, hogy ezt lényegtelennek

²⁷ Életútját lásd: Évkönyv, 2011.

²⁸ Életútját lásd: Évkönyv, 1995., 1996.

²⁹ John Saville: *Memoirs from the Left*, Merlin Press, London, 2003. (Az életrajz magyar ismertetése KLIÓ, 2005/3.)

tartotta? Ez nem nagyon valószínű, már csak azért sem, mert az S. R.-ben végzett munkája igényes munka volt és húsz évig tartott. Az idők során azonban szerkesztői feladatát átengedte másoknak, miközben ő maga egyre inkább a munkásmozgalom történetírása felé fordult. Ami Miliband-et illeti, aki élete végéig, 1994-ig szerkesztette az S. R-t, számára az S. R. többet jelentett – így elsősorban azt, hogy a politikai elméletet összekösse a gyakorlattal és így befolyásolja az éppen zajló politikai eseményeket. Saville erre nem látott lehetőséget. Saville hangsúlyozta: ő mindig is úgy gondolta, hogy a szocializmus nincs napirenden Nagy-Britanniában. Saville úgy vélte, hogy az S. R. betölti feladatát, amikor kritikai cikkeket közöl a kapitalizmusról és egyúttal fórumot teremt arra, hogy a demokratikus szocializmus téziseit és programját kifejthessék. Visszapillantva egyik nézet sem bizonyult teljesen helyesnek. Ugyanakkor az S. R. mindvégig következetes maradt, főként a neoliberalista szemlélet eluralkodása idején. Ez inkább elemzés volt és nem annyira politika, ámde ebben az S. R. következetes volt és miközben az S. R. komoly tekintélyt szerzett magának, egyúttal hozzájárult, bázist nyújtott a baloldaliak különféle újra-csoportosulásainak, ami az 1990-es évek végén következett be, és ami a jövőben is előfordul. Ezért az S. R. sokkal többet köszönhetett Saville-nek, mint amennyit ő e munkájában feljegyzett saját magáról.

Néhány szót kell szólni Saville és az S. R. kapcsolatának háttéréről. Hruscsov híres XX. kongresszusi beszéde (1956. február), annak leleplezései és az 1956. októberi magyar események után Saville és Edward Thompson³⁰ kilépett Nagy-Britannia Kommunista Pártjából (CPGB) és megjelentették a *New Reasoner* (Új érvelő) című negyedévi periodikát. Céljuk az volt, hogy fórumot teremtsenek a kommunista párttagok, illetőleg a kilépettek vitái számára, amit a CPGB vezetői nem akartak megengedni. Ez az orgánus egyaránt közölt politikai elemzéseket, dokumentumokat és rendszeresen foglalkozott a nemzetközi eseményekkel. Az orgánus közölt történeti tanulmányokat, sőt költeményeket is. Szocialista szellemű volt, de kifejezetten nem dogmatikus. 1958-ban a *New Reasoner* meghívta a szerkesztőségbe Ralph Miliband-et is. Miliband volt az egyedüli a szerkesztőségben, aki sohasem volt kommunista. Ismeretesen marxista volt, de az idők során jócskán elszigetelődött. Saville-el és Thompsonnal való együttműködése azonban azt jelentette, hogy kitörhetett elszigeteltségéből. Kettejükkel való kapcsolata bensőségesebb volt és többet jelentett számára, mint a sokféle baloldali értelmiségi csoporttal, kiadvánnyal és periodikával való kapcsolata, noha Miliband ez utóbbiakkal is együtt tudott működni.

Amikor 1959-ben két baloldali orgánus egyesült és megjelent a *New Left Review* az egyesülés nyomán, azt Miliband is támogatta, minthogy az orgánus, a NLR szerkesztőségének élén Saville és Thompson állt. 1963 áprilisában, amikor a szocialisták körében a két áramlat, az ULR és az NR (*New Reasoner*) közötti nézeteltérés kibékíthetetlennek bizonyult, mindhárom említett személyiség lemondott a szerkesztésről. Akkor Miliband javasolta, hogy új orgánusot – évkönyvet

³⁰ Életútját és munkásságát lásd: Évkönyv, 1994.

– kell megjelentetni, amelynek élén három szerkesztő állna: Saville, Thompson és ő, és amely érdemileg folytatná a *New Reasoner* által képviselt irányvonalat.

Thompson azonban a felkérést elhárította. A *New Reasoner*-ben végzett munkáját túl fárasztónak és terhesnek ítélte és nem kívánta folytatni, még egy évkönyv számára sem. Politikai nézeteltérései is voltak Miliband-del a Szovjetuniót illetően, lévén, hogy Miliband úgy ítélte: képes lesz arra, hogy tovább fejlődjön és túllépjen a sztálinizmuson. A nézeteltérések érintették Perry Anderson és az NLR marxizmusát is. Míg Miliband hajlott arra, hogy elismerje az utóbbiak néhány elemzését, Thompson határozottan elítélte és visszautasította azokat. Thompson mindenesetre nem volt teammember. Miliband életrajzírója joggal jegyezte meg, hogy „Thompson briliáns értékeivel sokat tehetett és használhatott az SR javára, ugyanakkor az évkönyv gyakorlati szerkesztése során elképzelhetetlen lett volna, hogy ne legyenek állandó összeütközések Miliband-del”.

Ami Saville-t illeti, ő nagyon is benne volt az SR szerkesztésében és az SR szerencséjére nagyon is alkalmas volt arra mind temperamentuma, mind addigi politikai életútja és szemléletének formálódása révén, hogy Miliband munkatársa legyen. Saville éppen akkor politikailag „hajléktalan” volt és ekkor még nem kapcsolódott be olyan mélyen az egyetemi munkába, mint később, amikor egy növekvő és megerősödő tanszék vezetője lett, és amikor nagy munkájának, a *Dictionary of Labour Biography*³¹ (Munkás életrajzok) könyvsorozat irányítója és szerkesztője lett. Saville csodálta Miliband intellektuális szigorúságát és szellemi függetlenségét és osztotta politikai nézeteit is. Saville úgy vélte, hogy ne negyedévi folyóiratot adjanak ki, mert az túl sok munkával járna, és arra kényszerítené őket, hogy a folyó eseményekre reagáljanak és azokat magyarázzák. Az évkönyv munkatársai nagyon különféle emberek voltak, nagyon különböző előtörténettel. Ennek ellenére az alatt a húsz év alatt, amíg szerkesztőként együtt dolgoztak, nem voltak nagyobb politikai nézeteltéréseik. Lévén, hogy Miliband nagyon is elismerte Saville tudását, munkásságát és éleselméjűségét, hozzájárult, hogy az évkönyv ne dogmatikus úton járjon. Miként Miliband később írta, miként annak idején a *New Reasoner*-ben is „az SR is olyan úton kíván haladni, amely a széles értelemben vett marxizmus útján haladt és mi mindketten ehhez az irányzathoz tartoztunk”.

Am a későbbiekben kiderült, hogy Miliband nem volt könnyű partner. Túl macacs is volt az elvi kérdésekben, még Saville ellenében is, amennyiben úgy találta, hogy Saville az eredeti céltól eltért. Saville azonban úgy vélte, mindenekelőtt arra kell törekedni, hogy az SR sikeres legyen. Saville feladata volt, hogy a dolgokat elsimítsa Miliband kitörései után is és biztosítsa a munkatársakkal való együttműködést. Nem hiszem, hogy ez a feladat könnyű volt számára, mert neki is megvoltak a nagyon határozott elképzelései és meggyőződése, aminek esetenként később hangoztatott. Saville-nak ez a képessége nyilván annak köszönhető, hogy korábban huszonkét évet töltött el a Kommunista Párt soraiban igen fegyelmezetten. Mind-

³¹ A híres életrajzi könyvsorozatról bővebben lásd a Saville életútját és munkásságát bemutató életrajzot: Évkönyv, 2011. történetírói fejezet.

ehhez személyes érzelmek is kapcsolódtak, Saville tényleg jóbarátja volt Miliband-nek, amit az is tanúsít, hogy Saville volt Miliband házassági tanúja, vőfőlye, amikor Miliband 1961-ben feleségül vette Marion Kozak-ot.³² Saville később rendszeres látogatója és barátja lett a Miliband családnak, Marion pedig Saville egyik tanítványa³³ lett. Az SR szerkesztése megkövetelte, hogy Saville kéthavonta Londonba utazzon. Miliband úgyszólván soha nem utazott Hull-ba, többnyire a családjával maradt. Amikor Saville Londonba utazott, az mindig sokféle lehetőséget kínált számára, többek között azt, hogy a könyvkereskedéseket látogassa és könyveket vásároljon a Hull-i egyetem könyvtára részére.³⁴

Amikor 1963-ban az SR „beindult”, Saville és Miliband minden évben leült, hogy átgondolják és egyeztessék az SR következő évi tervét, egyúttal megosszák a feladatot, hogy ki írjon levelet a kijelölt témák szerzőinek. Mindketten elolvasták a beérkező kéziratokat és mindketten megtették a maguk észrevételeit, utána mindketten dolgoztak azon, hogy a kéziratokat közlésre előkészítsék. Miliband mintha valamivel többet dolgozott volna szerkesztőként a kéziratokon és a szerzők többségét is ő toborozta az SR számára, a beküldött írásokat is ő javította a legenergiкусabban. Marion Kozak visszaemlékezése szerint jobbra Miliband nézte át a fordításokat, amelyekkel többnyire elégedetlen volt. Miliband elégedetlen volt Saville szerkesztői munkájával is, túl engedékenynek találta és Marionnak többször panaszkodott rá emiatt. Ahogy Miliband életrajzírója, Newman megállapította, Miliband elfogadhatatlanul magasra állította szerkesztői mércéjét. Az SR szerzői között ott volt Isaac Deutscher, Ernest Mandel,³⁵ André Gorz, Hamza Alavi, Victor Kiernan,³⁶ E. P. Thompson és Lukács György. Saville elfogadta, túrte barátjának, Miliband-nek ezt a szerkesztői mércéjét, noha számára ez nyilvánvalóan irritáló volt, mégis nagyszerű eredményeket hozott.

Az SR címét Martin Eve találta ki, aki 1956-ban alapította meg a Merlin Press-t³⁷, aki egyébként E. P. Thompson barátja volt: mindketten a Cambridge-i egyetem diákjai voltak. Eve hajlandó volt az SR kinyomtatására, megjelentetésére azzal a feltétellel, ha Miliband és Saville összegyűjti az induláshoz szükséges minimális összeget. Mindketten örültek a felkínált lehetőségnek, elfogadják a javasolt címet is, amit Martin Eve³⁸ Cobbett-től kölcsönzött. (Cobbett hajdani *Register*-je egykor, 1816–17-ben nagy népszerűségnek örvendett és kétszázazres példányszámban jelent meg.) Miliband és Saville Perry Andersonnal együtt, aki

³² Marion Kozak a későbbiekben, Miliband halála után a határozottan baloldali szemléletű Miliband–Lipman Trust titkára lett.

³³ Saville a Hull-i egyetem professzora volt.

³⁴ Saville hatalmas anyagot gyűjtött a könyvtár, valamint az egyetem archívuma számára, az egyetemen óriási renoméja volt. (Ezt magam is tapasztalhattam – JJ)

³⁵ Életútját lásd: Évkönyv, 1996.

³⁶ Életútját lásd: Évkönyv, 2011–2012.

³⁷ Martin Eve életútját és szerepét a Merlin Press Kiadó létrehozásában külön angol kötet foglalja össze halálakor.

³⁸ Martin Eve életútjához lásd: Martin Eve Remembered, Merlin Press, London. 1999. (A könyv magyar ismertetését lásd Jemnitz János: Eve Martinra emlékezve, Századok, 2000/5.)

az SR-rel párhuzamosan a *New Left Review*-t szerkesztette és irányította, ugyanakkor a Cobbett-i szellemi hagyatékat bírálta, mert valamennyien úgy vélték, hogy az a brit munkásmozgalomban a pragmatizmust és a szellemi opportunizmust gyökerezettette meg, amivel ők szemben álltak, és amit súlyos teherként ítélték. Ugyanakkor Cobbett szellemi hagyatéka egy más vonalon példaszerű volt számukra, amennyiben Cobbett hangsúlyozottan az egyszerű emberek számára írt, és nem a szellemi elitnek. Ugyanakkor az SR szerzői és szerkesztői mind egyetemi emberek, professzorok voltak, s ez rányomta bélyegét írásaikra. Ám az SR olvasói mégiscsak „aktív értelmiségiek” voltak, és körük nem szorítkozott pusztán a szűkebb „akadémikusi” rétegre. Miliband maga is többször hangsúlyozta, hogy az SR nem lehet olyan lap, amit nehéz olvasni. Ez a későbbiekben is fontos szerkesztői szempont maradt.

Saville a későbbiekben írta: „Én egy sor cikket írtam az SR számára, de a fő tevékenységem az SR-ben mégiscsak a szerkesztői munkám volt.” 1964 és 1995 között tizenkilenc tanulmányt írt az SR számára, nem beszélve arról a cikkekről, amelyeket 1963-ban együtt írtak Miliband-del az SR első kötete számára. Így azon túl, hogy Saville elvégezte szerkesztői munkáját és Miliband-ben tartotta a lelket, többször ő tartotta vissza attól, hogy lemondjon a szerkesztőségéről. Saville hosszú időn át írásaival gazdagította az SR-t és mindig megközelíthető volt, hogy segítséget nyújtson az SR-nek.

Ami Saville-nek az SR-ben megjelent tanulmányait illeti, ezeknek egy része információ jellegű volt. Hírt adtak egyetemi, illetőleg a levelező oktatásban, a szakszervezeti vezetők számára tartott előadás sorozataiból nyert tapasztalatairól, illetőleg a híres munkáséletrajzok könyvsorozat kapcsán felmerült kérdésekről. Saville tanulmányai sokszor máig elgondolkodtatóak. Gyakorta reagáltak az akkori politikai eseményekre, a kialakuló egyetemi és értelmiségi légkörre. Saville írásai négy nagy csoportra bonthatók: az elsőbe olyan írások tartoznak, amelyek a jobb- és baloldali áramlatok ideológiájával foglalkoznak. Ezek az írások egyúttal kritikát is tartalmaztak, többek között az *Encounter* és a *Marxism Today* írásairól; a második csoportba olyan írások, amelyek a baloldali historiográfiát gazdagították; a harmadik csoportban Saville a CPGB válságával foglalkozott; a negyedik csoportban Saville az LP helyzetéről és a szocialista stratégiáról ír. Ezek mellett Saville több elemzést jelentetett meg a brit munkásmozgalom és az LP 1980-as évekbeli vajúdjó éveiről.

Saville megjelent írásairól megállapítható, hogy többnyire gondolatokkal teli munkák voltak, a szerző ezekre koncentrált és nem stílusuk szépségére. Megemlíthető, hogy Saville az SR 1964. évi kötetében erősen kritikus elemzést adott az *Encounter* liberális és határozottan antikommunista számáról – még jó néhány évvel azelőtt, hogy kiderült volna évekkel később, hogy az *Encounter*-t a CIA hozta létre. Saville-t különösen felháborította a brit középosztálynak az a magatartása, hogy minden olyan kezdeményezést megakadályozzon, amely a progresszív vagyonaodó valamilyen elfogadását célozta volna. (Ez a felfogást képviselték az *Encounter* írásai is.)

Külön témát és feladatot jelentett Saville számára a *Marxism Today*, amely az 1980-as évek végén is még a CPGB havi elméleti orgánusaként jelent meg. Saville úgy ítélte, hogy az orgánus a kései fordizmus és modernizmus „evangelistájává” lett. Saville ehhez hozzáfűzte, hogy az orgánusnak már nem voltak igazi politikai kapcsolatai. Úgy ítélte: azzal, hogy ez az orgánus szakított „a korai marxizmussal”, tulajdonképpen inkább a kapitalizmusba való beépülést hirdette meg és nem a kapitalizmus elleni harcot.

Saville, miként Miliband, szintén nem volt toleráns ezekkel a nézetekkel és írásokkal szemben és nem tudott megbékélni a fentiekkel, főként, ha tudományos köntösben jelentek meg. Saville-nak ez a küzdelme végig húzódott szinte valamennyi historiográfiai munkáján, amelyekben a brit munkásmozgalom történetéről írt, és amelyekben kimutatta és bírálta, miként erősödött fel Nagy-Britanniában is a revizionizmus. Rávilágított, hogy a brit munkásmozgalom az 1930-as években nem volt annyira sivár és üres, mint azt általában feltételezték és hirdették, s a gazdasági világválság sem volt olyan „nagy”. Saville adatokra támaszkodva mutatta ki, hogy a munkanélküliség kapcsán sokan bizonyos adatokat figyelmen kívül hagytak, és hogy a Wales-i bányászok helyzete sem volt annyira szörnyűséges, noha ezeknek nagy része valóban ott kellett hogy hagyja a családját, és munkát keresve a gépiparban helyezkedtek el – ahol nem is volt szakszervezet.

Saville nagy érdeklődéssel és nagy körültekintéssel több tanulmányt és előszót jelentetett meg a spanyol polgárháború brit önkénteseiről, esetenként azt is megvizsgálva, hogy minderre a CPGB vezetői miként reflektáltak. Saville-nek nem voltak illúziói a tekintetben, hogy egykor és a későbbi történeti irodalomban ebben az esetben is jelentkeztek szektás nézetek és törekvések, de még inkább felhívította az, ha ezeket az önkénteseket „lenézték”, illetőleg alábecsülték, amint azt is, hogy a spanyol polgárháború idején valóban milyen igazi szocialista törekvések jelentkeztek.

Saville az SZKP XX. kongresszusának huszadik évfordulójára 1976-ban jelentetett meg egy nagyobb elemzést a CPGB történetéről és a kommunista mozgalom problémáiról. Ebben a tanulmányában reflektált John Gollan-³⁹ a CPGB új, 1956-ban megválasztott főtítkárának az akkoriban, 1975-ben megjelent könyvére is. Saville megállapította, hogy Gollan sok esetben sok történeti periódusban már kritikus volt – ám a lényegi kérdésekben a problémákat megkerülte és hallgatott. Saville szerint Gollan könyve és a CPGB vezetőségének magatartása is arról tanúskodik, hogy milyen keveset tanultak a nagy történeti bukásokból. Gollan és a pártvezetőség mulasztása elsősorban ott jelentkezett, hogy nem foglalkoztak, illetőleg lebecsülték azt az alapvető kérdést, hogy a szocializmus miként kapcsolódik, illetőleg kapcsolható össze a demokráciával és a szabadsággal – ezt sem a CPGB történeti múltjában, sem a jövő vonatkozásában nem vetették fel és nem vizsgálták. E témakörben Saville második írása az SR 1991. évi kötetében jelent meg, amelyben már reflektált azokra a nagy változásokra, amelyek Kelet-Európá-

³⁹ Életútját lásd: Évkönyv, 1986.

ban és a Szovjetunióban 1989. és 1991. között végbementek. Amit előző tanulmányához most hozzátett, az egy józan, de nem vidám kinyilatkoztatás volt. Saville visszautalt Engels egy írására, amelyben hangsúlyozta, hogy Marx és ő inkább kommunistáknak vallották magukat, mint szocialistáknak, hogy ezzel is megkülönböztessék magukat a kor más szocialistáitól. És mint Engels hangsúlyozta, ezt az elnevezést és címét soha nem tagadták meg. Saville ehhez hozzáfűzte, hogy most eljött annak az ideje, hogy ezt is megtegyék. Saville ebben a tanulmányában leszögezte, hogy „az a történeti korszak, amely Oroszországban 1917-tel kezdődött meg, és a kelet-európai országokban az 1940-es évek végén az emberek millióinak adott reményt, most véget ért, mégpedig diszkreditálva és dicstelenül ... Európában mindenesetre teljes gazdasági inkompetenciát bizonyítottak ... amely párosult a sztalinizmus kemény és keserű politikájával.”

Ennek a korszaknak eseményei mindenesetre a szocialista eszmények és elvek kudarcát hozták, Saville azonban ezeket is nagyobb történeti távlatban vizsgálta. Saville megállapította: „az az állítás, hogy a kommunizmus egyszerűen badarság lett volna, súlyos félreértés.” Saville utalt arra, hogy minden országban ezt nagy gonddal kell vizsgálni, miként az egyes kommunisták esetében is, akik e mozgalomban szerepet játszottak. Utalt arra is, hogy most érthetjük meg jobban azoknak a baloldali radikálisoknak a helyzetét, gondolatait, akik a 19. század évtizedeiben és forradalmaiban játszottak szerepet, és akikre azután rázuhant a bonapartizmus kétféle kiadása.

Saville e tanulmányában vitatkozott azokkal is, akik a kommunista pártokat, adott esetben a CPGB-t merő szektának tekintették. Saville hangsúlyozta, hogy a CPGB a múltban olyan szervezet volt, amelynek keretében a szocializmusért küzdhettek és dolgozhattak. Ez az időszak azonban véget ért. A CPGB elvesztette ezt a jellegét és értelmét, új formákra, szervezetekre, sőt új pártra van szükség, amely a munkásokkal és a tömegekkel is megtalálja a kapcsolatot. Végeredményben e célból született meg az SR is, s ezt a nézetet vallották mindazok, akik az SR-be írtak.⁴⁰

⁴⁰ John Saville – Commitment and History. London, Lawrence and Wishart, 2011. 51–61.

STEVE PARSONS:⁴¹

A dán politikai fejlődésről és a 2011. évi dán parlamenti választásról I.

A 2011. szeptember 15-i parlamenti választás végre megtörte a jobboldal, a liberális Venstre párt uralmának korszakát. A Venstre pártnak volt egy kisebb szövetséges partnere, a Konzervatív Néppárt (Konservative Folkeparti). A jobboldalnak biztos többsége volt, miután ez a kormány biztosította, hogy a szélsőjobboldali Dán Néppárt⁴² (Dansk Folkeparti), amely kifejezetten bevándorlás-ellenes, támogassa. Dániának a választást követően először lett női miniszterelnöke: Helle Thorning-Schmidt, aki egyébként a Dán Szociáldemokrata Párt (Socialdemokraterne) vezetője, és aki új balközép kormányt fog vezetni, a baloldali dán Szocialista Néppárt⁴³ (Socialistisk Folkepart – SF) támogatásával. Ez utóbbi párt a kormányban hat miniszteri posztot kapott, többek között a külügyminiszteri és a gazdasági miniszteri posztot.

Az utolsó évtized

Az utóbbi évtizedben nagy változások mentek végbe a dán társadalomban és ugyanilyen nagyok voltak a változások a politikai nyelvezetben is. Dániában vezették be az EU-ban legszigorúbb bevándorlás-ellenes törvényeket, és Dániában voltak hallhatók és olvashatók a legélesebb kirohanások a Közel-Keletről érkezett bevándorlók ellen. Az ilyen kirohanások más európai országokban, így Nagy-Britanniában, jogi következményekkel jártak volna rasszista jellegük miatt. Az emlékezetes, dán lapban megjelent Mohammedről rajzolt karikatúrák, illetőleg következménye is arra ösztönözték a korábbi dán jobboldali kormányt, hogy az USA egyik legmegbízhatóbb támasza és szövetségese legyen úgynevezett terroristaellenes akcióiban. Ez vezetett arra, hogy Dánia az ország lakosságának arányain messze felül vett részt a háborúkban, katonai meg szállásokban Afganisztánban, Irakban és Líbiában. Szemben azokkal a NATO országokkal, amelyek megfontoltabb politikát szorgalmaztak és előtérbe helyezték a diplomáciai eszközöket, Dánia a közelmúltban egyike volt az USA legbiztosabb támaszának a katonai akciókban. Dánia utólag rehabilitálta a kínvallatások áldozatait. Az elmúlt időben Dánia szabad utat adott azoknak az amerikai repülőknak, akik az USA és a lengyel titkos börtönök között szállították a kínvallatások áldozatait.

⁴¹ Az Évkönyv rendszeres cikkírója, értékes támogatója, a Nemzetközi Tanácsadó Testület tagja, Dániában élő brit történész.

⁴² A Dán Néppártról S. Parsons az elmúlt évtizedben több cikkében írt az Évkönyvben.

⁴³ A Dán Szocialista Néppártról S. Parsons az elmúlt évtizedben ugyancsak többször írt beszámolókat az Évkönyvben.

Ezek után nem meglepő, hogy a Liberális Párt vezére, Anders Fogh Rasmussen, aki az elmúlt tíz évben hosszú ideig volt Dánia miniszterelnöke, jutalomként a NATO főtitkára lett.

Az elmúlt tíz évben a virulens bevándorlás elleni propaganda-kampányok mellett éles támadásokat folytattak az „1968-as szellem” ellen, ami érzékenyen érintette az oktatás területét. A kormány ebben az időszakban külön bizottságot állított fel, amelynek javaslatokat kellett tenni, hogy mely könyveket tartja fontosnak az irodalomban és mely zeneműveket tekinti elsősorban ajánlatosnak. Ezeknél a munkáknál és zeneműveknél fontos ismérv volt, hogy a „dán szellemet” tükrözzék. Vagyis ezek a döntések a dán nacionalizmus előretörését és a multikulturális szellem elutasítását jelentették. Közvetlen beavatkozások történtek annak érdekében, hogy történétírók miként írjanak a modern történelemről. Ez érintette azt a korszakot, hogy Dániának milyen volt a szerepe a hidegháború éveiben. E tekintetben az óhaj az volt, hogy marasztalják el a dán baloldal és centrum politikusait, akik „áruló”, avagy engedékeny politikát folytattak, magatartást tanúsítottak. Anyagilag jelentős összeget biztosítottak egy olyan csoport számára, amelyet egy jobboldali szemléletű professzor, Bent Jensen vezetett és ezt a korszakot volt hivatva feldolgozni. E kutatócsoportnak egyik feladata éppen az volt, hogy „besározódott, bűnös” neveket jelöljenek meg.

A választás előtt a centrumot elhallgattatták. A cél az volt, hogy egy jobboldali szemléletű, egyúttal euroszeptikus akadémikus, Bjorn Lomborg szerepét és befolyását erősítsék, akit anyagilag is támogattak. Az akadémikusnak persze szintén az volt a feladata, hogy a baloldaliakat illetőleg a centrumhoz tartozókat támadja.

A takarékoság jegyében a Környezetvédelmi Minisztérium költségvetését megkurtították. E téren a baloldali szociáldemokrata Svend Auken-t támadták élesen, aki sokat tett azért, hogy felhívja a figyelmet az újrashasznosítható energiaforrások felhasználása érdekében. Az említett Lomborg számára új intézetet is létrehoztak, amelynek biztosították a költségvetését. Lomborg szemlélete az elmúlt tíz évben maga is változott, de alapjában véve mégiscsak azokat támadta, akik nemzetközileg is a leginkább számon tartott értelmiségiek voltak.

A neoliberális közgazdasági gondolkodás ugyancsak gyökereket eresztett Dániában, noha e nézetek jócskán vitatottakká váltak a világban. E szemlélet bírálatai kevésbé váltak ismertekké, szemben más skandináv országokkal, ahol a Keynes-i és újkeynesiánus szemlélet igencsak befolyásos volt és maradt. Az amerikai típusú neoliberális iskola a dán gazdasági irányításban is meghonosodott. Elvei nemcsak a magángazdaságban, hanem a közületi gazdasági szektorban is érvényesültek, amelyek az 1980-as évektől érintette a közszolgáltatásokat is. Így Poul Nyrup Rasmussen, a szociáldemokrata párt vezetője, aki 1993-tól 2001-ig volt miniszterelnök, erőltette ki és vitte keresztül a telefonhálózat (Danish Telecom) privatizálását. Ugyancsak ő volt az, aki felszámolta a hajdani jóléti rendszer egyik fontos intézkedését, miszerint a nehéz fizikai munkát végzők hamarabb mehetnek nyugdíjba. Ebben az esetben azonban meg kellett hátrálnia a szakszer-

vezetek erős ellenállása miatt. (Most ez a politika az, amit a választást követően felszámolnak.) A jobboldali koalíció ott folytatta, ahol Nyrop Rasmussen abbahagyta. Dániában a szociális egyenlőtlenség sokkal nagyobb, mint tíz évvel ezelőtt volt. A jövedelmek jó része a leggazdagabb 1 százalék „zsebeibe kerül”. Ennek az 1 százaléknak a jövedelemhányada 1983-tól 2006-ra 2,7 százalékról 4 százalékra emelkedett, ugyanakkor a szegények száma az 1990-es évektől megkétszereződött 2001-től 2010-ig 4 százalékról 7,9 százalékra. Dánia e tekintetben erősen különbözik a többi skandináv országtól, mivel azokban az ellenkező tendencia volt megállapítható. Ezekben az országokban a kifejezett szegénység csökken, noha a szociális olló ezekben az országokban is szélesebbre nyílt. Különbőféle gazdasági dogmák, amelyek érintik az adópolitikát, illetőleg a közületi szektorban való állami költségvetési hozzájárulások megkurtítása nem vezetett semmiféle dán gazdasági csodához.

A nemzetközi gazdasági válság talaján Dániában a munkanélküliség 2011-ben 7,4 százalék volt, ugyanekkor a költségvetési hiány növekedett és 2012-re úgy számolnak, hogy a GNP 4,6 százaléka lesz az előzetes számítások szerint. A dánok egyéni költségvetésükben lakásaik fenntartására nagyobb összegeket kell hogy fordítsanak, mint az EU más országaiban, vagy akár az USA-ban, ez érinti a személyi eladósodottságukat.

Az elmúlt időszakban a jobboldali koalíció a Dán Néppárt támogatásával olyan politikát folytatott, hogy a többi párt véleményét nem kérte ki a törvények megalkotásánál. Ez érzékenyen érintette és felháborította a centрупártokat és még inkább a dán Szociáldemokrata Pártot. A Szociáldemokrata Párt helyzetén az sem segített, hogy a párt új vezetőt választott, Thorning-Schmidt személyében, aki korábban a Nyrop Rasmussen-szárnyhoz tartozott, aki maga is technokrata, az EU és a NATO valamint a piacgazdaság híve. A jobbközép koalíció éveiben a politikai mérleg erősen kilendült jobb felé. A dán Szociáldemokrata Párt, sőt a dán Szocialista Néppárt teljesen elfogadta azt, hogy a dánok 24 év alatt nem házasodhattak nem dánokkal, akik házasság esetén automatikusan letelepedhetnek Dániában. (Ez elsősorban a harmadik világból érkezők ellen irányult.)

A Szociáldemokrata Párt mindig is teljes támogatást adott a NATO-nak, és ez a felfogás most sem változott, sőt ez jellemzi a Szocialista Néppártot is. Ez érinti a NATO katonai akcióinak támogatását is.

Ebben a szellemben a Szociáldemokrata Párt, sőt a Szocialista Néppárt is támogatta a dán katonák bevetését az iraki, majd az afganisztáni háborúban, a NATO kereteiben, majd 2011 márciusában a NATO katonai akcióit Líbiában.

A 2011. évi parlamenti választást megelőzően a Szocialista Néppárt mindent megtett annak érdekében, hogy szövetségre léphessen a Szociáldemokrata Párttal. Hangsúlyozták, hogy a két párt koalíciós kormányt alakít egy esetleges választási győzelem után. Világossá tették, hogy ebben az esetben a miniszterelnök Thorning-Schmidt lesz és a Szocialista Néppárt lesz a koalíciós kormányban a kisebb testvér. Az előzetes tárgyalásokon a Szocialista Néppárt tette a több engedményt és e párton belül a jobbszárny erősödött meg. Ami általában a külpolitikát

és ezen belül az EU-politikát illeti, nem voltak lényeges különbségek a Szociáldemokrata Párt, a Szocialista Néppárt, sőt a korábbi jobboldali koalíciós kormány között. Annak érdekében, hogy a két párt szavazatokat szerezzen, korábbi nyilatkozataiban hangsúlyozták, hogy a vagyonosokat és a bankokat fogják erősebben megadóztatni, ám ezt a programpontot később elejtették. Javaslatot tettek arra, hogy felkérjük majd a munkásokat, hogy hetente egy órával többet dolgozzanak, az extra óráért nem kapnak fizetést, viszont ennek jegyében Dániában nem emelnék fel a nyugdíjkorhatárt. A szakszervezetek azonban nem voltak elragadtatva ettől a javaslattól, és így az indítvány elhalt, még a választás napja előtt.

Ahogy a gazdasági válság hatásai nyomasztóbbá váltak, előterjesztettek egy Keynes-i szellemiségű javaslatot 10 milliárd dán koronás beruházásra a gazdaság élénkítésére. A választás előtt a Szociáldemokrata Párt és a Szocialista Néppárt javaslatot tett, szemben a jobboldali koalíciós kormánnyal arra, hogy Koppenhágában dugódíjat vezessenek be, ugyanúgy, ahogy azt megtették Londonban, Stockholmban és más városokban. Ez egyúttal elnyerte a zöld ellenzék tetszését is. (Steve Parsons írásának második részét terjedelmi okokból csak az Évkönyv következő kötetében tudjuk közölni – a szerk.)

WILLIAM A. PELZ.⁴⁴

A munkásosztály életviszonyai a globalizáció korszakában⁴⁵ I.

A globalizáció nemzetközileg kialakuló munkásosztályt teremt meg, amelynek életviszonyai mégis nagyon különbözőek. A munkások közvetlen és közvetett módon is versenyeznek egymással a világpiacon, miközben nagyok a különbségek helyzetükben a heti munkaidejüket illetően is. Még akkor is, ha borítékjuk vastagabbnak tűnik (nominál bérek), életszínvonaluk mégis csökken (reálbérek). A munkásosztály globalizáltabbá vált, miközben ennek a munkásosztálynak egy része elhagyja otthonát, hogy más országokban keressen munkát. Eközben a falvakból és a vidéki régiókból tart az elvándorlás a nagyvárosokba. A globalizáció sok esetben együtt jár olyan támadásokkal, amelyek a munkások jogait csorbí-

⁴⁴ A chicagói Institute of Working Class History (Munkásosztály Történeti Intézet) vezetője, az Évkönyv sokszoros szerzője, a Nemzetközi Tanácsadó Testület tagja.

⁴⁵ A szerző a cikket az Évkönyv számára írta és küldte meg.

tották. Egyes becslések szerint a világ munkásságának több mint a fele a fekete gazdaságban dolgozik, mintegy 1,8 milliárd munkásról van szó. A globalizáció együtt járt azzal is, hogy a munkások jó részét az úgynevezett „izzasztó” munkahelyeken foglalkoztatják, ahol fokozottan kizsákmányolják őket. A globalizáció ha nem is növelte a munkanélküliséget, bizonyos, hogy nem szüntette meg. A munkásosztály ellenállása meglehetősen gyenge volt, noha helyenként és olykor tapasztalni lehetett militáns ellenállást is. A nacionalizmus természetesen akadályozta és alámosta az internacionalista szolidaritást. A tőkések viszont jól kijátszhatták egymás ellen a munkásokat, minthogy a szabadpiacos ideológia jegyében ők valóban globálisan tevékenykedtek. Eközben a munkások a tőke támadásával szemben – olykor jobban féltek, mint az indokolt volt – nem sok lehetőséggel rendelkeztek.

Közhely, hogy a világgazdaság fokozottan nemzetközivé vált (Friedman, 2005.). Azok, akik a gazdaság és a termelés hatékonyságának növelését szorgalmazzák, egyúttal azt is hangsúlyozzák, hogy ez jelenti a haladást. A kérdés az, hogy mindez mit jelent az olyan emberek számára, akik nem tagjai a nemzetközi pénzügyi elitnek, akiknek nap mint nap dolgozniuk kell azért, hogy fenntartsák magukat és családjukat. Ezek után a tőke nemzetközivé válása hogyan érinti a munkásokat az egész világon? Anélkül, hogy belebocsátkoznánk annak alapos értelmezésébe, hogy mit jelent az, hogy valaki munkás, abból indulok ki, amit Marcel van der Linden⁴⁶ fogalmazott meg, hogy mindenki munkásnak tekinthető, aki bérből és fizetésből él és alá van rendelve a tőkének. Függetlenül attól, hogy egy munkás mely országban, avagy mely régióban él, valamennyien érezni fogják a globalizált tőkének a befolyását. A 21. században minden munkás közvetve vagy közvetlenül a világpiacon dolgozik. Persze ez nem jelenti azt, hogy minden munkás ugyanolyan életviszonyok között él, minthogy nagyok a történeti, kulturális, politikai és szociális különbségek. Az egyik ilyen világos különbség, hogy a munkásoknak átlagosan mennyi munkaórát kell teljesíteniük hetente. 2010-ben Németországban átlagosan heti 35,7 óra volt a munkaidő, míg Törökországban 49,3 óra (OECD, 2011a). Németországban a munkások a különböző szabadságolások, ünnepek beszámításával évente 1419 órát dolgoztak, míg a török munkások 1877 munkaórát, a cseh munkások 1947 munkaórát. Érdekes, hogy az USA-ban a munkások átlagosan 1778 órát dolgoztak, ami közelebb áll a török és a cseh munkások teljesítményéhez (OECD, 2011b). Természetesen óvatosnak kell lennünk minden statisztikával, hiszen sokszor nem pontosak és félrevezetők. Ámde ezek mégiscsak hasznosak és figyelmeztetnek a különféle tendenciákra.

Sokszor, amikor a munkások vastagabb borítékokat kapnak és a nominál bérük emelkedik, a reálbérük mégis csökkenhet. A látszólag paradox ellentmondás tartalmi összefüggéseit Marx annak idején kitűnően megvilágította híres, „Bér, ár, profit” című munkájában.⁴⁷ A munkabéreket természetesen össze kell vetni azzal, hogy azokért a munkások mit tudnak megvenni, valamint a tőkések profitjával.

⁴⁶ Az amszterdami IISG (Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet) főmunkatársa.

⁴⁷ Marx–Engels Művei, 16. köt. 93–138. old.

A munkabérekkel kapcsolatban így három fogalmat is meg kell különböztetni: nemcsak a nominál- és reálbérek fogalmát, hanem a relatív, viszonylagos bérekét is, vagyis azt, hogy a munkások bére miként viszonylik a tőkések profitjához. Ez utóbbi világítja meg igazán jól, hogy milyen a munkások helyzete a tőkésekéhez viszonyítva. Az IMF 2011 áprilisi felmérése szerint a munkások reálbére és relatív bére egyaránt csökkent azokban az országokban, amelyeket az IMF fejlett országokként tart nyilván, valamint az újabban iparosodott ázsiai országokban. Az IMF megállapítása szerint 2010-ben a bérek nem tartottak lépést az emelkedő árakkal. Eközben a fejlett országokban a munka termelékenysége 5,5 százalékkal növekedett, míg a bérek csak 1,2 százalékkal. Így azután világos, hogy a munkások több munkáért kevesebb bért kaptak. Ez ugyanúgy igaz a már korábban fejlett ipari országokra, mint az újabban iparosodottakra. Így azután megállapítható, hogy a globalizáció mindenütt csak negatívan hatott a munkásokra. Mindez jogos aggodalmakat kelthet a munkások jövőjét illetően.

Egy másik fontos összehasonlítás: ha hosszabb periódusokat, évtizedeket tekintünk át, akkor megállapíthatóvá válik, hogy a szakadék a szegények és a gazdagok között, a társadalmi osztályok között mind mélyebb és szélesebb lesz. Az USA erre kitűnő példa. A gazdagok olyan autókön utaznak, amelyek drágábbak mint egy szerényebb munkás önálló saját háza, miközben hajléktalan koldusok ott kéregetnek az autópályák bejáratainál. A társadalmi osztályok közötti nyilvánvaló szakadékot, amely nagyon is látványos, bizonyítják és alátámasztják a hivatalos statisztikai adatok. A *Financial Times* adatai szerint – és ez a lap igazán nem tekinthető radikálisnak – az utóbbi három évtizedben a gazdagok adózás utáni jövedelme 275 százalékkal nőtt... Ez az emelkedés sokkal nagyobb, mint az összes amerikaié, amely csak 62 százalék. A legszegényebb 20 százalék számára ez az emelkedés csak 18 százalék volt.

A munkásosztály annyiban is globalizálódott, hogy nagyon sokan elhagyják azt az országot, ahol születtek, hogy munkát és jobb megélhetést keressenek. E tekintetben támaszkodni lehet a statisztikák be- és kivándorlási adataira, ám ezek nem tükrözik a nagyobb tendenciákat. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labour Organization)⁴⁸ adatai szerint 2005-ben 3.829.378 török, 2002-ben 626.190 lengyel élt külföldön. Ugyancsak 2002-ben 1.523.121 mexikói élt távol hazájától és 82.967 Fülöp szigeteki szintén máshol keresett munkát 2006-ban. Ugyanezekben az években a fejlett országokba nagyobb számban érkeztek bevándorlók. Nagy-Britanniában több mint félmillió lengyel bevándorolt kisebbség alakult ki, mellettük 353.000 ír és 327.000 indiai. Ezek a számok is érzékeltetik, milyen sok emberről van szó. Nem pusztán arról, hogy szegény emberek és munkások érkeznek a fejlettebb, iparosodottabb országokba. Így például úgy becsülik, hogy a kínai milliomosoknak mintegy negyede hagyta el Kínát és telepedett le az USA-ban. Természetesen őket nem lehet a munkások közé sorolni, bármilyen szélesen értelmezzük is a munkás kategóriát. Ám még ez is bizonyítja, milyen méreteket ölt a globalizáció.

⁴⁸ Az ENSZ munkaügyi társszervezete.

Ugyanakkor érdekes és jellemző, hogy 15.000 USA polgár települt át Németországba, és több mint 16.000 Nagy-Britanniába. Megfigyelhető, hogy a külföldről érkező egyetemisták egy része elhagyja az USA-t, miután diplomát szerzett (*The Economist*, 2011.). A munkások vándorlására kihatnak az éppen érzékelhető gazdasági folyamatok, trendek is.

A vándorlás, a migráció nemcsak a nemzetállamokban élők között figyelhető meg, ugyancsak jelentős a falvakból, illetőleg a vidéki régiókból kiinduló belső migráció a nagyvárosokba. Az ENSZ adatai szerint a városi lakosság száma háromszor olyan gyorsan növekszik, mint a vidéki népességé.⁴⁹

VIJAY PRASHAD:

A nemzetközi szolidaritás agóniája⁵⁰

A 2006-os, Caracasban tartott Nemzetközi Szociális Fórumon elhangzott fel szólalásában Hugo Chávez a plenáris ülésen idézte Rosa Luxemburg írását az „emberiség választásáról: szocializmus vagy halál”. Luxemburg írására támaszkodva mondta: „A kapitalizmus szétrombolta a világ ökológiai egyensúlyát. Az idő rövid. Amennyiben mi most nem változtatjuk meg a világot, akkor nem lesz 22. század az emberiség számára.” Ezt a következtetést nagyon sokan osztották a Fórumon azok körében, akik nagyon jól ismerték a kapitalizmus negatív oldalait. A probléma nem annyira ez a diagnózis volt, hanem az, hogy ebből a helyzetből mi a kivezető út: miként lehet előre haladni a szocializmus felé? Chávez részt vett a Fórum 2005. évi ülésén is, és most erről így emlékezett meg: „Sok beszéd hangzott el, konklúziók nélkül. Mi nem azért vagyunk itt, hogy elfecséreljük az időt. Sürgősen ki kell bontakoztatnunk egy új szocialista mozgalmat. Ki kell alátámasztanunk egy, az egész világra kiterjedő antiimperialista mozgalmat.”

Egy ilyen erő nem született meg egyszerűen a Szociális Fórumból. Ami ehelyett történt, az az volt, hogy a Szociális Fórum szétaprózódott régiókra és kontinensekre, így például az Ázsiai Szociális Fórumra és a Szenegáli Szociális Fórumra,⁵¹ az USA Sz. F-re és a Durban Sz. F-re. Maga az Szociális Fórum

⁴⁹ A cikk közlését az Évkönyv következő kötetében folytatjuk.

⁵⁰ Vijay Prashad előadása az ITH 2011. szeptember-októberi konferenciájának nyitó előadásaként hangzott el. Prashad először vett részt az ITH konferenciáján – előadásához nem nagyon szóltak hozzá, a szövegből kitűnik, hogy nagyon újfajta szellemet képviselt. Egy angolul megjelent könyve alapján beszélt. Az Évkönyvnek megküldött szövege úgy tűnik, nem teljesen azonos ottani előadásával.

⁵¹ Megjegyzendő, a szenegáli szocialisták a Szocialista Internacionáléban is elismert erőt jelentettek. Így a francia Szocialista Párton belül is. Alapító vezetőjüket, Léopold Senghort sokszor és sokan fordították le franciára – a szerk.

központi magja is regionálissá vált: a bombayi események⁵² indiai résztvevőket vonzottak, a Nairobi-i események Kelet-Afrikából és a belémi események főleg Latin-Amerikából. Ez a tendencia, hogy az SzF regionális és nemzeti keretekre tagozódjon, nagyon erős maradt. A regionális SzF szervezetek azután helyi erőket toboroztak. Az SzF-ben voltak olyanok, akik pártot próbáltak kialakítani, míg mások az SzF programja alapján nemzetközi szintén kívánták elveiket képviselni. Ám kérdés, hogy a regionális fórumok miért voltak sikeresebbek, mint az az SzF, amely nemzetközi alapokon született. Miért nem sikerült új Internacionálét létrehozni? Ám az a kérdés, hogy a jelenlegi időkben az SzF kiket szólíthat meg és milyen szervezeteket hozhat létre. Vajon utópia-e egy az egész világra kiterjedő platform kialakítása, amely túllép a nagyon gyenge, törekény jelenlegi internacionalizmuson?

Napjainkban a tőke tökéletesen integrálódott erő. Úgy tűnik, hogy működik is, többnyire harmóniát is tud teremteni különböző részlegei között.⁵³ Feszültségek a kapitalisták között természetesen léteznek, és ezeknek sok esetben a különböző nemzeti kormányok adnak hangot. Vészjelzések a kínai és az öbölbeli tőke amerikai befektetéseiről, részvényvásárlásairól nagyon erősek lehetnek, ha valahol a világban ilyen szerződéseket írnak alá. Ezek a viták sokszor alapszinten maradnak, de valóságos háborús fenyegetést is jelenthetnek (így volt ez és így jelentkezik ez napjainkban is az afrikai Nagy Tavak környékén), ami egyesek szerint elvezethet a negyedik világháborúhoz. Ám ami a legnagyobb nemzetközi vállalatokat illeti, vagy a bankokat, nehéz meghatározni, hogy azokban mekkora az egyes nemzeti befektetések vagy tulajdonrészek hányada. Mindezek után nehéz feltérképezni, a kapitalisták nemzetközi összeütközéseinek milyenek a szociális következményei és dimenziójuk. Nem egyszerűen arról van szó, hogy angol vállalatok kerülnek összeütközésbe kínaiakkal, minthogy lehet, hogy ezek az angol vállalatok Kínában termelnek, és lehet, hogy a kínai cégek a londoni Cityben érdekeltek. Ezek a nemzetközi összefonódások vagy integrációk a World Economic Forum számára reális fellépésekként szolgálhatnak, noha résztvevőinek többsége az atlanti világból érkezik.

Ám a tőke szintjén is jelentkeznek olyan hangok, amelyek bizonytalanok a globalizáció kiterjedését illetően. A nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok egyötöde a különböző országok között interneten keresztül bonyolódik le, és a diákoknak csak két százaléka hagyja el országát, hogy egyetemi tanulmányokat folytasson. Ez globális folyamat, amelynek során a nemzeti államok határai egyre kevésbé fontosak. Ám ezek a számok félrevezetőek, egyesek túlhangsúlyozzák őket, jó-részt olyan országokból, amelyek tehetősebbek és ahol a vizsgálatokat lefolytatták.

⁵² Prashad nyilván a súlyos bombayi merényletre utal – a szerk.

⁵³ Ez az erős állítás hasonlít Karl Kautsky „ultra-imperializmus” tézisére, amelyet W.I. Robinson vett át „Global Capitalism Theory and the Emergence of Transnational Elites”. UNU Wider Working Paper no. 2010/02; 2010. január. (Robinson a brit marxista közgazdászok egyik erőssége volt – a szerk.) Ezt a véleményt képviselte Lionel Jospin is. (Le Monde comme je le vois, Paris: Gallimard, 2005. Jospinről lásd: Évkönyv, 2004. – a szerk.)

Ilyen egységesedést nem lehet megállapítani a munka világában, valamint az egész földgolyó emberiségének életében. A nők helyzetéről szóló, harminc év tapasztalatait összegező feldolgozásában, Patricia Fernandez-Kelly írja, hogy az USA és a mexikói munka világában semmiféle érdemi jelét nem lehetett tapasztalni az ellenállásnak, amely a gazdasági internacionalizálódás ellen irányult volna.⁵⁴ Ezt a hiányt meg kell magyarázni, mert nem lehet a dolgot odáig egyszerűsíteni, mintha nem történtek volna erre erőfeszítések, mégis meg kell jegyezni, hogy az óriási erőfeszítések ellenére nem történt változás.

Természetesen vannak kulturális korlátok, mivel olyan emberek, akik nem illeszkednek a polgári kozmopolita ideológiai keretekbe, sokszor nem rendelkeznek olyan tudással, hogy kellőképpen kommunikálni tudjanak. Az információcserét nehezíti a nyelvtudás hiánya, így például olyan emberek számára, akik Bolíviában a koka ültetvényeken vagy az acélüzemekben dolgoznak. Az internet hozzáférés az ő esetükben minimális, a teoretikus gondolatrendszer náluk ugyanúgy más, mint a visszacsapások, a harc vállalásának elhatározása. Ezeknek az óriási szakadékoknak az áthidalása igazán nem könnyű, még azoknak sem, akik rokonszenveznek velük. Vannak kísérletek az ország- és régióhatárok túllépésére, nemzetközi kapcsolatok megteremtésére, de ezek egyfelől nem elég szélesek, másfelől nem hosszú életűek.

A fő probléma az egység megteremtésében a globális délen nem szubjektív természetű. Valamennyi erőfeszítés, hogy az embereket hatékonyan összehozzák ilyen vagy olyan fórumokon, hogy meghallgassák őket, nem volt eléggé eredményes. Az elhatároló törésvonalak jelenleg nagyon is objektívak és ezeket közelebbről meg kell vizsgálnunk. Aki legjobban megvilágította ezeket a korlátokat, az indiai marxista, Prabhat Patnaik, és amit a következőkben leírok és elmondok, az rövid összegzése az általa kidolgozott elméleti gondolatoknak.⁵⁵

A nemzetközi tőke ereje ugyancsak az állam ellen hat. A nemzetközi tőke neoliberális alapállásba helyezkedik, arra törekszik, hogy a nemzeti államok regularizáló törekvései minél kevésbé érvényesüljenek, valamint hogy az állam ne szóljon bele a vállalkozásaikba. A nemzeti államok akár az előrehaladt fejlődésű nyugati országokban, akár másutt a világban, ennek a nemzetközi tőkének a nyomása alatt állnak és hoznak intézkedéseket az ő javára, az emberek nagy többsége érdekeinek a rovására. Az USA-ban például a dollár bizonyos mentőöv, minthogy nemzetközi méretekben elfogadott fizetőeszköz, de az sem védi meg az országot a jelenlegi adósságválságtól. Ami Mexikót sújtotta, az most jelenleg Görögországot sújtja.

Amennyiben mélyebbre megyünk annál, hogy a nemzetközi tőkének milyen hatása van az államapparátusra, és azt nézzük, hogy mindennek mi a hatása az

⁵⁴ Patricia Fernandez-Kelly: *The Global Assembly Line in the New Millenium: A review Essay*, 2007.

⁵⁵ Prabhat Patnaik kiváló marxista teoretikus és közgazdász, aki a világ és India jelenlegi problémáiról az utóbbi időben két munkát is megjelentetett, amelyre erősen támaszkodtam: *A Marxist Perspective on the World Economy*, Delhi, 2011.; és *Notes on Contemporary Imperialism*.

osztályokra, akkor teljesen más történettel kerülünk szembe. Tekintettel arra a problémára, hogy a fejlett országokban a meglévő munkanélküliség mellett kialakult egy tehetős középosztály, ezzel az állapottal szemben olyan kombináció látszik kialakulni, amelyben három erő fog össze: a fehérgalléros munkások, az ugyancsak fehérgalléros diákok és a közalkalmazottak – ez jellemző Wisconsin-tól Görögorszáig. Ez tipikus városi opposíció, ezek a tiltakozások a megszorítások és szociális következményeik ellen bontakoznak ki.

Különös ingadozás figyelhető meg e mozgalmakban és tiltakozásokban: egy részük a szociáldemokrácia felé mutat, más részük a szociális fasizmus felé; ezeknek egyaránt jellemzője, hogy a bérek védelmére, illetőleg emelésére irányulnak (ez figyelhető meg Wisconsinban és a dél-európai mozgalmakban – ennek egyik jele volt az USA-ban a Tea Party mozgalom és áramlat megerősödése, valamint az európai fasizmus növekedése). Az USA-ban a Tea Party mozgalom egy régi típusú, faji alapokon nyugvó alku visszaállítására törekszik, vagyis arra, hogy visszanyerjék a fehér munkások és a fehérgalléros középosztály számára azt, amit elvesztettek a globalizáció társadalmi, szociális hatására. Az USA imperializmus megpróbál valamit nyújtani nekik, noha a pénzharácsoló nagytőke az imperialista politika megszerzett jövedelmeinek javát megtartja magának. Az említett vágyak és álmok anakronisztikusak. A Tea Party mozgalom az ostobák patriotizmusa,⁵⁶ de ugyanakkor mégiscsak pontos, mert a munkahelyek a tengerentúlra vándoroltak, Kínába és Indiába, ez azonban nem a kínai és indiai munkások hibája. Az euro-fasizmus nem tud felemelkedni és túllátni azon, hogy a munka világában elvesztette arisztokratikus helyzetét. Az európai munka világában a szolidaritásérzés megmarad nemzeti keretek között, és nem terjed ki a tengeren túlra, az ottani munkásokra, akiket ugyanazon nemzetközi nagyvállalatok zsákmányolnak ki. Az internacionalizmus számára ezekben a körökben nincsen bázis. Latin-Amerikában a gazdaság a városokra épül, jórészt ipari vagy félig ipari. Az 1980-as években még a hosszú diktatúrák jellemezték a kontinenst, az 1990-es években a neoliberális szemléletű szociáldemokrácia. Ez kiélezte az ellentéteket a fehérgalléros középosztály ideológiai szemléletében, és behozta ennek hatásait és gyökereit az antiimperialista táborba is, legalábbis oly mértékben, hogy nem tudta megőrizni a jelenlegi status quo-val való összekapcsolódását. Ez az összekapcsolódás ment át azután a pártokhoz, amelyek a munkásosztály és az őslakosok-indiánok érdekében léptek föl (így Venezuelában és Bolíviában, de részben Argentínában, Chilében, Paraguayban és Uruguayban és Peruban). Ez vezette át Latin-Amerikát a „rózsaszínű hullámba” a 2000-es években. A „rózsaszínű hullám” és a neoliberalizmus elleni kampányok elszigetelték az oligarchiát, ez az oligarchia azután (mint Venezuelában 2002-ben) az USA-hoz fordult segítségért, amit azután különféle puccsok és más hasonló machinációk követtek.

A Latin-Amerikában mostanában feltűnő egyik éles kérdés, a bennszülött indiánok mozgalma, ennek a mozgalomnak fő felvetett követelése szociális mélt

⁵⁶ Prashad megfogalmazása erősen emlékeztet Bebel híres mondására: az antiszemitizmus a hülyék szocializmusa.

tóságuk elismertetésére, valamint az, hogy tönkreteszik a létfeltételeiket, így megfosztották őket földterületeiktől és attól is, ami a föld mélyén rejlik (olaj és földgáz főleg). Ezt többnyire a nemzetközi multik hajtották végre, illetőleg azok a korrupt politikai kormányok, amelyeket ezek a multik megvásároltak az 1990-es években. Az, amivel a latin-amerikai indiánok szembekerülnek, ugyanaz, amivel Indiában törzsi közösségek kerülnek szembe. Ez nem áll távol attól, amit a föld nélküli mezőgazdasági munkások, kisparasztok, kis árutermelők falusi és városi régiókban, miként a munkásosztály is Afrikában és Ázsiában el kell hogy szenvedjen. Az ENSZ kiadott statisztikája szerint 3,3 milliárd falusi lakos van, akik közül 3 milliárd a legkevésbé fejlett régiókban él (0,8 milliárd Indiában, 0,8 milliárd Kínában, 0,1 milliárd Indonéziában és ezeken túl ott van Pakisztán, Banglades, Nigéria, Etiópia és Vietnam). Az összes falusi lakos közül 71 százalék Ázsiában él. Az ellenállás a neoliberális politikával szemben Afrikában és Ázsiában éppen ezekből a rétegekből fog felerősödni, és nem a féhérgalléros munkások köréből, akik egyelőre még úgy látják, hogy lehetőségeik virágnak annak következtében, hogy a fejlett ipari országokból a munkahelyek elvándorolnak az általuk lakott régiókba. Ezek a féhérgalléros munkások egyelőre még nem érzik a neoliberális gazdaság összeomlásának keserű piruláit, úgy ahogy osztályos társaik ezt Latin-Amerikában már megérezhették. A parasztság, a közalkalmazotti réteg és az ipari munkásosztály az Afrika és Ázsia legnagyobb részében, amely leginkább ellenáll a jelenlegi gazdasági rendszer kifosztásainak. A fejlett ipari országokban nincsenek igazi szövetségesei az említett afrikai és ázsiai parasztságnak. Ahol ilyen szolidaritási kapcsolat érezhető, az inkább emocionális jellegű és nem a tényleges tapasztalatokból származik.

Miután röviden áttekintettük a fő osztályok helyzetét és magatartását az elmúlt évtizedben, átláthatjuk Patnaik bölcsességét, miszerint „globális szinten nincs a látóhatáron, hogy a szolidaritás ténylegesen létrejöjjön”.⁵⁷ Patnaik ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy a szolidaritást a nemzeti államok keretein belül kell létrehozni. Patnaik elemzését ki lehet bővíteni, minthogy ő elsősorban Indiáról írt, de amit megállapított, az ugyanúgy igaz a latin-amerikai „bolivári kísérletekre”.⁵⁸ Patnaik két okot is megjelöl, hogy miért a nemzeti keretekben van az ellenállásnak és az átalakulásnak a szerepe ebben a régióban. Az első visszavezet a parasztkérdéshez, amely a föld és a jogok körül jegesedik ki – ezek mind nemzeti keretekben születő törvények körül éleződnek ki. A nemzetközi multi agro-business és az élelmiszeripar megköveteli, hogy központi figyelem irányuljon ezekre az igazságért folytatott harcban a farm-területeken. Így a nagyvállalatokkal szembeni ellenállás küzdelmeit össze kell hangolni, de ez szintén nem könnyű (az embernek eszébe kell jusson, hogy akik ilyen nemzetközi szolidari-

⁵⁷ Patnaik: Notes on Contemporary Imperialism. I.m.

⁵⁸ Prashad ehelyütt jelzi, hogy a nemzeti kérdés milyen élesen jelentkezik újra Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. (A bolivári kísérlet elsősorban Hugo Chávezhez tapad, érinti a gazdasági, szociális és kulturális reformokat, de a kísérlet nem szűkül le Venezuelára. Erről lásd Ortutai L. Gyula írását az Évkönyv 2011., és Dömény Zsuzsa írását az Évkönyv 2012. évi kötetében.)

tásra és összehangolásra gondolnak, azok megfelelnek a parasztkérdés sajátosságairól). A falusi régiót nem érintik azok a viharfelhők, amelyek nagyon is gyülekeznek az agro-business egén. Hogy a dolog lényegét érintsük, a parasztság gyengesége a mi társadalmainkban, és az a körülmény, hogy kis gazdaságokban dolgozik, így saját magát kell megszerveznie, hogy átalakítsa az államokat, mint-hogy az államok alkotják meg a törvényeket a földről és az agrárpolitikáról.⁵⁹

A vidéken mutatkozó elkeseredést nehéz nem észrevenni. Ennek következtében a nemzetközi alapítványok és a Világbank kisebb reformokat kezdeményeznek különféle állami szervezeteken keresztül. Ezek a kisebb reformok a problémának csak kisebb részeit érintik, így egyfelől az öntözés hiánya, másfelől, hogy nagyon kis kölcsönökhöz lehet csak hozzájutni. Afrikában és Ázsiában ez a folyamat arra vezetett, hogy a militáns parasztok bekerültek a kormány, illetőleg különféle nagyvállalatok alkalmazásába, akik azért dolgoznak, hogy valami segítséget nyújtsanak ebben a nagyon zavaros és összetett politikai helyzetben. Amennyiben a kormányok nagyobb szisztematikus támogatást nyújtanak a mezőgazdaságnak, akkor ezt sokszor a befolyásos vidéki uralkodó osztályok érdekében teszik. Ezek a gazdák egyfajta agrárpopulizmust hoztak létre és támogattak, ami lehetővé tette, hogy az állami támogatások zömét elnyeljék, és védelmezzék saját nagybirtokaikat és tulajdonukat a földnélküli szegényekkel szemben. A gazdasági előnyökért cserébe ezek a gazdák a választásokon politikai támogatást nyújtanak mindaddig, amíg az állam nem veti fel a földreform kérdését.⁶⁰ Az elmúlt harminc év során egyfajta agrárpopulizmus jegyében vetődött fel a földreform körüli macskajáték: az az alkotmányos küzdelem, hogy földet adjanak az agrárlakosságnak, napjainkra elhunyt az akarat híján, ami jellemzi a Globális Dél uralkodó osztályait. Ami jelenleg helyette van, az alkalmi földfoglalások története, akár ahogy Brazíliában, szervezett módon történik, akár ahogy a veteránok teszik Zimbabwében, vagy kevésbé szervezett módon, ahogy ez az ipari városok környékén zajlik, a nyomornegyedekben, illetve a nyomorvidékeken.⁶¹

Ahogy a munkatörvények a mezőgazdasági dolgozók és parasztok ellen hatottak, az amerikai mezőgazdasági szervezetek összegyűltek 1992 áprilisában az Unión Nacional de Agricultores y canaderos második kongresszusán Managuában, Nicaraguában. Ekkor úgy döntöttek, hogy valamilyen összekötő-egyeztető szövet hoznak létre mezőgazdasági munkások számára abból a célból, hogy „meghallják hangunkat és javaslatainkat azok, akik kiforgatnak minket a lehetőségből, hogy megműveljük a földet, és biztosítsuk családjaink méltóságát”.⁶² Egy évvel később az amerikai és európai mezőgazdasági munkások vezetői találkoztak Mons-ban, Belgiumban, hogy megalakítsák a La Via Campesina (Paraszi Út)

⁵⁹ Az olvasó emlékezhet arra, hogy Kelet-Európában vagy Olaszországban és persze Magyarországon mennyire hasonló kérdések és reformgondolatok vetődtek fel.

⁶⁰ Tom Brass: *Peasants, Populism and Postmodernism: The Return of the Agrarian Myth*, London, 2000.

⁶¹ Sok tanulmány készült arról, hogy milyen paraszti mozgalmak indultak Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában, amelyekből célja a földosztás volt.

⁶² Anette-Aurélié Desmarais írta meg az LVC történetét.

szervezetet. A La Via Campesina (LVC) célja és értelme az volt, hogy érvényre juttassa a neoliberalizmus agrárpolitikájának paraszti elutasítását, és ezt nemzetközi szintre emelje, hogy azt a különböző nemzetközi szervezetekben és konferenciákon, így a FAO köreiben is meghallják. Alapvető gondolata az volt, hogy az élelmiszertermelésben érvényesítsék a parasztok szuverenitását, hogy saját területükön ők döntsenek arról, mit és hogyan termeljenek.⁶³ A római élelmiszer csúcstalálkozón az LVC a FAO-val szemben is hangsúlyozta, hogy az élelmiszer alapvető szükséglet és csak ezután következhet az, hogy az kereskedelmi áru legyen. A WTO egyik alapelvét, „az exporthoz való jogot” tűz alá vették, mivel úgyszólván vakok abban az alapkérdésben, hogy a gabonaexport sok esetben milyen következményekkel jár, hogy ahonnan kivitték a gabonát, ott az emberek alultápláltak maradtak, sőt kifejezetten éheztek azok, akik megművelték a földet, pusztán azért, hogy a kereskedők azután jobb áron adhassák el a gabonát. 1999-ben az LVC összefogott a Food and Information Action Network szervezettel, hogy együttes erővel globális kampányt alakítsanak ki az agrárreform érdekében. A nemzetközi kampány támogatást kívánt adni azoknak a törekvéseknek, amelyek nemzeti keretek között szorgalmazták és szorgalmazzák az agrárreformot és a földfoglalásokat.⁶⁴

⁶³ Desmarais: I.m.

⁶⁴ Desmarais: *The Via Campesina*, 108. o., David Featherstone: *Spatialities of Transnational resistance to globalization: the maps of grievance of the Inter-Continental Caravan* és Paul Routledge: *Convergence Space: process geographies of grassroots globalization networks*, 20034. (V. Prashad írásának terjedelmi okokból csak az első részét tudtunk közölni.)

1887–1888

A nemzetközi szocialista mozgalom vezetőinek levelezése

Laura és Paul Lafargue¹ levelei Engelshez
(Részletek)

Laura Lafargue levele Engelshez 1887 november elején

... Barátaink meg vannak elégedve a Montluçon-i² kongresszus sikerével, annál is inkább, mert sokan attól tartottak, hogy a kongresszus bukás lesz. Francia barátaink úgy látszik, soha nem tudják előre megjósolni a várható eredményeket. Valahányszor sikerekben bíznak, egészen biztos, hogy vereséget szenvednek. Mostanáig nem egy vezér vezet a mozgalmat, hanem inkább a mozgalom dobja élre a vezetőket.

Stanton nemrégiben írt arról, hogy az a cikk, ami a párizsi szocialistákról jelent meg, igen széles körben terjedt, és felkért, írjak egy új cikket a St. Gall-i kongresszusról, de nem voltam ott. Egyúttal megkért, hogy írjam meg mindazt, amit tudok a német szocialista vezetőkről, és főleg azt, hogy miként néznek ki. Így azután írtam neki egy levelet a folyamatokról, egyúttal arról is, hogy milyen a hajviseletük és hogy milyen a szemük színe és a férfiakról mindazt, amit tudok róluk.

Clemenceau fél és gyűlöli a kollektivistákat,³ erről meg vagyok győződve. A *La Justice*⁴ szerzői közössége eddig engedelmes volt, de most közel vannak ahhoz, hogy fellázadjanak. Longuet⁵ pénzügyi zavarban van, és a napokban arról panaszkodott, hogy az igazgató nem fizeti meg a tartozásait. Rossz idők járnak a párizsi közösség számára és néhányan szinte megvadulnak tőle.⁶

Paul Lafargue Engelshez, 1887. november 27-én

¹ Paul Lafargue életútját lásd Évkönyv, 1992.

² A Montluçon-i kongresszust 1887. október 23-tól 28-ig tartották. Ezt a francia szakszervezetek hívták össze, és mintegy előtörténetét képezte a később megalakuló C. G. T. megszületésének. A C. G. T. történetéről magyarul is több írás olvasható és emlékeztetőleg: a francia szakszervezeteket érintő törvény 1884-ben lépett életbe.

³ Kollektivisták alatt valamennyi szocialista irányzat képviselőit értették.

⁴ *La Justice* napilap, 1880 januárjától 1927-ig jelent meg. A lap politikai igazgatója Georges Clemenceau, főszerkesztője Camille Pelletan volt. A lapnak olyan főmunkatársai voltak, mint Charles Longuet, Alexandre Millerand. Baloldali radikális lap volt, de ablakot nyitott a munkásmozgalomra és cikkeket közölt szocialistákról is.

⁵ Longuet életútját lásd Évkönyv, 1989.

⁶ A levélben Laura Lafargue egy sor személyes lehetetlenségről ír, amely a francia szocialisták körében igazán férfi–nő kapcsolatokról szól.

Kedves Engelsem!

Úgy volt, hogy én írok tanulmányt Fourierről, de ezt a munkát Bebel írta meg.⁷ Kautsky⁸ egy olyan írást kért tőlem, mely Saint-Simonról szól. Az én véleményem szerint, ha tanulmányokat készítünk az 1848 előtti szocialistákról, akkor annak igazi értelme nem az lenne, hogy munkáikat elemezzük, beleértve ezeknek az írásoknak többször ellentmondásos tartalmát és erősen burzsoá jellegét amellet, hogy azoknak van bizonyos forradalmi jellegük is, miközben ez sokszor leírhatatlan és emészthetetlen formában jelent meg. (Én igazán sajnálom Bebelt, ha egyszer ő elmerült Fourier írásainak elemzésébe.) Az én véleményem szerint, aki ezekhez az előfutárokhoz ma hozzányúl, elsősorban az akkori politikai és gazdasági viszonyokat kell tanulmányoznia, amelyek megelőzték és kiváltották a forradalmat, valamint azt kimutatni, hogy milyen kiábrándulást okozott ezen emberek körében a forradalom bukása, valamint azt, hogy a bukás miként vezetett az összeesküvésekhez, az idő előtti felkelésekhez és a köztársaságiak sikertelen megmozdulásaihoz, Fourier és Saint-Simon tanítványainak misztikus szocialista propagandájához. Röviden, az egész történetet kell bemutatni úgy, ahogy Te megtetted a te „Utópista és tudományos szocializmus”⁹ munkádban. Vagyis, egy ilyen írásnak egészen más jellegűnek kellene lenni, mint amelyet Kautsky kért tőlem, és a kérdéses munka szerzőjének meg kellene világítania a századelő intellektuális helyzetét is. Részemről csak akkor kezdeném meg ezt a munkát, ha befejeztem azt, amelyen évek óta dolgozom, vagyis hogy a forradalom milyen változásokat hozott a tulajdonviszonyokban, a filozófiában és a művészetben. Az a két cikk, amelyet Adam asszonynak írtam arról, hogy milyen volt a nyelv, nyelvezet a forradalom előtt és után,¹⁰ ezek ennek a nagy munkának a részei.¹¹

A helyzet kritikusan komikussá kezd válni, Grévy görcsösen ragaszkodik pozíciójához,¹² és a parlamentben azon töprengenek, hogy hogyan lehet tőle a dicsőséget megadva megszabadulni, ugyanolyan mértékben, ahogy a parlamenti válság elmélyül, az apátia elhatalmasodik. A forradalmi szocialisták egymás között tüntetésekről és barikádokról beszélnek, miközben óriási a közvélemény közömbössége.

Az angol lakosság magatartása ugyanolyan elszomorító, mint a párizsié. Soha nem lehetett korábban elképzelni, hogy az angolokat kitilthassák a Trafalgar

⁷ Bebel írása magyarul is megjelent. Bebel életútját lásd Évkönyv, 1990.

⁸ Kautsky életútját lásd Évkönyv, 1979.

⁹ Engels híres könyve magyarul többször is megjelent. Lásd MEM 19. köt. 184–218.

¹⁰ A két cikk megjelent a *Nouvelle Revue* 1888. március–áprilisi számában.

¹¹ Lafargue levelének következő részében Engels híres, *A család, a magántulajdon és az állam története*, Lewis H. Morgan kutatásai nyomán című munkájára utal (MEM 21. köt. 27–157.), hogy ez mennyire fordította őt is a korai primitív társadalmak történetének kutatása és többek között a görög mitológia elemzése felé.

¹² Jules Grévy (1807–1891) mérsékelt köztársasági politikus, hosszabb időn át volt Franciaország miniszterelnöke.

Square-ről.¹³ Mi lesz ezután? Hogyan viselkedett Champion és Hyndman¹⁴ ebben az ügyben? Küldjed el a Pall Mallt,¹⁵ minthogy a francia lapok nem adnak híreket a külföldi eseményekről. Nem tudjuk, hogy mi történt Cunninghame-mel.¹⁶

Laura Lafargue F. Engelshez, 1887. december 5.

Kedves Tábornokom!

Nem tudod elképzelni, hogy mekkora ijedelmet váltott ki Ferry esetleges kinevezése.¹⁷ A blanquisták¹⁸ mind tűzbe jöttek, felkelésre szólítottak, valamint arra, hogy emeljenek barikádokat. A posszibilisták¹⁹ felhívásukban az embereket és követőiket felvonulásra szólították, majd egy újabb felhívásukban csendre intették.

A párizsi agglomeráció,²⁰ amelynek egyébként nincs nagy súlya, szintén tüntetésre szólított. Rochefort,²¹ aki rendszerint gyáva, ha nincs előre meggyőződve a sikerről, semmit nem tett az ügy érdekében, ámde ezt követően, amikor mintegy tízezer ember összegyűlt a Palais Bourbon előtt, akkor ő is felszólította az embereket, hogy újra tüntessenek a rákövetkező napon. Péntek délután azután mintegy 50.000 ember tüntetett „le Ferry-vel” kiáltásokkal. Azóta Ferry valóban le kellett hogy mondjon. „Ferry-Tonkin,²² Ferry-kolera, Ferry az éhség”, ezt kiabálták, nemcsak a nép, hanem az alsó középosztálybeliek is, és noha a forradalmárok a tüntetések szervezésében vezető szerepet játszottak, nem érhetek volna el sikert a burzsoák nélkül. Szombat este, amikor megérkezett a híre Ferry lemondásának, Párizs örömittasan talpra ugrott, egy csomó szegény ember már abban bizakodott, hogy az ő javukra már eljött a forradalom pillanata, ami megszabadítja őket

¹³ A „véres vasárnapról” és a Trafalgar Square-i eseményekről lásd Jemnitz János írását az Évkönyv 1987. évi kötetében, valamint Jemnitz János: A londoni „véres vasárnap”. *Múltunk*, 1989. 1–2. szám.

¹⁴ Henry Champion életútját lásd Évkönyv, 2008, Henry M. Hyndmanét az 1992. évi kötetben.

¹⁵ *Pall Mall* patinás konzervatív brit napilap.

¹⁶ Graham Cunninghame nagy szerepet játszott a Trafalgar Square-i véres vasárnap eseményeiben, le is tartóztatták, rövid időre bebörtönözték. Életéről még lásd Marx–Engels levelezését, valamint Jemnitz János: *James Keir Hardie* (Budapest, Magyar Lajos Alapítvány, 2007.) című munkáját. Cunninghame Trafalgar Square-i szerepléséről, letartóztatásáról lásd Jemnitz János, id. cikk. *Múltunk*, 1989. 1–2. szám.

¹⁷ Jules Ferry (1832–1893) esetleges köztársasági elnöki kinevezése nagy ellenállást váltott ki, Párizs utcáin nagy tüntetésekre került sor.

¹⁸ Blanqui életútját lásd Évkönyv, 1980. A blanquisták későbbi vezetője Edouard Vaillant – életútját lásd Évkönyv, 1990.

¹⁹ A posszibilistákról magyar nyelven is nagy irodalom született, vezetőjük és teoretikusuk Paul Brousse, életútját lásd Évkönyv, 1994. Lapjukat az Évkönyv ugyancsak bemutatta.

²⁰ Valamennyi szocialista rendkívül laza szövetsége.

²¹ Henri Rochefort (1830–1913) hosszú életű politikai karriert futott be, a II. császárság alatt ellenzéki köztársasági, laza kapcsolatokat tartott a szocialistákkal is, és alkalmasint befolyásos lapjában, a *l'Intransigeant*-ban sokszor szocialisták is megszólaltak. Szerepe sokszor változott.

²² Tonkin a mai Vietnamban van, utalás arra, hogy Ferry alatt indult meg Franciaország egyik indokínai gyarmatosító háborúja.

a nyomortól. Sadi Carnot? De senki nem kérdezi, hogy ki követi majd Ferryt, és ki ütötte ki az elnöki székből. Ha Ferryt megválasztották volna, ez vérontásra vezetett volna. A blanquisták el voltak készülve a harcra és egészen bizonyos, hogy a város minden pontján összeütközésekre került volna sor. A harcoknak – tekintve, hogy mekkora az anarchia – nagyon sokszínű jellegük lett volna, miként a harcolóknak is. Mi a véleményed a Radikálisokról? Most Grévyt kérik, hogy vállalja el újra az elnöki posztot, legalább egy kis időre Ferry után, amíg összeszedik magukat, miközben semmit nem tettek Ferry rablásai ellen. A baloldaliak erőtlenekek, ahogy Guesde²³ is jellemzi őket. Sokan közülük meg voltak rémülve a kérdéses napokban, és nem mertek saját lakásukban maradni, és saját ágyukban aludni. Míg egyfelől jobb oldalukon a reakcióso, baljukon a forradalmárok állnak, a Radikálisok egészen gyalázatos szerepet játszottak. De mi lesz ezután?

Most, hogy Sadi Carnot lett az új elnök, akit Clemenceau is besegített az elnöki székbe, ismét a „mérsékeltek” vannak hatalmon, és a boldog Franciaország egy fikarcnyival sincs jobb helyzetben, mint az öreg cápa, Ferry alatt volt...

Paul Lafargue Engelshez, 1888. január 25.

Biztos vagyok benne, hogy a Kommunista Kiáltvány angol fordítása nagy siker lesz Angliában, de fel kellene használnod az alkalmat arra, hogy az angol olvasókat emlékeztess az ő szocialista múltjukra ugyanúgy, mint a Fiatal Anglia mozgalomra,²⁴ amit jócskán elfelejtettek.

Paul Lafargue Engelshez, 1888. február 5.

... A franciáknak megalapozatlan bizalma van Oroszországban; Oroszország az, amely megszabadítja őket a porosz lidércnyomástól. Ez a vélemény nagyon elterjedt; ez inkább az örülségükre utal, mint a Bismarcktól való félelmükre; úgy érzik, hogy képtelenek megverni a poroszokat, és ezért tekintenek úgy a kozákokra, hogy ők fogják őket megmenteni... Az európai válság egészen biztos be fog következni, minthogy képtelenség ekkora hadseregeket tartósan tétlenül fenntartani.

A *Le Socialiste*²⁵ éppen túl van egy válságon, amely megfosztja még attól az „élettől”, amennyi valaha is volt ebben az újságban. Egyszerűen képtelenség fenntartani egy hetilapot Franciaországban. A *Le Socialiste* megjelenésének első korszaka meggyőzött erről engem, ezért elleneztem a lap újra megjelentetését;²⁶ ámde Guesde, aki nem akar szembenézni a ténnyel, akart egy lapot és erről

²³ Jules Guesde életútját lásd Évkönyv, 1995.

²⁴ Lafargue feltehetőleg a chartistákra és az 1848-asokra utal.

²⁵ A *Le Socialiste* 1885. augusztus 29-től 1887. március 26-ig jelent meg.

²⁶ A *Le Socialiste* Lafargue opozíciója ellenére újra megjelent 1887. június 11-én.

másokat is meggyőzött; kiadtak néhány ezer frankot anélkül, hogy ennek bár-miféle haszna lenne: ha ezt tartalékba tették volna, jobb lett volna és adott alkalommal nagyon hasznos lehetett volna. A helyzet elég rossz számunkra pillanatnyilag. A possibilisták szocializmusa erős befolyást gyakorol Párizs szakszervezeti és szövetségetbe tömörült embereire; és a blanquisták a maguk forradalmi politikájával sokak érzéseinek adnak kifejezést. Az emberek a forradalmat és a változásokat mintegy az egekből lehulló mannát várják. Párizs reakciósabb, mint az ember gondolná, a kirobbanások²⁷ ellenére.

Laura Lafargue Engelshez, körülbelül 1888. február 8.

... A *Le Socialiste* halott. Életre galvanizálták, egy látszatlétre, Deville-nek²⁸ a pénzén, ámde minden erőfeszítés ellenére tulajdonképpen már régen halott volt, és ideje volt eltemetni. Lehetséges egy lapot fenntartani, ha az emberek nem támogatják? A *Cri du peuple*-t²⁹ tönkretették a possibilisták; az *Intransigeant*³⁰ szintén haldoklott, Rochefort népszerűsége ellenére, amikor egy menedzser rábeszélte, hogy fél pennyért árulják a lapot, és ezután ez a lap lett a legnépszerűbb Párizsban. Franciaországban mindig történhet valami váratlan, amire senki sem számított. A párizsi munkások unalmasabbak, mint sokan gondolják.

A fiatal brandenburgi kakas³¹ nagyon hangosan kukorékol, amióta szegény apja elhallgatott.

Paul Lafargue Engelshez, 1888. február 29.

... A franciák tartanak attól, hogy ha Németország megtámadja őket, Franciaország nem tud ellenállni neki... Ámde Bismarck újabb megszólalása arra utal, hogy Németország viszont tart Oroszországtól. A porosz tábornokok jól ismerik a való helyzetet, s ezért nem nagyon sietős nekik egy háború megindítása, amelyet tovább bonyolítana egy orosz intervenció. Ám ha Németország nem támad, Franciaország nem fog megmozdulni. Ámde akkor mi lesz a helyzet megoldása? Az európai országoknak már eddig is komoly gondjaik voltak költségvetéseik egyensúlyba hozásával, és így a dolog nem mehet a végtelenségig, hogy mindig csak növeljék a hadi kiadásokat. Fura dolog lenne, ha általános leszerelés követné az általános fegyverkezést. Ám akkor mi történne azokkal a proletárokkal, akiket

²⁷ A kirobbanások természetesen a párizsi forradalmakra utalnak.

²⁸ Gabriel Deville (1854–?) a francia szocialista mozgalom kezdeti korszakában igen aktív, Marx és Engels írásainak, többek között a *Tőkének* franciára fordítója. Sok francia szocialista orgánumban írt cikkeket, 1900 felé elhagyta a szocialista mozgalmat.

²⁹ A *Le Cri du peuple* francia napilap, 1870 február–1871 május. Újra megjelenés 1883 október–1889 februárjáig. Jules Vallès lapja. Vallèsről lásd Évkönyv, 1982.

³⁰ *L'Intransigeant* – a lapnak több kiadása volt.

³¹ II. Vilmosról van szó, haldokló apja I. Vilmos volt.

szélnek eresztenek? A gyárak máris túlfoglalkoztatottak, egy ideje Franciaországnak meg kellett küzdenie a külföldi munkások inváziójával, a parlamentben ez ügyben különböző határozatokat terjesztettek elő. Micsoda dilemma a burzsoá társadalom számára, amelyet a fegyverkezés tett tönkre, most pedig a leszerelés hoz zavarba!

A *l'Intransigeant* majd tájékoztat arról, hogy mit tesznek a possibilisták a párizsi városházán. A possibilisták nyílt szövetségesei az opportunistáknak³² ..., Brousse és a broussisták sikere arra vezethető vissza, hogy meg vannak győződve arról, hogy az emberek hülyék – és ebben nem is tévednek.

A possibilisták sikere meg fogja rémíteni a radikálisokat.³³ A *Le Socialiste*ből majd láthatod, hogy a possibilisták miként szorították ki a mi embereinket a Munka Kamarából.³⁴ A possibilisták vezető szerepet játszanak majd a városházán is, annál jobb. Minél nagyobb lesz a hatalmuk, annál több ellenséget fognak szerezni maguknak. Nagy szerepet játszottak a *Cri du peuple* tönkretételében, amely éppen csak egyik napról a másikra él. Minden reményem megvan arra, hogy cikkem³⁵ megjelenik majd a *La Nouvelle Revue* márciusi számában.

Paul Lafargue Engelshez, 1888. március 18.

... Ez a Hohenzollern³⁶ szokatlan vitalitásról tesz tanúságot. Ha tovább marad a trónon hat hónapnál, akkor a kártyákat újra fogja osztani, de akkor növekvő ellenállásba is ütközik majd, és nem tudja terveit mind megvalósítani. Ha a szocialisták okosak, akkor ezt ki tudják használni s addig kell ütniük a vasat, amíg meleg.

Mi vagyunk azok, akik szomorú képet nyújtunk a Boulanger-mánia³⁷ közben. A franciák meg vannak örülve. A lelkesedés ezért az emberért rendkívüli. Franciaországban a pártoknak szükségük van arra, hogy legyen egy tábornokuk.³⁸

³² A francia politikai életben idesorolták azokat a politikai irányzatokat, amelyek a francia kormányokat alakították és vezették 1871 után.

³³ A Clemenceau vezette Radikális Pártról van szó.

³⁴ Franciául Bourse du Travail. A Munka Kamara városonként tömörítette az összes szakszervezetet, szervezeteket, amelyeknek országos központjuk is volt, és jobbra évente tartották meg kongresszusait.

³⁵ Lafargue a primitív népekről, társadalmakról írt tanulmányt.

³⁶ II. Vilmosról van szó.

³⁷ Boulanger francia tábornok volt, és ebben az időben olyan jelenség, mint az utóbbi években a Le Pen-jelenség Franciaországban, akkor németellenes éllel. A veszély realisabb volt és hosszabb ideig tartott.

³⁸ Lafargue a levél további soraiban visszapillant, hogy a jobboldalnak 1848-ban is kellett egy tábornok (Cavaignac), 1871-ben és utána Gallifet, és most Clemenceau és Rochefort is kacérkodott, sőt támogatta Boulanger-t. Majd jellemzi Boulanger tulajdonságait és képességeit.

Paul Lafargue Engelshez, 1888. március 21-én

Március 18-án³⁹ forradalmi tüntetés zajlott le Boulanger ellen; a gyűléseken mindenütt élesen támadták. Rochefort, aki többnyire elnökölni szokott a blanquista gyűléseken, ezúttal ezt nem tette meg, annál is inkább, mert nyilvánvalóan felszólaltak volna az ő boulangista kampánya ellen. A mi embereink szintén ellene fordultak és valamennyien császárt, diktátort látnak benne. Ám ezek a félelmek túlzottak... Egy bizonyos értelemben hasznos is volt feltűnése, mert felébresztette a politikai érdeklődést, amelyre korábban az apátia volt jellemző. Clemenceau utolsó beszéde fontos. A radikálisok kezdik megérteni, hogy az a körülmény, hogy a legkisebb reformokat sem fogadta el a köztársaság, elkeseríti a munkásosztályt és a lakosságot általában, amely éppen ezért elkeseredésében zuhant bele a Boulanger-mániába. A radikálisok önmagukban teljesen tehetetlenek, de talán éppen ezért támogatják majd a szocialista akciókat.⁴⁰

Paul Lafargue Engelshez, 1888. április 8.

A Boulanger jelenség robbanást, szakítást váltott ki a *Cri du peuple* táborában. A posszibilisták kiváltak és új, saját lapot indítottak *Le Parti ouvrier*⁴¹ címmel, amelyet megküldtem Neked. Nem ismerem a belső körülményeket, de úgy hiszem, az opportunisták adták hozzá a pénzt. A posszibilisták nyíltan az opportunisták oldalára álltak a radikálisok ellen a városházán. Ezek a politikai kalandorok annyira sietnek a sikereikért, hogy azzal végzik, hogy tönkreteszik magukat azoknak a szemében, akik eddig támogatták őket... Az *Intrasigeant* közölte cikkemet, amelyet a Te leveledre támaszkodva írtam.⁴² Olvastad a két cikkemet? Mi a véleményed róluk?

Paul Lafargue Engelshez, 1888. április 24.

Amennyiben Bismarck bosszút kíván állni a *Sozial-Demokrat* szerkesztőin azáltal, hogy kiutasította őket Svájcból,⁴³ meg fogja tapasztalni, hogy nagyon rosszul számított, lévén, hogy Bernstein⁴⁴ és még további három szerkesztő átköltözik

³⁹ 1871. március 18-án kiáltották ki a Kommünt és ezt a napot Franciaországban hosszú ideig megünnepelték. (Sőt, másutt is.)

⁴⁰ Lafargue hosszú sorokban elemzi a Boulanger jelenséget, a különböző lapok reagálásait, beleértve olyanokat, amelyek közel álltak a munkásmozgalomhoz. Végül olyan szomorú összértékelést ad a helyzetről, hogy „az egész dolog elég piszkos”.

⁴¹ A *Le Parti ouvrier* napilapként 1888. április 8-án jelent meg a posszibilisták programjával, amit többen írtak alá. A lapról bővebben lásd Évkönyv, Sajtószemle, 1992.

⁴² Lafargue már említett tanulmányáról van szó.

⁴³ Bismarck e lépésére azután került sor, hogy a *Sozial-Demokrat* hosszabb névsort közölt azokról a német kémekről, akiket Bismarck telepített Svájcba.

⁴⁴ Bernstein életútját lásd Évkönyv, 2003.

majd Londonba, és folytatják a lap kiadását,⁴⁵ ahol sokkal kevesebb beavatkozás érheti őket. Svájc az, amelyet így megaláztak, és Bismarck volt az, akit Bebel és Singer⁴⁶ leleplezéseai érzékenyen érintettek... Láttál már hasonló esetet, ahogyan a franciák elvesztették a fejüket Boulanger-val kapcsolatban. Garibaldi sem tudott olyan helyzetet teremteni, amikor az emberek jobban elvesztették volna a fejüket... Noha nem találtunk kiadót Marx számára, de már találtunk egy fordítót... Az illető fogja fordítani a Tőke híres második kötetét és akkor nekem is alkalmam lesz azt elolvasni. Deville azt szeretné, hogy az ő résumé-je⁴⁷ megjelenjen. Deville írni fog Neked ebben az ügyben. Valószínűnek tartom, hogy megadod majd a felhatalmazást neki mindaddig, amíg a Tőke első kötete nem jelenik meg franciául.

Paul Lafargue Engelshez, 1888. április 27.

Az emberek kezdik elveszteni a fejüket Boulanger miatt. A Szocialista Párt megosztott az ügyben, sőt a pártban szakadásra került sor. A szocialisták legtöbbje ugyanúgy meg van rémülve, mint a radikálisok és az opportunisták és már Boulanger-ban látják az elnököt és majd a császárt. Mások viszont úgy gondolják, hogy hasznukra válhat. Az opportunisták és a radikálisok pénzt adnak a posszibilistáknak, hogy a munkás körökben Boulanger ellen agitáljanak. Ámde csak vesztegetik a pénzüket és az idejüket. Minél erősebben támadják Boulangert, annál erősebb lesz...

Filippo Turati levelezéséből⁴⁸

Filippo Turati Benoît Malonhoz,⁴⁹ 1887. február 22.

Kedves Malon polgártárs!

Nem vállalom a szerzőséget abban a tárgyban, hogy írjak Önnek a Milánóban most kezdődő esküdszéki tárgyalásról, amely pert az Olasz Munkáspárt⁵⁰ (Parti

⁴⁵ A *Szocial-Demokrat* Londonban valóban megjelent.

⁴⁶ Bebel életútját lásd Évkönyv, 1990, Singerét 1974.

⁴⁷ Deville népszerű formában összegezte a Tőke első kötetének szövegét. Erről van szó. (Engelsnek persze voltak ehhez megjegyzései – lásd MEM...) Forrás: Frederick Engels – Paul and Laura Lafargue – Correspondence II. köt. Moscow, 1960, 66–118.

⁴⁸ Turati életútját lásd Évkönyv, 1982.

⁴⁹ Malon életútját lásd Évkönyv, 1991.

⁵⁰ A korai olasz munkásmozgalomról lásd Évkönyv, 1982. (Horváth Jenő írása.)

Ouvrier Italien) vezetői ellen indítottak. Ennek a pernek a visszhangja nagyon nagy volt a szocialisták körében az országomban. Barátaim között ott van Casati bronzmunkás, Lazzari⁵¹ nyomdász, Groce munkás, Dante litográfus munkás, Brando gépipari munkás – valamennyiüket elítélték. Az elsőt azért mert osztályharcra szólító provokációt követett el, a többieket azért, mert általános sztrájkra hívtak fel. A fent nevezetteket 2-től 9 hónapi börtönbüntetésre ítélték, továbbá 1.700 frank pénzbüntetésre, amit ha nem tudnak kifizetni, abban az esetben további 19 hónapi börtönbüntetéssel sújtják őket.

Barátaink magatartása az egész per során csodálatra méltó volt. Bátrak voltak mindenféle mellébeszélés nélkül, annak ellenére, hogy a bíróság elnöke állandóan félbeszakította őket. Nem akarta megengedni, hogy beszéljenek szocialista meggyőződésükről, és kifejtsek a szocializmus elméletét, eszméit. Valamennyien saját magukat védtek és beszédek nagy rokonszenvet keltettek. Méltósággal elmondott szavaik teljes ellentétben álltak azzal, hogy az ügyész banális teatralitással szónokolt. Az ügyész nem tudott jobbat tenni annál, hogy felfestette a vörös veszélyt az esküdtszék tagjai számára, akik mind vidéki gazdagabb birtokosok voltak, és akik már meg voltak rettenve attól, hogy a szocialista propaganda befolyásolhatja a parasztokat...

A burzsoázia a Munkáspárt és a szocialisták ezen első pere kapcsán nem cáfolt rá önmagára, osztályösztoneire és renoméjára. Avégett, hogy megölje a munkáspártot, nem szorítkoztak csupán arra, hogy adminisztratív rendszabályokkal korlátozzák, hanem visszaéltek a per során a vizsgálati módszerekkel, és meg kívánták félemlíteni azokat, akik közel állnak hozzánk...

Forrás: Filippo Turati e i corrispondenti stranieri, Bari–Roma, 1995, 30–31.

Wilhelm Liebknecht⁵² Engelshez, 1888. december 29.

Kedves Engels!

Néhány nap óta Lipcsében vagyok, szabadságon. Január közepén néhány franciával, belgával és svájccal közös előkonferenciát tartunk a párizsi kongresszus⁵³ előtt. Kérdésesnek tartom a sikert. A franciák teljesen képtelennek tűnnek arra, hogy bármit is csináljanak. Nem teljesen kizárt, hogy egy-két napra Londonba utazom. Boldog Újévet.

⁵¹ Lazzari életútját lásd Évkönyv, 1982.

⁵² Liebknecht életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

⁵³ A II. Internacionálé párizsi alakuló kongresszusáról van szó, Liebknechtnek a kongresszus előkészítésében rendkívül nagy szerepe volt. Ezt sokféle forrás, levelezés és történeti irodalom bizonyítja.

Forrás: Wilhelm Liebknecht – Briefwechsel mit Karl Marx und Friedrich Engels, The Hague, 1963, 322.

Bebel⁵⁴ levelei Engelshez

(Részletek)

Bebel levele Engelshez, 1887. szeptember 24.

... Még mindig nem tudom, hogy mikor utazhatok Londonba. Pár napra Zürichbe utazom, részt veszek a pártkongresszuson,⁵⁵ ezzel körülbelül tizennégy nap el is fog menni és utána térhetek haza. Utána írhatok Neked már pontosabban, valószínűleg Singer⁵⁶ is velem jön. Ma délelőtt Kautsky felesége volt nálam, aki írói napra érkezett...

Bebel Engelshez, 1887. október 14.

Valószínűleg e hónap utolsó napjaiban fogok megérkezni. Meg kell várnom a szászországi tartományi választások kimenetelét, mielőtt még egész pontosat tudnék mondani. Lehetséges, hogy Singeren kívül Ede⁵⁷ is velem jön, akit erre nagyon rábeszéltem. A döntés még várat magára. Visszajövet a belgákkal is szeretnénk egy konferenciát létrehozni, legalábbis ez az én gondolatom. Ezen kívül az angolokkal is szorosabb kapcsolatot kell találnunk. Már a következő évi nemzetközi kongresszusról⁵⁸ van szó, amelynek egybehívását a pártkongresszus már határozatilag helybenhagyta. Erről majd szóban többet fogunk beszélni. A pártkongresszus kimenetelével nagyon elégedett vagyok. Semmi panaszom nincs, minden a kívánságaink szerint történt. Az emberek hangulata és reflexiói kitűnőek voltak. A kongresszus eredményei a hazai sajtót teljesen meglepték – nem ezt várták; és a rendőrség nem találta meg a helyet, hogy a pártkongresszus hol is tartotta üléseit, egészen addig, amíg mi magunk nem hoztuk nyilvánosságra, hogy hol is tartottuk meg a pártkongresszust. A pártkongresszus jegyzőkönyvét már nem tudjuk a *Sozialdemokrat*ban⁵⁹ megjelentetni, így az külön brosrúában

⁵⁴ Bebel életútját lásd Évkönyv, 1990.

⁵⁵ A pártkongresszusról lásd magyarul bővebben Évkönyv, 1988.

⁵⁶ Singer életútját lásd Évkönyv, 1974.

⁵⁷ Eduard Bernstein életútját lásd Évkönyv, 2003.

⁵⁸ Az 1888. évi angliai nemzetközi kongresszusról lásd Évkönyv, 1988.

⁵⁹ A *Sozialdemokrat* megjelent cikkével kapcsolatban Bernstein Svájcban való kiutasításáról lásd Paul Lafargue Engelshez írt levelét is.

jelenik majd meg. Ez nagyon hű képet fog adni arról, hogy milyen tanácskozások zajlottak le. Mindenesetre a kongresszuson sok szó esett a „Kivételes Törvény”-ről, amelynek sorsa ezen az őszen újra napirendre kerül. Az eköri viták szintén nagy szerepet játszottak. A kongresszus néhány részletéről és eseményeiről majd szóban többet...

Bebel Engelshez, 1887. november 12.

Végre hozzájutottam, hogy írjak Neked. Ede valószínűleg már tájékoztatott, hogyan jöttünk át. A csatorna nagyon viharos volt... A belgákkal való konferenciánk előnyös volt, lévén, hogy sok újat ismertem meg az országról és a párt⁶⁰ körülményeiről, mindezekről eddig nem sokat tudtam. A kongresszussal⁶¹ kapcsolatban, valamint a Broadhursthöz⁶² és társaihoz való viszonyukkal kapcsolatban nagyon óvatosak voltak. Készségesek voltak a tekintetben, hogy vállalják a közvetítést az angolok és a franciák között, és nem szeretnék, hogy az emberek már a kongresszus előtt összeütközzenek. Ugyanakkor készek voltak arra, hogy befolyásukat latba vessék, és Broadhurstöt és társait arra bírják, hogy a németeket és osztrákokat is meghívják a kongresszusra. Amit innen újságot tudok írni Neked, az az, hogy Hasenclever lelkibeteg lett..., a helyét majd be kell tölteni mással. Azt, hogy betegségének mi a természete, azt nem tudom, de már a pártkongresszuson sok szó esett nyilatkozatáról,⁶³ és már a kongresszuson többen ezt az agyvérzésének tulajdonították. Pillanatnyilag Paul Singer és Wilhelm Liebknecht Breslauban vannak, ahol a perük elhúzódik. Singerrel nem is találkoztam, ő már akkor elutazott, amikor én megérkeztem. Chicagóban a kivégzést végrehajtották.⁶⁴ Undorító. Ez a gyilkosság a jövőben nagyon hasznos lesz a mozgalom számára.⁶⁵ Egyfelől az anarchistákat észhez fogja téríteni, másfelől a munkások számára az osztályállam jellegét ismét bebizonyítja és leleplezi. Ha a túlzásokat leküzdjük, akkor nagyon gyorsan előre kellene haladnunk.

Bebel Engelshez, 1887. december 30.

⁶⁰ A Belga Munkáspártról (POB), illetőleg 1885. évi megalakulásáról lásd Évkönyv, 1985.

⁶¹ Az 1888. évi angliai nemzetközi kongresszusról lásd Évkönyv, 1988.

⁶² Broadhurst életútját lásd Évkönyv, 1990.

⁶³ Hasencleverről, nyilatkozatáról és brosúrájáról lásd MEM...

⁶⁴ Az 1886. május 1–4-i eseményekről, az anarchisták letartóztatásáról, perükről, majd egy évvel későbbi kivégzésükről Philip Foner írt könyvet (Foner életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 1999.), magyar nyelven bővebben Jemnitz János: Május elseje születése. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.

⁶⁵ Minthogy a per egy éven át elhúzódott, óriási USA-beli és nemzetközi tiltakozást váltott ki, aminek a kivégzés újabb lökést adott. Minderről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: Május elseje... i. m.

Nem akartam, hogy az év úgy teljen el, hogy ne írjak Neked válaszlevelet... Az angliai eseményeket nagy érdeklődéssel követtem; úgy tűnik, hogy jó kilátások előtt állunk, hogy a mozgalom odaát végre jó irányba terelődik, jó mederbe kerül... Ami Németországot illeti és a német parlamentben folyó vitákat arról, hogy ötmillió embert egy pillanat alatt behívhatnak katonának, és hogy ezek semmiféle ellenállást nem tanúsítanak, és háborút kezdek, számomra lehetetlennek tűnik, és úgy hiszem, ez csak egy va banque játék.

Jelenleg nagyon sok orosz hecckampány zajlik. Ezzel erősen befolyásolják a középosztálybelieket. Ami engem illet, a tőzsdei machinációkon túl erre a háborús hecckampányra nem látok semmi okot. Oroszország szerintem nem tud semmiféle nagyobb háborút folytatni, és lévén, hogy Franciaországban zűrzavar uralkodik, a háború provokálása orosz részről örűtség is lenne. Egy orosz forradalom lehetőségében azonban nem hiszek, mindennek ellenére a diákság körében nyugtalanság észlelhető. Az orosz népi tömegek és az orosz értelmiség között túl nagy a távolság. Az orosz nép nem tud olyan forradalmat „csinálni”, mint a németek 1848-ban, amely szintén éppen elég keservesen ért véget. Az orosz paraszt szemben áll mindennel, kivéve a cárt. Bismarcknak sem érdeke a háború, 1866 és 1870 után többé nem lehetséges,⁶⁶ és a hazai belső viszonyok túlzottan kiélezettek és veszélyesek. Röviden, nem is értem, hogy ennek a lármának mi az oka...

Milyen szép tervei vannak a Kivételes Törvénnyel, erről majd olvashatsz. Az, hogy ilyen tervek egyáltalán lehetségesek azt mutatja, hogy merre haladunk. Én azt hiszem, hogy ezek a tervek nem mennek keresztül, főleg nem hiszek abban, hogy elfogadják a száműzetést is. Ám a régi törvény, amely még öt évig érvényben marad, pompázatosan keresztülmegy.⁶⁷ Valószínűleg az is, hogy elfogadják a külföldi kongresszusokon való részvétel megbüntetését is. Ez a bosszú St. Gallenért.⁶⁸ Ezentúl is további megkeményedések is bekövetkezhetnek. Az itteni életet oly keserűvé teszik, hogy a száműzetés tulajdonképpen könnyebb és kellemesebb lenne. Ilyen megjegyzéseket hallottam már komolyan kifejtani.

Nagyon kellemesen érintettek minket a zürichi leleplezések,⁶⁹ amit nagyon ügyetlenül kezeltek... Az igazi harc a parlamentben zajlik majd le, a jövő héten Zürichbe utazom, hogy a helyszínen jobban tájékozódjam az ügyről. Valószínűleg Szilveszter este mindenki összegyűlik Nálad, kérdésem van Kautskyhoz, hogy az a levél, amit Broadhurstnek írtam, eljutott-e hozzá. Az egész nemzetközi kongresszus, amennyire mi ismerjük a helyzetet, eléggé a levegőben lóg; ám mégiscsak meg kell történnie annak, ami megtörténhet. Végül legjobb belépést kívánom Neked és az egész Nálad egybegyűlt baráti körnek az új esztendőbe. Reméljük, az új év kedvezőbb lesz annál, mint ahogy most kinéz; de mi a régiék maradunk.

⁶⁶ Bebelnek ezek az Oroszországra vonatkozó sorai jellegzetesek, a történelem később rájuk cáfolt. (A szerk.)

⁶⁷ T. i. a német parlament.

⁶⁸ A svájci St. Gallenben tartották meg az SPD pártkongresszusát, amelyről Bebel korábbi leveleiben írt.

⁶⁹ A zürichi leleplezésekről korábbi levelekben volt szó, amikor a Sozialdemokrat még Svájcban leköszölte az oda küldött titkos német kémek névsorát.

Bebel Engelshez, 1888. január 9.

Kérlek, hogy sürgősen küldd el nekem Miquels leveleit, amelyeket felhasználhatok majd a parlamenti vitában. Miquels fejéből röppent fel az a gondolat, hogy száműzetésünk helyett otthon lehetne internálni minket. Ez egészen gyalázatos, de a konzervatív sajtó diadalittasan fogadta. Mindemögött az is meghúzódik, hogy az internálás helyett önkéntesen menjünk száműzetésbe.

Singerrel együtt a múlt héten Zürichben voltam, az ott megtalált anyag messze meghaladta várakozásainkat. Singer fog először lépni, én utána fogok.

Bebel Engelshez, 1888. január 16.

A levelet megkaptam. Nagyon köszönöm. A dolgok legújabb állása szerint úgy tűnik, hogy az én beavatkozásomtól eltekinthetek. Én csak a legvégső esetben fogok fellépni, ez most magától értetődik.

Broadhurst és társai léptek anélkül, hogy a kívánságainkat figyelembe vették volna. A kongresszusnak és a kongresszus határozatainak olyan felfogást kellene tükrözni, amit ők diktálnak. Velünk szemben azért toleránsan fognak viselkedni, és olyan küldötteként fogadnak, mint igazi beavatkozási jog nélküli vendég-küldötteket.

Bebel Engelshez, 1888. március 8.

Most kaptam meg második leveled. A túlfeszített munka közben elfelejtettem elküldeni Neked a beszédem⁷⁰ szövegét. Írtam Singernek és ő fogja elküldeni Neked azt. Mi Németországban most lényeges változások előtt állunk, aminek kihatását senki nem tudja pontosan felmérni. Lehet, hogy mire megkapod ezeket a sorokat, a császár már halott... Tegnap a parlamentben a liberális Rickerttel beszéltem és megkérdeztem tőle, hogy ítéli meg a trónörököszt, illetőleg a trónörökös fiát. Ő ezt felelte: a trónörökös nem olyan jó, mint egyesek gondolják, és a fia nem olyan rossz, mint sokan vélik. Most meg fogjuk látni, mit hoz az új korszak. A lényeges kérdésekben minden a régiben fog maradni. Bismarck a hercegnél abszolút elfogadott; a herceg teljesen Bismarck zsebében van... Az igazi változás akkor következik majd be, ha az öreg Bismarck visszavonul vagy meghal, vagy amikor a fiatal herceg eléggé megerősödik és önállósodik, és a saját útját járja.⁷¹

Háborúra jelenleg nem gondolok, ám a fegyverkezés mindenütt csak fokozódik és megkerülhetetlennek látszik. Ám ezt hosszabb távon egy ország sem

⁷⁰ Bebel említett beszéde 1888. február 13-án hangzott el a német parlamentben, a Kivételes Törvény második tárgyalása alkalmával.

⁷¹ Itt már II. Vilmosról van szó.

bírja ki. Ám ha mégis kirobban a háború, akkor azt hiszem, Anglia nem fordul majd Németország ellen, és ezzel Németország már győzött is. Katonailag Franciaországgal és Oroszországgal el fog bánni, ám hogyha a tengert lezárják, akkor gazdaságilag össze fog roppanni. Anglia ezt megteheti, de tartózkodhat is ettől, és ez Anglia érdekében állna. A kérdés az, hogy Németország a hatalmas fegyverkezést egy éves háborúskodás esetén is hogyan fogja kibírni. És ha mégis kitör egy ilyen háború, akkor az hosszú lesz és addig tart, amíg a népek teljesen kimerülnek.

Közben egy apró mozzanat: pótválasztás zajlott le Pomerániában, a jobboldal egyik biztos körzetében, ahol a szabadelvűek győztek a konzervatívokkal szemben és ez a jobboldalt nagyon felzaklatta. Ha így történt ebben a körzetben, akkor mi történhet a városokban és az ipari körzetekben? Az urak számára a dolog kezd kényelmetlenné válni.

Nagyon elégedettek lehetünk a Kivételes Törvény parlamenti vitájával. De ne legyenek illúzióid – mindent megtesznek ellenünk. Kiszivárgott, hogy egy mozgósítás esetére miként bénítanának meg mindenfajta szociáldemokrata akciót. Ma Liebknecht ide jön, majd Svájcba utazik, hogy ott egy agitációs körutat tegyen. Jó, hogy oda megy, mert a zürichi embereink egy kicsit elvesztették a fejüket...

Bebel Engelshez, 1888. május 2.

... Rövidesen szerencsések lesz, a *Sozialdemokrat* vezérkarát Londonban üdvözölhetitek. Arra kérek, hogy a mi vörös postamesterünket, Mottelet⁷² fogadd és helyezd el, biztosítsd neki a szállást, minthogy Ede Kautskynál fog lakni.

Mi itt egyáltalán nem vagyunk biztosak arról, hogy indítanak-e ellenünk egy új pert, és akkor a levélkapcsolatot is elvágják.

Tartanak az öreg császár körüli intrikák... Bismarck intrikái is... Amikor az új II. Vilmos megerősödik és Bismarcknak is mennie kell, akkor II. Vilmos lesz az, aki tönkreteszi a Hohenzollerek dicsőségét...

Ami Boulangerrel illeti Franciaországban, ahogy gondoltam, nagyon gyorsan leszerepelt. Ám mi lesz ezután? A többségnek nincsen semmi elképzelése, akkor, ha hatalomra jut. Mindegyik párt leszerepel... Ha majd nálunk egyszer az öreg autoritások eltűnnek, akkor nálunk is hasonló helyzet alakul ki, mint Franciaországban, csak remélem, hogy jobb eredménnyel...

Bebel Engelshez, 1888. május 12.

⁷² Mottelet életútját lásd Évkönyv, 1988.

Sajnálom, hogy Motteler nálad való bekvártélyozása kellemetlenségeket okozott. Néhány szóval ki kell térnem arra, miért is terheltelek meg vele. Ede Kautskynál már elhelyezésre talált, Motteler jelenlegi rossz pszichés állapotában, amit fokozott Svájból való kiutasítása, egyéb személyes természetű problémái, az, hogy nem tud nyelveket, így azt hittem, hogy Nálad ez legalább nem lesz nehézség, mindehhez hozzá kell tennem, hogy Motteler egyik legrégebbi mozgalombeli barátunk, Liebkechté és az enyém. Huszonhat éve küzd mellettem, hatalmas áldozatkészségét mindig bebizonyította, miként kikezddhetetlen becsületességét is. A jelenlegi viszonyok között ez felbecsülhetetlen érték. Óriási pénzek vándorolnak át a kezén, aminek ellenőrzése egyszerűen lehetetlen lenne. Kevés olyan embert találni, akinek kezébe milliókat lehet adni, és közben nem engedi, hogy egy pfennig is veszendőbe menjen... Mottelernek van még egy értékes tulajdonsága: nagyszerű érzéke van a gyanús emberek felfedezésére, általában bizonyos bizalmatlansággal fogadja az új embereket.... Így a *Szocialdemokrat* esetében az, hogy a leleplezéseket publikálták, az elsősorban Mottelernek köszönhető.

Forrás: August Bebel Briefwechsel mit Friedrich Engels. The Hague, 1965, 309–331.

Karl Kautsky levelezéséből

Karl Kautsky Engelshez, 1887. augusztus 18.

... Minthogy ki van zárva, hogy a pártot az államszocializmus magával ragadhatja, ezáltal csak az irodalmárok és a stréberek lehetnek radikálisok; ez igazán nem a legkellemesebb szövetségi kapcsolat lenne. Egyébként engem meglepett, hogy ezt a szövetséget egyesek lehetségesnek képzelik...

Forrás: Friedrich Engels' Briefwechsel mit Karl Kautsky. Wien, 1955, 205–209.

Karl Kautsky Victor Adlerhez,⁷³ 1887. június 7. London

... Most semmi szabadidőm nincs. Jelenleg egy kisebb Engels életrajzot kell megírnom a Kalendárium számára, továbbá egy csomó kisebb belső civódással kell foglalkoznom, amelyek nem érdekelnek, de rabolják az időt. Ide tartozik az is, ami jelenleg a Szocialista Ligában történik.⁷⁴ Az utolsó pünkösdi konferencián az

⁷³ Victor Adler életútját lásd Évkönyv, 1977.

⁷⁴ A Szocialista Ligáról lásd Évkönyv, 1984–85., a későbbi belső küzdelmekről 1987–88.

anarchisták győztek. A mi embereink⁷⁵ azonban nagyon határozottak, hogy nem lépnek ki a Szocialista Ligából, és azért küzdenek majd, hogy az elveszített pozíciót visszaszerezzék. Én írtam minderről a *Szocialdemokratban*. Nekünk így kellett tennünk, mert korábban mi a Szocialdemokratban a Szocialista Liga mellett, a Szocialdemokrata Federáció (SDF) ellen léptünk fel. Így a mi embereinknek tisztába kell jönniük az ingadozásokkal. A *Gleichheit*⁷⁶ számára nem lenne jó ezekről a dolgokról beszámolni, mert az orgánum még túl fiatal és az itteni belső harcokról írni, hogy ezzel új témát adjunk az angliai belső vitáknak, és az anarchizmusnak olyan jelentőséget adni, amellyel tulajdonképpen nem rendelkezik. Az anarchizmusnak egész bázisa William Morris nagy gazdagsága, aki tapétagyáros⁷⁷ és költő, akinek az egész művészeti programja abban tetőzik, hogy a középkorban gondolkodik és azt szeretné visszahozni... A gazdaságról és a politikáról a jó embernek fogalma sincs, és a szocializáló burzsoá, aki a fenti dolgokból mit sem ért meg, az mindig hajlik az anarchisták felé, minthogy az utóbbi könnyebben megy a fülébe.⁷⁸ Morris nemcsak anarchista, nemcsak pénze van, hanem a *Commonweal*⁷⁹ teljesen az ő kezében van.⁸⁰ Ezt a kis unalmas és zavaros lapocskát csak azon kevesek olvassák, akik a Ligához érzik magukat közel, vagy legalábbis megvásárolják a lapot...

Mi, szocialisták úgy nyertük meg a munkásosztályt, hogy mi más pártokkal szemben intellektuálisan magasabb szinten álltunk, vagy legalábbis úgy mutatkoztunk, hogy jobban fel vagyunk fegyverkezve. Itt Angliában, ahol a politikai képzés olyan széles körökben elterjedt, a szocialistáknak különösen sokat kell tudniuk, hogy a munkásoknak imponáljanak. Ám ehelyett, itt kevés kivétellel a legtudatlanabbak. Így a radikálisokkal⁸¹ nem tudnak felérni, így azután nem csoda, hogy a radikálisok a maguk befolyása alatt tarthatják a munkásokat... Egyre kevesebb a reményem, hogy a mi embereink Morrist megbuktathatják.⁸² Így azután nem lehet mit tenni. Így az ilyen dolgokban a döntést azokra kell bízni, akik a helyszínen vannak és ott is maradnak. Így azután fölöslegesnek tartom, hogy a *Gleichheit* számára erről beszámolót írjak.

Amit Ön a radikálisokról⁸³ ír, az nem lesz terhes, mert mindent magamra vállalok és neveket nem fogok említeni. Egy rendőrügynökkel szemben erre nincs

⁷⁵ Kautsky itt William Morrisra, Andreas Scheura és Eleanor Marxra utal. (Életrajzaikat lásd az Évkönyvben, 1984, 1994 és 1980, 2005.)

⁷⁶ A *Gleichheit*ről lásd Évkönyv, 1991.

⁷⁷ A gyáros az túlzás, ha, akkor kis manufaktúra.

⁷⁸ Minderről lásd magyarul bővebben Évkönyv, 1987–89. Kautsky Morris anarchizmusát és középkorba való ihletettségét nagyon leegyszerűsíti. Morris egyike a preraffaelitáknak.

⁷⁹ A *Commonweal*ről lásd Évkönyv, 1985.

⁸⁰ Kautsky ezt is leegyszerűsíti, Morris és az anarchisták között belső küzdelem zajlott.

⁸¹ A brit radikálisok a Liberális Párt balszárnyán erős vonulatot képeztek.

⁸² Valóban nem így történt, Morris szakított az anarchistákkal 1889-ben, ez kihatott a *Commonweal* lassú halálára, Morrist pedig a brit munkásmozgalomban és történetírásban az egyik legmegbecsültebb előfutárnak tekintik. Kautsky ekkori pejoratív véleménye nem egyedi, Engels is ekkor így ítélte meg Morrist. Morris sokoldalú képzőművészeti alkotásairól külön termet alakítottak ki a londoni Victoria–Albert múzeumban.

⁸³ Az osztrák radikálisokról van szó.

szükség... Így nem minket terhel majd P. kizárása. Kérek további részleteket az ausztriai disznóságairól.

... Minthogy nekem nagy honvágyam van Ausztria iránt és közlőrl szeretném látni a mozgalmat, így az a szándékom, hogy hat hétre Ausztriába megyek, mivel télre még itt maradok. Mindenesetre jőjjön ide, ez mindenképp hasznos lesz, és újra találkozna és beszélne E-vel.⁸⁴

V. Adler⁸⁵ Kautskyhoz, 1887. június 22.

... A Most⁸⁶ féle *Freiheit* érdekes; ha az Ön számára nehéz hozzájutni, akkor küldök Önnek példányokat... Eljön Bécsbe és mikor? Vagy inkább egy tengeri fürdőhelyre megy? Én is szívesen mennék idegeimre való tekintettel, Engels is oda megy-e? Amennyiben az én jelenlétem nem lenne Önöknek teher.

... Amennyiben Ön nem szeretne inkább teljes nyugalmat. Amennyiben Ön és Engels nyugalmat akar, akkor nem szeretném Önöket zavarni... És ceterum censeo,⁸⁷ ne hagyja el a szegény *Gleichheit*-et. A jobboldali radikálisok Risman⁸⁸ vezetésével tevékenykednek...

Forrás: Victor Adler Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky. Wien, 1954, 32–37.

A leveleket válogatta és jegyzetelte: Jemnitz János.

⁸⁴ Engelsről van szó.

⁸⁵ Victor Adler életútját lásd Évkönyv, 1977.

⁸⁶ Most életútját lásd Évkönyv, 2010.

⁸⁷ Latin – Marcus P. Cato híres mondatának kezdete, szó szerint „egyébként úgy gondolom...”.

⁸⁸ Johann Risman volt az egyedüli, aki a radikálisok jobbszárnyáról fellépett az ellen, hogy az 1888. évi Hainfeldi alakuló szociáldemokrata kongresszuson a radikálisok egyesüljenek a szocialistákkal.

1913

JEMNITZ JÁNOS

1913

Ez az év a politikai történetben és a nemzetközi munkásmozgalom történetében látszólag szürke volt a nagyon mozgalmas 1911, 1912 és főként az 1914-es évhez képest. Amde, ha alaposan megvizsgáljuk és az eseményeket, az egykori sajtót, életrajzokat és naplókat gondosabban átlapozzuk, akkor kitűnik, hogy ebben az évben is mennyi minden történt, illetőleg, hogy a francia történetírás nagy előszeretettel hangsúlyozta és használta a fogalmat, a „hosszantartó folyamatok” (*longe durée*) mennyire rányomták erre az évre is a maguk „pecsétjét”, hiszen javában folyt az I. világháború előkészítése.

Így 1913-ban kiobbant a II. Balkán-háború, amelynek egykori sokféle tükröződéséről hosszabban írtam,¹ de amelyeket most kiegészíték majd a *Die Neue Zeit* alapján a folyóiratok – sajtó fejezetben ugyanebben a kötetben. Ebben Rudolf Hilferding és Friedrich Austerlitz² észrevételeit, gondolatait idézem. Ugyanebben az évben a szomszédos Olaszországban tovább zajlottak az Olasz Szocialista Pártban (PSI) régóta meginduló viták. Ezek a viták egyfelől a párton belüli radikális baloldal és a reformista jobboldal, illetőleg a centrum között hosszú ideje feszültek meg, amelyeknek olyan hangadói voltak, mint Filippo Turati a centumból, míg az új pártvezetést leginkább Constantino Lazzari és Giacinto Serrati személyesítette meg. Ezeknek a vitáknak nagy irodalmuk van, még magyarul is,³ és a megnevezett olasz vezetőkről az Évkönyv megfelelő életrajzokat jelentetett meg. A viták érintették az 1911-es olasz–török háborút, amely az olasz pártban is egyúttal kiélezte a nacionalista, illetőleg az internacionalista áramlat ütközését, amelynek eredményeként a párt jobbszárnya két kiemelkedő személyiségének vezetésével, Leonida Bissolati és Ivano Bonomi⁴ irányításával a jobbszárny éppen 1913-ban szakadt ki a PSI-ből és így alakult meg az új, kérészéletű nemzeti és reformista színezetű szocialista párt.

Németországban sokféle okból nagyon élénk viták folytak tovább a szociáldemokrata pártban (SPD). E viták valóban klasszikusan a három irányzat nagyon ismert vezetői között folytak: ebben hangadóként részt vett persze Eduard

¹ Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé. 1911–1914. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

² Rudolf Hilferding életútját lásd Évkönyv, 1977, Austerlitzét 1987.

³ A vitákról magyarul lásd Jemnitz János, i. m., Turati életútját lásd Évkönyv, 1982, Lazzariét 1982, Serratiét 2001.

⁴ Az új párt megalakulásáról lásd Jemnitz János, i. m., Bissolati életútját lásd Évkönyv, 2007, Bonomiét 2012.

Bernstein, a centrumból még August Bebel, a baloldaltól Clara Zetkin, Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht⁵. E vitáknak óriási irodalma van és magyar nyelven az említett baloldaliak magyar nyelven megjelent válogatottjai igazán könnyen megközelíthetőek. Magukról a viták egyfelől ugyancsak a háborús feszültségeket is tükrözték, másfelől pedig a stratégiai felfogások különbözőségét.⁶ E vitákban nagyon masszívan bekapcsolódott a német szakszervezetek vezetősége, elsősorban Karl Legien,⁷ de messze nemcsak egyedül, hanem mögötte ott állt a szakszervezetek súlya és ez ekkor a centrumot, illetőleg a jobboldali irányzatot erősítette. Mindez megint csak a német szociáldemokrácia már említett belső történetének hosszú folyamatában érthető és értékelendő. (Persze a német szociáldemokrata mozgalomban is voltak baloldali befolyásos szakszervezeti vezetők, akik éppen Rosa Luxemburghoz álltak közel, például Robert Dissman, a vasasok köréből, ámde a vasasokat is ekkor inkább Severing⁸ fémjelezte, aki Legien és a jobboldal oldalán állt. Mindennek azután inkább már 1914-ben, a háború kirobbanása után lett igazán súlyos következménye.) Ámde 1913-hoz visszatérve az SPD belső történetében még egy igen nagy zökkenő következett be: August Bebel halála, aki haláláig mindvégig kézben tudta tartani az SPD irányítását.

Belgiumban ebben az évben zajlott le a harmadik nagy általános sztrájk, amelyet az általános választójog kivívásáért folytattak le.⁹ A sztrájk vezetésében a kulcsszerepet a Belga Munkáspárt (POB)¹⁰ vezetői játszották, így elsősorban Emile Vandervelde, a párt „gazdája”, aki persze nem állt egyedül, így mellette mindvégig ott álltak a párt megteremtésének hajdani pionírjai, Louis Bertrand, Edouard Anseele¹¹ és mások. (Ez a küzdelem is a jellegzetesen hosszantartó folyamat része, amíg Belgiumban sikerült a hosszú ideig életben lévő vagyoni cenzusos választójogi rendszert megtörni és az általános választójogot kivívni.)¹²

Franciaországban 1913-ra megint csak háborús előszelekkel kapcsolatban a katonai szolgálati idő három évre való meghosszabbítása és az ezzel kapcsolatos kormányterv és intézkedés kiváltotta viharok voltak a jellemzőek. De nem csak. A hároméves törvény ellen mind a Francia Szocialista Párt (SFIO), mind a francia szakszervezet (CGT) egyaránt keményen és állhatatosan küzdött. E kérdésben a PS és a CGT közel is került egymáshoz. A PS részéről e küzdelem élén Jean Jaurés állt, de mellette többen is az élvonalban támogatták, így mindenekelőtt a régi veterán, Edouard Vaillant és Jean Longuet.¹³ Voltak azonban már aggasztó

⁵ A. Bebel életútját lásd Évkönyv, 1990, Bernsteinét 2003, Zetkinét 1982, Luxemburgét 1998.

⁶ Jemnitz János, i. m.

⁷ Carl Legien életútját lásd Évkönyv, 1986.

⁸ R. Dissmann életútját lásd Évkönyv, 2011, Severingét 2012.

⁹ Erről lásd írásomat az Évkönyv 1988-as kötetében.

¹⁰ A POB megalakulásáról lásd Évkönyv, 1985.

¹¹ E. Vandervelde életútját lásd Évkönyv, 1991, Bertrandét 1981, Anseeleét 1981.

¹² A belga vezetők sorából nem felejtendő el Louis De Brouckère, Évkönyv, 2000. A belga relációban pedig ismeretes, hogy ott a POB és a belga szakszervezetek között teljes volt az összhang.

¹³ Jaurés életútját lásd Évkönyv, 1984, valamint Jemnitz János: Jean Jaurés, Akadémiai Kiadó, 1970., Vaillantét 1990, és Longuetét 1975/76.

jelek a francia mozgalomban is, ha ezek nem is voltak nagyon mélyek, még nem érintették sem a PS, sem a CGT tömegeit. Így az a Gustave Hervé, aki 1907-ben még a PS balszárnyán állt, akkor jelentette meg a híresen internacionalista, a francia nacionalizmust ostromozó könyvecskéjét, amely a „leur patrie” (az ő hazájuk) címen jelent meg 1911-től fokozatosan éppen a háború veszélye érzékelése kapcsán és a német SPD várható magatartása megítélése miatt sodródott a párt jobboldalára. Ugyanez volt jellemző Charles Andler¹⁴ esetében is. Kettejük között az volt a különbség, hogy Andler a Sorbonne germanisztikai tanszékének vezető professzora volt és az SPD helyzetéről korábban több írást is megjelentetett. Ekkor azonban ő is úgy ítélte, hogy a kritikus pillanatokban az SPD harcképtelenné válik, nem tudja majd a híres 1907-es stuttgarti kongresszus¹⁵ határozatát és követelményeit a maga részéről megvalósítani, amelyből mintegy előre le kell vonni a következtetéseket, vagyis hogy az SFIO nem számíthat az SPD-re. Hervé és Andler tételeire leghatásosabban természetesen Jaurés reflektált. Az Andler–Jaurés vita 1913-ban robbant ki.

Nagy-Britanniában ezek a hullámok még nem okoztak akkora gondokat a brit munkásmozgalom széles tömegei és szervezetei számára. Az LP-t és a szakszervezeteket jobban foglalkoztatták az elsősorban 1911-ben és 1912-ben lezajlott nagy sztrájkharcok,¹⁶ valamint a híres „nagy nyugtalanság” (great unrest) – ahogyan a brit történeti irodalomban ezek az évek mintegy fogalommal váltak – másik két mozgató vonulata 1913-ban is erősen hatott: nevezetesen a női egyenjogúsági törekvések, nevezetesen a szüfrazsett-mozgalom, másfelől az írországi sokszínű, sok szakaszt megélő függetlenségi mozgalom. Az LP-ben ugyanekkor egyfajta vezetői személyi átrendeződés következett be, még inkább megerősödött a Ramsay McDonald vezetői szerepe, aki mellett ott állt Philip Snowden¹⁷ és a szakszervezetek vezetői köréből befolyásos James Thomas, ami azt is jelentette, hogy James Keir Hardie¹⁸ befolyása csökkent, elszigetelődött, miként ekkor a radikálisabbaké is, és így ezzel egyúttal az ILP és a BSP önállósultak. Mindez megint hosszantartó folyamat volt 1914 előtt. A BSP-n belül azonban ugyanezekben az években, 1907 és 1914 között kiéleződött az internacionalisták és a brit nemzetiek ellentéte, a párt veteránja, a hajdani SDP megeremítője, Henry M. Hyndman¹⁹ ugyancsak negatívan ítélte meg a német SPD-ben lezajló folyamatokat és a brit felfegyverkezés hívévé lett. Ő sem állt egymagában. A nacionalizmus

¹⁴ G. Hervé életútját lásd Évkönyv, 1996, Ch. Andlerét 2012.

¹⁵ A stuttgarti kongresszusról óriási irodalom született. Magyarul e vonatkozásban lásd: A II. Internacionálé kongresszusai és kongresszusi jegyzőkönyvei, 1889–1912. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989, valamint Jemnitz János: A háború és a gyarmati kérdés a II. Internacionálé 1907. és 1910. évi kongresszusán. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

¹⁶ Erről lásd Évkönyv, 1986–87 és 2011.

¹⁷ Snowden életútját lásd Évkönyv, 1989.

¹⁸ Hardie életútját lásd Évkönyv, 1981, valamint Jemnitz János: James Keir Hardie. Budapest, Magyar Lajos Alapítvány, 2007.

¹⁹ Az SDP kialakulásáról lásd Évkönyv 1981–1984., 1985., Hyndman életútját lásd Évkönyv, 1992.

és internacionalizmus ellentéte, sőt belső küzdelme nemcsak az angol–német viszony, illetőleg a német SPD ütőképességének megítélése kapcsán robbant ki, ez jelentkezett az ír autonómia, illetőleg a függetlenségi mozgalom megítélése kapcsán is, sőt általában a brit birodalom belső szerkezete, a domíniumok függetlenedése és elsősorban a sajátos indiai függetlenedési mozgalom miatt is. Ez utóbbi kapcsán Hyndman és a brit szocialisták internacionalistái, így Hardie és az ugyancsak India-szakértő Fenner Brockway,²⁰ német relációban pedig Hyndman és Theodor (Fjodor) Rothstein között igen éles polémiák zajlottak le.²¹

Európa más sarkaiban, így Spanyolországban, a skandináv országokban és Oroszországban az 1913-as év nem hozott kiugróan új változásokat. Ezekben az országokban és régiókban valóban a hosszantartó folyamatok maradtak a meghatározóak.

Másként tűnik a helyzet a mi Monarchiánkban. Ausztriában, illetőleg a szociáldemokrata pártban ekkor nem történtek nagy változások, de amiről Victor Adler²² már korábban az Évkönyv hasábjain is közölt leveleiben²³ ismételt panaszkodott, az ausztriai német-osztrákok és a csehek közötti súrlódások, sőt ellentétek nem csökkentek. Magyarországon pedig (ez a régió ugyan hangsúlyozottan nem az Évkönyv területe) éppen ebben az időben mélyült el a szociáldemokraták körében a mély családós a polgári liberálisok harcképtelensége miatt a választójogi küzdelem terén és pontosan ekkor alakult ki egy új szövetség Károlyi Mihállyal, ekkor következett be a híres toborzót Károlyi és Kunfi között az USA-ban. Ezek új színek voltak. Megjegyzendő, a szociáldemokrata munkásmozgalom és a liberálisok kapcsolata nemcsak Magyarországon jelentkezett problémaként, így volt ez Belgiumban is, ahol ugyanígy a választójog elérése végett alkalmi szövetség jöhetett létre, de ez ott is mindig bizonytalan maradt. És így volt ez Nagy-Britanniában is, ahol a liberálisokkal szövetségben sikerült szociális reformokat a parlamentben megszavaztatni. A szövetség keresése terén és annak jövőjét illetően került azonban éppen szembe McDonal és Keir Haride. Ez a probléma megint csak a hosszantartó folyamatok kategóriájába tartozik. Ne felejtjük el, hogy így volt ez persze Olaszországban is, ahol Giolitti liberális reformkorszaka szakította fel az ellentéteket a PSI-ben. Németországban pedig August Bebel volt az, aki az esetek túlnyomó többségében igen maróan írt és beszélt a liberálisokról, a katolikus centrumról, hangsúlyozva a liberálisok oportunizmusát, mint akikre nem lehet támaszkodni.²⁴

Európán kívül az Egyesült Államokban éppen 1913-ban került sor az elnökválasztásra, amelyen a szocialista párt ismételt saját jelöltet állított szokás szerint,

²⁰ Fenner Brockway életútját lásd Évkönyv, 1990.

²¹ Rothstein életútját lásd Évkönyv, 1997. Rothstein írásai egyfelől az angol Social Democrat-ban valamint a Die Neu Zeit-ben jelentek meg. A vitákról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: A háború veszélyei... i. m.

²² Victor Adler életútját lásd Évkönyv, 1977.

²³ V. Adler idevágó leveleiből részleteket lásd Évkönyv, 2011–2012.

²⁴ Bebel írásaiból az idevonatkozó sorokat lásd magyarul: Évkönyv, 2011, 2012.

ám ekkor a jelölt Morris Hillquit²⁵ szokatlanul sok szavazattal (több mint egymillió szavazatot kapott), a párt történetében a legnagyobb sikert aratta. Ugyanekkor a párt egy másik vezetőjét, Eugéne Debset,²⁶ aki egyébként munkásként, majd szakszervezeti vezetőként emelkedett a párt legmarkánsabb vezetői közé – ekkor, 1913-ban állították beszédei miatt (nem először és nem utoljára) bíróság elé és ítélték el.

Dokumentumok

I.

Victor Adler Bebelhez, 1912. december 16., Bécs

Kedves August!

Most nagyon megkésetten adósod vagyok, mert ilyen hosszan nem válaszoltam leveledre, de ezért már megkaptam a büntetésem, mert nem kaptam tőled levelet és nem tudom, hogy mi van veled.

Ami Adolf Braun²⁷ Nürnbergbe hivatását illeti, nem kétlem, hogy ott nagy szükség lenne rá, beszéltem vele és végül a döntés az, hogy Bécsben maradjon. Bécsben nagyon sokféle funkciót tölt be, többek között a szakszervezetekben, amely számunkra nagyon fontos (hiányunk van a képzett és tapasztalt szakszervezeti vezetőkben), ám ugyanakkor az oktatási munkában és a szocialista ifjúsági szervezetben is részt vesz. Emellett a párt gazdasági ügyeiben, a könyvelésben és tucatnyi más témakörben. Több esetben ezeket a feladatokat hivatalos megbízatás nélkül végzi el. Mint láthatod, tevékenységének központi feladatait, amelyet az Arbeiterzeitungnál²⁸ végez, arra nem is tértem ki, ahol őt szintén nagyon nehezen tudnánk nélkülözni... Úgy vélem, hogy azokra a nehéz és nyomasztó feladatokra, amelyek Adolf Braunra Nürnbergben várnának, erre most nem lenne alkalmas (egészségi okokból sem). Mindenesetre az ügy nekem sok fejtörést okozott, Braun olyan remek fickó...

Egyébként a dolgok éppen jól alakulnak és végre túl vagyunk a háborús veszélyen.²⁹ Mind jobban világossá válik, hogy nálunk nem készültek igazán háborúra

²⁵ M. Hillquit életútját lásd Évkönyv, 1994.

²⁶ Debs életútját lásd Évkönyv, 1980.

²⁷ Adolf Braun életútját lásd Évkönyv, 1988.

²⁸ Az Arbeiterzeitung az osztrák párt központi napilapja. A lapról lásd Évkönyv, 1989.

²⁹ Ez elsősorban a balkáni háborúval kapcsolatos európai nagy háborúra utal.

és az egész fegyverkezés inkább a megfélemlítést szolgálta.³⁰ Ám ez végül is kb. egy milliárdba került, ezt követte egy gazdasági depresszió, amely eléggé borzalmas. A pénzsűke csődökre és vállalatok bezárására vezetett szörnyűséges méretekből és a diplomáciai „siker” nem egyenlítheti ki azt, amit elveszítettünk.

Mint párt, ragyogóan teljesítettünk és a nagy rumli, amely Bazel után fenyegett, a párt jobb benyomást keltett...

Sejtheted, hogy mindez engem személyesen is megviselt és örülök, hogy az európai helyzet számomra azt az előnyt hozza, hogy szabadságra mehessek... pedig már azt hittem, hogy erről le kell hogy mondjak.

A. Bebel V. Dlerhez, 1912. december 29.

... Megkaptam leveled... Az Adolf Braunra vonatkozó soraid nem leptek meg, és azt, hogy Bécsben marad, megértem. Nürnbergben valóban nem lett volna könnyebb a helyzete... Ugyanakkor jól tett volna, hogy Nürnbergben a baloldal sorait megerősítse. A pártban nagyon hiányoznak az erős emberek, különösen a baloldalon. Így nagyon értékes lett volna egy megbízható embert kapni Nürnbergbe. Ám végül is a körülmények alakulása ott is a mi javunkra szolgál. Miután a Centrum teljesen levette az álarcát és Bajorországban is világossá vált, hogy a Centrum bennünk látja a fő ellenséget.... és így a mi sajtónkat is kényszerítik, hogy hangot váltson. Ez új helyet, amit korábban Bajorországban nem ismertek. És a harc is természetesen még élesebb lesz. Nemcsak Bajorországban, hanem Baden-Württembergben, Elzász-Lotharingiában is, hogy Porosországról ne is beszéljünk. Ennek megvan a jó oldala is, hogy a pártban a két szárny rá lesz kényszerítve arra, hogy egymáshoz közelítsen a közös védelem érdekében.

Nekem is az a véleményem, hogy azt a kárt, amit az ő³¹ politikájuk országa-inknak és népeinknek okozott, semmilyen külső sikerrel nem lehet kiegyenlíteni. És a kormány presztízse a külvilágban is jelentős pofont szenvedett el és a bizalmatlanság növekedett.

Bebel V. Adlerhez, 1913. február 28.

Leveled éppen most érkezett meg. Érdekes, hogy ugyanazok a gondolatok miként érlelődnek meg és tűnnek fel egyidejűleg a legkülönbözőbb fejekben. Így az a gondolat, hogy a franciák és németek közös kiáltványt adjanak ki.³²

³⁰ Ez elsősorban Szerbiára vonatkozik, ehhez magyarul lásd ugyanebben az időben Kunfi Zsigmond cikke a Szocializmus hasábjain.

³¹ Az „ő” nyilvánvalóan a Monarchia és a német kormányra utal.

³² E kiáltványról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: A háború veszélye... i. m.

Ahogy 8 nappal ezelőtt a pártvezetőség elhárította Vaillant³³ javaslatát, ugyanakkor úgy döntöttünk, hogy a franciákat meghívjuk arra, hogy egy közös magyarázó nyilatkozatot tegyünk közzé. Ugyanakkor, amikor mi meghoztuk ezt a döntést, a franciák³⁴ ugyanilyen határozatot hoztak. Most pedig te is ugyanezt a javaslatot teszed meg.

Kedden megérkezett Thomas³⁵ Párizsból a kész határozati javaslattal. Szerdán összeült az SPD pártvezetősége és holnap megjelenik mind a német, mind a francia pártsajtóban a közös nyilatkozat.

Hogy ez a fegyverkezési hajsza hova vezet, azt csak az istenek tudják. Ismét Németország az – és ez már 50 éve így van –, amely mindig megadja a jelet erre a nagy fegyverkezési hajszára, miként ugyanez igaz a 15 éve megkezdődött tengeri csatahajóépítési fegyverkezésre is. Egy ideig úgy tűnt, hogy a Reichstagot felosztadják. Úgy tűnt, hogy a Centrum is hajlamos kiejteni minket a többségből... és most, hogy elkövetkezik az 1813-as év századik évi jubileuma és ezzel együtt a nacionalista tamtam...³⁶ a polgári pártok nagyon ráállnak arra, hogy a következő választáson mandátumokat hódítsanak, szakítsanak el tőlünk. Ám az utóbbi időben úgy tűnik, hogy ezt is túl kockázatosnak ítélik meg. Ám a fegyverkezés fedezetének kérdése számukra is olyan problémának tűnik, olyan diónak, amelybe beletörhet a foguk. Amikor II. Vilmos trónra lépett, akkor megmondtam, hogy most lépett a csúcsra az, aki mindent tönkre tesz. Nagyon úgy látszik, hogy ezek a szavak, ez a jóslat igaznak bizonyul. Úgy gondoltam, hogy a fegyverkezési, háborús kérdésben én is felszólalok,³⁷ de ez nem megy, mert ha én beszélek, akkor én magam nagyon felizgulok...

Bebel V. Adlerhez, 1913. április 25.

Kedves Viktor!

Jó lenne ismét találkozni veled és elbeszélgetni veled. Ám arra kérek, hogy látogatásodat napold el, amíg a Reichstag szabadságra megy.³⁸ Addig azonban a Reichstag felbolydult méhkashoz hasonlít.

³³ E. Vaillant életútját lásd Évkönyv, 1990. Vaillant nyilvánvalóan kitartott a híres Vaillant-Keir Hardie határozati javaslat mellett, amelyet az 1910. évi koppenhágai kongresszuson terjesztettek elő. Lásd a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei. I. m.

³⁴ A franciák, nyilván a francia szocialista pártról (SFIO) van szó.

³⁵ Albert Thomas életútját lásd Évkönyv, 1978.

³⁶ 1813 a Napóleon elleni híres lipcei csata év, ennek megünnepléséhez fűződik a nacionalista tamtam.

³⁷ Mármost a Reichstagban.

³⁸ Bebel leveléből kitűnik, hogy a Reichstag március 14-én kezdte meg tavaszi szabadságát.

Kautsky V. Adlerhez, 1913. május 21.

Kedves Viktorom!

Néhány héttel ezelőtt azt írtad Bebelnek, hogy kedved van néhány napra idejönni.³⁹ Remélem, hogy nem adtad fel ezt a szándékodat, és ezt valóra váltod, annak ellenére, hogy nálatok már beindult a parlamenti munka. Én nagyon örülnék neki, ha ismét lehetőségünk lenne, hogy egyszer minden akadály nélkül kibeszélhetnénk magunkat. A kongresszusok idején erre kevés időnk van és a magam részéről én a kongresszusok szüneteiben nagyon fáradtnak érzem magam egy tisztességes beszélgetésre. Ám a személyes motívumok mellett erre most egy másik okom is van, egy nagyon gyakorlati, amely alkalmat adna arra, hogy bécsi munkádat félbeszakítsd. Ez pedig a Marx–Engels levelezés ügye.⁴⁰

Ez nagy botrányra kezd dagadni. A levelezésnek vannak nagyon kellemetlen részei. Ha most azonnal kiadjuk, amire nincs különösebb szükség, akkor azt rendkívüli gondossággal kell elkészíteni és abszolút szakszerű jegyzeteket kell hozzá fűzni. Nincs nehezebb annál, mint ennek a levelezésnek a kiadása, nem képzelhető el az előkészítésnél nagyobb szakszerűsége és tudományos ismeretekre való szükség... Bernstein⁴¹ megjelentette a leveleket anélkül, hogy a leveleket előzőleg alaposan megnézte volna. Senki nem ismerte igazán a levelek belső tartalmát... Sok minden van a levelekben, ami jelenleg még nem a nyilvánosságnak való, ezt csak most látjuk, ám most már annyira messze vagyunk, hogy már nincs visszalépés. Miután nem lehet lemondani a megjelentetésről, a legegyszerűbb megoldáshoz nyúl az ember, ez egyúttal a legdurvább módszer, hogy kihúzzuk azt, amely úgy tűnik, hogy megütközést kelt. Ám kiderült, hogy a megjelentetésre nem egy, hanem négy kiadó jelentkezett: Bernstein, Bebel, Dietz és Mehring, aki Lafargue asszony⁴² képviselőjében venne részt a kiadásban, aki egyúttal a marxista hagyaték gondozója. Mindenki a saját feje után húzna, anélkül, hogy tekintettel lenne a többiek húzásaira, és egészében nincsen semmiféle tervszerűség az előkészítésben. Emellett olyan sorokat is kihúztak, amelyeknek később a levelekben következményei voltak: ezeket azután szintén ki kellett húzni. Ebből következik a fő veszély. Nem Marxra vagy Engelsre, hanem a kiadás összeállítóira és magára a kiadóra nézve. Semmi sem könnyebb egy jó szimatú professzor számára, mint annak megérzése és felfedezése, hogy valami hiányzik, hogy valamit kihúztunk és így meghamisítottuk a levelezés egészét és eredetijét. Természetesen azt nem tudják ugyan bemutatni, hogy mi hiányzik, de elég annak feltárása, hogy ilyen dolgok előfordultak és ez jócskán zavarja az embert. Röviden, nagy botrány robbanhat ki a szociáldemokrata történetírás meghamisítása miatt, és az, hogy ebbe Bebel is

³⁹ Ide, vagyis Zürichbe, ahol Bebel szabadidejét töltötte.

⁴⁰ A Marx–Engels levelezés sorsa 1911-től visszatérő probléma, erről Bebel és Kautsky is többször írt Victor Adlernek, e sorokat idéztük is 2011., 2012. évi kötetünkben.

⁴¹ Bernstein életútját lásd Évkönyv, 2003.

⁴² Laura Marxról, Paul Lafargue feleségéről van szó. A Marx-hagyaték örökösei természetesen Marx lányai voltak, ám Eleanor Marx korán meghalt, Laura maradt az egyedüli örökös, aki a felelősséget megosztotta az említett német vezetőkkel.

belekeveredne, az számomra nagyon keserű dolog lenne. A dolog tovább bonyolódik, hogy a kiadásban Mehring is részt vesz, és Mehring jelenleg Bebellel és velem is rossz viszonyba került.⁴³ Lafargue asszony meghalt⁴⁴ és így tőle már nem lehet semmit várni. A levelezésből Lassalle⁴⁵ és Schweitzer nagyon rosszul jön ki. Bebel és én Marx oldalán állunk. Ez elég ok arra, hogy Mehring erős fenntartásokkal éljen Marxszal szemben.⁴⁶ Ehhez jön még Mehring Bebel elleni gyűlölködése – ha egy mód van arra, hogy belekössön, akkor ezt meg is teszi. Amennyiben kipattan a botrány, akkor Mehring ezt Bebel ellen is és Marx ellen is fordítja. Bebel úgy tűnik, nem érti át egészen a helyzetet. Az irodalmi kritika soha nem volt az erőssége. Nem érti, hogy milyen veszélyek származhatnak a megjelentetésből és hogy ha nyílt vita indulna kettejük között, akkor abból biztosan Mehring kerülne ki győztesen. Éppen ezért sokkal inkább Bebel, mint Marx miatt kíváncsi lenné, hogy a levelezés megjelentetését későbbi időre halasszuk el. Ez ügyben igazán gyors, parancsoló szükség, hogy veled beszéljek. Ha sikerül neked aggodalmaimat szétoszlatni, annál jobb. Amennyiben viszont aggodalmaimat osztod, akkor remélem, hogy ezekről meg tudod győzni Bebelt. Te vagy az egyedüli, aki az ügybe be van avatva és aki ebben az ügyben valamit tehet.

Rjazanovnak⁴⁷ semmilyen befolyása nincs Bebelre és az ő alapossága és szorgalma csak fárasztja Bebelt, aki azután egyre inkább fáradtabb és türelmetlenebb lesz. Ami engem illet, velem szemben, mint taktikus és praktikus ellenében, Bebelnek nincs bizalma, sokkal inkább nagy bizalmatlanságot érez irántam, és minthogy az utóbbi években egyre kevesebbet tud tenni, és mindinkább Zürichben él, úgy hiszi, úgy véli, hogy itt minden rosszra fordult. Gyorsasága és robanékonyasága egészen ifjonti maradt. Ám hiányzik már belőle a korábbi ereje, hogy a dolgokat alaposan megvizsgálja. Csak egy általános elégedetlenség jellemzi. Az egyedüli ember, aki még imponált neki, Singer,⁴⁸ halott. Haase⁴⁹ sajnos nem imponál neki, hogy egy nagyon nagyszerű ember, aki a pártvezetőségben nagyon jól dolgozik. Te vagy az egyedüli, aki hathat Bebelre abba az irányba, hogy a megjelentetést elhalasszuk. Ugyanakkor gondoskodni kell arról is, hogy Bebel halála után a dolog jó kezekbe kerüljön. Úgy hiszem, hogy Bebel amiatt is siettetni a megjelentetést, mert úgy érzi, hogy hamarosan meghalhat, és akkor a megjelentetés olyan megbízhatatlanok kezébe kerül, mint Bernstein és Mehring. Ezt az aggodalmat nagyon átérezem. Jó lenne, ha Bebel végrendeletileg az engelsi hagyaték ügyét olyan ember kezére bízna, mint amilyen te vagy. Én kilépek, mert

⁴³ 1913-ban az SPD-ben elmélyültek a viták és Mehring a baloldali radikálisokhoz csatlakozott. Ennek óriási irodalma van.

⁴⁴ Paul és Laura Lafargue öngyilkosságot követett el, amely nagy megütközést keltett 1911-ben. Paul Lafargue életútját lásd Évkönyv, 1992.

⁴⁵ Lassalle életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

⁴⁶ Mehringnek idevonatkozó gondolatai és fenntartásai megjelentek híres, 1918-ban megjelent Marx életrajzában, amely Magyarországon két kiadást is megélt.

⁴⁷ Rjazanov életútját lásd Évkönyv, 1995.

⁴⁸ Paul Singer életútját lásd Évkönyv, 1974.

⁴⁹ Haase életútját lásd Évkönyv, 1988. Haase az SPD társelnöke lett.

Bernstein biztosan tiltakozna ellenem, és a választáshoz az ő szavazatára mindenképp szükség van. Felmerül a kérdés, hogy vajon a bizottságból Mehringet nem lehetne-e kiejteni. Ő jelenleg mint a Marx-örökösök képviselője szerepel. Amennyiben felmerül a marxi örökség gondozása, akkor erre Longuet⁵⁰ nagyon is hívatott lenne. Az, hogy mellettük Rjazanov vagy én legyek ennek a szerkesztőbizottságnak tagja, az nekem mindegy. Inkább az előbbire szavaznék. Végeredményben nagyon is fontos, hogy a botrányt elhárítsuk, és nem tudok senki mást, aki náladnál erre alkalmasabb lenne. Ennek ráadásul most kellene megtörténnie, mert Bebel rövidesen ismét Zürichbe utazik és a pártkongresszus ülésézése idején nem lenne türelme és feje hozzá, és öszre a levelezésnek már meg kellene jelennie. Éppen ezért kérek, hogy a legsürgősebben gyere, legalább két napra. Ez nagyon fontos lenne...

Kautsky V. Adlerhez, 1913. június 22.

Kedves Victor!

Remélem, szerencsésen hazaérkezteél és jól vagy.

A levelezés kiadását már alig lehet megakadályozni, így azután bekövetkezik a vita Mehringgel és egy megfelelő előszót kell írunk a kötethez. Erről és az Ellenőrző Bizottság döntéséről írtam már Rjazanovnak és arra kértem, hogy levelemről értesítsen téged... Ám azóta egy kellemetlen hírt kell, hogy közöljek. Bebelnél veseelégtelenség lépett fel. Az orvos még nem tudja megmondani, hogy ennek mi az oka. Az orvos azt mondja, hogy valószínűleg vesekövei vannak. Nem tudom még, hogy alakulnak a dolgok, remélem, nem lesznek komplikációk. Úgy gondoltam, hogy téged mindenképp értesíteni kell erről, annál is inkább, mert az újságok a hírt felkaphatják és szenzációt csinálnak belőle.

Kautsky V. Adlerhez, 1913. június 26.

... Az Ellenőrző Bizottság elfogadta a levelezés kiadásának halasztását. Az Ellenőrző Bizottságban 4 a 4 ellen szavazta ezt meg. Clara⁵¹ élesen kirohant elene. Clarának ez az egyetlen komoly posztja a pártban... A pártkongresszuson, ha az ügy előkerül, akkor a pártvezetést jobbról és balról is támadni fogják a demagógok... Szerencsére Rosa⁵² sokkal hiúbb, mint okos és így azután Frankban⁵³ nem elvtársat lát, hanem piszkos konkurenciát. Egyébként a radikális kiabálók,

⁵⁰ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv, 1975/76. Jean Longuet Marx unokája.

⁵¹ Clara Zetkinről van szó. Zetkin életútját lásd Évkönyv, 1982.

⁵² Rosa Luxemburgról van szó. Luxemburg életútját lásd Évkönyv, 1982.

⁵³ L. Frank a parlamenti frakció befolyásos tagja, a revizionista irányzathoz tartozott.

mint Lensch⁵⁴ és társai a pártfrakcióban minden lehetséges bűnt elkövettek. Lensch egy nagyon szomorú szerepet játszik és elhárít minden olyan kísérletet, hogy a parlamenti frakció valamilyen nyomást gyakoroljon Rosára. A helyzet így nagyon zavaros. Kár, hogy jelenleg a „marxista Centrum” ilyen helyzetben van: August ki van kapcsolva,⁵⁵ Eckstein⁵⁶ beteg, Cunow⁵⁷ szanatóriumban van, Hilferding⁵⁸ túldolgozta magát, én pedig Mehringgel vagyok elfoglalva. A pártvezetésben pedig sajnos nincs senki, aki ebben a vitában vezetőként fel tudna lépni. Haase nagyon rendes és jófejű ember, nagyon jó vezető, akiben nagyon bízom, de azon a régió kívül, amelyben eddig dolgozott, kevésbé ismert, nincs elég tekintélye, sem nem nagyszerű író, sem nagyszerű szónok. A pártvezetőség többi tagja szürke személyiség. Így azután a jénai tanácskozás⁵⁹ nem lesz nagyon imponáló. Én azonban számítok a párt egyszerű tagjainak, illetőleg küldötteinek józan ösztöneire, amelyek megmentenek bennünket a kísérletezéstől és kalandoktól. És többet most nem is akarhatunk.⁶⁰

Forrás: Victor Adler, Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky. Wien, 1954, 555–574.

II.

Georgij V. Plehanov⁶¹ nemzetközi levelezéséből

Georgij Bakalov⁶² Plehanovhoz, 1913. április 12.

A frontról küldöm forró üdvözetemet a béke ünnepén.

G. V. Plehanov Franz Mehringhez, San-Remo, 1913. július 5.

Kedves Mehring elvtárs!

Engedje meg, hogy felhívjam figyelmét a következő regényre „To, csevo nye bülo” (Az, ami nem volt), de lehet úgy is, hogy „Mi is nem volt”, amelyet ez-

⁵⁴ P. Lensch életútját lásd Évkönyv, 2010. Ebben az időben, 1914-ig Luxemburg köréhez és a baloldali radikálisokhoz tartozott.

⁵⁵ Bebel betegségére utal.

⁵⁶ Eckstein életútját lásd Évkönyv, 1984.

⁵⁷ Cunow életútját lásd Évkönyv, 1987.

⁵⁸ Hilferding életútját lásd Évkönyv, 1977.

⁵⁹ Az elkövetkező 1913. évi SPD pártkongresszusról van szó.

⁶⁰ Ezt követően Kautsky és Bebel több levele következik, minden ügy, minden téma folytatódik, terjedelmi okokból sajnos ezeket már nem tudtuk közölni.

⁶¹ Plehanov életútját lásd Évkönyv, 1981.

⁶² Georgij Bakalov (1873–1939) a bolgár tesznyák párt egyik vezetője.

zel a levéllel egyidejűleg küldök önnek. A könyv szerzője V. Ropsin – a szerző egyike a legtöbbet dolgozó és „hithű” orosz terroristáknak. Nagy haragot váltott ki pártjában, az eszerekében (a forradalmi szocialistákéban), mivel az apoteózis helyett bírálatot gyakorolt. Elvtársai egészen odáig mentek el, hogy megtagadják Ropsintól még azt is, hogy van benne irodalmi érték. Ebben a kérdésben, nekem úgy tűnik, hogy ők hibáznak. Ropsintól nem lehet eltagadni irodalmi tehetségét. Távolról sem! Tény, hogy bírálatában sokszor téved. Néha a bírálata különös benyomást kelt. Ropsin, miután maga részt vett néhány merényletben, most megkérdi magát: van-e jogunk arra, hogy elvegyük ellenségeink életét? ... Ez a kérdésfelvetés nem nélkülöz némi komikumot. Ugy hiszem, hogy az ilyen kérdéseket nem lehet kielégítően megválaszolni... Mi, marxisták csak nyerhetünk akkor, amikor az idealisták elkezdenek maguk között vitázni. Nem kell beavatkozni minden ilyen esetben.

Biztosíthatom, kedves elvtársam, hogy sok orosz szociáldemokrata szívesen olvasná Ropsin könyvének bírálatát, amelyet F. Mehring ír alá. Legalább írjon bibliográfiai jegyzetet a könyvről a „Die neue Zeit”⁶³ hasábjain.

Clara Zetkin G. V. Plehanovhoz, 1913. szeptember 6.

Kedves elvtárs és barát!

Nagyon el voltam keseredve, amikor Angelika Balabanovától⁶⁴ megtudtam, hogy itt volt és keresett a hotelban, és nem talált meg. Én vártam önre, de végül is el kellett mennem. Pedig annyira szerettem volna önrel megbeszélni a németországi dolgokat. Ezek egyáltalán nem ragyogóak, de a szervezett tömegek körében nagy az erjedés. A jénai kongresszusnak⁶⁵ nyilvánvalóan nagy jelentősége lesz. A mi „hadseregünk” erőteljesen halad előre, ám a parlamenti vezérek és a csinovnyikok félnek a felelősségtől. A válságnak a jelei – ez váltja ki bennük a zavart és a válság valóban veszélyes helyzetre vezethet, ha nem is ma, de holnap, és ebben az esetben el kell vállalni a vezetést és az ezzel járó felelősséget. Éppen ezért nekünk⁶⁶ erre készen kell állni, ostobaság lenne, ha ez a helyzet minket váratlanul érne. Lehetséges, hogy a baloldali szárny Jénában kisebbségbe kerül, de mi a fontos! Nekünk magunkra kell számítani és harcolnunk kell: az események hamarosan igazolni fogják minket, miként már igazoltak az imperializmus kérdésében, valamint a burzsoá fecsegés kérdésében, ami a leszerelés ügyét illeti.

Mellékelten küldöm önnek a mi jubileumi számunkat⁶⁷ és egy kis brosrút Marxról. Ennek a brosrúnak a szövegét én olvastam fel és ezért kérem, hogy ezt

⁶³ A „Die neue Zeit”-ről lásd Évkönyv, 1983., 2012. és ebben a kötetben.

⁶⁴ A. Balabanova életútját lásd Évkönyv, 2003.

⁶⁵ A jénai pártkongresszus jegyzőkönyvének anyaga megjelent, a kongresszusnak hatalmas irodalma van, magyarul egykor írt róla a Népszava és a Szocializmus is, Buchinger Manó, valamint Jemnitz János: A háború veszélye... i. m.

⁶⁶ Nekünk: az SPD balszárnyának.

⁶⁷ A Die Gleichheit-ről van szó, amelyet Zetkin szerkesztett.

vegye figyelembe, mint enyhítő körülményt. Ezt a kis brosúrát azért bátorkodtam megjelentetni, mert nálunk nincs hasonló kisformátumú könyv, amely bemutatná Marx életét és tevékenységét. Nagyon hálás lennék önnek a szigorú bírálatért, mivel nagyra becsülöm az ön véleményét és sokkal tartozom önnek...

Forrás: Filozofszko-lityeratunoje naszlegyije G. V. Plahanova G. V. Plehanov i mezsduarodnoje rabocseje dvizsenyije, II. köt. Moszkva, 1973, 139–141.

III.

Karl Kautsky levelezéséből

Janko Szakaszo⁶⁸ Karl Kautskyhoz, Szófia, 1913. június 17.

Kedves Kautsky elvtárs!

Nagyon köszönöm, hogy írásomat megjelentette a Neue Zeitben. Megjegyzései és rövidítései hasznosak voltak, lévén a helyzet bonyolultságára, így azonban itt-ott elkerülhetetlenek voltak, hogy a dolgokat nem lehetett kellően megvilágítani. A hegemoniáról szóló rész a cikk végén így hirtelen és előkészítés nélkül tűnik elő.⁶⁹ Egyvalamit azonban nem akarok kellő magyarázat nélkül hagyni. A 370. oldalon, ahol Görögországról írok, úgy tűnik, mintha Szalonikitől a Márvány-tengerig csak görögök élnének, ám ezek bolgár eredetűek. Ha ezt kiigazítjuk... akkor felelünk meg a teljes valóságnak. Az én felelősségem, hogy a nüanszok eltűntek és ez valóban így is történt a megjelenéskor. Ezért helyesbítést kérek a Neue Zeit következő számában a tráciai görög lakosságot illetően... Ami a városokat illeti, azokban részben görögök, részben bolgárok élnek... Amennyiben a helyesbítést megjelenteti, azzal nagy szolgálatot tesz nekünk. Rosszul állnak a Szerbiával való kapcsolataink. Noha az utóbbi időben a feszültség bizonyos fokig csökkent, ám az utóbbi időben újra fenyegetővé vált az...⁷⁰

Forrás: Karl Kautsky und die Sozialdemokratie Südosteuropas Korrespondenz, 1883–1938. Herausgegeben von: Georges haupt, János Jemnitz, Leo van Rossum. Campus Verlag, Frankfurt a/M.–New York, 1986, 154–155.

⁶⁸ Szakaszo életútját lásd Évkönyv, 1985.

⁶⁹ Szakaszo a tanulmányban a Balkán-háborúról és annak összefüggéseiről írt.

⁷⁰ Szakaszo érzekelte a Szerbiával való feszültséget, a levél még a II. Balkán-háború kirobbanása előtt kelt, amikor Bulgária ismeretesen magára maradt. Szakaszo leveléből kitűnik, hogy őt jócskán jellemezte ekkoriban egyfajta „nagy bolgár” nacionalizmus, ami szemben állt a bolgár tesznyi párttal.

A Szerb Szociáldemokrata Párt titkárságának levele K. Kautskyhoz, 1913. január 9.

(Részlet)

Nagyon köszönjük érdeklődését pártunk iránt... Megkaptuk az SPD vezetőségének válaszllevelét, amelyet pártunkhoz intézett. A válasszal nagyon elégedettek vagyunk. Mi azzal fordultunk Önökhöz és a BSI-hez (az NSZI-hez), hogy a német és az osztrák szociáldemokrata párt segíteni fog és segíteni akar minket. Reményünk nem maradt eredmény nélkül. Mi megírtuk ma a német pártnak, hogy a pénzt mindjárt a leszerelés napját meghirdető dekrétum⁷¹ után meg kell hogy kapjuk, hogy tevékenységünket folytathassuk. Mi megértjük és tudjuk, hogy a német pártnak milyen sok feladata és elkötelezettsége van, de mi rá vagyunk szorulva, hogy valamennyi testvérpárthoz, de mindenekelőtt a német párthoz forduljunk segítségért. Ez abból következik, hogy mi különlegesen nehéz helyzetben vagyunk.

Mi örömmel értesíthetjük Önöket arról, hogy Belgrádban a nyilvánosság nagy örömmel követi nyomon a Die Neue Zeit írásait. Még minisztereink is olvassák cikkeiket a Balkán-háborúról. Ez igaz a külföldi szociáldemokrata pártok orgánumaira is. Ami minket illet, különösen örvendetes, hogy a mi véleményünk és kiállásunk teljesen összecseng az Internacionálé felfogásával.⁷² Elvtársaink, Tucovics és Topalovics⁷³ egészségesek. Ha írni óhajtanak nekik, akkor azt megtehetik rajtunk keresztül és Belgrádba írjanak... Mi állandó kapcsolatban állunk velük. A háború egyre inkább kimutatja igazi jellegét. A nyomor növekszik, az elégedetlenséget érezni lehet...⁷⁴ A bolgár sajtó sovíniszta hangnemben ír...⁷⁵

Forrás: I. m. 252.

⁷¹ A leszerelés természetesen az első Balkán-háború végén történt – átmenetileg.

⁷² Erről és a szerb szocialisták véleményéről magyarul lásd bővebben Jemnitz János: A háború veszélye... i. m.

⁷³ Tucovics életútját, aki a szerb párt főtitkára volt, lásd Évkönyv, 1974. Ekkor Tucovics is és Topalovics is a fronton szolgált. Topalovics a párt vezetőségéhez tartozott, míg Tucovics 1915-ben a fronton meghalt, Topalovics szerepe 1918 után is jelentős volt. Topalovics korábbi, 1912-es levelét lásd Évkönyv, 2012.

⁷⁴ A levél következő részében a szerb párt titkársága utal a diplomáciai ellentétekre, amely Albánia, illetőleg Szerbiának a tengerre való kijutása körül támadt, ami mind természetesen visszahat a szerb kormánykörökre.

⁷⁵ A levél utal arra, hogy a bolgár nacionalista körök ekkor igényt támasztottak macedon-lakta területekre és a régi szerb-lakta régióra, így Üszkübre (ez a régi török név, úgy hiszem, Nisről van szó) is. (Mindez már utal arra, ami miatt a második Balkán-háború kirobbant.)

IV.

Részletek Beatrice Webb⁷⁶ naplójából

1912. október 11.

Amióta visszatértünk Londonba,⁷⁷ túlhalmozott aktivitás várt rám, többek között az ILP,⁷⁸ illetőleg a Fábíanus Társaság⁷⁹ vezetőségeinek ülése és mindkét szervezet kampánya az országos bérminimum elfogadtatása érdekében; továbbá a mi saját előadásaink az iparfelügyeletről, továbbá a Fabian Research Department (Fábíanus Kutató Központ) létrehozása és beindítása. Mindezekben a vállalkozásokban Sidney⁸⁰ támogatott tanácsaival, illetőleg előzetes tervekért számomra, amellet tanulmányokat írt és kivette a részét a nyilvános beszédek tartásában is. Emellet Sidney befejezett egy könyvet az Utakról, ezúttal az én segítségem nélkül, ezúttal egy a sok piszkozatból elkészült, be nem fejezett közös munkáink közül. Nagyon bosszantó, hogy nem tudtuk és nem tudjuk befejezni közös munkánkat, amely a történeti kutatásokat érinti, amelyre pedig már eddig is oly sok időt fordítottunk, és oly sok pénzt költöttünk. Ugyanakkor nagy óhaj tapasztalható a Labour és a szocialista mozgalomban a vezér, illetőleg vezető iránt, amelyre úgy érezzük, hogy nekünk is felelnünk kell. E célból a jövő tavasszal egy új hetilapot indítunk⁸¹ és annak a terve, hogy a fábíanusoknak ez a lapja megjelenjen, jócskán Sidney vállaira nehezedik. Ez vállalkozásaink közül messze a legkockázatosabb – egy teljesen elégtelen kezdőtőkével nyitunk, 5.000 fonttal, 1.000–1.000 fontot kaptunk Shaw-tól,⁸² Whitley-től, Harbentől és Simon-tól⁸³ és további 1.000-et kisebb tételekben, továbbá senki nem volt tanácsadóként mellettünk, aki értett volna az újságkiadáshoz. Egy gyakorlott újságíró számára ez örült kalandnak tűnhetett, mi sem számíthattunk többre, mint mások kisebb pénzsegítségére, támogatására, és a mi saját kemény munkánkra. Ámde akkor a London School of Economics⁸⁴ sem tűnt ígéretesebb vállalkozásnak és mára ez az egyetem sikert sikerre halmoz. Sidney nem is nagyon fáradozik azon, hogy az egyetem elnöke (rektora) legyen, jelenleg az egyetem már saját életét éli. Sidney változatlanul figyelemmel kíséri az LSI könyvtárának gyarapodását és gondosan „kémléli” az új kiadásokat, az új adományok lehetőségeit és új feladatok után néz.

A Fábíanus Társaság, amelyet a szétesés állapotában találtunk, most nagysze-

⁷⁶ Beatrice Webb életútját lásd Évkönyv, 2003.

⁷⁷ Vagyis ő és Sidney Webb. Sidney Webb életútját lásd Évkönyv, 1984.

⁷⁸ Az ILP megalakulásának történetéhez lásd Évkönyv, 1993.

⁷⁹ A Fábíanus Társaság megalakulásáról lásd Évkönyv, 1984.

⁸⁰ Sidney Webb.

⁸¹ Az új hetilap a New Statesman, valóban 1913-ban jelent meg. A lap nagy tekintélyt szerzett, sok generációnál máig is él.

⁸² Shaw életútját lásd Évkönyv, 2006.

⁸³ Az említettek valamennyien fábíanusok voltak, Simon játszott később nagyobb szerepet.

⁸⁴ A híres egyetem ugyancsak máig nagy hírnévnek örvend és különféle korszakokban rendkívül nagy hatása volt.

rű állapotban van, jó kutató- és propagandamunkát végez. A zűrös Reformbizottság,⁸⁵ amely kifejezetten a régi gárda⁸⁶ idegeire ment, végül is feloszlott és mi ismét valamennyien jó barátok lettünk. Az a közös bizottság, amelyet az ILP és a Fábiánus Társaság állított fel, sikeresnek bizonyult és ez a bizottság az, amely ellenőrzése alatt tartja mind az LP-t, mind a szocialista mozgalmat ebben az országban – már amennyire ennek a mozgalomnak van egyáltalán politikája. Ami zavar engem az, hogy az LP képviselői és a munkásmozgalom között nincsen semmiféle kapcsolat. Számomra úgy tűnik, hogy az LP képviselők semmiségekkel foglalkoznak, amit ráadásul fel is ismernek. J. R. MacDonald⁸⁷ úgy tűnik, hogy megszűnt szocialistának lenni. A szakszervezeti parlamenti képviselők sohasem voltak szocialisták; Snowden⁸⁸ elkeseredett és Lansbury⁸⁹ dühös. Jelen pillanatban nincsen semmiféle együttműködés az LP parlamenti képviselői között sem, sem közöttük és a szakszervezeti vezetők között. Nekünk személyesen nincsen kapcsolatunk az LP Parlamenti Párttal,⁹⁰ sem a szakszervezetekkel, sem a szövetkezeti mozgalommal. Egyedüli élő kapcsolatunk az ILP helyi szervezeteivel van és a Fábiánusok egyes tagjaival, akik országszerte szétszóródtak. Nekem úgy tűnik, hogy az LP képviselői valamennyien cinikusokká váltak, Lansburyt kivéve, aki újabban úgyszólván kitűnő prédikátornak bizonyult a fellendülés időszakában.⁹¹ Amit jelenleg valamennyien tehetünk az az, hogy továbbmenjünk előre, anélkül, hogy az eredményekről gondolkodnánk.

1912. december 1.

Most futott le egy konferencia a szegénységről Bathban, találkozó a szindikalizmusról és az országos bérminimumról. Már fáradtam érkeztem, de a kellemes környezet ellensúlyozta a kimerültséget, sőt a beszédektől való fáradtságot is. A konferencia sikeres volt; a konferencián 150 küldött jelent meg a szakszervezetek és a szocialista szervezetek képviselőiként. A küldöttek többsége passzív volt és nem szólalt fel, elfogadták a javaslatokat és figyelmesen hallgatták a beszédeket, hogy mennyire értették meg az elmondott szövegeket és az általuk is elfogadott határozatokat, azt nem lehet tudni. Ezeknek az embereknek a fejében hátsó gondolatok is működnek: így a félelem attól, hogy üzemeiket vagy bányáikat bezárják részben a béremelések miatt, félnek attól is, hogy a munkaidő csökkentése egyúttal

⁸⁵ A Reformbizottság a Fábiánus Társaságon belül alakult avégett, hogy a fábiánusok a parlamenti választásokon az LP jelöltjeit támogassák.

⁸⁶ A régi gárda: a Webbek, G. B. Shaw és még néhányan, akik a Fábiánus Társaságot alapították.

⁸⁷ MacDonald ebben az időben már az LP vezére, később két ízben az LP miniszterelnöke, majd régi terminológiával renegátja.

⁸⁸ Snowden életútját lásd Évkönyv, 1989.

⁸⁹ G. Lansbury életútját lásd Évkönyv, 1984.

⁹⁰ Más néven Parlamenti Munkáspárt az LP parlamenti képviselőit tömöríti, önálló szervezetként létezik.

⁹¹ A fellendülés: a brit történeti irodalomban a „nagy nyugtalanság” korszakaként ismeretes, a nagy sztrájkoké, a szüfrazsett-mozgalom fellendüléséé és az ír önállósodás felerősödéséé 1911–1914 között.

bércsökkenéssel is jár, továbbá hiányzik belőlük a hit abban, hogy a munkások maguk is el tudnak vezetni bármit is, csodálják a görékat pusztán azért, mert ők a görék, meg vannak ijedve attól is, hogy a vallást és az erkölcsösséget fenyegetheti valami, örökletes lojalitás a toryk, illetőleg a liberálisok iránt. Ám mindez nem adja meg számukra azt az önbizalmat, hogy fel is szólaljanak a munkásgyűléseken, vagy hogy ellene szavazzanak a különböző határozati javaslatoknak, de ugyanakkor ez megakadályozza őket abban, hogy bármiféle politikát aktívan is támogassanak. A bristoli küldöttek többsége, meg vagyok győződve, hogy liberálisok voltak. Ugyanakkor nem voltak messze, de nem is azonosultak a szélsőséges szocialistákkal (extreme socialists) és a szindikalistákkal,⁹² akik el akarták fogadtatni a maguk forradalmi szocialista határozatát. A kompromisszumot keresve én egy szocialista nyilatkozatot terjesztettem be, egyúttal a konferencia lezárására is. A konferencia megszavazta. Ezután a szindikalisták javaslatára a termelőeszközök államosítása (nationalisation) követelést szocializálásra (socialisation) cserélték fel.

A szindikalizmus átvette a régi típusú marxizmus helyét. A dühös fiatalok, a maguk rossz komplexumaival, most szinte mindig szindikalisták.

1912. december 24.

... Ami a jövő évi terveket illeti, azok már szinte le vannak zárva. Először is bekövetkezik a New Statesman⁹³ szárnyrabocsátása. Az elkövetkező három hónapban biztosítani kell a terjedését, több előfizetőt kell gyűjteni. Ha 2000-es példányszámot tudunk biztosítani, akkor a lap jövője biztosítva van. Amennyiben csak 500-at, akkor a lap jövője bizonytalan, kérdéses, hogy megél-e két évet. Emellett Sidney-nek és nekem több hosszú, folytatásos cikket kell megírnom arról, hogy mi is a szocializmus. Emellett biztosítanunk kell más cikkírók bevonását is. Emellett folytatnunk kell a kutatómunkát az ipar ellenőrzéséről, hogy, hogy ez a Statesman számára egy melléklet lesz. Nem tartok a feladat nehézségeitől, ezt az írást már most el tudjuk készíteni. Ami az új forrásokat és adatokat illeti, ezek begyűjtésével az új fiatal embereinket is nevelni tudjuk. Végül, meg kell szerveznem az ILP és a fábiánusok kampányát, ami elég nehéz, mivel az LP parlamenti képviselők ostobák, gyanakvóak és félénkek és ráadásul együtt kell dolgoznunk velük. Ugyanakkor előadásokat kell tartani Cambridge-ben, Edinburgh-ben és Glasgow-ban – mindez átmaradt az elmúlt őszi kampányból. Ezek után, ha még maradt valami energiánk, akkor be kell hogy fejezzük azt a könyvet, amit a 18. századi brit helyi önkormányzatokról kezdtünk írni. Óriási, ijesztő program.

⁹² A szindikalizmus ebben az időben nemzetközi jelenség, legjobb leírását és jellemzését az érdeklődő Szabó Ervinnél találja meg, de ugyancsak 1914 előtt a szocializmus hasábjain írt róla Ágoston Péter és római Zoltán is. (Persze újabb magyar szerzőket is meg lehet nevezni e téren.)

⁹³ A New Statesman nagyon fontos hetilappá nőtte ki magát, a korábbi korszakához lásd S. Webb életútját, Évkönyv, 1984. és B. Webb életútját, Évkönyv, 2003. Az I. világháború korszakához lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom... i. m., a két háború közötti időszakhoz lásd Kingsley Martin életútját, Évkönyv, 1997. E laphoz lásd e kötet sajtófejezetét.

Andersonnal,⁹⁴ másokkal és velem együtt interjút készítettünk az LP parlamenti képviselők egy bizottságával, többek között Parkerrel,⁹⁵ Snowdennel,⁹⁶ O'Gradyvel és Hendersonnal.⁹⁷ Ez érinti a szegénység ellen meghirdetett kampányunkat, ami egyúttal már a jövő év őszi rendezvényeinket is érinti. Parker gyenge fickó, MacDonald helyettese volt, amikor MacDonald távol volt Indiában... Henderson erőszakos volt és „felelőtlen agitációról” beszélt. Amire válaszoltam is és jeleztem, hogy mi nem akarunk ráerőszakolni semmit az LP parlamenti képviselőire...⁹⁸

Forrás: Beatrice Webb: Diaries 1912–1924. London–New York, 1952, 5–10.

A leveleket és írásokat válogatta, a jegyzeteket készítette Jemnitz János

⁹⁴ Anderson életútját lásd Évkönyv, 2002.

⁹⁵ Parker, James (1863–1948) ILP szervező, LP parlamenti képviselő.

⁹⁶ Snowden életútját lásd Évkönyv, 1989.

⁹⁷ O'Grady, James (1866–1934) szakszervezeti vezető, 1906-tól az LP parlamenti képviselője, Henderson életútját lásd Évkönyv, 1979.

⁹⁸ B. Webb a naplójában éles szavakkal bírálja az LP képviselők gyávaságát ebben a fontos kérdésben (vagyis a szegénység ellen indított ILP programszerű kampányban), s ugyanitt megjegyzi, hogy javaslatait pedig egyes liberális, sőt konzervatív képviselők és vezetők is támogatnák. Vagyis a helyzet képtelenségét és felháborodásának okát hangsúlyozta.

1938

Emile Vandervelde¹ naplójából, 1938 (Részletek)

1938. május 18. Vandervelde megemlíti, hogy visszapillantva a Van Zeeland koalíciós kormányban a szocialisták, illetőleg a Belga Munkáspárt (POB)² befolyása meghatározó volt a kormány tevékenységére. Jelenleg a Spaak³ vezette kormány, noha Spaak maga a POB tagja és egyik vezető személyisége, mégis sokkal inkább „mérsékelt” politikai irányvonalat valósít meg.

1938. május 31. De Man⁴ visszatérése a politikai arénába. De Man elfoglalta irányító posztját a belga szenátusban, és ami feltűnő, aktivitását nem a flamand, hanem a vallon területen, Charleroi-ban⁵ kezdte meg és fejti ki. Vandervelde hangsúlyozza, hogy De Man visszatérését a belga szakszervezeti vezetők készítették elő és támogatták, ráadásul abban a régióban, amelyet a belga politikai terminológiában a „fekete régióként”⁶ tartottak számon, és amelyben a POB negyven éve mindig is nagyon erős volt, beleértve a szakszervezeteket is. Egykor ez azt jelentette, hogy a POB világos osztálypolitikát követett. Most De Man és Spaak a nemzeti egységet hirdették és Spaakot Charleroi munkásai és még inkább szakszervezeti vezetői megtapsolták. A szakszervezeti vezetők kormánypártiak, de már más szellemiséget képviselnek. Vandervelde hozzáteszi, hogy miként ő nyilvánosan is megmondta, Spaak és az általa vezetett kormány, amely így a POB-ban és a szakszervezetekben is elnyerte a többség jóváhagyását és tetszését, nem osztálypolitikát folytat, hanem „fegyverszünetet” (tréve) az osztálypolitikában. „Spaak megtapsolja De Mant, amikor az tulajdonképpen hiperkapitalizmust hirdet, és azt szorgalmazza, hogy térjenek vissza a planista⁷ politikai gyakorlathoz.”⁸

Vandervelde mindehhez hozzáfűzi, hogy a planista elképzeléseket a valóságban Spaak a gyakorlatba nemcsak hogy nem ülteti át, hanem eleve elveti, és e

¹ Vandervelde életútját lásd Évkönyv, 1991.

² A POB (Belga Munkáspárt) megalakulásáról lásd Évkönyv, 1985.

³ Spaak életútját lásd Évkönyv, 2002.

⁴ De Manról lásd Évkönyv, 1984.

⁵ Charleroi a belga vas-, acélipar és üvegyárak központja, a modern belga munkásmozgalom egyik fontos erőssége.

⁶ A „fekete régió” azonos a Borinage-zsal, vagyis a belga szénmezőkkel, ahol a Charleroi-i vas- és acélipar központja melletti vidéken működik a bányaiipar.

⁷ A planizmusról, melynek De Man volt a szellemi szülőatyja és egyfajta tervgazdaságot jelentett, magyarul ezekben az években sokat írtak, nálunk erről az Évkönyvben lásd a De Manról szóló írásokat, az 1984-es kötetben.

⁸ Emile Vandervelde: *Carnets*, Paris, 1966, 93–94.

kérdésben „támogatja a jobboldal és a nagytőke”. Ráadásul Spaakot a POB-ban is többen támogatják, még olyanok is, mint Camille Huysmans.⁹

Az újabb események során Vandervelde megállapítja, hogy a POB vezető grémiumában kevesen vannak, akik a dolgokat és tendenciákat helyesen átlátják. Megállapítja, hogy a Van Zeeland-kormány idején többet tettek a munkások érdekében, és hogy a jelenlegi Spaak-kormány teljesítménye e téren nagyon is csak „közepes”. Mindennek alapján ismét visszapillantva megállapítja, hogy hasonló helyzetben a belga munkások és a POB, valamint persze a szakszervezetek két évvel korábban még a direkt akcióhoz, az általános sztrájk eszközéhez nyúltak 1936 júniusában.¹⁰ A végkövetkeztetést e helyütt levonva Vandervelde megállapítja, hogy a „nemzeti egység” meghirdetése és gyakorlata 1935-től kezdve már, és még a Van Zeeland-kormány alatt is kudarcot vallott. Most pedig, hogy a Spaak-kormány alatt is ezt hirdetik és teszik, ez azt jelenti és arra vezet, hogy „kettős bukással, kudarccal” állnak szemben. (95. old.)

Vandervelde külön kiemeli külpolitikai kérdésekben, hogy a belga kormány, de még a POB vezetőségének többsége is, mennyiben riadt vissza a megfelelő külpolitikai lépésektől, akár az abesszin háború napjaiban, majd később a spanyol polgárháború esetében¹¹ - visszautalva arra is, hogy ő maga le is vonta ezzel kapcsolatosan a megfelelő következtetéseket, amikor lemondott miniszteri posztjáról, és a POB vezető testületében több ízben tartózkodott a szavazásnál, minthogy a Spaak vezette kormányt nem akarta megbuktatni, ám a kormány gyakorlatát mégsem tartotta megfelelőnek. (95. old.)

Megállapította, hogy a POB-ban és az országban nyugtalanság tapasztalható, és kormányválság érlelődik, minthogy a kormány nem tudta beváltani korábbi ígéreteit, amelyek egyaránt érintik a nyugdíjasok és a közepesen keresők helyzetét. A munkások helyzete és jogai sem változtak, és De Man, mint mindenható pénzügyminiszter sem tud mást mondani, mint hogy az ország nehéz helyzetben van, és arra utal, hogy másutt sem jobb a helyzet, így még a Népfront vezette Franciaországban sem. Vandervelde a kialakult helyzeten gondolkozva felidézi Engels egyik leveléből (nem írja meg, hogy mikoriból) azt az intelmet, hogy nem lenne jó, ha munkáspártok még idő előtt vállalnának kormányposztokat, avagy kormányok irányítását, vagyis olyankor, amikor ezek a pártok nem lennének olyan helyzetben, hogy megvalósíthatnák programjukat. Vandervelde végül felteszi naplójában a nagy kérdést, hogy az 1918 utáni új világban egyáltalán lehetett-e szó arról, hogy a kapitalizmust megreformálják, sőt azon túllépve a szocializmus irányába haladjanak. (96. old.) Másik alternatívaként jelzi a Blum-féle 1936-os megfogalmazást, hogy a béke megőrzése és a demokrácia védelmében kell vállalni a kormányzás felelősségét.

1938. szeptember 30. A hírhedt „müncheni korszakban” Vandervelde megál-

⁹ Huysmans életútját lásd Évkönyv, 2010, 2012.

¹⁰ Az 1936. júniusi belgiumi általános sztrájkáról lásd Évkönyv, 2011.

¹¹ Vanderveldének a spanyolországi politikáról vallott álláspontjáról és lemondásáról lásd 1937-es naplóját – Évkönyv, 2012.

lapította, hogy Belgiumot is „nagyon rosszul érintette”, hogy a brit–francia szövetség valahogy hatástalanná vált „a hitleri zsarolással” szemben. (96. old.) Ez természetesen a szudétanémet kérdéshez kapcsolódott, ami a POB vezetőségében is vitákat váltott ki. Vandervelde ezeken az üléseken is azt hangsúlyozta, hogy nem szabad további engedményeket tenni, mivel azok „Csehszlovákiát hidegre tennék, ami azután be is következett”. Vandervelde utal Léon Blum híres, a *Populaire*-ben megjelent cikkére, „a fellélegzésre”, ám ő azt fűzi ehhez hozzá, hogy „én nem osztottam a véleményét, én ebben a gyávaságot láttam és a szégyenérzetet”, amit Blum maga is jelzett,¹² de Vandervelde sokkal kategorikusabb és egyértelműbb volt.

Vandervelde határozottan keserűen írta a naplójában, hogy München után Franciaországban is, Nagy-Britanniában is az emberek örültek, hogy „megmentették a békét”, és ez volt a hangulat Belgiumban is. Ekkor többen, még a POB-ban is, még inkább azon kívül „azt vetették a marxisták szemére, hogy mi taszítjuk az országot a háborúba, szemben a kormány béketörekvéseivel”. Ekkor a POB vezetőségének marxista köre úgy döntött, hogy az ilyen beállítással szemben világos ellennyilatkozatot tesz közzé, „amelynek megszerkesztését rám bízta”. (97. old.)

A Vandervelde vezette csoportosulás megszólalását a Belga Szakszervezeti Szövetség (Fédération General du Travail) is támogatta, de Vandervelde mindjárt hozzáfűzi, hogy a szakszervezetiek nyomban szükségét érezték annak is, hogy kifejezzék, ők a Spaak vezette kormány béke-erőfeszítéseit is támogatják. Vanderveldét ekkor teljes mértékben támogatta de Brouckère¹³ is, Huysmans azonban nem. Spaak miniszterelnökként és külügyminiszterként ekkor előbb fogadta Huysmanst, szeptember 29-én, Vanderveldét csak később, ekkor magánbeszélgetés során biztosította őt arról, hogy „bizalma töretlen iránta” és osztja aggodalmait. Sőt Spaak megköszönte Vanderveldének felszólalását a POB vezetőségében.

Szeptember 30-án Vandervelde naplójában feljegyzí, hogy nem értett egyet a belga kommunistákkal, amiért azok élesen támadták Spaakot, mintegy személyesen téve felelőssé a müncheni egyezményért és Csehszlovákia feladásáért. Vandervelde ehhez hozzáfűzi, hogy e témákban Belgium véleményét meg sem kérdezték. (98. old.)

Forrás: Emile Vandervelde: *Carnets, 1934–38*. Paris, 1938, 1966.

¹² Blum müncheni politikájáról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum. Politikai életrajz*. Budapest, 1993.

¹³ Louis de Brouckère életútját lásd Évkönyv, 2000.

JEMNITZ JÁNOS

Franciaország, 1938 – a második Léon Blum-kormány

Az Évkönyvben többször is érintettük, hogy miként következett be Franciaországban a népfrontkorszak hősi periódusa 1936-ban, és milyen tényleges eredményeket hozott.¹⁴ Ennek óriási irodalma van.¹⁵ Ennek a periódusnak számos nagyon kézzelfogható szociális-gazdasági eredményét az idő már viszonylag korán kikezdte, természetesen nem véletlenül. A történeti irodalomban fogalommal lett a tőke, avagy a frank „szökése”, és még e korszak magyar történeti irodalma is bemutatta, hogy a Francia Gyárosok Szövetsége élén bekövetkezett személyi változások révén e szövetség miként fordult határozottan már 1936 őszétől Blum¹⁶ és a népfrontkormány ellen. Sokféle hatás következtében azután 1937 februárjában Blum meghirdette a híressé vált „szünetet” a népfront politikájában,¹⁷ ami után azonban már nem következett be újabb felívelés.

Pár hónappal később Blumnak le kellett mondania, megalakult a radikálisok vezette Chautemps-kormány, amely egyfelől jobbra tolódást mutatott, a népfrontkormány elbizonytalanodását hozta magával, jól tükrözte, hogy e kormány mögött lényegileg ott álló Radikális Pártban miként következett be egy határozott jobbra tolódás, a korábban markáns baloldali radikálisok, akik egyúttal fontos miniszteri tárcák vezetői voltak, miként marginalizálódtak. Ebben a hosszú korszakban, amely 1937 nyaratól 1938 elejéig tartott, igen meghatározó volt, hogy azokat a béremeléseket, amelyeket a népfrontkormány még 1936 nyarán nyújtott a munkásoknak, elette az infláció, és a munkásság hangulata már csak ezért is megváltozott. Többek között ez is kihatott a Francia Kommunista Párt (PCF) magatartására; ez a párt már 1936 nyarán sem vállalt miniszteri tárcát a kormányban, de azt kívülről támogatta.

Később a PCF már egyre kritikusan foglalt állást a népfrontkormányokkal szemben. Ezt kiélezték a spanyolországi események, a polgárháború kirobbanása és a nyílt német–olasz katonai intervenció a köztársasági kormány ellen. A PCF már a Blum-kormányhoz is szeméremre vetette, hogy nyíltan nem avatkozik be a Spanyol Köztársaság megsegítésébe. A Blum-kormány kerülő úton, „suba alatt” sokféleképpen támogatta a Spanyol Köztársaságot, amit a spanyol kormány és a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) meg is köszönt Blumnak és a Blum-

¹⁴ Lásd Évkönyv, 1986., és később több kötetben.

¹⁵ Az óriási irodalomból ezúttal csak a magyarul megjelent könyvet említjük: *A népfront Franciaországban, 1934–1938*. Budapest, 1995. A kötetben nagy irodalmi, bibliográfiai forrásanyag található.

¹⁶ Léon Blumról lásd magyarul: Jemnitz János: *Léon Blum. Politikai életrajz*. Budapest, 1993.

¹⁷ A „szünetről” lásd Évkönyv, 2012., valamint Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

kormánynak,¹⁸ ám ez nem változtatott azon, hogy a sűrlődés a PCF és a Francia Szocialista Párt (SFIO) között fennmaradt és elmérgesedett.

A külpolitikai helyzet 1937-ben tovább romlott, aminek megvoltak a nagy teherterelei a francia belpolitikában. A Radikális Pártban és a sokszínű francia jobbközépben feltűntek azok a politikusok, akik egyre hatásosabban befolyásolták a francia politikai életet: így Georges Bonnet, aki közel állt a francia nagytőkéhez, és egyben a hitleri Németországgal való kiegyezésre, a „megbékeltetésre” törekedett, valamint Pierre E. Flandin, aki az Olaszországgal, vagyis Mussolinivel való különleges kiegyezésre törekedett. A sokféle nehézséggel szembekerülő Chautemps lemondásra készült és a köztársasági elnök már ekkor Bonnet-nak adta volna meg a kormányalakítás jogát, aki a kormányába be akarta vonni az SFIO-t, és személyesen Blumot is, de e tekintetben kosarat kapott. Így 1938 januárjában már világosan jelentkezett egy politikai kormányválság. Már csak azért is, mert a Bonnet-féle kormányalakítást persze a PCF és a CGT is megtorpedózta. Ugyanekkor a jobboldali sajtó és a nem lebecsülendő jobboldali szervezetek élesen támadták Blumot és az SFIO-t és a francia baloldalt.

Blum maga január 17-én a *Populaire*-ben nyilatkozott szándékairól: „Az volt az érzésem, hogy az adott körülmények között a szociális békét kell hangsúlyozni belül, és a nemzeti erőt kifelé. Ezért törekedtem arra, hogy valamiféle politikai Matignon-megállapodást¹⁹ hozzak létre. Valamiféle nemzeti összefogást szeretnék létrehozni a népfront körül azokkal az emberekkel is, akik idáig az ellenzékhez tartoztak, de akiről mégis köztudott, hogy a demokratikus szabadságjogok hívei.” Blum elképzelései és reményei szerint egy olyan kormánynak kellett volna megalakulnia, amelyben a jól ismert angol orientációs, egyébként a jobbközéphez tartozó Paul Reynaud ugyanúgy a kormány tagja lenne, mint Maurice Thorez, a PCF elismert vezetője. Blum ekkori kísérlete azonban meghíúsult, mert nemcsak a Radikális Párt jobbszárnyának hangadói, hanem még a radikális centrum akkoriban nagyon elfogadott vezéralakja, Edouard Daladier is elutasította, hogy a kommunistákkal közös kormányban részt vegyenek.

A szocialista vezetők egyfelől megdöbbenek a Radikális Párt kommunista-ellenessége miatt, majd pedig akkor, amikor a pár napos kormányválságot követően Lebrun köztársasági elnök újra a korábban leköszönt Chautemps-t kérte fel kormányalakításra. A francia baloldali lapok, persze a szocialista *Populaire*, de a *Vendredi*²⁰ is élesen támadta a radikálisokat, amiért ők okozták mind a kormányválságot, mind a további jobbrtolódást. A *Vendredi* baloldali értelmiségiek sokszínű orgánuma volt, és e napokban e hetilap közzétett egy olyan értelmiségi nyilatkozatot, amelyet többek között aláírt Romain Rolland, Louis Aragon, André Malraux, Jean Guéhenno²¹ és Jean Richard Bloch is. E nyilatkozatban követelték, hogy az új kormány tartsa magát a népfrontpolitika alapelveihez.

¹⁸ Erről pontosan és részletesen lásd: *A népfront Franciaországban...* i. m.

¹⁹ A Matignon-megállapodásról lásd Évkönyv, 1984., 1986., *A Népfront Franciaországban...* i. m.

²⁰ A *Vendredi*-ről lásd Évkönyv, 1989.

²¹ Jean Guéhenno életútját lásd Évkönyv, 1991.

Az 1938. január 21-én megalakuló új Chautemps-kormány egyértelmű jobbbratolódást mutatott. Az új kormányban az SFIO már nem vállalt tárcákat. A külügyek irányítója Bonnet lett, és a kormányban a kulcsfontosságú tárcák élére a Radikális Párt jobbszárnyáról kerültek befolyásos politikusok.

A belpolitikai jobbbratolódást átszínezte egy igen lényeges külpolitikai esemény; 1938 februárjában Chamberlain brit miniszterelnök lemondatta Antony Eden külügyminisztert. Ez összefüggött Chamberlain általános „megbékeltetési” politikájával, azzal, hogy hitt abban, hogy Mussolinit „leválaszthatja” Hitlerről, míg Eden nem, ami kapcsolódott a spanyolországi eseményekhez, a „benemavatkozási” politika megítéléséhez. Eden lemondatása visszahatott Franciaországra és tovább erősítette a Bonnet képviselte irányvonalat.

Eden lemondatásáról Blum is azon nyomban cikket jelentetett meg a *Le Populaire*-ben, világosan átlátta a döntés és a változás jelentőségét, és azt is, hogy ennek milyen következményei lesznek azonnal Franciaországban.²² Aminek azonnal látványos jelei mutatkoztak a francia parlamenti vitákban is. A spanyol seb tovább égett, ekkoriban szólalt meg ez ügyben nyilvánosan Emile Vandervelde,²³ a Belga Munkáspárt (POB) hajdani gazdája és egyik megteremtője, a francia SFIO-ban pedig a Spanyol Köztársaság támogatásának híveként szólalt meg az SFIO néhány „nagy öregje”, így Alexandre Bracke²⁴ és Jean Longuet.²⁵

1938 elején, a második Chautemps-kormány napjaiban politikai, gazdasági és szociális téren egyaránt folytatódott a jobbbratolódás. A kormány betiltott egy nyíltszíni politikai nagygyűlést és tüntetést, amelyet a bebörtönözött Ernst Thälmann²⁶ kiszabadítása érdekében kívántak rendezni. Jelentősebb mozzanat volt, hogy az örök költségvetési egyensúlyt javító intézkedések jegyében a tőke érdekében hoztak rendelkezéseket, míg a szociális kiadásokat megkurtították. Chautemps az intézkedésekhez kérte Blum és az SFIO támogatását, ám ezt az SFIO nem adta meg, és nem felejtendő el, hogy ebben a kormányban az SFIO már nem vett részt, a felkérés ellenére. Chautemps a szocialista „nemre” hivatkozva másnap lemondott. A lemondás mögött azonban az igazi ok külpolitikai volt, már pontosan értesülhetett Hitler és a berlini kormány szándékairól, hogy végrehajtják Ausztria lenyelését, az Anschlusst.

A lemondást követően 1938. március 10-én megalakult a második Blum-kormány. Blum belpolitikai és főleg külpolitikai okokból is rendkívüli helyzetre hivatkozhatott és hivatkozott, amikor a kormányalakítást elvállalta. Az 1936-osnál szélesebb politikai összefogást remélt elérni, vagyis a középjobboldali, ha határozottan Hitler-ellenes meggyőződésű politikusoktól egészen a kommunistákig, egykorú megfogalmazások szerint Thorezig terjedő egységkormányt szeretett

²² Eden lemondásával kapcsolatban Blumnak több elemző cikke is megjelent a *Le Populaire*-ben, erről lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

²³ Vandervelde 1937-es idevágó nyilatkozatáról lásd Vandervelde naplóját az Évkönyv 2012-es kötetében. Vandervelde életútját lásd Évkönyv, 1991.

²⁴ Bracke életútját lásd Évkönyv, 1986.

²⁵ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

²⁶ Ernst Thälmann életútját lásd Évkönyv, 1974.

volna maga mögött tudni. Ehhez persze megszerezte saját pártjának támogatását is. Ez nem volt könnyű, az SFIO-ban többen és több csoportosulás más-más okokból opponálta az ilyen széles összefogást. Végül azonban egy rendkívüli szocialista párti választmányi ülésen Blum maga mellé tudta állítani a francia szocialisták többségét, ebben segítségére volt Jean Zyromski,²⁷ a párizsi és Szajna-megyei szocialisták baloldali vezéralakja.

A széles ívű egységkormány kialakításáról azon nyomban megindultak a tárgyalások, aminek sok epizódja és sok buktatója volt.²⁸ Lényegileg Blum a gondolathoz meg tudta szerezni a CGT, vagyis a szakszervezetek és a PCF támogatását, sőt rábólintott – hivatalosan – a Radikális Párt is. Ám az igényelt középbjobb és jobboldali politikusok és csoportosulások vezetői, noha a Blummal való tárgyalásokon (amelyek velük külön folytatódtak) ott voltak, kijelentették, hogy a PCF-el együtt nem hajlandók közös kormányban részt venni. Ezt viszont Blum azon nyomban elutasította azzal, hogy egy olyan pártot, amelyre másfélmillió francia szavazott, és amely a munkásság támogatását nagymértékben jeleníti meg, nem lehet kirekeszteni a „nemzeti egység” kormányából. (Döbbenetes, hogy a megfogalmazások és a mögöttük lévő tartalom hányszor és milyen erősen jelenik meg újra és újra, napjainkig.)

A francia jobboldal természetesen szintén nem volt egységes. Egyik markáns politikusuk, Reynaud többek ellenállásával szemben jelentette ki ekkor, a tárgyaláson és az Anschluss napján, hogy a mai napon nem Sztálin vonult be Bécsbe és nem Sztálin fenyegeti Prágát. Ugyanígy a katolikus körökben is voltak kifejezetten Hitler-ellenes gondolkodók és politikusok. Reynaud szavait másnap a *Populaire* is közölte, ám a politikai helyzet ettől nem változott, a jobbcentrum tömbje, amelynek a parlamentben 150 képviselője volt, végülis 5 ellenszavazat ellenében elvetette, hogy képviseltesse magát a Blum szorgalmazta egységkormányban.

Blum ezek után csak az 1936-os alapon tudta megalakítani kormányát, vagyis zömében szocialista–radikális kormány alakult, amelyben a kis USR (szocialista–radikális szövetség) is miniszteri posztokkal vett részt. A megalakulás másnapján a *Le Populaire*-ben erős hangú vezércikk jelent meg, amelyben leszögezték, hogy az SFIO nem ilyen „szűk” bázisú kormányt szeretett volna létrehozni, ám a tőke ellenállásába ütközött, amely ilyen feszült helyzetben is saját „egoista” érdekeit helyezte előtérbe a nagyobb érdekekkel szemben. Blum pedig, a kor legnagyobb médiaorgánumát igénybe véve, rádióbeszédben fejtette ki, hogy vállalnia kell a felelősséget, és úgy véli, hogy a nemzet többsége mögötte áll.

A kormányban néhány miniszter a helyén maradhatott: a szocialista Dormoy lett a belügyminiszter, Monnet a mezőgazdasági, a külügyminiszter új személy lett, a szocialistákhoz közelálló, a Népszövetségben otthonosan mozgó Paul Boncour, a közmunkaügyi tárca élére Jules Moch²⁹ került, a különböző tárcák

²⁷ Zyromski életútját lásd Évkönyv, 1996.

²⁸ Blum tárgyalásairól és az SFIO pártválasztmányának üléséről, vitáiról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

²⁹ Jules Moch életútját lásd Évkönyv, 1993.

összehangolására Blum Vincent Auriolt³⁰ kérte föl. A kormányba a miniszterelnök mellett négy államminiszter került, két radikális párti, egy USR és egy szocialista. A szocialista Paul Faure³¹ volt, aki az SFIO-ban nagyon befolyásos volt, ám Blummal szemben a pacifista irányzat legerőteljesebb hangadója volt.

A március 13-án megalakult kormányt Blum 1938. március 18-án mutatta be a parlamentnek, amely 369 szavazattal 169 ellenében szavazott bizalmat neki.

A kormány belpolitikailag is kedvezőtlen előjelek árnyékában kezdhetette meg munkáját. A jobboldal ereje és agresszivitása 1936-hoz képest megnőtt, a baloldali széttöredezettebbé vált, a szenátus pedig kifejezetten kihívóan ellenséges magatartást tanúsított. Ám, ami azonnal Blum nyakába szakadt, az a külpolitika volt, nevezetesen az Anschluss, és Blum első nyilatkozata is ehhez kapcsolódott.³² A nyilatkozat teljesen világos, nagyon határozott volt, jelezte, hogy Blum és a kormány átértézte és átlátta az Anschlussnak nemcsak osztrák, hanem nemzetközi jelentőségét, és ennek megfelelő békepolitikát sürgetett.

E korszakról az új külügyminiszter, Paul Boncour később megjelent önéletrajzában írt részletesen. Írt arról, hogy olyan helyzetben kezdte meg munkáját, amikor „Spanyolország már agonizált”, és jól átlátták, hogy Hitler már Prágát fenyegeti. A következtetést levonva Boncour március 14-én, már a kormány megalkulásának másnapján magához kérte a csehszlovák nagykövetet, és hangsúlyozta, hogy a hitleri fenyegetésekkel szemben Franciaország kitart szövetségi felelősségének vállalása mellett. Ez a francia vállalás úgy történt, hogy ezúttal Párizs tudatosan nem konzultált előzetesen Londonnal, nehogy Chamberlain visszafogja a francia kormány kezét.

A spanyol „ügyben” Boncour külügyminiszterként nyitotta meg a francia-spanyol határt, amivel bizonyos közvetlen segítséget is tudtak nyújtani a Spanyol Köztársaságnak. Emiatt az angol kormány azonnal tiltakozott nála, Boncour pedig később megjelent önéletrajzában megírja, hogy a határozott intézkedéseket csak úgy tehetette meg, hogy előzőleg Blumtól teljes felhatalmazást kapott. Miközben a hivatalos Párizs–London kapcsolat így valamelyest rosszabbodott, közben Párizsba érkezett a „megbékéltetési” politikát határozottan elítélő, lázadó konzervatívok csoportjának vezető személyisége, Winston Churchill. Vacsorát adott, melyre meghívta Boncourt is, Blumot is, és nagy elismeréssel szólt a párizsi lépésekről.

Ekkor Blum a kényes nemzetközi kérdések tisztázására külön „haditanácsot” hívott egybe, amelyen több miniszter és más szakértők mellett részt vett a francia vezérkari főnök, Gamelin tábornok is. Blum ekkor vetette fel a kérdést, hogy nyújthatnak-e nagyobb katonai segítséget a Spanyol Köztársaságnak, és mit tehetnek az éleződő, Hitler által provokált Csehszlovák „válság” ügyében. Gamelin minkét kérdésben bénító választ adott, a katonai erőviszonyokra hivatkozott, s

³⁰ Vincent Auriol életútját lásd Évkönyv, 1984.

³¹ Paul Faure tevékenységének, amely nagy ívű és sok ellentmondással terhes, nagy francia történeti irodalma van. Az Évkönyv következő kötetében visszatérünk életútjának ismertetésére.

³² Erről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

a lehetséges válaszokat több rendben alaposan megvitatták. Ennek során persze érintették mind a valószínű szovjet, mind a lengyel reakciókat.

E kérdésekben Blum a belpolitikai fronton is heves támadásokat „gyűjthetett be”,³³ miközben a legalább ennyire kényes és fontos szociális fronton Blum és a második Blum-kormány igyekezett valamit nyújtani a kiábrándult munkásság számára, hiszen az 1936-ban elért nem kellő béremeléseket elvitte az infláció. Most Blum és a kormány bérkorrekciókat ígért, aminek fedezésére a progresszív adózás eszközehez nyúlt, a 150 000 franknál többet keresők adóját 4%-ról 7-re kívánta felemeltetni.

Ezek voltak a szándékok, a kormány minden lépése új és új akadályokba ütközött, nemcsak külpolitikai vonatkozásban, hanem nagyon erősen hazai, francia szintén: a munkálatok szervezete nagyon harciasan lépett fel a kormány-nyal szemben, másfelől pedig spontán munkássztrájkok robbantak ki. A kormány ugyan számíthatott a nagyon sokszínű, de rokonszenvező értelmiségiek (régében ezt úgy írták volna, hogy haladó szellemű értelmiségiek, de ekkoriban ez nagyon igaz állítás volt) támogatására – ám ez nem ellensúlyozhatta a feltépődő sebeket és frontokat, így mindez együttvéve vezetett Blum és a Blum-kormány lemondásához.³⁴

LÉON BLUM

Blum beszéde második kormányalakításának előestéjén

(Részlet)

Ma reggel olyan esemény történt, amelynek jelentőségét, fontosságát nem kívánom túlbecsülni. Az SFIO pártvezetősége és pártválasztmánya (Conseil National) egyhangúan, vita nélkül, lelkesedéssel úgy döntött: minden pártot felszólít, hogy sorakozzon fel a köztársaság védelmére, a szabadság, a nemzet és a béke védelmére. A nemzetközi körülmények határozták meg ezt a döntést, nem pedig én. Az országoknak szükségük van nyugalomuk és idegeik megőrzésére. Ám a körülmények igazolják, hogy erre a felhívásra szükség volt. Megerősítem, hogy

³³ Minderről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

³⁴ Sajnos terjedelmi okokból nem tudom végigkísérni a második Blum-kormány rövid, de sok fordulót és megrázkódtatást megért tevékenységét, és a lemondást előidéző napok történeteit. Miként azt sem tudom felidézni, hogy a francia történeti irodalomban, illetőleg egyes brit történétírók akkor és később miként ítélték meg a Blum-kormány tevékenységét. Minderről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

már igazán szükség van arra, hogy ellenálljunk. A köztársasági elnök keresett meg ezekben az igazán súlyos órákban. Most minden demokratikus és köztársasági emberhez és szervezethez fordulok. Együttal minden országhoz fordulok, amelyek akarattából kívánok beszélni és cselekedni.

Uraim, ... most olyan órában fordulok Önökhöz, amelyek ritkán adódnak a parlament életében. Én olyan emberek sorából jövök, akik hosszú ideje szemben álltak Önökkel³⁵ politikailag és meggyőződéseink szétválasztottak bennünket. Most azonban olyan órákat élünk meg, amikor mindannyiunknak világosan és nyíltan kell beszélni. Ami engem illet, úgy érzem, hogy nagy kötelesség és feladat nehezedik rám, és el vagyok szánva arra, hogy a végsőig elmenjek ennek teljesítése érdekében... Ezen az összejegyzetelen sokan régóta ismernek, mások csak rövid ideje. „Újra megismétlem, én nem törekedtem arra, hogy kormányt alakítsak és nem is kívánok a kormány élén maradni.” Ezt mondtam és ezt megismétlem most azoknak, akiket korábban a legélesebben támadtam és akik ugyancsak ugyanilyen határozottan álltak velem szemben. Senki ne kételkedjen abban, hogy őszintén beszéltem. Ennek az értelméről én bizonyosságot tettem, amikor elmentem a köztársasági elnökhöz és az ő nagy meglepetésére, valamint Önök közül ugyancsak sokak meglepetésére, kijelentettem, hogy vállalom a feladatot... amiért oly szívósan küzdöttem korábban.³⁶ A köztársasági elnök ekkor megkérdezte tőlem, hogy nem tudnék-e megnevezni egy más személyt, aki alkalmasabb lenne a feladat megoldására. Én kijelentettem neki, hogy találja meg ezt az embert, és akkor én támogatni fogom, amennyiben ezt a tervet meg tudja valósítani... Ma délben vállaltam a feladat teljesítését és tudom, hogy az ellenzéki oldalon ez alkalomból szintén közös találkozót, megbeszélést tartottak. Én kész vagyok minden csoport vezetőjével találkozni és minden erőmmel azon leszek, hogy meggyőzzem őket..., hogy az a döntés, amit ma reggel hoztak, rossz volt. Rossz volt az ország számára, rossz volt az Önök számára is és ezt most újra megkísérlem kimutatni és bebizonyítani. Most a parlamenti frakciók egyes vezetőivel való találkozás helyett az Önök egész közös táborával szemben mondom ezt és igyekszem Önöket meggyőzni, hogy mi a közös feladatunk és kötelességünk.

Újra meg kell mondanom, hogy az Önök ma reggeli döntése³⁷ nagyon meglepett és elszomorított.

Forrás: *L'Oeuvre de Léon Blum 1937–1940*. Paris, 1965, 69–71.

³⁵ Blum e beszédet a középbjobb képviselői előtt tartotta meg e kritikus órákban, a kormányalakítás előtt.

³⁶ Itt arról a széles Népfreton túl egységekormányról volt szó, amelyet Blum oly kíváncsnak ítélt, amelyben a középbjobb képviselőit is bent kívánta látni, de a kommunistákat is.

³⁷ A középbjobb képviselői csoportjai elutasították, hogy egy olyan egységekfront kormányban részt vegyenek, amelyben a kommunisták is benne lennének. Ezt a feltételt azonban Blum utasította el. Így a második Blum-kormány ugyanolyan keretben jött létre, mint az első, 1936-os, vagyis szocialista vezetéssel, amelyben a radikális párt képviselői is részt vettek.

Léon Blum és más vezető francia szocialisták cikkei

(Részletek)

Jean Longuet:³⁸ A francia válság és a brit közvélemény

1938. január 21. A francia kormányválságot és következményeit elemezve a *Daily Herald*³⁹ megállapítja: Chautemps úrnak és társainak megvan a többsége, ám a kormány mégis Léon Blumtól függ, aki a maga részéről a legbiztosabban áll és a legkiegyensúlyozottabb Franciaországban... Ez a legvigasztalóbb ebben a nyomorúságos helyzetben, amikor úgy tűnik, hogy a Népfront a szakadás szélére került. A *Daily Herald* hangsúlyozza, hogy jelenleg minden a Radikális Párt és az SFIO együttműködésétől függ. Ám úgy tűnik, hogy jelenleg a Népfront nem tud egy stabil és szociálisan progresszív kormányt felállítani, és amely egyúttal szigorúan megerősítene a nemzetközi békét.⁴⁰

Longuet ezután a *Manchester Guardian*ből idézi a lap állandó párizsi tudósítójának, a kitűnően elemző Alexander Werthnek⁴¹ cikkét, aki ebben már megállapítja, hogy a jövő már Blum számára „dolgozik”, hangsúlyozza, hogy a Blum megfogalmazta megoldás lehetne a válasz a jelenlegi válság kihívására, vagyis egy olyan „széles kormány”, amely Reynaudtól Thorezig terjedne, ám szerinte jelenleg Reynaud túl sokat követel azért, hogy egy ilyen kormányba belépjen.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. január 21.

Alexander Bracke:⁴² A Chautemps-kormány a Népfronttal szemben

Bracke felidézi Chautempsnak a parlamentben elhangzott beszédét, amelyben jelezte a kommunistákkal való szakítását, amelynek alapján Bracke megállapítja, hogy Chautemps „tulajdonképpen szakít a Népfronttal”. Mindezt kíséri a gazdasági és pénzügyi válság... és a kormány lemondása zavart keltett minden politikai pártban. A válság igazán súlyos és mindenki megértheti a bizonytalan-

³⁸ Jean Longuet életútját lásd Évkönyv, 1986.

³⁹ A *Daily Herald* az LP központi napilapja.

⁴⁰ Ez a Radikális Párt jobbszárnya ellenében íródott, amelynek befolyásos vezetői a Hitlerrel és Mussolinivel való megbékélés hívei voltak.

⁴¹ Alexander Werth rendszeresen írt a *Manchester Guardian*ben, később könyvet is írt élményeiről, Franciaország ekkori történetéről. Werth megfigyeléseiről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

⁴² Alexander Bracke életútját lásd Évkönyv, 1986.

kodásokat... Mi, szocialisták úgy véljük, hogy minden erőnkkel támogatjuk a Népfront fennmaradását.⁴³

Forrás: *Le Populaire*, 1938. január 22.

Alexandre Bracke: A Népfront és a Népfront többsége

1934. február 6-a⁴⁴ jellegzetes fontos pillanat volt, amely kikristályosította az elmentéket az amorf francia állam életében a háború utáni Franciaország történetében. Azóta, vagyis 1918-tól mind bel-, mind külpolitikai téren ezek a különbségek és ellentétek fennmaradtak, s mindezek mögött ott húzódtak a szociális válóság ellentétei is. Az ismétlődő válóságok mögött is kirajzolódott egyfajta állandó törekvés a béke biztosítására és a munka és a munkások emancipálására.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. január 24.

J. B. Sévérac:⁴⁵ Ma

Tegnapelőtt a kormányon kívül⁴⁶ és a kormány ellen. És holnap? Annyi csalódás után... Húsz hónapja zajlott le az 1936 májusi választás, amely a legnagyobb dátum volt a háború utáni Franciaország életében.⁴⁷ Semmiféle álmom nem tűnt ekkor túl nagyra a nép számára és most is arra törekszünk, hogy ezeket megvalósítsuk. Ekkor mi, szocialisták álltunk a Népfront kormány élére. Ezt a munkások világosan láthatták is. Ezután sötét napok következtek, a töke újra összeszedte erejét, kihasználta hatalmát és támadásba lendült. Így következett be a nevezetes „szünet”,⁴⁸ majd következett a Radikális Párt vezette kormány korszaka, amelynek Chautemps állt az élén, amelyben a Szocialista Párt is részt vett, amíg be nem következett „az összeesküvés” a Népfront és a béke ellen.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. január 22.

⁴³ Bracke a *Populaire*-ben is megjelent írásának szövege eredetileg a parlamentben hangzott el és ezen a ponton – a *Populaire* beszámolója szerint – a baloldalon és szélsőbaloldalon nagy tapsot kapott.

⁴⁴ 1934. február 6-áról, az emlékezetes francia jobboldali fegyveres államcsíny-kísérletről bővebben lásd Évkönyv, 1974.

⁴⁵ J. B. Sévérac ekkor az SFIO főtitkár-helyettese, életéről lásd Évkönyv, 2011.

⁴⁶ Sévérac visszatul Chautemps lemondására, a Chautemps vezette kormány újraelakulására és az új kormányból a szocialisták kiválására.

⁴⁷ Az 1936 májusi választásról, a Népfront győzelméről magyarul bővebben lásd évkönyv, 1986.; *A Népfront Franciaországban...* i. m., valamint Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

⁴⁸ A „szünet”-ről magyarul bővebben lásd Évkönyv, 2012., valamint Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

Paul Faure:⁴⁹ Az osztályharc kapcsán

Gognoux úr, a francia munkálatók szövetségének a vezetője nem kíván beszélni az osztályharcról... Az osztályharc tagadása olyan régi, mint a világ, ám ez a tagadás teljes abszurditás. Ez a tagadás olyan, mintha a nappali fényt tagadnák. Ezt Gignoux úr jobban tudja, mint bárki más. Saját gyakorlata pontosan a munkálatók érdekeinek védelme, szemben az alkalmazottak és a munkások érdekeivel.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 4.

Paul Faure: A Népfront tovább él, folytatódik

... A reformok tovább folytatódnak, még gyorsabban, mint bármely más korszakban és bármely más országban. Egy olyan Európában, amelynek háromnegyede már a fasiszmus uralma alá került. A szocializmus egy nagy ígéret és ügy, a Népfront egy másik, de egy szocialista sem lehet közömbös a béke megvédése és az elért reformok megvédése kérdésében.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 14.

Az SFIO és a CGT egységfrontja

A Léon Blum által javasolt formula a széles egységfront kormányról „Reynaud-tól Thorez-ig” jelszó jegyében bizonyos meglepetést keltett. Jó néhány szocialista elvtársunkat is meglepte ez az új jelszó és formula, mert ez már nem a régi Népfront elveit tükrözi. Az új jelszó magyarázataként Jules Moch⁵⁰ fejti ki és erősíti meg, hogy az SFIO véleménye nem változott, a helyzet változott, de az SFIO ugyanott kívánja folytatni, ahol az első Népfront kormány Blum vezetésével a reformok útját megkezdte. Ám ahogy az SFIO vezetőségének januári ülésén meg kellett állapítaniuk, ez a jelszó a szocialisták, radikálisok és kommunisták közös kormányalakításáról a valóságban megvalósíthatatlan. A tények persze tények, de mégiscsak ez a formula lenne jelenleg az egyedüli megoldás a Népfront szellemében és mindenesetre tény, hogy a kommunisták sem utasították vissza, hogy miniszteri szerepet vállaljanak a kormányban és ezzel a felelősséget is vállalják egy ilyen kormány tevékenységéért.

⁴⁹ Paul Faure az SFIO egyik vezetője, életútját az Évkönyv következő, 2014-es kötetében közöljük.

⁵⁰ Jules Moch életútját lásd Évkönyv, 1993. Moch az SFIO egyik befolyásos vezetője, az 1936-os Blum-kormány minisztere volt.

Jules Moch írását azzal folytatta, hogy a jelenlegi külpolitikai helyzetben (vagyis az Anschluss árnyékában) egy Népfrent-kormány nem teheti meg, hogy „egy olyan pártot (vagyis a PCF-et – J. J.) taszítson ki a kormányból, amelynek ismerten nagy befolyása van a francia munkásosztályra.” Végül Moch hangsúlyozza, hogy az új Blum-formula nem jelent szakítást a Népfrent régi hagyományaival, ez biztosítja jelenleg a folytatást, különben nagy a veszélye egy olyanfajta családás bekövetkezésének, amely csak további éles jobbratulódáshoz vezetne. A biztosítékot pedig az jelenti, hogy jelenleg a legerősebb párt az SFIO, amelynek élén Léon Blum áll.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 19.

Alexandre Bracke: Berlin és London felé tekintve

Bracke e cikkében már Anthony Eden lemondatásáról ír, és felteszi az egyáltalán nem költői kérdést, hogy „Ebben a helyzetben mit tesz Franciaország?”.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 21.

Oreste Rosenfeld⁵¹ cikkében azt elemzi, hogy az angol külpolitika irányváltása, illetőleg N. Chamberlain politikájának megerősödése mit jelent és erre a francia politika hogyan reagál majd. Hangsúlyozza, hogy a Radikális Párton belül e tekintetben is milyen élesen ütköznek a felfogások. Az eredmény kétséges, mivel nem tudható, hogy Delbos vagy Flandin felfogása lesz-e az irányadó.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 23.

Alexandre Bracke hangsúlyozottan arról ír cikkében, hogy az SFIO soha nem fogja feladni a Spanyol Köztársaság támogatását. Bracke egyúttal érzékelteti, hogy e kérdésben Angliában a Konzervatív Párton belül is milyen viták és ellentétek éleződtek ki.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 24.

Léon Blum: Világos válasz

A francia parlamentben lezajlott külpolitikai vitanap meglehetősen zavaros eredményt hozott. Egy válasz azonban világossá vált. Mi ezt így tesszük fel. Iga-

⁵¹ Rosenfeld a *Populaire* külpolitikai rovatvezetője, Baltikumból származó, jól tájékozott, befolyásos külpolitikai szemleíró. Életútjának ismertetésére visszatérünk.

zi nagy esemény történt Nagy-Britanniában. Eden külügyminiszter lemondott, miután nem értett egyet miniszterelnökével, Chamberlaine-nel. Blum cikkének további részében hangsúlyozza, hogy Flandin és a francia középjobb azonnal támadásba indult és azt húzta alá, hogy az angol külpolitika megváltozott, „a realitások felé fordult”, míg Chautemps miniszterelnökként érdemben hallgatott és Blum pontosan ezért sürgette és követelte a világos választ, miszerint Párizs nem megy London, pontosabban Chamberlain után.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. február 28.

Paul Faure: A moszkvai per

Valamennyi vádlott vallott. Az egyik kivégzés a másik után. Húsz évvel ezelőtt a forradalom ugyanezekkel az emberekkel győzött. És most itt állunk egy ilyen eredménnyel. Az ítélettel kapcsolatban nem lehetnek kérdések, de mindezt ki tudja igazán megérteni? ...⁵²

Forrás: *Le Populaire*, 1938. március 4.

Az SFIO pártvezetőségének nyilatkozata: a Chautemps-kormány válsága és a miniszterelnök lemondása után a pártvezetőség felszólítja a párt tagjait, hogy „nagy éberséggel kövessék nyomon az eseményeket, és az országnak olyan kormányra van szüksége, amely megfelel az ország érdekének és érzéseinek”.

Forrás: *Le Populaire*, 1938. március 11.

1938. március 13.

Elsőoldalas nagy cikk üdvözli és közli, hogy Léon Blum alakított új kormányt a Népfront szellemében. Az aláírás nélküli vezércikk már leszögezi, hogy a középjobb nem adott támogatást Blumnak és az új kormánynak.

1938. március 13-i miniszterelnöki parlamenti bemutatkozó beszédéből részlet: „Én valamennyi francia nevében beszélek, akik meghallgatnak és megértnek.” Blum ezt követően utalt a rendkívüli nemzetközi helyzetre,⁵³ amelyet, mint mondta „én is és valamennyi miniszterem jól megértettünk”. Ezt ma reggel

⁵² A *Le Populaire* március 7-i számában újabb cikk elemzi a moszkvai pert és megállapítja, hogy Rikov (életútját lásd Évkönyv, 2012) és Christian Rakovszki (aki hosszú ideig a Szovjetunió párizsi követe volt) vallomásaiban nyilvánvaló, a tényekkel szembeállító állítások fedezhetők fel. Ezeket a lap fel is sorolja.

⁵³ Rendkívüli nemzetközi helyzet az Anschlusst jelentette.

az SFIO és a Radikális Párt is megértette és világosan kifejezésre is juttatta. A magam részéről én mindenki másnál is jobban megértettem, nagyon határozott és kemény elhatározással, amelynél semmitől és senkitől nem hagyom és nem hagyjuk magunkat megfélemlíteni. ... Beleütköztünk egyfajta szembenállásba, amit a magam részéről nem tudok megérteni. Mi olyan kormány vagyunk, amelyet az általános választójog alapján a nép többsége szavazott meg, és amely a nép többségének akarátát fejezi ki. Én ennek a népi akaratnak és lelkesedésnek kívánok megfelelni, amely a legértékesebb és a nemzet erejét fejezi ki. A történeti pillanat veszélyes. Mi látjuk, hogy Franciaország milyen helyzet elé került. Látjuk azt a felelősséget is, amely ránk nehezedik és azt a feladatot, amelynek minden kése-delem nélkül meg kívánunk felelni, okosan, bölcsen, ámde nyugodt elhatározottsággal és szilárdsággal. A mi célunk ugyanaz, mint amely 1936 júniusában⁵⁴ volt.

Forrás: Le Populaire, 1938. március 14.

ANTONIO ELORZA

'36 júliusa: túlságosan is közeli⁵⁵

Az 1929 és 1945 közötti korszak megrázkódtatásai minden érintett országban súlyos problémákat okoztak a történelmi emlékezetben, és nem csak a történetírásban. Ez a legelső dolog, amelyet a polgárháború 75 évfordulója kapcsán ki kell emelni. Az a különösen tragikus forma, ahogyan ezt országunk átélte, indokolni látszik azt a Fraga féle megállapítást, hogy *Spain is different*,⁵⁶ ámde Németország a náciizmus felülkerekedésével, Lengyelország vagy Ausztria az őket ért invázióval, illetve megszállással, vagy Franciaország állandó nyugtalan lüktetésével, amely végül szintén invázióba torkollt, ugyancsak valamennyien különbözőképpen élték meg a kort. A harmincas évek Európájára a fasiszmus megál-líthatatlannak látszó előnyomulása nyomta rá a bélyegét. Meghatározó volt ez Spanyolország számára is, a maga belső krízisével, amelyet az általunk jól ismert végeérhetetlen diktatúra vélt megoldani.

⁵⁴ Utalás a Blum vezette első Népfront kormány megalakulására. A dokumentumokat össze-állította és jegyzetelte Jemnitz János. (Sajnos terjedelmi okokból a *Populaire* következő cikkei, amelyek végigkísérik a második Blum-kormány mindennapjait, e kötetben nem tudjuk bemutatni.)

⁵⁵ A szerző a madridi Complutense Egyetem professzora, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Bizottságának tagja, kötetünk sokszoros szerzője. A magyar olvasó számára gondot okozható hivatkozásaihoz szerkesztői jegyzeteket készítettünk.

⁵⁶ „Spanyolország más”. Manuel de Fraga Iribarne – a spanyol kemény jobboldal veterán politikusa, egykori, 1976 utáni vezetője. Többszörös miniszter és miniszterelnök.

Ami Spanyolország esetében valóban egyedi, az a múlttal való elszámolás jelenlegi, rendkívül rossz helyzete. Másutt, az első időszak után az érintett országok ilyen vagy olyan módon, egyszerűsített elbeszélésekkel próbálták kezelni sebeiket, hogy ne kelljen együtt élniük a nagyon közeli múltnak ezekkel az árnyaival, például a német lakosság felelősségét elválasztva a náciizmustól, vagy Franciaországot, Olaszországot egyértelmű ellenálló társadalmakként mutatva be. Eljött az idő, hogy a történeteket teljes bonyolultságukban mutassák be. Ez az, ami Franciaországban olyan filmekben nyert ábrázolást, mint Malle *Lacombe Lucien*, vagy Marcel Ophüls *Le chagrin et la pitié* (Bánat és szánalom) című alkotásai. Felszínre jött Mitterrand szennyese⁵⁷; Németországban megjelent Goldhagen *Verdugos voluntarios*⁵⁸ című könyve, Olaszországban pedig elismerték, hogy 1943–1945 között, a német megszállás alatt vérbeli polgárháború is folyt, az ellenállók és a Mussolinit támogatók között. Miután – olykor kemény viták után, mint a németországi Historikerstreit⁵⁹ volt – kialakult a valóságghú történelmi kép, beállt bizonyos fokú megnyugvás, amelyben azért nyugtázták ezeknek a súlyos éveknek a demokratikus tartalmi elemeit is.

Mindez Spanyolországban nem történt meg. E tekintetben a felelősség bizonyosan nem a – különböző irányzatú és eltérő területeket kutató – történészekre hárul. A pozitív teljesítmények között utalnék Ángel Viñas szinte rendőrségi precizitású vizsgálódásaira Balmes tábornok valószínűleg francóista háttérű meggyilkolása ügyében a Kanári szigeteken, a marokkói felkelés előestéjén, ami azt sugallja, hogy egy nappal előre kellene hozni a felkelés évfordulójának a hagyományos dátumát. (Ez újabb fehér foltot tüntet el a hadban álló Köztársaság általa rekonstruált történetének képén.) Más oldalról említhetők González Calleja kutatásai a nyílt erőszak történetéről.⁶⁰

Diszkrét formában a Történelmi Emlékezet Törvénye felkínált egy állami szintű segítséget, hogy helyreállítsák azt az egyensúlyt, amelyet a demokratáktól megta-

⁵⁷ Elorza arra utal, hogy Mitterrand 1981-es elnökké választása után előszedték a Vichy-i korszakban vállalt kormánytisztviselői állását, illetve házasságon kívül született lányának eltitkolását, nemrégiben pedig (2010) egy, az algériai háború idején állítólag aláírt kivégzési parancsát. (Le Monde 2010. október 15.)

⁵⁸ „Önkéntes hóhérok” – a világháború keleti frontján végrehajtott német tömeggyilkosságok szereplőiről van szó, akikről a szerző kimutatja, hogy zömmel egyszerű munkások és kispolgárok, netán korábbi szervezett dolgozók voltak.

⁵⁹ Historikerstreit – a német Ernst Nolte megnyilvánulásai által az 1970-es évek elején kirobbantott heves történelmi-politológiai polémia. Nolte kétségbe vonta a náciizmus összefüggését a német nagytöke céljaival és erőivel.

⁶⁰ Amado Balmes tábornok a Kanári-szigetek Las Palmas de Gran Canaria-i katonai körzetének főparancsnoka volt. A későbbi hivatalos francóista beállítás szerint maga is kapcsolatban állt a felkelést előkészítő tábornoki csoporttal, és fegyvertisztogatás közben lőtte gyomron magát. Feltűnő azonban, hogy utóbb sohasem szerepelt a rendszer katonái „dicsőségstábláin”. Mindenesetre Franco tenerifei állomáshelyét az ő temetésére hivatkozva hagyta el, ahova nem érkezett meg, ehelyett a marokkói Tetuánba sietett, hogy ott felkelő társaihoz csatlakozzon. – Eduardo González Calleja spanyol történész munkáiban a spanyolországi politikai erőszak történetét dolgozza föl. Elorza itt nyilván Fernando del Rey Regullóval együtt írott könyvére utal. (La defensa armada contra la revolución. Una historia de las „guardas cívicas” en la España del siglo XX. CSIC, Madrid, 1995.)

gadtak, az ebben a tragikus történetben játszott szerepük tekintetében. Ez közelebbről a sír nélkül elkapart meggyilkoltakra vonatkozik.⁶¹ A francóista megtorlás előzetes, évtizedekig tartó, a genocídium megtörténtét megerősítő, aprólékos kutatáson alapuló vizsgálatát a leszármazottaknak az az erőfeszítése követte, hogy hozzájussanak hozzátartozóik maradványaihoz, akik a Franco által 1935 novembere óta hangoztatott „sebészi művelet” áldozatául estek. Ehhez már csak Ian Gibsonnak az a kezdeményezése kellett, hogy az igazság és a *fájdalom* mindenkit megillessen, és mindenki osztozzon benne, legyenek az áldozatok a *tizenhárom rózsza* perének kivégzettjei vagy a madridi Cárcel Modelo és Paracuellos halottai.⁶² E tekintetben Manuel Azaña adta meg az útmutatást⁶³, amelytől a baloldalnak sohasem szabadott volna eltérnie. A *felelősség* kérdése persze más.

Súlyosabb ennél, hogy jobboldalunk széles szektorai, miközben a spanyolok megbékélésének jelszavával harcolnak a Történelmi Emlékezet Törvénye *ellen*, nem tudnak jobbat kitalálni, mint a francóisták érveinek ismételtetését, hogy törvényesítsék a katonai lázadást. Garzón⁶⁴ sátánizálása, vád alá helyezésének ezt követő ünneplése, 1936 olyan víziójának a jegyében folyt, amely már azt sugallta, hogy hangoztatói a győzők oldalán sorakoznak föl. A Köztársaság politikájának, terveinek és kudarainak bármely elemzését azzal helyettesítették, hogy elejétől a végéig a rémtettek múzeumaként mutatták be. A fellázadt tábornokoknak az első perctől elkövetett bűnös cselekedetei meg sem jelennek a térképen. Hiszen Gil Robles vagy Calvo Sotelo⁶⁵ mindössze egy történelmi szükséglet eszközei

⁶¹ A 2007. december 26-án elfogadott törvény (Ley de Memoria Histórica) lehetőséget ad a meggyilkolt, tömegsírbá temetett köztársasági családtagjainak, hogy kezdeményezzék a halálos ítéletek érvénytelenítését (ha egyáltalán voltak), hogy segítséget kapjanak hozzátartozóik tetemének felkutatásához és méltó elbúcsúztatásához. (Ley 52/2007 de 26 diciembre, *Boletín de Estado Oficial*, núm. 310/2008., 53410–53416. o.).

⁶² Ian Gibson angol történész azzal szerzett hírnevet, hogy sokéves kutatásokkal közelebb jutott Federico García Lorca meggyilkolásának a rejtélyéhez. A „*tizenhárom rózsza*” egy korai, naiv, a vereség utáni hónapokban serdülő lányok által létrehozott köztársasági ellenálló csoport kivégzett gyermeklányaira utal. A *Cárcel Modelo* (Mintabörtön) őrizte 1936-ban a madridi lázadás során a köztársasági hatóságok által lefoglaltakat, akik börtönlázadást kíséreltek meg. Ennek résztvevőit gyorsított eljárással kivégezték. *Paracuellos de Jarama* – a felkelő csapatok közeledtére a politikai foglyok egy csoportját a köztársasági hatóságok távolabbi helyre próbálták szállítani, ám útközben helyi köztársasági érzelmű fegyveresek az örök ellenállása dacára lemészárolták őket. (Ezt Ernest Hemingway is leírta „Akiért a harang szól” című regényében.)

⁶³ Azaña még a polgárháború kellős közepén fejtette ki – irodalmi formában – elgondolásait a spanyolok megbékéléséről. (La velada en Benicarló. Diálogo de la Guerra de España. Alianza, Madrid, 1971.)

⁶⁴ Baltazar Garzón ügyész hosszabb ideje a diktatúra által elkövetett bűnök legszigorúbb üldözője. Többek között ő érte el, hogy Augusto Pinochet korábbi chilei diktátort Angliában őrizetbe vegyék. 2011-ben hatáskör-túllépés gyanújával, szélsőjobboldali feljelentés alapján vizsgálat folyt ellene, amelyben 2012 februárjában első fokon elmarasztalták, sőt el is tiltották hivatása gyakorlásától, bár néhány héttel később a Legfelső Bíróság –egyelőre hivatalába való visszahelyezése nélkül – fölmentette.

⁶⁵ José María Gil Robles az 1933–1936 közötti évek jobboldali katolikus pártjának (CEDA), Rafael Calvo Sotelo a Spanyol Megújodás nevű, akkori szélsőjobboldali monarchista pártnak a vezére volt.

voltak, amely arra kötelezte őket, hogy teremtsenek rendet, a haza jó polgárai, akik mint jegyzők, kezükbe vettek egy bűnügyet, amelynek a kiküszöbölése azután a kard feladata volt.

Az európai fasizmusokról, a Németországban vagy Ausztriában történekről, mindarról, amit az a jobboldal akkor javasolt, és a gyakorlatba ültetett át, a falangista pisztolyosokról egy szó sem hangzik el. Mint ahogy lehetne beszélni azokról a filmkockákról is, amelyek azt a bűncselekményt mutatják be, ami Calvo Sotelo életébe került. Elsősorban megtehetnék ezt a kor szocialistái. Így azonban ellenfeleik két madarat lőhetnek egyszerre: rombolhatják a PSOE mint párt demokratikus képét, és helyettesíthetik annak a szervezetnek (és örököseinek) demokratává retusált képével, amely kitervelte és végrehajtotta a politikai bűncselekményt. Úgyhogy az európai demokratikus jobboldallal összevetve sajnos valós a szlogen: *Spain is different*.

Forrás: Julio del 36: demasiado cerca. *El País com*, 2011. július 18.

JEMNITZ JÁNOS

A genfi kanton Svájci Szocialista Pártja (Parti Socialiste de Suisse) az 1930-as években – és Leon Nicole

E kanton szocialista pártjának élén Léon Nicole állt, akiről a svájci párt 1990-ben megjelent *Száz év a svájci szocialista párt életében*⁶⁶ című kiadványában hangsúlyosan írták, hogy Nicole személye, befolyása és értékelése egészen „napjainkig”, vagyis a száz év áttekintésének megjelenéséig feledhetetlen és gondolatokat, vitákat ébresztő. E kötet szerzői is hangsúlyozzák, hogy Nicole életútját, aki karizmatikus vezető, kitűnő szónok volt, aki nagy tömegeket tudott fellelkesíteni –svájci szerzők is nehezen tudták feldolgozni; kevés írásos forrás maradt meg a mozgalomban való feltűnéséről, levelezéséről, magánéletéről. Nicole egyúttal kitűnő publicista volt. Sokszor írt éles, kritikus sorokat a burzsoáziáról, gyakran nyúlt a szatíra eszközeihez és sokszor állt botrányok és sajtóperek keresztútjében. Többször elítélték. Stílusa és politikája megosztotta a genfi szocialistákat, az ő radikalizmusa élesen ütközött a mérsékeltebbek irányzatával. (Jóval később, 1952-ben Leon Nicole-t kizárták a svájci Munkáspártból /Parti du Travail/).

Nicole személyiségéhez hozzátartozott – ahogy a svájci szerzők írták – „autokratikus és diktatórikus” vezetési stílusa, nem tűrte az ellentmondásokat, ami

⁶⁶ Un itinéraire politique. A travers le socialisme en Suisse romande, Lausanne, 1990.

persze egy olyan demokratikus hagyományokkal rendelkező pártban, mint a PSS, nagyon szokatlan jelenség volt. A százéves ünnepi kötet szerzői hangsúlyozták, hogy Nicole sosem volt kommunista, de a PSS problémáit növelte, hogy Nicole teljesen kritikátlanul írt és beszélt a Szovjetunióról, a legnagyobb elismeréssel. Nicole kétségtelenül baloldali szocialista volt, akit az is elválasztott és visszatartott a kommunista párttól és mozgalomtól, hogy erős volt benne az individualizmus, a pártfegyelem megtagadása és egyfajta anarchizmus, aminek a svájci munkásmozgalomban mély és nagy hagyományai voltak.

Nicolenak volt egy Genfben megjelenő napilapja, amely kezdetben *Le Travail* (A munka), később *Le Droit du Peuple* (A nép joga), még később a *Voix Ouvrière* (A munkások szava) címen jelent meg és a svájci kortársak, illetve szerzők szerint e lapok egyúttal lehetőséget kínáltak Nicole számára, hogy saját szerepét és személyiségét is „fényezze”. Az újságok természetesen közölték Nicole beszédeinek és parlamenti felszólalásainak szövegét. A lapokban egyúttal megjelentek Nicole fotói is, és még azt is jelezték, hogy parlamenti felszólalásait mikor szakították meg a tapsok.

Az életút hosszú volt, befolyása is hosszú ideig volt jelentős, és ez az életút a kortársak szerint nem volt mentes ellentmondásoktól. A munkások közül emelkedett ki, a munkások ügyéhez mindvégig hű maradt, de míg kortársa és ifjabb kritikátlan híve, Pierre Jeanneret megjegyezte, szereplését végigkísérték a hiúság jegyei.

Léon Nicole 1887-ben született paraszti családban, a jura-i Vaudois kantonban – ez is magyarázza, hogy mindig nagy rokonszenvvel szólt a svájci parasztokról. Élete során először 1905 után a saint-galleni iskolában tanult, majd különböző városokban a postán dolgozott. 1909-ben Baselben lett a Szocialista Párt tagja. Két évvel később költözött át Genfbe. Itt bontakozott ki életének teljes politikai karrierje. Genfben bekapcsolódott a postások szakszervezetének tevékenységébe és abban komoly népszerűsége tett szert. 1919-ben a szervezet országos főtitkára lett. 1921-ben lett a Svájci Szocialista Párt (a PSS) genfi szervezetének vezetője, ekkor lemondott szakszervezeti tisztségéről. Nicole részint szindikalista és baloldali szocialista meggyőződése alapján utasította el, hogy a Kommunista Internacionáléhoz csatlakozzon. 1922-ben vette át a szocialista *Le Travail* című napilap vezetését. 1923 és 1925 között súlyos tbc-s betegséggel kínlódott. Hét hónapig volt kórházban, amit kihasznál sokrétű önképzésére. A tbc mellé cukorbeteg is lett és a hallása is erősen romlott. Mindez nem könnyítette meg politikai tevékenységét. 1932-ben politikai tevékenysége miatt a genfi kantoni kormányzat börtönbüntetésre is ítélte, majd 1933 és 1936 között az úgynevezett vörös Genf életében játszott nagy szerepet és a genfi szocialista pártszervezet élén sűrűlött a PSS országos vezetésével, amit nem tartott elég radikálisnak.⁶⁷

Forrás: Un itinéraire politique. A travers le socialisme en Suisse Romande. La vie du Dr. Maurice Jeanneret-Minkine. Lausanne, 1990, 259–263.

⁶⁷ Nicolenak még 1945 után is volt jelentős rendhagyó politikai pályafutása. 1965-ben halt meg.

A Svájci Szocialista Párt (PSS) születésének centenáriuma Svájcban több könyvet is megjelentettek. Ezekben természetesen érintik a PSS hosszú történetét, beleértve a latin nyelvű Svájc (Suisse romande) pártszervezeteinek történetét. Az egyik idevágó tanulmány Pierre Jeanneret tollából éppen e régió történetével, az ottani belső pártharcokkal és szakadásokkal foglalkozik, és így természetesen foglalkozik Nicole személyiségével és szerepével is.

Forrás: *Cent ans de Parti socialiste suisse 1888–1988*. Lausanne, 1988. A gazdag tanulmánykötetben Nicole és a genfi pártszervezet szempontjából fontos tanulmány szerzője Pierre Jeanneret. Írásának címe: *La scission de 1939 en Suisse romande*.

A Szocializmus cikkei 1938-ból (Részletek)

Historicus (Rónai Zoltán): A háború árnyékában

Közelgő viharok előszele volt érezhető a francia szocialista párt royni kongresszusának levegőjében. A népfront győzelme után a francia szocialista párt háromféle politikai magatartást tanúsít. Egyszer körülbelül egy évig, másszor körülbelül egy hónapig vezeti a népfront kormányát. Majd részt vesz a népfront kormányában, de nem mint a kormány vezető pártja, hanem mint egyik fontos frakciója annak a kormánynak, amelyet a kommunisták kivételével a népfront többi pártjai alakítanak. Mikor ezek a kísérletek nem válnak be, a kormányon kívül ellenőrzi a kormányt, de nem tagadja meg tőle következetesen támogatását.

Ezt az utóbbi magatartást védte Blum⁶⁸ és a többség többi vezetője a royni pártgyűlésen.

Miért nem vehet részt a szocialista párt a kormányban? A parlament balra, de a szenátus jobbra tolódott. A szocialisták polgári népfrontbeli partnerei a szenátus ellen nem akarnak késhegyig menő harcot folytatni. A szenátus akadályokat gördít az olyan szocialista szellemtől átitatott gazdasági politika elé, amely összhangban volna a Blum-kormány nagy cselekedetével, a szociálpolitikai forradalommal. Amint a pártgyűlés egyik szónoka, Moch⁶⁹ mondotta: nehéz szocialista szociálpolitikát liberális gazdaságpolitikával együtt csinálni.

⁶⁸ Erről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *Léon Blum...* i. m.

⁶⁹ Moch életútját lásd Évkönyv, 1993.

De miért nem megy ilyen körülmények között a szocialista párt nyílt ellenzékbe? A párt Zyromski⁷⁰ vezette szárnya, ha nem is akarja még ezt az egészen éles ellenzéki küzdelmet, ennek előkészítését kívánja. A „forradalmi baloldal”, a pivertisták⁷¹ a mai rezsim ellen a legélesebb harcot hirdetik. A párt többsége kritikát, ellenőrzést, ha kell, harcot, de semmi esetre sem mindenáron való ellenzékieskedést, feltétlen kormánybukást kíván.

Miért nem? Mert háborús veszedelem van. S ami háborús veszedelem idején fokozott veszélyt jelent: fasiszta veszedelem. Ilyen körülmények között a népfrontot kell összetartani. A radikális pártot – hirdeti Blum – nem szabad szétzúzni, nem szabad elemeire bontani, hanem meg kell óvni a baloldali politika részére.⁷²

Forrás: *Szocializmus*, 1938. június, 285–286.

Ernst István: A süllyedés könyve

Amennyire becsületes és igaz írás Anna Seghers⁷³ új regénye (*Die Rettung*. Querido Verlag, Amsterdam), épp annyira szomorú és lehangoló is. Nem csupán azért, mert egy, üzembeszünetés folytán kollektív munkanélküliségbe zuhant bányásztelep életéről szól. Ha a súlyos helyzetbe került emberekben él az osztálytudat, az együvé tartozás és a közös harcok vállalásának szelleme, a hasonló témájú könyv még felemelő, reménykeltő olvasmány is lehet. De Seghers figuráiból éppen ez a szellem hiányzik. Fel kell tételeznünk, hogy az író jó ismerte a weimari Németország dolgozóit. A bekövetkezett fejlemények, a bukás is, sajnos, őt igazolják.

Forrás: *Szocializmus*, 1938. június, 303.

Mónus Illés: Otto Bauer

Július 4-re virradó hajnalban, Párizsban meghalt Otto Bauer, az osztrák és a nemzetközi szocialista és munkásmozgalom egyik legtehetségesebb, egyéniségé-

⁷⁰ Zyromski életútját lásd Évkönyv, 1996.

⁷¹ M. Pivertől sajnos az Évkönyv eddig nem írt életrajzot, ám Pivert lapjáról, a *La Gauche Révolutionnaire*-ről 1988-ban igen, amelyben részletesen jelentek meg Pivert írásai.

⁷² Blumnak, és ebben az esetben Blumot magyarázva és követve Rónainak is még illúziói voltak; sem a Radikális Pártot, sem a középosztályt nem lehetett megtartani a baloldal és a szocialisták számára, csúnya lebomlás kezdődött. (Ennek nagy irodalma van franciául és más nyelveken.)

⁷³ A. Seghers életútját lásd Évkönyv, 2002.

vel kimagasló vezetője. Otto Bauerrel egy vezetői generáció halt ki, melynek már csak ő volt egyedüli képviselője...⁷⁴

(Otto Bauer személyét azóta jócskán elfelejtették, tudtommal nem sok új írás jelent meg róla, Kerekes Lajos ugyancsak már nem teljesen friss Ausztria-történeteit leszámítva. Fájóbb az, hogy Bécsben megjelent Bauer írásainak – úgy tudom – nyolc kötetes válogatása, amely nemcsak hogy magyar nyelven nem került bemutatásra, hanem, ha nem tévedek, könyvtárainkban sem olvasható. Megjegyzendő, az Évkönyv Bauer születésének 100. évfordulóján, 1981-ben közölt róla életrajzot. Ennek akkor nemzetközi visszhangja is volt, a bécsi *Wiener Tagebuch* is megemlékezett róla, sőt a *Tagebuch*-ból tudhattuk meg, hogy a PCI vezetői is ezt megtették. E tényhez hozzátartozik, hogy ebben az időben volt az eurokommunizmus felfutásának a hőskora. Mindkét helyen úgy hihették, hogy az Évkönyvben való megjelenés az MSZMP felső sugallatára történt – ami persze egyáltalán nem így volt.)

⁷⁴ Mónus Illésnek ezt az írását teljes egészében közli a *Szocializmus 1906–1938* című kötet (szerkesztette Jemnitz János és Schlett István), Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.

FRANCIAORSZÁG ÉS A FRANCIA MUNKÁSMOZGALOM 2010–2012

Mit jelent az AUBRY név?

– Szociáldemokrácia? Baloldali „credo”? Etatista? Pragmatikus?

35 év mozgalmi élet. A PS főtitkára sohasem volt a szocializmus teoretikusa. A szintézis egy új „terméke” az analízis.

Levetette a Solferino utcai PS székházban összes elődje fényképét, amelyek a nagy lépcsőházat díszítették. De még nem helyeztette el a magáét. Martine Aubry másfél évvel vitatott, főtitkári posztra történt megválasztása után belefogott az öreg szocialista ház felújításába, a földszinttől a padlásig. A nehéz kezdetek után egy bizonyos stílust, egy elképzelést (image) honosított meg. Igen, de milyet?

„Maga csak azt írta meg rólam, hogy én egy piszkavas, egy balos és mi még... ja, igen, irrealista vagyok!” – tréfálkozik Martine Aubry, amikor felteszik neki a kérdést, ironizálva azokkal a kritikákkal, amelyeket a becsmérlők tesznek fel neki.

60 éves korában senki sem születik politikusnak. A PS főtitkára a szocializmus megtestesítője, egy élet eredménye. „Egy szociáldemokrata, egy meggyőződéses európai, aki nagyon hisz a tömeg erejében, „keveréke egy adminisztratív kultúrának és egy önkormányzati szocializmusnak”. „A konkrétumokhoz és még inkább a tervekhez van vonzalma, jobban, mint a doktrínákhoz”. Hajlama inkább az irodalom és nem az esszé felé vonzza. A főtitkár egyetlen modellel sem azonosul. „Azt nem tudom, kihez szeretnék hasonlítani, de azt igen, hogy kihez nem” és itt Bill Clinton vagy Tony Blair nevét említi...

Bonyolult egyéniség. Martine Aubry szociáldemokrataként gondolkodik, de szocialistát¹ mond” – állítja róla öreg barátja, Alain Minc.

„Megértette, hogy nem lenne elegendő a szociáldemokrácia öreg receptjeit visszahozni, hanem a neoliberais rendszer alternatíváját kellene javasolni”.

Matthieu Croissandeau

Forrás: De quoi Aubry est-elle le Nom? *Le Nouvel Observateur*, 2010. június 10–16.

¹ A francia szocialista mozgalomban mindenki, így a párt nagyjai mint Jaurès és Léon Blum is szocialistának tartották és nevezték magukat, nem pedig szociáldemokratának. Ez a párt jellegéhez tartozott. (A szerk.)

Az Antikapitalista Párt szóvivője a 4 igazság című adásban

Olivier Besancenot volt ezen a reggel Roland Sécard szerkesztő vendége.

Elsőként a tuniszi helyzetről kérdezték, amelyről az volt a szóvivő véleménye, hogy a baloldal nincs ott a hatalomban. Majd Sarkozy elnök legutóbbi sajtóértekezletére tértek át, amelyről kijelentette: semmit sem vár a francia kormánytól, mivel mély a gazdasági válság, folytatódik a liberális politika és a bankok spekulációja.

Ezután Jean Mélenchon 2012-es elnökjelöltségéről esett szó, amelyről megjegyezte: ehhez a baloldal egységére van szükség. Szó esett O. Besancenot esetleges elnökjelöltségéről is. Röviden így válaszolt: júniusban majd meglátjuk.

Végül Marx tanainak időszerűsége iránt érdeklődtek, amelyre „igen” volt a válasza, majd mosolyogva mutatta meg Marx művének legfrissebb kiadását, a képregényben megjelent *Tőkét*.

Forrás: A francia televízió 5. csatornájának 2011. január 24-i adása nyomán.

Közli: Havel Józsefné Sziki Vilma

Franciaország szomorkás, rossz hangulatú ország (Részlet)

... A Szocialista Párt reménykedhetne a felerősödésben. De a francia rossz hangulat átszeli a francia politikai pólusokat. A szocialisták úgy tűnnek, hogy meg vannak osztva, és nem érzékelik a valóságot. Egyedül az FN² virágzik az új vezér, Marine Le Pen vezetésével... Úgy tűnik, mintha Marine Le Pen ugyanúgy lekörözhetné a 2012. évi elnökválasztáson N. Sarkozyt, mint ahogy apja megtette ezt 2002-ben Lionel Jospin szocialista miniszterelnökkel.³ A franciák kételkednek politikai vezetőikben, a francia gazdaság lassan javul, a GDP ebben az évben 1,7%-kal emelkedett, szemben a német 2,5%-kal. A munkanélküliség a maga 9,6%-ával magas és még rosszabb a helyzet a 25 éven aluliak körében. A dolgozók a kemény adózás miatt úgy érezhetik, hogy Franciaországban van ennek el-

² FN – Front National – a francia szélsőjobb pártja.

³ A 2002-es elnökválasztásról lásd Évkönyv, 2002–2003.

lenére az egyik legerősebb szociális rendszer. A középosztály azonban megnyomorítottnak érzi magát. A PS változatlanul azt hirdeti, hogy a nyugdíjkorhatárt visszaállítja 62 évről 60 évre.

Forrás: Reforming gloomy France. *The Economist*, 2011. április 23–29.

Jack Lang Mitterrandról szóló új könyvéről és a líbiai helyzetről

Az *Internationales* című vasárnapi műsorban, ezen a héten J. Lang PS képviselő, az ENSZ melletti jószolgálati küldött és Mitterrand egykori kulturális minisztere volt a vendég.

Xavier Lambert főszerkesztő, miután részletesen ismertette a PS képviselő politikai pályafutását, megkérdezte: van-e nosztalgiája Mitterrand kora után.

J. Lang válasza: Természetesen, mint ahogyan de Gaulle kora iránt is. A most megjelent, François Mitterrandról és élete töredékeiről szóló könyvem is bizonyítja, hogy nagyformátumú reformer volt, aki a rádiót és a televíziót, a múzeumokat korszerűsítette. Szükség van a nagy nemzeti kultúrára. A politikusoknak pedig bátorságuknak kell lenni ahhoz, hogy kiálljanak elgondolásaik mellett.

Kérdés: Mitterrand öröksége mit jelenthet a 2012-es elnökválasztásra?

J. Lang válasza: Nem vagyunk monarchia. Laurent Fabius bizonyos gondolatokat hordoz a korból, Dominique Strauss-Kahn (DSK)⁴ pedig a PS körében nemcsak népszerű, hanem nagy pénzügyes is.

Kérdés: Megismétlődhet-e a korábbi választás, vagyis N. Sarkozyt kiütheti-e az elnöki székből a szélső jobboldali M. Le Pen (FN)?

J. Lang válasza: Az FN-re csupán Franciaország északi vidékén szavaztak, ott is csak a rasszisták és a szélső jobboldaliak. De figyelni kell arra is, hogy a népi választó sem szavaz okvetlenül a baloldalra. Újabb az is megfigyelhető, hogy az Európai Unióban – így Hollandiában, Magyarországon – szélsőséges, felháborodott rétegek ütötték fel a fejüket, és érezhetően csökkent a politika iránti érdeklődés. Az európai mozgalmakat illetően Sarkozy jó szereplő, azonban a PS követeléseit illetően, így a szociális igazságosság, a beígért vásárlóerő növelése kérdésében sikertelen, sőt kifejezetten rosszul mennek az iskolai ügyek.

Kérdés: Hogyan ítéli meg Franciaország szerepét Líbia esetében?

J. Lang válasza: Változásra van szükség, Kadhafinak távoznia kell. A francia kormány álláspontjával egyetértek.

⁴ Strauss-Kahn utóbb – zavaros magánügyei miatt – kimaradt a lehetséges elnökjelöltek közül.

Kérdés: Mi az oka, hogy oly szenvedélyesen ragaszkodik ahhoz, hogy a hatalomban maradjon?

J. Lang válasza: Azért, hogy a pluralizmust szolgáljam.⁵

Kérdés: Milyen reformokat tart fontosnak?

J. Lang válasza: Ultrasürgős reformra van szükség három területen:

1. A forradalmi területeken – a kirekesztést törvénytelennek tartom,
2. a kutatásoknál,
3. a demokrácia kiszélesítésében – ellene vagyok a hatalom koncentrálásának.

Befejezésül megkérdezték: az új elnöknel a kultúra elsőbbséget élvez-e majd?

J. Lang válasza: Komoly vállalkozása lesz, hogy pl. a vallást és a szellemi szabadságot egyaránt biztosítsa.

Forrás: A francia televízió 5. csatornája 2011. április 24-i adása nyomán.

Hallgatta és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

F. Hollande⁶ (PS): Én politikai csatát vívok az elnökválasztásért

„Őn a leghitelesebb elnökjelölt a PS-ben, ön az élen!” – így vezette fel a *Vasárnapi vendég* műsorvezetője François Hollande nyilatkozatát.

A PS képviselője erre így válaszolt: „Én tisztán látok” – vagyis egy kampány figyelmet érdemel.

„Ki az ellenfél, Martine Aubry?”⁷ – kérdezték.

„Az egyetlen ellenfél Sarkozy.” – hangzott a röpválasz.

Ekkor a *Libération* címlapján Ségolene Royal fényképe jelent meg a tv-ben, „Meglépetések lesznek” felirattal.

F. Hollande ekkor kijelentette: „Én a magam útját járom. Számomra az ifjúság helyzetének a rendezése elsőbbséget jelent.”

Forrás: A francia televízió 5-ös csatornájának 2011. július 10-i adása nyomán.
Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma.

⁵ J. Lang egyike azoknak, akik a PS vezetői, sőt egykori csúcsmiszterei közül Sarkozy külügyi és kulturális apparátusában szerepet vállaltak.

⁶ F. Hollande hosszú éveken, sőt évtizedeken át volt a PS főtitkára 2009-ig. Megszólalásait és cikkeit az Évkönyv rendszeresen közölte.

⁷ M. Aubry 2009-től a PS főtitkára, Lille polgármestere, a Jospin-kormány munkaügyi minisztere volt. Cikkeit és megszólalásait az Évkönyv rendszeresen közölte.

J. L. Mélenchon, a Baloldali Párt⁸ elnökének nyilatkozata

A *4 igazság* című reggeli műsorban Jean-Luc Mélenchon, a Baloldali Párt elnöke válaszolt Alexandre Kara szerkesztőnek.

Kérdés: Hogyan értékeli Franciaország részvételét Afganisztánban, tekintettel arra, hogy a mai napon Sarkozy elnök villámlátogatást tesz az országban, továbbá ma hozták nyilvánosságra az ott harcoló 64. francia katona halálhírét?

Válasz: Meggyőződésem, hogy a terrorizmus gyengébb lesz, ha mi nem vagyunk ott.

Kérdés: Mi a véleménye a francia szerepről Líbiában?

Válasz: A történelemben még soha sem fordult elő, hogy Franciaország más országokba exportálta volna a forradalmat. Most pedig mit csinálunk? Az ENSZ közreműködésével részt veszünk a polgárháborúban. El kell üzni a légierőket.⁹ Az erőszak sehova se vezet.

Kérdés: A Zöldek pártja vezetésében mintha személyi változás következne be. Hogyan ítéli ezt meg?

Válasz: Annak örülünk, hogy a Zöldek egyre közelebb állnak a baloldalhoz.¹⁰

Kérdés: A PS-ben többen is indulnak az elnökválasztáson. Jó ez?

Válasz: A személyek nem vitathatók. Az első fordulóban én is ott leszek.

Forrás: A francia televízió 5-ös csatornájának 2011. július 12-i adása nyomán.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

Michel Rocard: Hogyan győzzük le a válságot?

A *100 ötlet Franciaországnak* nevű strassbourgi napokon, amelyet a *Nouvel Observateur* és a *Terra Nova* szervezett, a volt miniszterelnök¹¹ előadta elemzését a világválságról.¹²

⁸ J. L. Mélenchon a PS baloldali csoportjának régi hangadója, egyik vezetője. Megszólalásait, cikkeit az Évkönyv többször közölte, lásd Évkönyv, 2009–2012. Mélenchon később kilépett a PS-ből és önálló baloldali pártot alakított.

⁹ A PS maga nem ítélte el a francia intervenciót.

¹⁰ A TV5 még aznap, 18 órás híradásában közölte, hogy a Zöldek elnökjelöltje, Eva Joly közismert vizsgálóbíró lett. A 67 éves bírónő kijelentette, hogy a baloldali értékekért száll síkra.

¹¹ Michel Rocard még az 1980-as években volt miniszterelnök és a '80–'90-es években a PS egyik legbefolyásosabb vezetője. Az Évkönyv sokat írt róla.

¹² Rocard ezt követően részletesen taglalta a pénzügyi életet szabályozó reformterveit.

„Lennének még más javaslataim is, csak hogy az igazi problémát az adja, hogy az uralkodó kapitalista kormányok közül az az öt–hat nem akar ilyen intézkedéseket bevezetni.

A 21. században, az eltelt 11 év alatt, az összes nagy világtárgyalás megbukott, amelyek az előző századhoz voltak elkötelezettek (így az „osloí folyamat”, a Dohai Ciklus, amely a megszorítás effektusa ellen harcol), vagy a 21. században feltűnt problémák: a világ pénzügyi reformja, a nukleáris fegyverek gyökeres kiirtásának processzusa. A megoldatlan kérdések miatt a világ a szakadék felé halad.

A nemzeti önállóság koncepciója másfél évszázaddal ezelőtt progresszívnek számított. De eljött az idő, amikor annak ártalmas voltát nyilvánosságra kell hozni.

Számtanilag a mai teljes foglalkoztatás heti 30 órás foglalkoztatást igényelne, olyan aktív életre támaszkodva, amely 70 évig tart.

Ez azt jelenti, hogy a társadalomban, amelyet elő fogunk készíteni, az ünnep, a sport, a tanulás, a gyermekek gondozása, a baráti kapcsolatok, a zene, a kultúra, a közösségi és politikai élet elveszi a felét az öregkor előtti eleven időnknek. Vannak olyanok, akiket ez a jövőkép elriaszt?”¹³

Forrás: *Le Nouvel Observateur*, 2011. július 14–20.

PATRICK ROGER (*SERVICE FRANCE*):

Miért vesztette el a jobboldal a Szenátust? (Elemzés)

A rotálásra került 25 mandátum megnyerése túlszárnyalja a merészebb választási elképzeléseket is.

És nem a legnépesebb és városi körzetekben következett be, ahol részarányosan választják a szenátorokat, hogy a baloldal besöpörje megnövekedett előnyét; az előrehaladás itt nem múlta felül a beléfkettetett reményeket, az egyetlen kivétel Hauts-de-Seine vidéke, ahol a jobboldal megosztottsága áldásosan járult hozzá ahhoz, hogy egy rotáló választási mandátumot megszerezzenek, ami még messze volt attól, hogy fölényesen győzzenek.

Tehát a baloldal a vidéki megyékben gyűjtött be sokszor meglepetésként szavazatokat. Az első forduló első eredményei mutatták a kormányzó többség jelöltjei eredményeinek lemorzsolódását.

¹³ A francia szocialista kormányok alatt vezették be több helyütt a 35 órás munkahetet, amit azóta jobbra megszüntettek azon a címen, hogy az a francia ipart versenyképtelenné teszi.

Vagyis a vidéki megyék hozták meg a baloldal győzelmét. Mind a jobboldalon, mind a baloldalon ennek a jelenségnek az okait kutatták.

A jobboldal pedig megfizeti az országos reformok következményeit. „Egyeszerre fizetünk egy gazdasági és pénzügyi krízisért és egy politikai krízisért” – ismerte be Jean-Claude Gaudin, a szenátus UMP-s csoportjának elnöke.

Forrás: Pourquoi la droite a perdu le Sénat. *Le Monde*, 2011. szeptember 28.

Danielle Mitterrand búcsúztatása

November 22-én, François Mitterrand elnök özvegye, Danielle Mitterrand 87 éves korában elhunyt – közölte a TV-5. Az első szocialista elnök özvegyének életútját Jack Lang¹⁴ PS képviselő, a Mitterrand-kormány egykori minisztere méltatta a *4 igazság* című műsorban, november 23-án.

Danielle Mitterrand mélyen hiteles nő, aki szerénységéről, az ellenállási mozgalomban Mitterrandal együtt vállalt szerepéről volt ismert – kezdte. Amikor 1980-ban Mitterrand győzött,¹⁵ természetesen megváltozott az életük. Az első baloldali elnök¹⁶ feleségeként Franciaország első asszonya lett. Ebben a funkciójában sem hanyagolta el azonban a szabadságért küzdők iránti kötelezettségét a világban. Ez nem zavarta Mitterrand-t, inkább kiegészítette őt. Daniellenek volt egy családi kiváltsága, egy igazi intellektuális cinkossága. Danielle est lumière – vagyis ragyogó teremtés – fejezte be visszaemlékezését Jack Lang.

(Ezután Jack Lang: *François Mitterrand* című, 1980-ban megjelent könyve jelent meg egy pillanatra a képernyőn.)

Forrás: A francia televízió 5. csatornájának 2011. november 22–23-i adása nyomán.

Hallgatta és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

¹⁴ Jack Lang cikkeit és megszólalásait az Évkönyv az elmúlt harminc évben rendszeresen közölte.

¹⁵ A „nagy fordulatot” jelentő választási győzelemről és a Mitterrand-korszak kezdetéről lásd az Évkönyv 1981–1984 közötti köteteit.

¹⁶ Amennyiben a PS történetét 1945-től nézzük, akkor Vincent Auriol volt az első szocialista elnök, még a IV. Köztársaság éveiben.

N. Sarkozy és F. Hollande – és a furcsa francia köztársasági elnöki választási küzdelem

(Rövidítve)

A *Bulletin Internationalist* névtelen cikkírója visszaul a francia történelem ismert egykori politikai terminológiájára, amely a II. világháború elején keletkezett, a „drôle de guerre”-re – a furcsa háborúra, vagyis arra a nem hosszú időszakra, amely 1939 szeptemberétől 1940 májusáig tartott, amikor a francia hadszíntéren szinte nem történt semmi a nagy német invázió elindulásáig. A cikkíró megállapítja, hogy most nagy a hasonlóság és Sarkozy hónapokig nem jelöltette magát hivatalosan elnökjelöltnek, a kormányzó jobbközép UMP vezetőjeként, míg F. Hollande szintén 2012 január végéig várt azzal, hogy politikai programot hirdessen a PS jelöltjeként, de egyúttal Sarkozy legerősebb kihívójaként. Ugyanakkor „senki nem kételkedik abban, hogy noha Sarkozy csak március elején jelenti majd be hivatalosan, hogy indul a választáson, ezt már biztosra lehet venni”. Általában a leköszönő elnök a választás előtti utolsó hónapban nagyobb beszédben szokta összefoglalni és feldicsérni elnöklése alatti eredményeit, és egyúttal ismerteti terveit a rákövetkező elnöki periódusára. Sarkozy azonban eddig még elnöki pozíciójából nagy beszédeket tartott, de jövőbeli terveiről nem sokat mondott, azokat még szándékosan lebegteti. Általánosságban csak arról beszél, hogy ezek az ország gazdasági fejlődését komplex módon fogják szolgálni, és hangsúlyozza az erős irányítást. Az elnöki terv szociális témákat is érint, valamint az oktatás területét és a *Le Monde* szerint pontosan ez az, beleértve a tanítók és tanárok helyzetét és szerepét, amely márciustól kezdődően az összeütközések középpontjába kerülhet.

Az elnöki szociális terv a vállalatok megadóztatásáról „egyszerűen banális”. Eszerint a vállalatoknak bizonyos összeget a költségvetésbe kell befizetni. Ez az összeg a munkabérekre kifizetett összeg 5,4%-a. A gazdasági terveket illetően sok ötlet hangozott el, még minden mozgásban van az elnök és adminisztrációja részéről.

Az oktatás területén az elnök nagyobb autonómiát ígért az iskoláknak, olyanokat, amelyeket az egyetemek már élveznek, de egyúttal szűkebbre kívánja szabni a tanárok jogkörét, amelyet még 1950-ben vívtak ki maguknak. A tanároknak hosszabb ideig kellene órákat adniuk, amiért cserébe megemelnék a fizetésüket.

Ugyancsak „furcsa” F. Hollande választási küzdelme. Míg általában a kihívó világos és offenzív programot szokott hirdetni, Hollande egyes elemzők szerint ehelyett óvatos és a hajdani római Fabius-féle kitérő harcmodort választotta. Január végéig csak egyes részletkérdésekben adott világos programot és pusztán arra szorítkozott, hogy ellenfele javaslatait támadja. Azt hangsúlyozta, hogy

Sarkozy az angol iskolarendszert kívánja ráerőszakolni Franciaországra és a közvetett adózást (az ÁFA-rendszert) erőlteti, ami a legantiszociálisabb, mivel a legszegényebbek fogyasztását terheli meg. A szociális programalkotás terén Hollande minden pontosítást még elnapol, pusztán azt említi, hogy a nyugdíjkorhatár felemelését, amit az UMP és Sarkozy fogadtatott el, visszaállítja majd v62 évről 60 évre, és 60.000 új oktatási helyet biztosítana, amelyeket Sarkozy nem töltetett be. Bizonytalan pénzügyi reformot¹⁷ ígért, amelyet majd elnökségének első évében fognak pontosítani.

A szocialisták meg vannak győződve arról, hogy Sarkozy ugyanúgy megbukik, mint minden más elnök és miniszterelnök Európában, akiknek állniuk és levezényelniük kellett a gazdasági válság terheit. Ebben a helyzetben Hollande ezért nem tárja fel nyíltan a kártyáit a jövőt illetően, hogy mit akar tenni, és nem akar olyan ígéreteket tenni, amelyeket nem tud betartani. A szerző emlékeztet arra, hogy annak idején, még 2010-ben, amikor a PS-en belüli előválasztási küzdelem zajlott M. Aubry, a PS főtitkára és Hollande között, akkor Aubry úgy jellemezte Hollande-ot, mint egy „határozatlan” embert, aki egy puha, csont nélküli baloldal élén állna.

Forrás: Nicolas Sarkozy and François Hollande's „Drôle de Campagne”. Bulletin Internationalist, 2012 február

A nagy távollévő, Martine Aubry¹⁸

Nem valósult meg a jóslat, miszerint François Hollande kormányának miniszterelnöke, Martine Aubry lesz az első számú várományos. Ennek okát kérdezte tőle Gilles Bornstein szerkesztő, a *4 igazság* május 17-i adásában.

M. Aubry válasza: Négy évig dolgoztunk azon, hogy 24 évvel François Mitterrand után ismét baloldali elnöke legyen Franciaországnak. Természetesnek tartom, hogy Hollande azt választotta miniszterelnökének – Jean-Marc Ayrault-t –, akivel évtizedeken át közvetlenül együtt dolgozott. Ugyanazzal a lelkesedéssel, boldogsággal és büszkeséggel vettem kedden tudomásul, hogy baloldali elnöke van Franciaországnak. Olyan boldog vagyok, mint bármely francia. Ők ketten sok fontos kérdést fognak megoldani és gyorsan.

Hamarosan parlamenti, törvényhozási választások lesznek. A baloldal elnö-

¹⁷ A valóságban Hollande többet mondott e tervéről, erős progresszív adókat, vagyis a gazdagok megadóztatását ígérte. (A szerk.)

¹⁸ M. Aubry a Szocialista Párt (PS) főtitkára és Lille polgármestere. Az Évkönyv az elmúlt 15 évben rendszeresen közölte megszólalásait és cikkeket.

kének erős fölényt kell biztosítanunk a képviselők között. Ezért J. M. Ayrault rendelkezésére állok, mert az egység a fontos.

Forrás: A francia televízió 5. csatornájának 2012. május 17-i adása nyomán

Hallgatta és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

A francia fejezetet Hollande-nak a francia köztársasági elnökké választásával zártuk.

NAGY-BRITANNIA ÉS A BRIT MUNKÁSMOZGALOM 2011-2012

A The Observer¹ körkérdése: Az LP jelenéről és múltjáról (Rövidítve)

(A körkérdést különböző intézmények és intézetek kapták meg, ebből négy jellemző választ közlünk – a szerk.)

A kérdés így hangzott: Mi a véleménye Ed Miliband² eddigi LP vezetéséről?

Neal Lawson: Jó, de mostanáig ez nem volt elég jó. A közvélemény-kutatások szerint csak 1%-kal áll az LP jobban, mint annak idején Michael Foot³ alatt 1983-ban.⁴ Az LP-nek ideológiai és szervezeti téren egyaránt nagy hegyet kell még megmásznia.

Sunder Katwalax, a Fabian Society (Fábiánus Társaság) főtitkára: Jobb eredményt ért el, mint sokan mondják. Az LP csak 2%-kal kevesebb szavazatot kapott most, egy évvel a választás után, a közvélemény-kutatási adatok szerint, mint amennyit a toryk kaptak az 1997-es választáson. A megítéléséhez még idő kell. Tudom, hogy vannak tervei a változásokhoz, ám ezeket még senki nem ismeri. Ezen a téren változtatnia kell.

Robert Philpot, a Progress Intézet igazgatója: Az LP katasztrofális vereséget szenvedett a 2010. évi parlamenti választáson.⁵ Úgy tűnik, hogy Ed fel tudja újra építeni a hátszágát, ezt a munkát kell folytatnia Közép-Angliában.

Nick Pearce, az IPPR Intézet (Institute for Public Policy Research – Politikai Kutató Intézet): Meg kell, hogy újítsa az LP politikai identitását, az LP-t újra közel kell hoznia a brit néphez. Ennek a feladatnak megvalósítását még csak most kezdte el.

Forrás: *The Observer*, 2011. június 12.

¹ A *The Observer* régi patinás, befolyásos liberális szellemű hetilap.

² Ed Miliband megválasztásáról lásd Évkönyv, 2010., 2011.

³ Michael Foot életútját lásd Évkönyv, 2011.

⁴ Az LP 1982-es választási vereségéről és az 1983-as évről lásd Évkönyv, 1983., 1984.

⁵ A 2010-es parlamenti választásról lásd Évkönyv, 2010.

DAVID GROVE:

Mit is kezdünk az LP-vel?

Grove kifejezetten válasz- és csatlakozó cikként közli írását a szerkesztőség által megindított nyílt vitához, amelyet a fenti címen indított. Lenin ismert értékeléséhez nyúl vissza, miszerint az LP annak idején olyan, a nemzetközi munkásmozgalmában „különleges, kivételes” pártként alakult, amely tömegpártként nem vallott szocialista nézeteket, amelyhez viszont szocialista pártok és szervezetek is csatlakoztak tagszervezetekként, és elsődleges célja a munkásság képviselése volt a parlamentben. Az LP hosszú időszakon át ilyen párt maradt, és szemléletére rányomta bélyegét a kapitalista világ megfelelő kulturális hegemoniája, és az LP vezetői is jobbára a polgári ideológia hatása alatt álltak. Valamennyi LP kormány végeredményben a kapitalista osztály politikai céljait valósította meg.⁶ Ez igaz még az 1945-ös LP kormányra is, amely a legprogresszívebb volt valamennyi kormány közül, amely Nagy-Britannia élén állt. Valóban hasznos lépéseket tett az emberek többsége javára. Ámde radikális reformjait, amelyeket az egészségügy, a lakásépítés, az államosítások és az oktatás terén tett, az uralkodó osztály sem opponálta komolyan. Elsősorban azért, mert a nagytőke urai tudták, hogy bizonyos engedményeket kell tenniük a háború utáni hangulatban az emberek javára. Másodsorban pedig azért, mert az LP úgy hajtotta végre a reformokat, hogy azok igazából nem fenyegették a tőkésosztály hegemoniáját. Ez tette lehetővé, hogy később Thatcher aláassa ezeket a háború utáni reformokat, amikor a tőkésosztály úgy érezte, hogy másfajta stratégiát alkalmazhat.

Az LP-ben mindig volt egy szocialista balszárny, amely bizonyos időszakokban és bizonyos területeken erős volt, ám ezt a balszárnyat parlamenti szinten mindig marginalizálták. Ám amikor az Új LP idején megfojtották ezt a balszárnyat, valójában a thatcheri politikát folytatták, és Tony Blair kidobta az LP alkotmányából a híres Negyedik Klauzulát,⁷ sok szocialista mélyen csalódott és elhagyta az LP-t.

Mégis, mindaddig, amíg az LP-nek a szakszervezetekre kell támaszkodnia, és anyagilag függ a szakszervezetektől, megmarad az a remény, hogy a szakszervezetek nyomása visszahathat az LP-re és az LP megfelel azoknak a várakozásoknak, reményeknek, amelyeket tagjai és szavazói továbbra is táplálnak vele szemben: vagyis megfelelne eredeti célkitűzésüknek, és olyan párttá válna, amely elősegítené, hogy a kapitalista társadalmi rend helyébe egy új, igazságosabb társadalmi rend épüljön fel.

Nagy-Britannia helyzete annyiban egyedi, hogy ebben az országban egyetlen nagy szakszervezeti szövetség létezik, és az összes szakszervezet a TUC tagja. A TUC hathat igazán az LP-re fenti változások érdekében. Amennyiben ez nem

⁶ Ez túlzott, leegyszerűsítő megállapítás, mindkét LP kormánynak voltak pozitív tettei és vonásai is. (A szerk.)

⁷ A Negyedik Klauzula szerint az LP célja a termelőeszközök köztulajdonba vétele volt.

történik meg, akkor a TUC alakíthat ki egy új pártot, amely végrehajtja a brit kívánságának megfelelő politikát. A CPGB hajdani programja: „A brit út a szocializmushoz” (*Britain's Road to Socialism*) ebben az irányban jobb programtervezet, mint a Szocialista Munkáspárté (SWP), amely tervezetével és akcióival sok zavart okoz és megbontja ezt a posszibilis egységet.

Forrás: David Grove: *What to do about Labour*. Socialist History Society, Newsletter, 2012 március.

ARCHIE POTTS:

Megjegyzések, gondolatok a blairizmusról⁸ (Rövidítve)

Most, hogy a blairizmus már „pihenőbe került”, elérkezett az ideje, hogy „post mortem” ítéletet mondjunk a tetem fölött. Az első kérdés természetesen az, hogy mi is volt a blairizmus? Nem könnyű feladat a kérdés megválaszolása. Könnyebb azt megmondani, hogy mi nem volt. Bizonyos, hogy nem volt szocializmus; maga Blair sem állította, hogy az volt. Ez ügyben emlékezetes, hogy ő dobta ki a híres Negyedik Klauzulát az LP alkotmányából. De nem volt liberalizmus sem. Blair kormányai emlékezetesek voltak represszív törvényeikről. Így megszorításokat hozott a habeas corpus terén, és még azt is fontolgatta, hogy megszünteti az esküdtszékeket. Egyesek már egyfajta fiók toryt láttak Blairben. Ám a konzervativizmus ab ovo azt jelenti, hogy a változásokat korlátozzák. Blair azonban nagyon erősen a változásokban hitt –gyűlölte a régi hagyományokat és kevés megértést tanúsított a „jóságos, szép Skócia” iránt. Volt benne egy árnyalata a fasizmusnak, amennyiben a vezér istenítése hozzátartozott, valamint a nagy előkészített gyűléseken a vezér szereplése, nagyon szoros kapcsolata a nagytőkével, az állam beavatkozása a társadalom különböző problémáiba, a rátámaszkodás a bedolgozó tanácsadókra, hangsúlyozott előtérbe helyezése a fiataloknak, akciók meghirdetése és végül a tényleges katonai beavatkozás más országokban. Ám azért mégsem lehet összehasonlítani Hitlerrel, Mussolinivel, Francóval vagy Peronnal. Mindenesetre az Új Labour semmiképpen nem volt azonos Hitler nemzeti szocializmusával. Talán sokkal inkább hasonlított a peronizmushoz, kiváltképpen annak az ismert módszeréhez, ahogy a munkásosztályt manipulálta, ami jellemezte egyúttal a szappanopera politikáját. Nem, természetesen nem volt fasizmus, de

⁸ Blairről és a blairi korszakról lásd az Évkönyv 1997–2009 közötti köteteit.

egy összevetés Oswald Mosley Új Pártjával (New Party)⁹ mindenestre elgondolkodtató.

Lehetséges, hogy valami olyasmit keresünk, ami nem is létezett. Az ideológia nem volt fontos vonása a blairizmusnak. Blair „harmadik utas” elképzelése és mondatai, amelyek mintegy összeegyeztették a szabadpiacos kapitalizmust a jóléti szocializmussal – ezeket soha nem vették igazán komolyan mások sem. Blair másik nagy ötlete és kísérlete, hogy a nagy koponyákat a sakktábla minden oldaláról maga mellé vonja, végül nevetség tárgyává lett. A blairizmus végül is különféle technikák összessége volt, amely arra irányult, hogy megszerezze és megtartsa a hatalmat. Blair Bill Clinton barátja volt és sok mindent átvett Clinton módszereiből, aki szintén arra törekedett, hogy elnyerje és megtarthassa az amerikai elnökséget. Jellemző volt mások gondolatainak kisajátítása, így amikor hangsúlyozta a rendcsinálást, tulajdonképpen a konzervatívok rendkövetelésének gondolatát tette magáévá. Emellett Clintontól vette át az állandó akciókat és szerepléseket, a médiára való támaszkodást és a médiában az olyan levelezők szerepeltetését, akik az ellenfeleket lejáratták. Erre Mandelson¹⁰ kitűnő eszköz és munkatárs volt számára. Blair mindennek során nagyon szoros és nagyon sötét kapcsolatokat épített ki a rendőrséggel és a titkos szolgálattal. Blair több törvényt fogadtatott el, mint előtte bármely más kormány a brit történelemben. Az Új LP, amíg hatalmon volt, mindig teli volt munkával és Blair mindig a televíziós adások kiemelt helyén szerepelt. Ám egy párt teljesítménye, amely hosszú éveken át volt hatalmon, ehhez az időhöz képest soványka volt. Volt egyfajta üresség, amit az állandó buzgóság és ügyeskedés nem tudott elleplezni. Ám nemcsak kiüldözte a szocializmust az LP-ből, hanem elsorvasztotta morális tartását is. A politikai hatalom megtartását és annak szeretetét egyfajta ünnepeztetés is kísérte. Bizonyos embereknek felsőházi tagságokat osztogatott, biztosította számukra a showbusinessben való szereplést, és fogadta a különféle rocksztárokat a miniszterelnökségen, biztosítva ennek a médiában való megjelenését is.

Forrás: Archie Potts: *Reflections on Blairism*. Socialist History Society, Newsletter, 2011 december.

⁹ O. Mosley kezdetben az LP tagja, sőt a vezetőség baloldali tagja, majd az 1930-as években a brit fasiszta mozgalom vezére. (A jelenségnek nagy irodalma van, híresek a brit baloldali munkásmozgalom 1934. évi antifasiszta ellentüntetései.)

¹⁰ Peter Mandelson Blair kormányában miniszter, fontos szereplő. Az Évkönyv több írását közölte, az LP baloldalijai több mint nem szerették, kipellengérezték.

Egyetemi sztrájkok Angliában, 2011 márciusában

Angliában, 2011 márciusának második dekádjában az egyetemek dolgozóinak nagy része – önkéntes alapon – két napos tiltakozó sztrájkba lépett a brit koalíciós kormány költségvetési elvonásai elleni tiltakozás jegyében. Az egyetemi dolgozóktól az egyetemi adminisztráció két napos fizetésüket levonja.

Forrás: John Schwarzmantel 2011. március 20-i levele Jemnitz Jánoshoz.

A közszolgáltatások reformja Nagy-Britanniában

Ez az a terület, amelyhez Thatcher is félt hozzányúlni

(Rövidítve)

A szerkesztőség által kiemelt szövegrész: A koalíciós kormány a közszolgáltatásokat megnyitja a verseny és a privát befektetők számára, méghozzá nagyobb mértékben, mint bármelyik korábbi kormány.

Ezen a héten egy fontos mozzanat történt abban a harcban, amely a brit állam megreformálásáért folyik. Az egészségügy irányítói, a doktorok szövetségei, az LP bíralták és támadták a koalíció terveit. A tervek értelmében magánvállalkozóknak, illetőleg azok egyesületeinek adnák át a kórházi szolgáltatásokat és a háziorvosi ügyeleket, amennyiben azok olcsóbban vállalnák ezeket. Amikor a kormány egészségügyi törvénytervezetét a parlament elé terjesztette, David Cameron, a kormány elnöke kijelentette, hogy az ügyben a parlamentben senki sem maradhat szótlan. Világos, hogy az egészségügyi szolgáltatáson kívül az oktatást, a helyi önkormányzatokat, a börtönöket és a börtönökben a rehabilitációt mind messzemenően kinyitják a privatizáció számára. A politikai kockázat egyértelműen nagyon nagy. A thatcheri korszakból jól ismert a szlogen, miszerint az az ideológia, hogy az államot „vissza kell szorítani”..., annyi bizonyos, hogy az ellentmondásos forradalom megindult.

David Cameron és Nick Clegg, a Liberális Demokraták vezére, a jelenlegi miniszterelnök-helyettes, mindketten erősen előrehaladtak azon az úton, amelyre annak idején Tony Blair lépett rá, vagyis arra, hogy a közszolgáltatásokat megnyissák a privatizáció és a verseny számára. Ők úgy hiszik, hogy az evidencia az ő oldalukon áll. A jelenlegi kormány ezen az úton gyorsabban és messzebb megy előre, mint elődei. Az egészségügyi reform áll az előtérben. A jelenlegi reformok nem meglepőek sok európai számára... A tervek szerint az NHS¹¹ 2014-re már

¹¹ Az NHS az országos ingyenes egészségügyi szolgáltatás, amelyet a munkáspárti Attlee-kormány vezetett be 1946–1947-ben.

nem az egészségügyi szolgáltatások javarészét szabályozza majd, hanem csak egy lesz a sok közül, amely ezen a területen működik. A helyi önkormányzatok máris sok egészségügyi szolgáltatást feladtak, ami az ő kezükön volt eddig. Egy számítás szerint a helyi önkormányzatok az egészségügyi szolgáltatásaikat és kifizetéseik 40%-át adták át máris magánszolgáltatók számára. Ez egybevág a kormány azon terveivel, hogy az országos NHS-t leépítsék és ugyanakkor sok mindent átengedjenek a helyi, illetőleg megyei önkormányzatoknak.

Forrás: *Reforming public services*. The Economist, 2011. január 22.

A közszolgálat nyugdíjasai és a nyugdíjak

(*Rövidítve*)

A szerkesztőség kiemelése: A nyugdíjasok okosan megtervezett reformcsomagja ki fogja váltani a szakszervezetek haragját.

Wisconsintól Görögországig az állam mindenütt csökkenteni kívánja a nyugdíjakat, minthogy a kormányok nem tudják fedezni azokat a költségvetési kiadások csökkentése után. Mind Amerikában, mind pedig Nagy-Britanniában külön téma a közszolgálati dolgozók nyugdíja, és ez a csökkentés nagyon fájdalmas. Március 10-én kórházi ápolónők, tanárok és még további milliók tudták meg: tovább kell dolgozniuk, hogy megkaphassák nyugdíjukat. Már terjednek a hírek arról, hogy nagy sztrájkok kezdődnek. Miután az LP kormány a költségvetésből lényegesen többet fordított rájuk, elkerülhetetlen volt, hogy az új koalíciós kormány figyelmeztesse a közszolgálati dolgozókat: bizonyos fájdalmas csökkentésekkel kell számolniuk. A kormány pénzügyminisztere, George Osborne már tavaly júniusban bejelentette, hogy az állami alkalmazottak nagyon tetemes bér-csökkentést kell, hogy elviseljenek, két éves bérfagyasztást, állások elvesztését és nyugdíjreformot. A nyugdíjak csökkentése mindig éles konfrontációval fenyegetett a szakszervezetekkel, amelyeknek fő bázisterülete éppen a közszolgálati szektor (public sector). Hogy az ellentétek élet elvegye, George Osborne felkérte John Huttont, egy volt munka- és nyugdíjügyi minisztert, hogy nézzen utána a dolgoknak, és alakítson e témában független vizsgálóbizottságot. Osborne-nak ez a lépése ravasz volt. Lord Hutton, akiről ismert, hogy kemény blairista volt, nem lehet azzal vádolni, hogy jobboldali hóhér lenne. Úgy vélték, hogy reformokat dolgoz majd ki, ami előnyös lesz mind az adófizetőknek, mind pedig a dolgozóknak. Lord Hutton azt jelezte, hogy ez a hét a reformok szempontjából döntő lesz. A nyugdíjakra kifizetett pénzek az utóbbi években nagyon nagyok voltak. Az öt legnagyobb területen kifizetett juttatások (az önkormányzatok, az egészségügy,

tanárok, a közalkalmazottak, a fegyveres erők) az elmúlt évtizedben egyharmaddal növekedtek. Ezt a különbséget az adófizetőknek kell megfizetni.

További problémát jelent, hogy nagy a különbség a magánszektorban és a közösségi szektorban alkalmazottak nyugdíja között. A magánszektorban a bérek lépést tartanak az inflációval, figyelembe veszik a nyugdíjazásnál, hogy az illetők milyen hosszan dolgoztak és hogy karrierjük végén mekkora volt a keresetük, illetve nyitott arra, hogy új dolgozókat is alkalmazzon. Ugyanakkor a magánszektorban a dolgozóknak csak egyharmadára terjednek ki a munkáltatók által biztosított nyugdíjak, kétharmadnak saját maguknak kell gondoskodniuk nyugdíjas éveikről, akár megtakarítások, akár magánnyugdíj-pénztári befizetések révén. Ezzel szemben a közszolgáltatásban dolgozók 85%-a biztosított nyugdíjakban részesül. Noha a közszolgáltatásban dolgozók csak egynegyedét képezik az összes alkalmazottnak, 5,4 millió ember számíthat a biztos nyugdíjakra, míg a magán alkalmazottak közül csak 2,4 millió számíthat ugyanerre. A közszolgáltatásban dolgozók nyugdíjkorhatára éppen az utóbbi LP kormányok alatt 60-ról 65 évre emelkedett, vagyis ugyanarra az életkorra, amikor a magánszektorban is nyugdíjba kerülnek az emberek. A dolgozók nyugdíj-hozzájárulásai általában nem emelkedtek (a fizetés 6,5%-a átlagban), ami azt jelentette, hogy a nyugdíjköltségek nagyobb részét az adófizetőknek kellett fedezni. Lord Hutton 2010 októberében terjesztette elő reformterveit. Ezekre támaszkodva George Osborne a maga előterjesztésében azt vetette föl, hogy a dolgozók nyugdíj-hozzájárulásait három százalékkal kell megemelni 2014–15-ig, 2012 áprilisától kezdődően. A dolgozókat még inkább megrémítette Lord Hutton hosszú távra szóló tervezete, ami szerint a férfi dolgozók 2020-ra már csak 66 éves korukban mehetnének nyugdíjba, a női dolgozók nyugdíjkorhatárát pedig 2018-ra már szintén 65 évre emelné. Ez a terv a nyugdíjkorhatár felemelésére, amely együtt jár a nagyobb nyugdíjjárulék befizetésekkel és a nyugdíjak csökkenésével, valóban feldühíti a dolgozókat.¹²

Forrás: *Britain – Public-sector pensions*. The Economist, 2011. március 12–18.

Levél Nagy-Britanniából a 2011. évi választás (Rövidítve)

Militáns tartózkodás jellemző, ami azzal jár, hogy egyfajta kisebbség alakul ki az európai imperializmus szívében.

Ahogy Lenin írta 1912-ben, valamennyi burzsoá párt ugyanúgy hirdeti magát, miként az egyes vállalatok árucikkeiket.

Túl vagyunk a 2011. májusi választásokon, amikor megválasztották az északír

¹² Lord Hutton tervezete még sok egyéb részkérdésre tér ki.

és a walesi, valamint a skót parlamentet, illetőleg az angliai regionális és helyi képviselőtestületeket. A választások a Liberális Demokrata Párt nagy vereségét eredményezték. A Liberális Demokrata Párt veresége elsősorban választóinak kiábrándulásával magyarázható. Korábban ezek a választók azért támogatták, mert a két nagy pártból ábrándultak ki és valami újat reméltek megtalálni – ennek lett vége a koalícióval és a koalíciós politikával. A Liberális Demokrata Párt több helyen zöld színben is játszott, voltak Európa-párt hangjai, és több helyütt a radikálisok szavazatait is megszerezhetette, ha e radikálisoknak nem voltak jobb és saját jelöltjei. Ennek lett vége, amikor a párt szövetségre lépett ősi ellenségével, a torykkal, és feladta azt, amit a 2010. évi parlamenti választáson maga is követelt, és elfogadta az egyetemi, oktatási és egészségügyi kiadások erős lefaragását, sőt azt is, hogy a britek is részt vegyenek a tengeren túli háborúban, így azt is, hogy feltétel nélkül támogassák a háborút Líbiában. A Liberális Demokrata Pártra nézve egyelőre nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, de úgy tűnik, hogy a vérszcsengő megszólalt Nick Clegg¹³ számára.

A legutóbbi európa parlamenti választásokon a feltűnő a tartózkodók nagy száma volt. Ez ügyben nem okozott nagy gondot a koalíció számára az sem, hogy a toryk körében többen voltak a „nemre” hangolódók, míg a liberálisok körében az „igenre”. Ez ügyben az LP is meghasonlott.

Az opportunista LP párt a walesi parlamentben és Észak-Anglia regionális választási körzeteiben és tanácsaiban a legerősebb, ahol általában is az LP a legerősebb. Az LP-nek 27 városi tanács van a kezén, amelyekben 800 városi tanácsosát választották meg, ami jelentős de nem elsőprő eredmény. New Castle, amely az utóbbi időben a liberálisok egyik erőssége volt, most az LP kezére került, ahol vagy kisebbségi városi tanácsi vezetést alakítanak ki, vagy ők alakítanak ki helyi koalíciót.

Az LP a legsúlyosabb veszteséget Skóciában szenvedte el, ahol a skót parlamentben 7 mandátumot veszített, és ezzel elveszítette korábbi többségét is, melyet a Skót Nemzeti Párt (SNP) szerzett meg. Ha a 2011. évi skót választási eredményeket összevetjük a 2010. évi országos parlamenti választásával, akkor megfigyelhetjük, hogy Skóciában az Edinburgh–Glasgow tengelyben, amely hagyományosan az LP erőssége volt, most a választók elmozdultak a Skót Nemzeti Párt felé. A *Times* ezzel kapcsolatban megállapította, hogy e régióban az LP elszenvetde legnagyobb vereségét az elmúlt 80 évben. Hasonlóképpen vereséget szenvedtek a korábban biztos kelta választóközrztben, ahol 2010-ben a választáson Gordon Brownt még nagy többséggel választották újra.

Az SNP előnyt húzott mind az LP, mind a Liberális Demokraták visszaeséséből, így sikerült abszolút többséget szereznie a skót parlamentben, ami először sikerült egy pártnak. Salmond kormányának fő karakterisztikus vonása az, hogy egypárti kormány lesz. A skót politikai tablő áttekintésénél a teljességhez tartozik annak jelzése, hogy a Zöld Párt visszaesett és a szélső baloldali pártok

¹³ Nick Clegg a Liberális Demokrata Párt erős embere, vezetője volt a választási harc idején is, jelenleg a koalíciós kormányban miniszterelnök-helyettes.

egyetlen mandátumot sem tudtak szerezni. A politika így egy kérdés megvitatására fókuszált, a skót függetlenség kérdésére. Vannak kritikus hangok, az SNP egyik alapító tagja írt arról, hogy azzal, hogy az SNP jelenlegi vezetője és vezetője a függetlenség kérdését elnapolta, ám egyúttal napirenden tartja, a gazdasági válság közepette, miközben magas a munkanélküliség, az országot ugyanarra a lejtőre viszi, mint amelyen Izland és Írország elbukott. Ami a skót nacionalizmust illeti, a lényegi vita Salmond és Cameron között abban a kérdésben kulminál, hogy hova menjenek az adók, Londonba vagy Skóciába, a további politikai összefüggésektől eltekintenek. Viszont arra emlékeztetünk, hogy Skóciában jelenleg a fő gazdasági csoportosulások a Bank of Scotland-Halifax és a Royal Bank of Scotland, amelyeket jelenleg Nagy-Britannia kormánya államosított, és a BP,¹⁴ amely kiaknázza az északi-tengeri olajat. Vagyis Skócia változatlanul összeszövődik és függ az Angliával való szövetségtől. (Az egyik legnagyobb foglalkoztató az NHS¹⁵ és a honvédelmi minisztérium.) Ami megint csak Skócia függésének további oka.

Egy internacionalista alternatíva: az LP skóciai veresége azzal magyarázható, hogy az csupán a Westminsterre összpontosított, és nem annyira Skóciára. Ám ez leszűkített megközelítés. A skót LP-nek újra fel kell fedeznie önmagát, és ebben segíthet, ha újra előveszik a fiatal Gordon Brown pamfletjét: „The Red Paper for Scotland” (A vörös könyv Skócia számára), amely 1975-ben jelent meg, és amelyben Brown összekötötte a szocializmust egyfajta devolúcióval Gramsci¹⁶ szellemében. Ám a skót újraébredést össze kell kötni azzal, hogy mi történik Észak-Angliában és Dél-Angliában. Mi többször megírtuk, hogy Skócia nemcsak a Labour biztos bástyája volt, hanem egyúttal az a régió, amely a legjobban van kitéve a költségvetési megszorításoknak, bérlefaragásoknak, amelyet a központi kormány vetett ki, amikor az államadósággal szembenézett. A negatív skót választási eredmény igazolja elemzésünket, hogy az LP, Nagy-Britannia oppor-tunista pártja megtapasztalja, hogy nehezen alkalmazkodik ahhoz a fordulópont-hoz, amikor az adósság egy új korszaka nehezedik politikája kialakítására. Egy új korszak, ami a végét jelzi a szociáldemokráciának, amelyben a válság egyúttal a régi hagyományos szociáldemokrata ideológiának a szétmorzsolódását is mutatja. Ezt tapasztalni lehet Európa más országaiban is.

A mi számunkra, jelenleg is, miként a múltban, az a feladat, hogy megerősítsük az internacionalista kisebbséget Nagy-Britanniában.

Forrás: Lotta Comunista 2011. április, Bulletin Internationalist, 2011. május.

¹⁴ BP – British Petrol, a legnagyobb monopóliumok egyike.

¹⁵ NHS – National Health Service – az Országos Egészségügyi Szolgálat.

¹⁶ Gramsci életútját lásd Évkönyv, 1991.

A The Guardian a brit 2011. augusztusi zavargásokról (Erősen rövidítve)

Ahogy a londoni zavargások tovább húzódtak az első napnál, a szenvedélyek is felizzottak. Így egy izgalmas TV-beszélgetés, szópárbaj zajlott le az elmúlt este a zavargások politikai következményeiről Michael Gove¹⁷ és Harriet Harman¹⁸ között. Harman, aki jelenleg 61 éves, megőrizte hideg nyugalmát, míg Michael Gove, aki 43 éves, úgy tűnt, elveszíti uralmát idegei felett. Harman arra összpontosította figyelmét és arról beszélt, hogy a kormány költségvetési megszorításai szerepet játszottak-e abban, hogy létrejött egy olyan hangulat, ami kedvezett a zavargások kirobbanásához. A zavargások David Cameron¹⁹ legsúlyosabb hazai politikai válságához vezettek. Hogyha a rendőrség úrrá tud lenni az erőszakos cselekményeken, és ha a kormány képes arra, hogy a zavargásokat úgy állítsa be, hogy azok pusztán a törvény és a rend függvényei, akkor a miniszterelnök megúsztatja, hogy hosszú távon politikai kárt szenvedjen. Ám hogyha a zavargások tovább folytatódnak és az LP olyan benyomást kelthet, hogy a költségvetési megszorítások végül is erős ellenzéki hangulatot hoztak létre, akkor Cameron elkönyvelhet egy politikai vereséget.

Az LP és a Toryk a zavargások első napjának kezdetén úgy kerülgették egymást, mint a vadak az erdőben. Az LP a kormány megszorításai kapcsán utalt arra, hogy ezek a megszorítások érintették a rendőrségre fordított kiadásokat, illetőleg az oktatási kiadások csökkentését,²⁰ ezek alakították ki azt a hangulatot, amit azután a zendülők kihasználtak. A Tory sajtó megpróbálta kihasználni Diane Abbottnak²¹ egy korai kijelentését, amit úgy próbáltak beállítani, mintha Abbott felmentést adna a bűnözőknek. Harman megszólalása jó előkészítést adott a parlament csütörtöki ülése előtt, amikor a parlamentben először tárgyalják majd meg a zavargások témáját és okait.²²

Harman arról is szólt, hogy Ed Milibandet kedden melegen fogadták és köszöntötték Camberwell és Peckham választókerületében, mert tudták róla, hogy ellenezte a tandíjak megemelését és a különböző, ifjúságnak nyújtott szolgáltatások megnyirbálását.

Harman továbbá kifejtette, hogy az emberek elsősorban azért aggódnak, hogy nyugodtan folytathatják-e munkájukat, és éppen ezért szeretnék a béke és a rend mielőbbi helyreállítását. Viták lesznek arról, hogy melyek voltak a kiváltó okok. Nem értek egyet Cameronnal abban, hogy az ok megjelölése egyszerű lenne.

¹⁷ Michael Gove a koalíciós kormány oktatási minisztere.

¹⁸ Harriet Harman az LP vezérhelyettese, 1982-től az LP parlamenti képviselője.

¹⁹ David Cameron a brit koalíciós kormány miniszterelnöke.

²⁰ Az oktatási kiadások csökkentéséről, a tandíjak felemeléséről és ezek következményeiről lásd Évkönyv 2011. és 2012. évi brit rovatait.

²¹ Diane Abbott régi szakszervezeti vezető, az LP régi parlamenti képviselője, egy ideig az LP vezetőségi tagja. Az Évkönyv több mint két évtizeden át rendszeresen közölte cikkeit. Az LP balszárnyának vezető személyisége.

²² A parlament csütörtöki üléséről lásd egyéb közlésünket ugyanebben a fejezetben.

Nem az, az okok nagyon összetettek. De ezek megválaszolását másik napra kell, hogy tegyük. De kétségtelen, hogy a fiatalok úgy érzik, hogy nem hallgatták meg őket. Ez nem azt jelenti, hogy igazolni kívánjuk az erőszakot. Ám ha kitartanak a tandíjak felemelése mellett, akkor jó, ha emlékeznek erre. Ha megrövidítik az oktatási kiadásokat, kiraknak embereket a munkából, miközben a fiatalok munkanélkülisége nő, akkor minderről nem feledkezhetnek meg, és ezek az említett lépések nem fogják a deficitet csökkenteni.

Mindez válaszra provokálta Michael Gove-t.

Michael Gove: Harriet, gondolod, hogy ezek az ifjak, akik TV-ket loptak, raboltak, ezt valóban azért tették, mert az egyetemi tandíjakat megemelték, és az oktatási segélyeket elvonták?

Harriet Harman: Nem. Ne próbálj engem ilyen helyzetbe szorítani.

MG: Akkor miért emlegetted az esti vita során állandóan ezt az összefüggést?

HH: Azért, mert azt gondolom, hogy neked a fiatalok pártján kellene lenned. Emellett, fiatalokat terrorizáltak más fiatalok, és az előbbieket meg voltak rémülve attól az eshetőségtől, hogy az utóbbiakat tekinthetik az ő szószólóiknak, mint egy ügy képviselőinek. Ezek nem azok. Ám az igazság az, hogy a kormánynak a fiatalok lehetőségei mellett kellene kiállnia, és munkaalkalmakat kellene találnia számukra. Ám kétségtelen, hogy jelenleg az elsőrendű feladat az, hogy az utcákon helyreállítsák a rendet és a törvényességet.

MG: Mindig is elismeréssel viseltetem Harriet iránt... De most el vagyok képedve, hogy egyszerre tüzet és vizet tud fejtegetni. Egyfelől elismeri, hogy az elsőrendű feladat a rend helyreállítása az utcákon, másfelől a rendbontásokat mégis összeköti a tandíjak megemelésével stb. Harriet, amennyiben a két dolgot nem kötöd össze, akkor mégis miért emlegetted ezt ebben a TV-adásban?

HH: Neked egy dolog jár a fejedben, a költségvetési hiány csökkentése. Én pusztán azt hangsúlyozom, hogy vannak dolgok, amelyeket rövidlátóan közelítenek meg, és nem kellene, hogy te is ezt tedd. Mi azt kívánjuk, hogy a fiatalok előtt legyenek lehetőségek. Ez nem azt jelenti, hogy ezzel igazolni akarjuk az olyan fiatalokat, akik lopnak és rabolnak...

Forrás: *Michael Gove comes close to losing cool with Harriet Harman on TV over riots.* The Guardian, 2011. augusztus ... (Az írott beszámolót Havas Péter juttatta el az Évkönyvnek.)

A 2011. november 30-i nagy sztrájk Nagy-Britanniában

Ezen a napon a közalkalmazottak szakszervezete, a UNISON, amely Nagy-Britannia legnagyobb taglétszámú szakszervezete (a UNISON-nak 1,3 millió tagja van) hirdetett egynapos általános sztrájkot a kormány megszorító politikája mi-

att, amelynek során egyszerre hirdette meg a nyugdíjkorhatár és a dolgozókat terhelő nyugdíjárulék felemelését.

A sztrájk napján a UNISON főtitkára, Dave Prentis Birminghamben tartott beszédet egy nagygyűlésen, amelynek során a következőket mondta: „Egész nap különböző helyeken voltam és különböző helyekről kaptam értesítéseket. A nap még nem ért véget, de az már bizonyos, hogy ez a munkásmegmozdulás az évszázad legnagyobb megmozdulása lesz.”²³ Ezen a napon a történelmet nem politikusok, bankárok, pénzügyi vezetők csinálták (made by), hanem az egyszerű emberek – kevesen vannak közöttük a szakszervezeti aktivisták, sok ezren olyanok, akik korábban soha nem vettek részt munkás-, ipari, üzemi, hivatali megmozdulásokban, akik nagy elhatározottsággal és bátorsággal mondták most: ’ami elég, az elég’.

Ezek tisztességes emberek, akik az év más napjain fáradhatatlanul dolgoznak ezért az országért, az emberekért, a családokért és a közösségért, és ők biztosítják, hogy egészségesek vagyunk, biztonságban vagyunk, gyermekeink tanulhatnak, hogy jövőnk biztosítva van. Ám a kisembereket nem veszik észre, és természetesnek veszik azt, amit tesznek értünk.” Most majd láthatjuk, hogy az emberek összegyűlnek minden iskola, kórház és könyvtár előtt, és ezeken a helyeken „bátran és méltósággal” tüntetnek. „Igen sokan közülük nők, akik első ízben vesznek részt ilyen akciókban és tízezerrel vannak olyan fiatalok, akiket e kampány révén vontunk be szakszervezeti mozgalmunkba”.

Itt, Birminghamben az UNISON emberei ebben az évben már kétszer mozdultak meg és most harmadszor is ezt teszik a birminghami városi tanács ellen, amely a legrosszabbul fizetettek körében fogatosított új bércsökkentéseket. Itt van például Jeanette, háziápoló, aki heti 281 fontot keres, és most a tanács a heti keresetéből 85 fontot akar levonni. „És most ezek a bátor emberek, mint Jeanette, vállalják a kiállást, kockáztatva azt, hogy teljes fizetésüket elvesztik, szembezállva a fenyegetésekkel, világos üzenetet küldve, hogy ’ne tekintsenek minket ostobáknak’.” Azt mondjuk a bankároknak: „Ti csináltátok a válságot, ti fizestek érte!” Azt mondják nekünk, hogy az ország nem engedheti meg magának, hogy tisztas nyugdíjakat fizessen és azt mondják, hogy hozzá kell szoknotok a munkanélküliséghez és hogy alacsonyabb béreket kaptok. Miért? Mindezért a bankárok a felelősek. Mert a bankárok nem adnak hiteleket, és nem is ruháznak be a gazdaságba. Ezek után az emberek azt kérdik: ha mindez így van, akkor talán a bankokat kellene megváltoztatni. „Ahelyett, ahogy most történik Európában, hogy bankárokat ültetnek az országok élére, ahogy ez most Görögországban és Olaszországban történt, jobb lenne, ha a népből jött embereket ültetnék a bankok élére. A mostani tiltakozásunk része annak a nagy nemzetközi felébredésnek, amelynek során az emberek azt követelik: elég volt, ne legyen több bércsökkentés, munkanélküliség, elég volt a szegénységből.” E mozgalom jegyében

²³ Mindig óvatosnak kell lenni az „elsővel” és a „legnagyobbval”. Ha egy évszázadra visszamenőleg gondolkodunk, akkor a „legnagyobb” az bizonyosan az 1926. évi kilencnapos általános sztrájk volt. (A szerk.)

az emberek 99 százaléka lép fel az egy százalék ellen, a dolgozók a milliomosok ellen.

Forrás: *Taken from the website of UNISON*. 2011. november 30. (A szöveget Bob Dent juttatta el az Évkönyvnek.)

MARTIN KETTLE:

Az LP újabb története úgy látszik, hogy megismétli saját történetét

(Rövidítve)

A *The Guardian* szerkesztőségi kiemelése: Ed Balls²⁴ megijesztheti a torykat, de megijesztheti a választókat is. És Ed Milibandnek is minden oka megvan arra, hogy tartson tőle.

Enoch Powell²⁵ híres mondása, hogy minden politikai karrier végül is bukásban végződik, sohasem volt igazabb, mint Alan Johnson esetében, akinek hirtelen lemondása az árnyékkormány pénzügyminiszteri posztjáról nemcsak a végét jelezte egy hosszú politikai karriernek, hanem egyúttal az LP egyik legkomolyabb belső átrendeződését váltotta ki, amely az utóbbi években történt. Ez igaz az LP-re mint kormányzó pártra ugyanúgy, mint ellenzéki pártra. Mekkora különbség egy éven belül! Egy évvel ezelőtt Johnson még kibuktathatta volna Gordon Brownt a miniszterelnöki posztból, ahogy a választás már közeledett és az LP helyzete bizonytalanodott. Ha ez bekövetkezett volna, Johnson jelenleg is miniszterelnök lehetne, talán az LP-Lib. Dem. koalíció élén, amely bevezette volna a választási rendszer megreformálását, amelynek Johnson mindig elkötelezett híve volt. Ezzel szemben Johnson jelenleg pusztán csak az árnyékkormány volt pénzügyminisztere, aki személyes okok miatt távozott, ám ez nyilvánvalóan újabb belső szakadások következménye. A távozását a konzervatívok, akik mindig is értéként tudták őt felmérni, most késedelem nélkül azonnal, kíméletlenül kihasználták mint „eseményt”.

Johnson távozása más vonatkozásban is vízválasztó. Lemondásával az LP-nek

²⁴ Balls, aki az árnyékkormány új pénzügyminisztere lett – róla lásd Évkönyv, 2012.

²⁵ Enoch Powell a Konzervatív Párt egyik vezére volt, aki más vonatkozásban sem volt szimpla, politikai „eltűnése” sem volt az.

nincs több első vonalbeli munkásszarmazású-munkás politikai vezetője, ami az elmúlt nemzedékig mindig jellemző volt és megalapozta a pártot.²⁶ A többi munkás politikai vezető, akik az LP első vonalába kerültek, a szakszervezetekben sajtótírók el politikai tudásukat, és nem egyetemi diákszervezetekben.²⁷ Az LP néhány vezére jó középiskolákban, illetőleg Oxbridge-ben²⁸ tanult, ám úgy tűnik, hogy a munkássorból kikerült nagy vezetők Johnsonnal végképp eltűntek az LP vezetői közül. Az idők változnak, de Johnson távozásával űr támadt. Johnson élében mindig „félelmetesebb” volt, mint parlamenti felszólalásait olvasván, vagy ha azokat az interjúkat tekintjük, amelyeket vele készítettek. Amitől az ő esetében a toryk féltek, az éppen az angol munkások értelmes eredetisége volt, amely Cameronnal szemben is hasznos lenne anélkül, hogy ezt szavakban is ellenpólusként megfogalmaznánk. Ám a munkáseredet és a munkában eltöltött évek nem elegendők, mert ha ez így lenne, akkor Prescott²⁹ is olyan igazi pártvezér lehetett volna, akiben hinni lehet. Johnson az az ötvözet volt, aki úgy tűnt, hogy az „old Labour” embere, de valójában már az Új LP szellemében gondolkodott. Távozása tovább fogja gyengíteni az LP jobbszárnyát, a modernizálókét, a reformistákat, a mérsékelteket – mindenki azt a nevet választhatja, amelyiket akarja – és ez lesz a kérdés az LP további fejlődése számára Ed Miliband alatt. Ám nem lehet alábecsülni azt a belső fejlődést, amely Douglas Alexanderben, az LP árnyékkormány új külügyminiszterében és magában Ed Milibandben is az elmúlt hónapokban végbement. Johnson távozása nagy hiányt jelent majd az LP-nek és noha ismeretek, hogy milyen sűrűlódások voltak közte és Ed Miliband között, az újonnan felmerülő kérdések és az LP válaszai mégis biztosíthatnak számára népszerűséget a választók körében.

Annyi azonban bizonyos, hogy Balls, az árnyékkormány új pénzügyminisztereként hatásosabb és félelmetesebb lesz a gazdasági kérdésekben Cameron és a tory kormány számára.³⁰

Forrás: *Labour's recent history, may be about to repeat itself*. The Guardian, 2011 január. (A cikket John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

²⁶ Itt gondolhatunk Keir Hardiera, A. Hendersonra, E. Bevinre, A. Bevanra és másokra.

²⁷ Ez nyilvánvaló utalás Gordon Brownra és Tony Blairre.

²⁸ Oxford és Cambridge rövidítése és összevonása, némileg gúnyosan szokás használni az elit egyetemek megjelölésére.

²⁹ Prescott Tony Blair kormányában volt miniszterelnök-helyettes, az LP alvezére – a baloldalon nagy csalódást keltett. Állásfoglalásairól és szerepléséről lásd az Évkönyv kötetait az elmúlt tíz évben.

³⁰ Johnson nem az egyedüli jelentős munkás vezető politikus volt az LP-ben. Ilyen volt Denis Skinner, a volt bányász, később hosszú évtizedekig az LP vezetőségének tagja, parlamenti képviselő, akinek csípős felszólalásaitól sokan féltek, nemcsak a konzervatív pártbeliek. Skinner beszédeiből és írásaiból az Évkönyv az elmúlt két évtizedben sok részletet közölt. Skinner napjainkban is parlamenti képviselő.

SEUMAS MILNE:

Ezek a zavargások egy olyan társadalomnak a tükörképei, amely a mohóságra és a rablásra épül.

(Rövidítve)

A szerkesztőség által kiemelt szövegrész: David Cameron megismételte, hogy a zavargásoknak nincs más oka, csak a bűnözés – avagy ő és barátai a felelősek.

Ami lényeges azok számára, akik jelenleg hatalmon vannak Nagy-Britanniában az az, hogy azoknak a zavargásoknak, amelyek most elöntötték az országot, nincs más oka, csak a gonoszság. Ahogy Cameron kijelentette, „ez nem más, mint tiszta bűnözés”. Boris Johnson, London konzervatív polgármestere kijelentette, hogy a zavargások résztvevői ne próbálják tetteiket szociológiai magyarázatokkal igazolni (hogy ezt kik javasolták, vagy ajánlották, azokat nem nevezte meg). Most nem annak az ideje érkezett el, hogy a rendőrség vízágyúkat vessen be és gumibotozzon. Amikor elődje, Ken Livingstone³¹ összekötötte a zavargásokat a költségvetési kiadások csökkentésével, akkor ez majdnem olyan volt, mintha ő maga gyűjtött volna fel egy épületet. A *Daily Mail*³² mennydörgött, hogy Livingstone állásfoglalása cinikus. Valóban, nem is kerestek más válaszokat, mint a vízágyúkat, gumilövedékeket és a rendőrség utcai mozgósítását. Többet fogunk minderről hallani, ha a parlament összeül – és nem nehéz átlátni, hogy miért. Ha ezeknek a zavargásoknak nincsenek politikai és szociális okai, akkor senkit a hivatalban lévők közül nem lehet felelőssé tenni.

Forrás: Seumas Milne: *These riots reflect a society run on greed and looting*. The Guardian, 2011. augusztus 10.

³¹ Ken Livingstone hosszabb ideig London polgármestere volt, az LP vezetőségének tagja és parlamenti képviselője. Az Évkönyv az elmúlt harminc évben rendszeresen közölte írásait, megszólalásait.

³² A *Daily Mail* a konzervatívokhoz közel álló, mindig jobboldali irányultságú, nagy példányszámban megjelenő napilap.

SEUMAS MILNE.³³

Az osztályérdek David Cameron³⁴ terveiben

(Rövidítve)

A szerkesztőség által kiemelt szövegrész: A Konzervatív Párt valóban a londoni City politikai szárnya. Nem meglepő, hogy nem tudja Nagy-Britanniát kivezetni a jelenlegi válságból.

Múlt évben ezidőtájt jelentette ki David Cameron, hogy a koalíció kivezette az országot a veszélyzónából. Tegnap rá lett szorítva arra, hogy újraírja a konferencia³⁵ előtt megtartandó beszédét, miután nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy-Britannia nem jutott túl a szakadékon. A legutóbbi számadatok kemények. A brit gazdaság holtpontonra jutott, a legutóbbi kilenc hónapban nulla növekedést élt meg. Még megalázóbb egy miniszterelnök számára, ha azt kell mondania az embereknek, hogy fizessenek a hitelkártyájuk alapján. A háztartások kiadásai az utóbbi negyedévben állandóan csökkentek. Amikor az embereket arra biztatja, hogy kevesebbet költsenek, amikor a kereslet amúgy is csökken, akkor ez az állítás szintisza ostobaság és ezzel Cameron végrehajtott egy nagy U-kanyart. De nem volt jele annak, hogy valamit is visszavegyenek abból a katasztrofális megszorító politikából, amit ő és George Osborne³⁶ meghirdetett és megvalósít. Ehelyett Cameron ismét az LP-t marasztalta el, az LP költségeit okolta a válságért. Jelenleg a kormány oda jutott, hogy a gazdasági helyzet alapján a hiteleket csak drágábban veheti föl. Ám a jelenlegi válság nemcsak újabb recesszióval fenyeget az egész kontinensen, hanem ezen túl az egész világon egy újabb pénzügyi összeomlással is. A 2008-as pénzügyi bankválság átfordult egy mély hitelválságba, amely azzal járt, hogy egész államokat kellett kimenteni a válságos helyzetekből és az összeomlásnak az ára egyre csak növekedett. Most az adósságválság – amelyet elmélyített a megszorítási politika – visszacsap, és a bankokat büntetik, amit kiegészítenek azok a kölcsönök, amelyeket nem fizetnek vissza. Pontosan úgy, ahogy Cameron készült arra, hogy „kivezessen ebből a mocsárból”, miközben a francia–belga bank közel jutott az összeomláshoz. „A mi tervünk sikerülni, hatni fog”, ez volt minden, amiről a miniszterelnök tegnap biztosított bennünket. De ez csak üres ígéretetés. Angliában az emberek többsége nem érzi magát meggyőzve. Ám ugyancsak nincsenek Cameron és Osborne régi barátai az IMF-ben, ahon-

³³ S. Milne egyetemi gazdasági professzor, publicista, írásait az Évkönyv az elmúlt húsz-harminc évben rendszeresen közölte.

³⁴ D. Cameron 2010-ről Nagy-Britannia miniszterelnöke.

³⁵ A Konzervatív Párt 2011. őszi konferenciájáról van szó.

³⁶ G. Osborne a jelenlegi brit koalíciós kormány pénzügyminisztere.

nan felszólítottak különböző országokat, mint Nagy-Britanniát és Németországot, hogy esetleg halasszák el a jelenlegi megszorítási politikájuk foganatosítását.

Az IMF úgy érvelt, hogy Nagy-Britannia megengedheti magának adósságának növelését a GDP 50%-ának szintjéig, ami még nem járna azzal, hogy belecsúszna egy válságba. A tory vezetők azonban semmi jelét nem mutatják a habozásnak.

Még a kormány leglelkesebb hívei sem állítják, hogy a különböző kormány-intervenciók megfordítják a helyzetet, akár a befektetések, akár a kereslet válságának terén. Ám a kormány mégsem használja ki lehetőségeit arra, hogy a két legnagyobb bankot ellenőrizze és rászorítsa a nagyobb befektetésekre és kölcsönökre. Osborne ezzel szemben új növekedési tervvel állt elő. Ez könnyebbé tenné a munkások elbocsátását, miközben azt követelné meg tőlük, hogy 1000 fontot fizessenek, ha egyeztető fórumhoz fordulnának, amit csak akkor kapnának vissza, ha ezen a fórumon nekik adnának igazat. Semmi bizonyíték nincs arra, hogy a jogtalan elbocsátások esetén az illetők egy-két éven belül munkát kapnának. Ám ez a javaslat alkalmas arra, hogy elnyerje a munkáltatók tetszését és egyúttal olyan látszatot is kelt, hogy a munkások és alkalmazottak meggyengült tárgyalási lehetőségei némi orvoslást is nyernek. Mindez egyúttal azt is mutatja, hogy a liberálisok jelenleg mennyire kevésbé különböznek a thatcheri politikától. Ám mindez egészében jól mutatja, hogy a kormány, miközben a válságból való kiutat keresi, mennyire az osztályérdekeket tartja szem előtt és viseli a szívén.

Ám van még valami, ami nagyon jellemzi a toryk felfogásának lényegét. Osborne jelentette ki a most lezajlott manchesteri pártkonferencián: „Ha ez a párt egyáltalán valami, akkor ez a párt a kisvállalkozók pártja”. De ez nem a teljes kép. Miként a *Guardian* a hét végén a számok alapján hangsúlyozta, a kormány a City és a nagytőke, a nagyvállalkozók kormánya. A tory pártba történő befizetések fele a Cityből és a bankszektorból érkezett. A toryk kapcsolata a bankokhoz nem újkeletű – még akkor is így igaz, ha most keményebbek a pénzügyi feltételek, és meg kell húzni a nadrágszíjat. Mindezt akkor, amikor a pénzügyi körök a politikai életbe jobban beleszólnak, és miközben ugyanezek a körök a leginkább felelősek a jelenlegi válság kirobbanásáért... Ahogyan a kormány elutasítja, hogy beavatkozzon a pénzügyi világ és a bankok életébe, ez mutatja meg legjobban, hogy kiknek az érdekeit tartja leginkább szem előtt. A függő helyzetben lévő brit média nem nagyon elemzi és vitatja, hogy a tory kormány mennyire és miként van a pénzügyi körök markában. Ehelyett a média érdeklődésének középpontjában az áll, hogy az LP mennyire függ a szakszervezetek támogatásától, noha ez az ország legnagyobb demokratikus szervezete és nincs döntő hatással az LP-re.

A fentiek nem akadályozták meg David Cameront abban, hogy kijelentse, elégedetlen a bankok magatartásával amiatt, ahogy az adózást megkerülik. Miközben a tory vezetők elutasították Ed Milibandnek a múlt heti felhívását arra, hogy egy új gazdasági rendszer kialakítására lenne szükség, mégis meglepő, hogy Miliband beszédéből milyen sokat vettek át. Nyilvánvalóan figyelembe vették a közvéleménykutatásokat, amelyek szerint a legtöbb embert egyetért abban, hogy

az országot a vad tőke uralja, méghozzá a ragadozók és nem a termelők. A toryk számára az a probléma, hogy éppen ez a tőke a toryk legfőbb támogatója.

Amennyiben Miliband valóban szakítani akar a 30 éve domináló thatcheri gazdaságpolitikával, akkor, ahogyan ezt ezen a héten egy konzervatív kabinet-miniszter mondta nekem, ez nagyon lényeges politikai változás, váltás lenne. Ahogyan a gazdasági válság elmélyül, egyre világosabb lesz, hogy a mélypontról nem lehet kivergődni az említett nagy változások nélkül.

Forrás: Seumas Milne: *The class interests at the heart of David Cameron's plan*. The Guardian, 2011. október 5. (Az írást Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

ALEX CALLINICOS:

Ed túl van az első szorítón, de így se jó

(Rövidítve)

Valószínűleg Ed Milibandnek némi előnye származott abból, hogy az emberek bizonytalanok voltak a tekintetben, hogy Ed tulajdonképpen hol is állt a tavalyi LP vezérválasztó konferencián.³⁷ Szemben bátyjával, Daviddal, ő nem hurcolta a hátán a Blair-korszak örökségének terhét. Ed akkor ezt azzal is jelezte, hogy kifejezte, nem azonosítja magát az iraki háborúval. A konferencia után, amikor elnyerte a vezérséget, Ed változatlanul törekedett arra, hogy fenntartsa ennek a bizonytalanságnak a légkörét. Így kijelentette, hogy az ő vezéri korszaka „tisztá fehér lappal” indul. Ednek ezt a kijelentését a tory sajtóban sokszor kigúnyolták, ám ez mégis bizonyos értelmet adott egy új pártvezér indulásának azután, hogy ezt a vezérséget egy nagy vereség után vette át és a lehetőségeket a maga számára hangsúlyozottan nyitva kívánta hagyni. Most azonban mégiscsak lépnie kell – a kivárási időnek vége. Így Ed Miliband vállalta az ütközést a szakszervezetekkel az LP blokkszavazásával kapcsolatban.³⁸ Ed maga elítélte azt a megállapodást, amelyet egy maroknyi ember hozott zárt ajtók mögött – erről az elmúlt hét végén egy beszédében emlékezett meg. Az a rövidített szöveg, amely a lapokban megjelent, és amelyet valószínűleg Miliband stábjá szerkesztett és rövidített, érzékeltette, hogy Miliband nem ragaszkodik a blokkszavazáshoz, vagyis függetleníteni akarja magát a szakszervezetek támogatásától. Ednek ezt a fordulatát megerősítette az az interjú, amelyet a *Guardian*nek adott, amelyben bírálta a ter-

³⁷ Az LP vezérválasztó konferenciájáról lásd az Évkönyv 2012. külön fejezetét.

³⁸ Emlékeztet, hogy e konferencián Ed Miliband a szakszervezetek szavazatával győzött. A szakszervezetek együttes nagy „blokkszavazatai” mindig erősen befolyásolták az LP konferenciáin a végső többség kialakulását.

vezett közalkalmazotti sztrájkokat, azokat a sztrájkokat, amelyek segítségével a szakszervezetek a dolgozók nyugdíjait kívánták védelmezni.³⁹ Ed Miliband ekkor az interjú során kijelentette: „Azt hiszem, hogy még nem született meg a döntés a közalkalmazotti nyugdíjak ügyében, és ez érinti azokat a szociális igazságtalanságokat, amelyekre a kormány készül”. „Ami engem illet, úgy vélem, hogy a sztrájkok nem segítik győzelemre a megfelelő döntést, és úgy hiszem, hogy ez kellemetlenségeket okozhat a közvélemény megítélését illetően is. Úgy hiszem, hogy a sztrájk mindig csak a legutolsó fegyver lehet.”

Miliband érvényre juttatta azt a szándékát, hogy erőt gyűjtsön az árnyékkormány számára. Mindez végeredményben együtt járt azzal, hogy elhatárolja magát azoktól a „rossz időktől”, amikor a baloldal túl erős volt az LP-ben⁴⁰ – valamint a Blair–Brown-korszaktól.⁴¹ Végeredményben ezzel Ed jelezte, hogy nem szeretné, ha az LP-t visszarángatnák 1980-as helyzetébe.

Ám ez a politika képtelenség. Az LP megszületésétől kezdve az LP árnyékkormányait és az LP parlamenti bizottságát az LP parlamenti képviselői választották meg, habár az LP miniszterelnökei mindig fenntartották maguknak a jogot, hogy a kabinet tagjait ők maguk jelölhessék ki.

A régi LP (old LP) nagyon demokratikus szervezet volt, amelyben a politika irányát az évente megtartott konferenciákon jelölték ki, és ezt a politikát a megválasztott pártvezetőség (a végrehajtó bizottság) alkalmazta és hajtotta végre. Ebben a régi időkben az LP területi választási körzetekre épülő szervezetei jelentették a baloldal fő erősségét, míg a szakszervezeti tömbszavazat általában az LP jobboldalát segítette. Az 1980-as években Neil Kinnock, az LP akkori vezére, összezúzta a baloldalt.⁴² Ezekre az előzményekre és „sikerekre” támaszkodva Blair megváltoztatta az LP szervezeti szerkezetét. A pártkonferenciákat, sőt a VB-t is megfosztották minden hatalmuktól, befolyásuktól, amikor Blair kialakította az úgynevezett konferenciákat előkészítő Országos Fórumot, amelynek a politikai stratégiát kellett kialakítania.⁴³ Elég ironikus módon a szakszervezetek blokkszavazata lett az LP belső demokráciájának utolsó maradványa. A munkáspárti vezetők és képviselők számára az egyetlen út, amelynek felhasználásával hallathatták saját, illetőleg a munkáspárti választók hangját, az volt, hogy a konferenciákon helyi, választókerületi szervezetek nevében szólalhattak fel. Jelenleg Miliband az, aki ezt a gyakorlatot és jogot meg kívánja nyirbálni és csökkenteni a militánsok lehetőségeit és hangját. Mindez fájdalmas, ha arra emlékezünk, hogy az LP régi hagyományai szerint ezek a helyi és alsó kezdeményezések milyen fontosak és gyümölcsözőek voltak. Mint sok LP vezető, Ed Miliband is meg van rettenve mind a tory sajtó hangjától, mind az LP jobbszárnyától. Ed Miliband különösen meg van zavarodva az LP 2010. májusi választási veresége és az azt köve-

³⁹ A sztrájkot 2011. június 30-án megtartották – erről lásd más anyagainkat.

⁴⁰ Az 1980-as évek LP baloldaláról lásd Évkönyv, 1980–1986.

⁴¹ A Blair–Brown-korszakról lásd összefoglaló értékeléseket az Évkönyv 2010–2012. évi kötetiben.

⁴² Erről lásd Évkönyv, 1982–1987.

⁴³ Blairnek ezekről a „reformjairól” lásd az Évkönyv 2001–2006. évi kötetét.

tő nem meggyőző, sikeres szereplés miatt. Ráadásul a helyzetét még bonyolítja, hogy tudja, a szeptemberi LP konferencián vezérre választását a szakszervezeti támogatásnak köszönhetné. Röviden szólva, Ed Milibandre a választási harcok szabályai hatnak. Ám lehetséges, hogy még saját szempontjából is hibát követ el. Azzal kapcsolatban, hogy elitéli a munkások kollektív akcióit éppen akkor, amikor ezek felerősödnek.

Forrás: Alex Callinicos: Ed's off the fence, and it's not good. *Socialist Worker*,⁴⁴ 2011. július 2. (A cikket Steve Parsons juttatta el az Évkönyvnek.)

PETER WILBY:

A leggazdagabbak elszakadása a középrétegektől

(Rövidítve)

Miért nem leszünk dühösek, és legalábbis képzeletben miért nem folyik vér az utcákon? Amikor az emberek azt látják, hogy a gazdagok tovább gazdagodnak, miközben az emberek többsége nap mint nap küszködik az inflációval, az állami költségvetési kiadások csökkentésével, a béreket pedig befagyasztották. A statisztikai hivatal jelentéséből kiderült, hogy a lakosság 1%-át kitevő leggazdagabbak jövedelme megugrott az utóbbi egy évtizedben. A *Sunday Times* hetilap felmérése szerint a leggazdagabb ezer jövedelme 60,2 milliárd fonttal nagyobb, mint 2010-ben, ami azt jelenti, hogy jövedelmük megközelíti a válság előtti éveket. Most ezen a héten adták ki a legmagasabb fizetéseket felmérő áttekintést, amelyet az LP kutatócsoportja jelentetett meg. Ebből kiderül, hogy a legmagasabb 100 vállalatvezető évi 4,2 millió fontot keres, ami 145-szöröse az átlagbéreknek és az előrejelzések és tendenciák szerint 2020-ra évi 8 millió fontot keresnek majd, ami 214-szerese az átlagbéreknek. A pénzügyi szektorban a bankárok évi keresete 14 millió font, ami négyszerese a vállalatvezetőkének és 1.128-szorosa a legrosszabbul fizetett alkalmazottnak. Számításba kell venni az inflációt, ami azt jelenti, hogy az emberek többségének bére, fizetése csökken 15 évi stagnálás után.

A statisztikai számítások és jelentések nem szólnak a lakosság 0,01%-át kitevő leggazdagabbak csoportjáról, de bizonyosak lehetünk abban, hogy ők még jobban „kaszáltak”, sőt, egészen mesés profitokat tehettek zsebre. És a legfontosabb, hogy mi történt a szociális szférában Nagy-Britanniában és az USA-ban a neoliberalis korszakban. A leggazdagabbak még inkább elszakadtak nemcsak a

⁴⁴ A *Socialist Worker* a Szocialista Munkáspárt (SWP) orgánuma.

kétkezi munkásoktól, akiknek száma csökkent, hanem a középrétegek nagy többségétől is, vagyis az orvosoktól, tanároktól, az akadémikusoktól, az ügyvédektől, az építészekről, a közalkalmazottak nagy többségétől, nem beszélve azokról, akik e rétegek alatt keresnek.

Forrás: Peter Wilby: *Anxiety keeps the super-rich safe from middle-class rage*. The Guardian, 2011. május 18.

Közoktatás, reformizmus és a brit munkásosztály a 21. században

(*Rövidítve*)

Azokról a fiatal munkásokról, dolgozókról írtunk, akik már nem kerültek be az egyetemre, mielőtt munkát kerestek (ezek jócskán elfelejtett emberek). Megjegyzendő, hogy az egyetemi diploma megszerzése sem biztosítja, hogy utána valaki munkát is kap – ahogyan sok reformista elhitette a fiatal emberekkel. Ezen a nyáron (vagyis 2011-ben) viták zajlottak le arról, hogy a költségvetési kiadások csökkentése miként hat az alapfokú és középfokú oktatásra (ez érinti a helyi és regionális kézben lévő oktatási intézményeket). A reformok nemcsak egyszerűen a középiskolákat sújtják, illetve az azokban tanuló szegényebbeket, hanem azok számát is csökkentik, akik leérettségiznének. Ez jócskán érinti a középosztály gyermekeit. A polgári szociológia besorolásai szerint, amely a jövedelmekre épít, ebbe a kategóriába tartoznak a jobban fizetett rétegek és a kispolgárság is. A marxista terminológia szerint ez a besorolás zavart keltő és elkeni az osztályokhoz való tartozást.⁴⁵

Forrás: *Bulletin Internationalist*, 2011 szeptember.

A brit egészségügy reformja

(*Erősen rövidítve*)

David Cameron, a 2010-es tavaszi brit parlamenti választás után hatalomra került konzervatív–liberális koalíció konzervatív párti miniszterelnöke a választási hadjárat során még erősen elkötelezett ígéreteket tett az egészségügyi rendszer,

⁴⁵ A szerző megindokolja, hogy miért és mi a marxista értelmezés.

az NHS⁴⁶ megreformálására. A reform az állami támogatások megkurtítását, a privatizálásokat és az egészségügyi rendszeren belül a verseny érvényesülését lett volna hivatott biztosítani. Ez ügyben 2012 májusában kellett volna népszavazást tartani. A liberális koalíciós partner nem nézte jó szemmel David Cameron törekvéseit; ez utóbbinak máris fel kellett hígítani reformelképzeléseit és az NHS egészében minden jel szerint érvényben marad kisebb kiigazításokkal.

Forrás: *Health-care reform*. The Economist, 2011. június 18–24.

MIKE SQUIRES:

A National Health Service (NHS)⁴⁷ – Történelem a maga folyamatában

(Rövidítve)

A Socialist History Society (SHS) tagjai, akik 1948 után születtek, nem is ismernek mást, mint az ingyenes egészségügyi szolgáltatást. Most mindez megváltozhat. Andrew Lansley⁴⁸ javaslatai ezen nemcsak kisebb kiigazításokat előlegeztek meg. Ezek a szolgáltatás teljes privatizációját jelentik, ami egyúttal azzal járna, hogy azt magánvállalatok kezére juttatják. A kórházaknak nem lesz szabad keze, hogy maguk döntsenek a betegek gyógyításáról; és ami még ennél is fontosabb, a privatizálás során a szolgáltatásokat versenykiírásoknak fogják kitenni.⁴⁹ Természetesen a javaslatokért és a várható rendelkezésekért nem lehet pusztán a kormányt okolni. Az NHS-ben bekövetkezett privatizációk hosszabb folyamatra tekinthetnek vissza, a privatizálások még a Thatcher-kormány idején kezdődtek meg, ami persze megfelelt a piacosítás elveinek. Annak ellenére, hogy az LP ígéretet tett arra, hogy az egészségügyben megszünteti a piaci viszonyokat, Tony Blair ugyanazon a nyomvonalon haladt tovább, mint a mentora. Így azután a javasolt új rendszabályok azt végzik be, amit Thatcher és Blair megkezdett, aminek alapelve az, hogy az egészségügyben is a piac a legjobb. Miért is érdekelheti ez a szocialista történészeket? Ennek két oka is van. Először is az egészségügy körüli

⁴⁶ Az NHS (National Health Service), az ingyenes egészségügyi szolgáltatás rendszerét 1946–47-ben a Clement Attlee vezette Munkáspárt fogadtatta el, az illetékes egészségügyi miniszter, Aneurin Bevan kezdeményezései nyomán.

⁴⁷ NSH – az ingyenes egészségügyi szolgáltatás, amelyet az Attlee kormány vezetett be és A. Bevan, mint egészségügyi miniszter foganatosított. (A szerk.)

⁴⁸ A. Lansley a jelenlegi egészségügyi miniszter.

⁴⁹ A cikk felsorolja, hogy milyen magán-egészségügyi vállalat eddig milyen hatalmas profitot húzott szolgáltatásaiból.

harcnak hosszú története van, és annak a változtatásnak, amit most bevezetnek, súlyos következményei lesznek az elkövetkező nemzedékre. Az SHS tagjainak, akik 63 év alattiak, a múltban nem volt semmi gondjuk, amikor az egészségügyi szolgáltatásokat kellett igénybe venni. Eddig ez mindig kéznél volt, és ezt az adózás és a közkiadások révén biztosították mindenkinek, ezek egyenlően érintettek mindenkit. Szemben az USA-val, Nagy-Britanniában az emberek az általános biztosításnak valamennyien „kedvezményezettjei” voltak az NHS keretében. Az USA-rendszert kívánják most bevezetni Nagy-Britanniában, amelyet mind a három párt elfogad és így a média révén az emberek gondolkodását nagymértékben ebbe az irányba befolyásolják. Ám valószínűleg nagy akadályba ütköznek, mivel az NHS volt Nagy-Britannia legnépszerűbb intézménye. Ez az 1945 utáni LP kormány ténykedése eredményeinek utolsó továbbélő bástyája. Az NHS nemcsak azok körében népszerű, akiket szolgál, akik számára „kitalálták”, hanem a doktorok körében is, akik kezdetben ellenezték, valamint az egészségügyben dolgozó nővérek és szakemberek körében is. Akik védelmezik az NHS-t, azoknak köre messze tovább nyúlik az osztálykereteken és az etnikai korlátokon. Az NHS-t egyaránt szeretik a nagyvárosokban és a vidéken, és azok, akik az NHS-t most szét akarják verni, azok mindezeknek az embereknek a kárára teszik ezt.

Forrás: Mike Squires: *The NHS – History in the Making*. Socialist History Society, Newsletter, 2011 május.

Orvossztrájk árnyékában Nagy-Britanniában

Rádióhírek alapján 2012. február 25–26.

Az orvosok szakszervezete jelezte, hogy a kormány megszorító intézkedései miatt valószínűleg sztrájkot hirdet, amire Angliában nagyon ritkán volt példa. A kiváltó ok: a nyugdíjkorhatár 68 évre emelése és egyúttal a munkáltatottak nyugdíjbefizetésének ezzel egyidejűleg történő felemelése. A thatcheri, majd a blairi korszakban megerősített, szakszervezet-ellenes törvény szerint a szakszervezetnek előre írásos körkérdésben kell megerősíteni, hogy a szakszervezeti tagság helyesli-e a sztrájk megindítását.

Hallgatta és lejegyezte Jemnitz János.

DIANNE KIRBY:⁵⁰

A birt mccarthyizmusról

(Rövidítve)

Az általános vélekedés szerint Nagy-Britannia elkerülte a mccarthyizmust. A valóságban ez nem volt egészen így. Ezzel kapcsolatban Matthew Tostevin most egy filmet készít elő pontosan a brit mccarthyizmusról. Matthew meginterjúvált valakit, aki tényleges áldozata volt az 1950-es években az említett jelenségnek. Napjainkra már kevesen élnek ebből a nemzedékből. Felkérünk mindenkit, aki maga is átélte ezt a korszakot, illetőleg barátai vagy ismerősei vannak ebből az időből, akik megszenvedték az üldözéseket politikai nézeteik miatt, hogy támogassák ezt a kutatást.

Forrás: Dianne Kirby: *British McCarthyism*. Socialist History Society, Newsletter, 2011. december.

POLLY TOYNBEE:⁵¹

Balls⁵² az az ember, aki ellenállhat és megcáfolhatja a tory hazugságokat

(Rövidítve)

Egyes pártokat üldözi a történeti múltjuk. Tegnap az LP-t szembesítették az iraki háborúval és azzal a hosszú vizállyal, ami Tony Blair és Gordon Brown között folyt. A probléma az, hogyan lehet lerázni a párt rossz emlékeit – és helyette rámutatni, hogy mi az, amire az LP büszke lehet. Tony Blair vizsgálóbizottság előtt megint elismételte régi mondatait az iraki háborúval kapcsolatban. Semmi bocsánatkérés nem hangzott el tőle azért, hogy követte Busht Bagdadba, vagyis az iraki háborúba. Minthogy a történeti múlt ilyen súlyosan nehezedik az LP-re, az LP jól tette, hogy az ifjabb Milibandet, Ed Milibandet választotta vezérnek.⁵³ A történelem kegyes Ed Miliband esetében. Ő nem szavazta meg az iraki hábo-

⁵⁰ Dianne Kirby az ulsteri egyetem tanára.

⁵¹ Polly Toynbee a *Guardian* rendszeres szerzője, a nagy angol történész, Arnold Toynbee unokája, apja szintén ismert publicista.

⁵² Balls G. Brown idején miniszter, most az LP árnyékkormányának pénzügyminisztere.

⁵³ Az LP 2010 szeptemberi vezérválasztó konferenciájáról lásd Évkönyv, 2012.

rúba való belépést. És ő viszonylag csak ifjabb és kisebb beosztású miniszter volt Gordon Brown környezetében. Azóta Ed Miliband sokat gondolkodott a téves lépésekről és arról, hogy miért szavaztak olyan kevesen az elmúlt év májusában a parlamenti választáson az LP-re.

Ed Balls visszatérése a színpad centrumába egyúttal felidézti Gordon Brown nem kellemes emlékeit és az LP sötét oldalát, vagyis a skizma állapotát és az attól való félelmet. A történelem megmutatja majd, hogy a toryk túlteljesítik-e Balls egykori diktátumait. Michael, a toryk elnökhelyettese így támadta meg tegnap: „Balls volt Gordon Brown legfőbb fegyverhordozója, aki a bankok rendezését végrehajtotta, amely kiderült, hogy rossz volt... és az egész pénzügyi rendszert a csőd közelébe vitte. Ő az az ember, akit Ed Miliband tulajdonképpen nem akart és ő az, aki még mindig nem akar mentetgetőzni... aki nem tud meggyőzni senkit a jövőről, amíg nem beszél a múltban betöltött szerepéről... nagyobb hiányt hagyott hátra, mint amilyen bármely más országban létrejött. A tory gépezet beindult és minden bajért az LP-t teszi felelőssé, ezt teszi minden szóvivőjük. Itt az ideje, hogy az LP újra harcoljon, és újra harcolni tudjon, hogy az LP elmondja, mi jót tett, minthogy nagy a veszélye annak, hogy ez feledésbe megy. Legyen vége az önmarcangolásnak és annak, hogy azt keressék, hogy ki volt a fő bűnös. Már csak azért is, mert a toryk állandóan azt hangsúlyozzák, hogy az LP minden programja, minden szimbóluma elavult és az LP minden kezdeményezése már csak arra méltó, hogy az archívumokba kerüljön. Az oktatási adminisztrációban dolgozó embereket arra intették, hogy ne is szóljanak a gyermekügyekről, és hogy minden gyermek számít.⁵⁴ Az a terv és próbálkozás, hogy segítsenek a veszélyeztetett gyermekeken, most ismét a sülyesztőbe került. A gyermekmenhelyek támogatását ugyanúgy lefaragták, mint az idős nyugdíjasokét és a fogyatékosokét. Így Bradfordban bezártak öt otthont, ahol demenciában szenvedőket kezeltek, miként bezártak időseket rehabilitáló kórházakat, Glasgowban és Sussexben pedig 500 rendőrt bocsátottak el. Az oktatásügyben a kevésbé tehetséges gyermekek járnak rosszul, akik családjának a megszorítások mintegy 40 millió font többletterhet jelentenek.

Forrás: *Balls the bruiser is the man to confront these Tory lies*. The Guardian. (A cikket John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

⁵⁴ Még Tony Blair miniszterelnökként ígerte meg, valószínűleg még az első kormánya megalakulása programjaként, hogy az LP meg kívánja szüntetni a gyermekszegénységet. (Ezt ugyan nem sikerült megtennie, de a téma és a szándék, a terv napirenden maradt, azt nem felejtették el, nem került a sülyesztőbe.) A valóság pedig fájdalmasan megmaradt mind Nagy-Britanniában, mind sok helyütt másutt.

OLASZORSZÁG – AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

VJACSESZLAV KOLOMIJEC:

Földrengésveszélyes Olaszország: a balközép ellentámadása¹

Itáliát – ezt az appennini országot, amelynek a nevéhez gyakran teszik hozzá, hogy „gyönyörű” – joggal nevezik a földrengések földjének. Ez a szó egyszerű, geofizikai értelmében is helytálló: időről-időre pusztító erejű földmozgások rázzák meg; az egyik ilyen, néhány évvel ezelőtt, az ország középső körzeteit sújtotta, és kártevéseit máig sem sikerült teljesen helyrehozni. De átvitt értelemben is megállja a helyét. Menetrendszerűen érik társadalmi megrázkódtatások is, hol tömeges tiltakozó megmozdulások, hol a teljesen még ki nem küszöbölt „vörösbrigadista” típusú föld alatti extrémista terrorcselekmények formájában. Olykor ilyen formát öltenek a demokratikus rendszer olyan menetrendszerű eseményei is, mint az országos vagy helyi választások.

Kisebbsajta politikai földrengéssé lettek a nemrégiben két fordulóban (2011. május 15–16-án és május 29–30-án) lebonyolított, *a helyi hatalmi szervek megújítását szolgáló választások*. Tegyük mindjárt hozzá, hogy a sokat látott Olaszország rendszerint viharos politikai életének nem a leginkább „szeizmikus” mozzanatai voltak. Ám mégiscsak helyet kértek maguknak a világsajtó előkelő oldalain.

A lezajlott szavazás jelentőségét fokozta a helyi hatalom újraelosztásában játszott szerepe, olyan jelentős városokban, mint Milánó vagy Nápoly. Amint gyakran történik, ezúttal a helyi választások afféle próbaszavazásnak számítottak, és több-kevesebb biztonsággal lehetővé tesznek bizonyos előrejelzéseket a hatalmon lévő jobbközép kormánykoalíció és leválthatatlannak tűnő vezére, Silvio Berlusconi sorsára nézve.² Megfelelő hatást váltott ki a pénzügyi gazdasági szférában is. Alighogy napvilágot láttak az előzetes eredmények, a nemzetközi prognózisok (amelyeket a Standard&Poor ügynökség tett közzé) „stabilról” egyszerre „negatívra” változtatta az ország hitelbesorolását, és lejjebb szállította az alapindexet. Ebből több óriásbank értékpapírai szenvedtek érzékeny veszteséget.

Ehelyütt, mint rendszerint, hozzá kell tennünk, hogy nálunk az olasz életnek

¹ A szerző a moszkvai Oroszországi Tudományos Akadémia (РАН) Összehasonlító Történeti Intézetének főmunkatársa, az olasz témák kutatója. Évkönyvünk nemzetközi tanácsadó bizottságának tagja, és rendszeres cikkírónk.

² 2011 novemberében a világválság hatásai és az ellenzéki nyomás következtében Berlusconi kormánya távozásra kényszerült. Pártja, a PDL újabb súlyos vereségeket szenvedett a 2012. május 6–7-én lezajlott helyhatósági választáson. Ezekre az eseményekre 2014. évi kötetünkben visszatérünk. (A szerk.)

ezek a szeizmikus rengései szinte észrevétlenek maradtak. Valóban, ha leszámítjuk a hírügynökségek krónikáinak néhány szavas tényközléseit, az írott sajtóban a szavazók „olaszos szenvedélyére” való kurta utalásokon kívül az oroszországi olvasókhöz/nézőkhöz az eseményről jóformán semmi tájékoztatás nem jutott el. A hírek kérelhetetlen „önselekcója” – amely hibátlanul megtalálja a maga megrendelőit és fogyasztóit, s amely minden tájékoztatási politika sajátja – ez a legegyszerűbb, és legfőbb magyarázata annak, hogy a mi médiaterünkben Itália ilyen soványan jelenik meg.

Honfitársainknak, akik a keserű orosz kifejezés szerint a „szükség” állapotában leledzenek, és ezek legalább egyharmadot vagy annál is többet jelentenek, valóban nyilvánvalóan nem Itália a legnagyobb gondja. „A lustaság, no meg a külvilág iránti kíváncsiság hiánya”, amely állapot nem kevésbé jellemzi a mát, mint a „vasfüggöny” sokat átkozott időszakát, emiatt talán megbocsátható részükről. De ebben a régi-régi bűnben szenved a társadalomnak az az „újorosz” rétege is, amelynek a tagjai átverekedték magukat a fogyasztói társadalom hön óhajtott áldásaihoz, és bőségesen szakítanak ennek a javaiból. S akik számára a viszonylag könnyen elérhető olasz „külföld” mintája is a meggondolatlan fogyasztást sugallja. A közvélemény-kutatások is megállapítják az olaszországi életmód itteni „újorosz” modelljét, olyan kulcsszavak segítségével, mint *spagetti, Colosseum, forróság, pizza, Celentano, shopping*, sőt *csodás gyógyítási technika*. Mindez meglepő fantáziaszegénységet jelez egy olyan ország viszonyainak jellemzésére, amely annyira nem mindennapi és nem átlagos. Világos, hogy ilyen „turisztikai” és fogyasztói szemlélettel közeledve hozzá, az olasz politika világa nem töri át a közömbösség falát, és nem váltja ki a legcsekélyebb érdeklődést sem az „újorosz” zarándokokból.

Egyébként ez az érdeklődés a mi professzionális politikusaink esetében is szükségképpen egyoldalú. A hatalom óhajtott „folytonossága”, amelynek a példáját mutatja és kínálja Itália, s amely biztosítja a politikai kurzus kiszámíthatóságát, a mi külpolitikai érdekeink szempontjából láthatóan előnyös. S ennek a háttérén szemlélve az olasz balközép ellenzék, a hatalomból kiszorítva, hosszabb ideje nélkülözve a ragyogó, karizmatikus vezetőket, különösen az utóbbi években elvesztette érdekességét, és Olaszország határain túl provinciális benyomást kelt.

Emlékeztet, ahogy a mi oroszországi „igazságkeresőink”, alig lépve még ki a hazai politika színterére, és pártjuk megszervezésének gondjaitól elborítva, már az első időkben a távoli Itáliában letek „posztmodern és posztideológiai” modellre, rátalálva a Berlusconi vezette jobboldalra. Mindezt azzal egyidejűleg, hogy kezdetben a mi „Igazságos Oroszország” pártunk a korszerű szociáldemokrata baloldal következetes megtestesítőjének mondta magát, amelynek a logika szerint inkább az olasz balközéphez kellett volna közelebb állnia, mint dühödt ellenfeléhez, Berlusconihoz.

A Demokrata Párt (Partito Democratico), amelyet 2009 októbere óta Pierre Luigi Bersani vezet, mint a balközép tömörülés vezető ereje mindvégig bosszantó lemaradásban van nagy elődjéhez, a kommunista párthoz hasonlítva. Az való-

ban egyedi példája volt a nehézsúlyú politikai erőnek, amely évtizedek folyamán mesterien használta ki ellenzéki helyzetének minden, nem csekély előnyét. Az Olasz Kommunista Párt megalakításának ez év eleji 90. évfordulója³ újabb alkalom volt arra, hogy kesernyős nosztalgiával emlékezzen erre az ellentmondásra. A baloldali nézeteket valló olaszokat, akiket valaha használt kifejezéssel szeretnek „kommunista népségnek” titulálni, blogger-megnyilvánulásaikban nem egyszer, mintha elbűvölné a történelem visszaforgatásának az eszméje. Az egyik nemrégiben így írt: „Mikor állítjuk már helyre az Olasz Kommunista Pártot? Remélem, hogy mihamarabb. Óriási a nosztalgia, amelyet az ember a régi nagy kommunista párt iránt érez! Az valódi Párt volt, amelyre reményeket lehetett alapozni, amelynek vezetésével harcokat folytattunk, amelyet szeretni lehetett. És mi a mostani Demokrata Párt?

Kommunista vagyok és erre büszke vagyok! A Demokrata Párt olyan, mint az időszámításunk szerinti 476-os év elején a Nyugat-Római Birodalom, amely érezte már az új korszak előszelét, vezére Bersani pedig mint Romulus Augustulus, az utolsó nyugat-római császár. Ki lesz az új császár, akit a nyugati gótok a nyakunkra ültetnek?

Annak, aki 1955-ben kapta meg a PCI tagsági könyvét, ez óriási nosztalgia, most pedig már óriási bánat is! Ha megmaradt volna a kommunista párt, Berlusconi sose került volna hatalomra.”

Mit tegyünk? A „történelmi baloldal” mai túlélői, kommunisták és szocialisták, a mai napig az „olasz módra végrehajtott peresztrojka” keserű gyümölcsseit rágcsálják, a ’90-es évek elejének „tektonikus” megrázkódtatásának a következményeit szenvedik, amely miszlikbe zúzta a régi politikai és pártrendszert. Ennek a forgácsaiból sikerült azután óriási munkával, és néhány egymást követő (köztük egy-két sikertelen) kísérlet során létrehozni egy balközép koalíciót, benne a Demokrata Párttal, amelyet áramlatainak a sokfélesége és ebből eredő egymás közti vetélkedésük miatt egy éles eszű zsurnaliszta találóan „Boszniának” nevezett.

A balközép győzelme a májusi választásokon, mint ez gyakran megesik, váratlanul jött, az elektorális jósdák korszerű sugallatai dacára. Ez elegendő volt arra, hogy a „kommunista népség” a maga sötét borulását elragadtatásra váltsa, kilödjön az utcákra, társadalmi hálókat építve.

„Úgy tetszik, hogy most újra visszatért a büszkeség érzése arra, hogy ’kommunisták’ vagyunk – írta ekkor már az idézett bloggos –. Ma, május 31-én a balközép erők győzelme a polgármester-választásokon az egységes, demokratikus baloldal nagy győzelmévé lett, akárhogy is nevezzük ezt az erőt. Bersani rendkívüli lelkierejű személyiség, a becsület embere, ezt nem lehet megtagadni tőle... Valószínűleg többé nem nevezhetjük magunkat kommunistáknak, de a szellemünk ma is a régi!”

Valóban, ez a valóságos népi örömjongás, amelyet legfeljebb ahhoz lehet ha-

³ Az Olaszországi Kommunista Párt (PCI) születésének 90. évfordulójáról ugyancsak V. Kolomjecz írt megemlékezést, áttekintést a PCI történetéről (Évkönyv, 2012).

sonlítani, amikor a nemzeti válogatott futbalcsapat diadalt arat, nem volt alap-talan: a balközép ellenzék győzelme rendkívül meggyőző. Ha a „vörös” Bologna, Torino élén várható volt a polgármesterek pozícióban maradása, az a főlény, amelyet a választói támogatás olyan helyeken mutatott, mint Cagliari, Trieszt, Navarra, Mantova, valóban meglepetés volt. Végül a balközép legnagyobb morális sikere az volt, hogy elhódították Milánót, Olaszország „lélektani és pénzügyi fővárosát”, és a jobboldal sokéves bástyáját, Nápolyt.

A balközép választói támogatásának jelentős növekedése, különösen az utóbbi két esetben, nem csupán az idősebb korosztályokban következett be, amelyeket a régi kommunista múlt nosztalgiája ragadhatott meg. Már a választási kampány heteiben, amint a közvélemény-kutatási statisztikákban is, továbbá az ellenzéki jelöltekre adott szavazatokban és az utcai tüntetéseken a szavazásnak a baloldallal számára győztes kimenetelét ünneplő tömegben szembeötlő volt a fiatalok számottevő jelenléte. Ez a választók legbonyolultabb csoportja, egyáltalán nem könnyen alakítható, és nagyon gyakran nem a hagyományos politikai rendszer bal- és jobboldalt szembeállító koordinátái keretében gondolkodó közeg. Mi több, a fiatal olaszok, akik nem hajlandók elfogadni a politikai viszonyok szerkezetének ezt a „blokkyszerű” felosztását, így fejezték ki szakításukat a politikai tevékenységben való részvétel megszokott módozataival.

Vitathatatlan, hogy a fiatal választók magatartása a legutóbbi választáson tiltakozó jellegű volt. Arra emlékeztetett, amikor az előző év őszen-telén Olaszországot a diákifjúság tömeges tiltakozó megmozdulásai rázták meg, összehasonlítható azzal, ami a távoli '60-as években történt. Az elemzők már megalapozottan kezdtek el beszélni a szakításról, amely az olaszok ifjú nemzedékének korábban leülepedettnek tűnő politikai orientációjában ment végbe: a '90-es évektől eltérően, amikor nagyjából 2005-ig, kitartóan a jobboldalra szavaztak, most élesen bal felé fordultak.

Ennek okai különfélék. Először is úgy tetszik: a múltba merül a politológiai technikusok több generációja, s nem utolsósorban Berlusconi, a sajtómágnás által kitenyészített „bámeszkodók nemzedéke”, amely a szélsőséges televízió-függőség rabja volt, könnyen befolyásolható és egyszerűen manipulálható. Az olaszok mai új generációjának, amely már más információtechnológiák neveltje, kellő immunitása van ahhoz, hogy ellenálljon a „teledobozból” áradó édeskés hangú ígéreteknél. Egyébként is: a populista ígéretés, amelyre a jobbközép politikusok mindig nagy hajlandóságot mutattak, ma már csak fantom. A mai Itáliában a fiatalok többségükben a szociális szűkölködők társadalmi csoportjába sorolhatók, egyre gyakrabban a levegőben lebegés állapotában, mivel nincs lehetőségük arra, hogy többé-kevésbé tartós munkahelyre tegyenek szert, egyszerűen hogy „megteremtsék a maguk helyét az életben”.

Mindazonáltal az ellenzékieknek ezt a győzelmét fenntartások egész sorával kell kezelni. Emlékeznünk kell arra, hogy a nagyvárosokban elért sikerek jelentős részben nem a Demokrata Pártra, hanem a balközép politikai koalíció más tagszervezeteire adott szavazatokból származnak. Nem feledkezhetünk meg a

balközép ellenzék soraiban már szokásossá vált belháborúkról sem, azokról a nehézségekről, amelyekkel mindig együtt jár a szövetségekben részt vevő pártok viszonya. Ezek a problémák természetesen és fennmaradnak, a legmeggyőzőbb választási győzelem sem küszöbölheti ki őket. Hivatkozhatunk az első olasz közársaság példájára is, a kommunisták és a kereszténydemokraták szembenállására: a pártközi viszonyok és a játékszabályok látszólagos rendezettsége dacára az ország sűrű időközökben volt kitéve kormányválságoknak, időnként nagyon súlyosaknak.

A balközép ellenzék mostani győzelme abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy újból megerősítést nyert júniusban, az atomenergia-fejlesztés felújítása, a vízkészletek magánkézbe adása, illetve a hivatalban lévő kormánytagoknak a bírósági eljárás alá vonás alóli immunitása ügyében tartott népszavazáson. Az ezekre a kérdésekre adandó igenlő válaszok megfogalmazásában tevékenyen részt vett a jobbközép koalíció, amely ennek a népi véleménynyilvánításnak az eredményeképpen újabb megsemmisítő vereséget szenvedett.

Igy hát a választás és a népszavazás kimenetele arra látszik utalni, hogy elindult a baloldali eszme „reneszánsza” Olaszországban, ebben az országban, amelyet hagyományosan ennek a nagy eszmekörnek a „laboratóriumaként” tartanak számon. Annak az eszmekörnek, amelynek az eltűnését az utóbbi évtizedekben annyiszor kürtölték ki nagy hangon, de amely az Apennini félszigeten egyáltalán nem látszik kimerülni.

PANKOVITS JÓZSEF

A PSIUP mint párt, és mint jelenség

1964 januárjának első napjaiban, egy hónappal az ún. szerves – azaz vezető pozíciókba emelt szocialista politikusokkal (kiemelten Pietro Nenni,⁴ mint miniszterelnök-helyettes) megalakított – közép-bal kormányzat (a kereszténydemokrata pártvezető, Aldo Moro miniszterelnökségével) beiktatása után a koalícióval egyet nem értő baloldali szocialisták szakadást idéztek elő az Olasz Szocialista Pártban (PSI). Az akkori vadonatúj párt felvette a szocialisták által 1944/45-ben használt „történelmi” elnevezést: Proletár Egység Olasz Szocialista Pártja (PSIUP). A párt olasz viszonyok között nem tűnt kicsinek: létszámáról ugyan nincs pontos adat, a becslések 100 ezer körüli számról beszélnek a historiográfiában, ami a PSI átlományának a negyedét jelentette. Ennél valamivel nagyobb arányban 87-ből 26 képviselő vállalta a szakadást, a PSIUP szenátorai leképezték a becsült taglétszám statisztikáját (44-ből 11), azonban több jeles KB-tag és országosan ismert

⁴ Nenni életútját lásd Évkönyv, 1982.

szakadár exponens feltűnése a PSIUP-ban mutatta, az esemény mindenképp a politikai krónika élére kívánczik, azonban abszolút értelemben a párt mégis kicsinynek látszott, röppályája – a pártból, a pártot alkotó erőkből nem egész egy évtized múltán rövid ívű jelenség lett csupán.

Olyan figurák jegyezték a megszületett pártot, mint az elnökké választott Lelio Basso,⁵ vagy a főtitkár Tullio Vecchietti, de említhetjük Dario Valorit, Lucio Libertinit, a szakszervezeti központból Vittorio Foa-t,⁶ akik mindenkor az eredeti párt balszárnyán helyezkedtek el és a szakítás aktusával ezt 1964-ben Nenni politikájával, a közép-bal kormánykoalícióval szemben nyomatékosították.

Eltekintve a találgatásokra épített háttérmagyarázatoktól (a kommunisták biztatták fel őket, mert elleneztek a közép-balt; tőkés csoportok pénzelték az akciót, mert, a kommunistákétól eltérő szempontok alapján természetesen, nem nézték jó szemmel a szocialisták részvételét a kormányban). Vecchietti vagy Basso, az őket követők tábora őszinte radikális baloldaliságához nem fért kétség. Elvileg határolódtak el a kereszténydemokraták kormányra hívó szirénhangjaira kedvezően reagáló Nenni-féle pálfordulástól. (Nenni hosszú időn keresztül szintén baloldali exponens, ám évek óta szívósan készült a kormányzati szerepre; 1956-ban adta fel a PSI akcióegységét a kommunistákkal, és fokozatosan intenzifikálta párbeszédét az 1947-es másik, „jobbos”-nak minősített szociáldemokrata irányzatú szakadárral, a javában kormányzó Saragattal.)⁷

A PSIUP-ot létrehozó csoport nem látta biztosítottak a szocialista reformelképzelések és döntően a munkásérdekek képviselésének megvalósíthatóságát a kereszténydemokraták (DC) hegemoniája mellett. Véleményük szerint még további, és a kommunistákkal együtt vívandó politikai harcokra van szükség a DC hatalmi túlsúlyának megtörése céljából. A PSIUP ebben a tekintetben igen következetesnek bizonyult, és a történethez az is hozzátartozik, hogy pozícióival a kommunista pártot is sarkallta mind a közép-bal vonatkozásában tanúsított takticizmusát, mind pedig a szocialista országok megítélésében mutatkozó kritikáját illetően – ez utóbbi kapcsán a sarkallás nem annyira sarkantyúzó, mint fékező jelleget öltött. A PSIUP, amely szintén kritikusan viszonyult a „létező szocializmus” valóságához – gazdasági, politikai és kulturális szempontok szerint –, azonban nem a szervezeti távolságtartás irányába tette a lépéseit, ami persze érthető, mert a finansiális nehézségekkel küszködő újszülött politikai párt a Szovjetuniótól és a szocialista országoktól érkező anyagi támogatást nagy becsben tartotta.⁸

A PCI-vel való – a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalmat érintő – viták az 1968-as csehszlovák válság, közelebbről az öt szocialista ország katonai beavatkozása miatt élesedtek és hagytak maguk után elvarratlan szálakat. Még a

⁵ L. Basso életútját lásd Évkönyv, 2012.

⁶ Vittorio Foa életútját lásd Évkönyv 2011–2012 (?)

⁷ Saragat életútját lásd Évkönyv, 1998.

⁸ V. ö. MOL M-KS 288/7/247. sz. dokumentummal, amely az MSZMP segélyezését árulja el. Idézem a „Fejezetek a magyar–olasz politikai kapcsolatok történetéből” című (Budapest, Gondolat Kiadó, 2005, 132.) könyvemből.

csehszlovákiai katonai intervenció előtt, májusban Itáliában parlamenti választásokat tartottak, melyeken a PCI választási sikert (az előző 25,3%-os eredményével szemben 26,9%-ot) ért el, a PSIUP pedig – négy évi működés után – 4,5%-kal gyakorlatilag megvetette a lábát a politikai rendszerben, legalábbis úgy tűnt. Tehát mindketten sikert könyveltek el és azt a következtetést vonták le, hogy jó úton járnak. A PSIUP hangot adva tagsága radikális szovjetbarát érzelmeinek, tovább bírálta a PCI-t főleg a csehszlovák kérdésben elfoglalt álláspontjáért; a PSIUP alapszervezeteiben megfogalmazódott, hogy a „Szovjetuniót semmilyen körülmények között sem lehet elítélni” – még a csehszlovák ügy miatt sem, különben is a kommunista elvtársak tudhatnák azt, ami a „német katonai stratégiák Bismarck óta tudnak, hogy aki ellenőrzi a csehszlovák területeket, annak nyert ügye van Európában”.⁹

A viták nyilvánvalóan áthullámoztak a belpolitikára és ettől kezdve a PSIUP lassacskán pártképződményből jelenséggé változott, ugyanis négy év múltán, az újabb választások alkalmával mindössze 1,9%-ot szerzett, miután a párt rövid időn belül felbomlott és tagságának egy része a benne levő politikai lelkek természetes vonzódásának megfelelően vagy a PCI-hez csatlakozott, vagy a Proletár Egységpárt formációjában, a PCI-től a balszélre helyeződve folytatta tiszteletreméltóan elvhű, ám szélmalom-harcát. Az ellentmondásos jelenségnek talán annyi hozadéka mégis volt, hogy bizonyos kritikai pozíció és magatartás a PCI-vel szemben nem volt teljesen hasztalan: ébren tartotta a baloldali lelkiismeretvizsgálatokat, megtartotta a PCI-t „sarkantyúzó” funkcióját; megmozdított olyan erőket, amelyek tulajdonképpen a PCI részéről is egyfajta közép-bal típusú, hamarosan bekövetkező „történelmi kompromisszum” és „eurokommunizmus” vonalban kifejeződő, szociáldemokratizálódó, a DC-vel összefogni kész politikával nem értettek egyet és konstruktív vitákat is kezdeményeztek e politika korrekciója érdekében. A magatartás annyiban viszont hasztalan volt, hogy bizonyos értelemben forgácsolta a PCI körül mégiscsak növekvő és biztató választói tömböt, gyengítve a kommunista párt tárgyalási pozícióját. A PCI politikájának sikeres érvényesítését ugyanakkor a hagyományos és nemzetközi jobboldalt kiszolgáló DC taktika (takticizmusának fő vonása: Moróval tárgyalási készség a PCI-vel, Moro nélkül ennek elvetése), valamint a DC-vel gátlástalanul szövetséző, centumba törekvő szocialista autonómizmus (Nenni után Craxival gyakorolva) hiúsította meg.

A PSIUP 1964-ben kezdődött és 1972-ben részben véget érő történetének vázlatos felidézése nem oszthatja el az olasz munkásmozgalmak korabeli dilemmái körüli kérdéseket.

⁹ Személyes PSIUP-tapasztalat 1968 őszén. (Régi katonai stratégiai elvek aktualizálása a megváltozott nemzetközi viszonyok között valószínűtlennek tűnt, legfeljebb katonai játékterepasztalokon kelthettek illúziókat gerjesztő benyomásokat.)

A szociális Európa – elvesztett illúziók

(Rövidítve)

Jelenleg észlelhető már a gazdasági talpraállás, ám a szenzációk bekövetkeztére még várni kell. Az USA egyenlőre a bizonytalanság állapotában leledzik. 3%-os növekedési rátájával Németország ragadja magával az egész Európai Uniót, noha senki nem tudja megmondani, hogy mennyi ideig képes erre. Nem férhet kétség ahhoz, hogy a válság megváltoztatta az alapvető törvényszerűségeket. Amerikában kiderült, hogy a tulajdonosi piacra épített gazdaság végül bumeráng effektusba csapott át. Kína nem szűnt meg tovább erősödni és növekedni, és Európa ipari hátszaga megkísérli, hogy felnőjön az ázsiai kihívással szemben. A burzsoá ideológia forrása úgy tűnik, kimeríthetetlen, ez parancs szerint változik. A legutolsó tündérmese szerint Amerika beteg és Európa a doktor. Ez kétfelől is hibás megjelenítés. Németország előre rohan, miközben ez az ország is szembekerül az olyan bajokkal, amelyeket a pénzügyi válság általában kiváltott. Ami általában a munkások helyzetét illeti, e tekintetben jellemző, ami a Fiatnál történt, ahol csökkentették a béreket és a jóléti szociális kiadásokat, kedvezményeket. A szociális Európáról kialakított kép részét képezi a tőkés hadviselésnek, és nem nyújt orvoslást sem az osztály-ellentmondásokra, sem a világ hatalmas országainak súrlódásaira és ezek kibékítésére. Jobb, ha ezt még időben tudjuk: Európa imperialista és a munkások már éppen eleget fizettek a tegnapi mítoszokért, amikor az illúzió középpontjában még Moszkva állt. Nincs alternatíva azzal szemben, hogy saját osztályunkat kell megszervezni: nincs más út, csak az internacionalizmus.

A hatvanas évek végén a szakszervezetek megerősödtek, méghozzá a bázison, a munkások körében, ami igazolni látszott a munkásosztály erejét. Arrigo Cervetto akkor hangsúlyozta, hogy láttatni és érzékelteni kell a munkásság harcainál azok nemzetközi jellegét.

Jelenleg nincs harmadik választás, harmadik út: vagy a munkások minden megmozdulása, minden harca részét képezi a nemzetközi forradalmi stratégiának, vagy ezerféle különböző módon az imperialista stratégia fog kihasználni bennünket. Az imperializmus számára nincsenek nemzeti megoldások. A proletáriátus számára sincsenek.

Forrás: Social Europe's Lost Illusions. Lotta Comunista, 2010 július-augusztus, Bulletin. Internationalist, 2010 szeptember.

Belenyúlnak az olasz katolikus egyház zsebébe

2010. október 8.

Már tizenegy egyháznak ajánlhatják fel adójuk nyolc ezrelékét az olaszok. A teljes összeg kilencven százalékát a katolikus egyház kapja, de az egymilliós muzulmán közösség is részesedni akar belőle. Az EU viszont fegyelmi eljárással igyekszik megadóztatni a több mint százezer olasz egyházi ingatlant.

Az itáliai ingatlanpiac húsz százaléka – Rómában az épületek és lakások egy-negyede – a katolikus egyház tulajdona. Az egyház Olaszországban 200 ezer férőhelyes idegenforgalmat működtet, nyolc és félezer oktatási intézménnyel, öt-ezer kórházzal, 50 ezer vallási célú épülettel – teljesen adómentesen. „A gazdasági válságban minden euró-cent számít, az egyház zsebébe is bele kell nyúlni” – írta az *Il Mondo* gazdasági hetilap.

Magyarázatot kért az Olaszországgal szembeni eljárással fenyegető EU is, hangsúlyozva, hogy az egyházi ingatlanok adómentessége évi 2 milliárd euró kiesést jelent az olasz államkasszájának. Brüsszel nem titkolja, hogy Itáliából érkezett panaszra lépett. A jelzések a családokat terhelő ingatlanadó igazságosabb elosztásáért küzdő fogyasztóvédő egyesületektől érkeztek, de panaszkodtak a jelentős helyi ingatlanadótól eleső önkormányzatok is.

1992. óta törvény mentesíti az egyházi ingatlanokat. Ez alól 2006-ban a bal-közép Prodi-kormány kivonta a kereskedelmi tevékenységű egyházi struktúrákat – ötven százalékos iparüzési adókedvezménnyel. „Különbén is ki ellenőrzi, hogy a kolostorban imádkoznak-e, vagy négycsillagos szállodát nyitottak?” kérdezte az *Il Sole 24 Ore* gazdasági napilap.

Az ügyészség a Vatikáni Bank névtelen olaszországi számláit nyomozza, a sajtó az egyház forrásait kutatja. A jövedelemadóból felajánlott összegből az idén 1067 millió euró jutott a katolikus egyháznak. Ennek alig kilenc százaléka finanszírozza az afrikai misszionáriusok munkáját, 650 millió a papok fizetésére megy el (az olasz plébánosok átlagos havi fizetése 1300 euró, a gimnáziumi pap-tanárok valamivel többet keresnek). A katolikus oktatás finanszírozásával és más juttatásokkal az olasz egyház további évi két és félmilliárdos közvetlen állami támogatásban részesül.

Az egyházi adóbevételben második helyen álló metodistáknak és valdenseknek évi tízezer euróval kell megelégedniük, az evangélikusoknak és a buddhistának még kevesebbel. Helyet követelnek maguknak az adófizetők felajánlásából eddig (a többnejűség, a nők jogfosztása miatt) kizárt olaszországi muzulmánok. Az egyházi adó feltétele az alkotmány tiszteletben tartása, és a számtalan muzulmán vallási csoportból melyik lenne a partnerünk?” – zárta ki egyelőre az együttműködést az olasz püspöki kar.

Sárközy Júlia, Róma

Az átalakulás történeti víziója (Rövidítve)

A szerkesztőség által kiemelt szöveg: Az olasz imperializmus marxista elemzése, amely a II. világháború utáni évtizedeket érinti, egy sor gyakorlati megfigyelést kínál, és mindennek fölött teoretikus általánosítást is, alapvetően a jelenlegi, történeti mértékű átalakításokat illetően. Csak egy történeti koncepció révén, amely feldolgozza, hogy a szociális és gazdasági fejlődés miként ment végbe – és ez a koncepció a marxizmus tulajdona – amely az osztályharcot ennek a fejlődésnek a középpontjába helyezi, mint antagonisztikus osztályellentéteket – ennek révén lehet csak megérteni a változásokat.

A gazdasági, szociális és politikai változások a marxista elemzések központi részét képezik. Az 1950-es, 60-as és 70-es évek imperialista fejlődése óriási átalakulást hozott, amely átrendezte a burzsoá frakciók közötti viszonyokat, emberek millióit vonzotta a különböző országok vidéki régióiból a városi központokba, megrázta a társadalmi-szociális pszichológiát annak legmélyéig, és feszültséget hozott létre a politikában és az állami berendezésben. Ez a felgyorsult fejlődés, amely e harminc évnek a végére hozta létre az egyensúlytalansági válságot, visszatükröződése volt az egyenlőtlen fejlődés gazdasági és politikai átalakulásainak. A pártok, intézmények és ideológiák, amelyek a korábbi évtizedekben alakultak ki, nehézségekbe ütköztek, amikor az új hatalmi viszonyokat akarták megjeleníteni és magyarázni. Ennek a nem-megfelelésnek volt egyik oka és egyik tükröződése az egyensúlytalanság, amely jellemezte a kor fluktuációját és heves politikai harcait. Ebben az időszakban az állam sorsa és helyzete is kockázat tárgyává lett. Harminc év során elemzések tárgyává lett, hogy mi volt csak mulékony jelenség, és mi maradt vitális jelentőségű erőként ható tényező napjainkban is, az olasz imperializmus virágzó korában.

Forrás: The Historical Vision of Transformation. Bulletin Internationalist 2010 október

Olaszországban nincs munkaalkalom

Az agyelszívás Olaszországban

(Rövidítve)

Miért nem várhatnak Olaszországban az egyetemet végzettek arra, hogy emigráljanak.

Alessandro Wandaél fotós; ebben a szakmában minden az ember képességein múlik. Ámde nem így van ez szülőhazájában, Olaszországban. Az újságok és folyó-

iratok képes, fotós oldalai azt mutatják, hogy azoknak, akiknek vannak családi és egyéb kapcsolatai a szerkesztőkhöz, azoknak van munkája, akiknek nincsen, azok nem kapnak munkát sem. A 37 éves Wandaël, aki Berlinben építészként végzett az egyetemen, idáig mindig külföldön élt, jelenleg New-Yorkban. Wandaël esete egyáltalán nem egyedi. Az OECD által 2005-ben közzétett adatok szerint ő egyike annak a 300 000 felső fokon diplomás olasznak, akik emigrációba kényszerültek, mert nem kaptak munkát, mert nem volt meg hozzá a szükséges családi kapcsolatauk, vagy ajánlólevelük, vagy politikai tagkönyvük. A múlt hónapban zajlottak le a váratlanul heves diáktüntetések, amelyek a meghirdetett egyetemi, főiskolai reformok ellen indultak meg. Több megfigyelő úgy ítélte, hogy a tüntetések egyféle jelzései voltak annak, hogy a magasan iskolázott olasz fiatalok körében milyen nagy a frusztráltság. Milyen nagy ez a probléma? Egy olasz miniszter 2002-ben kijelentette, hogy ez a probléma nem is létezik, megjegyezvén, hogy csak 50-300 egyetemet végzett fiatal hagyja el Olaszországot évente. A jelenlegi kormány egy minisztere magánbeszélgetésben elismerte, hogy ez a probléma valóban létezik, de elsősorban a kutató munkákban dolgozó fiatalok esetében fenyegető. Ám egyik állítás sem igaz. Egy 2004-ben megjelent tanulmány olyan adatokat hozott nyilvánosságra, hogy az Olaszországból emigrált fiatalok soraiban az egyetemet végzettek részaránya 1990 és 1998 között megnégyszereződött. Ámde az USA-ba kivándorolt olasz fiatalok között – és az USA a kivándorlás fő célterülete Olaszországban – csak 17% olyan, aki kutatómunkában vesz részt, az (American) National Science Foundation szerint. A legtöbben manager-ként dolgoznak.

Forrás: Italy's brain drain – No Italian jobs. *The Economist*, 2011. január 8-14.

Olaszország – a Fiat üzemek munkásai

A BBC 2011. január 15-i adása nyomán

A Fiat gyár munkásait fal, választás elé állították. Szavazniuk kellett, hogy elfogadják-e a 40 órás munkahét helyett az iszonyú hosszú túlórák munkaidőket (olykor kifejezetten 120 órás munkahétről beszéltek), vagy szembe kell nézniük azzal, hogy a Fiat üzemeinek egy részét kitelepíti a Keletre, ahol alacsonyabbak a bérek. A munkások kis többséggel megszavazták a túlórákat, hogy munkahelyeik megmaradjanak. (A zsarolás egyértelmű, a helyzet képtelensége is.)

Olaszország robbanás előtt

A BBC 2011. július 15-i adása nyomán

Az olasz kormány mind a képviselőházban, mind a szenátusban beterveztette a maga megszorító csomagját. Ez előíranyozza a bérek befagyasztását, a nyugdíjak

csökkentését, a nyugdíjkorhatár és az adók megemelését, az egészségügy terén pedig a szolgáltatásokért a befizetések elfogadtatását. Állítólag Berlusconi egy hete nem szólalt meg – a mostani csomag kapcsán sem. A baloldali képviselők a csomagot és a kormány politikáját aligha fogadják el – de válaszaik még nem ismeretesek, miként a szakszervezetekéi sem.

Az új olasz kormány és a diákok és az ellentüntető

A BBC 2011. november 17-i adása nyomán

Az új Mario Monti-kormány bemutatkozásának napján főként Rómában, de más városokban is a diákok (és nyilván mások is) a BBC szerint többezren, a magyar rádió szerint többszázan tüntettek az új kormány ellen, a BBC szerint azzal a felkiáltással, felhanggal, hogy ez a „bankárok kormánya”.

Hallgatta és lejegyezte: Jemnitz János

ALDO AGOSTI

Az olasz helyzetről 2011 decemberében

Többször megkísérelted, hogy rábeszélj, hogy írjak az olasz helyzetről, ám az annyira elszomorító, hogy inkább arra hajlok, hogy hallgassak róla. Mindenesetre annyit megállapíthatunk, hogy megszabadultunk Berlusconitól (ám ki tudja, hogy mennyi időre). A helyébe viszont egy ortodox ultramonetarista kormány került, úgynevezett technokrata kormány, amely nagyon kevésbé törődik a szociális partnerekkel, sőt még a parlamenttel sem. A jövő héten fogjuk végre megtudni, hogy milyen intézkedéseket kíván foganatosítani, ámde nagyon kevés reményt lehet ezekhez fűzni. A baloldal tökéletesen impotens és úgy tűnik, hogy hajlamos lenyelni a zsarolást: vagy meghajolsz a „szociális mézárálás” előtt, vagy ki leszel röpítve Európából. Nincs ebben semmi, amit az ember ne tudna... Az egyetlen erő, amely mindennek ellenáll, a CGIL,¹⁰ ám ez a szakszervezet megkockáztatja, hogy elszigetelődik. Ez nagyon sötét jövőkép.

Forrás: Aldo Agosti 2011. december 5-i levele Jemnitz Jánoshoz

¹⁰ Olasz Dolgozók Általános Szövetsége. – A rádióhírek szerint az olasz szakszervezetek (nemcsak a CGIL) december 12-re már meghírdették a kétórás figyelmeztető általános sztrájkot a Monti-kormány megszorító tervei ellen. (A szerk.)

AZ „AFRIKAI TAVASZ” (2011)

PERRY ANDERSON:¹

Az arab világ megrázkódtatásairól

(Rövidítve)

A 2011. évi, arab világban lezajlott lázadások az események hosszú folyamatának eredményei. E megrázkódtatások során az egyik robbanás lobbantotta fel a másikat a világnak egy egész régiójában. Korábban csak három előzetes példája volt e folyamatnak – az első a spanyol-amerikai felszabadító háborúk, amelyek 1810-ben kezdődtek és 1825-ben értek véget; az európai forradalmak 1848–49-ben; és a szovjet rendszer keretébe tartozó rendszerek bukása 1989–91-ben. Ezek mindegyike különleges volt a maga idejében és helyén. Ugyanez mondható el a robbanások láncolatáról, amelyek most zajlottak le az arab világban. Egyik sem tartott tovább, mint két év. Azóta, hogy az első robbanás bekövetkezett Tunéziában, az elmúlt év decemberében, amely láng azután továbbterjedt Egyiptomra, Bahreinre, Jemenre, Líbiára, Ománra, Jordániára, Szíriára, mindössze három hónap telt el. Nem volt semmi előjele, és az erre vonatkozó magyarázatok koraiak lettek volna. Ezeknek a robbanásoknak a legradikálisabb, komolyabb előtörténeti mozzanata 1852-ig teljes kudarcban végződött. A másik kettő győzedelmeskedett, de a győzelem gyümölcsei gyakran keserűek voltak: természetesen, nagyon messze állnak attól, hogy Bolívar vagy Bohley reményei valóra váltak volna. Az arab lázadások bármelyik mintára hasonlíthatnak, de ugyanolyan valószínű, hogy ez a sui generis² jelenség.

1.

Két jellemző vonás állapítható meg a Közép-Keleten és Észak-Afrikában. Az első a nyugati imperialista befolyás és szorítás, és ennek erős intenzitása ebben a régióban az elmúlt évszázadban. A Marokkótól Egyiptomig terjedő régiót a gyarmati uralom során felosztotta egymás között Franciaország, Olaszország és Nagy-Britannia az I. világháború előtt. Ennek során a Perzsa öböl brit fennhatóság alá került, és Aden őrterronnyá vált a Brit India felé. Az I. világháború végén az ottomán birodalom felbomlása után a birodalom részei Nagy-Britannia és Franciaország kezére jutottak. Ez a hatalmas terület azután önálló országokként

¹ Perry Anderson ismert és befolyásos brit történész, a *New Left Review* szerkesztője (e folyóiratról az Évkönyv többször megemlékezett és többször idézett cikkeiből).

² Önmagát gerjesztő folyamat (latin).

szerepelt, mint Irak, Szíria, Libanon, Palesztina és Transzjordánia, ezek voltak az utolsó nagy európai zsákmányok. A formális gyarmatosítás később érte el az arab világ nagy részét. A dél-szaharai afrikai régiót, Délkelet-Ázsiát a szubkontinentst, nem beszélve Latin-Amerikáról, már hamarabb megszerezték maguknak, mint Mezopotámia és a Levante országait. Nem úgy, mint a felsorolt régiókban, formálisan bekövetkezett a gyarmati uralom felszámolása, ámde mindenütt végigkísérte ezeket a szakadatlan gyarmatosító háborúk és intervenciók sorozata a gyarmatosítás utáni korszakban.

2.

Mindez megkezdődött 1941-ben Irakban, amikor ott létrehoztak egy bábállamot, ezt követte egy cionista állam megalakítása a palesztin lázadás árnyékában és sírján, amikor ezeket Nagy-Britannia elfojtotta 1938–39-ben. Ezután megjelent egy terjeszkedő gyarmatosító hatalom, amely időnként partnerként lépett fel, de egyre inkább mint regionális agressziók kezdeményezője. Mindez jellemezte az USA feltűnését, amely Franciaország és Nagy-Britannia helyébe lépett az arab világ igazi ura lett. A II. világháború óta mindegyik évtizedben tanúi lehettünk a félig önálló államok létének és az ezzel együtt járó erőszakos eseményeknek, amelyek az ottani betelepültek jelenlétével voltak kapcsolatosak. A negyvenes években következett be az izraeliek és palesztinok közötti háború, a nakba. Az 1950-es években az angol–francia–izraeli háború Egyiptom ellen és az amerikai partraszállás Libanonban. Az 1960-as években Izrael hatnapos háborúja Egyiptom, Szíria és Jordánia ellen. Az 1970-es években a Yom Kippur háború, amelyet végeredményben az USA ellenőrzött. Az 1980-as években az izraeli invázió Libanonban³ és a palesztin intifada megtörése. Az 1950-es években az Öböl-háború.⁴ Az utóbbi évtizedben az amerikai invázió Irakban, illetőleg az ország megszállása. És most Líbia bombázása 2011-ben. Nem mindegyik harci akció gondolata született Washingtonban, Londonban, Párizsban vagy Tel Avivban. A helyi jellegű katonai összecsapások éppen elég megszokottak voltak. A jemeni polgárháború az 1960-as években, Nyugat-Szahara marokkói megszállása az 1970-es években, az iraki támadás Irán ellen az 1980-as években és a Kuvait elleni invázió az 1990-es években. Ugyanakkor a Nyugat bekapcsolódása, illetőleg beékelődése ezekbe ritkán nem volt megfigyelhető. Lassanként ez a régió az imperialista érdekek középpontjába került, ennek következtében megtörtént az érdekek erőszakos, avagy pénzügyi érvényesítése. Az európai és amerikai figyelem ráirányulása az arab világra nagyon világos. Ebben a régióban található a világ legnagyobb olajtartalékai, amelyek annyira szükségesek a Nyugat számára. Ennek következtében építették ki a különféle tengeri és légi bázisokat elsősorban az Öböl mentén, és egyúttal mélyen beépültek a régió országainak biztonsági

³ A libanoni háború ennél sokkal összetettebb (a szerk.).

⁴ Az Öböl-háborúról lásd Évkönyv, 1992.

rendszerébe. Ugyanennek a rendszernek keretében erősen védik Izraelt, amelynek az USA a fővédnöke, ahol erős a cionista lobby, az emigránsok révén is. Izrael hódító ország, de nagyon függ ettől a nyugati patronálástól. A patronáló hatalmak viszont megtorlásokat élhetnek át az iszlámista csoportok révén...

A második jellemző vonás az arab világra az, hogy a régi gyarmatosítás rendjének felbomlása után ezekben az országokban tirannikus rendszerek jöttek létre. A Freedom House megállapítása szerint a demokrácia tért hódított Latin-Amerikában, a Szaharától délre eső Afrikában és Délkelet-Ázsiában. Ezzel szemben a Közel- és Közép-Keleten, illetőleg Észak-Afrikában semmi hasonló nem történt. Ebben a térségben a különböző országokban a despoták keményen tartották magukat, az idők és a körülmények változásától függetlenül. Szaúd-Arábiában az uralkodó család mintegy egy évszázada uralkodik. Az Öböl kisebb emirátusai és sejkései mind világosan függenek Washingtontól. Marokkóban és Jordániában az uralkodó hasemita családok nemzedékeken át adták egymás után a királyokat (az első családot Jordániában a britek, a másodikat Marokkóban a franciák segítették trónra), s az uralkodók csak nagyon kis gesztusokat tettek egy parlamenti látszatrendszer kialakítására. A kinzások és gyilkosságok teljesen hétköznapiak ezekben a rendszerekben, és ezek a rendszerek a Nyugat legjobb barátai ebben a régióban. A változások ellenére a kinzások bevett gyakorlata változatlan maradt és a dinasztikus rendszerek is nyugodtan tovább élhettek. Az uralkodók hosszú évtizedes uralma példátlan, hasonlót az egész világon nem lehetett tapasztalni. Kadhafi 41 év óta volt hatalmon, Asszad apa és fia 40 éven át, Saleh 32, Mubarak 29, Ben Ali 23 éven át. A kivétel az algériai katonai-elnöki rendszer, ahol az elnökök váltották egymást ugyanúgy, ahogy Brazíliában a tábornokok, de az elnyomás itt sem hiányzott. Egyiptomban a rendszer 1973-ban egy katonai puccstól csak az USA segítségével menekült meg, ami után az USA hűséges hídfőállása lett, és kisebb volt az önálló mozgástere, mint a szaudi királyságnak. A tunézi-i vezéréket a Nyugat patronálta, elsősorban Franciaország. Az algériai és líbiai rendszerek, éppen olajgazdagságuk révén, nagyobb autonómiát élvezhettek, ám ezek is megszerezték és szükségük is volt a Nyugat elfogadásra, mivel Algériában a katonai vezetés harcban állt, és el próbálta fojtani az iszlám elégedetlenséget, Líbiának, Kadhafinak pedig el kellett felejtetni saját múltját, miközben kölcsönösen nagy befektetéseket helyeztek el Olaszországban és vice versa. Az egyedüli kivétel Szíria volt, amelynek úgy kellett élnie, hogy elveszítette a Golan fennsíkot, amelyet Izrael hódított el, és amely ugyanakkor nem engedte át Libanont a szaúdi pénznek és a nyugati kémszolgálatoknak. Ám még ez a kivétel is ki volt téve a különféle katonai támadásoknak. E rendszerekben állandó volt a nyugati, elsősorban USA befolyás, amely kizárta a demokratizmust, és ha valaha jelentkezett olyan törekvés, amely a töke érdekeit sértette, az USA azonnal kész volt az elfojtására. Így volt ez Moszadig, Arbenz és Allende⁵ esetében. Ott, ahol az autokrácia ennyire fontos, ezt nagyon jól védelmezték is. Az arabiai

⁵ Az iráni 1953-as, a guatemalai 1955-ös, illetve a chilei 1973-as beavatkozásról van szó. – Allende életútját lásd Évkönyv, 1974–75., 1983.

despotizmus, amely törzsi rendszerekre és a bevándorló munkások könyörtelen kizsákmányolására épül, biztos fennmaradhatott, és ha támadás érné, akkor a Pentagon azonnal beavatkozna védelmére. E rendszereknek – akár királyságok, akár köztársaságok – mindenütt megvoltak a maguk belső gyökerei is, de ezeket a gyökereket az USA bőségesen öntözte.

Európa persze szívesebben látott volna arab demokratikus köztársasági rendszereket, mint ezeket a despotizmusokat, mert ezek mindig is ideálisabb terepet nyújtottak a kapitalizmus felvirágzása számára. Ezt az 1980-as évektől sok helyütt megvalósították világszerte, és felvetődik a kérdés, hogy miért nem alkalmazták ezt az arab világban. Elsősorban azért, mert az USA és szövetségesei oly hosszú ideig voltak jelen e térségben, támogatták az erőszakos elnyomásokat, és nem lehettek biztosak abban, hogy ha egy demokratikus rendszerben a népi tömegek érzései és érdekei valóban szabadon jelentkezhetnek, akkor mi fog történni. Egy dolog, hogy egy kliensrendszert fent lehet tartani a szuronyok helyén, és össze lehet gyűjteni megfelelő mennyiségű szavazatot számára, ahogy ez Irakban történik. Am a szabad választás egészen más dolog, ahogy ezt Algériában a tábornokoknak és Palesztinában a Fatahnak meg kellett tapasztalnia. Mindkét esetben, amikor az iszlám erők győzedelmeskedtek, amibe a nyugatiak nem tudtak belenyugodni, mind Európa, mind Amerika elnyomással válaszolt. Imperialista és diktatórikus logika változatlanul összeszővődött. Ez az a háttér, amelynek alapján az arab felkelés (revolt) kirobbant, amelyet átszóttek a kulturális és vallási hatások is. Tömegtüntetések kezdődtek, amelyekben fegyvertelen polgárok vettek részt, s ezek majdnem mindenütt megtorlásokba ütköztek. A tüntetéseket példás bátorsággal és nagyon fegyelmezetten folytatták. A felkelések országról országra gyűrűztek tovább, és mindez egy nagy válságba torkollott, „A népek mindenütt a meglévő rendszerek bukását követelték”. Alapjában az emberek a despota rendszerek helyébe szabadságot követeltek. A demokrácia, mint fogalom, nem volt új, a régi rendszerek is minduntalan hivatkoztak erre, de a valóságban a demokráciának nyoma sem volt, és most a népi mozgalmaknak ez lett az egyik nagy célkitűzése. Az elit körében tapasztalt korrupció felszámolása mindenütt előkelő helyre került a követelések között. A felkelésekben jól tapasztalható volt a belső dinamizmus. A fő jellemvonás a felkelésekben a politikai momentum: a szabadság követelése.

Ám felvetődik a kérdés, hogy a felkelésekre miért most került sor. A gyűlölt rendszerek már mindenütt több évtizede álltak fenn, és nem robbantak ki ellenük tömegfelkelések. A felkeléseket, azok időpontját nem lehet célkitűzésekkel magyarázni, és azzal sem, hogy új tömegkommunikációs eszközökhöz jutottak az emberek. Az Al-Dzsazira és a számítógépek mind megkönnyítették a tájékozódást, de ezek nem lehetnek a felkelések igazi rugói. A szikra, mely a prérítüzet elszabadította, adhatja meg a választ. A szikra egy zöldségárus halála volt Tunézia elmaradott déli részében, egy kisvárosban. Ez szabadította el vulkanikus erővel a szociális feszítőerőket: így a jövedelmi egyenlőtlenségek, az emelkedő élelmiszerárak, a lakáshiány, a tanult és tanulatlan fiatalok tömeges munkanélkülisége,

amihez hozzájárult egy olyan demográfiai piramis kialakulása, ami sehol másutt a világban nem ismeretes, Sehol másutt nem olyan éles a társadalom szociális válsága, és ugyanakkor nem annyira egyértelmű, hogy semmiféle integráló modell nem ismeretes, ami erre a régióra alkalmazható. Mégis az arab tavasz sokféle felkelése és sokféle eltérő jelensége között megállapítható egy közös jellemző vonás: nem a legszegényebb emberek özönlöttek el az utcákat. A munkások sehol nem kezdtek általános sztrájkot. A parasztok alig-alig tűntek fel. Ez részben annak is tulajdonítható, hogy évtizedeken át kemény volt a rendőri elnyomás, amely felszámolta és lehetetlenné tette, hogy a kisemmizettek körében bármiféle szervezetek jöjjenek létre. Idő kell ahhoz, hogy ilyen szervezetek újra megjelenjenek. Mindennek megvoltak az ideológiai következményei évtizedeken át, amely során diszkreditálódott mind az arab nacionalizmus, mind a szocializmus; amely kiiktatott mindenféle radikális hitvallást, és amelynek során csak egy kilúgozott iszlám számára maradt hely. Ilyen körülmények között, amikor a diktatúra ellen kirobbantak a népi felkelések, akkor ezek nem is tudtak csak egy központi kérdésre koncentrálni: a diktatúrák felszámolására és másra nem.

Am a szabadságot össze kell kapcsolni az egyenlőség követelésével. Amennyiben a kettő összeszővődése nem következik be, akkor könnyen bekövetkezik, hogy mindez csak a régi rendszer egy parlamentáris változatát fogja eredményezni, amely nem tud majd válaszolni a szociális problémákra és ezek robbanásaira. Az arab világban újra feléledő baloldal számára e kettősséget látni kell, és túl kell lépni a szabadság követelésén. A szabadság talaján lehet majd megtalálni azokat az új lehetőségeket, amikor ezek a kollektív szociális követelések is érvényre juthatnak. Ez azt jelenti egyfelől, hogy meg kell követelni: minden kivételes törvényt szüntessenek meg; a korábbi uralkodó pártok feloszlását, a korábbi uralkodó családok detronizálását; a régi rendszer apparátusának megtisztítását és a felelős vezetők bíróság elé állítását. Másfelől nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy a megírandó új alkotmányokba milyen szövegrészek kerülnek, hogy a régi rendszer maradványait ténylegesen elsöpörjék. E téren a fő követelések a következők: feltétlen szólás- és szervezkedési szabadság, a szakszervezetek számára is. El kell kerülni, hogy teljhatalmú elnökök vezethessék ezeket az országokat. Blokkolni kell a monopóliumokat, legyenek ezek akár állami, akár magántőkés monopóliumok, így a média terén is. Biztosítani kell a közjólétet szolgáló jogok érvényesülését. Csak így lehet szavatolni a szociális követelések érvényesülését, amelyek e felkelések kezdetén oly nyilvánvalóan hallhatóak voltak.

Forrás: Perry Anderson: *On the concatenation in the Arab world*. New Left Review, 2011 március–április.

ERIC HOBSBAWM:

„2011 engem 1848-ra emlékeztet”⁶

(Kissé rövidítve)

A BBC bevezetője: Az elismert történész, Eric Hobsbawm a 2011. évi forradalmakat nagy figyelemmel és izgalommal követte nyomon – és megjegyezte, hogy jelenleg a középosztály és nem a munkásosztály az, amely a nagy hullámokat kelti.

„Nagy öröm volt újra láthatni az emberek nagy tömegeit az utcán, mégpedig azért, hogy tüntessenek kormányaik megbuktatása érdekében” – állapította meg E. J. Hobsbawm annak az évnek a végén, amikor az arab világban bekövetkeztek a nagy forradalmi tömegmozgalmak (revolutionary upheaval). Hobsbawm vagy a forradalmak árnyékában, vagy éppen azok felizzásának mentén élt. Csak néhány hónappal az 1917-es orosz forradalom előtt született, és felnőtt életének legnagyobb részében kommunista volt – miközben nagyon meggondolkodtató és újító író és gondolkodó. A forradalmak történésze volt és ugyanakkor ő maga is élesztője, támogatója volt a forradalmi változásoknak. Most, kilencvenes éveinek közepén, most is szenvedélyesen követi a politikai eseményeket, amit bizonyít új könyve is, amelynek címe: *How to Change the World* (Hogyan változtassuk meg a világot) – valamit az is, hogy milyen nagy érdeklődéssel figyelte az arab tavasz eseményeit.

E. H.: „Én természetesen nagy lelkesedést és megkönnyebbülést éreztem” – mondta nekem észak-londoni lakásában, amely közel van Hampstead Heath-hez. A lakásának egyik könyvszekrénye tele van könyvekkel a jazzről, amelynek egy részét ő maga írta, életének egy részében egyúttal jazz-kritikus is volt. Könyvtárának több polca több nyelven írt történeti könyvekkel van tele.

E. H.: „Ha egy forradalom következne be, akkor annak egy kicsit olyanak kell majd lennie, mint ami most lejátszódott. Legalábbis annak első napjaiban. Tömegék tüntek fel az utcákon, akik a helyes dolgokért tüntettek.” Majd hozzátette: „Tudtuk, hogy ez nem tart soká.”

A BBC: A történész párhuzamot von a 2011-es arab tavasz és az európai 1848-as forradalmak között, amikor a francia forradalmat követték az olaszországi és a német államokban lezajló forradalmak, amelyek elérték a Monarchia országait, sőt azon túl is hatottak...

E. H.: „Mindez engem 1848-ra emlékeztet – akkor is egy, maguk az emberek által előkészített forradalom robbant ki, amely egy országban kezdődött, és amely rövid idő alatt egy egész kontinensre kiterjedt.”

⁶ A BBC részéről Andrew Whitehead készítette az interjút 2011. december 23-án, amely a BBC honlapján 2012. január 9-én jelent meg.

A BBC: Azokat illetően, akik a kairói Tahrir téren tüntettek, és akik aggódtak forradalmuk sorsa iránt, Hobsbawm egy pár szóban együttérzést fejez ki.

E. H.: Két évvel 1848 után úgy látszott, mintha minden elbukott volna.⁷ Hosszú távon azonban ezek nem buktak meg. Egy csomó fontos liberális törvény bizonyította a liberális előrehaladást. Így végeredményben rövid távon bukás volt, hosszú távon részleges siker – ámde ez utóbbiak már nem egy forradalom keretében következtek be.”

A BBC: Azonban Hobsbawm Tunézia kivételével nem sok kilátást lát arra, hogy valamiféle liberális demokrácia alakuljon ki európai értelemben az arab világban. Úgy véli: nem fordítottak elég figyelmet arra, hogy különbséget tegyenek az arab országok között és a lezajlott tömegtüntetések között.

E. H.: „Mi egy forradalom közepén vagyunk – de ez már nem ugyanaz a forradalom. Ami összeköti őket, az a közös elégedetlenség és a közös mozgatóerő – így egy modernizálódó középosztály, kiváltképpen egy fiatal, diák középosztály. Továbbá természetesen a modern technológia napjainkban sokkal könnyebbé teszi, hogy megmozgassák őket a tiltakozásokra.”

A BBC: Eric Hobsbawm nem hiszi, hogy az arab forradalmak tovább sugároznának a világ más részeire; semmiképpen nem úgy, hogy ezek lennének egy szélesebb forradalom előremozdító erői. A politikai drámákkal kapcsolatban, amelyek most lejátszódnak az arab államokban, Hobsbawm visszaautal az 1979-es iráni forradalomra, amely az első forradalom volt, amely az iszlám nyelvéen és szellemében zajlott le. Ez a forradalom kapott az elmúlt hónapokban új visszhangot az arab világban.

E. H.: Az emberek és a népek engedményeket tettek az iszlámnak, miközben ők maguk nem voltak iszlám hívők, a másként gondolkodók, a reformerek, liberálisok, kommunisták mind marginalizálódtak. Ami végül is eredményként mint tömegideológia megszilárdult, nem azonos azzal, ahogyan a mozgalom kezdeményezői gondolkodtak és amilyen ideológiájuk nekik volt.

A BBC: Míg az arab tavasz Hobsbawmot megörvendeztette, ezt az újabb fázist úgy tekinti, mint amely „nem teljesen szükségszerű és nem teljesen örömdetes” fejlemény.

Forrás: A BBC 2012. január 9-i adásának Internet szövege. (A szöveget Pach János juttatta el az Évkönyvnek.)

⁷ Erre vonatkozóan természetesen hatalmas irodalom, beleértve történeti irodalom is született. A kortársak azonnali reflexiói között kiemelkedők: Blanqui sorai, Marx két brosúrája a francia és Engels kiskönyve a németországi forradalomról – a többiek esetében is születtek „klasszikus” írások.

A demokratikus „tavasz” szavazásokkal és ágyúkkal

(Rövidítve)

Az arab „tavasz” illúziója nagyon hamar átcsapott a politikai és szociális válság új stratégiai szakaszába. Néhány hónap alatt Afrikát és a Közel-Közép-Keletet politikai válságok és katonai összecsapások feszültségei söpörték el. Az egypárti uralmat a pluralizmus váltotta fel Tunéziában, és vitte az országot egyúttal a válságba. A pluralizmus válságát a klánok és a regionális csoportosulások ellentétei szítják. Az egyiptomi államszervezetet egyfelől egy internacionalizálódott burzsoázia verte szét, amelynek a régióban különleges súlya volt, Líbiában pedig a nagyhatalmak brutális katonai erővel léptek fel és ez határozza meg napjaink történeteit. Az arab államok egy bonyolult gazdasági-szociális viszonyrendszerre épülnek, amelyben évszázados külső háborúk hatnak.

Az ismert összefüggéseken túl van egy további, az arab változások politikai és ideológiai jelenségeire jellemző vonulat. Nevezetesen, hogy a régióban munkából és bérből élő milliók élnek, dolgoznak, akik már részei a világpiac munkásainak és egyúttal részesei az imperialista hatalmak közötti harcoknak. Ez egy fiatal osztály, hatalmas energiákkal, nagyon gyors demográfiai gyarapodással, amely kitermelte, megérlelte a maga osztálytörténetét, amit nem ismert az opportunizmus hosszú fejlődési történetében. Az 1970-es, 1980-as években nagy változások történtek a nyersanyagok árában ugyanúgy, mint az élelmiszerek árában, és a fejlődés során szociális változások történtek. Az elmúlt harminc évben a kapitalista fejlődés az osztályviszonyokban is nagy változásokat hozott, a munkásosztály jelenléte és harca többé már nem volt epizodikus jellegű. A fiatal afrikai proletariátus – ahogy folyóiratunkban már írtuk – most már magáért harcolt és nem a nemzeti burzsoáziáért, mint annakidején, amikor még a nemzeti függetlenségért küzdött. A hatalmas régióban Egyiptomtól Algériáig és Marokkóig, le egészen Dél-Afrikáig, ez a munkásság, miként hajdanán Európában 1848-ban, megtette első önálló, autonóm lépéseit. Most, hogy ez az új, fiatal munkásosztály színre lépett, erejét megnöveli milliós tömege, amely már a városi ipari munkásosztály részévé vált, és ugyanakkor ez az afrikai munkásosztály már visszapillanthat harminc év harci múltjának tapasztalataira. Ezen a szemüvegen át nézzük a jelenlegi arab válságot.

A jelenlegi küzdelmet belengi az olaj illata. Bengázi és Tripoli ellentéte és harca mögött világosan jelentkeznek a nagyhatalmi érdekek. Mindegy, hogy a harci fordulatok miként alakulnak, e harcok kimenetelének döntéseit nem Tripoliban és Bengáziban, hanem az imperialista nagyhatalmak fővárosaiban hozzák majd meg. Ami Líbiát illeti, az ország lakosságának kilenc-tizede a tengerparton él az olajkikötők környékén és nem a keleti területeken. Ez így volt Líbia olasz fasiszta

megszállásának idején is. Bengázi burzsoáziájával szemben a nyugati olajvidék munkásainak ezrei életükkel fizetnek ezért a háborúért.

Az egyiptomi ismeretlen változások: a szociális feszítőerőket sokan nem veszik figyelembe, a tankok jelenlétében ezek jócskán „békésen zajlanak”. A kormány mégis 6 millió köztisztviselőnek emelte a bérét, a fizetésből élőknek ez mintegy a negyede. Ez ebben a régióban megszokott módszer. A szociális és politikai küzdelmek persze tovább zajlanak.

Forrás: *Lotta Comunista*, 2011 április; *Bulletin Internationalist*, 2011 május.

Az észak-afrikai „tavasz” és az angol baloldal

(Rövidítve)

2011-ben tanúi lehettünk, hogy milyen nagy társadalmi forradalmak mentek végbe Észak-Afrikában. Azok az összecsapások és belső fájdalmas mozgások, amelyek megrázták Egyiptomot és Tunéziát, mindenkit megleptek. Jelenleg még túl korai annak megítélése, hogy mi is lesz mindennek az eredménye. A felkelések nyomán sokan azt írták, hogy ez olyan volt az arab világban, mint annakidején a berlini fal leomlása. Ez valószínűleg nem pontos megállapítás. Mindenesetre a párt- és állami struktúra helyzete és ezek megrendülése Kelet-Európában nagyon hasonló volt. A Közel-Keleten azonban minden országnak megvan a maga saját különálló története és jelenlegi helyzete. Megvannak a világi monarchiák és köztársaságok és ezek nem mindegyike fog összeomlani, habár vannak közös szociális problémák. Amikor a tömegmozgalmak megkezdődtek Egyiptomban, sokaknak az lehetett a benyomása, hogy a Mubarak-rendszer bukása ugyanolyan lesz Afrikában, mint a Pinochet-rendszeré. Szerencsére a vérontás nem érte el azt a mértéket, mint annakidején Chilében. Az állam erőszakos visszavágása Peterloora⁸ emlékeztet.

⁸ Peterloo Waterloora rimel, csak ekkor Wellington az éhes és elégedetlen angol tömegtüntetőkbe lövett.

HÁTTÉR

ARTNER ANNAMÁRIA:

„Anti-Davos”

(VKI-blog 2012. január 27.)

A davosi világgazdasági fórummal egy időben folyik egy másik tanácskozás is a világ egy, Davostól minden értelemben nagyon távoli pontján. Ez a World Social Forum („Szociális Világfórum”, vagy „Társadalmi Világfórum”) nevet viseli.

2001 januárja óta kerül sor ennek az alternatív fórumnak a megrendezésére minden évben a davosi fórummal egy időben. Megszervezői, civil mozgalmak és nem kormányzati szervezetek (NGO-k) azzal a céllal hozták létre, hogy a világtársadalom „másik” fele is hallathassa hangját a davosi politikai és gazdasági hatalmasságokkal szemben.

A WSF első és leggyakoribb színhelye a braziliai Porto Alegre, de rendeztek már világfórumot az indiai Mumbaiban (2004), egyszerre több helyszínen (2006, 2008, 2011), a kenyai Nairobian (2007), Amazóniában (Belém, 2008) és Dakarbán (2010) is.

Porto Alegre, az 1773-ban portugál telepesek által alapított, az agglomerációval együtt 4 milliós város arról nevezetes, hogy itt vezették be még 1989-ben, és működtetik azóta is az ún. „részvételi költségvetést”. Ez azt jelenti, hogy a városi büdzsé egy részéről, nevezetesen az infrastrukturális és szolgáltatási (közlekedési, egészségügyi, oktatási, sport- és gazdasági fejlődést szolgáló) kiadásokról (a teljes városi költségvetés több mint egyötödének felhasználásáról) közvetlenül maguk a lakosok döntenek. A több etapban és helyszínen folytatott lakossági fórumokon, vitákban egyre több és több, mára már kb. 50 ezer ember vesz részt. Minden kerületben nagy létszámú plenáris üléseken a megjelentek határoznak a rendelkezésükre álló pénz felhasználásáról. Ez főleg az igen elmaradott és szegénységgel sújtott agglomeráció ellátásának javítására irányul. A döntéseket a Porto Alegre-i városi tanács nem változtathatja meg, s bár elvileg megvetoízható, erre eddig még sosem került sor. Még a *Világbank* is elismerte, hogy a részvételi költségvetés számottevően javította az agglomeráció infrastruktúráját.

A részvételi költségvetés a világ szociális civil mozgalmait számára a közvetlen („részvételi”) demokrácia egyik elemét, a tömegektől elszakadó politikai-gazdasági elit hatalomgyakorlási formája, a képvisleti demokrácia konkrét alternatíváját jelenti.

Nem véletlen tehát, hogy Franciaországban 1998-ban megalakult nemzetközi ATTAC (eleinte a spekulációs tőke elleni intézkedéseket, különösen a Tobin-adó bevezetését sürgető, mára szélesebb globalizációkritikát megfogalmazó mozgalom) latin-amerikai kapcsolatokkal rendelkező aktivistái és 6 brazil szervezet

(pl. Brazil Nem-kormányzati Szervezetek Szövetsége, Brazíliai Igazság és Béke Bizottság, Központi Szakszervezeti Szövetség, Brazil Társadalom- és Gazdaságkutató Intézet, Földnélküli Vidéki Munkások Mozgalma) éppen ebben a városban hozták össze az első világméretű „Anti-Davos”-t, amelyre azóta is a világ minden részéről érkeznek a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek képviselői.

A WSF, ahogy *alapelveiben* olvasható, a „neoliberalizmust, a tőke által dominált világrendet, az imperializmus bármely formáját ellenző” civil társadalom fóruma. A pluralitás, a diverzitás és a pártok elutasítása jellemzi. Jelszavuk: „Lehet más a világ” („Another world is possible!”) egyben válasz Margaret Thacher hír, a neoliberális gazdaságpolitikát (ahogy választási győzelmekor mondta: „lépésről lépésre szorítjuk vissza a szocializmust”) indokoló verdiktjére, a „TINA”-ra („There Is No Alternative” – nincs alternatíva).

A WSF-rendezvények számos vitát, fórumot, előadást, eseményt foglalnak magukban, általában több tízezer fő részvételével. 2003 óta regionális fórumokat is tartanak. A 2002. novemberi Európai Szociális Fórumon Firenzében például hatalmas (a szervezők szerint 2 millió, a sajtó szerint „csak” egymillió) felvonuláson tiltakoztak Irak akkor készülöben lévő lerohanása, valamint „a profit uralma” ellen. A WSF keretében együttműködő mozgalmak és NGO-k szervezték meg egybeként között a világméretű, sokmillió embert megmozgató 2003. február 15-i iraki háborúellenes tiltakozást, valamint a 2011. októberi „Foglaljuk el!” („Occupy!”) tüntetés-sorozatát is. Ez utóbbira 82 országban közel ezer városban került sor.

A 12. WSF 2012. január 24. és 29. között zajlott Porto Alegreben, és ez az összegyűjtés egyben a 2012. júniusában, a Rio+20-szal egyidőben rendezendő környezeti kérdésekkel foglalkozó tematikus „Népi Gyűlés” előkészítője is. A Porto Alegre-i WSF fő témája a válságból kivezető út, egy új civilizációs modell építése, olyan modellé, amelyben „a szolidaritás uralkodik”. Javaslatokat fognak elfogadni a nyári tematikus környezetvédelmi Népi Gyűlés számára is. A 12. WSF fórumai és vitái 4 tengely mentén szerveződnek. 1. Etika, filozófia, szubjektivitás, dominancia és emancipáció. 2. Emberi jogok, népek, területek és „Földanya védelme”. 3. Termelés, elosztás és fogyasztás, a javakhoz való hozzáférés, közjavak, átalakulóban lévő gazdaságok. 4. Politika, erőközpontok és demokrácia.

Bár a népeknek ez a világfóruma rendkívül népszerű a közéleti tevékenységet folytató „alsóbb” rétegek körében, nem rendelkezik igazi politikai erővel. Tömegdemonstrációinak nincs következménye, nyilatkozatokat, határozatokat a WSF alapelveiből következően nem ad ki. Minden az önkéntesség és vélemény szabadság elvére épül, bármiről csak konszenzussal (tehát nem szavazással) hoznak döntéseket. Nincs formális szervezet, pártszerű fegyelem stb. Mindez a résztvevő szervezetek igen eltérő elvi-ideológiai alapállásából következik. A 2011-es WSF-en, amelyet kivételesen Szenegál fővárosban, a fejlett világ számára leginkább csak ralijáról híres Dakarban rendeztek, a WSF egyik fóruma, a Szociális Mozgalmak Közgyűlése *kiáltványában* mindenesetre leszögezte, hogy ők közösen küzdenek a transznacionális vállalatok, a kapitalizmus, a rasszizmus és

a diszkrimináció minden formája ellen. Ebben a kiáltványban hirdették meg a fent említett, de később az USA-ból elhíresült „Occupy!” mozgalommal egyesült világméretű antikapitalista akciónapot is 2011. október 15-re.

A globalizáció mai formájával elégedetlenkedőket a tájékozatlanok globalizációelleneseknek titulálják, és ellentmondást látnak abban, hogy ezek a mozgalmak jórészt éppen az interneten és mobiltelefonon szerveződnek. Peidg nyilvánvalóan arról van szó, hogy a globalizációval járó, és immár a davosi világ-gazdasági fórum előkelőségei által is elismerten hatalmas egyenlőtlenségek és igazságtalanságok azok, amiket nemcsak, hogy a WSF-mozgalmak, de a Föld lakosainak többsége is elutasít.

A kutyaugatás azonban nem hallatszik az égig. Jól példázza ezt, hogy az amerikai polbeat-énekes Makana „*Mi vagyunk sokan*” című refrénjében az embereket az utcák, bíróságok, hivatalok elfoglalására buzdító („Occupy!”) dalát az énekes a legutóbbi, Hawaiiiban rendezett *APEC csúcs díszvacsoráján* a világ vezetőinek 45 percen keresztül ismétlődve adta elő, és... nem történt semmi. Az énekest nem zavarták sem el, sem meg, de nem is kérdezték meg tőle, hogyan gondolja, hogy „nem a kevesek, hanem a sokak parancsát” kellene teljesíteniük.

Antikapitalista tiltakozások (rövidítve)

Tiltakozások borítják el a világot. A cél nem világos. Az sem, hogy a tiltakozásoknak mekkora a súlya, mit számítanak. A célok különböznek, de meghatározó vonásaik világosak. Gomba módra több mint 900 városban, 80 országban jelentkeztek. Az utóbbi napokban a tiltakozók kevés gyakorlati követelést fogalmaztak meg. Szeretik, ha konszenzusos döntéseket fogalmaznak meg, nem bíznak az élitekben, úgy érzik, hogy a kapitalizmus a nyereségeket nagyon egyenlőtlenül osztja el és fájdalommal jár. Ezen túl a horizont kódos.

Sok városban (többek között Londonban volt ilyen, továbbá a tiltakozók elfoglalták a Wall Street-et New Yorkban) sátorlágerokat létesítettek, amelyeket szinte meghatározatlan időre állítottak fel. Nehéz meghatározni, hogy ezek a tiltakozások hol kezdődtek. Egyesek Izraelre mutatnak, ahol a sérelmek elsősorban az élelem, a lakások és az oktatás drágulása miatt váltották ki a tiltakozásokat és a „sátorozást”. Májusban kezdődött a „felháborodottak” mozgalma Spanyolországban. De a legélesebben New Yorkban mutatkozott meg. Itt ez a mozgalom a második hónapjába lépett és nagy figyelmet keltett még a turisták körében is. Az ottani sátorláger tiltakozói rokonszenvet keltettek és olyan támogatókra találtak, mint Salman Rushdie, Susan Sarandon és Naomi Wolf; az utóbbit rövid időre letartóztatták a múlt héten. Bizonyos fokig a tiltakozások helyt tévesztettek: több nagyvállalat már elköltözött a Wall Streetről és Manhattan középső részébe

költözött. Sok nagy plakát látható, amelyeken különböző követelések, a bajok felsorolása olvasható. Ezek között vannak olyanok, amelyek morális jellegűek, és nincs köztük a kapitalizmushoz és a pénztőkéhez. Egyesek meg akarják adóztatni a gazdagokat. Az általános hangulatuk és szellemük baloldali. Zömükben balrább állnak az amerikai általános közvéleménytől. 98 százalékuk hajlik a polgári engedetlenség módszerének elfogadására és 31 százalékuk az erőszakos eszközök alkalmazására is. Ám ezeknek a marginális csoportosulásoknak is bizonyos körülmények között nagy hatásuk lehet.

Forrás: Anti-capitalist protests. *The Economist*, 2011. október 22–28.

A dán politika: választani vagy nem választani? (rövidítve)

Dánia előrehozott választásnak néz elébe és a nagy kérdés ismét a bevándorlás. Dánia miniszterelnöke, L. L. Rasmussen ezen a héten megpendítette az előrehozott választás lehetőségét. Kijelentette, hogy e kérdésben sokat kell még tennünk, de ehhez van még idejük. A probléma a szociális ügyek megreformálása körül robbant ki. Dánia konszenzusos múltja azt diktálja, hogy olyan kérdésekben, mint az egészségügy, a honvédelem, az oktatás és a jóléti kérdések, pártok közötti kompromisszumra és megegyezésre kell törekedni. Ez, mondják a dánok, lehetővé teszi, hogy a folytonosság megmaradjon akkor is, ha maguk a kormányok változnak. Jelenleg a középjobb kormány pénzt akar megtakarítani azzal, hogy a korai nyugdíjkorhatárt emelné meg. Ugyancsak csökkenteni akarja a diákok ösztöndíját, és meg akarja nyirbálni a helyhatóságok kiadásait. Valamennyi párt egyetért abban, hogy valamit tenni kell, lévén, hogy a lakosság elöregedik, az Északi-tengeri olaj kitermelése akadozik, így azután Dánia hatalmas költségvetési hiánnyal néz szembe 2020-ig. Az ellenzéki szociáldemokraták azonban felálltak az asztaltól és kijelentették, hogy a kormány megszegte a megállapodásokat, amikor felvetette a nyugdíjkorhatár felemelését. „Mi inkább fedeznénk annak költségeit, hogy kikerüljünk a válságból” jelentette ki a párt vezére, Helle Thorning-Schmidt. Ugyanakkor nem mutatott rá semmiféle alternatív megoldásra. A miniszterelnök minden erőfeszítése ellenére, amit a médiában folyamatosan tett, a különbség a két nagy párttömb között, szűkül, és valóban keményen kell harcolnia, ha sikert akar elérni a választáson. Az, hogy a miniszterelnök még júniusban kierőszakolja az előrehozott választást vagy megvárja terminusa végét ugyanez év novemberében, az attól függ, hogy miként alakulnak a jelenlegi tárgyalások a jóléti intézkedések reformjáról. A valószínűség az, hogy végeredményben hirtelen meglepetés és csapás éri L. Rasmussent, akinek eddigi eredményei elég közepesek voltak. Ugyanakkor a szociáldemokraták ejtették

gyenge szociál-liberális szövetségeseiket, akik támogatták a reformot. A szociál-liberálisok vezére, Margrethe Vestager egyébként támogatja Thorning-Schmidt asszony jelölését miniszterelnöknek, de fel akarja számolni azt, hogy az emberek korán menjenek nyugdíjba. Amennyiben a miniszterelnök egyezséget köt vele, nagy szakadást idézhet elő az ellenzék soraiban. Ez azonban nagyon erősen függ L. Rasmussen eddigi fő szövetségésétől, a Dán Néppárttól. A Néppárt vezetője eredetileg ugyan szintén érvényben hagyná a korai nyugdíjkorhatárt, de ez ügyben engedményeket tenne a kormánynak, ha L. Rasmussen cserébe szigorítana a bevándorlási törvényen és politikán, ami érinti a közrend fenntartásának kérdéseit is. Ennek keretében a kormány újra bevezetett vámellenőrzéseket a dán határon. Megkövetelte, hogy a külföldi bűnözők számára emeljék meg a büntetési tételeket, és hogy a külföldieket zárják ki a szociális és egészségügyi szolgáltatásokból. E követelések azonban elfogadhatatlanok a szociál-liberálisok számára, akik hívei a bevándorlás szabadabbá tételének, noha a kimutatások szerint a bevándorlók jócskán haszonélvezői a dán jóléti rendszernek. Minden kérdésben az ellentétek tovább éleződtek.¹

Forrás: Danish politics – to vote or not to vote. *The Economist*, 2011. május 14-20.

Észtországi politikai helyzet. Vihar utáni csend (rövidítve)

A szerkesztőség kiemelése: A megszorítások néha lehetnek népszerűek is. Andrus Ansip, az észt miniszterelnök boldog ember. A 2011. március 6-i választás tanulságai szerint megtarthatja miniszterelnöki posztját, amelyet 2005-től tölt be. Ennyit a volt kommunista országok kaotikus politikai életéből. Ezt a választást egy nagyon erős megszorítási politika alkalmazása ellenére nyerte meg. A gazdaság egy hetedével esett vissza 2009-ben, a fizetések negyedükkel csökkentek, és a dolgozóknak közel egyötöde lett munkanélküli. De az emelkedő export azt ígéri, hogy a fellendülés be fog következni, noha a munkanélküliség még most is 14 százalékos. 2011 januárjában Észtország csatlakozott az euro-zónához. Több más országgal szemben kezelni tudja az államadósságot és a költségvetési hiányt. Ansip adócsökkentéseket tervez és úgy hiszi, hogy országát Európa öt leggazdagabb országa közé emelheti. Ansip pártja a 101 fős parlamentben 33 mandátummal rendelkezik. Jelenleg koalíciós partner után kell néznie. Szóba jöhet a Konzervatív Párt, korábbi koalíciós partnere, de jelenleg a legvalószínűbb a Szociáldemokrata Párt, amely a mostani márciusi választáson a legnagyobb nyerő párt lett, amely tízről tizenkilencre tudta növelni mandátumainak számát. A zöldek és az agrárpárt kiesett a parlamentből. Kevés meglepetés várható az

¹ A dán politikai helyzethez lásd Steve Parsons írását: Évkönyv, 2011.

észt politikában. A kormány szoros kapcsolatokat épített ki az USA-val és északi szomszédaival. Az ellenzék fő erejét változatlanul az orosz kisebbség képezi. A Szociáldemokrata Párt növelni próbálja követőinek számát, a legnagyobb bal-közép párttá szeretne válni. A pártot nem nyomasztja sem történelmi múltja, sem az, hogy kétségbe vonnák hazafiságát. Ennyiben a párt jelene és jövője eltér a kelet-európai rokonpártokétól.

Forrás: Estonian politics – Calm after storms. *The Economist*, 2011. március 12.

Ír bajok (rövidítve)

A jövő héten megválasztandó ír kormánynak növekedési politikát kell megvalósítania.

Írország története olyan, mint egy tündérmese: a rongyoktól a gazdagságig majd pedig vissza a rongyokhoz. Huszonöt évvel ezelőtt Írország mélyen benne volt a lassú növekedés gödrében, nagy kivándorlással és megrázó szegénységgel. Ezután következett a „kelta tigris” csodája, amely Írországot az Európai Unió második leggazdagabb országává tette. De a nagy fellendülést nagy alázuhanás követte: a bankokat megmentette a kormány, amelynek jelenleg megalázó feltételek mellett kellett elfogadnia az EU és az IMF kölcsöneit. Nem nagy csoda, hogy a következő heti általános parlamenti választáson a dühös ír választók nemcsak a kormányt akarják kirúgni, hanem a Fianna Fail kormányzó pártot is, amely 85 éven át volt az ország kormányzó pártja. Nem meglepő az sem, hogy sok ír attól tart, hogy a „kelta tigris-korszak” csak merő illúzió volt, és hogy Írország visszasüllyed a komor 1980-as évek valóságába. Ezek a félelmek túlhangsúlyozottak. Az ír lakosság nagyon erős recessziót él át, amely együtt jár életszínvonalának meredek visszaesésével. Az ír államot elviselhetetlenül nagy adósságteher sújtja. Ám ha az új Fine Gael-kormány értelmes politikát folytat, az ír gazdaság elég ellenálló, Írország demográfiai adatai és kilátásai pedig elég kedvezők ahhoz, hogy az ország visszatérjen a prosperitás útjára. Noha az új kormánynak nehézségekkel kell számolnia a kölcsönnel kapcsolatban is, francia–német-részről kap majd kritikát és újabb kemény feltételeket, de a kölcsönöket valószínűleg ugyanúgy megkapja, mint Görögország és Portugália. Ami a távlati jövőt illeti, több reform és világos gazdasági tervezés mellett a munka világát illetően rugalmas munkapiacot tart az *Economist* kívánatosnak, értelmes és felelősségteljes szakszervezetekkel, és nyílt kapukat a bevándorlók számára. Mindez elkerülhetetlenné teszi a bérek leszállítását, hogy az ír ipar versenyképes legyen Németországgal.

Forrás: Ireland's troubles. *The Economist*, 2011. február 19.

Írország új kormánya

A 2011 februári választás nyomán a Fianna Fail-kormány, amelyet annakidején még E. de Valera alapított, és amely több mint nyolcvan éven át kormányozta az országot (kis megszakításokkal), a mostani választáson szavazói háromnegyed részét elveszítette, több minisztere és maga a miniszterelnök sem jutott be a parlamentbe. Az új kormány a jobbközép Fine Gael párt vezetésével alakult meg. Az új miniszterelnök egy volt tanár, Enda Kenny. Az új kormány koalíciós kormány, szövetséges a balközép-párti Ír Munkáspárt – az új koalíciós kormánynak óriási többsége van a parlamentben – ez nagyobb, mint Írországban szokásos. Ámde a két szövetséges pártnak nehéz kérdésekben kell egymással kiegyeznie. Ez érinti az adózást, a költségvetési kiadásokat, valamint hogy milyen gyorsan számolják fel az állami költségvetési hiányt, és még más kérdésekben is ki kell egyezniük. A kormány előtti legnagyobb teher és legfontosabb kérdés, hogy az EU-val kell kiegyeznie az EU-kölcsön megtérítése és sokféle feltétele kérdésében.

Forrás: *The Economist*, 2011. március 5.

Spanyolország és az euro-krízis. Óriási teher Zapatero számára, amit el kell viselnie

(rövidítve)

A szerkesztőség kiemelt szövege: Zapatero a gazdasági reform vonakodó spanyol miniszterelnöke – de lehet, hogy a reformokat túl kevésbé és túl későn fogantatja.

Ebben az országban 700.000 lakást építettek, amit nem tudtak eladni. Úgy tűnik, hogy José Luis Rodríguez Zapatero tévedett, amikor azt mondta, hogy Spanyolország bajaiért, a 20 százalékos munkanélküliségért a globális gazdasági válság okolható. Spanyolország maga is sok problémájának az okozója. Úgy tűnik Zapatero maga is felismerte a helyzetet és a hónap elején kijelentette, hogy a konszenzus hiánya az oka a reformok késlekedésének, de hogy jelenleg ezekkel a reformokkal nem lehet késlekedni. Ígéretet tett arra, hogy a nyugdíjak terén még januárban meghozza a reformokat és a kollektív szerződések ügyében ezt márciusban teszi majd meg. A bank- és a hiteléletben új átláthatóságot követel majd meg és szorgalmazza, hogy a hiteleket ne kaphassa meg mindenki. Ugyancsak reformokat vezetne be a régiók számára a költségvetési kiadásokból, de egyúttal azt is sürgetőnek jelezte, hogy a régiók maguk is ellenőrizzék és csökkentsék a saját költségvetési hiányukat. A szakszervezetek, a munkáltatók és a kormány új tárgyalásokba kezdtek arról, hogy megegyezésre tudnak-e jutni a kollektív szerződések reformja terén. Egyes közgazdászok optimistán ítélik meg a helyzetet.

Spanyolországban a gazdasági növekedés 2010-ben nagyon alacsony volt, most már túljut a mélyponton. Zapatero reform-önbizalma több okra visszavezethető, így arra, hogy úgy tűnik ki tud egyezni a baszkokkal, ami a nemzetiségi politikában kedvezően hat a 2012 tavaszi parlamenti választás előtt. Zapatero jelezte, hogy nem jelölteti magát újra miniszterelnöknek, így egyénileg nincs sok vesztenivalója. Alfredo Pérez Rubalcaba, a volt belügyminiszter, akit előléptettek miniszterelnök-helyettesé, tűnik olyannak, aki Zapatero örököse lehet és egyúttal a PSOE vezetője. De ezen az úton, ahogy az *Economist* jelzi, nagyon sok veszély fenyegeti a tervek és a reformok realizálását.

Forrás: Spain and the euro crisis. *The Economist*, 2011. január 22.

Politikai harcok Spanyolországban. A „harmadik út” bukása (rövidítve)

A gazdasági válság, amely együtt járt az államadósság növekedésével, a munkanélküliség megugrásával, kihatott a nyugati országok választási eredményeire és elhalványította a szociáldemokrata megoldások fényét Európában. Az utóbbi négy évben az európai metropoliszokban szegre akasztották az ideologikus programokat, a haladásról és a növekvő jólétről, ehelyett nőtt a bizonytalanság és a jövőtől való félelem. Ismeretes, hogy mindez együtt járt a demokrácia beszűkülésével, annak ellenére, hogy sokan alulról az ellenkezőjét remélték.

Miként más európai szociáldemokrata pártok, a spanyol PSOE (Spanyol Szocialista Munkáspárt) is nehezen birkózott meg az adósságciklus romlásával. Így az után, hogy Dél-Európa más országaihoz hasonlóan itt is végrehajtották a közkiadások megkurtítását, néhány spanyol szocialista e gyakorlattal szemben a Keynes-i megoldásokhoz való visszatérést ajánlotta. Am ezek nem tértek ki arra, hogy a költségvetési hiányt miként orvosolnák. A Zapatero-kormány volt belügyminisztere, Pérez Rubalcaba adott hangot annak, hogy nagyobb állami gazdasági beavatkozással, a közkiadások növelésével kell a gazdasági növekedést biztosítani. Hangsúlyozta, hogy egész Európa recesszióba süllyedt és pusztán a költségvetési megszorítások nem jelenthetnek kiutat, az államnak kell új munkahelyeket teremtenie. (El País, 2011. november 18.) Mindezt olyan országban, ahol a felnőtt lakosság 21 százaléka munkanélküli és az ország nyolc nagy régiójában – ahogyan ezt az Eurostat, az európai statisztikai hivatal közölte, amit az *El País* is átvett, a munkanélküliség rátája még magasabb.

A régi Roosevelt-i New Deal-es tervek ismét népszerűek, amikor az államadósság problémájával szembesülnek. A parlamenti választási küzdelem során a PP (a Néppárt) kifejezetten liberális programot hirdetett, némi módosulással: a

pénzügyek állami ellenőrzését, de ugyanakkor a közkiadások erős megkurtítását szorgalmazta.

A PP vezére, Mariano Rajoy a választási küzdelem során végig nacionalista hurokat pengetett, miszerint, ha a PP átveszi a kormány vezetését, az majd megoldja a gazdasági problémákat és az ország felemelkedésével jár majd. Ugyanakkor többször hangsúlyozta, hogy „én nem akarok beszélni és tudni megszorításokról, ez egy nagy nemzet, amely megoldja majd a nehézségeket”. Ugyanakkor a PP gazdasági szakembere már akkor kilátásba helyezte, hogy megszorításokra van szükség. A PP jól megtanulta a kétféle beszédet, a homályos stílust, a kétértelműségeket, miközben váltig megújhodást ígértek. A katolikus klérushoz való kapcsolatai történelmileg is jól ismertek. A megújhodás mellett persze legalább ennyire hangsúlyosan ígérte a rend és a stabilitás biztosítását.

Mindezzel együtt Spanyolországban is érezhető volt a parlamentarizmusban való csalódás, annak terjedő felismerése, hogy a leadott szavazatokkal sokat nem lehet elérni. A november 20-i választáson a PP az előrejelzéseknek megfelelően nagy győzelmet aratott, a PSOE pedig érzékeny vereséget szenvedett. A választáson nagy volt a távolmaradók száma: 28 százalék. A PP-re tulajdonképpen félmillió emberrel többen szavaztak, ugyanennyit veszített a PSOE, ezek közül többezren más-más pártokra szavaztak. A korábbi választáson a PP-re tízmillió ember szavazott, a választók 39,9 százaléka, amely így 154 mandátumhoz jutott. Ugyanakkor nagy a PSOE vesztesége a 2008-as választáshoz képest, amikor a szavazatok 43,87 százalékát nyerték el: 2011-ben 28,7 százalékot kaptak és most csak 110 képviselőt juttathattak be a parlamentbe. A PSOE régebbi eredményeihez képest mindössze kétszer fordult elő a választásokon, hogy a PSOE kevesebb, mint 150 mandátumot tudott elnyerni: 1996-ban és 2000-ben.

A PSOE vereségét persze be kell illeszteni egy nemzetközi tendenciába, amelyben a szocialista pártok Európában a választásokon mind vereséget szenvedtek: így Hollandiában, Írországbán, Nagy-Britanniában, Portugáliában, Dániában² és újabban Görögországban.

A PSOE elvézéséből csupán csak a sztálinista³ IU kovácsolt előnyt, amely több mint 700.000 új szavazatot nyerve 1.600.000 szavazatot kapott és 11 mandátumhoz jutott. A választáson új szint jelentett mind országosan, mind több tartományban regionálisan a különféle radikális, kereszténydemokrata, centrum jellegű pártok megjelenítése.⁴ Ez különösen jellegzetes volt Katalóniában, a Baszkföldön és néhány más tartományban és régióban.

A választás keveset változtatott a spanyol gazdaság helyzetén, és az elemzők

² A szövegben Dánia szerepel, Dániában újabban a szociáldemokraták győztek, az ő vezetésükkel alakult kormány, ellenben Svédországban valóban veszítettek – lásd erről Steve Parsons írását (Évkönyv....)

³ Az IU (Egyesült Baloldal) az eurokommunista Spanyol Kommunista Párt köré tömörülő baloldali szövetség. „Sztálinistaként” való minősítése a trockista mozgalomhoz közel álló újság értelmezése.

⁴ A cikk sok adatot közöl a most bekerülő centrumpártokról, azok választási eredményeiről.

pedig egyetértenek abban, hogy a recesszió folytatódik és ezzel együtt a gyakorlatban a megszorítások szintén.

Forrás: The Failure of the Spanish „Third Way”. *Bulletin Internationalist*, Special Issue, 2012. január.

Politikai harcok Oroszországban. Ami a karneváli tükör mögött van

Fordulatot hozott a legutóbbi 2011. decemberi Duma-választás? Még korai kijelenteni, hogy a Putyin-korszak véget ér. De miként azt sok politikai megfigyelő megállapította, a választás jelzésértékű volt. Bizonyította, hogy a jelenlegi politikai rendszernek meg kell változnia. Félretéve a választási adatok statisztikai megbízhatóságát, a fontos és jellemző az, hogy megjelentek a jelenlegi politikai rendszerben az első repedések.

Jellemző, hogy a jelenlegi Duma-választás lázadásában a mozgató erőt a középosztály képezte. Sok szó esett arról, hogy ez a középosztály kezdett most magára ébredni. Am a burzsoá politikai kommentátorok ezúttal is megfélekeznek arról, hogy a politikai változás csak követi a gazdasági változást – és hogy a politikai változások tükrözik az osztályviszonyokat, amelyek a polgári társadalom összességét képezik. 2011 márciusában az Orosz Kutatási Központ Stratégiai Tanulmányi Részlege tett közzé egy írást, amelyben jelezték a középosztály elégedetlenségét és követeléseit, amelyeket az elkövetkező 2011. decemberi Duma és 2012. márciusi elnök-választások során érzékeltetni kíván. Ez jó jósátnak bizonyult. Ezt követően valóban a középosztálybeli polgárok tízezreit tudták az utcákra vinni, ott a tüntetésekbe felsorakoztatni.

Mit is jelent ez a középosztály, melyek az alkotórészei? Fontos az iskolázottsága, az, hogy tagjai hivatalokban dolgoznak, vagy arra képesek, fontos a jövedelmük nagysága. Az alsó középosztály és a jól fizetett bér munkások közötti különbség elhomályosult, amit még tovább bonyolít, hogy hova tartoznak a katonatisztek és a művészek, olyan individuumok, akiknek nagyon különbözőek az érdekeik. Amennyiben mindezt figyelmen kívül hagynánk, nem érthetjük meg, hogy ezek az emberek miért mentek ki az utcára és miért csatlódtak nemcsak a választások eredményeivel, hanem magával a politikai rendszerrel.

Így a kis- és középvállalatokban egyfajta lázongás volt tapasztalható 2011 májusában, amikor a biztosítási hozzájárulásokat 34 százalékkal megemelték. Ekkor ezek már azt követelték, hogy az orosz kormány mondjon le, mert a bürokrácia valóságos háborút indított ellenük. A tüntetés az ismert Puskin téren zajlott le

transzparenssekkel és virágokkal és olyan jelszavakkal, hogy „elég volt a drákói adókból”. A kisvállalkozók is elégedetlenek voltak, mert az állami bürokrácia nagyon könnyen bezárhatja és bezárhatta üzleteiket. Medvegyev sürgette a gazdasági modernizációt, de minden ilyen lépés egyúttal veszélyeztette a nyugdíjalap rentabilitását. Végül kisebb módosításokat eszközöltek a biztosítási hozzájárulások csökkentésében, de az emberek többsége számára ez teljesen jelentéktelen volt.

Ez az elégedetlenség hosszabb időre szinte eltűnt, valójában azonban csak a föld alá szorult. Ennek az említett rétegnek szószólója ebben az évben, 2011-ben a Liberális Párt volt, amelynek hangadója Arkagyij Dvorkovics lett, majd később a volt pénzügyminiszter, Alekszej L. Kudrin. Ugyancsak feltűnt Igor Suvalov, Putyin második kormányának miniszterelnök-helyettese, és később sűrűn szerepelt a milliárdos Mihail Prohorov, aki a liberális irányzat jobb szárnyát képviseli. Egyes vélekedések szerint az orosz lakosságnak mintegy 10-12 százaléka hajlana liberális megoldásokra, de körükből senki nem hisz abban, hogy most alulról ki lehet alakítani egy ilyen komoly pártot, és nem szavaznának arra sem, ha felülről kovácsolnának össze egy ilyet. Így azután az emberek nagy többsége passzív és nem szavaz. (Kommerszant, 2011. április 12.)

Forrás: Political struggles in Russia. *Bulletin Internationalist*, Special Issue, 2012. január.

DAVID MORGAN:⁵

Sztrájkok, gyár és térfoglalások és tiltakozások

(rövidítve)

A népi ellenállás az elnyomás és az igazságtalanság ellen különféle formákban jutott kifejezésre, az informális tiltakozásoktól, a felkelésekig, lázadásokig, petíciókig, felvonulásokig és üzemfoglalásokig, helyi és országos sztrájkokig. Az elnyomottak nagy találékonyaságról tetten tanúságot. A 17. században a diggerek,⁶ akiket Gerrald Winstanley⁷ vezetett, ugyancsak nagy kezdeményező képességgel törték fel az ugaron hagyott földeket és alakítottak ki osztály nélküli termelő ösközösségeket, amelyek szemben álltak a kialakult zárt szociális renddel. Ez a

⁵ Az SHS (Szocialista Történész Társaság) titkára.

⁶ A diggereknek nagy irodalma van, lásd A. L. Morton írásait.

⁷ Winstanley a 17. századi nagy angol forradalom egyik jelentős alakja, magyarul erről lásd: Ch. Hill írásait, valamint Makkay László munkáit.

magányos akció bukásra volt ítélve, ám napjainkig elevenen él az emberek emlékezetében.

A 2011-es év legerősebb tiltakozó megmozdulásai összekapcsolódtak a gazdasági válság körülményeivel, illetőleg a korrupciós jelenségekkel, valamint azzal, hogy London és a Wall Street igazi urai mennyire nem voltak felelősen számunkra kérhetők a nép által. A „foglaljuk el a londoni tőzsdét” mozgalmat eddig senki nem elemezte igazán komolyan, amely összefüggött azzal, hogy a gazdagok és a szegények között a szakadék Angliában is nagyobbra nyílt. Mindennek az egyik vetülete az, hogy a pénzügyi tevékenység erősen függetlenedett és a finanszírozás-banktőke olyan döntéseket hozott és hozhat, amelyek egész iparágakat tehetnek tönkre. Ugyanezek a bankkörök, amelyek féktelen spekulációjukkal jócskán felelősek a válság elszabadításáért, mindmáig az év végi elszámolásoknál nagy bónuszokat, vagyis fizetés kiegészítéseket osztogatnak ki egymás között, míg a lakosság nagy többsége a szegénységgel, illetőleg lecsúszással kell hogy szembenézzen. Mindez együttvéve indította el az említett tiltakozó mozgalmakat és lázadásokat. Az LSE⁸ elfoglalására indított mozgalom is ilyen szempontból elgondolkodtató. A mozgalom keretében fontos írások is jelennek meg a társadalom jelenlegi bajairól és a kivezető utakról. A marxista professzor David Harvey ebben a tekintetben fontos és lelkesítő beszédet mondott kifejezetten antikapitalista szellemben.

Forrás: David Morgan: *Strikes, Occupations and Protests*. Socialist History Society, Newsletter, 2011. december

Szegénység az USA-ban (rövidítve)

A végleges számokat 2011 őszén fogják közzétenni, de bizonyos előzetes becslések már most is nyilvánosak. 2009-ben az amerikaiak, az USA-beliek 15,7 százaléka volt szegény, a hivatalos mérce⁹ szerint 14,5 százalék. A mélyszegénységben élők aránya kisebb lett, ugyancsak a hivatalos mérce szerint, részint azért, mert állami segítségben, dotációkban részesültek. A szegények száma csökkent a vidéki, agrár területeken, de ugyanakkor emelkedett a városokban és a nagyvárosok külvárosi részeiben. Emelkedett az észak-keleti és a nyugati régióban, nagyjában ugyanazon a szinten maradt a Délen és csökkent a Közép-nyugaton. A legrámaibb az emelkedés az idősek körében – az állami hivatalos adatok szerint

⁸ London School of Economics

⁹ A cikk első része azzal foglalkozik, hogy bemutatja: hány szervezet milyen ismérvek alapján határozza meg különféleképpen, hogy kik tartoznak a szegények közé.

ez 9,9 százalék, más felmérések szerint ez 16,1 százalékos. Ez részben azért ilyen magas, mert az idősök inkább rá vannak szorulva az egészségügyi kiadásokra.

Forrás: Defining poverty. *The Economist*, 2011. január 22.

Az egészségügy az USA-ban. Egy nem nagyon örvendetes születésnap (rövidítve)

Mi lesz az Obama által meghirdetett egészségügyi reformból?

Amikor Barack Obama az egészségügyi reform-tervekből törvényt csinált és fogadtatott el 2010. március 23-án, tudta, hogy ez történelmi pillanat. Ő annak idején a tömegek körében nagy népszerűséget szerzett, ami elnöki posztra segítette, mikor megígérte, hogy az egészségügyben javításokat fog eszközölni. Ez olyan tett volt, amellyel felülmúlta elődeit. De a politikai realitás obstruálta a nagy álmokat. A republikánus vezetők a Kongresszusban az egész tervet a maga egészében kívánják visszavonadni. Több bíró jelezte, hogy a reform egyes pontjai alkotmányellenesek. Továbbá egy el nem kötelezett szervezet, társaság közvélemény-kutatása szerint erősen megnőtt a reform ellenzőinek száma.

Egy év elteltével hogyan is áll Obama büszke teljesítménye? Az adminisztráció fő stratégiai érvelése a szkeptikusok megnyerésére, illetőleg a jogi akadékoskodásokkal szemben az volt, hogy az egészségügyi reform egyszerűen elengedhetetlen. Így Kathleen Sebelius, egészségügyi miniszter, amikor a szenátus pénzügyi bizottsága előtt beszélt és érvelt a reform mellett, rávilágított, hogy a reform milyen sok amerikainak nyújt nagy segítséget. Az adminisztráció nagy erőfeszítéseket tett a reformterv népszerűsítésére, rámutatván, hogy ez mit nyújtana a gyermekeknek, illetőleg sok amerikainak. A terv 1,2 millió fiatalnak (26 éves korig) nyújtana kedvezményeket; végeredményben 48 millió embert vonna be az egészségügyi szolgáltatásokba, akik abból eddig ki voltak zárva (minthogy nem voltak kellő biztosítási befizetések), és különösen sok idős embert érintene. 2010 folyamán már 4 millió ember jutott ilyen fontos szolgáltatásokhoz. Mindez meggyőzően hangzott, de itt kezdődik a baj: sok amerikai nem hisz Sebelius egészségügyi miniszternek. Az említett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek fele úgy hitte, hogy a tervet már visszavonták, illetőleg, hogy a terv gyenge jogi alapokon áll.

Az adminisztráció ebben az új helyzetben úgy próbál előrelépni, hogy mindenkinek be kell fizetnie a biztosítási rendszerbe a maga költségeit, de biztosítják

azt, hogy a szegényeknek hozzájárulásokat fizetnek a befizetésekhez. Mindezt 2014-ig kell végrehajtani. Ebben az egyes államoknak kell pénzügyi támogatást nyújtania. Alaszka és Florida máris visszautasította, hogy ezt megtegye, egyes államok pedig haladékot kérnek, illetőleg azt, hogy a támogatást rugalmasan kezelhessék. Obama ennek ellenére tovább folytatja erőfeszítéseit. Egybehívta az államok kormányzóit, új reformokat ígért, de hangsúlyozta, hogy ha rugalmasan is, de 2014-ig a reformokhoz a biztosítási hátteret meg kell teremteni.

Forrás: Health care – A not very happy birthday. *The Economist*, 2011. március 19–25.

MORITZ HONERT:

Szegénység és munkanélküliség az USA-ban

(erősen rövidítve)

Sem lakás, sem pénz, sem munkahely. Azoknak a száma az USA-ban, akiknek kevés a pénze a megélhetéshez, magasabb, mint valaha. A segélyszervezetek ugyan dolgoznak, de javulás nincs kilátásban.

Egy este az utcán, Chicagóban.

Mielőtt a busz beállna, az éhezők már ott vannak. Észak-Chicagóban egy utca kereszteződésénél egy tucat fiatal gyűlt össze. Noha szeptemberben Chicagóban az esték már elég hűvösek, a fiatalok csak egy pólót viselnek. A parkolóhelyen rendőrök állnak és figyelik az eseményeket. A fiatalok egy héten kétszer találkoznak itt, hogy a legszükségesebbeken „átessenek”, fogkefét kapjanak és valami ennivalót kapjanak. Mintegy 3,5 millió hajléktalan van az USA-ban. Chicagóban számuk mintegy 40 ezer, ezek közül mintegy 10 ezer a fiatal. Mindez csak a jéghegy csúcsa. Azok száma, akik nem tudnak megélni a jövedelmükből, milliókra tehető. Szeptember közepén tették közzé az USA-ban a hivatalos adatokat a szegénységről. Ezek szerint 46,2 millió amerikai szegénynek számít. Ez a szám magasabb mint bármikor is volt. Ez a 15,1 százalék a legmagasabb 1993 óta abban az országban, amely a világ leggazdagabb országa. 2008 óta, amikor a világgazdasági válság kirobbant, azoknak a száma, akik ingyenes élelmiszer-szolgáltatásokban részesülnek, 70 százalékkal növekedett.

Forrás: Moritz Honert: Armutszeugnis. *Der Tagesspiegel*, 2011. október 2–3. (A cikket Henryk Skrzypczak küldte meg az Évkönyvnek.)

Argentína elnöke, Cristina Fernández nagy lépést tett előre, hogy másodszor is Argentína elnöke legyen

(rövidítve)

Minden pártnak részt kellett vennie azon az augusztus 14-i választáson, amelyen mindegyikük csak egy jelöltet állíthatott. Ez kitűnő alkalom volt a közvélemény felmérésére, és a választók 78 százaléka szavazott (Argentínában kötelező a választáson való részvétel). Fernández asszonynak minden oka megvolt arra, hogy ideges legyen, lévén, hogy pártjának jelöltjei rosszul szerepeltek a nemrég megtartott helyi választásokon. Mégis a mostani választáson jobban szerepelt, mint sokan gondolták, amikor is a szavazatok több mint 50 százalékát nyerte el. Ez csak az előválasztás volt, és ha ezt az eredményt újra fel tudja mutatni az október 23-i választáson, ami egészen bizonyos, akkor Fernández asszonyt újra választják. Az ellenzék meg van osztva és úgy tűnik, összesen is csak 45 százalékot tudnak megnyerni maguknak. Így a radikális párti Ricardo Alfonsín, egy volt elnök fia, mindössze 12 százalékot ért el. A peronista mozgalom egy disszidense néhány százalékkal kevesebbet kapott nála. A mérsékelt szocialista párti Hermes Binner a szavazatok 10,3 százalékát szerezte meg.

Több ok magyarázza és segíti Fernández asszony sikerét. A gazdaság növekedése igen gyors, jórészt a mezőgazdasági cikkek magas világpiaci ára folytán, amiben jelentős tétel a szójabab exportja. Fernández asszony jelentős adókat vetett ki a mezőgazdaságra, és a bevételből jelentős tételt fordított a gyermekek megsegítésére, megemelte a nyugdíjakat és az iskolás gyerekek számára laptopokat osztatott szét. Ráadásul elismertségét növelte, hogy a sokak által elfogadott Néstor Kirchner, Fernandez asszony férje, aki egyúttal Argentína előző elnöke volt, az elmúlt évben halt meg.

Fernández asszony a temetés után hosszabb ideig gyászruhában járt. Mégis, az új választási küzdelem nem lesz könnyű Fernández asszony számára. Az infláció magas, a tőke „menekülése” tovább tart az országból és a gazdaság sebezhető, erősen függ a szójabab nemzetközi piaci árától. Az ellenzék viszont nemcsak megosztott, hanem nem is tudott elfogadható alternatívát kínálni.

Forrás: Argentina's president. *The Economist*, 2011. augusztus 20–26.

Bolívia Evo Moralese

(Rövidítve)

Az elmúlt karácsonyig úgy tűnt, hogy Bolívia Evo Moralese Latin-Amerika legerősebb és legsikeresebb elnöke, aki egyúttal a kemény baloldal politikusa. Ő az

ország első megválasztott elnöke, aki indián származású, aki nagyobb adókat vetett ki az olaj- és a gázkitermelő iparra, a magas hegyek lakta szegény bolíviaiak javára. Ez hosszú ideig népszerűvé tette. Túljárta az ellenzék eszén, amely a keleti sík vidéken volt erős, könnyedén nyerte meg a választást, amelynek révén második elnöki periódusát kezdhetette meg 2009-ben, megszerezvén a szavazatok 64 százalékát. Az utóbbi időben azonban kevés dolog sikerül a számára. Egy hirtelen döntés szerint megvonta a támogatást az üzemanyagokra, amelynek következtében az árak 70 százalékkal felszaladtak. Ez ugyanolyan tömegtiltakozásokat váltott ki, mint amilyeneket Morales szervezett a korábbi kormányok ellen. Hamarosan visszalépett, de ez nem szüntette meg az elégedetlenséget. A múlt hónapban Morales felkeresett egy helységet a magas felföldön, ahol haragos tiltakozó tömeg fogadta és ez a tömeg a buszjegyárak illetőleg az élelmiszerek árainak felemelkedése miatt fogadta tiltakozásokkal. Amikor a kormány mérsékelni próbálta a buszjegyek árának emelkedését, a buszjáratok tulajdonosai kivonták a járműveiket a forgalomból.¹⁰

Forrás: Bolivia's Evo Morales. *The Economist*, 2011. március 5.

Egy sokat ígérő kezdet – Brazília kormányzása (Rövidítve)

A szerkesztőség kiemelése: Elég lesz-e egy jó adminisztráció Brazília új elnöke számára?

Dilma Rousseffet az elmúlt évben választották meg elnökké, nem annyira a saját eredményei révén, mint inkább azért, mert az oly népszerű lekötött elnök, Luiz Inácio Lula da Silva őt támogatta és javasolta a szavazóknak, hogy őt válasszák meg. Lévéen, hogy korábban soha nem vezetett olyan hivatalt, amelyre megválasztották volna, senki nem tudhatja, hogy milyen elnök is lesz belőle. Jó néhány braziliai (miként ez a folyóirat is, amely rokonszenvvel viseltetett ellenfele iránt) amiatt aggódott, hogy Dilma Rousseff sokkal merevebb, ideologikusabb baloldali elnök lesz, mint a nagyon pragmatikus Lula volt. Első hat hetes kormányzása biztató.

Lula alatt Brazília gyorsan fejlődött, haladást mutatott szociális téren, de nem vezettek be új reformokat, hogy növeljék az adókat és megfégyelmezzék a bürokráciát. Külpolitikai téren aktív volt, ami bizonyos kritikát is kiváltott. Rousseff a kontinuitás alapján került be az elnöki székbe. Ámde egyúttal egy túlfűtött

¹⁰ Az *Economist* ezt követően arról ír, hogy Bolíviában az utóbbi időben megugrott a kokain és más kábítószertermelés. Ennek kapcsán egyes rendőrszolgálatok is lebuktak, letartóztatták őket, az egész ügy érinti az USA-t is, és egyes magas rangú rendőrszolgálatokat kiadták az USA-nak. Ám miként az *Economist* írja, Morales fő baja nem ez, hanem a gazdasági élet, nevezetesen hogy az olaj- és gázkitermelőkre kivetett adók jövedelme lassan kimerül, és az üzemanyagok támogatásának megvonása többféle problémát okoz.

gazdaságot is örökölt, nagy inflációval, és az ipari körök aggódtak a brazil pénz, a Real értékvesztése miatt. Rousseff tisztában van azzal, hogy elnökségét jócskán azon méri és értékeli majd, hogy a 2014. évi futball világbajnokságra mennyire állnak majd készen a stadionok és milyen lesz a közlekedés. Rousseff nagyon különbözik elődjétől. Sztárkvalitása sokkal gyengébb, de amit eddig mondott és tett, az nagyon is elfogadható. Bizonyos költségvetési szigor, megszorításokat vezetett be, de ugyanakkor megígérte, hogy csökkenti a nagy szegénységet, amely minden tíz brazíliaiból egy embert érint. Ugyanakkor javította az egészségügyi szolgáltatásokat és az oktatási rendszert. Bizonyos adóreformokat is kezdeményezett, és e kérdésben eltért két elődjétől, így Lulától is, akiknek kezén ezek az adóreformok elsikkadtak. Nagy eltérés mutatkozik külpolitikai téren: Lula elfogadta a diktatúrákat Kubában is, Iránban is, Rousseff erősen bírálta az emberi jogok hiányát Iránban, és barátiabb kapcsolatokat kíván kialakítani az USA-val.

Forrás: A promising start – Governing Brazil. *The Economist*, 2011. február 19.

Peru új elnöke. Ígérek és figyelmeztető jelek

A szerkesztőség kiemelt bevezető szövegrésze: Ollanta Humala ígéretet tett arra, hogy megőrzi és tovább folytatja az ország sikeres gazdaságpolitikáját. De lehet, hogy ez a politika ingatag lesz.

A választási küzdelem után, amelyet 2011. júniusában megnyert, és mielőtt elnöki posztját július 28-án elfoglalta, Ollanta Humala populista ígéreteket tett, de ugyanakkor politikai mérsékletét is hangsúlyozta, miközben bejárta az országot és rá kellett ébrednie, hogy milyen gyenge pontokkal kell szembenéznie elnökségének elkövetkező öt évében. Rá kellett ébrednie, hogy mézeshetei a perui szavazókkal véget értek, még mielőtt elnöksége megkezdődött volna. Miután az elmúlt öt évben Peru gazdaságilag leggyorsabban fejlődő ország volt Dél-Amerikában, most talán bizonytalan útra téved.¹¹

Humala korábban katonatiszt volt, aki eddigi életében nem töltött be politikai hivatalt. Elnökválasztási harcában kemény populista baloldali hangot ütött meg, de azután a centrum felé tolódott. Ennek során támogatást kapott Peru egy korábbi elnökétől és Mario Vargas Llosa-tól, Peru Nobel-díjas írójától. Az elmúlt hetek során Humala hangsúlyozta, hogy ugyanazt a gazdaságpolitikát kívánja folytatni, amely Peru számára biztosította a gyors gazdasági növekedést és az alacsony inflációt, de amelynek gazdasági hasznát szélesebb körben kívánja megosztani. Ennek konkretizálása most abban tűnt ki, ahogy ezen a héten kiválasztotta a gazdaságirányítás vezető csoportját. Humala gazdasági miniszternek Luis Miguel Castilla-t nevezte ki, aki az előző elnökség alatt miniszterhelyettes volt

¹¹ Ez persze az *Economist* saját hangsúlyos értékelése. (A szerk.)

és korábban a Világbanknál dolgozott. Egy másik mérsékelt politikus, Salomon Lerner üzletember lett az új miniszterelnök. Julio Velarde, aki alapjában liberális, megmaradt a Perui Nemzeti Bank élén. A kinevezések után a perui tőzsde 4,6 százalékos emelkedéssel reagált. Humala politikai koalíciós társai a kinevezésekben csalódtak. Az új parlament egy megválasztott tagja kijelentette, hogy a Nemzeti Bank élére Humalának azon gazdaságpolitikusok egyikét kellett volna kinevezni, akik a választási harc idején kidolgozták gazdasági programját. Ezzel szemben akadtak politikusok, akik kifogásolták, hogy Humala ígéretet tett arra: a minimálbéreket 20 százalékkal fogja megemelni. Az a körülmény, hogy Humala szinte az utolsó pillanatig várt új kormánya tagjainak kinevezésével, jól jelezte, milyen belső harcok zajlottak a háttérben. Így Humala jelentős mértékben meg kívánja adóztatni a bányajövedelmeket, miközben új befektetőket és befektetéseket vár a bányászatba, amittől nagymértékben függ az ország gazdasági élete, és jelentősen kívánja fejleszteni az úthálózatot. A közlekedési minisztérium élére baloldali politikust jelölt ki, akinek tevékenységét figyelő szemek fogják kísérni.

Forrás: Peru's new president. Promises and premonitions. *The Economist*, 2011. július 23–29.

A lulizmus¹² szemben a chávizmussal (Rövidítve)

A szerkesztőség által kiemelt szöveg: Még mielőtt kiderült volna Chávez rákbetegsége, nagy terve már haldoklott.

A rákbetegség persze személyes tragédia. Hugo Chávez, akit Havannában gyógyítanak, nagyon gyorsan szeretne visszatérni Venezuela elnöki székébe. Az, hogy ez sikerül-e, nagy titok. Venezuelában ezt olyan államtitokként kezelik, mint egykor a Kremlben vagy Észak-Koreában. De Chávez támogatóinak nem lehetnek illúziói: még mielőtt magát Chávezet lesújtotta volna a betegség, a chávizmus végzetes, hanyatló stádiumba került, legalábbis Venezuela határain túl. Öt évvel ezelőtt, amikor Chávez ereje teljében volt, és a chávizmus delelőjén, meghirdette a Bolívari forradalmat, amely egy autoriter szocializmuskonceptiót és a populizmus ötvözetét rejtette magában. Ezt Chávez az egész földrész számára képzelte el. Néhány hozzá közel álló latin-amerikai és közép-amerikai elnökkel együtt hirdette meg a maga antiimperialista programját, amely elsősorban egy USA-ellenes blokkot képezett. Chávez nem egyszerűen határtalan populista gondolkodó és szónok volt, hanem úgy tűnt, hogy végtelen olajpénzzel rendelke-

¹² „Lula” ... a Brazil Néppárt vezetője és Brazília kétszer megválasztott elnöke egész Latin-Amerika számára adott egyfajta programot. Róla több írást közöltünk, az Évkönyv 2009-2012. kötetében.

zik. Szembe- és versenybe került a brazil Lulával. Lula szintén baloldali volt, de egy demokrata baloldali, aki szintén gondba került, és töprengett, hogy mi legyen a braziliai olajbefektetésekkel Bolíviában és Ecuadorban.

Chávez most új helyzetbe került. Dél-Amerika sok országa a gazdasági növekedés szakaszába lépett, míg Venezuela éppen csak most került ki egy kétéves gazdasági recesszióból. Venezuela gazdasága rossz gazdaságpolitika áldozata. Az olajkitermelés visszaesett és az áramellátás akadozik. Venezuela erős inflációt szenved meg, miközben nagy az ellátási hiány is (a főzőolaj nagy ritkaság). Caracas a gyilkosságok fővárosa lett. Ami pedig a szegénység leküzdését illeti, Latin-Amerika több országa lekörözte Venezuelát.

Ezek közül a legjelentősebb Lula Brazíliája, ahol egyfajta vegyes gazdaságot alakítottak ki, amelyben a magántulajdon együtt él a szociális intézményekkel és programokkal, amelyben megőrizték a gazdasági stabilitást – és ez a legelfogadottabb program és jelszó ebben a régióban. Ideológiai változás jelentkezett abban is, hogy Peruban megválasztották elnöknek Ollanta Humalát, aki július 28-án lépett hivatalába. Öt évvel ezelőtt Humala az elnökségért vívott választási harcában még, mint Chávez szövetségese küzdött. Idén a választási küzdelem során már azt hangsúlyozta, hogy ő a brazil úton kíván haladni. Közben Peru Latin-Amerika leggyorsabban növvő gazdaságává nőtte ki magát, miközben egyfajta szabadpiacos gazdaságpolitikát folytatott és sokfajta külföldi befektetés gazdagította. Humala első lépései során azt hangsúlyozta, hogy a gazdaság stabilitását kívánja megőrizni. Ebbe beletartozik, hogy változatlanul szívesen fogadja a magántőke befektetéseket.

Ebben az újságban régóta és sokszor hangsúlyoztuk, hogy a chávizmus Latin-Amerika számára egy régi, atavisztikus zsákutcát jelent. Ezzel szemben Brazília egy modern és szociáldemokrata változatot kínál, amely – miközben elfogadja a globális kapitalizmust – ugyanakkor egy nagyon erőteljes állami gazdaságpolitikát valósít meg, amelynek során eredményesen küzd a szociális egyenlőtlenségek ellen. Ámde ennek is megvannak a korlátai. Az állam szerepe és tevékenységének köre Brazíliában még növekszik, amely nem mindig jár együtt a szegények megsegítésével. Humalának számításba kell venni, hogy Lula jelenlegi örököse, Dilma Rousseff, ki akarja szélesíteni a magántőke részesedését a repülőterek, kikötők és az utak – vagyis az infrastruktúra – továbbfejlesztésében.

Venezuelában a chávizmus még tovább élhet, még annak megteremtője nélkül is. Ennek jegyében tizenkét éven át használták fel az olajpénzeket a szegények megsegítésére anélkül, hogy a szegények egy része támogatta volna a chávizmust. Még akkor is így volt ez, ha a chávizmus közben szétzilálta a gazdaságot.¹³ Ámde a latin-amerikai fejlődés iránya Chávez ellen fordult.

Forrás: Latin American politics: Lulismo v Chávizmo. *The Economist*, 2011. július 23–29.

¹³ Ez az *Economist* nyomatékos értékelése. (A szerk.)

Éhség Afrikában

A BBC 2011. július 12-i adása nyomán

Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezési Bizottsága (FAO) jelentése szerint Afrika „aranysszarvának” országaiban, vagyis elsősorban Szomáliában, de Eritreában és Etiópiában is, a rendkívüli szárazság következtében 12 millió embert fenyeget nemcsak az éhezés, hanem sokakat az éhhalál is. A FAO szervezi a nemzetközi élelmiszer segélynyújtást, de ehhez további támogatást kér.

Hallgatta és lejegyezte Jemnitz János

Kína: A proletár óriás megtört reményei

(Rövidítve)

Sok hír szól e témában a jövő ismeretlenjeiről. November 16-án Li Xiguang, globális kérdésekkel foglalkozó publicista és az egyik kínai egyetem kommunikációs tanszékének tanára, még egyszer ráirányította a figyelmet a szociális egyenlőtlenségek fájó problémájára. Megállapította, hogy a Kínai KP most következő 18. kongresszusának foglalkoznia kell ezzel a kérdéssel. Hangsúlyozta, hogy Kína jelenleg egy „dühös” ország, amelyben úgy tűnik, hogy a szociális egyenlőtlenség elszabadul az ellenőrzés alól. Egyidejűleg alakulnak meg ezen a talajon mind a szélső baloldali, mind a szélső jobboldali csoportosulások.

A kínai elemző hangsúlyozza, hogy 1949-ben a Kínai Népköztársaság megszületésekor az elgondolás az volt, hogy tehető, gazdag lakosságot teremtenek meg a japán modell szerint. Mao alatt azonban prioritást adtak a nehézipar fejlesztésének, ami együtt járt az alacsony fogyasztással. Ez olyan következménnyel járt, hogy nőtt a különbség a városok és a falvak, az agrárterületek között. Teng Sziao Ping arra törekedett, hogy megtörje az állami monopóliumokat és szabad utat adott a magángazdaságoknak. Erősen koncentrált a erőfeszítéseit a tengerparti régiók fejlesztésére. Ez azonban újabb nagy vagyoni egyenlőtlenségekre vezetett. Mindezt egyfajta nagy hallgatás kíséri. Kérdés, hogy a nagy ipari vállalatok munkásságának életkörülményei miként változnak. Li Yuyang a *People's Daily* szeptember 24-i számában megállapítja, hogy a gépipari szektor fejlődik. Ebbe beletartozik az autó-, a hajóipari, az elektromos ipari, a mezőgazdasági gépgyártás. Ezzel együtt jár a tanult szakmunkások, a technikusok, sőt a tisztviselők számának növekedése, ám ezek a rétegek hallgatnak a közéletben. Nagyon vékonyan szivárog át a médiában valami arról, hogy a munkásság alsóbb rétegei, valamint a mezőgazdasági munkások és a falvakból bevándorló fiatalok miként élnek. Ez utóbbiak nagy álma az, hogy megházasodjanak és utána vissza-

térjenek a vidékre. A gyorsan fejlődő metropoliszokban munkásszállókban élnek, vagy éjszakai menhelyeken. Ezzel együtt jár, hogy ezek a vidékről kikerülő „bevándorolt” munkások alacsonyabb bérért és hosszabb munkaidőn át dolgoznak a vállalatok szükséglete szerint. Egy-egy ilyen éjszakai alvóhelyen 8–12 munkás alszik egy helyen – a mellékhelységek persze közősek. Az ágyon kívül nincs privát területük. A vidékről kikerülő fiatal lányokat felszívja a textil- és ruhaipar, ők hasonlóképpen ilyen éjjeli „alvóhelyeken” találnak először „otthont”.

Mint ismeretes, Shanghai még inkább ipari és pénzügyi világközponttá vált, ahol több nagy nemzetközi multi cég létesített üzemeket. Közülük pusztán csak a SAIC autógyár egyedül 65.000 embert alkalmaz. Egy másik nagy acélgyárban 100.000 ember dolgozik. A *China Daily* 2011. februárjában megállapítja, hogy Shanghai az ország legsűrűbben lakott városa. 2009-ben Shanghaiban egy munkás átlagos havi fizetése 541 dollár volt, ez a legmagasabb bér, amit az országban egy munkás kaphatott. A fehérgalléros tisztviselők fizetése ennél kb. 10 százalékkal több. A *China Labor Watch* 2010. novemberében adatokat közölt a munkások bérvizsionyairól, amiből kiderül, hogy az ország más területein a bérek sokkal alacsonyabbak, kikényszerített magas túlórákat kell teljesíteni, ha ezt a munkás nem teljesíti, könnyen elveszítheti állását, és minden esetben nekik kell magas árat fizetni az éjjeli szállásaikért. Általában a felét keresik annak, amit egy munkás Shanghaiban kap.¹⁴

Forrás: China: The Proletarian Giant's Broken Dreams. *Bulletin Internationalist*, 2011. december

A dolgozó India szegény és megosztott (Erősen rövidítve)

Az új törvény, amely a földterületek megvételét szabályozza, politikai vitákat gerjeszt. Indiában mind a médiának, mind a politikai pártoknak már szembe kell nézni a következő választásokkal, amelyet 2014-ben fognak megtartani. A kormány, amelyet Menmohan Singh vezet, különféle nyomások alá került. A Bombay-i (Mumbai-i) második legelterjedtebb lap szerint a kormány támogatni fogja a törvénytervezetet. A kormány egyik szemét már a történetileg fontos Uttar Pradesh tartományra szegezi, ahol a választásokat hamarosan megtartják. Ebben az államban Rahul Gandhi fellép az ellenzék jelöltjeként az ottani jelenlegi kormánnyal szemben. Az indiai gyárosok és vállalkozók szövetsége (Confederation of Indian Industry) bírálta és fellépett a törvény ellen. Ez utóbbi

¹⁴ A cikk sok részletet, érdekes adatokat közöl, amelyeket mi terjedelmi okokból már nem tudunk átvenni. (a szerk.)

szervezethez tartozók hangsúlyozzák, hogy a földárak máris túl magasak és az új törvény ezen nem változtat.¹⁵

Az indiai dolgozók szerkezeti felépítése és gyengesége árnyékot vet jelenlegi szociális helyzetükre és jövőjükre is. A gazdasági-ipari fejlődés növeli a különbségeket a dolgozók felső rétegei és a leszakadó alsók között. A fejlődő országokban, így Indiában is, az írástudatlanság, a halandósági ráta, az egy főre jutó jövedelem a szociális gyenge pont. A gazdasági válság is úgy hat a szegényebb tömegekre, hogy helyzetük bizonytalanabbá válik. Az Ázsiai Fejlesztési Bank (Asian Development Bank) számításai szerint 2010-ben a jövedelmek a következőképpen alakultak: a középosztályhoz tartozók kiadása naponként 2–20 dollárt, a szegényebbeknél 2–4 dollár, a közepes jövedelműeknél 4–10 dollárt tett ki. Akik a létfenntartási szint felett élnek és valamennyit megtakaríthatnak, azok átlagosan 10–20 dollárt költhetnek el. A saját vállalkozásaikban dolgozók közül 23 százalék sorolható az alsó középosztály közé, ezek közül a többségük kevesebb, mint két dollárt költhet naponta, ezek éppen csak hogy megélhetnek a létfenntartási szint körül. Ez igaz a kis üzletemberekre és kiskereskedőkre, akiknek 45 százaléka tartozik ugyanebbe a körbe, az alsó középosztályba. Az alkalmi munkások mind a létfenntartási küszöb alatt élnek. A rendszeresen alkalmazott dolgozók 35 százaléka tartozik az alsó középosztályba, 12 százalékuk a középosztályba és csak 1,2 százalékuk tartozik a felső középosztályba. Ez elmaradt szociális szerkezetről tesz tanúbizonyságot, miközben az indiai burzsoázia már Kínával kíván versenyezni. Ám az ázsiai óriásoknak először meg kell gyógyítaniuk sebeiket, mielőtt képesek lennének a szaladásra. Amennyiben India valóban előre próbál haladni, akkor meg kell oldania az ipari proletariátus nagy tömegeinek szociális-kulturális felemelését, el kell tüntetni a nyomornegyedeket – ahogyan ez Olaszországban is megtörtént az 1960-as években.

Forrás: Working India is Poor and Divided. *Bulletin Internationalist*, 2012. január

India eltűnő kommunistái (rövidítve)

Egy választási körúton a déli Kerala államban a kommunisták tömegei úgy tűnik, támogatást nyújtanak vezetőiknek. Ugyanakkor kevesen hiszik, hogy pártjuk ismét kormányra jut a következő hónapban megtartandó választás után. A kommunisták meghallgatják vezetőjüket, az őszülő hajú főtítkárt, Prakash Karatot, aki még fiatalnak számít a marxista pártban. Úgy tűnik, hogy ő sem készül szíveket megdobogtató nagy versenyre. Gyűlés után megtapsolják, amikor az inflációról

¹⁵ A cikk részletesen taglalja az indiai ipar fejlődésének és a kiskereskedelem helyzetének adatait, amelyeket mi itt nem tudunk átvenni.

beszél, amikor ígéretet tesz a támogatott, kedvező rizsárakra és lesújtó megjegyzéseket tesz a „burzsoá” Kongresszus Pártra.

India gazdasága rohamosan halad előre és a burzsoázia virágzik. A vezér állítása, hogy Indiában csak az 59 milliárdos prosperál, nem állja meg a helyét. Az öt hallgató tömegben azonban sokan csak a mobiltelefonjaikat babrálják, és ezzel vannak elfoglalva, így nem nagyon figyelnek rá. A keralaiak is prosperálnak a globalizációból. A választásra április 13-án került sor, és nagyon úgy tűnik, hogy a kommunistákat kiütik a kormányból.¹⁶ A keresztények és a moszlimok, akik Kerala lakosságának felét teszik ki, a kommunisták ellen fordulnak, mert inkább saját egyházi iskoláikat kívánják támogatni. Keralában a kommunisták az elmúlt 54 évből 28 éven át irányították ezt az indiai államot, többnyire a Kongresszus Párttal váltva egymást 1957 óta, amikor Kerala lett az első ország a világon, ahol egy parlamenti választás nyomán a kommunisták alakíthattak kormányt.

Még súlyosabb a kommunisták valószínű veresége Nyugat-Bengáliában, amely a maga 91 millió lakosságával nagyobb, mint Németország. A kommunisták itt 1977 óta folyamatosan vezető kormányt alakító pártot adtak, méghozzá nagy többséggel. A közvélemény kutatási eredmények április óta nagy bukást jósolnak. Ezek szerint a bengáliai lakosság változást akar, torkig van a miniszterelnökkel, Buddhadeb Bhattacharjee-val. A kommunisták Nyugat-Bengáliában erejüket elsősorban a parasztoknak köszönhették, akik hálások voltak a KP-nak azért a földreformért, amit még az 1970-es években hajtottak végre. De a textilipar összeomlása, a munkaerő és a tőke szökése mind visszaütött az iparra, és nagy lett a munkanélküliség. Így azután a KP vezére hirtelen fordulattal, 2006 után már arról beszélt, hogy ő mindig is mennyire szerette a kereskedőket és milyen szeretettel várja a befektetőket.

Segélykiáltás Nyugat-Bengáliából

A Socialist History Society (Szocialista Történész Társaság) Nyugat-Bengáliában élő tagja újabb levelet írt az ott kialakult helyzetről.

Azóta, hogy a választást Nyugat-Bengáliában a jobboldal megnyerte,¹⁷ az „új média” száját betöltötték és nem ad hírt az atrocitásokról – a lakosság 41 százaléka, vagyis azok, akik nem hajoltak el jobb felé az elmúlt választáson, ki vannak téve annak, hogy szép halkan meggyilkolják őket. Valószínűleg emlékeznek arra, hogy a Baloldali Front (Left Front), amely 1977-től egyhuzamban hétszer nyerte meg a választásokat, elvesztette a választást. A jobboldali terror, amely már 2007-től elszabadult, most, 2011. május 13-a után még csak fokozódott, amikor 34 éves szünet után a jobboldal visszatért a hatalomba. Azóta különböző bal-

¹⁶ A választás valóban megtörtént és a kommunisták valóban elvesztették Keralát. (A szerk.)

¹⁷ A választásról szóló korábbi beszámolót lásd ugyanebben a fejezetben.

oldali aktivistákat, sőt családtagokat gyilkoltak meg. Olyan embereket, akikről ismert volt, hogy baloldali gondolkodásúak, kiraktak állásaikból és elvesztették életfenntartási lehetőségeiket. Sok esetben lakóhelyeikről, még olyan falvakból is kiűzték őket, ahol éltek. Csak az elmúlt héten négyen követtek el öngyilkosságot, miután nem voltak hajlandók elhagyni lakóhelyüket és megkínózták őket. A fizikai kínzásokat kísérték a megerőszakolások, verések és a bántalmazottakat megakadályozták, megfélemlítették, hogy ne próbáljanak a rendőrségen panaszt tenni. Megakadályozták azt is, hogy orvosi segítséget kapjanak, több esetben belehaltak sérüléseikbe. A baloldaliak megkínzását kísérte az is, hogy sok esetben elkobozták földjüket és felgyújtották házukat. A szakszervezeti székházakat erőszakosan megszállták. A szakszervezeti tagokat is megverték, sőt meggyilkoltak. Segítsetek, nehogy Nyugat-Bengáliáról és erről a helyzetről ne értesüljenek az emberek és ezt az országot elfelejték.

Forrás: *A Cri de Coer from West Bengal*. Socialist History Society, Newsletter, 2011. augusztus 1.

Peer Steinbrück és a német szociáldemokrácia politikai kínálata (rövidítve)

A 2011. szeptemberi berlini tartományi választások lezárták a 2011. évi választások sorozatát. Ebben az évben nem kevesebb, mint hét tartományi választást tartottak. Választásokat voltak Berlin mellett Hamburgban, Szászország-Anhaltban, Baden-Württembergben, Rajna-Pfalzban, Brémában és Mecklenburg-Pomerániában. Eltekintve a 2012. májusi Schleswig-Holsteini választástól, a német pártokra egyfajta átmeneti nyugalom köszönt a 2013. őszi általános parlamenti választásokig. A válság és különösen az adósságválság jelentős változásokat hozott a német politikában. A Merkel vezette CDU–CSU kormány a választásokon meggyengült és még inkább a kormány társpártja, a Liberális Párt. A meggyengülés következtében a kormány elveszítette többségét a parlamentben, ám a közvélemény kutatások szerint a CDU megtartotta eddigi pozícióit, amennyiben azokat a 2009. évi választások eredményeivel vetjük össze. Merkel Európa-politikáját pedig a nagy német iparvállalatok és pénzügyi körök támogatják és helyeslik. Az FDP (vagyis a liberálisok) mind a hét választáson veszítettek, ami belső válságra vezetett a Liberális Párton belül. Az SPD-nek „kielégítő” eredményei voltak a választásokon és a felmérések azt mutatják, hogy a párt túljutott a 2009-es választás mélypontján. A Zöldek mindenütt bejutottak az összes tartományi parlamentbe először, és van olyan tartományi kormány, amelyet a Zöldek vezetnek.

Ugyanebben az időben az SPD, amely Európa legszervezettebb és legerősebb „szociális-imperialista” (social-imperialist) pártja, belső átalakuláson ment át és irányváltás következett fel. Ezt harangozta be a hamburgi választás, majd a párt alternatívaként lépett fel Merkel ellen. Az SPD nagyon európai párt lett, 2010-ben megszavazta a Bundestagban a Görögországnak nyújtandó segítségket és az európai pénzügyi reformokat. A pártvezér és a változások fő motorja az SPD-ben Peer Steinbrück, ő egyúttal az SPD-ben a „realista” irányzat vezetője és mintegy örököse a német szociáldemokrata kancellárnak, Helmut Schmidtnek. Steinbrück könyvet is megjelentetett „Unterm Strich” (Vonás alatt) címmel. Ez a könyv egyúttal az SPD részéről mintegy választási dokumentum is, Steinbrück részéről pedig arra is, hogy ő legyen az új kancellár. A könyv három nagy témára összpontosít: a nemzetközi gazdasági válság és az új globális egyensúly kérdése, az adósság és eladósodottság és a jóléti válság, valamint a politikai válság és a szociál-demokrácia feladata, hogy a kihívásokkal szembenézzen és azokhoz alkalmazkodjon.

A könyv sokban támaszkodik Helmut Schmidt téziseire, miszerint a jelenlegi gazdasági válság „tektonikus jellegű, amely tükrözi a gazdasági és politikai viszonyokban bekövetkezett változásokat”.¹⁸ Ezek a változások az elmúlt 20–30 év alatt következtek be. Ennek során Teng Hsziao Ping nyomán Kína rálépett az államkapitalista útra az 1980-as években, Oroszország és a kelet-európai kis tiranniák bekapcsolódtak a világ gazdaságba az 1990-es években, végül India, Brazília és más felemelkedő országok is bekapcsolódtak a világ gazdaságba. E folyamatnak része az USA – mint világhatalmi tényező – erodálódása, és Európának, mint egy béna kontinensnek elhúzódó betegeskedése. Mindez egy olyan multipoláris világban, amelyben a globális egyensúlytalanság még folytatódik. Steinbrück egyúttal megismétli és átveszi a történész Paul Kennedy ítéletét, miszerint „A világ soha nincs egyensúlyban”. Eszerint a régiók és az országok egyenlőtlenül fejlődnek gazdaságilag, ami azután megmutatkozik a politikai és katonai erőviszonyokban is.

Lassalle-tól¹⁹ Schmidtig – Bernstein²⁰ és Popper közbenső útján keresztül Steinbrück elemzésében megállapítja, hogy gazdasági válság kulcsproblémákat vet fel Európa és Németország számára. A szerző a könyvben hangsúlyozza, hogy a gazdasági bajokat nem lehet pusztán egyvonalú döntésekkel orvosolni vagy kezelni, az adósság fojtogat minket és akadályozza a jövőbeli befektetéseket, a keményebb nemzetközi gazdasági verseny, valamint a demográfiai változások súlyos teherként nehezedenek a jóléti állam pénzügyi bázisára. Mindebből az SPD számára az a tanulság, hogy olyan jóléti rendszert kell javasolnia és kialakítania, amely egyúttal modell egész Európa számára. Az SPD számára fontos, hogy megnyerje a középosztályt, ha kormányozni akar.

¹⁸ Helmut Schmidt emlékezetesen nem csak kancellár, hanem egyúttal a német gazdaság irányítója is volt. (A szerk.)

¹⁹ Lassalle életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

²⁰ Bernstein életútját lásd Évkönyv, 2003.

Steinbrück visszanyúl az SPD történeti gyökereihez, Lassalle-t idézi és hangsúlyozza, hogy a nagy SPD-n belüli vitákat illetően ő mindig Bernstein oldalán állt a revizionizmus körüli viták esetében. A későbbiekkel pedig olyanokkal rokonszenvezett, akik a kommunizmusból kiábrándultak, mint Arthur Koestler, André Gide²¹ és Ignazio Silone.²² Ezt követően Steinbrück is elköveti a régi trükköt és szétválasztja Marx gazdasági és politikai elgondolásait, noha ezt nem mindig a megszokott módon teszi meg. Az értékelméről megállapítja, hogy az „halálosan unalmas tétel”, ám ugyanakkor azt írja, hogy nagyon is el tudja fogadni a dialektikus gondolkodást, valamint Marx híres munkáját, a *Brumaire 18*-dikát. Ugyanakkor elfogadja a Marxot bíráló Karl Poppert is, aki a marxi történeti materializmust kritizálta. Ám Steinbrück legtöbbet Helmut Schmidtre hivatkozik, az egyáltalán nem tipikus politikusra, akit egyúttal a következő, nemrégiben szerepelt politikussal rokonít: Richard von Weizsäcker, Gerhard Schröder és Joschka Fischer.²³

Steinbrück egyúttal az SPD balszárnya számára is kíván nyújtani valamit: így e vonatkozásban Peter Glotzot²⁴ idézi az 1980-as, 1990-es évekből a „baloldali patriotizmusról”, ami alatt az volt értendő, hogy a jóléti rendszert meg kell reformálni és az SPD-t meg kell nyitni a középosztálybeliek számára. Ugyanakkor azonban nyitva hagyja az ajtót Glotz kritikái számára is, aki az EU hivatalos deficitcsökkentő politikáját elemezte és bírálta, valamint ugyancsak bírálat nélkül idézte Glotzot, amikor Glotz a neoliberalizmus ellen intézett kirohanásokat. Steinbrück ismételtlen állást foglal a jóléti rendszer megreformálása mellett és ugyanakkor figyelmen kívül hagyja a dolgozó emberek számára érzékeny területeket, mint a nyugdíjrendszerrel és az egészségügyi ellátással kapcsolatos problémákat. Steinbrück leszögezi, hogy a régi tételek a társadalmon belüli elmentétekről a tőke és a munka között, illetően az, hogy az államnak kell a jóléti rendszert biztosítani és fenntartani, már nem elégségesek az új gazdasági viszonyok között. Ráadásul a társadalom maga is összetettebb, bonyolultabbá vált. Ugyancsak hangsúlyozza a középosztály nagy szerepét, amelynek viselnie kell a jóléti rendszer megvalósulásának terheit, és amely az utóbbi években csak veszteségeket szenvedett el és egy része lesüllyedt. A kispolgárság nélkül semmilyen társadalom nem élhet.

Végül Steinbrück néhány gyakorlati tanáccsal szolgál az SPD számára. Szól azokról a hajdani SPD-sekről, akiknek 10 százaléka bal felé, a Linke irányába távozott el, akik a globalizáció áldozataivá lettek. Hangsúlyozta, hogy az értelmiség heterogén csoportjait kellene megnyerni, figyelemmel kell lenni a választók ugyancsak nem skatulyába szorítható nagy tömbjére, valamint, hogy a párton

²¹ Koestler és Gide neve úgy véljük, eléggé ismertek az Évkönyv olvasói számára, élettörténetük a lexikonokban is megtalálhatók.

²² Silone életútját, munkásságát lásd Évkönyv, 2006.

²³ Furcsa amalgám, közülük csak Schröder volt szociáldemokrata. (A szerk.)

²⁴ Peter Glotz abban az időben az SPD fő teoretikusa, a „Frankfurter Hefte” havonta megjelenő elméleti-politikai-kulturális folyóirat szerkesztője.

belül is olyan vitákat kell megindítani, amelyeken a párton kívüliek is megszólalhatnak.

Steinbrück tulajdonképpen a német imperializmus „szirénhangjain” énekelt, egy olyan korban, amelyre az adósságválság, a gazdasági válság és a hatalmi egyensúlytalanság nyomta rá a bélyegét, egy multipoláris világban.²⁵

Forrás: *Bulletin Internationalist*, 2011. november – Peer Steinbrück and the Political Offer of German Social Democracy

²⁵ Steinbrück életútja a *Bulletin Internationalist*-ben. (Rövidítve.) 1947-ben született Hamburgban, Felmenői között volt Adalbert Delbrück, a Deutsche Bank megalapítója, Rudolf von Delbrück, Bismarck kancelláriájának vezetője, és a Ranke követő történész, Hans Delbrück. Ő maga 1990 és 1998 között a Schleswig-Holstein-i SPD vezette kormányban gazdasági miniszter, majd 2002 és 2005 között a tartomány miniszterelnöke, 2009-ben a nagykoalíciós kormány pénzügyminisztere. Minden héten meglátogatja a 93 éves Helmut Schmidt-et, aki kijelentette, hogy az SPD következő kongresszusán ő is részt vesz, hogy támogassa Steinbrück kancellárjelölti megválasztását.

DOKUMENTUMOK

HAJDU TIBOR:

Willi Münzenberg¹ és Károlyi Mihály

Károlyi Mihály levelezésének készülő IV. kötete (1930–1944) 8 eddig publikálatlan Münzenberg-levelet tartalmaz, illetve titkárának, Hans Schulznak az ő megbízásából írt 4 levelét. Közvetlen, barátinak nevezhető kapcsolatuk az 1930-as évek nemzetközi antifasiszta, illetve békemozgalmaihoz kötődik. Különösen aktuális megemlékezni arról, hogy mások mellett ők is időben hívták fel a figyelmet a „nemzeti szocialista” veszedelemre, miközben a mai Magyarországon a náciizmus furcsa reneszánszát éli.²

Károlyi világéletében meggyőződéses pacifista volt. A fasizmussal már 1921-ben személyesen találkozott Olaszországban, majd tanúja volt a náciizmus kibontakozásának Németországban és Németországon kívül, s hamar megértette, hogy az európai békét elsősorban ez fenyegeti. Így természetes volt számára, hogy részt vegyen a preventívnek szánt mozgalmakban, s ott találkozzon ezek egyik fő szervezőjével, Münzenberggel. Személyesen bizonyára Károlyi 1929 júniusi berlini tartózkodásakor ismerkedtek meg, ahol ő felkereste az IAFK (Nemzetközi antifasiszta komité) irodáját a júliusra szervezett frankfurti antifasiszta kongresszus ügyében.

Münzenberg első ismert levele Károlyihoz 1933. február 8-án kelt (még Berlinből, ahol Münzenberg félégalis körülmények között márciusig tartózkodott). Ennek a késői kezdőpontnak egyik oka bizonyára a konspiratív tartalmú levelek megsemmisítése, másrészt kapcsolatukat addig főleg harmadik személyek közvetítették. Münzenberg munkatársai közül Dobos-Gibártival, Paul Massinggal és természetesen Henri Barbusse-sel³ Károlyi addigra már sűrű levelezésben állt. Károlyi ekkor lapkiadási ügyben fordult a „vörös Hearst”-höz – mint a *Lu* című baloldali francia revü munkatársa szeretne volna megszervezni ennek német kiadását. Bár terve Hitler uralomra jutása után kétséssé vált, Münzenberg a rá jellemző ügybuzgalommal válaszolt:

„Ami a 'LU' kiadását illeti, az ügy annyira elő van készítve, hogy már nyomdát is találtunk, amely kész egy félévi nyomtatási- és papírhiteit vállalni. Most még az a probléma: találni valakit, aki szerez erre a célra 10–15 000 márkát. Számításom szerint ekkora összeg feltétlenül szükséges a szerkesztőség és a propa-

¹ Münzenberg életútját lásd Évkönyv, 1989.

² Károlyi Mihály és Münzenberg részvételének részleteit a békemozgalomban lásd Székely Gábor: Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története. Napvilág, 1998.

³ Barbusse szerepét a békemozgalomban lásd. uo., életútját Évkönyv, 2003.

ganda költségeire stb. Ha Ön segíteni tudna baráti köréből egy hasonló összeget kapni, a kiadást április elsejével meg lehetne kezdeni.” (A levél és a következők eredetije a Politikatörténeti Levéltár Károlyi-gyűjteményében található.) Károlyiné kérésére, hogy nyilvánosan részt venne lapjának, az *Arbeiter Illustrierte Zeitung*nak távol-keleti riportútján, érthető bizonytalansággal válaszolt, az AIZ már nem sokáig létezhetett.

Február 12-én Massing írja Károlyinak, ő is még Berlinből: „Néhány napja beszéltem Weber barátunkkal is, aki hosszú ideje nem volt Berlinben és nagyon sajnálta, hogy így az ősszel nem találkozhatott Önnel és nejével. Reméli azonban, hogy hamarosan alkalmat talál erre.” (Ismeretségi körükben nem volt semmiféle Weber, nyilván M-ről van szó, aki előzőleg hónapokig Moszkvában tartózkodott, a Komintern VB plénuma alkalmából.)

Az alkalom magától adódott: Münzenberg, Massing és társaik hamarosan kénytelenek voltak elhagyni Németországot. (Január–márciusi viszontagságaikat M. özvegye, Babette Gross részletesen leírja Münzenberg-életrajzában.)⁴ Március 3-án Münzenberg titkára, Hans Schultz, aki még Münzenberg lakásában tartózkodott, hogy a leveleket, üzeneteket átvehesse, azt táviratozta Károlyinak: „Hans súlyos beteg, elutazása bizonytalan, ne várják. Mama.” Münzenberg ekkor már a Rajna-vidéken bujkált feleségével, hogy néhány nap múlva titokban átjutva a határon Párizsba érkezzenek. Ettől kezdve a személyes találkozások feleslegessé tették a levelezést: augusztus 29-én Schultz köszönt meg egy nagyobb kölcsönt, szeptember 4-én ismét ő írt „Willi megbízásából”:

„Kedves Károlyi et.!

Willi néhány napja visszatért útjáról. Szíves üdvözlétét küldi és a következő üzenetét:

A londoni ülés előkészítése sürget, és előttünk áll a nürnbergi anyag megszerzésének égető kérdése. Abban a helyzetben van-e, hogy azonnal írjon az embereknek és kérje őket az anyag befejezésére. Ha nem gyakorlunk nyomást, a szükséges gyorsítással készül-e az anyag. Meg tudja-e ezt onnan tenni? Lehetséges-e, hogy az anyag már átvezető, odautazzon?⁵ Kérem értesítsen minket, mit kell tenni, hogy az anyagot olyan gyorsan, ahogy csak lehet, megkaphassuk?

A londoni ülés napja e hó 14-ben van meghatározva.

Válaszához, kérjük használja postafiók-címünket: (név feltüntetése nélkül)

Boite Postale Nr. 1582

Paris (2.)

22 Rue St. Augustin

»Másnap, 5-én Schultz már Károlyinéhoz fordult:«

Most beszéltem különböző barátainkkal és most megerősítem tegnapi javaslatomat. Ha valahogy lehetséges, arra kérem Önt, 8-án vagy 9-én utazzon Nürnbergbe és ott beszéljen az illetővel, egy napig maradjon ott és azután rögtön utazzon tovább ide, hogy az anyag még időben érkezzen a londoni kiértékelésig.”

⁴ Babette Gross: *Willi Münzenberg Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1967.

⁵ A lipcsei per londoni ellenperének előkészítéséről van szó.

Így Nürnbergbe Károlyiné utazott: szeptember 12-én Münzenberg egy különös, névtelen, konspiratív tartalmú levelet küldött (nyilván nem a postával, mert Károlyi üdvözlétét is tolmácsolja) a cseh–német határon tartózkodó Károlyinének, aki ott egy nürnbergi utat szervezett, a 21-én kezdődött lipcei per ügyében. Ebből a konspiratív halandzsából nem lehet részletet kiragadni, csupán egy Münzenberg lelkiállapotára jellemző, személyes megjegyzést idéznék:

„Korábban dolgozott az ember – most várnia kell – különös helyzet, mikor arra kell várni, hogy dolgozhasson. Azelőtt a munka nem mehetett elég gyorsan! Most meg egyáltalán nem lehet hozzájutni.” Károlyiné 1933 májusában is járt Münzenberg megbízásából Németországban, hogy leleplező dokumentumokat csempésszen ki, és valamikor maga Károlyi is – memoárjaikban ezekről az utakról csak érdekes epizódok szerepelnek, dátum vagy a feladat pontos ismertetése nélkül.

1933. október 3-án írja Károlyi Párizsból feleségének:

„Sokáig voltam Willivel, sétáltunk a Quai-ken. Azt szeretné, hogy a németek feleségeit, akik most külföldön vannak megorganizáljam és vigyem őket Genf-be a S. o. N. [Népszövetség] elébe. Mondtam, hogy ez az én nevem alatt csak ártalmas lehet, de a munkát szívesen csinálom, de más kellene erre kérni. Ő Lady Astorról beszélt, aki állítólag nagyon szimpatizál.

Mondta, hogy talán Londonba kellene mennem... kérte, hogy egy photót adjak át C-nek. Rendezvous-ra C-el holnap délután.”

1933 végén Károlyi Moszkvában utazott, hogy szovjet hírszerzési dokumentumokat szerezzen a második Braunbuch⁶ részére. (Ez is arra mutat, mint Székely Gábor is megállapítja a békemozgalmakról szóló könyvében,⁷ hogy Münzenberg nem volt a szovjet titkosszolgálatok ügynöke – bár nyilván kapcsolata volt velük –, mert akkor nem lett volna szüksége ezügyben közvetítőre. Károlyi 1934. újev napján ezt írja feleségének Moszkvából:

„Végre jött üzenet Radektől⁸ és pedig kedvező. Az t. i., h. az ottani illetékes körök fognak Willinek Német or. titkos felszerelésről adatokat küldeni, h. azokat a II-ik Braunbuchban W. leközölje. [A második Braunbuch 1934 áprilisában, Párizsban jelent meg.]

Ezt én javasoltam Willinek. Ő nem bízott, h. ilyen titkos adatokat közlés végett ki fognak neki adni. Ezért kétszeresen örülök, h. sikerült. Radek hosszú hallgatását már tagadó válasznak vettem – úgy látszik csak neveltlenségből nem válaszolt levelemre. Az új öt éves tervbe a modorra való oktatást is fel kellene venni... Willivel dacára h. Gnädigefrauoz, ne vesszél össze. Mondd meg neki azt, amit az adatokról írtam. Katznének meg üzenem, h. hozom magammal táskáját.”

⁶ A Braunbuch (a Barnakönyv) egykori híres dokumentumkötet volt, a lipcei per és a hitleri fasizmus leleplezésére. Az első kötet címe, amely 1933. augusztus 1-én jelent meg Párizsban *A Reichstag-tűzről és a hitleri terrorról* (a kötet németül jelent meg, 17 nyelvre fordították le, többmillió példányszámban). A második Barnakönyv 1934-ben jelent meg Párizsban. Címe: *Dimitrov kontra Göring*.

⁷ Székely G5. o.ábor id. mű 163-1

⁸ Radek életútját lásd Évkönyv, 1985.

Miféle „táskáról” van szó, nem tudhatjuk. Otto Katz Münzenberg legközvetlenebb munkatársa volt. (Katznét olvasva önkéntelen Ingrid Bergmant látom: a kremlinológiai irodalom szerint a *Casablanca* c. híres film „Laszlo”-ját Katzról mintázták – bár Lászlónak Gibartit hívták. Persze a történelmi filmek hőseit több hasonló alakból is gyúrhadják egybe.)

1935. november 12-én Párizsból írja Münzenberg a felesége betegsége miatt éveig Svájc „varázshegyein” tartózkodó Károlynak:

„Kedves Barátom!

Végre írtál, nagyon boldog vagyok, hogy végre hírt kaptam tőled. Remélhetőleg közben megoldódtak a különböző családi nehézségek.

Ma a következő ügyben írok: a Pierre Cot⁹ által összehívott nemzetközi parlamentáris konferencia, mint hallom, most már véglegesen Brüsszelben lesz megtartva november 23–24-én. Az új meghívókat napirenddel stb. (az ülést a Palais Egmontban tartják) hamarosan megkapod. Úgy gondolom az összejövő parlamenti képviselők száma 60 és 75 között lesz, köztük 20 szocialista. Bizonyára Francesco Nitti¹⁰ is ott lesz, nagyon fontos lenne és nagy segítség, ha lehetővé tudod tenni, hogy Brüsszelbe utazz. Kérlek írd meg nekem, hogy utazol-e. Én is megkaptam ma a belga vízumot és úgy gondolom, utazom én is.

Szorítok neked, hogy ezek a szörnyű családi gondok hamar végetérjenek, szívélyes üdvözléssel”. (Érdekes, hogy Károlyi, aki Bölönin kívül nem tegeződött emigráns társaival – összeztegeződött Münzenberggel. Ehhez különös szimpátia kellett.)

Még ugyanazon a napon másik levelet is írt Münzenberg, amelyben arra kérte Károlyit, járjon közben a csehszlovák kormánynál, hogy ne utasítsák ki munkatársát, Fritz Grantzowot.

1935. december 10-én Münzenberg tudósítja a beteg Károlyit az antifasiszta mozgalom újabb eseményeiről: „Remélhetőleg megjavult egészségi állapotod és remélhetőleg hamarosan elhagyhatod a klinikát. Az utóbbi hetekben semmit sem hallottam rólad és még azt sem tudom, hogy még a klinikán vagy, vagy újra Montreux-ben. Informálásodra mellékelve küldök egy brosúrát, a világbékekongresszus első dokumentumát. Azt hiszem, tetszeni fog neked. És csatolom még a parlamenti képviselők brüsszeli ülésének a dokumentumát, -amin nem tudtál résztvenni és ami sikerrel járt.”

1936. január 26-án Münzenberg és felesége hosszú levélben számoltak be Spanyolországi útjukról Károlyiéknek. A következő években Károlyit felesége súlyos betegsége Svájcban tartotta. Kapcsolata Münzenberggel fennmaradt, de további leveleket nem ismerünk. Igaz, kapcsolatuk már tisztán baráti jellegű volt – közös munkáról nem lehetett szó, nemcsak a svájci tartózkodás miatt, hanem azért sem,

⁹ Pierre Cot (1895–1977) a francia Radikális Párt balszárnyának egyik vezető értelmiségi tagja, 1936-tól a Leon Blum vezette első Népfront kormány légügyi minisztere. A későbbiekben is fontos szerepet játszott, lásd Székely Gábor id. mű 172-o.

¹⁰ Nitti (1868–1953) Olaszország egy időben volt miniszterelnöke 1919 júniustól 1920 júniusig. 1924-ben emigrált.

mert 1936 végétől visszafordíthatatlanul megromlott a viszony Münzenberg és a Komintern, illetve az emigráns német KP vezetése között; kiszorult az általa másfél évtizeden át összefogott antifasiszta- és békemozgalmak vezetéséből. A moszkvai perek után, 1936 végétől Károlyi is elfordult Moszkvától, ennek azonban csak elvi jelentősége volt, miután politikai tevékenységet 1935 és 1941 között nem folytatott. Véleménye, mint addig is, hasonló lehetett Münzenbergéhez, de tekintettel az utóbbi aktivitásának fontosságára, fenntartásai ellenére jónak látta volna, ha Münzenberg nem szakít Moszkvával.

Miután Münzenberget 1938 elején kizárták a német KP-ból (ez egyet jelentett a népfront-politikával való szakítással, bár azt hivatalosan sohasem hirdették meg). Károlyi, saját kapcsolata már nem lévén, Münzenberget és másokat is igyekezett rávenni a szakítás visszacsinálására.

Münzenberg özvegyének memoárja¹¹ részleteket közöl egy 1938. július 12-i Károlyi-levélből Romain Rollandhoz.¹² Ebben Károlyi kitér Münzenberg megromlott viszonyára a Kominternhez: „... amelynek háttérét ugyan nem ismeri, azon kívül, hogy Münzenberg megtagadta, hogy Moszkvába utazzon, amivel fegyelmetlenséget követett el”. Károlyi keservesen panaszkodott, hogy ez a viszály az utóbbi időben már a Hitler-ellenes aktivitás jelentős visszaeséséhez vezetett. „Mindnyájan, akik ismerjük aktivitását a jelen évben és az előzőekben, jól tudjuk, hogy nem lesz könnyű hasonló képességű embert találni.” Münzenberg özvegye szerint szeretetreméltó naivitással megírt levelét azzal fejezi be: „Münzenberg hosszas rábeszélés után megígérte, megtáviratozza a Kominternnek, hogy hajlandó Moszkvába utazni”. Valóban küldött ilyen táviratokat a következő napokban, de ezeket özvegye szerint is csak időhúzásnak szánta, ő igazán nem volt naiv. Más forrás szerint Károlyi még Papp Lajosra, a párizsi magyar kommunista csoport általa nem sokra tartott vezetőjére is hatni próbált, miután az rendszeres levelezésben állt a KMP Komintern-képviselőjével – Szántó Zoltánnal, majd Gerő Ernővel.

Papp 1938. június 24-i jelentése szerint „Károlyi Mihály célszerűnek tartanák, ha a Komintern VB felülvizsgálná Münzenberg kizárását a német pártból... Károlyi úgy véli, hogy miután Münzenberg előtte kijelentette, ha készek őt meghallgatni, kiutazik Moszkvába, a kizárást nem szabad véglegesnek tekinteni. Különösen azért nem, mert Münzenberg sajnálkozását fejezte ki, amiért korábban visszautasította a Moszkvába szólító meghívót.”¹³ Károlyi ugyan nem írt Münzenberg új, Moszkva-kritikus lapjába, a *Die Zukunft*-ba, aminthogy Gábor Andor kérése ellenére a moszkvai álnépfrontos *Új Hang*-ba se, de a barátságot tartotta. Mikor Gibárti ötéves távollét után visszatérve Amerikából megkereste Károlyit 1938 októberében, arra hivatkozott, hogy új címét Münzenbergtől kapta meg. (Özvegye szerint Gibárti is rá akarta beszélni Münzenberget, hogy a nézeteltérések tisztázására utazzon Moszkvába, de ő nevetve elhárította javaslatát:

¹¹ Babette Gross: *Willi Münzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1967, 315. sk.

¹² Romain Rollandról van szó.

¹³ Székely, i. m. 271.

„agyonlőnének, mint a többiek, és tíz év múlva kijelentenék, hogy nagy hibát követtek el.”¹⁴

Mikor Károlyi már Angliából látogatott Párizsba, hogy felszólaljon az 1939 májusi béke-világkongresszuson, május 19-én azt írta onnan feleségének: „látam Willit és Babette-et”, vagyis felkereste őket. Mikor a Münzenberg utolsó munkatársai közé tartozó Arthur Koestler 1941-ben Londonba érkezve levélben kereste meg Károlyit, arra hivatkozott: „Nagyon élénken emlékszem löncsünkre Willivel”. Ez lehetett utolsó találkozásuk.

TONY BENN:¹⁵

„Ami az igazán fontos Tony Blair körül, az az, hogy egy új politikai pártot létesített, az Új Labour-t (Új Munkáspártot)”

Szerkesztőségi kiemelés: „A veterán munkáspárti politikus és az Állítsuk meg a háborút Koalíció (*Stop the War Coalition*) elnöke ítéletet mond Tony Blair memoárjáról.”

T. Blair memoárjának címe: *A Journey* (Egy utazás)

Mint minden memoár, a szerző ezúttal is megemlékezik azokról az emberekről, akikkel együtt dolgozott. Ám ami igazán jelentős politikai életében az az, hogy egy új pártot létesített, az Új Labour-t. Ez átváltoztatta az LP-t, amely korábban radikális alternatíva volt a konzervatívokkal szemben, egy kvázi thatcherista szektává, amely mégis három választási győzelmet élt meg, amelyet Rupert Murdoch¹⁶ és más tőkések támogattak.

Az én értelmezésem az Új LP-ről az volt, hogy ez a párt akkor született meg, amikor Tony Blair, Gordon Brown és Peter Mandelson¹⁷ arra a következtetésre jutott, hogy az LP nem állhat meg a lábán, csak akkor, ha elfogadja azt a gazdaságpolitikát, amelyet Mrs. Thatcher dolgozott ki és fogadtatott el. Ily módon a brit politikát nagyon alapvető módon változtatta meg, amely végül úgy zárult és abban csúcsosodott ki, hogy az LP 2010-ben választási vereséget szenvedett. Ez úgy következett be, hogy az LP elidegenedett természetes bázisától, azoktól, akik támogatták, és olyan légkört teremtett, amelyben általánossá vált a ciniz-

¹⁴ Babette Gross, i. m. uo.

¹⁵ Tony Benn az Évkönyv rendszeres szerzője az utóbbi harminc évben.

¹⁶ R. Murdoch sajtócézar, sok angol lap tulajdonosa.

¹⁷ A három LP vezetőről lásd Évkönyv, 1997–2011.

mus a brit politikát illetően, és ettől még mindig szenvedünk. Akik elolvasták *Az utazást*, elgondolkodhatnak azon, hogy mi is állt Blair felfogása mögött, amikor jobbra fordult, és hogy mi az oka, hogy annyian az LP szilárd támogatói közül oly súlyosan csalódtak az eredmény miatt. Valóban, minden olvasó számára világossá kellett válnia, hogy *Az utazás* Tony Blair politikai karrierjéről szól, és nagyon kevés szó esik benne az LP történetéről és jellegéről, amelyet nem hiszem, hogy Blair valaha is megértett, illetőleg nem nagyon szeretett.

Forrás: Tony Benn: *What is really significant about Tony Blair was that he set up a new political party, New Labour*. The Observer,¹⁸ 2010. szeptember 5.

TONY BENN:¹⁹

Egy antidózis a szocialista kétségbeesés ellen

(Rövidítve)

Szerkesztőségi kiemelés: „Száz évvel a halála után, Robert Tressell még mindig reményt tud adni a baloldalnak.”

Robert Tressell, akinek regénye *The Ragged Trousered Philanthropists*, 1914-ben, három évvel Tressell halála után jelent meg. Nagy szocialista regény, amely olvasóinak ezreire hatott. Tressell maga éppen száz évvel ezelőtt halt meg. Igazi neve Noonan volt. A könyv élénk vitákat váltott ki Frank Owen és munkatársai körében. A könyv egyik gondolata az volt, hogy a munkások hogyan teszik munkáltatóikat gazdaggá, akik ezután egyúttal emberbarátok, filantrópok is lesznek. A könyvben lezajló viták az úgynevezett Mugsborough városban zajlottak le, amely valójában Hastings volt, az a város, ahol Tressell élt. A könyvben szereplő Frank felismeri, hogy a dolgokon, társadalmi problémákon nem tud változtatni, sőt ezen nem is óhajtanak változtatni, és e viták során vetődnek fel a szociális és politikai változások kérdései, amelyekbe a munkások világosan beleütköznek. Frank nagyon csalódik kollegáiban és ugyanazokkal a kérdésekkel kerül szembe, mint sok más szocialista, akik találkoznak olyanokkal, akik egyfelől meg vannak elégedve, másfelől mégis elégedetlenek azzal a szereppel, amelyet a világban betöltenek.

¹⁸ A *The Observer* régi, patinás, rangos, liberális szellemű hetilap.

¹⁹ Tony Benn az LP többszörös minisztere, fél évszázadon át parlamenti képviselője, évtizedeken át az LP vezetéségi tagja – az Évkönyv az 1980-as évek elejétől rendszeresen közölte írásait, ismertette könyveit.

Amikor ez a könyv megjelent, a Labour Partyt csak nemrégiben alapították meg²⁰ és nem volt semmiféle komoly politikai alternatíva. Ez vezetett arra, hogy azok körében, akiknek hasznára lehetett volna a változás, terjedt a kétségbeesés és a cinizmus, ami megbénította a politikai folyamatot. A múlt században végbement fejleményekről elgondolkodva, amely elvezetett a jóléti állam, az NHS²¹ és több más közszolgáltatás kialakulásához, mindenki számára nyilvánvaló, akik ma e könyvet elolvassák, hogy a pesszimizmus és a cinizmus meglassította a reformfolyamatokat, mivel ez megfosztotta az embereket a szükséges reménytől, amely a reformokat később lehetővé tette.

A könyv nemcsak ezekről a reformokról szól, hanem sokkal inkább a messzebb mutató szükségletéről, hogy lecseréljék az egész kapitalista rendszert egy új, radikálisan szocialista rendszerre. Azok, akik ma is emellett érvelnek, mélységes pesszimizmusba ütköznek azok körében, akiknek előnyére válna ez a változás. A legújabb események Tunéziában és Egyiptomban megmutatták, mindenféle progresszív változásnak ez előfeltétele, hogy higgyenek benne azok, akik követelik, és higgyenek abban, hogy el is érhetik, és elég ember legyen ahhoz, hogy végre is hajtsák.

A magam részéről ezt a könyvet hosszú életem alatt sokaknak adtam a kezébe, és az olvasók többségére ugyanolyan lelkesítően hatott, mint rám. Minden nemzedéknek újra meg újra meg kell vívnia ugyanezt a harcot, és minden esetben a magabiztosság a döntő, amely meghatározza a siker gyorsaságát. Az adózás elleni felkelést a 14. században ugyanolyan emberek vezették, mint akiket ugyanolyan érzelmek hatottak át, amikor Thatcher ellen küzdöttek az 1990-es évek elején. Ugyanígy, a chartisták²² voltak azok, akik lelkesítették a szüfrassettek és a Tolpuddle-mártírok²³ bátorságát, akiknek példája alátámasztja, megerősíti azoknak a küzdelmét, akik most a közkiadások lefaragása ellen harcolnak.

Az említett könyv, Frank Owen példája és a pesszimizmus elleni harc ezért olyan fontos, ami kihat napjainkra is saját sorsunk esetében, hogy ne legyünk kollaboránsok. A média állandóan arra int, hogy ne hagyjuk magunkat olyanok által vezetni, akik a békéért és az igazságosságért küzdenek, és minduntalan arra figyelmeztetnek, hogy ne higgyünk azoknak, akik ilyen változásokat elképzelhetőnek tartanak. Tressell igazságai, amiket Frank Owen révén mond el, most egy évszázad után is ugyanolyan igazságok. A könyv tanulsága, hogy a dolgokat, vagyis a változások végrehajtásához nekünk magunknak kell hozzáfognunk, vagy pedig azt soha nem fogják megtenni.

Forrás: Tony Benn: *An antidote to socialist despair*. The Guardian, 2011. február 3.

²⁰ Az LP-t 1900 és 1906 között alapították meg, lásd Évkönyv, 2000 és 2006.

²¹ NHS – National Health Service (Országos Egészségügyi Szolgálat), amely ingyenes.

²² A chartista mozgalomról lásd Évkönyv, 1974, 1975–76, valamint Haraszti Éva könyvét, és John Saville írásait ugyanerről. Haraszti Éva életét és munkásságát lásd Évkönyv, 2007, Saville-ét 2010–11.

²³ E mártírok sorsáról lásd az átfogó brit történeti könyveket, mint G. D. H. Cole-ét.

2011. december 23-i interjú Eric J. Hobsbawm-al a világ új jelenségeiről

(Az interjút a BBC részéről Andrew Whitehead készítette.)

A BBC: A média fontos lett az utóbbi években, ez kiterjed más országokra is, így az Occupy (Foglald el) mozgalmakra Észak-Amerikában és Európában. Mindez ugyancsak magára vonta Eric Hobsbawm figyelmét, sőt csodálatát (admiration). Mint megállapította, a mozgalom visszanyúlik egészen Barack Obama választási kampányához, amelynek során sikerült mozgósítania egyébként politikailag közömbös fiatal embereket – nem utolsósorban az internet révén

E. H.: A legtöbb Occupy mozgalom az esetek túlnyomó részében nem tömegtiltakozás nyomán alakult ki. Ez vonatkozik a „99%” mozgalomra és más ellenkulturális mozgalmakra is. Néha ez visszhangot kapott a közvéleményben is – így az anti-Wall Street és az antikapitalista mozgalom esetében.

A BBC: Így a régi baloldal esetében, amelynek Eric Hobsbawm is tagja volt – résztvevőként, a baloldal krónikásaként és annak modernizálójaként is – most a tömegtüntetések és a „foglalások” esetében ez a régi baloldal marginalizálódott.

E. H.: A hagyományos baloldal egy olyan társadalom keretében mozgott, amely ma már nem létezik vagy éppen kifelé áll a rúdja. Széles értelemben véve nagyon hitt a tömeges munkásmozgalomban, amely egyúttal a jövő hordozója és megvalósítója. Nos, az ipari társadalom jócskán leépült (de-industrialised), úgyhogy a régi tétel már nem lehetséges. A legnagyobb tömegeket megmozgató erő jelenleg olyan, ami a modernizálódott új középosztályból indul ki és kiváltképpen a nagyon felduzzadt fiatal diákság köréből. Ez különösen azokra az országokra igaz, amelyekben demográfiailag a fiatalok mindkét nemből sokkal nagyobb arányban vannak jelen a lakosságban, mint Európában.

A BBC: Eric Hobsbawm nem hisz abban, hogy az arab forradalmak átsugároz-
nának a világ más országaira, főleg nem úgy, hogy azokban szélesebb forradalom felhajtó erőivé váljanak. Ő inkább abban hisz, hogy újabb lökés fogja elősegíteni a folyamatos reformokat olyan értelemben, ahogy azok az 1980-as években zajlottak le Dél-Koreában, ahol szintén a fiatalok és a középosztály volt ezek fő előre lendítője, amelyek révén átvették a hatalmat a katonai vezetőktől.

Forrás: Eric Hobsbawm 2011. december 23-i, a BBC-nek adott interjúja, amely a BBC honlapján 2012. január 9-én jelent meg. (A szöveget Pach János juttatta el az Évkönyvnek.)

John Schwarzmantel Ed Milibandról, az LP vezéréről 2011 júniusában

(Részlet)

Az utóbbi időben sok kritikai írás jelent meg Ed Milibandról, mint az LP vezéré-ről. Az én nézetem szerint a kritikák nem eléggé fairek és triviálisak. Többnyire arra összpontosítják figyelmüket, hogy Miliband miként szerepel a parlamentben a miniszterelnök interpellációs órájában. Ez eléggé teátrális színjáték általában. Elég szerencsétlen módon ezek a szócsaták nagy figyelmet keltenek a sajtóban, és én úgy hiszem, hogy ez is egyik jele a politikai viták alacsony színvonalának, mivel ahelyett, hogy nagyobb figyelmet szentelnének az átfogóbb jellegű politikai és ideológiai kérdéseknek, a figyelem kérészerű kérdésekre és válaszokra összpontosul. Sajnos Cameron – úgy tűnik – nagyon jó ezen a politikai szintéren.

Ami az itteni politikai helyzetet illeti, jól érzékelhető, hogy nő az elégedetlenség a koalíciós kormánnyal, elsősorban amiatt, hogy tervbe vette a közalkalmazottak nyugdíjának csökkentését. Június 30-ára nagy sztrájkokat hirdettek meg és ez bizonyára meg is történik. A Labour Party (ezalatt az LP vezetését értem) óvatos és egyenlőre nem támogatja a sztrájkot. Meg tudom érteni, hogy miért óvatosak. Ed Miliband nem akarja, hogy az LP-t olyan színben lehessen feltüntetni, mintha azonos lenne a „Vörös Ed”-del, aki a szakszervezetek barátja.²⁴ Másfelől úgy vélem, ki kell, hogy alakítsa a maga „ellen-filozófiáját”, amely szemben áll a kormányéval, egy átfogó gondolatmenetet, amely megvilágítja, hogy az LP milyen értékekért áll ki. Úgy tűnik, hogy a kritikák oka éppen az, hogy Ed Miliband nem tudta kialakítani azt a víziót, amellyel befolyásolni tudná a közvéleményt. Védelmében azt lehet és kell mondani, hogy mindössze kilenc hónapja választották az ellenzék vezérévé.²⁵ Lehetséges, hogy valóban szüksége van időre, hogy koherens, átfogó kritikai véleményt alakítson ki a kormány politikájával szemben. Nem könnyű feladat, egyfelől azért, mert mégiscsak nap mint nap feleleteket kell adnia időszerű kérdésekre, másfelől pedig hosszabb perspektívában kell gondolkodnia.

Forrás: John Schwarzmantel 2011. június 19-i levele Jemnitz Jánoshoz.

²⁴ A 2010. évi LP vezérválasztó konferencián Ed Miliband-et a szakszervezeti szavazatokkal választották meg vezérnek. (Lásd Évkönyv, 2012.)

²⁵ Az LP vezérválasztó konferenciájáról lásd Évkönyv, 2012.

John Schwarzmentel a 2011. november 30-i tüntetésről

Ez nagy nap volt, a sztrájkot, a tüntetést valamennyi közalkalmazotti szakszervezet összehangoltan, együtt szervezte meg és a tüntetéseket, felvonulásokat Londonban és Anglia legtöbb városában megtartották, így Leedsben is. Az egyetemi előadók szakszervezete (UCU – University and college Union) tagjait felszólította a sztrájkban való részvételre, így azután én és néhány más kollegám is ott voltunk a leedsi felvonuláson, amely az egyetemről indult ki és a város központjában ért véget. A központban azután különböző szakszervezetek képviselői tartottak beszédeket. Miközben hallgattam a beszédeket, valaki a *Morning Star*²⁶ példányaait osztogatta, természetesen ingyenesen. Ekkor és ebből tudtam meg, hogy a *Morning Star* még él. Így láthatod, hogy a tüntetésen való részvételem hozzájárult tapasztalataim és politikai ismeretem bővítéséhez.

Forrás: John Schwarzmantel 2011. december 22-i levele Jemnitz Jánoshoz.

²⁶ A *Morning Star* a továbbélő brit kommunisták lapja. (Kérdés, hogy milyen időközönként jelenik meg.)

A NEMZETKÖZI MUNKÁS ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

Die Neue Zeit,¹ 1913.

A *Die Neue Zeit* természetesen több írásban is foglalkozott a Balkán-háborúkkal, mind az első Balkán-háború összefüggéseivel és következményeivel, mind az 1913-ban már zajló második Balkán-háborúval. E kérdésekkel foglalkozott a folyóiratban az osztrák Friedrich Austerlitz és az osztrák-német Rudolf Hilferding.²

Austerlitz cikkének első mondata már vészjóslóan, kísértetiesen hangzott: „Mindenki tudja és érzi, hogy a válság Európában akkor kezdődik, amikor a háború a Balkánon véget ér”.³ Kérdésként veti fel: jelenleg az európai nagyhatalmak még abban egységesek, hogy a balkáni háborút távol tartsák a szerintük tulajdonképpen Európától, de mi lesz akkor, ha a háború véget ér, a békét illetően is egységesek lesznek-e? Ugyanezt a kérdést igaznak érzékelteti a balkáni kis államokat illetően is. Az első Balkán-háború esetében, amely hangsúlyozta, hogy az egész Balkánt elborította, még ezek a kis államok is egységben szövetkeztek Törökország ellen, de mi lesz ezután? Austerlitz kérdésfelvetését azzal folytatja: ekkor bekövetkezik-e a nagy államok esetében az, hogy az az Európa, amely már most is két nagy szövetségre bomlott, ez a két szövetség belerántja-e Európát a nagy háborúba, amely „Európa kultúráját tönkrezúzza”.⁴

Az egész Európát fenyegető veszély érzetetésén túl Austerlitz is ezt követően a közelebbi mindennapos lehetőségekkel néz szembe. Az foglalkoztatja, hogy a háborút és a balkáni kérdéseket lehet-e továbbra is a Balkánra „lokalizálni” és ennyiben Európa fellélegezhet-e. Austerlitz ezt gyenge lehetőségeként veti fel és miként első soraiból is kiviláglik, ebben a lehetőségben nem nagyon bízik, majd a négy balkáni ország és Törökország pillanatnyi helyzetével foglalkozik.

Rudolf Hilferding írásában ugyancsak a Balkán-háború és a háborúra való nagyhatalmi reagálások és viszonyok problémáival foglalkozik. Hilferding tanulmányát nagy lélegzettel kezdi, a történeti lehetetlenségekre figyelmeztet. II. Vilmosnak egy 1898-as damaszkuszi beszédét idézi, miszerint Németország, persze a császári Németország, mindig Törökország, ezúttal a szultán és a háromszázmillió muzulmán oldalán fog állni. (Erről már 1913-ban kiderült, hogy a balkáni háborúk esetében nem következett be.) Hilferding utal arra is, hogy a legitimitás, mármint az uralkodóházak legitim uralma a francia forradalom óta eleve gyenge

¹ A *Die Neue Zeit*ről, megalakulásáról és jellegéről az Évkönyvben először lásd 1983.

² Friedrich Austerlitz életútját lásd Évkönyv, 1987., Rudolf Hilferdingét Évkönyv, 1977.

³ F. Austerlitz: Nach dem Kriege. *Die Neue Zeit* (a továbbiakban: N. Z.) 1913. I. köt. 153–154.

⁴ Uo.

lábakon áll, Törökország esetében pedig ez még fokozottabban igaz. Megállapítja: az „uralkodó nagyhatalmak tehetetlensége” is jelentősen hozzájárul, hogy a dolgok a Balkánon úgy alakulnak, ahogy éppen az látható és megfigyelhető. Végeredményben „az eszmék és kezdeményezések tökéletes hiánya magyarázta, hogy a Balkánon ilyen sokáig megmaradhatott a status quo, amely most felborult és összeomlott. Ám a status quo Törökországban ezután sem marad meg”.

Forrás: *Die Neue Zeit*, 1913. I. köt. 74.

HRISZTO KABAKCSIEV:⁵

A hercegek szövetsége, vagy balkáni köztársaság?⁶

1. A török tartományok autonómiájának követelése

A Balkán-háború kirobbanása számunkra⁷ nem volt meglepetés. Ez egyrészt a balkáni országok nacionalista hódító politikájának természetes következménye volt, másrészt a növekvő befolyás ellentmondásainak, amely a nagyhatalmak között fennáll, és ami érzékelhető a nagyhatalmak balkáni politikájában is. A bolgár burzsoázia... már régen háborúra készült. 1885-től, amikor Kelet-Rumélia egyesült Bulgáriával, Macedónia megszerzése vált a nemzeti eszménnyé.⁸ Ezt lehet hallani a bolgár sovinisztáktól állandóan, ez egyúttal jó alkalom számukra, amely mintegy spanyolfalul szolgál a széles tömegek elnyomására. E hódító politika érvényesítésére Bulgária nagy és befolyásos militarista állammá vált, ám ideáljának megvalósítása messze meghaladja erőit. Az országban a költségvetés egyharmadát fordították katonai kiadásokra. A militarista hódító célok megvalósítása érdekében már rég feláldozták a politikai jogokat és e célok mögé felsorakozott a burzsoázia is. A kirabolt, kizsákmányolt tömegek így hiába kérnek reformokat. Így azután a nacionalizmus a burzsoázia kezében fontos politikai és ideológiai eszközzé vált, hogy a nemzet minden erejét a saját érdekében használja ki és saját uralmát megerősítse. Ám miközben oly erőteljesen küzdenek Macedónia autonómiájáért, világos, hogy ennek elérése csak az első lépés lenne és az igazi cél Macedóniának Bulgáriával való egyesülése. Ezt azonban mégsem

⁵ Kabakcsiev életútját lásd Évkönyv, 1978.

⁶ Fürstenbund oder Balkanrepublik?

⁷ Kabakcsiev a bolgár tesznyiák párt (a szocialista balszárny) egyik vezetője volt.

⁸ Erre még a bolgár „szélesek” egyes vezetői is hajlottak, lásd J. Szakazov írását e kötet 1913 című rovatában.

hangoztathatják nyíltan, mert a többi balkáni államnak megvannak erre a maguk önző igényei. Emellett magának Macedóniának népe is erről úgy vélekedik, hogy az saját önrendelkezését sértené.

Ausztria és Oroszország részéről nem minden képmutatás nélkül követelték Macedónia és Albánia autonómiáját. Mindkét nagyhatalom úgy kívánt fellépni, mint a balkáni keresztény szlávok védelmezője. Am mindegyik tulajdonképpen saját érdekeit védelmezte és kívánta megvalósítani. Így jött a terve a félfüggetlen Albánia megteremtésének...⁹

2. Forradalom és ellenforradalom Törökországban

Anglia és Oroszország kötött egyfajta megegyezést Revalban arról, hogy egyfajta európai ellenőrzést teremtsenek meg Macedónia fölött. Ez egyúttal válasz lenne az ifjú törökök lázadására. Ez természetesen azt jelentette, hogy Macedóniát elszakítják az Ottomán Birodalomtól...¹⁰

[...]

5. A balkáni föderáció és a szociáldemokrácia

A háborús politika győzött a Balkánon. A békés egymáshoz való közeledés helyébe a gyilkos háború lépett. A hercegek szövetsége a Balkán-területek szétrablására törekedett ahelyett, hogy egyfajta demokratikus föderációban egy közös állam született volna meg. Ez a Balkán-föderációs állam valamennyi balkáni nép érdekében állott volna, és kialakítása gazdasági fejlődésüket is szolgálta volna. Noha még a burzsoázia soraiban is erős áramlatok voltak, amelyek a békés tárgyalásokat szorgalmazták, mégis a demokratikus föderáció mellett egyetlen más osztály sem lépett fel, csak a proletariátus, egyetlen más párt sem, csak a szociáldemokrácia. A munkásság nemcsak a nagyhatalmak, elsősorban Oroszország és Ausztria hódító politikája ellen lépett fel, hanem saját országaikon belül a nacionalizmus és a háborús politika ellen is. Egyedül a föderatív demokratikus köztársaság nyújtana biztosítékot és megoldást a balkáni népeknek, hogy megvédje őket mind a nagyhatalmak mind a balkáni államok önző és dinasztikus hódító háborús politikájával szemben...

Forrás: H. Kabakcsiev: Fürstenbund oder Balkanrepublik? *Die Neue Zeit*, 1913. I. köt. 311–320.

⁹ Kabakcsiev részletesen tárgyalja az Osztrák-Magyar Monarchia albán törekvéseit, amivel el kívánta vágni Szerbiát a tengertől. Ennek sok mozzanata volt.

¹⁰ A cikk 3. és 4. alfejezetében Kabakcsiev elemzi egyfelől a nagyhatalmak Balkán-politikáját, másfelől a balkáni országok „burzsoáziájának” törekvéseit, állásfoglalásait.

KARL KAUTSKY

A háború és az Internacionálé

Még soha nem ült össze az új Internacionálé nehezebb és veszélyesebb helyzetben, mint most, amikor a Nemzetközi Szocialista Iroda októberben összeült...

THEODOR (FJODOR) ROTSTEIN:¹¹

Anglia és a Balkán-válság

Huszonhét éve történt, hogy Kelet-Rumélia csatlakozott Bulgáriához, azóta a nagyhatalmak között sok szövetség jött létre, sok repedés támadt, sok bomlott fel, egyedül a „keleti kérdés” maradt meg ugyanazon a szinten, mint huszonhét évvel ezelőtt volt. Így ebbe beletartozik a török uralom a Balkánon, a nagyhatalmak balkáni hódító politikája, maguknak a balkáni államoknak ugyancsak hódító törekvései, Kréta helyzete, a Dardanellák sorsa, a körülhatároltabb kisebb jelentőségű török-montenegrói határkérdés – mind ugyanazon a ponton maradt, mint amikor a kelet-ruméliai forradalom huszonhét évvel ezelőtt azokat nyitva hagyta...

Anglia Törökországgal kapcsolatos politikáját mindig Angliának Oroszországgal szembeni politikája határozta meg. Amíg Oroszországot tekintette fő ellenségnek, addig mindig Törökországot védelmezte és Oroszországot elzárta Konstantinápolytól. Még Gladstone is, akinek keresztény szíve ismeretes volt..., még ő sem tért el attól a felfogástól, hogy Anglia legfőbb érdeke az Ottomán Birodalom megtartása és megőrzése. Ezen a téren nagy változás akkor következett be, amikor Konstantinápolyban a német befolyás vált jelentőssé. Amikor ugyanez a befolyás nagyon harsányan jelentkezett az örmény lakosság lemészárlása kapcsán, akkor már egy Salisbury¹² is erősen tajtékozott a „vértől vörös szultán” ellen.

Ahogy a német befolyás növekedett a Boszporusznál, úgy nőtt a brit elégedetlenség Törökországgal szemben, kezdődött meg a közeledés Oroszországhoz, amely elvezetett az 1908. évi revali egyezményhez, vagyis amikor a két nagyhatalom már együtt szorgalmazta az autonóm Macedónia kialakítását...

Külön kérdés, hogy az angol burzsoázia miként fogadta és ítélte meg az ifjú török forradalmat...¹³ A brit külpolitika kérdésein és dilemmáin a brit proletariátusnak nem kell a fejét törnie.¹⁴

¹¹ T. (F.) Rotstein életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 2010.

¹² Salisbury brit miniszterelnök volt.

¹³ Rotstein hosszabban ír az ifjú török forradalomról és annak jellegéről.

¹⁴ Rotstein cikkében alaposan elemzi a brit külpolitikát, annak közel-keleti és közép-keleti, indiai összefüggéseit.

SOLOMON GRUMBACH:¹⁵

Az „imperialista szocializmus”¹⁶

Charles Andler¹⁷ professzor felfedezése

A cikk ironikus stílusban így kezdődik: A német szociáldemokráciának vége. Bebel birodalmi kancellár lesz, Scheidemann¹⁸ külügyminiszter. Hildebrandot pedig ismét kegyeikbe fogadhatják,¹⁹ hogy azután a gyarmati ügyeket intézze. Noske²⁰ megy a hadügyminisztériumba, Karl Leuthnernek²¹ pedig fel kell adnia osztrák származását... A katonai kiadásokat, a tengeri flotta kiadásokat a német szociáldemokrata parlamenti frakció minden fenntartás nélkül, nagy örömmel szavazza meg.²² Kautskynak mindennek a szükségességét kell majd megindokolni. És ha a világháború valóban kitör, akkor a német nagy vezérkart majd a német szociáldemokrata pártvezetőség fogja leváltani.²³

Forrás: T. Rotstein írása *Die Neue Zeit*, 1913. I. köt. 122–129.; Solomon Grumbach írása 736.

CHARLES RAPPOPORT:²⁴

A szakszervezetek Le Havre-i kongresszusa²⁵

Ami a drágulás kérdését illeti, ezt a CGT-re bíznák, amely a legnagyobb és legforradalmibb szervezet, és amely saját megítélése szerint egyedül is elég erős,

¹⁵ S. Grumbach francia szocialista, a külpolitikai kérdéseknek hosszú időn át fontos elemzője, számos cikk és könyv szerzője.

¹⁶ Der „imperialistische Sozialismus”.

¹⁷ Ch. Andler életútját lásd Évkönyv, 2012.

¹⁸ Scheidemann életútját lásd Évkönyv, 1990.

¹⁹ Hildebrand kemény német imperialista hangot ütött meg a *Die Sozialistische Monatshefte* hasábjain. Erről magyarul részletesebben lásd Jemnitz János: *A háború és a gyarmati kérdés a II. Internacionálé 1907. és 1910. évi kongresszusán*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

²⁰ G. Noske életútjáról és szerepéről nagy irodalom született, mind ekkor, mind később.

²¹ K. Leuthner életútját lásd e kötet Életutak rovatában.

²² Grumbach ironikusan írt, a szomorú az, hogy mindez – ha nem is ennyire így, de – sok mindenben igaznak bizonyult 1914-ben, vagyis mindössze másfél évvel később.

²³ Grumbach azért írta e hangnemben cikkét, mert Ch. Andler vetette fel, hogy a német SPD-re nem lehet számítani. Lásd erről Andler életútját Évkönyv, 2012., és Jemnitz János: *A háború veszélye...* I. m.

²⁴ Rappoport életútját lásd Évkönyv, 2006.

²⁵ Ch. Rappoport: Der Gewerkschaftskongress von Havre.

hogy az egész polgári világot sarkaiból kifordítsa. Ám hogyha a prózai világot és a kemény tényeket közelebbről megnézzük, ahogy a Le Havre-i kongresszuson lezajlott 1912. szeptember 16-tól 21-ig, akkor nagyon kevés öröndetes dolgot tudunk megemlíteni. Ami a szociális forradalmat illeti, a CGT-nek mindössze 800 frankja van a kasszájában, miközben 1700 frank adóssága van. A kongresszus vendégküldöttei közül Sassenbach beszéde, aki a német szakszervezeteket képviselte, ugyanúgy vádiratként csengett a CGT politikájával szemben, mint Bergmanné, aki ugyanott a belga szakszervezeteket képviselte. Sassenbach arról beszélt, hogy anélkül, hogy valakit is meg akarna bántani, a német szakszervezetek 2 és fél millió szervezett munkás nevében szólalhatnak meg. A belga küldött hasonlóképpen érvelt, belga adatokkal alátámasztva. Mindketten azt hangsúlyozták, hogy a munkásság és a dolgozók javát szolgálta, hogy országaikban a szakszervezetek szorosan együttműködnek a szocialista pártokkal. Egyikük sem kívánt a tanítómester szerepében feltűnni, de a tények világosan beszélnek.

A külföldi vendégek beszédei jó bevezetést nyújtottak a kongresszus későbbi vitáihoz. A tanácskozást Victor Renard, a francia textilmunkások szakszervezetének vezetője nyitotta meg, vezette le. Ő tartotta az általános bevezető referátumot, amelyben hangsúlyozta, hogy a CGT hivatalos lapja, a *La Voix du Peuple* (A nép szava) éles kritikát gyakorolt mind a külföldi testvérszakszervezetek, mind a CGT „reformistái”, a másként gondolkodók ellen. Így a szindikalisták, a szindikalista érvelés a valóságot a feje tetejére állította. Ezután Renard rámutatott, hogy a CGT ténylegesen ellentmondásos helyzetbe került. Renard azzal folytatta, „nekünk nem kellene a külföldi testvéri küldötteknek leckéket adnunk”, inkább az ő példájukból kellene tanulnunk.²⁶

Forrás: *Die Neue Zeit*, 1913. I. köt. 22–23.

²⁶ Rappoport természetesen a saját és a *Neue Zeit* felfogásának megfelelően erősen kritikusan ír a CGT-ről. (Az írást sajnos terjedelmi okokból kellően nem tudjuk ismertetni és idézni.)

La Révolution prolétarienne²⁷

MAURICE CHAMBELLAND:²⁸

A szindikalizmus újraszületése²⁹

Úgy tűnik, hogy az utolsó pillanatban, ahogy az angol és francia miniszterek visszatértek Németországból, a Szudétavidék átadásával elhárították a háborút.³⁰ „Mi üdvözljük ezt a fejleményt, ám az bizonyos, hogy mi a szakadék szélén álltunk.” „Ám az bizonyos, hogy ezt nem a sztálinistáknak³¹ köszönhetjük. Az utóbbi két hétben a *l'Humanité*³² kifejezetten háborús hangnemet ütött meg, miként ezt tette a PCF is. Chamberlain útja Németországban „mindenkiben fellélegzésre vezetett, míg a mi sztálinistáink teljesen lelepleződtek”.³³

És a CGT?

Az emberek várták a CGT vezetőinek megszólalását a béke szellemében. Ám mint ismeretes, a CGT a sztálinisták befolyása alatt áll és a nemzetközi kérdésekben a PCF irányvonalát követi. Racamond³⁴ az építőmunkások sztrájkja kapcsán kijelentette, hogy „Hitlernek tudnia kell, hogy a demokráciák nem engedik meg, hogy egy köztársasági népet eltiporjon”. Jouhaux³⁵ pedig most éppen Mexikóban³⁶ és Washingtonban van. A szakszervezeti mozgalom az a békepárti csoport, amely gyűlést hívott egybe azzal, hogy a háború egyben a fasizmust is jelenti – nos, ezt a gyűlést betiltották.³⁷

Forrás: *La Révolution prolétarienne*, 1938. szeptember 25.

²⁷ A havi orgánum, amelynek szerkesztői között ott volt Pierre Monatte, valamint Alfred Rosmer és természetesen Chambelland, alapjában véve keményen baloldali volt. 1936 után mindvégig balról, szindikalista alapról bírálta a szocialistákat is. 1938 őszén, mint Chambelland cikke is mutatja, a pacifista irányzat híve lett. (Monatte életútját lásd Évkönyv, 2006., Rosmerét 2002.) Monatte és Rosmer valamikor a PCF vezetői közé tartozott és még küldöttek voltak a Kommunista Internacionálé első kongresszusain.

²⁸ M. Chambelland életútját lásd Évkönyv, 2003.

²⁹ Renaissance du Syndicalisme.

³⁰ A müncheni egyezmény előzményeiről van szó, Csehszlovákia szétdarabolásáról.

³¹ E csoport és e folyóirat meglehetősen közel állt Trockijhoz és a trockistákhoz, nem volt azonos velük, de Sztálin és a sztálinizmus értékelésében igen.

³² A *l'Humanité* a PCF központi napilapja, Gabriel Péri, a *l'Humanité* külpolitikai rovatvezetője, parlamenti képviselő, később a háború, majd a német megszállás alatt az ország és a PCF egyik legismertebb mártíra. Életútját lásd Évkönyv, 1977.

³³ Chambelland cikke következő soraiban utal arra, hogy „furcsa” szövetség jött létre Péri, a PCF és egyes keményen jobboldali politikusok és publicisták között, akik szintén a müncheni egyezmény és a behódolás ellen léptek fel. (A valóságban tényleg létrejött ilyen egybeesés.)

³⁴ Racamond a CGT egyik legbefolyásosabb kommunista vezetője.

³⁵ Jouhaux életútját lásd Évkönyv, 1979.

³⁶ Mexikó élén ekkor a baloldali Cárdenas elnök állt, emlékezetes, Mexikó nagy segítséget nyújtott a Spanyol Köztársaságnak.

³⁷ A CGT-n belül ekkor már elég erős volt a nem-kommunista és egyúttal pacifista irányzat. Ennek hatásos vezetői is voltak. E csoportosulás jelentette meg a Syndicats című periodikát, erről lásd

The New Statesman and Nation

1936. június 13.

G. D. H. COLE:

Mit is szólunk Angliáról³⁸

Sokan némileg csalódottak Franciaországot illetően, ahogy Léon Blum megalakította Franciaország első szocialista vezetésű kormányát, amelyet egy nagyon széles sztrájkmozgalom³⁹ kísér. Én a magam részéről mindenestre gratulálok neki a sikeréhez. Cole hozzáfűzte: „A legfőbb veszély, amely a most megalakuló szocialista kormányt fenyegeti, az a túlzott óvatosság és a meghátrálás a tőkés érdekcsoportok előtt. Amennyiben nem lenne élő a jelenlegi sztrájkmozgalom, akkor L. Blum és radikális minisztértársai feltehetőleg meghátrálnának és nem hoznák meg azokat a szociális törvényeket, amelyek miatt az ipari és pénzügyi tőkések úgy éreznék, hogy megsértették érdekeiket.” „Ám a sztrájk, amely az országban egyik helyről a másikra terjedt, sok esetben legváratlanabb helyekre is elért, mégis arra figyelmezteti majd a kormányt, hogy kiknek az érdekében is kell cselekednie. Az eredmény az volt, hogy egy olyan azonnali megállapodás⁴⁰ született, amely szemben áll az első és a második LP kormány⁴¹ teljesítményével...”

Az előrejelzést illetően Cole azzal folytatta: „Blum nehézségei csak ezután következnek; szigorú gazdasági és külkereskedelmi ellenőrzés nélkül miként tudja összeegyeztetni a megígért béremeléseket a költségvetési egyensúllyal..., a munkaórák megrövidítését a frank szilárdságának megőrzésével...”. A sztrájkok azonban kikényszerítették az azonnali döntést, minden, így a pénzügyi helyzet is csak ezután tisztázódik majd.

Ami a Radikális Pártot illeti, Cole megállapította, hogy a radikálisok messzebb mentek, mint ameddig akartak,⁴² de a döntéseiket nem a parlamenti belső erőviszonyok szabták meg, hanem a parlamenten kívüliek – vagyis az országos nagy sztrájkmozgalom. Cole ehhez hozzáfűzte, „növekvő harag figyelhető meg a

Évkönyv, 1991. Chambelland cikke további részében külön kitér arra, hogy a CGT antikommunistái már hangsúlyozottan készek voltak fellépni és feladni a versailles-i békeszerződések rendszerét, valamint ugyancsak éles hangnemben bírálta az „oroszokat”, vagyis a Szovjetunió akkori Hitler-ellenes politikáját, mint ami ugyancsak nehezíti „a béke”, vagyis a müncheni politika ügyét.

³⁸ And what about England.

³⁹ A sztrájkmozgalomról hosszú, kitűnő tanulmányt találhat az olvasó a Népfront Franciaországban... I. m. kötetben.

⁴⁰ Utalás a Matignon egyezményre. Lásd erről Évkönyv, 1974., 1976. A Népfront Franciaországban... I. m.

⁴¹ Erről magyarul lásd Évkönyv, 1974 és 1979.

⁴² Ennek nagy irodalma van, magyarul lásd *A Népfront Franciaországban...* I. m.

burzsoá centrum köreiben, nem is beszélve a jobboldalról. Ebben nagy szerepet játszik az üzemek ’törvénytelen’, munkások általi lefoglalása”.

Cole világosan jelzi, hogy a Radikális Pártban is egy csoportosulás már szemben áll Blummal, a kormánnyal és az új tendenciákkal. Sőt hozzáteszi, hogy a francia centrum brit összehasonlításban sokkal reakciósabb, de úgy véli, hogy éppen a sztrájkmozgalom ráhat a pártokra. Ekkor még Daladiert Blum szövetségésének véli, aki a Radikális Pártot Blum mellé állíthatja, és ha PCF „nem vesztí el a fejét”, akkor az új Népfront kormány „megvalósíthatja eredeti programját”.

Ami Nagy-Britanniát illeti, „Angliában nem jöhet létre jelenleg egy francia típusú Népfront. Egyfelől itt nincs és nem volt olyan gazdasági depresszió, mint amilyen Franciaországban kialakult, sem olyan parlamenten kívüli jobboldali erőszak,⁴³ amely a baloldali erőket együvé sodorná. Továbbá a pártviszonyok nagyon eltérőek. Nagy-Britanniában a kommunista párt... a választók körében és a parlamentben nem képvisel erőt és így nem jön szóba, hogy az LP szövetséget kössön a CPGB-vel, mint ahogy ez Franciaországban megtörtént. Nem is beszélve a Liberális Pártról, amelynek vezetői semmi esetre nem csatlakoznának francia népfrontszerű szövetséghez és programhoz. „Egy, a francia júniusi sztrájkhulámhoz hasonló brit sztrájkmozgalom pedig azonnal visszatérítené őket a kapitalista táborba.” Ami pedig az LP-n belüli baloldaliakat illeti, azok még messzebb állnak a Liberális Párttól. Ily módon a parlamenten belüli helyzetet tekintve, ebben az országban semmi kilátása nincs egy népfrontszerű formáció kialakulásának. Persze a körülmények változhatnak, de egy ilyen népfront kialakulásához itt még nagyobb változásoknak kellene megtörténnie, mint Franciaországban. A pártok vezetői pedig, akiknek ezt meg kellene valósítani, nagyon messze állnak ettől a gondolattól.”⁴⁴

Forrás: G. D. H. Cole: And what about England. *The New Statesman and Nation*, 1936. június 13.

Jemnitz János

⁴³ Az 1934. februári híres fegyveres puccs történetének szintén óriási irodalma van, lásd erről magyarul Évkönyv, 1974., valamint Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest, Lukács Alapítvány, 1993.

⁴⁴ A New Statesman 1935–1936-ban nagyon alaposan követte nyomon a franciaországi eseményeket, ezeket hosszan lehetne idézni, ám ez az adott terjedelemben sajnos elképzelhetetlen.

ÉLETUTAK

Herr, Lucien (1864–1926)

Herr 1864. január 17-én született Altkirchben, Elzász felső-rajnai tartományában. Lucien Herr 1872-ben elhagyta Elzászt és teljes szívével francia lett. Franciaországban matematikát oktatott. Kemény katolikus és autoriter apja volt. Mindez Lucient erősen taszította, apja nem engedte meg a tegeződést sem és a szigorú fegyelem elviselhetetlen volt.

A hideg családi légkör nem bénította meg a fiatal fiút, ez már kiderült középiskolás korában. Az érettségit 1879-ben szerezte meg. Sokat sportolt és nagyon szerette a zenét, amit gyakorolt is egész életében. Néhány felsőoktatási intézmény után került 1883-ban az igaziba, az École Normale Supérieure-be. Itt filozófiát tanult, sok új barátja lett, köztük Georges Weill és Ernest Zyromski. Amikor végzett, helyben maradt, a híres intézet könyvtárosa lett és ez a könyvtárosság élete végéig fő hivatása maradt. Az 1880-as években többször visszatért családjával Elzászba, a földet is művelte, sokat rajzolt és az erdő szélén szeretett olvasgatni, többek között Platont. Még az École padjaiban élte át filozófiai tanulmányai során a szellemi megrázkódtatást, hogy eltávolodott a katolicizmustól és a vallástól. Rendkívül sokat olvasott és ez a szenvedélye élete végéig kitartott. Már ebben az időben nagy érdeklődéssel fordult a politika felé, megrázta a Tonkin-i (vagyis indokínai, pontosabban a mai terminológiával vietnami) francia gyarmatosító háború, majd pedig ugyancsak még az 1880-as években a meginduló nacionalista Boulanger-mozgalom, illetőleg a Boulanger-válság. Ám ebből a korszakból mintha nem lennének írásos emlékek, bizonyítékok, hogy ő ekkor miként gondolkodott. Ezekből az évekből az ismert, hogy néhány embert becsült meg különösebben, köztük Georges Clemenceau-t, aki akkor a Radikális Párt vezére lett, és akihez Herrt később személyes barátság is fűzte. Herrt még nyomasztotta Elzász sorsa, de ugyanakkor a német kultúra megbecsülése nem engedte, hogy a vak nacionalizmus csapdájába essen. Elfogadta a status quout, de bízott abban, hogy végül az igazság és a jog győzedelmeskedni fog.

Közben, minthogy Herr maga is szocialista lett, Elzász kérdésében is egyre inkább a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) megerősödésétől várta a megoldásokat.

École Normale tanulmányainak legvégén, 1886-ban szerezte meg diplomáját Kantról írott munkájával. Ezt követően egy éven át Németországban folytatott kutatásokat, hosszabb ideig Lipszében, majd néhány napot töltve el Berlinben, ahol Hegel kézíratait szerette volna tanulmányozni (1886). 1887–1888-ban hosszabb ideig tartózkodott testvérénél Algériában. Még előtte, 1886-ban Oroszországban is megfordult, a két fővárosban és Nizsnij Novgorodban, majd Prágán és Bécsen keresztül tért vissza Nyugatra. 1887 decemberében írta meg jelentkezői levelét az École Normale könyvtárosi posztjára, amit minthogy elfogadtak,

egész életére meghatározóvá vált. Ezt az állását 1888 novemberében foglalta el és ugyanítt dolgozott egészen haláláig. Önzetlenül dolgozott, iszonyúan sokat, foglalkozott az emberekkel, természetesen a diákokkal (így például Jaurès-val)¹ – miközben a pénz nem érdekelte. Egyesek felteszik azt a kérdést, hogy ekkora tudás birtokában miként elégedethetett meg egy ilyen „alárendelt” poszttal. Ugyan-így felteszik azt a kérdést, hogy miért nem lett barátjához, Charles Andlerhez² hasonlóan szintén egyetemi tanár. Minden nap egy csomó könyvet vitt haza még tovább olvasni – nagyon sokféle nyelven. Így azután több mint negyven éven át enciklopédikus hatalmas tudásával tájékoztatta és irányította más emberek olvasását, kutatómunkáját.

A könyvtárosi munka mégsem töltötte ki teljesen életét. Sok lapnak, illetőleg folyóiratnak írt cikkeket. Volt szerkesztőségi titkár is és dolgozott együtt Romain Rolanddal is. Noha megvolt a politikai érdeklődése, a Dreyfus-ügy kapcsán mégsem vetette magát a harcokba és Jaurès nevezetes munkáját a francia forradalom-ról³ is csak 1904-ben olvasta.

Egész életét betöltötte, beárnyékolta két nagy mű, amelynek kéziratai fennmaradtak, de amelyeket sohasem fejezett be: az egyik Platón filozófiájának értelmezése volt, a másik pedig az értelmiségiek progressziójának kérdéseiről, illetőleg az egész emberiség felszabadulásának problémáiról szolt. A kéziratok egyaránt tükrözték Herrnek egyfajta idealizmusát és ugyanakkor mégis racionális meg-gondolásait. E munkásságának része volt az az írás, amit Hegel filozófiájáról írt, amit az enciklopédistákról jelentetett meg és végül az, amit 1890-ben ve-tett papírra „a német filozófiáról”. Herr ezen kívül fontos szerkesztői, recenzensi feladatokat látott el annak a kilenc kötetes nagy munkának megjelentetésekor, amelyet E. Lavisse szerkesztett a századfordulón, és amelynek címe: „*Historie de la France contemporaine*” (A mai Franciaország története).

1914 után Herr elutasított több felajánlott vagy eddig betöltött állást, így az egyetem könyvtárának igazgatását, a Bibliothèque nationalénál elvégzendő könyvtárosi munkákat. 1916-ban azonban, miközben változatlanul betöltötte az École Normale könyvtára vezetésének tisztét, elvállalta a Pedagógiai Múzeum vezetését is. Ez új kapcsolatokat is jelentett számára, ú helyén mozt is nyitattott és nemzetközi kapcsolatai is kiszélesedtek.

1889-ben kapcsolódott be a francia szocialista mozgalomba, a szocialista mozgalmat azután haláláig nem hagyta el. Ismereteihez tartozott, hogy Lassalle⁴ írásait ugyanúgy olvasta, mint Marx Tőkéjének első és második kötetét. Szoci-alista felfogásában ő nem horgonyzott le senkinél, a francia hagyományoknak megfelelően humanista és szélesívű volt, így válhatott lelkesítőjévé és barátjává Jaurèsnek, majd később Léon Blumnak⁵ is.

¹ Jaurès életútját lásd Évkönyv, 1984, valamint Jemnitz János: *Jaurès*. Akadémiai Kiadó, 1970.

² Andler életútját lásd az Évkönyv ugyanezen fejezetében.

³ Jaurès idevágó írásait lásd: *Jaurès válogatott beszédei és írásai* (szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Jemnitz János). Kossuth Kiadó, 1973.

⁴ Lassalle életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

⁵ Blum életútját lásd Jemnitz János: Léon Blum. Politikai életrajz. Budapest, 1993.

Ami Herr marxizmusát illeti, ugyanúgy nem volt szigorúan marxista, mint Jaurès vagy Blum, de nemcsak olvasta, hanem jól is ismerte Marx írásait, nem vallotta magát marxistának, de nem csatlakozott azokhoz sem, akik Marxot megvalósnak tekintették.

Herr Charles Andlerrel való beszélgetése során fejtette ki neki, hogy a szocializmus eszméi a XIX. század kezdetétől, az utópista szocialisták színrelépésétől, írásaik megjelenésétől nem sokat változtak, ám a munkások fejében, ahogyan a szocializmus vélekedtek, ezek a változások jóval nagyobbak.

Ami Herr szocialista voltát illeti, Herr nemcsak olvasó, író, könyvtárában megbúvó értelmiségi volt, hanem aktív szocialista militáns, aki részt vett a mozgalomban és hitt a munkások harcaiban. Így a szocialista megoldásokat sem az értelmiségtől várta, hanem a munkások tömegerejétől.

Amikor Herr döntött, hogy csatlakozik a szocialista mozgalomhoz, nem a Francia Munkáspárthoz (POF)⁶ csatlakozott, mert noha Jules Guesde⁷ emberi tisztaságát, politikai törekvéseit elismerte, úgy ítélte, hogy Guesde nem értette meg Marxot. Ennek következtetéseit levonva Herr ahhoz a szocialista Forradalmi Munkáspárthoz csatlakozott, amelynek élén egy igazi munkás, egy volt komünár, egy volt száműzött Jean Allemane⁸ állt. E párttal együtt lett azután tagja 1905-ben a több párt egyesüléséből megszülető új Szocialista Pártnak, az SFIO-nak,⁹ amelynek haláláig tagja maradt. Politikai aktivitása nagyjából kimerült különböző szocialista orgánumok szellemi és szerkesztési támogatásában, illetőleg munkahelyének, az École normalénak – lévén, hogy az Párizs V. kerületében működött – e kerület politikai életében vett részt. Herrnek igen nagy befolyása volt sok szocialista értelmiségire, ezek között volt Charles Andler, aki azután megírta Herr élettörténetét, de ezek között volt Jean Guéhenno¹⁰ is, aki a francia népfront idején játszott jelentős szerepet az antifasiszta értelmiségiek tömörítésében és az oly befolyásos hetilap, a *Vendredi*¹¹ szerkesztőjeként és cikkírójaként. Jelentős szerepet játszott abban is, hogy Jaurès politikai útját a szocializmus irányába vezesse.¹² Többek szerint a későbbiekben sokszor találkozott Jaurès-vel, amikor Jaurès már az SFIO vezetője lett és Herr adta volna a híres napilag, a *l'Humanité* címét is Jaurès-nek. Jelentős szerepet játszott a Dreyfus-ügy kapcsán is. A per kapcsán Herr többek között olyanokat győzött meg Dreyfus ártatlanságáról, mint Clemenceau, Anatole France és F. de Pressensé.¹³ 1899-ben még az allemanisták soraiban tevékenykedett, több megszólalásuknak ő volt a megfogalmazója – ugyanakkor nagy figyelemmel kísérte ekkoriban a német revizionisták

⁶ A Francia Munkáspártról lásd Évkönyv, 1979–1980-

⁷ Guesde életútját lásd Évkönyv, 1995.

⁸ Allemane életútját lásd Évkönyv, 1993.

⁹ Az SFIO megszületéséről lásd Évkönyv, 1980.

¹⁰ Guéhenno életútját lásd Évkönyv, 1991.

¹¹ *Vendredi* újságról lásd Évkönyv, 1988.

¹² Erről lásd Jemnitz János: Jean Jaurès. Akadémiai Kiadó, 1970.

¹³ Pressensé életútját lásd Évkönyv, 2005.

megnyilatkozásait is. Herr ekkoriban támogatta a „blokk politikát”, Jaurès is arra buzdította, hogy támogassa Millerandot a kormányba lépésekor.¹⁴

1897 és 1905 között, amikor is a különböző francia szocialista pártok és csoportosulások közelítése – részint vitái – de mégiscsak az egység felé való menetelése zajlott, Herr maga is lelkes védelmezője lett az egység megteremtése ügyének.

Herr sok időt töltött el a természetben, nyaranta sokat volt a svájci, illetőleg német hegyek között, már elmúlt negyven éves, amikor egy ifjú húsz éves továbbtanuló lány gyakorolt rá nagy hatást. Közben kirobbant az I. világháború, aminek összefüggéseit és előrevetítő sejtéseit Herr Andler révén is ismerte,¹⁵ mégis, amikor a háború tényleg kirobbant, az a részben német kultúrán is nevelkedett Herrt mélyen lesújtotta. Nemcsak a háborús vérengzések és szenvedések, hanem mint barátjának, Andlernek ekkoriban mondta: egy ilyen nagy háború a háború befejezte után is további „negyven évi nyomort” hoz majd az embereknek.¹⁶

Herr hangsúlyozta, hogy ismeri Németországot, a német szociáldemokráciát és éppen ezért nem szeretne „sem ostobának látszani, sem ostobának lenni”. 1917 márciusában írt Gorkijnak egy levelet, amelyben sok más nyugati szocialistához hasonlóan ő is a további honvédelemre biztatta Gorkijt és a mögötte állókat. Ugyanekkor Herr, aki korábban nem tartott semmiféle kapcsolatot a hivatalos elzászi formációkkal, most ezt megtette, és az Elzász-lotaringiai Ligát támogatva szorgalmazta ennek az országrésznek visszatérését Franciaországhoz. Herr ugyanekkor mégsem süllyedt el a sovinizmusba és fontosnak ítélte a kapcsolatok ápolását a német értelmiségiekkel.

1920-ban Herr hivatalosan Berlinbe utazott, hogy a háború idején Németországba került francia könyvtárak visszaszerzéséről gondoskodjon. 1923-ban, a Ruhr-vidék francia megszállása idején, Herr ismét a német–francia jó kapcsolatok újratemetéséért küzdött.

Herr utolsó éveit Havre mellett, egy kis falusi házban töltötte az erdő mellett, két súlyos operáción esett át, a másodikon éppenhogy.

Herr 1926. május 18-án Párizsban halt meg.

Jemnitz János

Irodalom:

Herr írásai: 1890-ben Jean Alleman lapján, a *Parti ouvrier*ben jelentetett meg cikkeket Pierre Breton szignóval.

Choix d'écrits: *Lucien Herr*. Paris, 1932.

Irodalom Lucien Herr-ről:

Charles Andler: *La vie de Lucien Herr*. Paris, 1932, 197...

¹⁴ A Millerand kormányba lépéséhez illetve a Millerand válsághoz lásd Évkönyv, 1974.

¹⁵ Erről lásd Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé 1911–1914. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

¹⁶ Ch. Andler: *La vie du Lucien Herr*. Paris, 1932.

Leuthner, Karl (1869–1944)

Leuthner 1869. október 12-én született Morvaországban. Apja bányamérnök volt. Középiskoláit Brnóban fejezte be, majd a bécsi egyetemen jogot tanult. Egyetemi éveiben már Marxot és Lassallét¹⁷ tanulmányozta és olvasmányai nyomán került kapcsolatba Victor Adlerrel.¹⁸ Leuthner ekkoriban ugyanúgy, mint részben Victor Adler és egy másik kortársuk, Engelbert Pernerstorfer,¹⁹ úgy ítélte, hogy a német szociáldemokrata mozgalom, amit ekkor nagyon szoros egységben láttak az osztrákkal, tulajdonképpen egyfajta örököse az 1848-as német és osztrák forradalmaknak. Leuthner egyfajta szellemi azonosságot látott és láttatott a munkások és a monarchia népei nemzeti felszabadító, illetőleg emancipációs törekvései között – amit ő minden esetben nagyon szorosan összekötött az azonos jellegű németországi mozgalmakéval.

Leuthner kiváló szónok volt, jól megválogatta, hogy mikor mire helyezze a hangsúlyt és jól felismerte, hogy miben különböznek az ő nézetei nemcsak a konzervatívokétól és a liberálisokétól, hanem a szociáldemokrata mozgalom radikálisaitól is. Leuthnernek főként a klerikálisokkal gyűlt meg a baja, akiknek Ausztriában nagy volt a befolyásuk.

Jellemző, hogy amikor 1893 tavaszán, Marx halálának tizedik évfordulóján Leuthner a nagy nyilvánosság előtt beszédet mondott és elismeréssel szólt Marxról, akkor az osztrák hadügyminiszter lemondatta tisztí rangjáról, mert összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy egy osztrák tiszt Marxot magasztalja.

Amikor 1895. január 1-én az *Arbeiter Zeitung*²⁰ Bécsben napilapként megjelent, akkor az új napilap külpolitikai rovatának vezetője a lap szerkesztőségének tagjaként Leuthner lett. Leuthner ezt a felelős posztot egészen 1934-ig töltötte be. Mint kitűnő újságíró és szónok jelentős szerepet játszott az osztrák szociáldemokrata mozgalomban és különösen igaz ez azokra az évekre, amikor az osztrák pártnak nagy része volt abban, hogy 1905–1907 között kiharcolta a választójogi reform, az általános, egyenlő választójog osztrák részen történő bevezetését.²¹ 1911-ben képviselővé választották.

Ugyanekkor megjegyzendő, hogy míg Victor Adler és az osztrák párt szellemi előgárdája Bebel és Kautskyval tartott kapcsolatot és a *Die neue Zeit*-be írták osztrák beszámoló cikkeiket, Leuthner a *Sozialistische Monatshefte*-hez²² talált utat – nyilván nem véletlenül. E folyóiratban rendszeresen jelentek meg írásai, részben még német témában is, lévén, hogy ebben is nagyon otthonosan mozgott, és a német kérdések nagyon érdekelték. Amde persze beszámolókat írt a Monarchia belső helyzetéről is, a nemzetiségi problémákról és történeti „kalandzásai”

¹⁷ Lassalle életútját lásd Évkönyv, 1975/76.

¹⁸ V. Adler életútját lásd Évkönyv, 1977.

¹⁹ Pernerstorfer életútját lásd Évkönyv, 2012.

²⁰ Az *Arbeiter Zeitung* megjelenéséről és első éveiről lásd Évkönyv, 1989.

²¹ Erről lásd Évkönyv, 1975–1976, 1980.

²² A *Sozialistische Monatshefte*-ről lásd Évkönyv, 2011. E cikkben lásd Leuthner írásait is.

is figyelmet érdemelnek. Mindenképpen érdekesek, ha ezek az írások is bizonyítják, nemcsak Leuthner széles ismereteit, hanem azt is, hogy Leuthner már ekkor is, 1914 előtt, messze állt a radikálisoktól, az „ausztromarxista” főirányzattól.

1914 nyarán a Monarchia előbb megüzente a háborút Szerbiának, majd augusztustól részese lett a világháborúnak. Leuthner elég világosan látta a Monarchiát fenyegető veszélyeket, ám ő azok közé tartozott, akik a németek és a Központi Hatalmak győzelmét tekintették kívánatosnak és a szociáldemokrata mozgalmon belül a „honvédelem” támogatására esküdtek, így a mozgalmon belül mind az osztrák, mind a német párt belső megosztottságát tekintve a pártvezetőségek és az „ultrák” között foglalt helyet. Az osztrák szociáldemokrata párton belül ezek az ellentétek 1914 őszétől jócskán kiéleződtek és a *Der Kampf*, vagyis a párt elméleti folyóiratának hasábjain is jól tükröződtek.²³ Még inkább így volt ez 1915 után, 1917 pedig ezeket az ellentéteket csak még jobban elmélyítette. 1918-ban, Ott Bauer²⁴ hazatérése után, világosan szembekerült Leuthnerrel, lévén hogy Bauer ekkor már a pártban a baloldali „ausztro-marxista irányzat” teoretikusa és politikai stratégiája lett, és Leuthner ettől messze állt. A párton belüli ellentéteket ekkor még 1918 végéig áthidalta az idős Victor Adler tekintélye és összetartó ereje, de az ő halála után ezt más már nem tudta betölteni.

Az 1918. októberi–novemberi forradalom után, amikor a Monarchia szét-esett,²⁵ Leuthner elsősorban Ausztriának Németországgal való egyesülése mellett szállt síkra és jelentős szerepet játszott az Osztrák–Német Népi Szövetségben (Österreichisch-deutscher Volksbund). 1919-ben parlamenti képviselőnek választották és ezt a posztját megőrizte egészen 1933-ig. Mint kiváló szónokra, a parlamentben nagyon odafigyeltek felszólalásaira. Éles hangon bírálta az új koalíciós osztrák kormányt 1919 után, nagy szópárbajokat vívott a keresztényszocialisták vezető embereivel és egyike volt azoknak, akik éles szemmel megjósolták a koalíciós kormányzat bukását, ami 1920-ban be is következett. Minthogy antiklerikális felfogású volt, élesen bírálta e kormányok és a kurzus szellemi irányzatát és politikai törekvéseit, amelyet éppen e klerikális, pontosabban katolikus gyakorlati törekvések hatottak át. Ez utóbbi megmutatkozott az oktatási, iskolai politikában és a családok életét szabályozó törvényhozásban. Nagy erőfeszítéseket tett a munkásfiatalok felszabadítására e szellemiség érvényesülése alól, ami különféle szervezeti formák, oktatási intézmények kialakításában is testet öltött.

1934. februárja után,²⁶ vagyis a szociáldemokrata mozgalom illegalitásba szorulása után, Leuthner is visszavonult, nem folytatott semmiféle aktív politikai tevékenységet.

1938. márciusa, vagyis Ausztria hitleri bekebelezése, az Anschluss után Leuthner minden korábbi pángermán rokonszenve ellenére ezt a hitleri német

²³ Erről magyarul részletesebben lásd Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914–1917*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

²⁴ Otto Bauer életútját lásd Évkönyv, 1981.

²⁵ Lásd erről Évkönyv, 1978, illetve 1983.

²⁶ Az 1934-es februári eseményekről lásd Évkönyv, 1974, illetve 2010.

betagolást nem tudta elfogadni és teljes elszigeteltségbe szorulva, 1944. május 8-án Bécsben halt meg.

Jemnitz János

Louzon, Robert (1882–1876)

Louzon 1882. június 30-án született Párizsban. Tehetős polgári családba született, az elemi iskolák után bányászati középiskolába került, majd mérnök lett.

Nagyon korán kezdett érdeklődni a munkásmozgalom iránt, 1899-ben már az egyetemisták szocialista szervezetéhez csatlakozott. 1900-ban már belépett Párizs egyik kerületében a blanquista-szocialista pártba, a POSR-be (Parti ouvrier socialiste révolutionnaire – a Munkás Szocialista Forradalmi Párt). Később, 1931-ben ő maga írta a *Révolution prolétarienne*²⁷ hasábjain önmaga szellemi fejlődéséről, hogy kora ifjúságában mindent olvasott, ami nagyon széles értelemben forradalmi szocialista, anarchista volt, így szinte egyidejűleg olvasta Marx írásait, a Kommunisták Kiáltványát, de ugyanígy olvasta Kropotkint,²⁸ Rochefort lapjait, megtalálta és olvasta egy antikváriumban a Kommün alatt megjelent újságok egy részét is. Ugyancsak nagy hatást gyakorolt rá az anarchista Émile Pouget,²⁹ illetőleg Pouget brosrúái.

1905 után tagja lett az SFIO-nak, ám a szocialista pártban a szindikalista csoportosuláshoz csatlakozott, az *Avant-Garde*-ban írt cikkeket 1905–1906-ban, később Hubert Lagardelle³⁰ által szerkesztett *Mouvement Socialiste*³¹ folyóiratban jelentette meg írásait, amely szintén lazán kapcsolódott az SFIO-hoz, de a francia talajon sajátos szocialista-szindikalista eszmeáramlat legfőbb orgánuma volt. 1906-ban részt vett a CGT által meghirdetett sztrájkban, utcai demonstrációban a párizsi gázművek előtt, ahol ekkor Louzon mérnökként dolgozott – az akció után azonnal elbocsátották.

Amikor Pierre Monatte³² szerkesztésében megjelent a CGT kéthetente megjelenő *La Vie ouvrière*³³ (Munkáselet) című folyóirata, akkor Louzon már az első számban megjelentetett egy cikket, amely a párizsi gázüzemek, illetőleg

²⁷ A *Révolution prolétarienne*ről lásd e kötet Sajtó fejezetét.

²⁸ Kropotkin életútját lásd Évkönyv, 1992.

²⁹ Pouget életútját lásd Évkönyv, 1985; valamint Jemnitz János: Az anarchoszindikalizmus Franciaországban 1914 előtt. *Századok*, 1962.

³⁰ Lagardelle életútját lásd Évkönyv, 2000.

³¹ A *Le Mouvement Socialiste*ről lásd Évkönyv, 2000.

³² Pierre Monatte életútját lásd Évkönyv, 2006.

³³ A *La Vie ouvrière*ről magyarul lásd Évkönyv, 1990. (Megjegyzendő, ugyanebben az időben jelentette meg Szabó Ervin is írásait a folyóiratban.)

a gázüzemi munkások életéről szólt, ahol korábban ő mérnökként dolgozott. Louzon rendszeresen dolgozott a folyóirat szerkesztőségében, írt cikkeket az ouvriérizmusról (vagyis a harcos munkásmozgalomról), matematikai összefüggésekről, a műszaki haladás kérdéseiről, a 19. század két nagy technikai forradalmáról. Együttal ellátta jegyzetekkel, javításokkal a szerkesztőségbe befutott különféle írásokat is.

1913-ban egy időre elhagyta Franciaországot, Tunéziába ment, ahol egy mezőgazdasági üzem irányításában vett részt. Az I. világháború évei alatt Tuniszban egy zuáv katonai egység kapitányaként szolgált, 1919-ben pedig ugyancsak Tuniszban belépett az ottani szocialista pártba. E csoport többsége a Tours-i kongresszus, a pártszakadás után a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozás mellett döntött. Louzon ekkor a tuniszi kommunista szervezet orgánumának, a *l'Avenir social*nak (A szociális jövő) lett a szerkesztője. Később ő lett a szervezet titkára is. 1921-ben bíróság elé állították azzal a váddal, hogy még a háború alatti időkből küzdő francia katonatisztek becsületét sértette meg egy, a lapban megjelent cikkével. A bíróság kisebb pénzbüntetésre ítélte.

1921 vége felé a tuniszi szervezet egy arab nyelvű napilapot jelentetett meg, amelyet megjelenése után nyolc nappal már be is tiltottak. 1922-ben Louzon arab nyelven jelentetett meg egy brosúrát és egy verset, amiért ismét bíróság elé állították és elítélték részben faji izgatás, részben pedig a tunéziai francia állami rend elleni izgatás miatt. Nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték, amit az algériai fellebbviteli bíróság hat hónapra csökkentett. Szabadulása után, 1922 augusztusában száműzték Tunéziából, Louzon visszatért Franciaországba, Párizsba, ahol újra csatlakozott Monattehoz és ismét a *La Vie ouvrière*nél dolgozott.

1923-tól a *l'Humanité* számára is írt cikkeket, főként közgazdasági természetűeket. A PCF-en belül a Monatte-Rosmer³⁴ irányzatot támogatta. 1924-ben kilépett a pártból, amikor kizárták őket a PCF-ből.

1925-ben Louzon tagja volt annak a csoportnak, amely létrehozta a *Révolution prolétarienne* folyóiratot,³⁵ amelyben rendszeresen jelentetett meg cikkeket. A későbbiekben a folyóiratban egy állandó megjelenő közgazdasági rovatot szerkesztett és írt. Több éven át ő volt a folyóirat szerkesztőségi titkára.

1936-ban a spanyolországi polgárháború kirobbanása után a spanyol-katalán CNT-vel³⁶ egyeztetve Marokkóba utazott, hogy ott mozgalmat szervezen az ellen, hogy Franco marokkói katonákat toborozzon magának a Spanyol Köztársaság ellen. 1937 februárjában jelentkezett volna a spanyol köztársasági hadseregbe is, de ezt korára és egészségi állapotára való tekintettel elhárították. Louzon azonban néhány hónapig Spanyolországban maradt. Ekkoriban hosszabb cikksorozatot jelentetett meg a *Révolution prolétarienne* (a továbbiakban: RP) hasábjain a spanyol polgárháború, a spanyolországi forradalom helyzetéről és kü-

³⁴ Alfred Rosmer életútját lásd Évkönyv, 2002.

³⁵ E folyóiratról magyarul rövid részletet lásd e kötet sajtórovatában.

³⁶ A CNT-ről, vagyis a nagy spanyol-katalán szakszervezetről magyarul lásd José Garcia, Pierre Vilár és Harsányi Iván könyveit.

lőnböző kérdéseiről és ugyanakkor bedolgozott az SIA (Solidarité internationale antifasciste – a Nemzetközi Antifasiszta Szolidaritás) munkásságába. 1939 júliusában Louzon egy cikket jelentetett meg „Tunéziát a tunéziaiaknak” címmel, amellyel ismét vád alá helyezték, majd a bíróság tizenöt hónapi börtönbüntetéssel sújtotta. Az 1930-as évek kritikus 1937–1938-as időszakának hónapjaiban az RP pacifista egyúttal antiimperialista írásokat közölt és Colette Chambelland³⁷ szerint az RP igazi külpolitikai gondolkodója és meghatározó személyisége Louzon volt.³⁸

1939 októberében Louzon egy brosúrát írt: „Paix immédiate” (Azonnali békét) címmel, amiért a közben szeptemberben kirobbant háborúra való tekintettel ismét bíróság elé állították, de ezúttal felmentették. 1940 májusában a honvédelmi miniszter utasítására letartóztatták, majd koncentrációs táborba zárták, előbb még Franciaországban, majd Dél-Algériában. 1941 augusztusában szabadult, visszatért Franciaországba, Cannesba. A háborús, megszállási éveket itt élte át, nem végzett aktív mozgalmi tevékenységet.

1947-ben, amikor az RP újra megjelent, Louzon azonnal a szerkesztőség belső köréhez csatlakozott és már a folyóirat első számában megjelent cikke. Az RP-ben folyamatosan megjelentek gazdasági és politikai írásai, amelyek sokszor heves vitákat váltottak ki.³⁹

Jemnitz János

Sembat, Marcel, Etienne (1862–1922)

Marcel Sembat 1862. október 19-én született Bonniéresben, Szajna megyében. Apja postamester volt. A család szabaszellemű volt, fiúknak nagy szabadságot engedélyeztek. A helybeli középiskolák után Marcel Sembat a párizsi egyetemen jogot tanult és ott szerzett jogi diplomát. Rövid ideig folytatott ügyvédi gyakorlatot, majd az újságírás, illetőleg a politika felé fordult. Kezdetben a *République française* című orgánum jogi rovatánál jelentetett meg cikkeket. Sem családi, szociális körülményei, sem ifjúságának tapasztalatai, sem kezdődő életpályája nem ösztönözte arra, hogy a szocialista mozgalom felé orientálódjon, a munkások világát sem ismerte még meg. A szocializmus felé tájékozódása tisztán

³⁷ Colette Chambelland életútját, munkásságát lásd Évkönyv, 2006.

³⁸ Colette Chambelland személyes közlése Jemnitz Jánosnak. (A folyóiratra is ő hívta fel a figyelmet. Az általa vezetett könyvtárban megtalálhatók Párizsban az RP példányai.)

³⁹ Louzon az említett cikkek és brosúrák mellett még több olyan munkát jelentetett meg, így az imperializmusról és a kínai forradalom ötven évéről, amelyeknek sem kiadása helye, sem ideje nem ismert. Ezek persze franciául jelentek meg. Louzon halálának idejét eddig nem sikerült megállapítani.

intellektuális alapon következett be, ami Franciaországban nem volt teljesen egyedi jelenség. Olvasmányai között ekkoriban még Taine és Renan írásai voltak találhatók, valamint az akkoriban nagyon olvasott és befolyásos liberális angol, Herbert Spenceré. Az említettek távol állnak a szocializmus világától és Sembat akkor olvasott először marxí írásokat, amikor már szocialista lett. Sembatra leginkább Taine hatott, nem is annyira mint filozófus, hanem mint történétíró, aki magyarázatul szolgált az új Franciaország kialakulásának megértéséhez.

Sembat már huszonkét éves volt, amikor először létesített kapcsolatot szocialistákkal, többek között a *Revue socialiste*⁴⁰ körével és munkatársaival. Csakhamar elhagyta régebbi lapját és csatlakozott a *Petite République*⁴¹ orgánum szerzőihez. E napoktól kezdve Sembat a szocialista mozgalom és gondolkodás odaadó híve lett, noha felfogását bizonyos szkepticizmus is jellemezte. Ám alapjában véve mégsem volt szkeptikus, ezt bizonyították írásai és politikai mozgalmi tevékenysége. Sembat sok kortársához hasonlóan 1891-ből szabadkőműves is lett, a Grant Orient páholyának tagja, majd Párizsban a Montmartre-on ő alapította meg a Raison (ész) páholyt.

Sembat ugyanakkor az emberi jogok ligájának (Ligue des Droits de l'Homme) is aktivistája lett. Mindez bizonyítja, hogy Sembat mennyire nyitott volt különböző humanista szabadszellemű irányzatok, gondolatok, sőt szervezetek számára. Sembat érdeklődött a képzőművészetek iránt is, kellemes társalgó volt, jó szónok, újságcikkeiben viszont nem egyszer nagyon maró is tudott lenni.

Ami a szocialista mozgalomhoz való csatlakozását illeti, Sembat kezdetben a „független szocialisták” csoportjához csatlakozott. 1893-ban e csoport nevében írt szocialista programot és még ugyanebben az évben Párizsban megválasztották szocialista parlamenti képviselőnek. A szocialista parlamenti több áramlathoz is megtalálta a kapcsolatot, de végül Edouard Vaillant⁴² nyerte meg magának, és 1895-ben a volt blanquista csoporthoz csatlakozott. A parlamentben már a szocialista frakciónak befolyásos tagja és szónoka lett, a parlamentben az adóügyi csoportban dolgozott. A parlamentben hatásos felszólalásokban védelmezte a munka-kamarákat, szakszervezeteket, a katonai szolgálatot megtagadókat.

1896-ban Sembat azokhoz tartozott, akik már akkor a különféle szocialista irányzatok és csoportok egyesülését szorgalmazták. 1898-ban fellépett a plutokrácia uralma ellen és a munka alapján kialakítandó harmonikus szociális rendszer megteremtését követelte. A politika terén sürgette az állam és az egyház elválasztását, a politikai rendszerben a felsőház, vagyis a „Szenátus” megszüntetését, javasolta a vallási felekezetek számára biztosított állami költségvetési juttatások megszüntetését és hogy Franciaország ezután ne tartson fenn tovább diplomáciai képviselőket a Vatikánnal.

Ugyanekkor szorgalmazta a közoktatás kiterjesztését, valamint azt, hogy az iskolákat szabadítsák fel a klerikális befolyástól, vagyis ne legyen kötelező

⁴⁰ A *Revue socialiste*ről lásd Évkönyv, 1994, 1999.

⁴¹ A *Petite République*ről lásd évkönyv, 1996.

⁴² E. Vaillant életútját lásd Évkönyv, 1990.

vallásoktatás. Ugyancsak szorgalmazta a katonai szolgálati idő csökkentését és támogatta a nők egyenjogúságának ügyét. Gazdasági-szociális téren Sembat fellépett a bányák, a vasutak, a Banque de France és más nagy monopol vállalatok államosításáért, ugyancsak a progresszív adózásért és a vagyonbevallások ellenőrzéséért.

A „Dreyfus-ügy” körül kirobbanó politikai harcokban Sembat kezdetben, 1894-ben Vaillanthoz és Guesdehez⁴³ hasonlóan nem hitt Dreyfus ártatlanságában és így abban sem, hogy küzdeni kellene érte. Guesdehez hasonlóan nem kívánta, hogy a szocialistákat azonosítsák a dreyfussardokkal és hogy emiatt a szocialisták rosszabbul szerepeljenek a választásokon.

1899-ben Sembat a guesdistákkal és a blanquistákkal együtt aláírta azt a híres nyilatkozatot, amelyben a szocialisták e két csoportosulása elítélte, hogy az akkor még szocialista Millerand miniszteri tárcát vállalat egy polgári kormányban.⁴⁴ A szocialista mozgalomban kiéleződő vitákban Sembat nem foglalt élesen állást egyik tábor mellett sem – parlamenti felszólalásaiban inkább a széles nem-szocialista tábort ostorozta, sokszor maró szarkasztikus hangnemben. Sembat nem volt szektás. Az ez ügyben kiéleződött mozgalmon belüli vitában végeredményben ő nem lett semmiképpen sem vesztes.

A hosszú éveken át tartó, a szocialista irányzatokat egyesítő törekvések során Sembat már 1899-ben a „független szocialista” csoportosulás nevében fellépett az egyesülés érdekében. Több, a csoportosulásokat tárgyalóasztalhoz ültető konferencián Sembat elnökölt és a guesdistákat is rábeszélte az egyesülésre. 1900-ban a II. Internacionálé Párizsban megtartott nemzetközi kongresszusán Sembat is küldött volt, a szocialisták blanquista csoportosulását képviselte.

A francia szocialista mozgalomban a „millerandizmus” kérdésében tovább zajlottak a heves viták, 1901-ben Sembat Vaillant oldalán változatlanul a „forradalmi” antiminiszterialista csoportosulást támogatta az újabb pártkongresszuson. A parlamentben változatlanul a költségvetési bizottságban tevékenykedett, így felszólalt a munkaügyi kérdésekben csakúgy, mint a képzőművészet sorsát és támogatását érintő ügyekben.

1902-ben a guesdisták és blanquisták közösen megtartotta „forradalmi szocialista párt” (PSR) kongresszusán Sembat vázolta fel a párt határozottan szocialista alapelveit.

Sembat a következő parlamenti választásokon újra bekerült a parlamentbe, majd 1902-ben már ő is fellépett a Combes–Millerand-kormány védelmében is, amikor azt élesebb szocialista bírálatok érték. 1904-ben a II. Internacionálé amszterdami kongresszusán⁴⁵ Sembat már azok közé tartozott, akik a fran-

⁴³ Jules Guesde életútját lásd Évkönyv, 1995.

⁴⁴ Millerandról, a Millerand-válságról és a „miniszterializmusról” magyarul bővebben lásd Évkönyv, 1974.

⁴⁵ Az amszterdami kongresszusról magyarul lásd Évkönyv, 2004. A II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei 1889–1912. Kossuth Kiadó, 1989.

cia szocialisták közül helyeslően fogadták el a kongresszus egyesítő határozatát (amiért régebbi guesdista párhívei nem lelkesedtek).

1905-ben a szocialistákat egyesítő folyamat végén, magán a kongresszuson Sembat három ízben is elnökkölt és egyike volt a megbékélés előmozdítóinak.⁴⁶ Ez volt az SFIC megalakulásának a kongresszusa, amelyen Sembat egyike volt annak a tizenkét parlamenti képviselőnek, akik az új párt szélesebb elnökségébe, az Országos Tanácsba (Conseil National) bekerültek. 1905. december 8-án már az új SFIC nevében szólalt fel a parlamentben és üdvözölte az 1905. évi orosz forradalmat.

1906-ban, 1910-ben és 1914-ben minden esetben újraválasztották a parlamentbe. Ebben az időben Sembat a szocialista párton belül a radikális forradalmi nézeteit és a csoportosulást elhagyva fokozatosan a mérsékeltbek felé közeledett. Az SFIO 1906 és 1907-es pártkongresszusán változatlan erővel szorgalmazta a nők egyenjogúságát. Sembat a parlamenti tevékenysége mellett, amelynek során többször felszólalt a szakszervezeti kérdésekben, rendszeresen szerepelt a pártkongresszusokon, a pártvezetésben és ugyancsak rendszeresen írt cikkeket az SFIO központi, Jaurès⁴⁷ által alapított napilapjában, a *l'Humanité*-ba.

1912 novemberében az SFIO küldötteként részt vett a II. Internacionálé bázeli kongresszusán.⁴⁸ A parlamentben Sembat gyakorta volt az SFIO hivatalos szónokája, amidőn a párt folyamatosan küzdött a katonai szolgálati idő három évre való meghosszabbítása ellen.⁴⁹ Sembat ebben a kérdésben kihívó címmel nagy visszhangot kiváltó könyvecskét is megjelentetett: *Faites un Roi, sinon, faites la Paix* (Válasszatok királyt, ha nem csináltok békét).

1914 augusztusa után, vagyis az I. világháború kirobbanását követően Sembat az SFIO többségének orientációját követve „honvédő” lett, és augusztus 22-e után „a szent egység” (l’union sacré), vagyis a nemzeti egységkormány tagja lett Jules Guesde-vel együtt. Mindketten a munkaügyi tárcát vették át. Sembat ezt a miniszteri posztját 1915 októberéig tartotta meg – ekkorra az SFIO-ban már felerősödött az a pacifista kisebbség, amely a kormányból való kilépést szorgalmazta.⁵⁰ Sembat lemondása után is az SFIO-n belül a honvédő irányzatot támogatta.

1919-ben az SFIO-ban jelezte, hogy többé nem kívánja jelöltetni magát parlamenti képviselőnek, mert háborús miniszteri posztja az új helyzetben és hangulatban már tehetetlenné vált volna az SFIO számára.

Lemondási készségének bejelentése ellenére 1919-ben a parlamenti választáson újra megválasztották Párizs egyik választókerületében képviselőnek. Ekkor

⁴⁶ Az SFIC megalakulásáról lásd Évkönyv, 1980.

⁴⁷ Jaurès életútját lásd Évkönyv, 1984, valamint Jemnitz János: *Jean Jaurès*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

⁴⁸ A bázeli kongresszusról lásd Évkönyv, 1987, 2012, valamint a II. Internacionálé kongresszusi jegyzőkönyvei... I. m., Jemnitz János: *A háború veszélyei...* i. m.

⁴⁹ E küzdelemről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *A háború veszélyei...* I. m.

⁵⁰ Az SFIO 1914 utáni belső helyzetéről, a pacifista ellenzék megerősödéséről magyarul bővebben lásd: Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914–1917*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

a parlament külügyi bizottságában kezdett dolgozni. 1920-ban az SFIO nevezetes Tours-i kongresszusán küldöttként vett részt.⁵¹

Sembaud üdvözölte az 1917 október-novemberi orosz forradalmat, megértően nyilatkozott az orosz nép forradalmi lelkesedéséről, de hangsúlyozta, hogy a francia viszonyok teljesen mások, mint az oroszok és elvetette a III. Internacionáléhoz való csatlakozást. Együttal hangsúlyozta „a mély ideológiai különbségeket”, amelyek a még egységes pártban kialakultak. Sembaud leszögezte, hogy „nekünk azt az utat kell választani és járni, amit az angol Munkáspárt jár és nem azt, amit Moszkva javasol. Sembaud megjegyezte, hogy a Moszkva által javasolt forradalmi módszer a burzsoázia erőszakos lépéseihez vezetne és a francia történelem tapasztalataira hivatkozva mondta és írta, hogy ez „Versailles-hoz vezetne, anélkül, hogy a Kommün megszületne”. (Sembaud e vélekedése sok más szocialistával esett egybe, többek között Kautskyéval.) Amikor bekövetkezett 1920 decemberében a pártszakadás, Sembaud a régi szocialista párt soraiban maradt és újra beválasztották a pártvezetőségbe. Együttal a szocialista párt új központi lapjának, a *Le Populaire*nek⁵² szerkesztőségi tagja lett és a lapba rendszeresen írt cikkeket. Ám a betegség hamarosan letörte, visszavonult, majd 1922. szeptember 5-én meghalt.

Jemnitz János

⁵¹ A Tours-i kongresszusról lásd Évkönyv, 1995.

⁵² A *Le Populaire* háború alatti előtörténetéről magyarul lásd: Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom...* I. m.

A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÍRÓI

Challinor, Ray (1929–2011)

Ray Challinor nagyon eredeti, kritikus és kreatív forradalmi szocialista gondolkodó és a brit munkásmozgalomnak kitűnő történetírója volt. Stoke-ban született és a II. világháború éveiben radikalizálódott, úgy tűnt, hogy szüleinek nyomdokain a tanári pályára lép, és a Független Munkáspártnak (ILP)¹ lesz tagja. Csakhamar azonban úgy látta, hogy az ILP olyan útra tévedt, ami nem vezet sehova,² így energiáit és képességeit az LP szolgálatába állította. Challinor az 1960-as évek elején Newcastleban lett LP városi tanácsos és parlamenti képviselőjelölt.

E. P. Thompson³ 1957-ben egy magánlevélben írt John Saville-nak⁴ arról, hogy „Ray” még ifjú tinédzserként brit trockista körökben mozgott, de a trockista befolyást „hamar kinötte”. Kritikus elemzőkészsége vezetett arra a megítélésre, hogy a Szovjetunióban kialakult rendszert államkapitalistának kell megítélni. 1950-ben egyik megalapítója lett a Socialist Review csoportnak, amely előfutárja volt a Socialist Workers’ Partynak (Szocialista Munkáspárt),⁵ amelynek vezető gondolkodója a palesztin Tony Cliff⁶ lett. Challinor mélyebb gyökereket tudott „ereszteni” ott, ahol megfordult, így jelentősebb szerepet játszott 1965-ben a Presontban lejátszódott sztrájkban, és nagy szerepe volt abban, hogy a sztrájk idején jó szolidaritási kapcsolatokat tudott kiépíteni a fehér, az ázsiai és a fekete munkások között.

Challinor ezt követően fordult a brit munkásmozgalom történetének tanulmányozása felé. Ekkor Brian Ripleyvel együtt írta meg a „The Minders’ Association” (Bányász Szövetség) történetét, amely lélegzetelállító összefoglalója volt az első nagy munkás szakszervezet hosszú és izgalmas történetének – a könyv 1968-ban jelent meg.⁷ A Bányász Szövetségnek megvolt a maga előfutára, amely 1842-ben már jelentős szerepet játszott a chartista mozgalom második fellendülő korszakában. Életrajzot írt Alexander MacDonaldról,⁸ a bányász szakszervezet egyik nagy alakjáról (1969) és külön kötetben írt a Lancashire-i és Cheshire-i bányász mozgalomról (1972). 1977-ben jelent meg egy gondolatébresztő és bizonyos fo-

¹ Az ILP megalakulásáról lásd Évkönyv, 1993.

² Ez az 1930-as években következett be, erről lásd J. Maxton életútját, Évkönyv 1985., valamint Fenner Brockway-ét (1990).

³ E. P. Thompson életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 1994.

⁴ Saville életútját lásd Évkönyv, 2010–11.

⁵ Az SWP történetéről az Évkönyv az utóbbi években tájékoztatót.

⁶ Tony Cliff szerepéről az SWP-ben lásd ugyanott; részleteket is közöltünk Cliff megfogalmazásaiból.

⁷ A brit bányász szakszervezet és mozgalom történetét korábban Robin Page Arnot írta meg. (Arnot életrajzát lásd Évkönyv, 2002.)

⁸ A. MacDonald életútját lásd Évkönyv, 1999.

kig provokatív könyve a Socialist Labour Party⁹ történetéről, a könyv valóban provokatív angol címe: *The Origins of British Bolshevism* (A brit bolsevizmus eredete). Challinor egy kitűnő életrajzi munkát írt a brit marxista gondolkodók egy elfelejtett alakjáról, John S. Clarkról.

1970-ben kapott állást a Newcastle-i Műszaki Főiskolán és élete végéig Észak-kelet-Angliában maradt. A brit munkásmozgalom történetének elismert kutatója lett, alapító tagja a Society for the Study of Labour History társaságnak. Talán egyik legfontosabb munkája 1990-ben jelent meg, amelyben a chartista munkásmozgalom ügyvédjének, W. P. Robertsnek (akit Engels is nagyra becsült) életrajzát írta meg. Humora és szocialista meggyőződése, valamint az az érzéke, hogy a munkásmozgalmat valóban alulról láttassa, valamennyi írására jellemző.¹⁰

Aldo Agosti¹¹

Forrás: *Socialist History Society*, Newsletter, 2011 március.

ALDO AGOSTI:

A Spartacustól a Vörös Bécsig – Enzo Collotti írásai az európai baloldalról

Enzo Collotti munkásságában tanulmányai a szociáldemokrata és kommunista mozgalmakról viszonylag másodlagos jelentőségűnek tűnhetnek. Gazdag teljesítményében – mintegy 120 tételben – nem több, mint 20% kapcsolódik közvetlenül a munkásmozgalomhoz. A számokra épülő értékelés azonban ez esetben teljesen félrevezethető lehet. A cikkek és forrásközlések halmaza, melyeket Collotti tömény bevezetőkkel látott el, mennyiségileg is mély benyomást kelt. Intellektuálisan is ösztönző, egyúttal – véleményem szerint – rámutat történetész profiljára; ugyanis ezek a tanulmányok különösen gyakoriak intenzív kutatási tevékenységének első évtizedeiben, ezért megjelölik állandósuló tevékenységének irányát és koordinátáit. Továbbá érdeklődése a baloldal politikai mozgalmairól híven tükrözi történetírói jellegzetességének vonásait, vagyis megéli, átéli azt a viszonyt, amit műveiben a történeti reflexió és a jelen politikai elemzé-

⁹ Az SLP az ILP előfutára volt – e pártról magyarul bővebben lásd Jemnitz János: *James Keir Hardie*. Budapest, 2007.

¹⁰ Challinor egy összefoglaló munkáját jómagam is haszonnal forgattam és idéztem: Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben, 1914–17*. Budapest, 1966, és későbbi írásaimban.

¹¹ Aldo Agosti az Évkönyv régi szerzője, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, a Torinói Egyetem professzora.

se képez. Eltérően az 1925 és 1930 között született generáció sok történészétől, akiknél ez a viszony általában nem kevésbé erős, Collotti számára a próbatételt nem az olasz, az európai történelem jelenti, mégpedig két jól megkülönböztethető téma iránti különös érdeklődésben: egyrészt a nemzetközi viszonyok, illetve másrészt egyre elmélyültebben a német nyelvterület országai történetének tematikájához kötöten. Ha belelapozunk a *Ponte* folyóiratba, mellyel az 1951 és 1961 közti évtizedben szorgosan együttműködött, nem nehéz rálelni érdeklődésének eme kettős vágányára. A kétféle irányultságnak egyébként gyakorlati oka volt: 1954-től 1959-ig Collotti az Istituto di Studi Politici Internazionali¹² (Nemzetközi Politikai Tanulmányok Intézete) dolgozott és néhány tanulmánya (például egy fontos, a szuezi¹³ problémák másnapján írt cikk az ENSZ-ről) világosan mutatják érdeklődésének irányát. Hasonló típusú írásai visszavezetődnek a keleti olasz határ kérdéséhez, ami iránt nagy érzékenységet tanúsított, mivel érlelődésének és formálódásának éveit 1940–1951 között Triesztben töltötte. Bizonyosan itt született növekvő figyelme Jugoszláviára, valamint a JKSZ (Jugoszláv Kommunista Szövetsége) által kimetszett szegmens, mint a többközpontú kommunista mozgalom egyik fontos csomópontját illetően.¹⁴

Mindekelőtt igen szoros azonban az a kapocs, amely a két Németország bel- és külpolitikájához, és mind elmélyültebben a német történelemhez fűzte. Ebben az esetben is jól követhetők a *Ponteval* való együttműködésében nagy számban keletkezett (1951-től kezdve) könyvrecenziói Németország történetéről, egyben a kifejezetten politikai elemzéseket tartalmazó számos írása.¹⁵ Hosszú éveken át ez a kettős vonal – a politikai és a történeti elemzés – Collotti munkájának egyik fő tulajdonsága, noha az idő folyamán mérséklődik az intenzitása, azonban soha nem szorul háttérbe, sőt a '70-es és '80-as években újra előtérbe kerül, amikor az NSZK társadalmáról és politikai viszonyairól ír több tanulmányt polemikus és harcos elkötelezettséggel a Berufsverbot¹⁶ ellen. A német történelem iránti érdeklődés elég hamar egy irányra összpontosul. Az olasz alkotmány tárgyköré-

¹² E. Collotti: *Impegno civile e passione critica* cura di Mariuccia Salvati, Roma, Viella, 2010, 41–42. (Köszönöm a szerkesztőnek, hogy elolvashattam kéziratosszerű formájában a könyvet.)

¹³ Az ENSZ – helyettesíthetetlen szervezet. *Il Ponte*, dicembre 1956, 2035–2040.

¹⁴ Lásd in *Il Ponte*, gennaio 1957. (Belgrado e la crisi del mondo socialista, 13–15.); La politica estera jugoslava. Dalla guerra fredda alla coesistenza attiva, in *Nuovi Argomenti*, novembre–dicembre 1959. 4.41.; Italiani e slavi nella Venezia Giulia, in *Il ponte*, agosto–settembre 1955. 1283–1290.

¹⁵ Lásd Alcuni aspetti della situazione politica tedesca. In *Il Ponte*, gennaio 1953. 33.; Dopo le elezioni tedesche, uo ottobre 1953. 1349–1357., Fortuna e tramonto di Adenauer. Revisionismo e neutralismo nella Germania Occidentale uo. 1955., Ulbricht e i duri dello stalinismo, uo 1957., La terza via di Adenauer uo.

¹⁶ Berufsverbot – A Német Szövetségi Köztársaságban, a terrorfenyegetésre hivatkozva a Brandt-kormány által 1972-ben bevezetett ún. „Radikális-rendelet” (Radikalerlass), amely szerint állami szolgálatban nem dolgozhat szélsőséges szervezet tagja. Célja az volt, hogy lehetővé tegye az ilyen személyek eltávolítását, illetve megakadályozza alkalmazását. A tilalom kiterjedt a vasútra és a postára, sőt a tanítói-tanári munkára is, amennyiben az illető állami vagy községi iskolában volt állásban. Elsősorban az 1968-ban új néven ismét legalizált kommunista párt (DKP) tagjai ellen alkalmazták.

ben választott jogászi diplomamunkája rávezette a weimari alkotmánnyal való összehasonlításokra, ami számára – saját szavaival kifejezve – „az ezen alkotmány által megvalósított politikai viszonyok tanulmányozását jelentette: vagyis a német szociáldemokrácia és a progresszív liberalizmus tanulmányozását”.¹⁷ Ez utóbbiról sem hiányoznak Collotti tanulmányaiból fontos adalékok.¹⁸ Nem meglepő azonban, hogy a fiatal tudós politikai szimpátiái – melyeket megközelítőleg baloldali irányzatúnak határozhatunk meg, ám az ún. „harmadik erő”¹⁹ felé fordultak – mégis a szociáldemokráciára koncentráálódtak: „meg akartam érteni, mi maradt meg a nácizmus vihara után a II. Internacionálé legerősebb pártjából, mi élte túl Weimart, és milyen perspektívája lehetett egy szocialista pártnak a felosztott Németországban, amely mindazonáltal európai hivatkozási alap. Az érdeklődés nem ideiglenes volt, ismétlődően visszatértem a tematikához, mert véleményem szerint a hivatkozási alap nélkülözhetetlennek tűnt Európa kulcsához.”²⁰ 1959 tavaszán az Einaudi kiadta könyvét az SPD-ről, melynek borítólapján is szerepeltette és az olvasó figyelmébe ajánlotta a könyv alcímét: „a mai német valóság a szociáldemokrácia perspektívájában”. Tovább Collotti „a történeti premisszák” fejezetében leírta, hogy háromnegyednyi évszázadon keresztül „a német szociáldemokrácia eléggé híven visszatükrözte a német társadalom fejlődési szakaszait a rendszer politikai, intézményi válságai által egészen addig, mígnem azonosult a modern Németország életében kicsúcsosodó legjelentősebb mozzanatokkal”.²¹ Úgyszólván Gramsci²² útmutatásának alkalmazása ez – monográfiailag a politikai pártok történetét az adott ország történetében lehet fel dolgozni. A könyv ugyanakkor Collotti pályáján fontos változást jelez. A kötet központi, legtestesebb részét az *Occidente* 1954-ben két részletben közreadta: ez akkor még a kortárs német politika analizisének dimenziójában helyeződött el, majd az Einaudinál megjelent munka már a bonni SPD-archívumban és a háború utáni pártkongresszusok anyagaiban folytatott kutatások eredményeit is tartalmazta a történelmi elemzés erőteljesebb, letisztult kifejtésével, miként ez az idézett bevezető fejezetből kiolvasható volt. Megjelent a kritikus történelmi ítélet is: Bad Godesberg²³ már az ajtón kopogtatott, és Collotti, mint a német valóság kitűnő megfigyelője, felismerte annak politikai tétjét. Mint írta: a német

¹⁷ Impegno civile... cit. 133.

¹⁸ La Resistenza in Germania a dieci anni dal 20 luglio 1944. Il Ponte novembre 1954. V.ö. G. Ritter recenziójával (Carl Goerdeler und die Widerstandsbewegung, uo. dicembre 1954.). Lásd még: Per una storia dell'opposizione antinazista in Germania. In Rivista storica del socialismo, 1961. n. 12.

¹⁹ „Naturaliter szocialistának éreztem magam, de a PCI nem vonzott. Számomra zárt egyháznak tűnt, még kevésbé vonzott a szocialista párt – Nenni bája ellenére. Éreztem, ezen a terepen kell mozognom, de egyik pártot sem választottam. Valamit olvastam Blumtól és Otto Bauertól, azon a terepen európai szinten otthon éreztem magam.” (Impegno civile... cit. 131.) (Nenni életútját lásd Évkönyv, 1982., Bauerét 1981., Blum életútját Jemnit János: *Léon Blum*. Budapest, 1993.)

²⁰ Uo. 44.

²¹ La socialdemocrazia tedesca, Torino, Einaudi, 1959. 11.

²² Gramsci életútját lásd Évkönyv, 1991.

²³ A Bad Godesberg-i kongresszusról lásd Suzanne Miller írását az Évkönyv 1989. évi kötetében.

szociáldemokrácia „arculat-meghatározásában döntő fordulathoz érkezett”. Ha nem is lehetett előre megjósolni a kongresszusi vita lefolyását, nyilvánvalónak és közelinek látszott „annak hivatalos és végleges szankcionálása az utóbbi években kibontakozott folyamat eredményeként, hogy bekövetkezik az elveknek és az ideológiának a kiüresedése, s nem csak úgy, ahogy mondták, az új igények és az idő által meghaladott és előregedett sémák kiüresedése.”²⁴

Az Einaudinál kiadott kötetet egyszerre kell forgatni Collottinak egy másik művével, amit két évvel később a Feltrinelli publikált: *Die Kommunistische Partei Deutschlands 1918–1933. Ein bibliographischer Vertrag*. A német nyelvű kiadvány Gian Giacomo Feltrinelli „könnyelmű kezdeményezésében jelent meg, azonban sikert aratott a német piacon”.²⁵ A könyvet nem idézi gyakran a historiográfia, mivel „bibliográfiai hozzájárulás” köntösében jelent meg. Valóban egyébként a KPD-ről szóló bibliográfiai adatok és források teljes, igen gondos összeállításáról van szó, amelytől még ma sem tekinthet el az, aki a történetét akarja tanulmányozni, nem beszélve Collotti terjedelmes (40 oldalnál hosszabb) bevezetőjéről. Ez a Német Kommunista Párt történetéhez elsődleges fontosságú írás – sorai az anti- és ex-kommunisták vádaskodásainak (Ruth Fischer²⁶ könyve is ezek leegyszerűsítése) Szkülájá és a Szovjetunió, valamint az NDK valóságérületlenül „szent szövegei” Kharübdiszének szorosában vergődtek át a nehézségeiken. Collotti elhatárolódott ettől a helyzettől, hogy a német kommunizmus történetéről a nácizmusig bezárólag kiegyensúlyozott összefoglaló áttekintést adjon, kutatva a történet sokféle összetevőjét, és figyelmet szenteljen a párttörténet által elfelejtett tényeknek. Egyúttal nem fukarkodott a KPD ’30-as évek elején tanúsított szektarianizmusa és sematizmusa szigorú elítélésével, egyszersmind az SPD kiváró, önfeladó és szűklátókörű magatartása²⁷ néhány okának vizsgálatával.²⁸ Collotti eredeti és specifikus elemzési pozíciója kezdett formát ölteni Weimar csődje vonatkozásában. A munkásmozgalmak mély megosztottságának súlyát vetette fel, a felelősséget nem egyoldalúan terhelte a szociáldemokrácia „árulására”, a KPD-t is elmarasztalta, amiért tragikus módon képtelen volt megérteni a nácizmus természetét. Nem meglepő ezért, hogy a könyv kevésbé forgott az NDK-ban,²⁹ miközben hasonlóan különös, hogy az NSZK határainál is „kommunista propagandaként” megállították.

A radikális baloldal és a spartakisták a német szociáldemokráciában című, három évvel később, 1962-ben a Feltrinelli Évkönyvben megjelenő tanulmány

²⁴ Uo. 151.

²⁵ Impegno civile... cit. 51.

²⁶ Ruth Fischer életrajznak első részét lásd Évkönyv, 2012., második részét e kötetben.

²⁷ Természetesen voltak kivételek, például Dittmann, életútját lásd évkönyv, 1999. (A szerk.)

²⁸ Socialdemocratici e spartachisti: conquista o rottura dello Stato borghese, in Aa. Vv. Dopo l’Ottobre: La questione del governo: il movimento operaio tra riformismo e rivoluzione, Milano, Mazzotta, 1977. 33–43.

²⁹ „Ami Kelet-Németországot illeti, a kötet a könyvtárak raktáraiban kötött ki. Amikor Berlinben a marxizmus-leninizmus intézetben megkérdeztem, megkapták-e a kötetet, titokzatosan mondták, hogy nem adható ki olvasásra, mert a KPD története nekik még Kampfmittel, meg egyébként sok áruló neve szerepel benne.” (Impegno civile... cit. 52.)

újából előveszi az 1959-es témákat a KPD megalakulásának időszakából. Ám minőségi ugrást képvisel, amennyiben az első szorosan vett, a német munkásmozgalmat foglalkozó kutatómunkáján nyugszik, melynek során figyelmesen és kimerítően áttekintette a kor sajtóját, az akkori NDK-ban közölt írásokat a főszereplőktől és a nem eléggé kritikus szakirodalmat. A gazdag tartalmú tanulmány értékeléséhez figyelembe kell venni azt, hogy a történetírás alig fogott hozzá a háború alatti német szociáldemokrácia bonyolult pozíciójának vizsgálatához, mindössze a már idézett Carl Schorska munkájára, Jürgen Kuczynski *Kronik und Analys*-jére, Walter Bartel specifikus, az NDK-ban publikált művére és néhány más kiadványra szorítkozott. Fontos, a tárgyban mai napig bizonyos szempontokból meghatározó művek, mint Werner Angress, Gilbert Badia és – majdnem tíz évvel később – a mindmáig felül nem múlt Pierre Broué³¹ munkái ezután következtek. Kivéve Broué esetét, a szerzők, nem ismerve az olasz nyelvet, meg voltak fosztva a Collotti tanulmányával való szembesüléstől. A német szociáldemokrácia baloldali áramlatainak precíz rekonstrukciójáról volt szó, melyek közül az egyik rövid időn belül 1917 január és 1918 december között az USPD-ben találtatott; a rekonstrukcióban kiemelkedett a spartakista csoportra irányuló, valamint még inkább a béremai és a hamburgi ún. radikális baloldaliakat illető figyelem. Ezek a csoportok kezdettől fogva a leghatározottabban követelték a „centrista” formációtól történő elszakadást és az autonóm forradalmi szervezet létrehozását. Ez a szigorúan objektív értékelés, Radek, Pannekoek³⁰ és Fröhlich szélsőbaloldali elemzése és „történelmi” előrelátása iránti elfogultsága révén érzékelhetően elválasztotta Collotti álláspontját az NDK historiográfiájának merev sémáitól. Az 1914. augusztus 4. utáni, a nemzetközi szociáldemokráciát megosztó ellentmondásos vita néhány évig elbűvöli Collottit, erre többször visszatér. És jelentős körülmény, hogy 1970-ben a linzi nemzetközi konferencián – amely hagyományos „híd” volt a hidegháborútól megosztott két Európa történészei között – megismerte Georges Haupt-t,³¹ kinél ez a probléma valóságos dühöt váltott ki.³²

1971-ben Collotti nagyobb bevezetővel antológiát publikált Karl Liebknecht politikai írásaiból. Liebknecht személyisége valójában alig volt ismert. Kétségtelen originalitása egészében homályban maradt az 1968-at követő nagy luxemburgiánus újjászületés éveiben is, besorolva őt a végső áldozatot hozó koherens forradalmár agitátor, akcióember szerepébe, aki egyben nagylelkű szélsőséges.³³ Collotti ellenben Liebknechtről – különösen az 1973-as, a marxizmus történetének³⁴ szentelt Feltrinelli Évkönyvben publikált tanulmányában – jóval gazdagabb és kerekesebb

³⁰ Radek életútját lásd Évkönyv, 1985., Pannekoek-ét 2006.

³¹ G. Haupt életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 2009., 2012., valamint e kötetben.

³² Mariuccia Salvati emlékezése: „Haupt mindig kérdezte, miért volt 1914. aug. 4.? Ugyanez izgatta Bassót, aki különös módon hajlamos volt megfeledkezni arról, amire a kor historiográfiája úgy felelt, hogy ez volt a bolsevizmus és a fasizmusok győzelmének előzménye; egyik a másik reakciója volt.” (Impegno civile... cit. 182.) (Basso életútját lásd Évkönyv, 2012.)

³³ Introduzione a K. Liebknecht: Scritti politici, Milano, Feltrinelli, 1971.

³⁴ Karl Liebknecht e il problema della rivoluzione socialista in Germania, Annali della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, XV, Storia del marxismo contemporaneo, 1973, 326–343.

profil rajzol. Megragadja Liebknecht képességét, amellyel a német munkásosztály összetételében zajló minőségi változásokat interpretálja, és észleli a fiatal proletárság új évjáratának jelentőségét; elemzésében nyilvánvalóvá teszi a porosz állam hegemon szerepét a germán birodalomban; dokumentálja az SPD-ben ismeretlen érzékenységet a tömegek és a közvélemény ellenőrzésének ideológiai eszközeit, az intézményi funkciókat illetően – különös tekintettel a hadseregre, amely ezt nem bocsátotta meg neki. Az antimilitarizmus témája is igen közel állt Collottihoz a '70-es években, miáltal érdeklődéssel fordult Fritz Adler³⁵ osztrák szocialista felé, nagy figyelmet szentelve neki. 1972-ben az Editori Riuniti kiadónál megjelentette a nagy érdeklődéssel fogadott dokumentumot: Adler védekezését a bécsi bíróság előtt abban a perben, amelyben elítélték Stürgkh gróf, osztrák miniszterelnök 1916. október 21-én elkövetett meggyilkolásáért.³⁶ Adler írását Collotti tanulmánya vezette be fontos tematikával. Ennek középpontjában a II. Internacionálé pártjainak lemondása szerepelt az internacionalista eszményekről, valamint a marxista hagyomány eltörlését akadályozó különböző állásfoglalások feltárása, az elaltatott lelkiismeret felrázására irányulóan épp Adler kapcsán, aki különben elszigetelődött és ezért a történetírás is elhanyagolta. Collotti nagy hatékonysággal magyarázza Adler gesztusának motivációját, vázolja nemzetközi visszhangját és az osztrák politikára gyakorolt, nem elhanyagolható hatását. Nyomon követi a személyiség életrajzát a háború utáni években is, amikor a szocialista internacionálé mozgalmának főszeplőjévé vált előbb mint az ún. két és feles Internacionálé³⁷ előmozdítója, majd mint az egyesített szocialista munkásinternacionálé titkára. Ez utóbbi szempontnak szentelt Enzo egy nagy és szokás szerint alaposan dokumentált tanulmányt az általa gondozott 1983–84-es Feltrinelli Évkönyv kötete számára, melyre visszatérünk. Az osztrák történelem – legyen szó a birodalmi históriát lezáró, idézett utolsó körülményekről, avagy az 1918-ban megszületett állam történetéről – Collotti számára természetesen nem új felfedezés volt. Ebben az esetben is eleinte a kortárs politika elemzéséből³⁸ indult ki, majd elmélyítette az első osztrák köztársaság viszonyainak taglalását, vizsgálva az ún. ausztrofasizmus³⁹ természetét és az 1934-es szocialista vereség okait,⁴⁰ végigvive a fonalat 1938-ig, az antifasiszta ellenzékig.⁴¹ Az 1963-as második esszé eredeti hozzájárulásával az olasz olvasónak ismeret-

³⁵ Friedrich Adler életútját lásd Évkönyv, 1979.

³⁶ F. Adler: *La guerra e la crisi della socialdemocrazia*. Roma, Editori Riuniti, 1972. (Adler perénél anyagát németül többször kiadták, magyarul régen, Pogány József szerkesztésében jelent meg *F. Adler pöre* címmel. A szerk.)

³⁷ A két és feles Internacionálé történetének nagy irodalma van, az Évkönyv is többször érintette.

³⁸ *L'Austria dalla Liberazione alla neutralita*, in *Il Ponte*, maggio 1956. 758–776. Collotti később javasolta az Einaudinak, adja ki könyvét a '20-as és '30-as évek Ausztriájáról. Giulio Einaudi válasza: „Hogy gondolod, amikor Magris könyve a Habsburg-mítoszról 250 példányban fogyott csak?” (Impegno civile... cit. 139.)

³⁹ *Considerazioni sull'austrofasismo*, Studi Stroici, 1963, 4.4.

⁴⁰ Az 1934-es vereségről lásd Heinz Fischer írását, Évkönyv, 1985.

⁴¹ *La sconfitta socialista del 1934 e l'opposizione antifascista in Austria fino al 1938*. In *Rivista storica del socialismo*, 1963, 4.20. *L'antifascismo in Italia e in Europa 1922–1938*. Loescher, 1975., *Fascismo, fascismi*, Firenze, Sansoni, 1989.

len történelmi lapokat nyújtott át, melyeket most újraolvasva úgy látjuk, hogy a munkásmozgalom mindkét ágában újragondolást és önkritikát sugall. Collotti a tőle megszokott gazdag forrásdokumentációval vizsgálta az osztrák szociáldemokratáknak az 1934-es drámai események utáni vitáját, amely szinte belenyugvóan asszisztált a jobbról elindított alkotmány-lebontáshoz, de azután harcosságában magához tért, és Európában elsőként szegült szembe fegyveres felkeléssel a rázúduló diktatúrával; értekezett a kommunista párt tragikus vereségéről is, jóllehet az részben kitört az elszigeteltségéből, kidolgozván antinácista felfogásban az osztrák nemzet fogalmát; továbbá a Forradalmi Szocialisták és a KPÖ közötti embrionális akcióegység⁴² építésén fáradozott egészen addig, amíg az Anschluss nem törte de-rékba az antifasiszta ellenállást.⁴³

E nagy ívű kutatás középpontjában szükséges volt vizsgálni – Collotti évekkel későbbi megfogalmazása szerint – „a Weimari Köztársaság német szociáldemokráciájának alternatív modelljét”, illetve ennek eredetét és fejlődési szakaszait. Miközben ugyanis a német párt „identifikálódott a Reich demokratizálásában, a monarchikus intézményből a köztársaságiba való átmenet tiszta és egyszerű parlamentarizálásában, azon erők logikájának vetette alá magát, melyek súlya a parlamenten kívül helyezkedett el, az osztrák párt viszont nagyobb tudatossággal gyakorolt nyomást a változás irányába”.⁴⁴

Collottira Adler védekezése a bíróság előtt, internacionalista tanúságtévése-vel, nagy hatással volt és rávezette arra, hogy a bevezető írásában elmélyítse az Adlert formáló intellektuális és politikai környezetet. Ez a hatás sokkal erősebb volt annál, mint amit Otto Bauer 1936-ban kiadott, ám a historiográfiában hosszasan elfelejtett könyve (*Zwischen Zwei Weltkriegen*) gyakorolt rá. Itáliában például a könyv ismeretlen volt, eltekintve Rodolfo Morandi⁴⁵ kritikai utalásaitól a szocialista belső központ idejéből [az 1930-as években az osztrák szocialista mozgalom hazai irányító szerve – a ford. jegyzete], amelyekkel Morandi elutasította Ott Bauer „integrális szocializmusát”, mint rosszul sikerült kísérletet a kommunizmus és a reformizmus közti mediációra, mint amely „plátói töprengésre és prófétaságra vezet, nem pedig politikai állásfoglalásra”.⁴⁶ Ezután Otto Bauerre – kivétel Lelio Basso néhány cikke – csend borult, legalábbis a '70-es évekig, amikor újra felfedezik az ausztromarxizmust.⁴⁷ Ez Giacomo Marramao publikált antológiájával és kitűnő bevezetőjével kulminált, épp a Lelio Basso által szerkesztett *A szocializmus vörös fonala* című sorozattal. Collottit mélyen meg-

⁴² Ehhez lásd J. Buttinger életútját az Évkönyv 2012. évi kötetében.

⁴³ Austoria 1934. Riflessioni su una sconfitta. In Felfagor 31 marzo 1985.

⁴⁴ Introduzione a Tra due guerre mondiali. Torino, Einaudi, 1979.

⁴⁵ R. Morandi életútját lásd Évkönyv, 1977.

⁴⁶ R. Morandi: Ricostruzione socialista. Il socialismo integrale di Otto Bauer. In La democrazia del socialismo, Torino, Einaudi, 1961, 181.

⁴⁷ Ezt az Évkönyv is megtette ugyanakkor. Otto Bauerről megjelent írásunk nemzetközi visszhangot is vert 1981-ben; a „régí” magyar szociáldemokraták, mint Marosán György és Révész Ferenc 1984-ben az 1934-es felkelésre való megemlékezés konferenciáján vallották, hogy ők ausztromarxisták maradtak.

érintette a *Zwischen Zwei Weltkriegen*, és a '60-as évektől javasolta az olasz fordítást, amit végül 1979-ben sikerült elérnie az Einaudinál. Hosszú, igen szép kerek bevezető tanulmányt írt hozzá Otto Bauerről, amely egyike a legösszönsőbb gondolatgazdag írásainak. Szükségesnek találta értelmezni a központi hatalmak összeomlása utáni demokratizálási folyamatot, mint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet komplex periódusát; kellő érzékenységgel kezeli az állami átalakulás és az állam–társadalom viszony problémáit; mély és innovatív módon elemzi a gazdasági krízis következményeit, a kapitalista erők és a fasiszta diktatúra közti kapcsolatot; kifejti a bolsevik forradalom visszafordíthatatlanságának percepcióját és állhatatos bizalmát belső reformjának lehetőségében – ezek voltak Bauer reflexiójának releváns témái az érett ausztromarxizmus kidolgozásán belül, melyeket Collotti újraértékelte, nagylélegzetűen továbbfejlesztett, igazságot szolgáltatva Bauernek, a nála mindössze a lényegi oportunizmus ideológiai burkát látó harmadik internacionalista kritikával szemben.

A bécsi szocialisták Collottira gyakorolt nyilvánvaló bűvölete nem tartotta vissza őt gondolatmenetében a pontos kritikai ítélettől. Így például az USA vonatkozásában Collotti szerint Bauer alábecsülte a világegyensúlyban és a kapitalista rendszerben betöltött szerepét, vagy – úgy vélte – Bauer nem értette meg 1918 után azt, hogyan és mi módon hódította vissza és konszolidálta hatalmát, az államgépezetet a burzsoázia. Szerinte Bauer túl későn vetett számot azzal, hogy a lényegében antidemokratikus államapparátus újjáépítése megteremtette az előfeltételeit annak, hogy az osztrák burzsoázia, amikor elérkezett az összeütközés pillanata, a fasiszmus karjaiba vetette magát.⁴⁸

Az ausztromarxizmus elméleti síkú, gazdag gondolatébresztő öröksége, a történetét övező kivételes alakjai a '70-es és '80-as években⁴⁹ Collotti kutatói érdeklődésének középpontjába kerültek. 1985-ben közzétett egy újabb tanulmányt, amely a történetírásban tartós nyomokat hagyott, egyszersmind a „municipális szocializmus” (*socialismo municipale*) kutatását ösztönözte mind olasz kontextusban, mind pedig összehasonlító értelmezésekben: a tanulmány a „Vörös Bécs” '20-as, '30-as éveiről szól, nem csak a politikai és adminisztratív tapasztalatokról, hanem a szociális és a kulturális szempontokról is, melyeket Enzo teljes céljáltságukban vizsgált és feltárt. Nagyon világos újraértékelés származott ebből azzal a tudatossággal, hogy a kérdés körül van véve „manőverezési korlátokkal, más tehertételekkel” (a szociáldemokráciát kizárták az állami hatalomból; külső nyomás és befolyás érvényesült például az olasz fasiszmus részéről). Collotti magáévá tette Anton Pelinka tézisé, hajlandónak mutatkozott „ellenhatalomnak” és „ellenmodellnek” tekinteni a Vörös Bécs tapasztalatát, előbb az antiszocialista, majd az antidemokratikus erők által uralt Bund politikájával szemben; ellenmodellnek más szocialista és szociáldemokrata pártok politikájával szemben is, első helyen a német SPD-hez viszonyítva, de végtére országos szinten az osztrák szociáldemokráciához viszonyítva is. Nyílt polémia volt tehát ez a Vörös Bécsnek

⁴⁸ Introduzione a Tra due guerre... cit.

⁴⁹ Aa. Vv.: Marx e i marxismi. Milano, Feltrinelli, 1983.

azzal az ábrázolásával, mintha az „regresszív utópia” vagy céltalan tapasztalat lett volna, amint az urbanista Manfredo Tafuri sugallta néhány évvel ezelőtti dolgozatában. Collotti attól is elhatárolta magát, hogy a Vörös Bécs a marxista neoortodoxia válfaját képviselte, illetve szociális vívmányai nem lettek volna szocialisták. Úgy tartotta, hogy közvetlen visszhangú kísérletről volt szó, amely megőrizte történelmi fontosságát, és amelyhez fogható nem volt a két háború közötti Európa szociáldemokrata főszerepléssel irányított helyhatóságában, sőt 1945 után sem.⁵⁰ Úgy vélte, hogy a társadalmi életet mindenféle irányban befolyásoló aktusok felbecsülhetetlen értékű politikai tényezője volt a bécsi városvezetés, amely tevékenységével hegemoniát szerzett, és képes volt a városi közösség minden rétegének a befolyásolására.⁵¹ A városvezetés tevékenységének valamennyi aspektusára kiterjedt a figyelme: talán a lakásépítési építőipar volt az egyik legismertebb beavatkozási forma, de a munkáskultúra és az iskolareform jelentősége, továbbá a szabadidő szervezése is emblematis. Ezeken keresztül jutunk el az ausztromarxizmus tipikus jegyeihez: „az erős pedagógiai elhivatottság, a tudás emancipáló hatalmába vetett bizalom, a tömegek művelésének szakadatlan folyamata, illetve az a meggyőződés, hogy a politikai harc nem más, mint mozgalom, hogy az erőegyensúly nem statikus állapot, hanem dinamikus változásra ítélt tényező, és ez a változás a valós erők súlyától függ; a hatalom meghódítása hosszú folyamat, a hatalom részpozíciói és a szavazócédulákon keresztüli megközelíthetősége is eredményre vezethet, ha egyszer sikerül visszaverni az erőszak támadását”.⁵²

Ez a tanulmánya az 1200 oldalt meghaladó, Enzo által gondozott és a két háború közti Szocialista Munkás Internacionálénak (SZMI) szentelt Feltrinelli Évkönyvben jelent meg.⁵³ Andrea Panaccione szép előadásában beszél erről, de emlékeztetni kell Collotti bevezetőjére is. Ebben arról szól, hogy a vállalkozás „öt évi kutatómunka, széles kapcsolati hálózat eredménye, tíz és tíz együttműködő szerző jegyezte a kötetet, amelynek összehasonlító módszeréről érdemes elgondolkodni mind a két Internacionálét, mind a különböző szocialista pártokat illetően”.⁵⁴

Már említettük Collotti két fontos, az említett Évkönyvben szereplő tanulmányát. Hozzá kell tennünk, hogy a kötet szerkesztésén is a kézjegye jól látható, abban az értelemben, hogy átgondolt a kötet egész irányultsága. Az egyébként nem hosszú ajánlás abból az igényből indul ki, hogy a két világháború közötti munkásmozgalom feltűnő megbomlását – amelyben oroszlnrésze volt a III. Internacionálénak – nem annyira az SZMI intézményi és szervezeti viszonyainak rekonstruálásával, hanem inkább a szociáldemokrácia történetének, csomópontjainak, központi problémáinak a bemutatásával próbálja magyarázni. Kiemelke-

⁵⁰ Socialdemocrazia e amministrazione municipale. Il caso della „Vienna rossa”. In *Annali della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli*, XXIII. 1983–1984, 438.

⁵¹ Uo. 439.

⁵² Uo. 473–474.

⁵³ Impegno civile... cit. 75.

⁵⁴ Uo. 43.

dik ezek között az ellenzéki munkás- és népi mozgalmak szocialista pártjainak transzformálása kormányzati felelősségű alanyokká, következésképp olyan tendencia élesztése, amely a vezető szervek, a parlamenti csoportok és a nemzetközi szervezetek – mint a Népszövetség és kapcsolódó intézményei – politikai súlyát mérsékli, átadja képviseleti és hatalmi mandátumuk nagyobb részét a fent említett alanyoknak; továbbá a gazdasági világválság előtt már kiérlelt elképzelés, mely szerint lehetőség nyílik a szociális konfliktusok és a gazdaság problémáinak megoldására a szociális kísérletezés módszereivel; végül – és ez Collotti gondolatrendszerének leginnovatívabb jellegzetessége – az a meggyőződés, hogy a szociáldemokrata egyetemesség ne merüljön ki a szervezeti és politikai megnyilvánulásokkal, „hanem reflektáljon az SZMI környékén mozgó politikai kultúrák, tapasztalatok összességére, avagy a kommunista befolyáson kívüli térben a szocializmus és demokrácia találkozási metszéspontjának hivatkozási alapján vegye figyelembe a gyakorlati akció és az elméleti kidolgozások konkrét fokozatait”.⁵⁵

A végtérmekek nyilvánvalóan lehettek aránytalanságai, fehér foltjai, ám a kötet még ma is – mivel sok elkészült tanulmány szükségszerűen eredeti nyelvén jelent meg – a nemzetközi történetírás semmi mással nem pótolható hivatkozási alapja, és egyelőre még nem eléggé kiaknázott bázisa ahhoz, hogy a szocialista és szociáldemokrata mozgalmak összehasonlított tanulmányozása elinduljon és feltárja ezek hányatott, egyszersmind gazdag történetét. Ebben a széles, diverzifikált és értékes tudományos teljesítményben Collotti vizsgálódási magatartásának általános szabálya volt az Olaszországon kívüli elhelyezkedés. Esetleg ő maga magyarázhatná meg döntésének okait, ha vannak ilyenek. Akadt azonban egy releváns kivétel: munkája Pietro Secchiáról.⁵⁶ Enzo ismerte őt és 1966-ban együttműködött vele az Olasz Munkás- és Szocialista Mozgalom Intézetében, amikor Secchia ott elnökhelyettes; halála alkalmából az intézet folyóiratában közzétett egy viszonylag bő tanulmányt róla, mint az Ellenállás és a Kommunista Párt történetírójának éles szemű alakjáról.⁵⁷ Vélhetően ezért gondoltak rá (Collottira – a jelek szerint Leo Valianitól⁵⁸ származott a kezdeményezés), hogy rendezze sajtó alá egy Feltrinelli Évkönyvben a kommunista vezető (Secchia) 1945 után archivált iratait. Nagyon heterogén anyagról volt szó: jegyzetek, napló, úti beszámolók, levelek, dokumentum-másolatok, politikai beszédek, feljegyzések az elolvasott művekről. Collotti kiválogatta ezeket, filológiai eréllyel kommentárokat fűzött hozzájuk, és a válogatást bevezette Secchia arcélének megrajzolásával; írt a politikusról, a történészről, hogy láttassa életrajzában sűrűségét. Esszéjében nincs semmi erőltetés vagy erőszakosság, ellenben a PCI histográfiájának kritikus és ösztönző átgondolása található benne. Nagy lélegzetű tanulmány ez (a Feltrinelli Évkönyv tipográfiájában a 125 oldal valóban remek könyv), amely tele van innovatív és érdekes gondolatokkal a Felszabadulást megelőző, egyébként

⁵⁵ Uo. Presentazione, XVI.

⁵⁶ Secchia életútját lásd Évkönyv, 2007.

⁵⁷ P. Secchia: Il Movimento di liberazione. In Italia, 1973. n 112. 3–30.

⁵⁸ Leo Valiani életútját lásd Évkönyv, 2001.

elégge felkutatott korról. Egy emlékeztető idézet: „a kommunista párt történetét nem csak az kondicionálta, hogy a benne egyesülő különféle tapasztalatok korlátokat jelentettek, ugyanakkor amikor gazdagították is ezek a pártot, viszont a párt generációinak és tapasztalatainak homogenizálása nem szüntette meg az alapvető különbségeket”.⁵⁹

Az újdonságok azonban a Felszabadulás utáni évekre vonatkoztak. A történetírásban ebben a tekintetben még vannak adósságai, és Collotti fölvet néhány kérdést, amelyektől a PCI történetével foglalkozók nem tekinthetnek el. A tanulmány megjelenésének időpontjáig (1978) a kommunista irányzatú történetírás például került az 1948. áprilisi választási vereség problémáját. Collotti szembenézett vele és azt írta: „... a vereség annak a jele volt, hogy a baloldal olyan útra tért, amely nem hat a szociális terepen, nincs befolyása a szociális konszenzus kiszélesítésére, a keresztény demokrácia (DC) és a katolikus egyház expanzív és hegemonisztikus képessége a városi és paraszti középrétegekre igen erős, a PCI nagy és konzisztens tömegszervezési kapacitása nem tudta meghatározó módon ellensúlyozni a DC és az egyház tevékenységét.”⁶⁰

A köztársasági Itália történészei között az efféle érvelések nem voltak gyakoriak. Inkább arra törekedtek, hogy az amerikai beavatkozás súlyosságát, az általa gyakorolt kondicionáló hatalmát, a vatikáni propaganda tömeges jellegét, a baloldali politikát gátló gazdasági hatalmi tényezők hajthatatlan elszántságát említsék. Collotti átlépett ezen: nem csak a PCI politikájában fellelhető „expanzív kapacitás” hiányát, valamint a hidegháború legnehezebb éveinek döntéseit, az ún. kemény tartás és ellenvetés stratégiáját hangsúlyozta. Ráirányította a figyelmet arra is, hogy a „védekező szükségletek” megkerülték a perspektíváról folytatandó belső vitát, amelynek élesebbnek kellett volna lennie, mint ahogy azt elképzeltük. Ezáltal mérséklődött a látens konfliktus azok között, akik az ellenállás örökségét a forradalmi hagyomány részeként őrizték, úgy tekintve azt, mint a szocialista forradalom felé haladó átmenetet, és azok között, akik tudatosan törekedtek a PCI reformista és demokratikus beilleszkedésének irányvonalára.”⁶¹

Újrakezdődött a vita – amit valamiképp előrebocsátott 1957-ben Calvino híres tanmeséje, *Az Antillák nagy szélcsendje* és Maurizio Ferrara válasza erre – arról, hogy a pártban létezett-e az ellenállás alatt, valamint a Felszabadulás utáni néhány évben Togliatti politikájához viszonyítva más alternatív politika, amit általában Secchiához kapcsolnak, vagy óvatosabban Longóhoz.⁶² A kérdést 1978-ban végre Giorgio Amendola⁶³ vetette fel nyíltan: „Adva volt többnyire az, amit Secchia nem mondott ki a maga pozitív megállapításaiban, az osztálykövetelési elemek hangsúlyozása. Felmerült azután a ’60-as évek mozgalmaiban: az osztályharc csúcspontjainak tematikája, a szocializmushoz való eljutás, nem a többi szociális

⁵⁹ Introduzione a Archivio Pietro Secchia 1945–1973. Annali della Fondazione G. Feltrinelli, XIX., 1978, 96.

⁶⁰ Uo. 81–82.

⁶¹ Uo. 82–83.

⁶² Togliatti életútját lásd Évkönyv, 1994., Longóét 1982.

⁶³ Giorgio Amendola életútját lásd Évkönyv, 2007.

és politikai erővel való egység kezdeményezésnek és demokratikus átalakulásnak, hanem mindenekelőtt annak a folyamatnak a révén, amely a gyárakban, a munkásosztályban találta meg motorikus központjait, és nem izgatta magát túlzottan a munkásosztály akcióját megnehezítő szövetségesek miatt, nem okozott fejtörést számára az üzemi harcok és az olasz társadalom megújulásáért vívott harcok kapcsolata, a strukturális reformok kérdése stb.⁶⁴ Collotti nem távolodott el túlzottan ettől a rekonstrukciótól: azt mondhatnám, ante litteram igazságot szolgáltatott a „lázadáspárti” Secchia tézisének, ami igazság szerint akkor kevés hitelt élvezett, illetve később primitivizálták⁶⁵ a PCI-ről szóló „revizionista” historiográfiája toposzaként; Enzo azt húzta alá, „hogy amit állandóan Secchia és Togliatti szembeállításának tartottak, nem a fegyveres harc útjának nyitvatartási készsége – egyébként a PCI vezetőinél ez közös platform egy bizonyos korszakig –, hanem a politikai és szakszervezeti síkon a tömegek mozgósításának különböző értékelése, végső fokon a parlamenti vagy szorosan véve az intézményi akció és a parlamenten kívüli tevékenység közti viszony más és más értékelése.”⁶⁶

Collotti esszéjének lényeges része a *Secchia és Togliatti: belső dialektika vagy alternatív hipotézis?* címet viseli. Nem lehet állítani, hogy Enzo teljesen megoldaná ezt a kérdést, még ha nekem úgy tűnik is, hogy a dilemma szarvának első oldala felé hajlik jobban, mint második felé. Különböző momentumokban, melyekben Secchia álláspontja jobban különbözött Togliattitól, ő úgy látta, hogy „az valószínűleg túl kevés a Togliatti politikájához viszonyított alternatíva definíciójához, de elegendő elemet tartalmaz ahhoz, hogy a nemzeti egység politikáján belül és sajátosan a „progresszív demokrácia” platformján javasolni lehessen a vonal kiigazítását, aminek nyilvánvalóan nem lehet meghatározni a lehetséges kifutását.”⁶⁷

De amikor Collotti „az olasz politikai helyzet két jelentősen különböző víziójáról” beszél, ezt a megállapítást igen meggyőzően tagolja. Egyfelől kitart a két álláspont által a katolikus tömegeknek tulajdonított különböző súly tézise mellett: „aki – mint Secchia – a DC elszigetelésére tört, célul kellett tűznie a katolikus munkástömegek elhódítását a DC-től, következésképp elkeseredettebben kellett támadnia a DC vezetését, vezető csoportját és hatalomgyakorlásának erősségeit. Aki – mint Togliatti – aggódott a kommunista párt elszigetelése miatt, arra törekedett, hogy enyhítse a katolikusokkal való elkeseredett ellentétet, és kövesse bátran a DC-vel való nem átmeneti, hanem tartós egyetértés hosszú lejárátú útját.”⁶⁸ Collotti másfelől felmérte a nemzeti-nemzetközi kapcsolat felfogási különbségét érintő ellentét okát: „Miközben Secchia a nemzetközi horizont statikusságának és az olasz helyzet végletesen dinamikus felfogásának vízióját képviselte, Togliatti hallatlanul óvatos az olasz helyzetet illetően, és meghatározó

⁶⁴ G. Amendola: Il rinnovamento del partito, intervista di Renato Nicolai. Roma, Editori Riuniti, 1978, 48.

⁶⁵ M. Mafai: L'uomo che sognava la lotta armata. Milano, Rizzoli, 1984.

⁶⁶ Introduzione a Archivio Pietro Secchia. cit. 106.

⁶⁷ Uo. 100.

⁶⁸ Uo. 84.

jelentőséget tulajdonít a nemzetközi síkú erőegyensúlynak, ami objektív korlátja az ország belső erőegyensúlya kimozdításának”; Collotti ehhez árnyaltan, de világosan hozzáteszi: „nem menekülhetünk attól a benyomástól, hogy egyfajta paralizáló fatalizmusba esik (Togliatti)”.⁶⁹ Hogy a PCI története Enzo számára nem marginális érdekű kérdés, még ha csak a Secchia-archívum Évkönyvének bevezetője jelenti is ennek az explicit tanulmányozását és kutatását, az megmutatkozik egy másik alkalommal, amikor 1985-ben a Marcello Floresnek adott interjút a *Szocializmus problémái* című folyóiratban publikálta a *PCI tradíció és megújulás határán* címmel.⁷⁰ Az interjúban tett megállapításait – bármennyire is rapid formában születtek – csak csodálattal olvashatjuk. Jóval túllépve a Flores által feltett „politikai” ízü kérdéseken – melyekkel szinte ösztöklötte őt bizonyos típusú kommunista hagyománytól való távolságtartásra – Collotti néhány ponton rendkívüli világossággal válaszolt. Egyfelől figyelmeztetett az „elmaradt alkalmak” címetű diskurzusok túldimenzionálására, emlékeztetvén arra, hogy „az olasz helyzetben sokat nyomott és nyom a latban a nemzetközi kötöttség, amely félelmetesen szűkíti a PCI és az olasz demokrácia más erőinek akciószabadságát”.⁷¹ Másfelől arra szólította föl a kérdezőt, hogy vizsgálja meg a helyi hatalom tényleges szintjét (hallgatólag utalt a „Vörös Bécs” címén tett reflexiójára), azaz „a PCI ... miben produkált a közösség életének átalakítására tervezeteket, a szociális politika mely módozataiban...; nem arról van-e szó, hogy lehetőségeinek határára érkezett egy olyan helyzetben, amelyet nem csak a külső és az általános jellegű (szorosan vett hitelezési) nehézségek határoznak meg, hanem a PCI javaslattevő és reformáló kapacitásának a kimerülése is.”⁷² Nem kevésbé szignifikáns a válasza arra a kérdésre, hogy „nem kellene-e a PCI-nek leszámolnia harmadik internacionalista hagyományával, többé-kevésbé a togliattizmussal, ami talán a valódi és legközelebbi mai történetét jelenti.” Collotti válasza: mindkettővel számot kell vetnie, mivel ezek egymástól elválaszthatatlanok. „Azonban számot vetni a harmadik internacionalista tradícióval nem jelentheti a történelmi anyajegy kiégetését, azt kell jelentse, hogy a történelem milyen elhelyezkedést biztosít a számára a hagyományával, a párt politikájának kultúrájával, semmiféle alacsonyrendűségi komplexusnak nem engedve teret... Semmilyen történelem nem ér véget úgy, hogy teljes oldalakat átlapozunk, hogy kitörünk vagy megtagadunk olyan részeket benne, amelyek a cselekvéshez rugókat adtak.”⁷³

A togliattizmusra vonatkozóan aláhúzta, hogy „komplex és komplikált jelenségről volt szó, amit nem lehetséges úgy megközelíteni, hogy a PCI kurzusának jellegzetességeit a legitim kereteken túl perszonalizáljuk. Togliatti politikájához mérten – erősítette meg őt évvel korábbi tézisést – alternatív irányvonalak

⁶⁹ Uo. 102–103.

⁷⁰ Il PCI fra tradizione e rinnovamento, intervista a cura di Marcello Flores. In *Problemi del socialismo*, 1985. n. 6. – A kommunista mozgalom Prágában szerkesztett nemzetközi folyóirata. Magyarországon *Béke és Szocializmus* címmel jelent meg.

⁷¹ Uo. 22.

⁷² Uo. 23.

⁷³ Uo. 25.

nem merültek fel, vázlatok formájában sem, és komolyan nem foglalkoztak a kifejesztésükkel sem: jól tudjuk, bontakoztak ki alternatívák bizonyos körülmények más körülményekkel szembeni hangsúlyeltolódásaival, de nem az általános irányvonal vitájával.⁷⁴ Enzo számára számot vetni a togliattizmussal annyit tett, hogy helyreállítsa az elmélet és gyakorlat egységét, korrekt viszonyt teremtsen stratégia és taktika között. „A PCI-re mind jobban ránehezedő pragmatizmus kísértésével szemben a válasz az lehet, hogy visszaadjuk az eszmei és morális tartást ama nagy erőnek, amely azt kockáztatja, hogy magára veszi a konzervativizmus funkcióját.”⁷⁵ Ha a PCI még hangsúlyosabbá tette volna érvelésében a politikai szövetségek megnyerését és nem az olasz társadalom átalakítása pontos tervezetét, megmérve önmagát másokkal e tervezetek mérlegén, az a kockázat merülhetett fel, hogy „csak egy homályosan baloldali és demokratikus ellenzék végső kapacitási korlátjához” érkezik, és hogy „kezdetét veheti az elhasználódása, a szétesése, melynek végén a folyamat akadálymentesen bevégeződik”.

A berlini fal leomlása és a bolognai fordulat előtt négy évvel Collotti a Berlinguer⁷⁶ halála utáni PCI-t gyötrő kérdések mindegyikét világosan felismerte, de ő maga sem gondolta, hogy megállapításai ennyire drámaian profetikussá válhatnak.

Fejtő Ferenc (1909–2008) IV.

Fejtő Ferencről, a nemzetközi munkásmozgalmak történetírójáról – mert hiszen az Évkönyvünk profiljába tartozóan munkásságának csak erről az oldaláról emlékezünk meg – eddig már három alkalommal szoltunk. Ezúttal folytatnám Fejtő Ferencnek arról az utolsó könyvéről szóló megemlékezéseimet, illetőleg kritikai széljegyzeteimet, amelyeket már az Évkönyv 2012-es kötetében elkezdtem. A kötet: Szociáldemokrácia tegnap, ma, holnap (Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1996.)

Visszatérve az 1945 után kialakult helyzethez, a Szocialista Internacionálé újrászületésének fejezetéhez és a szocialista pártok helyzetének elemzéséhez, Fejtő sorait olvasva ismét az az érzésem, sőt meglátásom, hogy sok helyes és érdekes részelemzése mellett és ellenére a történetírót ezúttal nagyon erősen befolyásolták a későbbi történések, amikor visszapillantva alkotta meg összefoglalóját. Ráadásul, azt hiszem, a magyar olvasókat – vagy legalábbis ezeknek nagyobb részét

⁷⁴ Uo. 26. Tudvalevő, hogy A. Agosti maga is írt és megjelentetett nagy Togliatti-életrajzot, amely angolul is megjelent. Néhány fejezetét az Évkönyv is közölte.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Berlinguer életútját lásd Évkönyv, 1987.

– nem igen segíti, amikor olyan nevekbe ütközik a Fejtő által jobban ismert francia helyzet felvázolásakor, mint Robert Verdier, akiről történetesen az olvasó nem tudhatja meg, hogy ő egyben nemcsak történetíró, hanem a PS főtitkár-helyettese, és egy időben az egyik párton belüli áramlat jelentős exponense volt. Verdier egész könyvéről és beállítottságáról pedig nem alkothat képet. Ugyanígy Fejtő számára bizonyára evidens volt, hogy mindenki ismeri Claude Bourdet nevét és szerepét, de ez a feltevése, azt hiszem, szintén téves, és az a nagy gyanúm, hogy a mai olvasók többsége számára már a neve teljesen ismeretlen. Így az ő idézete és értékelése a levegőben lóg. Ami pedig a francia szocialisták helyét illeti az 1945 utáni politikai valóságban, mégiscsak odakíváncozott volna írni, hogy miniszterelnököket adtak, kicsit később pedig köztársasági elnököt – elég hosszú időre –, hogy a francia szocialisták elméleti folyóiratai szintén rangosak voltak, és nemzetközi szocialista szerzőgárdával rendelkeztek. Nem is akármilyen szerzőkkel, és a francia szocialista irányzatnak megvolt a maga rangja, tartása, amelynek helyét Fejtő nem jelölte meg a Szocialista Internacionálé megalakulása kapcsán. Az államosítások problémája pedig 1945–47 között sokkal bonyolultabb, hiszen ez nemcsak kelet-európai történés volt, hanem ezt kivívták Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, no meg Nagy-Britanniában – ez utóbbi helyen ennek hatalmas irodalma született, és ennek megvitatása mind a mai napig tart.

Megint visszatérve a francia valósághoz, Fejtő e kései sorait olvasva nagyon egyértelműnek tűnik, hogy a kommunista párt (PCF) akkori befolyását túlbecsüli, túlírta – és ebben megintcsak a kései beleérzések, ellenszenvek, sérelmek érvényesültek.

Az 1945-ös időszakot felidézve Fejtő e munkájában ismét jelentkezik másik ellenszenve: a szociáldemokrata baloldaliakkal szemben. Többszörösen hangsúlyozza, hogy ekkor nemcsak a kelet-európai, hanem a francia és a német szociáldemokraták körében is túl erősen kötelezték el magukat egyfajta antikapitalista, távlati szocialista átalakulás javára. Az, hogy ez a jelenség történetileg valóban érvényesült, kétségtelen. Csak részemről ezt nem utalnám a tévedések, avagy az illúziók birodalmába, ahogy Fejtő soraiból ezt az olvasó leszűrhetné – hanem sokkal inkább egy alternatíva lehetőségének, ami később nem realizálódott (persze itt a vélemények és értékelések világosan eltérnek, mint ahogy annak idején is eltértek). Ám azt, hogy kommunista részről ezt a baloldali szocialista törekvést miként ítélték meg, abban Fejtőnek igaza van – erre Justus Pál esete és életútja a legvilágosabb tanúságtétel, és az ő esete nemcsak egyedi, és nyilván nem csak magyar kivétel.

A kommunisták szociáldemokrata értékelésénél Fejtőnek megint sokban igaza van, ha ebben az értékelésben megint nem jelentkeznének az örökös későbbi visszapillantások is. Persze nemcsak azok – hiszen sokan ez ügyben elég világosan láttak már a '30-as években is. Ám a világosan látók felsorolása: Blum, Schumacher és Renner több mint furcsa. Ezt most hosszabban kellene kommentálnom, amire itt nincs sem mód, sem helyem, de az nagyon jól ismert, hogy Rennernek mennyire sajátos helye és szerepe volt az osztrák szociáldemokrata

mozgalomban és pártban mind a '30-as években, mind a háború alatt, mind '45 után – így az ő véleménye nagyon is egyedi.

Az olvasó ezután beleütközik Fejtőnek egy nagyon kihegyezett mondatába: „A háború után Európában újjászervezett szociáldemokrácia vezetőinek többsége továbbvitte a háború előtti szociáldemokrácia alapvető ellentmondásának hagyományát: elméletben marxistának mondja magát, és a szocializmust tekinti céljának, de a gyakorlatban a revizionizmust, a Relpolitikot üzi.” (54. oldal) Ilyen kiélezett formában persze ez nem volt igaz sem az 1920-as évek „Vörös Bécsére”, sem az 1930-as évek francia és spanyol gyakorlatára, sem az 1945 utáni szociáldemokrata törekvésekre. A választóvonal amúgy is nagyon merev, nagyon „jókais”.

Ismételten egy újabb visszafelé tekintő, érzelmektől nyilván áthatott megfogalmazása az, amikor az 1946–47-es évekről úgy ír, hogy a kelet-európai országokban, illetőleg az Olasz Szocialista Pártban a baloldaliak marginalizálódtak a szociáldemokrata pártokban, és ez a csoportosulás egyúttal alávetette magát az erősebb kommunista pártok befolyásának. Ez egészen bizonyosan nagy és kései leegyszerűsítés. Ezt Fejtőnek egykor pontosan kellett tudnia, Nenni és a lengyel Cyrankiewicz – akit Fejtő be is idéz, ráadásul a megfelelő pártokban főtitkár, és a pártokban a fő áramlat vezetője volt – tehát semmiképp nem marginális csoportosulás. (55. oldal) Itt azonban a kései Fejtő számol le az egykori baloldaliakkal, és az „ortodox” marxistákkal. Ráadásul magyar talajon mozogva itt említi, hogy szerinte egykor az MSZDP-t kellett volna néppárttá alakítani – itt Fejtő az LP-re és a skandináv pártokra utal, de szerintem ez a jóval későbbi centrumba igyekvés visszavetítése. Ám ugyancsak a konkrét talajon maradván, ez egykor valóban felvetődött, de ez a konkrét valóságban a kisgazdapárttal való kapcsolatkeresést jelentette volna, ami nem véletlenül maradt egyesek részéről elképzelhetetlen javaslat és ajánlat. Fejtő sem teszi történetileg és konkrétan megvalósíthatóvá ezt a kései gondolatát – de furcsa, hogy ragaszkodik hozzá. (Fejtő ehelyütt mintha elfelejtette volna az 1945-ös parlamenti választás eredményeit, pedig ezek keményen rácăfolnak az itt javasolt terápiájára, illetőleg Szakasits kritikájára, amit ő kiterjeszt az egész Kelet-Közép-Európára és az ottani szociáldemokrata pártokra.

Fejtő igen nagy hangsúllyal beszél az általa persze jól ismert közép-európai országok szociáldemokrata pártjairól, amelyekkel szembeállítja a nyugat-európai, egyértelműen és szimplán reformista utat járó pártokat, és itt – nem véletlenül – fel sem bukkan nála soha sem Jaurès, sem Vandervelde neve. Ugyanis mindkettőjük esetében szembeötlő, hogy egyikük sem „verte a mellét”, hogy ők marxisták, de mindig visszaütötték azt és azokat, akik azt hangoztatták, hogy „túljutottak” a marxizmuson, és ilyenek akadtak mind a francia, mind a belga pártban és mozgalomban. Ugyanígy úgy voltak „reformisták”, hogy a Fejtő által beidézett osztrák vezetőkhez hasonlóan sem Jaurès, sem Vandervelde soha nem mondott le a forradalmi út lehetőségéről. Vagyis a valóság és az örökség sokkal összetettebb, mint a fejtői két részre lebontás leegyszerűsítése. (57. oldal)

Fejtő felidézi az első világháború utáni osztrák valóság talaján mozgó Otto

Bauer egykori nézeteit, a létrejött hatalmi egyensúlyról, majd egy korszakot átugorva (nem térve ki arra, hogy ez miként borult fel) mindjárt áttér arra, hogy szerint ez a hatalmi egyensúly 1945 után hogyan élt tovább a Nyugat világában, hangsúlyosan írva a brit Labour Party, illetőleg a svéd szociáldemokraták eredményeiről és befolyásáról. Itt egy furcsa megfogalmazással találkozhatunk, hogy a két párt vagy egyedül, vagy koalícióban vezette ekkor országait. Tudtommal pontosan az volt a jellemző rájuk, hogy egyedül kormányoztak, és nagyon is nem álltak koalícióban más pártokkal, főleg nem polgári pártokkal. A különbség elég lényeges.

Fejtőnél a kronológia ehelyütt erősen megzavarodik, Leon Blum egy 1947-ben megjelent munkáját hosszan idézve visszaugrik a két világháború közötti korszakba, felidézi az első McDonald-féle munkáspárti kormány esetét – meglehetősen furcsán, ennek elemzésébe itt nem bocsátkozom –, utána az LP belső helyzetét és szereplőit felidézve sok névvel találkozhatunk, így Laskiéval, Crippsével, Bevanéval, akiket Fejtő nyilván és joggal – de mégsem világosan megjelenítve – az LP baloldalához sorol (az illetők életútját az érdeklődő az Évkönyvben megtalálhatja), és akiket Fejtő éppen ezért nem nagyon szeret. Ugyanígy beidézi Ralph Milliband fontos munkáját (Milliband életútjáról és életművéről az Évkönyv ugyancsak összefoglalót jelentetett meg), ámde Milliband összértékelése nagyon nem cseng össze Fejtőével – ez viszont Fejtő könyvéből nem derül ki. (62. oldal) Ami pedig az LP történeti útját illeti, az LP nem a háború során került szembe a chamberlaini münchenista politikával, hanem már jóval korábban, a híres 1935-ös vezérválasztó konferencián, amikor Lansburyt, a pacifista vezetőt leváltva az új triumvirátus, Attlee, Bevin, Morrison került a helyébe, akik már világosan átlátták a hitleri fasizmus veszélyét, miként ezt tették az LP részben említett baloldali szellemi úttörői is. (Ezeknek szellemi alkotásait és ezek hatását Fejtő nem mutatja ki.)

Mai szemmel, vagyis 2010-ben újraolvasva Fejtőnek az 1990-es évek közepén leírt sorait, több mint furcsa, hogy Keynest és Beveridge-et idézve, az ő hatásukat taglalva és elismerve, a marxista hatással és a marxizmussal szegezi szembe őket, holott most, az elmúlt 2–3 évtizedben őket a neoliberais gyakorlat és szemlélet tette „hidegre”, a szellemileg számkivetettek közé, és lassan, az újabb gazdasági világválság nyomán kelnek csak újra életre. (De azért az az erős gyanúm, hogy Beveridge nevét és egykor magyarul is megjelent munkáját nagyon vastag por lepte el.)

Fejtő néhány sorban érinti a brit LP 1945 utáni politikai gyakorlatát, kormánypolitikáját, mindezt Keynes pozitív hatásának tudva be, aki mintegy a szellemi tőkét adta a gyakorlathoz. Érdekes módon itt a két LP-s gazdasági politikus nevét le sem írta, sem Daltonét, és még inkább nem S. Crippsét – aki egy kicsit balra állt Fejtőnek e beállításától (67. oldal – Cripps életútját lásd Évkönyv 1989., Daltonét 1987.) Fejtő ezt a korszakot a társadalmi béke skatulyájában helyezi el – ez azért nem volt ennyire egyszerű. Sem az LP '45-ös győzelmét nem lehet ebbe a kategóriába tenni, sem az államosításokét, sem a nevezetes NHS-t, vagyis az

egészségügyi törvényt. Ami pedig az LP korszak végét illeti, a koreai háború ebben – ahogy Fejtő is írja – jelentős szerepet játszott, de ennek is sokféle összefüggése volt az LP sorain belül is. Erről a könyvben nem olvashatunk.

Fejtő ezután a Szocialista Internacionálé újjáalakítása kapcsán még egy országra tér ki, amelynek szociáldemokrata pártja szerinte igen nagy szerepet játszott. Szerintem, ha Fejtő már másodhegedüst választott, akkor itt és ekkor a Francia Szocialista Pártot kellett volna választania. Hogy miért nem tette, az nem véletlen, itt a többféle averziója játszott szerepet, amire itt nem térek ki. Mindenesetre a másodhegedüsi szerepet a svéd pártban találta meg. Egyáltalán nem állítom, hogy nem méltán, de az Internacionálé megteremtése kapcsán ezt mégis tévedésnek látom. A svéd párt ebben nem játszott olyan nagy szerepet. Más kérdés, hogy a „svéd modell” valóban már az 1930-as évektől modellértékű volt, de ezt éppen a szociáldemokrata baloldali értelmiségiek tekintették annak, és hozták ellenpéldának, sok esetben saját pártjaik vezetőivel szemben. (Ennek persze nagy irodalma van.) Fejtő kiemeli a svéd párt 1932-es győzelmét, majd felsorolja gazdaságpolitikájának művelőit, e gazdaságpolitikát is a keynesi szemlélet jegyében születettnek jegyzi fel. Ebben sok igazság van, de a Fejtőnél is említett Wigforss és Myrdal házaspár természetesen saját tapasztalatokkal, és főként önálló fejvel rendelkezett. A Myrdalok tekintélyes szellemi hagyatékot hagytak maguk után. (Gunnar Myrdal életútját lásd Évkönyv, 2000.)

Fejtő könyvében, mint ezt néhány sorban már jeleztem, jócskán kitér az 1960–1980-as évek történéseire, problémáira és szereplőire is. E korszak áttekintését egy következő közleményben fogom beidézni és ismét kritikai megjegyzéseimmel ellátni.

Jemnitz János

Georges Haupt⁷⁷ II.

Georges Haupt életútja. A nemzeti sztálinizmustól az internacionalista szocializmusig.

Georges Haupt munkásságából elsősorban azokra a munkákra reflektálok, amelyek a II. Internacionálé történetét dolgozták fel. Nekem azonban úgy tűnik, hogy emlékeztetnem kell más írásaira is, így elsősorban azokra, amelyek a bolsevizmus történetével foglalkoztak, továbbá azoknak a disszidenseknek a történetével, akik elhagyták a Szovjetuniót, valamint azokra, amelyek segítik jobban meg-

⁷⁷ Georges Haupt életútját lásd Évkönyv, 1998.

érteni a nemzetközi szocialista mozgalom történetét. Így számomra különösen tanulságos volt az a munka, amely azt világította meg, hogy 1958-ban kik és milyen okból emigráltak a kelet-európai országokból. Ám ez az a téma, amelyről Haupt, mint érdekelt keveset írt és szóban is keveset beszélt.⁷⁸ 1968-ban azonban a Columbia Egyetem kiadásában az Orosz Intézet szervezésében megjelent egy írása e tárgykörben. Ez az írás bevezető volt és nem tartott számot arra, hogy e témában alapos tanulmány legyen. Ez az írás nagyon jó rápillantást ad az 1956-os évre, így arra, hogy az SZKP XX. kongresszusa és Hruscsov beszéde mennyire kulcsfontosságú volt a reális szocializmus valamennyi országa számára. Ugyanakkor arra is, hogy ez az év mennyiben jelentett ugyanakkor zsákutcát is a desztalinizáció folyamatában. Így volt ez Romániában is, ahol az ország élén egy „kis Sztálin”, Gheorghiu Dej állt, aki hangsúlyozta a román nemzeti karaktert, aki ügyesen alkalmazkodott Hruscsovhoz, a sztálinizmus bírálatahoz és leleplezéséhez, de aki azután ugyancsak ügyesen kihasználta az 1956-os magyarországi eseményeket, hogy a moszkvai „új kurzus” ellen forduljon. Haupt írása ennyiben egyike az elsőeknek, amely írás elemezte a nemzeti kommunizmus jelenségét egy országban. Haupt e cikkében még azt hangsúlyozta, hogy miként próbálták a „szocialista országokban” stabilizálni a politikai hatalmat konzervatív módon. Haupt írása egyben tanúságtétel arról, hogy miként foszlottak szét a remények egyfajta megújódásra Romániában. Haupt írását átszövi némi személyes vonatkozású szövegrész is, ami érinti a romániai káderpolitikát, a román párt központi bizottságán belüli állapotokat Hruscsov beszéde után. Ez különösen észrevehetővé vált 1956 márciusában Gheorghiu Dej beszámolója kapcsán,⁷⁹ amelyet a párt központi bizottsága ülésén tartott. Ezen az ülésen az egyetlen kivételes hangot egy fiatal professzor (Georges Haupt volt) ütötte meg, aki figyelmeztetett arra, hogy a XX. kongresszus anyagait figyelmesebben kell elemezni.

Új korszak kezdődött, amikor a Román KP küzdelmet indított egyszerre a nacionalizmus és a revizionizmus ellen, ami érzékenyen érintette az erdélyi magyarokat. Közben az európai és még inkább a kelet-európai valóságot mélyen megrendítették az 1956 októberi lengyelországi és magyarországi események – mindez persze megint visszahatott Romániára és Haupt ottani helyzetére. Ezt követően a pártapparátus erősen összeszövődött a román burzsoázia nacionalista értelmiségi szárnyával, amelynek ideológiája diktatórikusan uralkodóvá vált az országban 1962 és 1965 között. Ekkor bizonyos súrlódásokra is sor került Románia és a Szovjetunió között mind politikai téren, mind a gazdaságpolitikában. Haupt ebben a cikkében a helyzetet és a folyamatokat jól ábrázolta, ám az emigráns történész nem szólt arról, hogy akkor milyen volt az ő helyzete és miért nem tudtak a szocialista értelmiségiek eredményesen szembefordulni és szakítani a

⁷⁸ Franciaországba településéről nekem annál többet beszélt, arról is, hogy a híres francia szocialista történész, egyetemi professzor, Ernest Labrousse (lásd Évkönyv, 1990) fogadta és segítette elhelyezkedését. (Jemnitz János)

⁷⁹ Georges Haupt: L'URSS et les pays socialistes: rapports idéologiques et politiques. Politique aujourd'hui, 1972.

sztálinizmussal. Minden esetre a „reális szocializmus” országainak fejlődéstörténete mintegy befejezetté vált, de ezen országok között is voltak különbségek, amelyekről Haupt történészként újabb munkát jelentetett meg.

Haupt érdeklődése a „reális szocializmus” országai iránt és a Szovjetunió iránt azután sem szűnt meg, hogy Franciaországban letelepedett és „disszidenssé” vált. Érdeklődése erős volt a Szovjetunióból emigráló disszidensek sorsa és mozgalma iránt is. Így emlékezetes előszót írt 1972-ben Roj Medvegyev könyve elé, amely ekkor a legemlékezetesebb és legalaposabb kritikája volt a sztálinizmusnak egy Moszkvában élő szerző tollából.⁸⁰

Haupt egyike volt az elsőknek, aki Nyugaton áttekintést adott a szovjet disszidensekről, munkáikról és ez még az 1960-as évekre vonatkozott, arról a nemzedékről, amelynek nagy szerepe volt 1968 körül a desztalinizálódás előmozdításában. Haupt ezt az értelmiség felébredéseként jellemezte, amely egyaránt érintette a politikai és a kulturális területet. Érdeklődésének nem véletlenül került központjába a nagyon kritikus Roj Medvegyev, aki a régi bolsevikok életútját is kritikusan nézte és elemezte. Ez érintette az 1917-es forradalom utáni éveket is, az akkori véleményeltéréseket és ennek alapján magyarázta és világította meg Medvegyev a sztálini jelenséget.

Haupt ugyancsak visszatért munkásságában az 1917 utáni orosz valóság, illetőleg a korszak főbb bolsevik szereplőinek bemutatására, amikor szerzőtársával, Jean-Jacques Marie-val együtt franciául megjelentették a bolsevik vezetők önéletrajzát, illetőleg az általuk jóváhagyott, róluk szóló életrajzokat, amelyek annak idején 1927 és 1929 között a Granat enciklopédia számára készültek.⁸¹ Ez a munka lehetővé tette ezeknek a személyiségeknek egyéni vonásait is meg látni és megérteni – szemben azzal, hogy általában róluk egy tömbben szoktak az akkori történetírások megemlékezni. Ezek az önéletrajzok egyúttal élesen szemben álltak azzal a monopolizált beállítással, amelyet ezekben az években és évtizedekben a Szovjetunióban, illetőleg a „reális szocializmus” országaiban olvasni lehetett.⁸² Annak idején az 1920-as években, az 1930-as évek elején még a Szovjetunióban is megjelenhettek a hajdani forradalmárok és volt száműzöttek különféle önéletrajzi írásai. Az a tény, hogy ezek az önéletrajzi írások a későbbiekben „eltűntek” a történetírásból és jobbra az emberek fejéből, ez jellemezte a sztálinista korszakot és tette lehetővé és könnyűvé a sztálinista történetírói monolit bemutatásokat.

Haupt munkásságában ugyanígy fontos volt más vonalon is az eredeti forrásokhoz nyúlás, így ő jelentette meg Lenin és Huysmans⁸³ levelezését.⁸⁴ Ez a forrásközlés is belevágott Haupt érdeklődésébe, amely egyszerre érintette Lenint

⁸⁰ R. Medvegyev: *De la démocratie socialiste*, 1972. (Medvegyev könyve megjelent angolul is.)

⁸¹ Les bolchéviks par eux-mêmes, Paris, Maspero, 1969. (Az Évkönyv a francia kiadvány nyomán mutatta be többek között Rikov, Sljapnyikov és több más régi bolsevik alakját és történetét.)

⁸² A Granat kötetét Moszkvában a nagy könyvtárakban bizalmas helyre tették, csak egyesek juthattak hozzá még az 1960, 1970-es években is. (A szerk.)

⁸³ Huysmans életútját lásd Évkönyv, 2010, 2012.

⁸⁴ Correspondance entre Lénine et Camille Huysmans, 1905–1914. Paris – La Haye, 1963.

és az orosz munkásmozgalmat, amely mint már igyekeztem rávilágítani, érdeklődésének egy szeretett területe volt, másfelől pedig Huysmans, akihez Haupt ismeltelen visszatért, később kis életrajzi megjelenítést is írt róla.⁸⁵

Ezt követően jelentette meg Haupt nagy munkáját, a II. Internacionálé forrásairól és bibliográfiájáról.⁸⁶ A könyv elé előszót írt Ernest Labrousse, aki hangsúlyozta, hogy Haupt komoly tudományos munkát írt, amellyel gazdagította a nemzetközi szocializmus történetírását.⁸⁷ Haupt e munkájában megvilágította a II. Internacionálé belső szerkezetének működését, a kongresszusokat és az ezekhez kapcsolódó jegyzőkönyveket és forrásokat, de érzékeltette az Internacionálé egész szervezetének működését is. Persze az Internacionálé működéséhez egyéb források is tartoztak, így a levelezése, a szocialista sajtó – mint Labrousse előszavában aláhúzza – és persze az ideológia nagy területe, amelyen belül a sokféleség mindig is megvolt, ami iránt Haupt mindig is érzékeny volt. Mint ismeretes, az Internacionálé kongresszusai elé a tagországok pártjai mindig jelentéseket küldtek, ezeket Haupt rögzítette is, és persze ezek a jelentések megint csak tükrözték a sokféleséget. Erre Haupt a kötet előszavában tért ki. Végeredményben Haupt megközelítésében jól érzékelhető egyfajta anti-ökonomista megközelítés, amely egyben tükrözte azt is, hogy Haupt sem tekintette az Internacionálé történetét befejezettnek, hanem mindezt Edward Thompson⁸⁸ híres könyvének⁸⁹ alaptételét mintegy magáévá téve az Internacionálét is úgy tekintette, hogy az még „munkában” – állandó átalakulásban, forrásban volt.

Haupt munkásságában a II. Internacionálével kapcsolatban is jelentős helyet foglalt el az Internacionálé vezető személyiségeinek bemutatása. Ez persze megkövetelte, hogy az illetőket a maguk fejlődésében mutassa be, nem feledkezve meg a nemzeti történeti háttérrel, annak ugyancsak változó dinamikájáról, miközben az egyes személyiségek esetében is érzékeltette, hogy milyen szociális környezetből nőttek ki, milyen kulturális háttérük, bázisuk volt. Ebben a vonatkozásban Haupt számos munkáját lehet forrásként megjelölni.⁹⁰ Külön kiemelhető alapos tanulmánya, amelyet a kommunizmus, bolsevizmus ismert történetírójának, Arthur Rosenbergnek szentelt, aki igazán nagy gonddal elemezte és világította meg a bolsevik párt és mozgalom történetén belül mind a bal, mind a jobboldali tendenciákat és persze a kiemelkedő személyiségek szerepét. Haupt nagy gonddal vizsgálta és értékelte Rosenberg munkásságát.⁹¹

⁸⁵ Ennek az írásnak egy részletét lásd Évkönyv, 2012.

⁸⁶ G. Haupt: *La Deuxième Internationale 1889–1914. Critique des sources. Essai bibliographique*, Paris – La Haye, 1964.

⁸⁷ I. m.

⁸⁸ E. Thompson életútját lásd Évkönyv, 1994.

⁸⁹ *Working class in making* – a könyvről részletesebben és pontosabban lásd az E. Thompsonról szóló életrajzot az Évkönyv 1994. évi kötetében.

⁹⁰ Haupt írásainak, könyveinek áttekintéséhez lásd a Hauptról szóló életutatót az Évkönyv 1998. évi kötetében.

⁹¹ G. Haupt: *Arthur Rosenberg a l'Internazionale comunista. Movimento operaio e socialista*. 1969 április–június. Haupt előszót írt Rosenberg híres munkájához, amely franciául Párizsban 1968-ban jelent meg.

Haupt nagy figyelmet fordított a kevésbé fejlett európai országok, a perifériák munkásmozgalmára, illetőleg a szocialista mozgalom és a szocialista eszmék elterjedésének történetére. Ebben a vonatkozásban természetesen sokszor írt Romániáról, de Oroszországról is. Érzékeltette, hogy ezekben az országokban milyen nagy szerepe volt az értelmiségieknek, erről általában is, mint kollektív történeti jelenségről is megemlékezett (mint például a narodnyikok esetében Oroszországban az 1860–1870-es években), de a kollektív megjelenítésen túl Haupt mindig nagy gonddal mintázta meg az egyes nagy szerepet játszó személyiségek arculatát és történeti szerepét. Román vonatkozásban így külön megemlékezett azokról a román szocialista értelmiségiekről, akik oroszországi egyetemeken végeztek, onnan emigráltak Romániába, és közülük is különös alaposággal foglalkozott Dobrogeanu-Gherea⁹² szerepével és munkásságával.⁹³ Haupt azt is érzékeltetni tudta, hogy ezekben az országokban a szocialista szervezeteknek milyen törekény volt a helyzete és sok oknál fogva kérészerűek voltak, majd újra és újra alakultak.

Haupt figyelmét nem kerülte el, hogy ezekben a „periféria országokban” a fiatal szocialista szervezetek és vezetők egyúttal olyan nagy kérdésekkel kerültek szembe, mint a nemzeti kérdés és a parasztkérdés. Ezekkel a kérdésekkel kellett foglalkoznia Georges Hauptnak, a fiatal történésznek még a sztálinista korszakban, Romániában, a függő csatlós országban, s ezeket a tanulmányait és korábbi írásait mélyítette el, szélesítette ki azután emigrálása után Franciaországban.⁹⁴ Ezek az újabb írásai azután földrajzilag is újra gazdagították a szocializmus és a marxizmus elterjedésére vonatkozó irodalmat. Ezek az írások már nélkülözhetetlenek e kérdések további tanulmányozásához. E témakörben Haupt annak idején még fontos előadást tartott az ITH linzi konferenciáján.⁹⁵ Ugyanebben a vonatkozásban fontos Haupt részvétele abban a forrásközlésben, amely Kautskynak a délkelet-európai szocialistákkal való levelezését hozta nyilvánosságra. Ezt a forrásközlést Haupt két olyan történésszel szoros együttműködésbe tette közzé, akik mindketten közel álltak hozzá, egyikük Jemnitz János, a másikuk Leo van Rossum.⁹⁶ Ugyanitt megemlítendő, hogy Haupt jelentette meg a Nemzetközi Szocialista Iroda (BSI) üléseinek és határozatainak forráskiadványát,⁹⁷ valamint a II.

⁹² Dobrogeanu-Gherea életútját lásd Évkönyv, 1980.

⁹³ G. Haupt: *Din historical legaturilor revolutionare romano-russe*, Bucurest, 1955.

⁹⁴ Haupt ezt a munkáját: *Les marxistes et la question nationale*, Paris, Maspero, 1974. – Michael Lowy-vel és Claudie Weillel együtt írta. A kötet az 1848–1914-es korszakot dolgozza fel. A témát tovább írta és mélyítette el, amennyiben elsősorban a forradalmi értelmiség e kérdésekben kialakított írásait, álláspontjait világította meg, elemezte. (1978, *Cahiers du monde russe et soviétique*)

⁹⁵ G. Haupt: *Zur Problematik „Geographie des Marxismus”* ITH – Tagungsberichte, 1973, Wien, Europa Verlag, 1974. Haupt ebben az írásában hangsúlyozta, hogy a marxizmus terjedése nem csak egy egyes országok teoretikusaitól, kvalitásaitól függött, hanem a mozgalom gyakorlati helyzetétől és feltételeitől is, és mindebben a dinamizmust is látni és elemezni kell.

⁹⁶ Leo van Rossum életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 2002.; Karl Kautsky und die Sozialdemokratie Südosteuropas. Korrespondenz 1883–1938, Frankfurt am Main/New York, Campus Verlag, 1986.

⁹⁷ G. Haupt: *Bureau Socialiste International*, Paris La Haye, 1969. (Magyarul ismertetés: Évkönyv, 2002.)

Internacionálé kongresszusaira vonatkozó határtalanul gazdag forráskiadványát és értékelő historiográfiai előszavát.⁹⁸

Végeredményben Haupt a marxizmus elterjedésével kapcsolatban az egész korszakra vonatkozóan hangsúlyozta a kulturális adottságok, a mentalitás fontosságát, valamint azt, hogy az európai kölcsönhatásokat is mindig figyelembe kell venni. Úgy hiszem, hogy Haupt e téren a nemzetközi összefüggéseken túl jól érzékelt a nemzeti adottságokat, az egyes országok munkásmozgalmának meghatározott helyzetét, a kölcsönhatásokat. Az egész korszakra jól érzékeltette, hogy az eszmék terjedésénél nem érvényesültek hierarchikus törekvések, kirekesztések, valamiféle egyedül érvényesülő kivételességek. Ez a felfogás érvényesült Haupt és Madeleine Rebérioux⁹⁹ azon úttörő jelentőségű munkájában is, amelyben a II. Internacionálé és a keleti munkásmozgalom történetének összefüggéseit, történetét dolgozták fel, szerkesztették.¹⁰⁰

*Andrea Panaccione*¹⁰¹

Forrás: A szerző a szöveget az Évkönyv számára maga küldte el. Azóta a szöveg megjelent a Cahiers Jaurès Paris 2012 január–márciusi számában.

Manacorda, Gastone (1916–2001)

Életének harmadik évtizedében zajlik az öldöklő II. világháború, amely vészjósló előzményeivel és pusztító lefolyásával kikristályosította személyiségének nézetrendszerét, antifasiszta, kommunista politikai meggyőződését. Eszméltető hatást gyakorolt rá testvéreinek elvesztése 1942-ben – a jugoszláv fronton esett el, ám e családi tragédiától függetlenül is ekkorra a fasiszmból való kiábrándulás, illetve katasztrófájának előre látható bekövetkezte megmászhatatlan történelem-filozófiai absztrakció formájában rögzült a tudatába, tehetséges intellektusába. A felismerést gyakorlati tettek követték. Tevélegesen ellenálló, Róma városközponti IV. zónájában az ellenálló csoportok politikai vezetője.

A történésznek tanult fiatal értelmiségi szakmai elhivatottsága záloga későbbi tevékenységének. A bemutatkozásra és az alkotó munka kibontakoztatására azonban várnia kell. Előbb be kell fejezni a háborút, előbb pontot kell tenni a

⁹⁸ Erre vonatkozóan lásd az Évkönyvben korábban közölt, Hauptot bemutató írás bibliográfiai adatait. Lásd Évkönyv, 1998.

⁹⁹ Madeleine Rebérioux életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 2007.

¹⁰⁰ G. Haupt–M. Rebérioux: *La Deuxième Internationale et l'Orient*. Paris, Cujas, 1967. (E kötet magyar ismertetését lásd Jemnitz János: *A II. Internacionálé és a Kelet*. Századok, 1971/6. sz.)

¹⁰¹ Andrea Panaccione az Évkönyv régi munkatársa, a Nemzetközi Tanácsadó Testület tagja, a milánói egyetem professzora.

fasizmus és a monarchia végére, köztársaságot kell teremteni. Rögtön a háború után, 1946-ban mégis egy Babeuf összeesküvésével foglalkozó könyv megjelentetésének gondozásával aratta első szakmai sikerét – a történész társadalom elismerte felkészültségét, tárgyyszerű ismereteit; egyszerre polgárjogot nyert a szakma élvonalában. Ugyanakkor meggyőződéses kommunistiként kapcsolódhatott a párt (PCI) vezetéséhez közeli „organikus értelmiségi” maghoz, amely Gramsci¹⁰² útmutatásának megfelelően és Togliatti¹⁰³ irányítása mellett sokoldalú történelmi és kulturális publicisztikai, agitációs és propagandamunkával népszerűsítette a PCI politikáját, bővítette pozícióit az értelmiség, a kultúra világában. Tevékenységének szinterei elsősorban a párt orgánumai: a napilap *l'Unità*, a folyóirat *Rinascita*, később az 1950-ben megalakult Gramsci Intézet történettudományi periodikája, a *Studi Storici*, a firenzei székhelyű *Società*, illetve több más, a párttól független fórum. A *Studi Storici*-nél főszerkesztőként dolgozott mintegy évtizeden át 1959–1969 között. E minőségében kibontakoztathatta tudományos szervezői képességét, szerkesztői koncepcióját a tudományosság, az alaposság és az elvszerűség jegyében. Manacorda nem hiányzott a konferenciákról, a közéleti vitákról, kulturális kezdeményezései találkozókról és összejövetelekről. Konzultánsa az Einaudi kiadónak és a Feltrinelli Alapítványnak.

Működésének természetes közege a Gramsci Intézet. Tudásával, teljes aktivitásával nagymértékben hozzájárult az intézet történelmi kutatómunkájának szervezéséhez. Maga is közvetlenül részt vett a kutatói programokban – a mai szóval projektekben. Érdeklődése, irányultsága szerint az olasz munkásmozgalom történelmi kérdéseire koncentrált. A munkásmozgalmi folyamatokat nem befelé forduló vagy önmaguk körül forgó vonulatnak értelmezte, hanem – Gramsci nyomán is – a nemzet, az ország történelme szerves részének. Következésképpen figyelme kiterjedt az egész olasz historiográfiára, természetesen a nem marxista vagy nem „pártos” szakirodalomra is, értékeiket beemelte saját alkotásaiba. Történelmi habitusának ezt a vonását élete végéig megőrizte. A marxizmus művelői között az elsők egyikeként fogadta szakmai értelemben vett pozitív minősítéssel az ex-kommunista Renzo De Felice Mussolini életrajzát, amely a '60-as évektől kezdve megmozgatta a tudományos közvéleményt, rákényszerítve azt a fasizmus, a fasiszta rendszer, a rendszerben elhelyezett társadalmi valóság, és végső soron Mussolini személyének árnyaltabb, közhelyektől mentesebb, tárgyilagosabb értékelésére. Már ezt megelőzően is, az '50-es években dívó szovjet mátrixú elvi-politikai dogmatizmus légkörében vitatta és elutasította a zsdanovi kánont. Magában a Gramsci Intézetben folyó módszertani és tudományos diszkussziókban hangadója annak a felfogásnak, amely a párt „hivatalos” vonalával szemben kiállt a kutatás, a tudomány és a művészetek, szélesen véve a kulturális élet alkotói szabadsága mellett. Értelmiségi és sok esetben nem csak értelmiségi párttagok kritikus magatartása magyarázatul szolgálhat arra, hogy az SZKP XX. kongresszusával 1956-ban újtárra induló desztalinizációs folyamatban a párt állta

¹⁰² Gramsci életútját lásd Évkönyv, 1991.

¹⁰³ Togliatti életútját lásd Évkönyv, 1994.

a sarat, majd ugyanazon év lengyel és még véresebb magyar drámája ellenére, fájdalmas veszteségeket elkönyvelve (kb. 250 ezer párttag hagyta el a PCI-t) úrrá lesz a helyzeten, átvészeli azt és minimalizálni tudja választói támogatottságának átmeneti csökkenését.

Mondani sem kell, hogy '56-ban a magyar események megítélésével kapcsolatban sem osztotta pártja „hivatalos” álláspontját. Azok közé tartozott, akik végig törekedtek az események és történések tárgyilagos elemzésére, akiket sohasem elégitett ki az egyoldalú, kategorikus „ellenforradalmi” jelző, de nem fordult szembe a párttal, nem adta nevét tiltakozó aláírások platformjához – polémiáját elvszerűen, a párton belül folytatta. Manacordának és a hozzá hasonló párttagoknak köszönhető a pártvezetés stílusában érvényesülő tolerancia a vélemény-szabadság vonatkozásában, nem utolsó sorban Togliatti belátása és beismerése, önkritikája az '50-es években vitt politikai irányvonalát tekintve. Nyilvánvaló dokumentuma ennek halála előtti jaltai feljegyzése.

A Manacorda név tehát mind a politikában, mind a történelemtudományban amolyan védjeggyé vált és szakmai pályafutása igen magasra ívelt. Számos tanulmánya, kisebb-nagyobb dolgozata mellett három munkásmozgalom-történeti könyvével közvetlen kollegiális környezetén kívül is kivívta magának az elismerést. Az 1963-ban kiadott „Az olasz munkásmozgalom a kongresszusain keresztül” című, a 19. század utolsó harmadának, a korai munkásmozgalmi fejlődésnek, a párttá szerveződés állomásainak gazdagon dokumentált és szakavatottan kommentált összeállítása. Az 1966-os megjelenésű „A szocializmus Olaszország történetében” című átfogóbban (1947-ig tartó ívben) dokumentált, kiegészített értékelésű összefoglalása az olaszországi szocialista hagyománynak, írásosan fennmaradt emlékeinek, jelentős alakjainak és fordulatainak. 1975-ben publikálta a „Polgári forradalom és szocializmus” című munkáját, amelyben többek között helyet kapott egy igényes Jaurès tanulmány is a polgári fejlődés és szocializmus viszonyának elmélyült vizsgálata mellett.

E művei, valamint sokféle formában tanúságot tévő széles körű ismeretei alapján nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, volt mit tanítania Catania, Nápoly és Róma egyetemlein, volt mondanivalója a történelemtudomány symposiumain, a különböző szemináriumokon és konferenciákon.

Életútja a kommunista tudós és pedagógus, az „organikus értelmiségi” kiemelkedő példája.

Pankovits József

Thompson, Dorothy (1923–2011)

A Socialist History Society (SHS – Szocialista Történész Társaság) mély szomorúsággal vette tudomásul a szocialista történész, Dorothy Thompson halálhírét, aki január 29-én volt 87 éves. Dorothy Thompson elsősorban a chartizmus történetének kiváló kutatójaként és monográfiák szerzőjeként volt ismeretes. Egyik első munkája: *the Early Chartists* (a korai chartisták) még 1971-ben jelent meg, újabb munkája „A chartista politikáról az ipari forradalom idején” pedig 1984-ben látott nyomdafestéket.

A Cambridge-i egyetemen tanult 1942-től. Ugyanitt, még az egyetemen lett a kommunista párt (CPGB) tagja. A Kommunista Történész Csoportnak tagjával, Edward Thompsonnal¹⁰⁴ ismerkedett meg, akinek később felesége lett. A házaspár Halifaxban, Nyugat-Yorkshire-ban telepedett le, mindketten az egyetemi felnőtt oktatásban vettek részt, és mindketten a radikális szocialista mozgalom brit történetét kutatták. E. P. Thompson 1993-ban halt meg. Dorothy Thompson életének utolsó napjaiig aktív maradt. Nagy érdeklődéssel figyelte és tanulmányozta a nőmozgalmak és a békemozgalom történetét. E témákban különféle tanulmányköteteket is szerkesztett.

Forrás: A Socialist History Society Newsletter, 2011 március.

¹⁰⁴ E. P. Thompson életútját lásd Évkönyv, 1994.

ELHUNYTAK

Daffern, Eileen (1914–2012)

Eileen Daffern Nyugat Yorkshire-ben született. Lányiskolában tanult. Az 1930-as évek második felében megfordult Ausztráliában, Új-Zélandon és Dél-Afrikában. A II. világháború idején a hadiiparban dolgozott. A háború éveiben aktivizálódott politikailag, 1941-ben lett Nagy-Britannia Kommunista Pártjának (CPGB) tagja. 1945 után tevékenyen részt vett a CND-ben, a nukleáris leszerelésért kibontakozó mozgalomban, küzdött a nők jogaiért és az ENSZ megreformálásáért. Élete későbbi éveiben támogatta a Zöld Pártot. Brightonban telepedett le, és a sussexi régió CND szervezetének lett titkára. Éleslátásáról, képességeiről egy interjú kapcsán a *Guardian* is elismerően írt. A hidegháború éveiben azon dolgozott, hogy kapcsolatokat építsen ki a Kelet és a Nyugat népei között. Emlékirata, önéletrajza 2007-ben jelent meg. A Szocialista Történész Társaság, az SHS aktív tagja volt.

Forrás: *Socialist History Society*, Newsletter, 2012 március

Dare, Eddie (1919–2010)

Eddie Dare 1919-ben, Nagy-Britanniában, Devonshire grófságban született. Apja tengerész volt, családja felmenői Devonshire-ben molnárok voltak. Eddie Dare maga péknek tanult, felszabadulva Kelet- és Dél-Londonban dolgozott pékségekben. Később óceánjárón dolgozott ugyancsak pékként, így jutott el a harmincas évek közepén Dél-Afrikába, ahol megdöbbentették az ottani szociális állapotok. Élményei nagy fordulatot hoztak életében, baloldali világszemléletet tett magáévá. Kezdetben az LP-hez csatlakozott, majd később a Kommunista Párthoz (CPGB). Én hatvan évvel ezelőtt ismertem meg, amikor 1945 után feleségével és két lányával Debdenben, Essex grófságban telepedett le, és „itt dolgoztunk együtt” a CPGB aktivistáiként. A nekrológ szerzője a helyi pártszervezet elnöke és helyi tanár lett, Dare a pártszervezet titkára és köztisztviselő. Később Dare az egészségügyi minisztériumban dolgozott, ahol szociális kérdésekkel is foglalkozott. Az 1980-as évekig dolgozott a minisztériumban, amikor nyugdíjas lett. Három éven át a Marx Memorial Library elnöke volt. A Socialist History Society (Szocialista Történész Társaság) egyik igen aktív tagja volt, az SHS

Newsletterének egyik szerkesztője. Az SHS több kiadványának lett szerkesztője és gondozója, többek között annak a számnak, amely a kelet-londoni zsidó pékek történetét dolgozta fel. A Newsletter többször közölte leveleit.

Tony Atienza

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2010 október

Fyrth, James (Jim) (1918–2010)

Fyrth hosszú éveken át a Londoni Egyetem Birkbeck College-ében volt előadó és a felnőttoktatásban, illetőleg a levelező tanfolyamokon tanított. Halála alkalmából az őt jól ismerők a Birkbeck College-ban gyűltek össze, és emlékeztek vissza rá.

Fyrth édesapja vidéki állatorvos volt, négy gyermeket nevelt. Jim iskolás korában Dorchesterben ismerkedett meg H.G. Wels és, a szintén dorchesteri Thomas Hardy írásaival. Életében nagyon sok területet érintett. Már fiatalon rokonszenvezett a népfronttal és a spanyol köztársasággal, később írt is róluk. 1938-ban, mintegy válaszul a Müncheni Egyezményre lépett be Nagy-Britannia Kommunista Pártjába (CPGB). A II. világháború éveiben katonaként Indiában szolgált, ahol Gandhival is találkozott. A háború után a KP tagjaként Nyugat-Londonban tevékenykedett, majd aktívan részt vett a Nukleáris Leszerelésért meginduló mozgalmakban (CND).¹ Több történész emlékezett meg arról, hogy milyen jelentős szerepet játszott az 1970-es években a Birkbeck College-ban, ahol egyik szorgalmazója volt a nők nagyobb számban való képzésének, illetőleg az olyan stúdiumoknak, amelyek a nők történelemben játszott szerepével foglalkoztak. Ez a témakör később vált igazán elfogadottá és elterjedté, és többen úgy vélték, hogy Fyrth úttörő szerepét nem eléggé ismerték fel és nem eléggé méltányolták. Fyrth másik elismerésre méltó tanári teljesítménye az volt, hogy nagyon támogatta a hátrányos helyzetűek oktatását és különösen nagy szorgalommal és érdeklődéssel oktatta a szakszervezeti mozgalmából kikerült hallgatóit.

Önéletrajzában részletesen írt háborús éveiről, Indiában eltöltött idejéről, indiai benyomásairól és Gandhival való találkozásáról. (Ezt az önéletrajzát a Socialist History Society jelentette meg.) A megemlékező találkozón többen utaltak erre az önéletrajzra. Megemlékeztek arról is, hogy Fyrth-t indiai szolgálata idején hat hónapi börtönbüntetésre ítélték azért, mert betiltott könyveket, többek között kommunista brosrúkat illetőleg a *Daily Worker*t, a KP napilapját olvasta. Fyrth

¹ A CND-ről és annak történetéről lásd Kate Hudson és Steve Parsons írásait az Évkönyv 2008–2010. évi köteteiben.

történetírói munkásságáról hosszabban szólt David Morgan, az SHS titkára, aki megemlékezett arról is, hogy milyen szerepet játszott Fyrth az SHS-ban, illetve elődjében, a CPGB történész csoportjában. A résztvevők hangsúlyozták, hogy élete végéig hitt a szocialista igazságokban, egy osztályok nélküli társadalom megvalósíthatóságában.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2011 március, és <http://hwj.oxfordjournals.org/content/71/1/298.short>

Gould, Philip (1950–2011)

A szerkesztőség kiemelt szövege: Blair² és Ed Miliband³ emlékeztek meg Gould-ról, aki 61 éves korában, rákbetegségben halt meg.

Philip Gould utolsó éveiben a Lordok Házának LP-s tagja volt, korábban az LP nagy stratégiaépítője, Tony Blair támogatója és tanácsadója.

Blair úgy emlékezett vissza Gouldra halálakor, hogy „csapatának” nélkülözhetetlen tagja volt, akinek fontos szerepe volt abban, hogy az LP három egymást követő választáson győzhetett. Blair kiemelte: Philipnek nagy része volt az LP újjászületésében. „Számomra vezérlő elme és szellemi ihlető volt, egy bölcs ember, briliáns elme és erős szikla akkor is, amikor a vihar elszabadult. Nélkülözhetetlen emberré vált.” „Büszke vagyok, hogy megismerhettem és hogy barátja lehettem.”

Ed Miliband, az LP vezére Gould halálhírekor kijelentette: „Philip Gould rendkívüli ember volt és halála rendkívül nagy veszteség.” „Gouldról ismeretes volt, hogy egy úttörő stratégia volt. Kivételes, vidám ember volt, aki mindenkit szeretett, akit csak ismert. Ő különösen kivételes tulajdonságokat mutatott fel élete utolsó éveiben.” „Óriási volt hozzájárulása az LP megerősödéséhez és sikereihez. Jelentős volt értékes munkája, amellyel hozzájárult, hogy polgártársai millióinak élete valóban jobbá vált.”

Forrás: Philip Gould, former Tony Blair side, dies at 61. *The Guardian*, 2011. november 7.

Gould Dél-Angliában született, ahol az LP-nek nem volt olyan erős befolyása. Minthogy már ifjú korától az LP-ben hitt, az LP tagja lett, hitt az emberek közötti egyenlőség megteremthetőségében, ugyanakkor azt kellett régiójában tapasztal-

² Tony Blair életútjához lásd a Blair fejezetet az Évkönyv 2011. évi kötetében.

³ Ed Milibandet az LP 2010. évi konferenciáján, a választási vereség után választották meg az LP vezérévé. Erről lásd Évkönyv, 2012.

nia, hogy az LP és a baloldal jelszavai, programja, amelyek célul tűzték ki az államosításokat és vállalták az egyoldalú nukleáris leszerelést, abban a régióban üresen csengenek. Az alsó-középosztály dolgozó emberei sem úgy tekintettek az LP-re Wokingban, születése és tanulmányai helyén, mint saját pártjukra. A szakszervezetek is csak zavarták őket. E régióban az emberek bíztak a piacban és nem akartak tudni az államról, az állami beavatkozásokról. Ez lett a bázisa Margaret Thatchernek. Gould ezekre az emberekre gondolt, nem akart az LP vezető politikusa lenni – „háttér-ember” maradt, sok cikket írt, sokat fáradozott az LP, az Új LP (New Labour) megteremtése, megerősítése érdekében. Nem volt könnyű útja, de Peter Mandelson, Tony Blair egyik fő tanácsadója és királycsinálója támogatta. Az LP 1983-ban, a parlamenti választáson csúszott a mélypontra, ekkor a szavazatoknak csak 28%-át tudta elnyerni.⁴ Gould ebben a korszakban fejtett ki nagyobb tevékenységet, de magára maradt. Az LP baloldali politikusaiban nem hitt, és az ő Új LP-s elképzeléseinek akkor jött el az ideje, amikor az LP-ben két új politikus csillaga tűnt fel, Gordon Browné és Tony Blairé. Gouldhoz közelebb állt Brown, Tony Blair hipertevékenységet kényelmetlennek érezte. Publicisztikai és agitációs tevékenysége hozzájárult az LP óriási választási sikeréhez 1997-ben, majd a két következő választáson is. Gould sohasem volt „elégedett” ember és tanácsadó. Rádásul felismerte, hogy az Új LP vonzása és csillaga 2010 után hanyatló szakaszba jutott, így újabb gondolatokkal és tanácsokkal állt elő. Azt hangsúlyozta, hogy az LP hegemon, vezető periódusában a kormány élén nem tisztázta és nem állított az emberek elé igazán nagyobb értékcélokat, amelyekben hihettek volna.

Gould rákos lett és 2011. november 7-én halt meg.

Forrás: Philip Gould. *The Economist*, 2011. november 12–18.

Harman, Chris (1942–2009)

A *Socialist Worker* nekrológja Harman halálakor (a cikket Alex Callinicos írta)

(Részlet)

Chris Harman, aki az *International Socialism* szerkesztője volt, azt megelőzően pedig hosszú időn át a *Socialist Worker* szerkesztője, hirtelen meghalt szívinfarktus következtében. Chris kiemelkedő marxista volt, aki a brit nagy radikalizálódás évtizedeiben, vagyis az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején „nőtt

⁴ A választásról és az LP 1980-as éveiről, a „baloldali korszakról” lásd az Évkönyv akkori köteteit.

fel”. Egy sereg nagyon meglepő területen tett le figyelemreméltó munkákat. Ám Marx és Engels, Lenin és Trockij, Luxemburg és Gramsci szellemében igazában hivatásos forradalmár volt – életét arra szentelte, hogy kialakítsa és kiépítse a Socialist Workers Partyt (SWP).

Harman 1942-ben született. Hamarosan csatlakozott a Socialist Review csoportosuláshoz, amely előfutára volt az *International Socialist* orgánumnak, illetőleg szervezetnek, amelyből végül kinőtt az SWP – ekkor még középiskolás volt Watfordban. Ezt követően a leeds-i egyetemen tanult 1962 és 1965 között, majd doktori disszertációját már a London School of Economics (LSE) védte meg. Az 1960-as évek második felében az LSE volt a nagy-britanniai diákmozgalmak viharzóca. Chris e mozgalmak lelkes aktivistája lett és félbeszakította tudományos munkásságát. Élete további részét teljes egészében az IS, illetőleg a *Socialist Worker* szerkesztésének és írásának szentelte. Chris volt a szerkesztője az utóbbinak 1975–77-ig, majd 1982-től 2004-ig, azután visszatért az *IS* szerkesztéséhez.

Sokan osztottak vele abban, hogy a radikalizálódás korszakában, a dagálykor szintén radikalizálódtak, amikor azonban az 1970-es évek közepén eljött az apály, már nem követték Chris példáját. A korai 20-as éveitől forradalmi szocialista szellemben írt és így tett a 20. század végén és a 21. század elején is. Az SWP köreiben, amelynek egyik vezéregyénisége és teoretikusa Tony Cliff volt. Az ő munkái révén elfogadottá vált, hogy a Szovjetunióban, illetőleg a kelet-európai országokban kialakult rendszereket bürokratikus államkapitalista jellegűeknek tekintsek. Ennek következtében könnyebbé vált megérteni az ott lezajló folyamatokat. Ez egyúttal lehetővé tette a forradalmi szocialista meggyőződés és hagyomány életben tartását is. Miként Cliff hangsúlyozta, csak ily módon értelmezhető és így van értelme annak a tételnek, hogy a munkásosztály felszabadítja önmagát. Chris ezeken az alapokon munkálkodott tovább, végzett új kutatásokat és ért el új eredményeket. Amit ezután itt közlünk ezekről az eredményeiről, az csak egy nagyon hozzávetőleges összefoglaló.

Első helyen említhetjük, hogy Chris folytatta Cliff elemzéseit a sztálinizmus jellegéről. Első könyve: *Bureaucracy and Revolution in Eastern Europe* (Bürokrácia és forradalom Kelet-Európában) elsőként 1974-ben jelent meg, majd újabb kiadást már *Class Struggles in Eastern Europe* (Osztályharcok Kelet-Európában) címen ért meg. E munkákban alapos vizsgálatnak vetette alá, hogy milyen osztályküzdelmek zajlottak le az említett államkapitalista országokban 1945 után. Chris ennek során kitért arra, hogy azok a kísérletek, amelyek ezeket a rendszereket meg akarták reformálni felülről, miként nyitották meg a zsilipeket arra, hogy ezeket forradalmak döntsék meg alulról. Ez volt a logikája annak, ami végülis felszámolta a sztálinizmust 20 évvel ezelőtt. Chris előre megjósolta ezt a folyamatot a lengyel tapasztalatok alapján 1976–77-ben. Ezekben az írásaiban rávilágított arra, hogy az úgynevezett szocialista országok miként integrálódtak be a globális kapitalizmus világába részint a kereskedelem, részint az eladósodottság révén. Ennek során hangsúlyozta, hogy a viharok közepette a lényeg az államkapitalizmusról a privát kapitalizmusra való átfordulás. Chris történeti érdemei

jól jelentkeztek, amikor azt taglalta, hogy milyen munkásfelkelések robbantak ki az államkapitalista időszakban. Így mélyen vizsgálta a német munkás kirobbanásokat 1918-tól 1923-ig⁵ (ezt a munkáját 1982-ben jelentette meg),⁶ majd ezt a kutatását és feldolgozását folytatta, hogy ezek a folyamatok miként alakultak később a kései 1960-as és a korai 1970-es években. (Ez a könyve: *The Fire Last Time* – A tűz utolsó fellobbanása – 1988-ban jelent meg.)

Chris érdemi munkát írt a marxista történeti felfogásról is. De legfontosabb munkája történészként alighanem a *People's History of the World* (A világ népeinek története). A könyv 1999-ben jelent meg. Szép sikert ért meg, főként azután, hogy azt a Verso kiadó újra megjelentette. A könyv egyik erőssége, hogy jól megvilágítja az úgynevezett „primitív” társadalmakat. Chris e tekintetben átvett és maga is folytatott antropológiai munkákat, és nagy figyelmet fordított a nők emancipációjára az 1970-es években. Chris e tekintetben is a szélesebb összefüggéseket kereste és ehelyütt is a politikai összefüggéseket mutatta ki. Így jelentetett meg egy új munkát: *The Prophet and the Proletariat* címen, amelyben marxista alapon úttörő munkát írt az iszlám világról és felfogásról – ez a munkája 1994-ben jelent meg.

Harman munkásságának fontos részei azok a tanulmányai, amelyekben a stratégia és taktika konkrét eseteinek elemzéseit végezte el. Így még 1968-ban vizsgálta, hogy a brit diákmozgalmak esetében miként lehet a csatlakozottakat közelebb hozni egy élcsapat parthoz. Az 1970-es évek közepén, amikor Európában a baloldaliak és főként a szélső baloldaliak körében már jelentkezett egyfajta zavar, akkor Chris érdemi elemzést jelentetett meg az 1974-es portugál forradalomról.⁷ A portugál forradalommal kapcsolatban több fellépést is feljegyezhettek róla. Ugyancsak ebben az időben élesen bírálta azt a tendenciát, és azoknak az írásait, akik Gramscit⁸ ekkoriban forradalmárból reformistává próbálták átmagyarázni. Ilyen értelemben Chris új elemzéseket végzett és jelentetett meg a kapitalista rendszer új jelenségeiről is. A marxista politika gazdaságtan mély megértéséről tanúskodtak azok az írásai is, amelyek még az 1960-as években jelentek meg, amelyeket még Ernest Mandellel⁹ együtt írtak (Mandel, mint ismeretes, a IV. Internacionálé legelmélyültebb teoretikusa volt). Legutóbbi írásai egyúttal mintegy magyarázatul is szolgáltak a gazdasági válságok megértéséhez. (Ezeknek az írásainak csokra 1983-ban jelent meg.) Ezekben az írásokban Chris azt elemezte, hogy a gazdasági válság elemei miként szaporodtak el az 1960-as évek végétől. Ezek során kitért arra is, hogy mindez mennyiben függött össze az egyre nagyobb fegyverkezési kiadásokkal. Amikor a marxista közgazdászok jó része – az akadémiai körökben és az egyetemeken – elbizonytalanodott vagy utat tévesztett,

⁵ Az 1918–23-as német forradalmi folyamatnak irdatlan nagy történeti irodalma született és ez igen hatalmas még magyar nyelven is. Az Évkönyv is számos írást jelentetett meg erről.

⁶ Érdekes, hogy ebben az időben G. Badia és P. Broué szintén a német forradalmakról jelentetett meg könyveket. Badia életútját lásd Évkönyv, 2006., Broué-ét Évkönyv, 2007.

⁷ A portugál forradalomról lásd Évkönyv, 1975/76.

⁸ Gramsci életútját lásd Évkönyv, 1991.

⁹ Mandel életútját lásd Évkönyv, 1996.

Chris változatlan biztonsággal mutatta ki, hogy a marxi gondolatok mennyiben nyújtanak ma is segítséget a jelen kapitalista világ megértéséhez. Legutóbbi írásaiban, amelyek 2009-ben jelentek meg, már a jelen gazdasági válságot elemezte és helyezte nagy történeti összefüggésekbe.

Megjegyzendő, hogy Chris ezeket az elemzéseket és tudományos kutatásokat nem fizetett kutatóként végezte el, hanem változatlanul szerkesztette az 1980-as évektől a *Socialist Workert*, akkor is, amikor a hajdani baloldaliak soraiban ismeretesen egyre nagyobb lett az eszmei zavar és elbizonytalanodás. Így tette ezt a thatcherista korszakban, az 1984–85-ös nagy bányászsztrájk¹⁰ idején, valamint az 1980-as években is, amikor újra tapasztalhatóvá vált egyfajta új radikalizálódás, illetőleg, amikor megerősödtek a háborúellenes mozgalmak az országban.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2010 október

Jungclass, Helene (1917–2009)

Helene Jungclass Helene Perzként született Kölnben, 1917. augusztus 22-én, egy szociáldemokrata munkáscsalád gyermekeként. Politikai tevékenységét 1929-ben kezdte meg a szabadgondolkodók (Freidenker) szervezetben. Ez a szervezet 1933-ig tevékenykedhetett szabadon és természetesen addig is ütközött az egyházakkal.

A weimari köztársaság korszakának végre felé Helene apja elhagyta az SPD-t és a baloldali szocialisták egyik szervezetéhez, a SAP-hoz (Sozialistische Arbeiterpartei)¹¹ csatlakozott.

Helene (a mozgalomban Leniként ismerték) 14 éves korában, 1931-ben csatlakozott az Ifjú Szocialisták Szervezetéhez (Sozialistischer Jugendverband) – ez a szervezet a SAP ifjúsági szervezete volt. A Harmadik Birodalom, vagyis a hitleri Németország éveiben illegális tevékenységet folytatott. Helene sok pályatársával együtt, akik túléltek a mozgalmon belüli vitákat, a sztálinizmust ugyanúgy, mint a hitleri üldöztetéseket, 1945 után a széles nagy szocialista egységpártban, az SPD-ben találta magát, és csatlakozott az SPD ifjúsági szervezetéhez, a Sólýmokhoz (Falken). 1947 után az SPD-n belül marxista csoportot szervezett. E csoportosulást többen trockistának tekintették. A csoport ugyancsak Kölnben tevékenykedett.

Az 1950-es években ismerte meg Georg Jungclasst, akinek élettársa lett. Georg a trockista IV. Internacionálénak volt aktivistája, és az Internacionálé német

¹⁰ A bányászsztrájkokról lásd Évkönyv, 1984/85.

¹¹ A SAP tevékenységének nagy német és elég kis magyar irodalma van. A SAP-nak ekkor olyan aktivistái voltak, mint Willi Brandt.

szekciójának titkára 1946-tól 1967-ig. Jungclass egyúttal magának a IV. Internacionálé vezetőségének is tagja volt 1948-tól 1974-ig. Helene Georg Jungclass oldalán minden harcban részt vett és támogatta élettársát. Egyúttal azt az álláspontot és magatartást követte, hogy az SPD soraiba, elsősorban ifjúsági szervezeteibe be kell lépni, ott kell tevékenykedni, miután ezeknek nagy a befolyása Nyugat-Németország munkássága köreiben. Ennek annál is fontosabb szerepe volt, minthogy az SPD fokozatosan szembefordult a marxizmussal és így a marxizmus körüli viták élesebbé váltak; így volt ez az ifi mozgalomban is. A viták és a küzdelem kiélesedett 1959-ben a Bad Godesbergi program¹² körül, valamint az atomfegyverkezés elítélésének kérdésében.

A trockista sejt munkásságáról és életéről Helene (Leni) írt a későbbiekben részletesen. Ő számolt be arról, hogy sokszor nem volt elég pénzük postai bélyegekre és telefonokra, és hogy a sejt gyűléseit az ő lakásukon tartotta.

1997-ben, Helene 80. születésnapján egyik mozgalmi sorstársuk felköszöntő beszédében azt hangsúlyozta, hogy Georg Jungclass volt az, aki „vállain vitte a kis német trockista mozgalmat”, de hozzátette, hogy „Leni volt az, aki viszont vállain vitte Georgot”. Leni volt az, aki pénzt keresett és ezzel egyúttal biztosította nemcsak a kis család megélhetését, hanem a mozgalom életét is. Helene eleinte kalapkészítő volt (egy kisebb üzletet is vezetett), később egy közszolgáltatónál dolgozott. Férje, Georg, 1975-ben halt meg, Helene ezután is teljes erejével támogatta ezt az irányzatot, így azt a szervezetet is, amely több átszervezés után 2001-től mint nemzetközi szocialista baloldali szervezet tevékenykedett. Helene emlékeivel és anekdotáival életben tartotta a mozgalomban az 1950-es és 1960-as évek IV. Internacionáléjának mindennapjait, közelebb hozta ismertebb vezetőit, azok profilját és így valóságos élő történelemkönyv lett a fiatalabbak számára.

Forrás: Online magazine, 2009 augusztus (Az írást, a megemlékezést Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek.)

Magri, Lucio (1932–2011)

Lucio Magri, aki 79 éves korában halt meg, az olasz új baloldal (new left) kiemelkedő alakja volt az 1960–1970-es években. Utolsó könyve az olasz kommunizmus történetéről szólt, és 2011 első felében jelent meg angolul. Magri minden jel szerint megszenvedte élete végén, hogy az a szocialista-kommunista ideál, amiért egész életében küzdött, amiben hitt, nem realizálódott.

¹² A Bad Godesbergi programról lásd Évkönyv, 1979., 1984., 2011. Persze e kongresszusnak és az új program kialakításának óriási irodalma van. Az új program kritikásai közé tartott W. Abendroth (lásd Évkönyv, 1988).

Magri Emilia-Romagna-ban született, amely ismeretesen Olaszország egyik leginkább baloldali régiója, ámde Magri azután Lombardiában, Bergamóban növekedett fel, amely a katolicizmus fellegetvára volt. Elsőként a Kereszténydemokrata Párthoz csatlakozott és abban hitt. Igazi eretnek volt, már akkor e párt baloldalához tartozott. A pártban elviselték a kapitalizmus éles bírálatait, amelyet Magri megfogalmazott, noha maga a párt a kapitalizmus továbbfejlődésének lett erős előmozdítója. Ám az olasz katolicizmus életében Magri egyáltalán nem volt kivétel a maga szemléletével. Magrinak már ekkor is jellemzője volt ragaszkodása az elvekhez, valamint az, hogy nem tűrte a fegyelmet és a fegyelmezést. 1958-ban Magri egyike volt azoknak a katolikus értelmiségieknek, akik csatlakoztak az Olasz Kommunista Párthoz (PCI) – mindez ráadásul már az SzKP XX. kongresszusa és Hruscsovnak a sztálinizmust élesen bíráló beszéde után történt. A baloldali katolikus értelmiségiek megint csak a PCI baloldala felé orientálódtak. Ez azt is jelentette, hogy nem a PCI szociáldemokrácia felé tendáló szárnyát támogatták. Ennek a szárnynak a vezéregyénisége Giorgio Amendola¹³ volt, aki Magrinak azt tanácsolta, hogy találjon kapcsolatot Bergamo közemberei, illetőleg a PCI egyszerű tagjai köreiben. Magri egyetértett ezzel, és miután kiépítette kapcsolatait Bergamóban, azután szólították Rómába.

Amennyiben Amendola azt hitte, hogy biztos támaszt talál a tüzes és állandóan lázadó fiatalemberben, akkor tévedett. Magri csakhamar a PCI fiatal radikális csoportjához csatlakozott, akik között ott volt Luciana Castellian, aki azután hosszú időn át élettársa lett. Ez a csoport indította útjára az *Il Manifesto* újságot, amelyet Magri együtt szerkesztett Rossana Rossandával. Ez 1969 júniusában történt, kevesebb mint egy évvel a Prágai Tavasz elfojtása után, a kínai kulturális forradalom tetőzése idején, akkor, amikor Olaszországban megkezdődött a sokféle színezetű forró ős.

Az *Il Manifesto* lap nagy siker lett – túl nagy a PCI vezetői számára. A lap és szerkesztői túl komolyan vették a kulturális forradalmat, túlságosan lelkesedtek a „Prágai tavaszért”, valamint azért is, hogy a pártban nyílt fórumokon vitassák meg a problémákat, nem pedig zárt ajtók mögött. 1969 végéig Magrit és társait kizárták a pártból. De ezt nem követte valamiféle kiátkozás, s a régi baráti szálak megmaradhattak.

A Manifesto csoport, majd később az a párt, amely 1972-ben e csoport körül kialakult, a PDUP (Partito di Unità Proletaria – a Proletariátus Egységpártja) sosem szűnt meg úgy tekinteni a PCI-re, mint az egyetlen politikai szervezetre, amely az országot egy antikapitalista irányba vezetheti. A többi radikális párttól eltérően, amelyek ebben az időben hirtelen előugrottak, a PDUP úgy tekintett magára, mint erjesztő csoportra, nem pedig úgy, mint a forradalmat megvalósító élcsapatra.

Az *Il Manifesto*, amely 1970 után napilappá lett és amely máig is tovább él, nem szűnt meg bírálni a PCI reformizmusát. Az 1970-es évektől a PCI egyre liberálisabb lett, magabiztosabb, alkalmasabbá vált arra, hogy eltérje a másként

¹³ G. Amendola életútját lásd Évkönyv, 2007.

gondolkodókat, míg a különböző „élcsapat pártok” (Avanguardia Operaia, Potere Operaio és Lotta Continua) haldokoltak.

Magri és a PDUP 1984-ben újra beolvadt a PCI-be és egészen addig e párt tagja maradt, amíg az a berlini fal leomlása után megváltoztatta a nevét is és teljességgel feladta elveit, hogy egyáltalán küzdjön a szocializmus megvalósításaért. Magri küzdött a döntés ellen, ámde hiába. Néhány évig tagja lett a Rifondazione Comunista¹⁴ (az Újjáalakuló Kommunista Párt) pártnak, amely egyfajta maradéka volt a régi PCI-nek. 1995-ben visszavonult mindenféle politikai tevékenységtől.

Magri jóképű és elegáns ember volt, aki népszerű volt Róma radikális, divatos szalonjaiban. Nagyobb eredményeket és befolyást is elérhetett volna, ha ebben az időben nem uralkodott volna el az a fajta cinizmus, amit Silvio Berlusconi képviselt. Ám Magri olyan forradalmár volt, aki akkor élt, amikor Olaszországban nem voltak forradalmak.

Élete végén depressziótól szenvedett, amit elmélyített feleségének, Marának halála, amely három évvel ezelőtt következett be. Ő maga mondta barátainak, hogy az élet elviselhetetlenné vált számára. Zürichbe utazott, ahol orvosok segítségével öngyilkosságot követett el.

Lucio Magri 1932. augusztus 19-én született és 2011. november 28-án halt meg.

Forrás: Donald Sassoon:¹⁵ Lucio Magri obituary. *The Guardian*, 2011. december 7. (Az írást John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.)

Micu, Andrei (1912–2011)

2011. szeptember 16-án, 99 éves korában Bukarestben elhunyt Andrei Micu, a spanyol polgárháborúban küzdött nemzetközi brigádok utolsó, még élt román önkéntese. Élete akkor is tanulságokkal teli könyv volna, ha nem tudnánk: valójában Mikó Andrásként született. Egyike volt a több tucat magyar önkéntesnek, akik Romániából érkeztek a pireneusi küzdelem csataterére. Ám számos társával ellentétben ő a polgárháború végén eltűnt a magyar önkéntesek látóteréből. Neve nem szerepelt azok listáján sem, akiknek a nevét Sebes Sándor, illetve Csatári József gyűjtötte össze, a magyar brigadisták 1957 utáni összeírása idején. Csak

¹⁴ A Rifondazione Comunistáról az Évkönyv sokszor írt, a párt orgánumának cikkeit rendszeresen közöltük.

¹⁵ Donald Sassoon igen befolyásos brit történész, nagyszabású írását John Schwarzmantel ismerteti az Évkönyv e kötetében, a Könyvismertetések között.

1996-ban bukkant föl újra, sajátos körülmények között. De tartsunk rendet a dolgokban.

1912. július 24-én született az akkor Magyarországhoz tartozó erdélyi Nagyrápolton (ma Románia: Rapoltul Mare). Munkáscsaládból származott, maga ácsmesterséget tanult. Munkahelyén találkozott kommunista szervezőkkel, 1934-ben csatlakozott a Román Kommunista Párthoz (PCR).

1937 augusztusában, 15 társával együtt eljutott Spanyolországba. A nemzetközi brigádok vezetése a köztársasági hadsereg 45. hadosztályába irányította őket. Az aragóniai harcokban kerültek bevetésre. Itt több nagy csatában vettek részt, többek közt a Zaragoza elfoglalására indított (sikertelen) vállalkozásban, illetve a váltakozó sikerű terueli ütközetekben. 1938-ban egységét a híres folyami átkelést végrehajtó Ebró Hadseregbe osztották be, ahol hónapokon át volt véres, kemény harcok résztvevője.

1938 őszén Juan Negrín,¹⁶ a Köztársaság miniszterelnöke – ettől diplomáciai előnyöket remélve – kezdeményezte a nemzetközi önkéntesek kivonását a harcokból. Szeptember végén ünnepélyesen búcsúztatták őket Barcelonában. Ám Micu úgy döntött, hogy a spanyol köztársasági hadsereg önkénteseként harcol tovább. 1938 december végén, amikor megindult Franco döntő offenzívája Katalónia elfoglalására, a még harcra fogható önkéntesek többsége is így döntött. Az utolsó pillanatokig (Franco csapatai 1939 februárjában érték el a határt) jelen volt a visszavonulást fedező csatározásokban. A francia határt átlépve a francia hatóságok bajtársaival együtt internálták. Több francia, majd német internálótábor is megjárta, míg 1943-ban sikerült megszöknie, hazajutnia Erdélybe. Ott azonban a magyar hatóságok letartóztatták, és egy büntető munkásszázadba sorozták be. Alegységét ukrán földön vetették be.

A szovjet hadsereg kurszki offenzívája idején hadifogságba esett. Csak 1948-ban került haza, már ismét Romániába.

Röviden szólnunk kell arról, hogyan került a magyar brigadisták látókörébe. 1996-ban, a nemzetközi brigádok megalakulásának 60. évfordulóján a Nemzetközi Brigádok Barátainak Szövetsége (Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales) különböző szervezetek és a kormányzat anyagi támogatásával megrendezte a még élő önkéntesek nemzetközi találkozóját. Mintegy 350 harcos gyűlt össze a világ minden sarkából. Román részről az egyik résztvevő Micu volt. Négy magyar is kijutott a nagyszabású rendezvényre. Az egyik ebéd alkalmával odalépett hozzájuk egy ismeretlen, aki tiszta magyar nyelven szólította meg őket. Ez Micu volt. Attól fogva többször járt Magyarországon, rendszerint magyar brigadisták adtak neki szállást. Anyagilag nehéz helyzetben volt, jelentéktelen nyugdíjból tengődött. Bajtársai segítségével elérte, hogy a magyar állam hadseregében teljesített szolgálataért egyszeri kárpótlásban részesítették. Noha később is nagyon nehezen élt, kapcsolatokat létesített magyar baloldali szervezetekkel, ellátta őket román kommunista történészek írásaival. Egy időben a magyar kommunista Fazekas Sándor kis pártjában működött.

¹⁶ Életútját lásd Évkönyv, 1992.

Miután 2007-ben a spanyol állam kibocsátotta a Történeti Emlékezet Törvényét (Ley de Memoria Histórica), a madridi kormányzat megadta neki a spanyol állampolgárságot. Arra azonban már nem került sor, hogy – amint megígérték neki – valami kis nyugdíjban is részesítsék.

Mint egyik nekrológ-írója megjegyzi, „utolsó leheletéig szívében hordta Spanyolországot.”

*José Antonio Mérida–Harsányi Iván*¹⁷

Riordan, Jim (1936–2012)

Riordan egy portsmouth-i munkáscsaládból származott, Moszkvában tanult, majd 1956-ban Berlinben kapott állást. A kommunista eszmékkel még Moszkvában ismerkedett meg és Nagy-Britannia Kommunista Pártjának (CPGB) még az 1945 utáni korszakban lett tagja. 1961-ben a kommunista ifjúsági mozgalom jelölése alapján küldhetett a CPGB továbbtanulásra fiatalokat a moszkvai pártfőiskolára, közöttük volt Jim Riordan. Itt megismerkedett a szovjet valósággal, amelyet részben már kritikusan szemlél. Ugyanakkor ottani tanulmányainak végeztével Moszkvában maradt és a Progressz kiadó számára dolgozott. Moszkvában persze sokféle embert ismert meg, közöttük voltak olyan brit kommunisták is, akik túléltek a gulágot és már onnan térhettek vissza. 1965-ben tért vissza Nagy-Britanniába, sokféle tapasztalattal és ezután oroszot oktatott különböző brit egyetemeken. Egyetemi doktori disszertációját a szovjet sport történetéről írta (Moszkvában még maga is aktívan futballozott, még a Szpartakban is játszott). Kommunista maradt, abszolút függetlenül gondolkodó emberként, még azután is, amikor a CPGB 1991-ben feloszlott. Később a Socialist History Society tagja lett és az SHS számára írta: „Nem látok semmi okot arra, hogy megtagadjam múltam, beleértve azt, hogy a CPGB-hez csatlakoztam és tagja maradtam annak feloszlásáig.”

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2012 március.

¹⁷ A spanyol szerző nekrológja az *El País* c. madridi napilapban jelent meg, 2011. október 22-én. A szerző Romániában dolgozott, mint spanyol nyelvi lektor, ott ismerkedett meg Micuval. Harsányi Iván saját emlékei és iratai alapján egészítette ki a megemlékezést.

Semprún műsor a Kossuth rádióban (2011. június 9-én)

Két nappal Semprún halálának híre után a Kossuth rádióban nagy, mintegy félórás műsorban emlékeztek meg róla. A műsorban felsorolták magyarul megjelent könyveit, egy részt felolvastak a *Nagy utazásból*, röviden ismertették *A háborúnak vége* című kötetet és annak összefüggéseit, és szóltak utolsó könyvéről, a *Húsz év és egy napról*. A szerkesztők ismertették Semprún élettörténetét, kiemelték, hogy nagypolgári, de köztársasági érzelmű családban született, már Franciaországban nevelkedett, járta iskoláit, vett részt az ellenállásban, került Buchenwaldba. A szerkesztő így kiemelte antifasizmusát, de még inkább hangsúlyozta kilépését a kommunista pártból és szembefordulását a sztálinizmussal. A félórában többször megszólaltatták magát Semprúnt is, aki több könyvének magyarországi megjelenése alkalmából járt nálunk, s a hangfelvételek ez alkalmakkor születtek. Hangsúlyozta, hogy első nagy munkáját Buchenwald után tizenhét évvel írta meg, hosszan kellett megemésztienie élményeit és emlékeit, utolsó könyvével kapcsolatban pedig jelezte, hogy ő rejtőzködő író, így egyszerre bújt az író, a narrátor és a főhős Sánchez bőrébe. Ám a legtanulságosabb az volt, amikor azt hangsúlyozta, hogy a régi korszakokkal szemben a jelenlegi világ sokkal bonyolultabb, összetettebb, ma már az antisztálinizmusnak ebben a világban nincsen sok értelme, ellenben ahhoz nem találták meg a kulcsot, hogy mit lehet tenni a szociális egyenlőtlenségek ellen és a demokrácia nagyobb érvényesülése érdekében. (Semprún minden kérdésre jól érzékelhetően elgondolkozó válaszokat adott, és a kérdező szimpla megoldásait minden esetben kiigazította, helyesbítette.)

Hallgatta és lejegyezte: Jemnitz János

KÖNYVISMERTETÉSEK

ALLEN, JOAN:

Joseph Cowen and Popular Radicalism on Tyneside 1829–1900

Merlin Press, Monmouth, Wales, 2007. 245 pp.

Joan Allen: Jolseph Cowen és a népi radikalizmus a Tyne völgyében 1829–1900

Joseph Cowen a 19. század első felében liberális párti parlamenti képviselő volt. Északkelet-Anglia nagy ipari városában, Newcastleban tevékenykedett, onnan választották be a parlamentbe. E recenzió szerzője némiképp mentegetőzve teszi fel a kérdést könyvének bevezetőjében, hogy ha egyszer Cowen nem is volt munkásképviselő, nem is tartozott a Liberális Párt politikai elitjéhez, Gladstone köréhez, akkor miért is kell róla életrajzot írni? A kérdésre a szerző azonnal válaszol, Cowen élete nagyon tanulságos arra, hogy a liberális parlamenti padsorokban eléggé elszigetelt Cowen élettörténete miként világít rá arra, hogy a radikálisok miként is tudtak együttműködni és együtt kormányozni a liberálisokkal.

Cowen vagyonos családból származott, nagy birtokot kapott örökségül, vagyónát még gyarapítani is tudta, noha több ügyet támogatott és ezekre jelentős pénzeket is fordított. Nagy levelezést hagyott maga után, amelyet lánya, Jane Cowen rendszerezett, illetve szelektált. Cowen maga levelezésének tekintélyes részét, amelyek köztársasági kapcsolataira és szervezkedésére vonatkoztak, megsemmisítette. Így azokat is, amelyek arra utaltak, hogy miként kapcsolódott be abba az összeesküvésbe, amelyeknek célja III. Napóleon megölése volt. Így, noha a levelezés egy tekintélyes és fontos része elérhetetlenné vált, mégis ez a levelezés óriási segítséget nyújt arra, hogy megismerhessük és megértsük a 19. századi brit radikálisok gondolkodását. Ez a forrásanyag egyúttal rápillantást kínál arra is, hogy a radikálisoknak milyen volt a politikai szervezkedése és milyen kapcsolatokat építettek ki a munkásvilággal, valamint nemzetközi kapcsolataikról, illetve arról, hogy miként értékelték ők maguk a nemzetközi helyzetet.

Ami a Reform Ligát illeti, mind országosan, mind helyileg nagyon jól dokumentált az, hogy milyen tevékenységet folytatott a Reform Törvény (Reform Act) kapcsán. Ez a levelezés jó rápillantást kínál arra, hogy milyen kapcsolataik voltak a munkásokhoz és a munkásszervezetekhez. A levelezés arról is tanúskodik, hogy Cowen milyen szerepet játszott az abban az időben fontos és befolyásos Alkoholelles mozgalomban, illetve az északkelet-angliai szövetkezetek létrehozásában. Cowen levelezőtársai között olyan nevek tűnnek fel, mint az ezekben az évtizedekben legbefolyásosabb radikális John Bright, a közgazdasági irodalomban is jegyzett Jacob Halyoke, és a munkásmozgalom történetéből jól ismert ve-

zető chartista, Julian Harney.¹ A levelezők között feltűnik Mazzini és Garibaldi neve is, valamint Henry M. Hyndman² és Pjotr Kropotkiné.³ Ez a levelezés önmagában véve is jelentős, és messze túlmutat az egyszerű memoárok keretein. A levelezés mellett Cowen tevékenységére jellemző és fontos is parlamenti felszólalásainak anyaga. Életútját gazdagítják a korabeli újságokban megjelent írásai, többek között a *Newcastle Chronicle* számai. Ez utóbbiban rendszeresen jelentek meg ún. „londoni beszámolói”. Ugyanebben az időben a *Daily Chronicle* is rendszeresen közölte „londoni beszámolóit” és szerkesztői írásait. Ez utóbbi azért is fontos, mert ez az újság valóságos vezérkara volt a Reform Liga tevékenységének. Egyéb archívumokban szintén gazdag anyag található Cowen tevékenységéről. Egy ilyen, egyelőre még archívumokban őrzött forrásanyag jó rápillantást ad arra is, hogy Cowen, illetve a liberálisok és radikálisok milyen szerepet játszottak az 1871. évi észak-angliai nagy vasipari sztrájk idején. A szerző szerint a Reform Liga és általában a radikálisok 19. századi tevékenysége mindig is nagy figyelmet keltett, ámde a történetírók számára még igen sok terület fehér folt maradt. Így nyitva maradt, hogy egy országos mozgalom miként hatott helyi területeken, sőt nap mint nap miként reagált az eseményekre. Az 1850-es években a Liberális Párt csak igen lazán egymáshoz kapcsolódó szervezetekre támaszkodhatott. A szervezetek és ezeken belül is a vezetők véleménye nagyon is divergáló volt. Tömören szólva a Liberális Pártot a „whigek”, vagyis a liberális nagybirtokosok irányították, akik a maguk kezében tartották az összes kulcspozíciót. Mellettük ott voltak a kisebb csoportot képező radikálisok az újonnan létesülő ipari választókerületekből. A 19. század folyamán a liberálisok mindvégig az egész angol társadalomhoz szóltak, és valóban széles népi támogatást élveztek. Ebben nagy szerepük volt újonnan megjelenő, viszonylag olcsó újságjaiknak is. Eközben sok összefüggés még feltáratlan maradt, kiváltképpen igaz ez a Cowen család esetében, amely két nemzedéken át befolyásolta a liberálisok és radikálisok északkelet-angliai életét.

Jemnitz János

¹ Harney életútját lásd Évkönyv, 1993.

² Hyndman életútját lásd Évkönyv, 1992.

³ Kropotkin életútját lásd Évkönyv, 1992.

BARLOW, KEITH:

The Right vs Rights

Peter Land, 2008.

Keith Barlow: A jobboldal a jogok ellen

A könyv elé az előszót Jim Mortimer írta. (Mortimerről tudnivaló, hogy egykor az LP titkára, később az LP baloldali szocialista képviselői orgánumának szerkesztője és állandó cikkírója volt az újabb évtizedekben.)⁴

Keith Barlow gondos, áttekintő elemzést nyújt a munkaviszonyok helyzetéről és alakulásáról Nagy-Britannia utóbbi évtizedeiben. Nagyon pontos, részletes adatokat rögzít. Történeti hátrapillantását az 1906. évi szakszervezet-ellenes törvény ismertetésével, s a körülötte megindított és újuló harcokkal kezdi. Ezt a szakszervezet-ellenes törvényt elevenítette fel több évtized után Margaret Thatcher kormánya, de ezt a hagyományt folytatta Tony Blair Új LP-s kormánya is. Így azután a könyv azt kíséri nyomon, hogy a szakszervezetek milyen kitartó, szívós harcot folytattak jogaikért a különféle jogi megszorítások ellen. Nagy-Britanniában azonban e kérdésekben törvényeket fogadtak el, amelyekre bizonyos fókig a szakszervezetek is támaszkodhatnak. A valóságra különböző történeti szakaszokban sokféle befolyás hatott, az utóbbi években, évtizedekben a gazdasági tendenciák mellett az Európai Unió Szociális Chartája is. A folyamatoknál persze nem szabad elfeledkezni arról, hogy a jóléti állam „eltűnt”, és milyen hatások alatt tűnt el. A munkások szempontjából az „egyensúly” ide-oda ingadozott, a munkások ismeretesen alkalmazták a „zárt üzemek” (closed shop) rendszerét, mozgósították a munkásbizalmiakat (shop stewards), valamint a kemény sztrájk-őrségeket (amelyek ellen. M. Thatcher a nevezetes bányászsztrájkok idején⁵ oly keményen és durván lépett fel). A szerző bemutatja, elemzi az 1960-as, 1970-es években a munkáséletet befolyásoló törvényeket. Rávilágít, hogy az LP befolyására az 1970-es években milyen új tanácsadó, illetőleg döntőbíráskodási törvények születtek. Az 1970-es évek végén Thatcher újabb kemény munkásellenes törvényeket szorgalmazott, ám ekkor beleütközött a Konzervatív Párton belül Edward Heath, és a párton kívül a munkásság, elsősorban a bányászok ellenállásába. A bányászok elvéreztetése után a nyomdászokra került sor, akiket az új technológia tett harcképtelenné. A sztrájkharcok ürügyet adtak megint csak új törvények elfogadtatására. Az új törvények a szakszervezeteket kívánták gúzsba kötni. Így nemcsak az 1985-ös, hanem a Tony Blair-féle szakszervezetek életét érintő 1999-es és 2004-es törvények is ugyanebbe a sorba állíthatók.

John Manning

Forrás: *Socialist History Society*, Newsletter, 2010 augusztus.

⁴ Mortimer írásait az Évkönyv az utóbbi két évtizedben rendszeresen közölte.

⁵ Az 1974 és 1984-es bányászsztrájkokról lásd Évkönyv, 1974, és 1984–85.

Merlin és a varázslóinas: Egy életrajz értelmezéséhez

2011-ben jelent meg Walter Isaacson *Steve Jobs*-életrajza, amelyet a világ számos nyelvére lefordítottak.⁶ Felmerülhet a jogos kérdés, hogy mennyiben és miért lehet hasznos egy rendszerkritikai folyóiratnak foglalkozni egy többszörösen „mainstream” történettel – elég itt annyit megemlíteni, hogy a befolyásos *Time* magazin főszerkesztőjeként és a CNN elnök-vezérigazgatójaként Isaacson maga is aktívan részt vett az Apple és Jobs mítoszának kialakításában, mint ahogyan az sem véletlen, hogy az Apple-vezér éppen Isaacsonba fektette bizalmát, aki korábban Einsteinról írt életrajzot, ami magyarul is megjelent. Véleményem szerint van itt két fontos kérdés, amit nem kerülhet meg a rendszerkritikai baloldal. Az egyik az a tény, hogy Jobs élete sok szempontból emblematikusan követi a '60-as évek nagy baloldali lázadásának történetét, ami – ha követjük a történelem dialektikus szemléletét – szükségszerűen vezetett el ahhoz az amerikai technokapitalizmushoz, amit a mai baloldal olyan lesújtóan és szemléletesen kritizál.⁷ A másik pedig az, hogy éppen a fenti történelmi fejleménnyel való összefüggésben szükség volna a mai baloldalnak is újraértékelni a közvéleményhez és a „tömegekhez” való viszonyát. A *Jobs*-életrajz kapcsán rá szeretnék mutatni néhány olyan szociálpszichológiai megfigyelésre, amit nemcsak a fogyasztásban és a kapitalista reklámparban lehet(ne) hasznosítani.

A *Jobs*-életrajzra egyébként magyarul is olvashatunk rendszerkritikai reflexiót. Marie Bénilde

a *Le Monde diplomatique* c. folyóiratban megjelentetett írásában hosszasan bírálja Isaacsont, mert idealizált képet fest az amerikai technokapitalizmus működéséről, és egészében véve inkább arra törekszik, hogy az Apple PR-ját erősítse, ahelyett, hogy kritikus szemmel és a megfelelő távolságtartással (is) lássa és láttassa hősét.⁸ Nem esik szó a termelés Kínába való kitelepítéséről, ami amerikaiak tömegeit fosztotta meg a munkalehetőségtől, az olcsó és végletesen kizsákmányolt munkaerő alkalmazásáról, a kegyetlen munkafeltételekről, a szakszervezetek ellehetetlenítéséről (Jobs Obamának többek között azt javasolta, hogy meg kell törni a pedagógusok szakszervezetét az oktatás forradalmasítása céljából) és hosszán lehetne sorolni a Jobs által is favorizált amerikai „corporate” kultúra embertelen és megalázó módszereit (az elbocsátott dolgozót a vállalathoz sem engedik be, hanem utánaküldik a személyes tárgyait – a módszer ijesztően emlékeztet a sztálini terror időszakában meghonosodott nézetre, miszerint a leplezett ellenséget már csak azért is el kell távolítani a dolgozók társadalmából,

⁶ Walter Isaacson: *Steve Jobs*. Budapest, HVG Könyvek, 2011.

⁷ Lásd pl. Luc Boltanski – Eve Chiapello: *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso Books, 2005. Magyarul ld. Krausz Tamás – Bartha Eszter (szerk.): 1968: Kelet-Európa és a világ. Budapest, L'Harmattan, 2008.

⁸ Marie Bénilde: Az Apple, Steve Jobs és az amerikai neokapitalizmus. <http://magyardiplo.hu/kezdlap/667-az-apple-steve-jobs-es-az-amerikai-neokapitalizmus>

mert megrögzött kártevő létére egészen biztosan ártani fog a szocializmusnak). Ez az egyoldalúság azonban más szerzőknél is megfigyelhető: példaként említem Manuel Castellt, aki az elsők között figyelt fel az informális gazdaság terjedésére a fejlett kapitalista társadalmakban,⁹ utóbb mégis egész trilógiát szentelt a Szilikon-völgy forradalmának, amiben sajnálatosan kevés a rendszerkritika.¹⁰

Miközben nem szabad abba a tévedésbe esnünk, hogy rendszerkritikus szemléletet tulajdonítunk a CNN volt elnök-vezérigazgatójának, meg kell azért jegyezni, hogy az életrajzi könyvében ábrázolt kép nem egyértelműen kedvező sem Jobs, sem pedig az 1960-as évek hippijeinek a számára; itt tehát mindenképpen leegyszerűsítőnek tartom Bénilde azon állítását, hogy Isaacson pusztán az Apple hivatalos PR-ját öltözteti „olvasóbarát” formába. A könyvben ugyanis szó esik arról, hogy Jobs a barátaival alapít egy hippikommunát – a kommuna azonban idővel felbomlik, nem utolsósorban azért, mert a barátok egy idő után úgy érzik, hogy a farm tulajdonosa, egy bizonyos Robert Friedland, egy auschwitzi túlélő fia, ki akarja őket zsákmányolni.¹¹ Isaacson azonban azt is megemlíti, hogy amikor Jobs teherbe ejtette a barátnőjét, amit utóbb letagadott, Friedland segített a lányon.

Bénilde-nek abban igaza van, hogy Isaacson – talán tudatosan – nem foglalkozik a társadalomtörténeti kontextus bemutatásával; a hippikommuna és Jobs indiai útjának leírása azonban mégiscsak ad egy kis ízelítőt a kortárs Amerikából. Ki szeretnének emelni két mozzanatot, ami azért elárul valamit a nagy amerikai lázadás mentális korlátaiból. Isaacson leír egy esetet, amikor a kislány Steve Jobsnak arra a kérdésre kell válaszolnia, hogy mi az, amit nem ért a világból. A gyerek válasza: „Nem értem, hogy az apám egyszerre miért lett ennyire csóró.”¹² A másik az a momentum, amikor Jobs barátnője teherbe esik a fiútól, aki letagadja az apaságot, sőt, kijelenti, hogy a gyerek „bárkié” lehet a kommunában, amit a megsértett lány nagyon sokáig nem tud neki megbocsátani. Felmerül a kérdés, mit is jelentett a szexuális szabadság a középosztály – vagy akár az alsó középosztály – fiataljainak kommunáiban, ha nyilvánosan ekkora sértésnek számított az a felvetés, hogy a lány létesíthetett párhuzamos szexuális kapcsolatot. Nem lehet céltom itt bemutatni az 1960-as évek nagy baloldali fellendülésének irodalmát; kérdéses azonban, hogy mennyire ingatta meg ez a lázadás a hagyományos amerikai értékeket és a fajok és osztályok közötti szegregációt, és ezzel összefüggésben mennyire volt a lázadás valóban rendszerkritikai – hiszen a gazdasági program hiányzott, a tulajdon kérdéséhez pedig még a legradikálisabbak sem mertek, akartak, vagy tudtak hozzányúlni. Említhetem itt az egyik legbaloldaliabb aktivista, Jerry Rubin nevét és sok szempontból emblematisztus élettörténetét. Jerry Rubin szintén Indiában kereste a „megvilágosodást”, éppúgy, mint Jobs; hazatérve Amerikába megalapította a Youth International Party-t, ami radikális, polgárpukkasztó akcióiról

⁹ Alejandro Portes – Manuel Castells – Lauren A. Benton (szerk.): *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1989.

¹⁰ Manuel Castells: *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat, 2005.

¹¹ Isaacson, i. m. 54-56.

¹² Isaacson, i. m. 25.

vált híressé. A lázadó fiú végül – Jobshoz hasonlóan – mégiscsak betagozódott az amerikai technokapitalizmusba; Apple-részvényeket vásárolt. 1994-ben életét vesztette egy balesetben (1938-ban született). Friedland – Isaacson könyvének tanúsága szerint – még jobban letért a forradalom útjáról: Jobs felidéz egy esetet, amikor egykori barátja arra akarta rávenni, hogy járjon közbe az érdekében Bill Clintonnál, mert egyik bányája súlyos környezeti károkat okozott. Jobs erre nemet mondott, azzal a megjegyzéssel: „Különös, hogy az, akit fiatalon szinte a gurumnak tekintettem, szó szerint és átvitt értelemben is haszonleső aranyásóvá vált.”¹³ Sajnálatos, hogy Jobs saját magára nem vonatkoztatta ezt a kritikát, de társadalomtörténeti szempontból ennél jelentősebb volna az a megállapítás, hogy az emberek személyes sorsát és meghatározó döntéseit mennyiben alakítja valójában a környezetük; én ugyanis sokkal inkább a makro-környezet hatásával magyarázom azt, hogy Rubin, Jobs és Friedland mind részeseivé váltak annak a kapitalista rendszernek, ami ellen fiatal korukban lázadtak, mintsem a személyes tulajdonságjegyek alapján.¹⁴ Az amerikai technokapitalizmus felfogható úgy is, mint a '60-as évek „lázadásának” szerves folytatása – és ha így fogjuk fel az összefüggést, akkor nem(csak) Jobson kell számon kérni az elmaradt forradalmat, illetve azt a szomorú tényt, hogy az új amerikai „corporate” kultúra a sztálini időszak számos rémes elemét magába olvasztotta, még ha a kínzásokat és a tömeges agyonlövést nem is sikerült meghonosítani.

Miközben tehát igaz, hogy Isaacson nem rendszerkritikus, a könyv nem igazolja Bénilde-nek azt az állítását, hogy üdvtörténetet ír az Apple-ről és magáról Jobsról. Az olykor valóban túlzottan terjengősre sikerült magánéleti részleteket Bénilde elintézi azzal a summás megállapítással, hogy Isaacson „hosszú és unalmas fejezeteket szentel Steve Jobs érzelmi életének”. Ez a megjegyzés igencsak tévútra vinné az életrajzírókat, hiszen ha valaki arra vállalkozik, hogy megírja egy általa jelentősnek vagy kiemelkedőnek tartott személyiség életét, akkor igenis, alapkövetelmény az, hogy beleilleszkedjen hőse életébe, és lehetőleg a történeti valóságnak megfelelően ábrázolja a kiválasztott életutat. Ezzel a törekvéssel önmagában tehát semmi baj nincs; a kérdés az, hogy mennyire sikerül Isaacsonnak a kellő differenciáltsággal bemutatni Steve Jobs életét.

¹³ Isaacson, i. m. 56.

¹⁴ A *mainstream* irodalomból is hozhatunk erre példákat: Salinger *Zabhegyezője* már előrevetíti a „forradalomnak” ezt az árulását, míg Kerouac *Útonja* „tisztá” lázadás – nem véletlen, hogy az *Úton* ma szinte elfelejtett klasszikus. Itt érdemes megemlíteni, anélkül, hogy elvitatnánk a radikálisok bátorságát, hogy a jó család és főképp a tulajdon jelentett bizonyos védelmet az amerikai igazságszolgáltatási rendszerrel szemben. Stephen Donaldson, a *Stop Prisoner Rape* egyik aktivistája leírja, hogyan tették be a „problémás” aktivistákat olyan cellákba, ahol szinte elkerülhetetlen volt, hogy áldozatává ne váljanak a csoportos nemi erőszaknak http://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Donaldson (Columbia University). Ezt a módszert kétségtelenül alkalmazhatták volna azért, hogy megalázzák a középosztálybeli baloldali aktivistákat; itt azonban meggyőződésem szerint a politikai szimpátiát „felülírták” az osztályszempontok: ha egy vagyonos családból származó fehér fiatalember esik áldozatul a börtönbeli erőszaknak, az elfogadhatatlanabb a társadalom számára, mint az „egyszerű” polgárpukkasztás. Ugyanez az osztályszempont a *Zabhegyezőben* is erőteljesen érvényesül.

Az én meglátásom szerint a kérdésre nem adható egyértelmű válasz. Isaacson kritikával szemléli hőstét; leírja, hogyan veszett össze a barátaival, mennyire elviselhetetlen volt mint vezető, nem tudott bánni az emberekkel, és anyagilag a legjobb barátait is kisémmizte. Mindez nem illeszkedik bele egy konvencionális PR-sztoriba, amit Bénilde tulajdonít Isaacson-nak. A szerző rámutat hőse számos negatív jellemvonására; sőt, azt mondanám, a könyv igazi erejét az adja, hogy Isaacson egy esendő embert ábrázol benne, nem pedig egy földre szállt angyalt, akinek negatív vonásai „feloldódnak” az általa inspirált jócselekedetek üdvtörténetében. Kérdéses, persze, hogy Isaacson-nak mennyiben sikerül túllépni itt a pszichológiai konvenciókon, és feltárni valami igazán egyedít Steve Jobs életéből. Amikor nem erőlködik azon, hogy beilleszkedjen ezekbe a konvenciókba, akkor vannak sikerei.¹⁵ Meglátásom szerint szerencsétlen annak erőltetése, hogy Jobsra mekkora hatást gyakorolt az örökbefogadás ténye; sokkal érdekesebb kérdés lenne, hogy a genetikai program (akármilyen is az) mennyire befolyásolja *valójában* a személyiség fejlődését; hiszen abból, amit Isaacson leír, sokkal inkább következik az, hogy Jobsot *jobban* befolyásolta a soha el nem ismert szíri apai hagyomány (hiszen az apa egy „lecsúszott”, de valamikor befolyásos arab kereskedő családból származott), mint a sokat emlegetett nevelőapa, akinek a fáma szerint büszkén mutogatta az általa felépített vállalatot...¹⁶ A terjedelmes kötetben azonban kétségtelenül vannak nagyon jól megírt fejezetek, amelyek közelebb hozzák Jobsot mint esendő (bár a tévedéseit szinte soha be nem ismerő) embert az olvasóhoz; példa erre a fiatalkorát bemutató rész, ellentmondásos viselkedése első gyermeke anyjával, kényszerű távozása az Apple éléről (miután összeveszett az igazgatótanáccsal) és betegségének leírása, ahol Isaacson – meghazudtolva PR-os múltját – az emberi együttérzés igen komoly szintjére emelkedik. Jobs kétségtelenül nagy pozőr volt, és beteg is az maradt; ezt a tényt Isaacson egyáltalán nem leplezi.

Ez elvezet minket a második kérdéshez, ahol Bénilde-nek vannak eredeti megfigyelései. Hogyan formálta Steve Jobs – talán tudatosan – a közvéleményt? Marie Bénilde kimondja: „Steve Jobsnak főleg ahhoz volt tehetsége, hogy elfelejtesse iparmágnási szerepét és korának kulturális hullámaint meglovagolva *mindig fűzisan maradjon a nagy többséggel*.”¹⁷ De mit is jelent valójában – az adott történeti kontextusban – ez a manipuláció?

Fontos itt felidézniünk Georg Simmel nevét, akit sokan – Marx-szal,

¹⁵ Ezt különösen annak fényében kell értékelni, hogy mennyire nem sikerül mindez az Einstein-életrajzban, amiből mintha csak annyi derülne ki Einstein életéből, hogy mi volt a viszonya a zsidósághoz.

¹⁶ Hasonlóan érdekes kérdéseket vet fel a multikulturalizizmusról az, hogy a szíri édesapa családja sem érezte úgy, hogy a kisfiú mellé kell állnia; holott Isaacson könyve szerint Jobs természetes édesapja meghívta amerikai, katolikus barátnőjét a családjához, vagyis a családnak tudnia kellett a „barátnő” létezéséről. Kérdés, hogyan viselkedett volna ugyanez a család, ha nem egy amerikai lányról van szó, hanem olyan „barátnőről”, aki könnyebben integrálható a helyi társadalomba. (És itt nem tudjuk nem szóvá tenni azt a kérdést, hogy olyan társadalomról van szó, ahol a fiúgyerek „hagyományos” több előjogot élvez, mint a lány.)

¹⁷ Kiemelés – B. E.

Durkheimmel és Max Weberrel együtt – a szociológia negyedik „atyjának” tartanak. Simmel különösen azért fontos, mert a másik három alapítóval ellentétben, igen komoly *érzelmi* intelligenciával rendelkezett. Számos meglátása így ma is releváns – akkor is, ha a formális logika szempontjából teljesítménye alatta marad a szociológia és a marxizmus klasszikusainak.¹⁸ Simmel igazi zsenialitása abban rejlett, hogy képes volt ötvözni szociológiai tudással az emberi pszichikumot – műveit ezért érdemes (volna) ma is felfedezni azoknak, akik a világ jobbításán gondolkodnak.

Számos fontos tanulmánya közül kiemelem „A titok és a titkos társadalom” c. munkáját. Itt Simmel előrevetít egy olyan társadalmat, ahol a tudás egyre fontosabbá válik a társadalmi érvényesülés szempontjából – és *figyelmeztet* ennek a lehetőségnek az elidegenítő (és kizsákmányoló) hatásaira.¹⁹ Érdemes itt idézni a következőket: „Az igazmondásra épülő érintkezés általában annál megfelelőbb egy csoporton belül, minél inkább a sokak, és nem a kevesek jóléte válik normává. Akiknek ugyanis hazudnak – vagyis, akik a hazugság révén károsodást szenvednek – azok mindig többségben lesznek a hazugokkal szemben, akik e hazugságból előnyöket kovácsolnak a maguk számára. A »felvilágosodás« ezért, amelynek célja a társadalmi életben ható igazságtalanságok felszámolása, teljesen demokratikus jellegű.”²⁰

A felvilágosodás dialektikájában Simmel kétségtelenül tévedett. Előbb éppen a náciizmus bizonyította, a Joseph Goebbels által irányított félelmetes propagandagépezet segítségével, hogy az emberek tömegei kétségtelenül elhisznek bármilyen vaskos hazugságot, ha azt elég sokáig és elég nagy kitartással verik a fejükbe, majd pedig a fogyasztói társadalom példáján láthattuk, hogy a különböző márkákat az emberek olyan imázsokkal rokonítják, amelyekkel szívesen azonosulnak. Az Apple ebben az értelemben valóban „becsapás”: hiszen attól még senki nem lesz se szebb, se okosabb, se sportosabb külsejű, ha vesz magának egy táblagépet vagy egy okostelefont – de mégiscsak így érezheti magát. (Mint ahogyan a náci propaganda által fanatizált németek se lettek attól különb emberek, hogy a zsidókkal mosatták fel Bécs utcáit, vagy szovjet hadifoglyok ezreit lötték agyon a faji ideológia jegyében). A mítoszok esetében *nem* a dekonstrukció az érdekes önmagában – hanem az, hogy miért működnek és hoznak mozgásba tömegeket *mégis* ezek a mítoszok. Jobs kétségtelenül megértette a mítoszgyártás fontosságát – hiszen egész életét feltette arra, hogy a fogyasztók ízléséhez alkalmazkodva alakítsa az Apple mítoszáét. Ebből a szempontból fontos kiemelni, hogy halálos betegen még találkozni akart a „fiatalokkal”: ebben persze láthatunk nyers üzleti érdeket is, de én legalább ilyen fontosnak tartom a Szilikon-völgy mítoszáét *folytonosságát*: Jobs, úgymond, csak vissza akarta adni, amit ő kapott a

¹⁸ Simmel magyarországi felfedezéséhez ld. Somlai Péter: Georg Simmel és a formális szociológia. In: Georg Simmel: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1973.

¹⁹ Simmel, i. m. 339.

²⁰ Simmel, i. m. 319.

saját mestereitől (bár a személyiségjegyek alapján Jobsnak nem kellettnek tanítók és mesterek). A mítosz azonban folytatódik.

Robert K. Merton – aki eredetileg a Merlin művésznév felvételén gondolkodott – Simmel számos meglátását, ha úgy tetszik, intuícióját alkalmazta az észak-amerikai gyakorlatban. Merton felfigyelt egy esetre, amikor is egy ismert rádióriporter arra vállalkozott, hogy egy jótékonsági cél érdekében „maraton” sokáig adásban marad. Az emberek többet adakoztak az átlagosnál, mert úgy ítélték meg, hogy a rádiós teljesítménye *hitelesebbé* tette az ügyet.²¹ Merton számos más vizsgálatot elvégzett, de az eredmény ugyanaz maradt: az emberek hitelesnek látták a rádiós teljesítményét, és azért adakoztak. De hivatkozhatnánk itt történelmi példákra: Churchill híres beszédére a második világháború előestéjén, vagy Sztálin azon elhatározására, hogy megtartják az októberi forradalom tiszteletére rendezett parádét az ostromlott Moszkvában – és a főtitkár a helyén maradt. Az információs jelentések egyöntetű tanúsága szerint ez leírhatatlan lelkesedést váltott ki Moszkvában és a Vörös Hadseregben.

A közvélemény manipulálása persze kétélű játék. Klasszikus példa Oscar Wilde esete, aki nagyon is tudatosan alakította ki írói imázsát, és Jobshoz hasonló átéléssel játszotta a cinikus esztéta és társasági ember szerepét. Wilde valódi tragédiája az volt, amikor tévedett: rosszul mérte fel az angol közvéleményt, és nem értette meg, hogy a kortárs közvélemény nem fogja tolerálni nyilvánosságra kerülő homoszexuális kapcsolatait.²²

Walter Isaacson könyvének érdeme, hogy nem tagadja azt, hogy Jobs manipulálta a közvéleményt. Igaz, hogy ő úgy állítja be, hogy ez a manipuláció Jobs személyiségéből fakadt, és kódösíti a tudatos elemeket, amelyekre Marie Bénilde felhívja a figyelmet: „Gondosan fenntartotta saját legendáját mint vegetáriánus, beavatott meditáló és buddhista, nem habozott megkérdezni diákjaitól, hogy fogyasztottak-e már LSD-t, és mindig a tökéletes aszkéta szerepében és Issey Miyake magas nyakú garbójában lépett a nyilvánosság elé.”

De kizárja-e vajon a kettő egymást? Nem hihetett-e Jobs valóban abban, amit mondott, és nem éppen ezért volt sokak szemében hiteles?

Jobs sok tekintetben szerencsésebb volt, mint Oscar Wilde; őt nem büntette meg az a társadalom, amelyet meg kívánt nyerni magának. Betegsége, mondhatni, erősítette az Apple PR-ját (ha szabad ilyen cinikusan fogalmaznunk): hiszen hitelességét erősítette, hogy halálos betegen is a cégéért dolgozott, míg Wilde-ot tragikus módon kiközösítette és meg sem ismerte az a „jet society”, amely korábban rajongott érte.

Walter Isaacson könyve véleményem szerint differenciáltabb képet ad Jobsról és az amerikai társadalomról, mint ahogyan Marie Bénilde látja. De egy kérdést Isaacson nem tesz fel, amit Bénilde sarkított formában igen: Jobs büszke volt arra, hogy a „legjobb” csapat dolgozik neki. Már halálos betegen leír egy esetet:

²¹ Robert K. Merton: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Osiris, 2002, 190-193.

²² Richard Ellmann: *Oscar Wilde*. Penguin Books, 1988.

kirúgott egy mérnököt, akiről tudta, hogy családja van („Na, de ha én nem rúgom ki, akkor ki nem?”). Ez, sajnós – mondjuk ki! - a tipikus kápó-magatartás. És teljesen kontraproduktív, amellet, hogy mélyen erkölcstelen. Honnan tudjuk, mi az igazi tehetség? Honnan tudjuk, hogy a kirúgott mérnök nem tudott volna előállni valami újítással – egyszerűen azért, mert minden gyakorló pedagógus tudja, hogy az emberek sokfélék, és nem mindenkit motivál ugyanaz. Ha csak azokkal foglalkozunk, akiket a mi elképzeléseink motiválnak – nagyon közel járunk ahhoz, hogy Istent játsszunk. És ebbe eddig minden halandó belebukott.

Mindez annyiban kapcsolódik a mai baloldal problémájához, hogy míg a technokapitalistáknak a jelek szerint sikerült megerősíteniük kapcsolataikat a „tömegekkel”, és a nacionalisták is jó eredményeket érnek el globálisan, addig a baloldal a mítoszgyártás tekintetében felszámolja önmagát. Holott az emberek nemcsak materiálisan gondolkodnak, hanem érzelmileg is, sőt, lehet, hogy Simmelnek igaza volt abban a meglátásában, hogy ez utóbbi a döntő. Ha a baloldal nem képes érzelmileg megszólítani a „tömegeket”, szabad az út Isaacson és a technokapitalisták előtt. És még addig lehet örülni, amíg nem bukkan fel egy újabb Joseph Goebbels, hogy mozgásba hozza az egykor alaposan lejáratos faji mítoszokat.

Bartha Eszter

BLAIRE, MARIE CLAUDE

Solidarité, histoire d'un idée.

Gallimard, 2008.

Marie Claude Blaire: Szolidaritás. Egye eszme története.

A könyv ismertetése 2008. augusztus 24-én az RFI csatornáján hangzott el hosszú, félórás interjú keretében, amelyet a szerzőnővel folytattak le. Önmagában az a tény, hogy a könyvet a patinás Gallimard jelentette meg, figyelemre méltó, hiszen nálunk az ilyen régi könyvkiadók már rég megszűntek, vagy nem adnának ki ilyen jellegű könyvet.

A szerzőnő a szolidaritást összekapcsolja a baloldal és a szocializmus fogalmával, és a történetet a francia forradalom napjaitól nyitja meg. Kiemeli francia vonatkozásban (hiszen a könyv elsősorban ezen a talajon mozog) a 19. század első felében a katolikus szocialista Pecqueur hatását (akit, mint ő maga mondta, Marx figyelmen kívül hagyott és elismerően olvasott), valamint Lerreux-ét – akik nálunk jobbra el vannak felejtve. Utána azzal folytatta, hogy szolidaritás címmel Léon Bourgeois jelentetett meg 1912-ben nagyhatású könyvet, aki saját kijelentései szerint magát liberális szocialistának vallotta, és aki rövid ideig 1915-ben miniszterelnök is lett. A szerzőnő aláhúzza, hogy a befolyásos Radikális Párt, amely több miniszterelnököt is adott,

erőteljesen szorgalmazta a progresszív adózás bevezetését. Mindehhez hozzáfűzte, hogy ez a gondolat tovább élt azután a szélesen vett baloldali progresszív körökben az 1930-as években, majd természetesen 1945 után De Gaulle idején is.

A rádió szerkesztője többször kiélezett kérdéseket tett fel a szerzőnőnek, aki mindenre nyugodtan és kimerítően válaszolt, hangsúlyozva, hogy mind a szolidaritásra, mind a baloldal összefogására, mind a szegénység elleni harcra, mind a tehetőségek erősebb megadóztatására napjainkban ugyanolyan nagy szükség lenne, mint egy, illetve két évszázaddal ezelőtt, az eszme megszövegezésének korában.

Jemnitz János

BOTT, FRANÇOIS:

La traversée des jours.

Le Cherche Midi, 2009. 171 pp.

François Bott: A napok futása

François Bott 1958-ban lépett be a *France Soir* szerkesztőségéhez, majd 1995-ig a *Le Monde*-nél dolgozott, azután az *Express*²³ következett, majd 1967-ben elindította az irodalmi magazint, tehát sokat olvasott, tudott, látott és ivott. Cso-da, de semmit sem felejtett el. Dalidával szenvedélyesen beszélget Heidegerről. Yves Montand megvallja neki Marilyn Monroe-val való bensőséges kapcsolatát. Cioran neki meséli el boldogságát, míg végre a Pont-Neuf-nél „egy nála sokkal depresszívabb alakkal futott össze”... Beckett volt az.

De a *Napokon át* nem csupán portrék gyűjteménye, hanem egy író önéletrajza is, könyveken és szerzőkön, így a négyesen: Sartre,²⁴ Camus, Vailland, Malraux²⁵ át, akik a gondolkodás szabadságát alakították benne. Mert Bott egzisztencialista volt a strukturalizmus örve alatt, szerette a baloldalt eszméiért és a jobboldalt stílusáért. Ritkán fordul elő ebben a szakmában: szolgáltatta ízlését és duzzogott a divatok miatt. De Botte csak magához volt hűséges. „Mindig hálátlanok vagyunk – írja – a múlt idővel.” Ő nem.

Jérôme Garcin

Forrás: *Le Nouvel Observateur*, 2010. március 11–17. Közli és jegyzetelte Havel Józsefné Sziki Vilma.

²³ Az *Express* elterjedt hetilap, nagyjából liberális irányzatú.

²⁴ Sartre-ről és a *Les Temps Modernes*-ről az Évkönyv hosszabb ismertetést és megemlékezést közölt a Sartre évforduló kapcsán.

²⁵ Malraux-t a magyar olvasók is jól ismerhetik, sok évtizeden át magyarul is megjelent regényei nyomán. Az is ismeretes, hogy többször vállalt politikai szerepet, kulturális miniszter is volt De Gaulle mellett.

CALLAGHAN, JOHN:

The Labour Party and Foreign Policy

A History Routledge, 2007. 346 pp.

John Callaghan: A Labour Party és a külpolitika

Az utóbbi időkben nagy érdeklődést válthatott ki e téma. Ez nem meglepő, lévén, hogy az LP tíz év óta kormányon volt, és nagy aktivitást fejtett ki mind a diplomáciában, mind katonai téren. John Callaghan sokat tett hozzá könyvében ismereteinkhez. Callaghan az egész 20. század történetében vizsgálja ezt a kérdést, és ebben a keretben világít rá, hogy az LP külpolitikája különböző szakaszokban miként változott, és a változások ellenére mennyiben őrizte meg eredeti hitét és meggyőződését. Callaghan hangsúlyozza az LP külpolitikai gyakorlásában – már amikor kormányon volt – a kontinuitást és ezt azzal magyarázza, hogy az LP e vonatkozásban „mindig az egész nemzet érdekeit tartotta szem előtt”. A recenzius (Jonathan Davis) szerint Callaghan abból indul ki, hogy az LP mind a kül-, mind a belpolitikában az ország stabilitását őrizte, és amennyiben változásokat eszközölt, akkor azt is hangsúlyozottan csakis evolúciós úton kívánta megvalósítani. Ez a recenzius szerint még India esetében is jellemző maradt.²⁶

Az ismertetésben olyan sorokat találhatunk, miszerint az LP korai, 20. század eleji külpolitikája sokkal inkább a brit liberális radikalizmusból táplálkozott, és nem a szociális, szocialista mozgalom nagy megváltoztatásainak szándékát tükrözte.²⁷ Ehelyütt a szerző hangsúlyozza, hogy az LP születésekor nem a szocialista szemlélet alapján keletkezett és tette meg első lépéseit. Szerinte az LP-t megteremtő szakszervezeti vezetők igazán nem kívántak szakítani a liberalizmussal és a Liberális Párttal.²⁸

Ezekben az években a születő LP külpolitikai nézeteire még inkább hatottak a liberális vélemények, mint a szocialista nézetek. (A könyvet ismertető brit egyetemi oktató a könyv alapján ezt emeli ki – szerintem ez többekre egyáltalán nem igaz, amit jócskán bizonyítani lehet írásaikkal és fellépéseikkel. Nem beszélve arról, hogy miként szerepeltek a II. Internacionáléban.)

Az ismertető némi ként előre ugorva rátér arra, hogy szerinte az I. világháború idején a UDC (Union of Democratic Control)²⁹ gyakorolta a legnagyobb hatást az LP külpolitikai felfogására. Ehelyütt viszont már hozzáteszi, hogy ekkor a liberális ráhatások mellett már szocialista eszmék is formálták az erősödő LP külpolitikáját. Ám mégis Callaghan, a könyv szerzője úgy ítéli, hogy az LP kül-

²⁶ Indiát illetően több korszakban az LP sok vezetőjét lehet megnevezni, akik – úgy tűnik – nagyon nem így gondolkodtak (Keir Hardie, Stafford Cripps, és sokan mások).

²⁷ Ez is leegyszerűsített állításnak tűnik.

²⁸ Ha ez ennyire egyszerű lett volna, nem jött volna létre az LP. Ez ügyben sok szakszervezeti vezetőt lehet megidézni az ellenpóluson, többek között Hardie-t, Tom Mann-t.

²⁹ A UDC-ről magyar nyelven bővebben lásd Jemnitz János: *A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben, 1914–1917 március*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

politikájára jobban hatott „a liberális internacionalizmus és pacifizmus, mint a szocialista munkás-internacionalista osztálytudatos szolidaritás”.

Az ismertető szerint Callaghan munkájában az áttörés az I. világháború után következett be az LP külpolitikai felfogásában; ekkor erősödtek meg e tekintetben a szocialista ítéletek, noha az LP emlékezetesen szembefordult 1917 novembere után a bolsevikokkal, de kiábrándult a liberalizmusból is. Callaghan, úgy tűnik, hogy ezután pontosan elemzi és követi a fordulatokat, hogy az LP miként reagál a két világháború között a háborús veszélyekre, háborúkra és forradalmakra. A mérsékelt reformista vezetők üdvözölték és elfogadták a wilsoni politikát, üdvözölték és támogatták a Népszövetség megalakulását, míg a határozottabban baloldali szocialisták az LP-ben már inkább a Szovjetunió felé orientálódtak. Mindkét felfogás és irányzat egymás mellett élt az LP-ben. Az I. világháború után az LP vezetői körében erős volt a remény, hogy az értelem révén elkerülhetik a fegyverkezést és a háborúkat, és ugyanakkor volt egy ugyancsak elterjedt és mélyen gyökerező rokonszenv, hogy a Szovjetunióban a szocializmust építik. A II. világháború után e téren bekövetkezett a szakadás azok között, akik a háborúellenes mozgalmakat pártolták (vagy azokban vettek részt), és azok között, akik az USA szövetségét keresték, és az USA külpolitikáját támogatták. Callaghan meggyőzően bizonyítja, hogy a külső hatások továbbra is erősen befolyásolták az LP külpolitikáját és annak vonalvezetését.

Jonathan Davis (Oxford, Ruskin University)

COLLINI, STEFAN:

Talking about the Revolution. How to Change the World.

The Guardian, 2011. január 22.

Stefan Collini: Beszélgetések a forradalomról. (Eric Hobsbawm új könyvéről: Hogyan változtassuk meg a világot: mesék Marxról és a marxizmusról). (Rövidítve)

Marx híres Feuerbach téziseire utalva („A filozófusok a világot eddig csak magyarázták...”)³⁰ ez a múltban a világ jelenségeinek értelmezésekor sokféle véleményeltérésre adott okot, amikor sokan hivatkoztak Marxra. Rengeteg értelmezés jelent meg a múltban és a jelenik meg mind a mai napig, amelyek mind Marxra hivatkoznak, értelmezik és a világ megváltoztatását szorgalmazzák. Ugyanakkor a bírálók száma sem kevés és a Marxot igenlők helyzete nem áll jól. A bírálók Sztálin áldozatainak millióira mutatnak rá, valamint arra a hihetetlen

³⁰ A téziseket lásd Marx–Engels Művei, 21. köt., 292–293.

prosperitásra, amelyet néhányan a kapitalizmus alatt éltek meg, és ezzel ezt az ügyet sokan lezártak tekintik.

Marxnak és a marxizmusnak ez a kettőssége mindenki számára nehézségeket okoz, aki a kérdés tanulmányozására és megírására vállalkozik. E gondolatok bonyolultak és mindenki elé követelményeket állítanak. A történész számára olyan nem kis feladatot, hogy ismernie kell a hegeli metafizika kérdéseit csakúgy, mint az extraprofittal kapcsolatos elemzéseket és vitákat. Ráadásul a történésznek ismernie kell a munkásmozgalom által elért vívmányokat és a pártfrakciók belső harcait, a tervgazdaság kialakításának rendszerét, valamint az eretnek nézetek elfojtását és sok más hasonló problémát. A Marxot és a marxizmust tanulmányozó ideális történésznek így egyszerre kell lennie hívőnek és szkeptikusnak, sok nyelvet ismerőnek.

Eric Hobsbawm-ról gyakorta úgy írnak, mint marxista történészről, jóllehet helyesebb lenne azt írni róla, hogy hatalmas, kiterjedt tudása van, és figyelemre méltó az elemzőkészsége. Kétségtelen, hogy a legtöbbet Marxból merítette, többet mint bármely más forrásból. Legnagyobb munkái az európai társadalom fejlődéséről szólnak, kezdve a szinte ikerként jelentkező francia forradalommal és ipari forradalommal. Azt lehet mondani, hogy a marxizmus továbbfejlődéséhez való hozzájárulása kevésbé ismert,³¹ mivel ezek az írásai inkább szétszóró tanulmányok és esszék. Másrészt, híven ahhoz, hogy mekkora a nyelvtudása és kozmopolita szemlélete, ezek a munkák jórészt nem angolul, hanem más nyelven jelentek meg.

Új munkája, a „How to Change the World” (Hogyan változtathatjuk meg a világot) rekord elterjedtségre számíthat. Ez a 16. könyve, amely éppen életének 94. évében jelenik meg. Noha a könyv jórészt már korábban megjelent munkáinak anyagaiból építkezik, közülük sok korábban mégsem jelent meg angolul, és közülük egyeseket a szerző átdolgozott és korszerűsített. Az alcímet a kiadó adhatta azért, hogy a könyvet feltehetően kapósabbá tegye. Ám ennek ellenére ez mégsem sejteti, hogy a könyv egyszerű életrajz, vagy merő narratíva lenne. Az esszék elemzőek és intellektuális minőségűek, tartalmuk megkapóbb, mint bármiféle pusztá „elmesélések” (narratívák).

Az első rész szigorúan Marx és Engels gondolatainak összegzését tartalmazza. Ebben olvasható egy rövid bevezető, amely kitér „A munkásszótály helyzete Angliában” című híres Engels-munkára, valamint Marx gondolataira a „prekapitalista formációkról”, továbbá arra az ugyancsak híres befejezetlen munkára, amelyet általában úgy ismerünk, mint a „Grundrisse”-t.

A második rész lehet, hogy nagyobb érdeklődést kelthet napjaink olvasójában. Ez mintegy összefoglalót ad Marx gondolatairól közel 130 év távlatából, amióta Marx 1883-ban meghalt. Ez az a fejezet, amely igazán bizonyítja Hobsbawm világos és érdekes elemzőképességét és lélegzetelállító, szinte korlátlan tudását.

³¹ A recenzióknak ez az állítása egyszerűen érthetetlen. Több könyvét lehetne felsorolni, amelyek e témába vágnak (angolul); az utóbbi időben azt, amelyet a kommunista kiáltványról írt (a szerk.)!

Szinte minden történész kicsinynek és provinciálisnak tűnik az ő társaságában. Ki más tudna ilyen mély és pontos leírásokat adni a marxista munkásmozgalom alakulásáról olyan országokban, mint Németország és Franciaország. Sőt, a szerző még olyan kirándulásokat is tesz, hogy érzékeltetni tudja, mi a különbség a dán és a finn marxizmus között. Ki másnak lehetne hinni, amikor összeveti és egyúttal meg is különbözteti a Tőke azeri, illetve jiddis fordításait. Hobsbawm rávilágít, hogy az egyik nagy lingvisztikai kiterjedése a Tőkének a mű Indiában való marati, hindi és bengáli nyelvű megjelenése az 1950-es és 1960-as években.

Azt lehet mondani, hogy az elmúlt évszázadban, sőt azon túl is, a marxi írások státusza két pólus között ingadozott. Egyfelől ott van az egykori ortodox kommunista megközelítés, amely szerint Marx kínálta a csalhatatlan vezérfonalat a politikai akciókhoz és annak a szocialista társadalomnak a megvalósulásához, amely követni fogja majd a kapitalizmust. Másik oldalon áll, amit nyugati álláspontnak nevezhetünk, ahol Marxot egy sorba állítják Nietzschével és Freuddal, vagyis Marxot úgy említik, mint végtelenül lebilincselő munkák sorozatának szerzőjét. Ezeket az írásokat lehet tanulmányozni, vagy lehet egyszerűen élvezni, de nem adnak vezérfonalat az új akciókhoz.

Hobsbawm egész nyilvánvalóan kikerüli mind a két szélsőséget. Viszonyulása sokkal árnyaltabb, mint a fent nevezett első szélsőségé, de mindenesetre sokkal közelebb áll hozzá, minthogy Hobsbawm elkötelezett szerző, mint a második szélsőséghez. Ezt már csak azért is teheti, mert a marxizmus az elmúlt 130 évben, még inkább a 20. században időnként döntő szerepet játszott a tömegek mozgósításában.

Ám mi a helyzet a 21. században? Az 1840-es években való kezdeteitől a marxizmus ki volt téve az éretlen spekulációknak. Marx és Engels ismételtlen meggyőzték magukat (és másokat is), hogy a kapitalizmus, a burzsoá társadalom közel áll a halálához. Marx halála óta is ismételtlen írtak és szóltak a kapitalizmus válságáról. Ám minden esetben a beteg valahogy felgyógyult, sőt valamiképpen még erősebb is lett. Talán még Hobsbawm, leghűvösebb és legjobb elemzője sem maradt immunis ettől a betegségtől, amikor arról ír és vélekedik, hogy a 2008-as pénzügyi összeomlás kezdetét jelentheti a kapitalizmus végének. Nyilvánvalóan visszaulat arra az időre, amely a Marx halálának centenáriumát követő 25 évben volt jellemző, amikor úgy tűnt, hogy Marx elveszítette relevanciáját, és az ifjabb nemzedékek számára érdektelenné is vált. Ám ez a korszak véget ért. „Újra, ismét – Hobsbawm erőteljesen leszögezi – itt az ideje, hogy Marxot komolyan vegyék.” Még a neoliberalizmus triumfáló éveiben is voltak olyanok, akik Marxot változatlanul nagyon komolyan vették, mint akinek a gondolatai, koncepciói segítséget nyújtanak a társadalom és a társadalom mozgásának megértéséhez, így a kapitalizmusénak, amelyben a kevesek kezében van a tőke, és amelyben a munkaerőt árulja az emberek többsége. Most Hobsbawm úgy véli, hogy a világ megváltoztatását Marx alapján lehet megvalósítani? Hobsbawm megállapítja, hogy a Szovjetunió összeomlásával a kapitalizmus pillanatnyilag leküzdötte a halál jeleit. És így „azok, akik hittek egy szocialista társadalomban, amely a kooperáció

talaján épül fel és nem a versenyén, most újra vissza kell lépjenek a spekulációba és az elmélet mezejére”.

Most a globalizáció és az állam visszaszorulása megfosztotta a szociáldemokrata pártokat és a munkásmozgalmat természetes küzdő terepüktől. Ez utóbbiak, vagyis a szociáldemokrata pártok és a munkásmozgalom mostanáig nem voltak nagyon sikeresek abban, hogy nemzetközileg hatásosak legyenek. Egyesek a jelenlegi pénzügyi és gazdasági válságot összehasonlítják az 1929–30-as évek gazdasági válságával, de kérdés, hogy ez a párhuzam mennyire lenne radikális áramlatok és emberek számára bátorító. Hobsbawm, aki ebben a kérdésben is történelmi analízissel szolgál, megállapítja, hogy az 1930-as évek gazdasági válságának éveivel szemben, a szocialisták és a kommunisták napjainkban nem tudnak olyan rendszereket megjelölni, amelyek immunisak maradtak volna a válságtól és következményeitől, és jelenleg nincsenek is reális javaslatok a szocialista változásra.

Úgy tűnik, hogy a marxizmus mégiscsak sikeresebb volt azon a téren, hogy megmagyarázza a világot, mint abban, hogy azt meg is változtassa. Természetesen Hobsbawm többet tett annál, mint legtöbbször abban a tekintetben, hogy magyarázza a világot. És ha mi jelenleg azt kérdezzük tőle, hogy mi az ő utolsó szava abban a kérdésben, hogy ezt a világot megváltoztassák, akkor erre csak azt ismételném, hogy erre még korai lenne választ adni.

A cikket John Schwarzmantel küldte meg az Évkönyvnek.

DRAY, PHILIP:

The Epic Story of Labour in America.

Double-day, 2009–2010. 772 pp.

Philip Dray: Az amerikai munkásság epikus története

(Rövidítve)

Európával szemben az USA-ban nem ünneplik meg május elsejét. Az USA-ban hivatalosan szeptember első hétfőjén tartják meg a munka ünnepnapját. Az amerikai szakszervezetek megint másként viszonyulnak ehhez. Az amerikai szakszervezeteknek kevés köze van a szociáldemokráciához és szinte semmi a szocializmushoz. De miként Philip Dray hangsúlyozza, ez nem volt mindig így és főként nem volt szükségszerűen így. Dray okosan és meggyőzően világítja meg, hogy az amerikai szakszervezetek egykor miként vívódtak aközött, hogy kövessék-e az európai szocialista víziót, avagy hagyják magukat meggyőzni az amerikai individualista beállítottság és szabadság által. Dray nagy haraggal szól és igazságtalanságról beszél, amikor arról ír, hogy a fehérek a Délen egykor miként

lincseltek meg feketéket. Hosszan bizonyítja a kizsákmányolást és annak körülményeit a textilgyárakban, ahol kora hajnaltól késő estig dolgoztatták a munkásokat. Ugyanígy alaposan vizsgálja a 19. század végi vasutakon kialakult szociális viszonyokat és munkafeltételeket. Az emberek jó része ekkor még elhitte – vagy elhittették velük –, hogy a szociális, gazdasági egyenlőtlenségek elkerülhetetlenek. Az egyik nagy vasútkirály jelentette ki: „Meg tudom vásárolni a munkások felét, hogy azok lelőjék a munkások másik felét.” Ekkoriban érkeztek meg Európából tömegesen azok a bevándorló munkások, akik már szocialistákként érkeztek az USA-ba és „felduzzasztották”, felerősítették a szakszervezeteket. Így került a figyelem középpontjába a munkafeltételek kérdése, amikor a 19. század végén és a 20. század elején a bányá- és a vasúti szerencsétlenségek során sok ezer munkás halt meg. Ezután nem meglepő, hogy sok munkás érzékeny fülekkel hallgatott a szocialista agitátorokra. A szakszervezetek befolyása meggyengült, ahogy az IWW³² befolyása felerősödött a 20. század elején.

A szerző hangsúlyozza, hogy az IWW tagjai, amikor a kapitalizmus megdöntésére esküdtek, a vörös zászlót lengették és az ateizmust hirdették, akkor új szellemet hoztak az USA-ba, a munkások közé, de ugyanakkor el is szigetelődtek. Velük szemben a szakszervezeti mozgalom a napi munkafeltételek javítására koncentrált a figyelmét és erőfeszítéseit. Ezt legjobban Samuel Gompers³³ példája és esete bizonyította. Napjainkban ezt a mozgalmat az AFL-CIO képviseli, amelynek elődjét Gompers 1886-ban alapította. Dray felfogása és megállapításai szerint ez a szakszervezet „konzervatív, sőt reakciós erővé változott” – amely elsősorban az adott bér- és munkaidő feltételek megőrzését védelmezi, és nem ezek javítására törekszik. Az 1960-as években a baloldaliak szakítottak az AFL-CIO-val a vietnami háború kapcsán, akkor, amikor az AFL-CIO vezetője, a hajdani fizikai munkás George Meany csatlakozott a hajdani héjákhöz a Johnson-, majd a Nixon-kormányzatok idején. A szakadás azóta elmélyült és kiszélesedett, jelenleg főként a zöld, környezeti kérdések választják el a frontokat. A munkások többsége a szakszervezetekbe tömörülve attól tart, hogy a baloldaliak bérkövetelése lefékezhetik a gazdasági fejlődést és munkahelyek elvesztésével járhatnak. Dray megítélése szerint a szakszervezetek elveszítették reformista erejüket is.

Forrás: *The Economist* (aláírás nélküli szerkesztőségi ismertető), 2010. szeptember 11.

³² Az IWW történetéről lásd Philip Foner írását az Évkönyv 1982. évi kötetében, valamint W. Z. Foster összefoglaló munkáit, és Zala Tamás monográfiáját. (Ez utóbbi írások magyarul is olvashatók.) Foster életrajzát közölte az Évkönyv 1981. évi kötet.

³³ Gompers életútját lásd az Évkönyv 2001-es kötetében.

JUDT, TONY

Farest the Land. A Treatise on our Present Discontents.

Allen Lane, London, 2010.

Tony, Judt: Az országot járva. Értekezés jelen elégedetlenségeinkről

Tony Judt könyvének címét, a *Farest the Landet* Oliver Goldsmith angol író verséből kölcsönözte, amelyet még 1770-ben írt.

Judt könyvét életének utolsó, a halállal vívott korszakában írta. Ismeretesen³⁴ a szörnyű izomsorvadásos betegségben szenvedett, hosszú ideig ágyhoz kötve, mozogni sem tudott. Ennek ellenére több cikket írt, diktált, amelyek New Yorkban, a *New York Review of Books*ban jelentek meg, valamint Londonban, a *The Guardian*ban. Ezt az utolsó könyvét szintén ágyban fekvve diktálta. A könyv alcíméből kiderül, hogy ez egy polemikus írás, amely erősen különbözik korábbi köteteitől, többek között nagyívű összefoglalójától, amely Európa 1945 utáni történetét világítja meg.³⁵ Ez utóbbi a maga hatalmas, 850 oldalas terjedelmével nagyon magával ragadó és mély benyomásokat kelt, áttekintést nyújt nemcsak a politikai, hanem a kulturális eseményekről és folyamatokról, Európa keleti, ugyanúgy mint nyugati felében. Az itt ismertetett könyv sokkal rövidebb, valójában egy esszé, tulajdonképpen a szociáldemokrácia védelme és felszólítás a neoliborális ideológia túlhaladására. Ismeretes, hogy ez utóbbi uralta a világpolitikát a kommunizmus összeomlása után.

Judt azzal kezdi könyvét, hogy áttekintést nyújt arról, milyen is volt az a „világ, amelyet elvesztettünk”, vagyis az a világ, amely 1945-ben kezdődött és folytatódott még az elkövetkező években. Anélkül, hogy ezt a korszakot idealizálná, úgy írt erről, hogy a nyugat-európai társadalmak ekkor kötelezték el magukat egy olyan politikával, amely a bizalomra és az együttműködésre épült. Ezt az értékeken alapuló politikát a progresszív adózás és egy intervencionista állam működése révén valósította meg. Ekkor általánosan elfogadott volt a közös hit, hogy az állam nem ellensége a szabadságnak, hanem biztosítani tudja a feltételeket a társadalmi együttműködés és a nagyobb egyenlőség számára.

Judt képet ad a jelen helyzetről, amikor az intervencionista államban való hitet feladták. Mi jelenleg olyan társadalmakban élünk, amelyekben nő az egyenlőtlenség, és amelyben a piacot tekintik a mindent megoldó erőnek. Judt rávilágít, hogy a legfőbb tétel jelenleg az, hogy „meg kell gazdagodni, és az államnak az a feladata, hogy ezt elősegítse” (39. old.). Ezt a felfogást az 1945 utáni évtizedekben nevelésnek tekintették és nevelésnek tették volna, ma viszont úgy vélik, hogy ez magától értetődő. Az egyenlőtlenség növekedése és annak a hitnek az

³⁴ Judt életútját és munkásságát lásd az Évkönyv e kötetében, a Történetírók rovatban.

³⁵ T. Judt: *PostWar, a history of Europe since 1945*. A könyv magyarul is megjelent: *Európa 1945 után* címmel. Budapest, Európa Kiadó, 2007.

eróziója, hogy a közjóban higgyenek. Mindez annak a jele, hogy olyan társadalomban élünk, amely elvesztette a hitét az egymás iránti bizalomban.

Érdekes, hogy miközben Judt Hayek filozófust és közgazdászt³⁶ részben felelősnek tekinti eme átalakulásért, ugyanakkor szintén kritikus az 1960-as évek új baloldalijaival³⁷ szemben is, vagyis azzal a nemzedékkel szemben, amely úgy nőtt fel, hogy élvezte a jóléti állam előnyeit, amelyet az 1945 utáni korszakban termeltek és alakítottak ki. Judt úgy érvel, hogy az 1960-as évek radikálisai elvesztették az érzéküket arra, hogy megbecsüljék a kollektív előnyök értékét. Ehelyett arra összpontosították figyelmüket és erejüket, hogy önértéküket és individualizmusukat keressék és valósítsák meg. Judt megfogalmazása szerint „Az individualizmust tették meg eszményképnek a társadalommal és az állammal szemben” (88. old.). A szociáldemokrácia 1945-ben és után így kettős tagadó ellenféllel találta magát szemben: a jobboldalon ott volt „az osztrákok bosszúállása”, ami alatt Judt azt érti, hogy Hayek eszméi hódítottak tért, ami a piac felmagasztalását jelentette. A baloldalon pedig az individualizmus hódított, amit Judt úgy foglalt össze, hogy ez az új baloldal nárcisztikussá válását jelentette. Ez egyúttal azt jelentette, hogy aláásta a kollektívizmus és a szolidaritás érzését és gondolatvilágát. Az új baloldal kitette magát annak a vádnak, hogy közömbös többféle érték iránt, mint a respektus, az autoritás és a hagyományos kultúra. A baloldal és jobboldal felől érkező támadások egy ponton találkoztak, miközben a társadalom maga elfordult az alsó rétegektől. Judt fájjalja a közös összefogás és szolidaritás visszaszorulását, valamint a közösségi szektor és szolgáltatások, és még szélesebben a közösségi terület privatizálását. Ez elvezet ahhoz a nagy kérdéshez, hogy „mit is lehet és mit kell tenni?” egy olyan helyzetben, amiben nő az egyenlőtlenség, és úgy tűnik, hogy az állam ellensége minden szabadságnak. Judt válasza az, hogy a szociáldemokráciának kell megújulnia.

Az utolsó nagyon érdekes fejezetben Judt azt elemzi, hogy „mi az élő és mi a halott a jelenlegi szociáldemokráciában”. Megállapítja, hogy nagy különbség van a szocializmus és a szociáldemokrácia között. Judt azt állapítja meg, hogy a szocializmus megbukott, abban az értelemben, hogy a szocializmus azt hirdette, hogy leválthatja a kapitalizmust és helyébe egy új társadalmi rendet teremti. (229. old.) Judt elveti ezt a politikát, amely a társadalmi rend megváltoztatására törekedett. Judt a marxizmussal szemben is kritikus, mivel szerinte a marxizmust nem lehet elválasztani és megkülönböztetni a Szovjetunió negatív tapasztalataitól. Ezek után mi a baloldal és a baloldal jelenleg? Judt számára ez a szociáldemokrácia, amit el kell választani a szocializmustól. A szociáldemokrácia szerinte kompromisszumra épül, amely elfogadja a kapitalizmust és a parlamenti demokráciát. Judt úgy érvel, hogy jelenleg a szociáldemokrácia „utat tévesztett”, mivel nem támaszkodik és nem érvel az olyan klasszikus fogalmakkal, mint az

³⁶ Hayek írásainak nagy irodalma van magyar nyelven is.

³⁷ Az 1960-as évek New Left (Új Baloldal) jelenségének szintén nagy irodalma van. A New Left Review egykor nálunk is terjedt, John Saville is egy időben egyik szerkesztője volt, az Évkönyv is idézett a folyóirathból, Judt értékelése a szerzőé. (A szerk.)

igazság, az egyenlőtlenség és az erkölcstelenség, mindezek a nemzeti államok keretei között vannak, de egyúttal nemzetközi szinten is. Judt elítéli azt a csendet, ahogyan a szociáldemokraták fogadták és átléptek azokon az atrocitásokon, amelyek a Balkánon bekövetkeztek. (234. old.) Judt elképzelésében a szociáldemokráciának újra el kell ismernie az állam értékeit, vagyis nem a szabadság ellenségét kell látnia és láttatnia benne, a piacot is meg kell hagyni, de annak a közjót kell szolgálni. Ám a piacot nem szabad szabadjára engedni, mert akkor nem tudja a közjót szolgálni, és ebben az államnak van szerepe.

A megújult szociáldemokráciának nem szabad arra szorítkozni, hogy csak védje a meglévő intézményeket. Judt hangsúlyozza, hogy ki kell dolgozni a szociáldemokrácia új „narratíváját”, amelynek Judt szerint magában kell foglalnia a szerénységet és az óvatosságot. Ez Judt szerint szemben áll a neoliberaisok érvelésével és magatartásával, akik szerinte agresszívan érvelnek a modernizáció érdekében, és egy egyetemes terv érdekében egyszerre rombolnak és újítanak meg. (223. old.) Judt végül ismét felszólal egy új, szerény szociáldemokrácia érdekében, amely küzd az egyenlőtlenségek ellen, a leszakadottakért, és amely „jobb minden másnál e célok elérésére”. (225. old.)

Judt jól érvel elképzelései mellett és az ő felfogása szerinti „védekező” szociáldemokrácia mellett, ám mi lehet a helye egy ilyen szociáldemokráciának a gazdasági válság, a gazdasági és szociális megszorítások korszakában? És hol vannak azok az emberek, akik a Judt-féle szociáldemokráciának érvényt tudnak szerezni? Tény, hogy a szabadpiac fundamentalista védelmezői manapság hallgatagabbak, de a jelenlegi gazdasági bizonytalanság és a politikai szkepticizmus kedvező-e a szociáldemokrácia megújítására? A brit talajon az új feltételek között az Ed Milliband vezette LP esetleg kedvező feltételeket teremthet e célok elérésére. Tony Judt már nincs közöttünk, de könyve és érvei segítséget nyújthatnak számunkra, hogy egy jobb társadalom kialakításán gondolkodjunk.

John Schwarzmantel

MAFFESOLI, MICHEL

Transformation de la politica

Le Figaro, Table Ronde. 2010. március 18.

Michel Maffesoli: A politika átalakulása.

Michel Maffesoli szociológus a franciáknak a regionális választások első fordulóján tanúsított távolmaradását kutatva, az értelmiségiek és a nép közötti eltávolodás okairól kérdezősködött.

Ez a szocializmus újjáéledését jelzi a legutóbbi választásokon? Vagy nem sok-

kal inkább hattyúdál ez, amiről jól tudjuk, hogy a halál előtt következik be? Ez magyarázza az erőteljes távolmaradást ezeken a regionális konzultációkon. De ezt senki sem tudja elvámoltatni: mert ha gyengül a politika, akkor ez utóbbi nem tudja többé meghallani, hogy mi jön alulról, és ettől kezdve csak oldalvást választ mindarra, amit várnak. A szocializmus nincs többé napirenden. Normális, hogy a baloldal letagad egy ilyen tényállapotot. Sokkal érdekesebb, hogy a jobb-oldal elfelejti ezt. És kezdi fizetni ennek a feledésnek az árát, és azt kockáztatja, hogy még sokkal drágábban fizet érte.

Nem először fordul elő, hogy a nép elszakad, sőt a secessio plebis az emberiség történelmében állandóság. Akkor, amikor az intelligencia nincs többé egy fázisban a néppel, akkor, amikor az intézményes hatalom nincs kapcsolatban a végrehajtó hatalommal.

De nézzük meg néhány alapját a társadalom egész életének, amelyek közül egyről különösen igen gyakran megfeledkezünk. Ez egy megosztott eszme, amely az együttélés alapját képezi.

Ami Franciaországban a „modern” víziót létrehozta, az egyfajta szociális voluntarizmus „szocializálva”, azt gondolva, mintha lehetséges volna mindent megfékezni. Colbertizmus, jakobinizmus, bürokratizmus, íme ezek a különböző „emlők” egy gondoskodó államnál, biztosítva egy infantilis népnek a védelmét, és viszonzásul azt kérve tőle, hogy megingathatatlannal engedelmeskedjék.

Ez szükségessé teszi, hogy egy szerény állam realitását fogadják el mindenek előtt a döntőbíróági és nem a kincstári funkciókban. Íme ez az, amit az átlagember homályosan észlelt. Íme ez az a klíma, amelyben a posztmodern társadalom vegetál. És ez az, amit Franciaországban rosszul tudunk elfogadni.

Forrás: *Le Figaro*, 2010. március 18.

NARHIKO, ITO

Is he National Question an Aporia for Humanity? How to read Rosa Luxemburg's „The national Question and Autonomy”

Jungetsusha, Tokyo, 2011. 68 pp.

Ito Narihiko: Probléma-e a nemzeti kérdés az emberiség számára? Hogyan olvassuk Rosa Luxemburnak a nemzeti kérdésről és az autonómiáról írott munkáját.

A szerző a kis könyv elejére, amely Rosa Luxemburnak a nemzeti kérdésről írott, különböző időkben kelt nézeteit összegzi, egy érdekes történeti bevezetőt

írt, amelyben reflexiókat fűzött korunk problémáiról, kiemelten a nemzeti kérdéssel kapcsolatban. Megállapította, hogy amikor véget ért a hidegháború, és egyúttal megszűnt és széthullott a Szovjetunió, sok nemzet vált függetlenné, önálló állammá mind Ázsiában, mind Kelet- és Dél-Európában. Ez idáig egyszerű ténymegállapítás. Ám Narihiko Ito ehhez hozzáfűzi, hogy a függetlenné vált nemzeti államok között sok esetben összeütközések és véres háborúk, leszámolások követték egymást. Japánt, saját hazáját illetően leszögezi, hogy ez nagy nemzeti államként a nyugati orientációt követte, a Nyugathoz tartozott, meg is gazdagodott, ámde a mostani gazdasági válság mély depresszióba döntötte. Ennek ellenére – hangsúlyozza – Japán továbbra is „abban az illúzióban él, illetve azt kergeti, hogy nagy állam”, és a rendkívül erős japán nacionalizmus egyik jelentkezési formája az, hogy fátylat borít a múltra, Japán felelősségére a háborúk során azokért a tettekért, amelyeket Kelet- és Dél-Ázsiában a japán megszállás alatt elkövettek. A múltban elkövetett bűnök és szörnyűségek miatt sok nemzet napjainkban is nagy figyelemmel és félelemmel tekint Japánra.

Napjainkban sokféle nacionalizmus létezik. „Véleményem szerint azonban nincs olyan biztos teoretikus alap, amelynek alapján ezt a kérdést teljes totalitásban lehetne vizsgálni, és az azzal kapcsolatok kérdéseket megválaszolni.” A szerző felveti, hogy ha a történeti valóságban a nacionalizmus „megoldhatatlan problémákat” okozott is, ez nem jelentheti azt, hogy a társadalomtudományi kutatók ne foglalkozzanak ezekkel, és ne keressék a probléma megoldásának lehetőségeit. A szerző e tekintetben különösen fontosnak és hasznosnak ítéli a marxista teoretikusok munkáinak újraolvasását.

Jemnitz János

PALACIOS, HÉCTOR ARALDO

Historia del movimiento obrero argentino (1983–2001) Tomo V. La 2da „década infame”

Ediciones Alternativa, Buenos Aires, 2006. 192. pp.

Héctor Araldo Palacios: Az argentin munkásmozgalom története (1983–2001). V. köt. A második „gyalázatos évtized”

Az argentin munkásmozgalom-történetírás jeles alakjának kötete nem váratlan vendége Évkönyvünk recenziós rovatának. 2001-es kötetünkben már ismertettük a munka akkor elkészült első négy kötetét. Most a befejező ötödiket, amely hajszállal átlépi az ezredfordulót, személyesen hozta el Budapestre. Hogy csak egy évvel lép túl rajta, azt úgy magyarázza, hogy 2001 végén robbant ki a híres-hírhedt „argentinazo”, az ország gazdaságát fenekestől felforgató pénzügyi

válság, az új ezredévben az első a világgazdaságban. Mint írja: „Még közvetlen következményeinek a hatása alatt állunk, szinte jelen van, s még nem üledett le annyira, hogy a történeti kutatás eszközeivel vegyük szemügyre.” (3. o.)³⁸ A szerző a tetralógiát a diktatúra bukását előmozdító falklandi háborús vereséggel, egyszerűs mind a bukást előrelendítő ellentmondások, de hatásos szakszervezeti megmozdulásokkal zárta.

Újabb kötete a korábbiak szerkezetét követi. A tizenöt fejezet három hosszabb időszakot ölel föl: az 1980–1991-es évtizedet, 1991–1999-et, illetve az ezt követő szűk két évet. Ismét elkönnyelhetjük, milyen keveset tudunk Argentína fejleményeiről, s ennél is jóval kevesebbet arról, hogyan fogadta a munkásság és szellemileg-politikailag erősen tagolt mozgalma az ország gazdasági fejlődésének és politikai fejleményeinek a hatását életére, jövedelmeire, jogaira. Minden nagyobb részt Palacios a gazdasági helyzet alakulásával indít. Ezt követi az országos politikai mozgások bemutatása. Ez után viszont nagyon alapos képet tár elénk a szerző a munkásság szervezeteinek a helyzetéről, belső vitáikról, megmozdulásairól, a legapróbb részletekig.

Az első négy fejezetből kettő azt a hosszabb időszakot tárgyalja, amikor a katonai diktatúra utolsó garnitúrája (Galtieri tábornoké) megbukott és nyomában a választások győztes nagy liberális erő, a Radikális Párt vezére, Raúl Alfonsín alakíthatott alkotmányos parlamenti kormányt. A IV. Internacionálé egyik argentin szervezetéhez (Movimiento Socialista de los Trabajadores – Dolgozók Szocialista Mozgalma) közel álló szerző nem nagyon kíméli ezt a kormányzatot; uralmának éveit az „elveszett évtized” néven emlegeti. Politikájának a munkásságot érintő közvetlen és közvetett hatásait, az új valuta, az *austral* pénzügypolitikáját párhuzamba állítja a thatcherizmus nagyjából egyidejű „virágkorával”. Nagy jelentőségű új tényezőt lát viszont abban, hogy a diktatúra gazdaságpolitikájával létrehozott egy „vállalkozói és pénzügyi oligarchiát, amely a demokráciában is tovább élt”, és – mint Palacios írja – „szinte együtt kormányzott Alfonsinnal”. A stabilizációs célzatú „Ausztrál terv” befagyasztotta a béreket és az (előzőleg meglódukt) árakat. Az 1 austral = 1 \$-os paritás segítette a nagyvállalkozók törlesztését, de leértékelte a lakosság megtakarításait. Az így keletkezett elégedetlenség azután hatalomra segítette a radikálisok fő ellenfeleit, a peronistákat.

Palacios a kellő ambivalenciával kezeli a sokrétegű peronista mozgalmat, amely a hatalom felső szintjétől kezdve a szakszervezetek mozgalmi szintjéig évtizedek óta jelentős erő volt. Ebben az időben az Általános Munkásszövetség (CGT) élén Carlos Menem, a peronista bürokrácia nagyhatalmú alakja állt. Palacios hangsúlyozza, hogy a katonai vereség nem az egyetlen, bár nyilvánva-

³⁸ A 2001-ben indult krízisről magyarul lásd Harsányi Iván: *Argentín válság 2001–2002 – egy a sorból vagy...?* In Fischer Ferenc–Kozma Gábor–A. Lilón Domingo (szerk.): *Iberoamericana I. Quinquecclesiensis*. Pécsi Latin-Amerika Központ, Pécs, 2003. 132–154. o. - Maga a szerző egyébként nemrégiben teljesítette az V. kötet végén tett ígéretét: terjedelmes tanulmányban dolgozta föl az általa mindmáig nagyon fontos kiindulópontnak tekintett 2001-es válság témáját. (*El argentinazo de 2001. Algunas reflexiones*. <http://hectoraraldopalacios.blogspot.com/2012/02/el-argentinazo-1920-diciembre-2001.html>)

lóan az első számú oka volt a bukásnak. Ezzel szemben azt a módot, ahogyan a kibontakozás végbement, már döntő részben a tömegmozgalom befolyásolta. Ez a nyomás különböztette meg Argentínát attól, ahogyan Chilében, Uruguayban és Braziliában ért véget a diktatúra, ahol a katonák „meg tudták határozni a hatalomból való távozásuk menetrendjét”. Argentínában a burzsoázia nem kerülhette el, hogy azonnal, teljes körűen helyreállítsák az alkotmányosságot, a katonákat eltávolítsák a vezető állami posztokról, hogy – legalábbis szavakban – ígéretet tegyenek egyfajta jóléti rendszer helyreállítására. Valójában a munkások nagyon hamar érzékelhették, hogy a diktatúrától örökölt óriási adósság ügyében az új rendszer gazdasági kulcsembere, Martínez de la Hoz, rövid vonakodás után beadta a derekát, „pontosan fizetve” a kamatokat és a hiteleket, ennek a bérből élőket érintő összes következményeivel. A dolgozók által kivívott bérnövekedést pedig elértéktelenítette azoknak az éveknek a hiperinflációja. Alfonsín ezt azzal próbálta ellensúlyozni, hogy megállapodásokat kötött a „15-ök csoportja” nevű új szakszervezeti tömörülés bürokrataival. Ehhez fontos tevékenységi területek szervezett dolgozóinak jelentős csoportjai tartoztak, mint az energetikai, az élelmiszeripari, a postai, az egészségügyi, a műanyagipari, a telefonos ágazat, a községtanácsi alkalmazottak és a banktisztviselők. A „15-ök” néhány korifeusa 1987-ben a kormányba is bekerült. Februárban a nagytőke bevonásával 72 háromoldalú bérmegállapodást kötöttek, szerény előnyökkel. Fokozódott a feszültség a szakszervezeti mozgalmon belül. A peronista CGT-nek a tárgyalásokból kimaradt döntő láncszemei Menem riválisa, Ubal dini köré tömörültek. Eközben az elszegényedés és a magas munkanélküliség szinte elkerülhetetlenné tette a radikális párt 1989-es bukását, a peronizmus fölülkerekedését. Az éhségzendülések hatása alatt Alfonsín az alkotmányosan előírt időpont előtt adta át a hatalmat a peronistáknak.

Roppant érdekes Palacios jellemzése a „menemizmusról”, mint a peronizmus új kiadásáról. Menem ígéreteiben nem feledkezhetett meg Juan Domingo Perón egykori munkáspolitikájáról, amellyel első elnöksége idején magához kötötte a dolgozókat és szakszervezeteiket. Két-három éven át nőtt a bérből élők vásárlóereje, emelkedett a fogyasztás, a foglalkoztatás. Ám mihelyt a hatalom maradtalanul a kezébe jutott, kiegyezett a neoliberalista vállalkozói és pénzügyi körökkel, szoros kapcsolatot létesített a külső tőkés befektetőkkel és szervezetekkel, szinte minden közszolgáltatást privatizált, kiegyezett a katonák egy szárnyával, megerősítette a szakszervezeti bürokrácia őt kiszolgáló részét. „Amit nem mertek megcsinálni a katonák, sem Alfonsín radikálisai, azt Menem megtette.” 1995-től a valuta konvertibilitása oltárán a nagy létszámú alsó középosztályt is fölál dozta. „Elfogytak a nagymama ékszerei” – írja Palacios. A korrupció is addig nem ismert léptékűvé lett.

Palacios erőssége, hogy az argentin gazdasági-szociális fejleményeket gondosan beilleszti a világgazdaság egyidejű trendjeibe, nem mint mindent eldöntő, a cselekvő személyeket és csoportokat eleve fölmentő, de mint nagy súlyú külső meghatározó tényezőt. Az 1991 és 1999 közötti évtizedben e tekintetben arra

mutat rá, hogy az idősebb George Bush a lehajló ágába került reagani gazdaságpolitika nehéz örökségét vette át. Néhány lépése után Clinton tudta az USA gazdaságának a pozícióit riválisai rovására lendületbe hozni, míg a kelet-ázsiai piacok és valuták esésben voltak. Az argentin munkások helyzetét főleg az erőteljes, agyondicsért privatizációk érintették. 1993-ban ezek lezárultak, és az állami bevételek visszaestek: az állami és a közszégi alkalmazottak körében tömeges elbocsátásokat hajtottak végre, sokan hónapokig nem kapták meg a fizetésüket, helyette bónókat osztogattak nekik későbbi beváltásra. A kormány meghozta az úgynevezett „omnibusz-törvényt”, amely kemény takarékosági intézkedéseket írt elő. December 16-17-én azonban az Andok keleti lábánál fekvő Santiago de Esteróban a tartományi kormányzóság székháza előtt a felvonulás zendülésbe csapott át, a legjobban sújtott közalkalmazottak, nyugdíjasok és diákok közös részvételével. Gyűjtogatásokra, rombolásra, fosztogatásra is sor került. A szakszervezeti vezetők elmenekültek a helyszínről, a CGT viszont 19-ére általános sztrájkot hirdetett. A kormány vezető gazdasági embere, a meghökkent Schiaretti ekkor fölfüggesztette a törvényt, és elrendelte az elmaradt bérek kifizetését. Csak így lehetett megakadályozni, hogy a tiltakozás országos erőszakos népmozgalommá váljon. A feszültséget jellemzi, hogy az 1994-es törvényhatósági választásokon a szavazók közel 50 %-a távolmaradt az urnáktól. A mozgalom (a „santiaguëñazo”) utóbb történészviták tárgya lett. A polgári történetírás „spontán dühkitörésként” ábrázolta. Palacios – Leninre hivatkozva – az ösztönös érzelmi reakciótól a tudatos, szervezett cselekvés felé vezető út egyik állomását láttatja benne. (126. o.) Hat mozzanat összefonódására hívja föl a figyelmet. 1) A közalkalmazottak tömeges részvételére; 2) a megszorítások ellen, a bérek és a munkahelyek védelmében folytatott küzdelemre; 3) a mozgalom súlypontjának az utcára való áthelyeződésére, a hatalmi jelképek (épületek, politikusok lakóházai) elleni erőszakos fellépésre; 4) viszont arra is, hogy egyelőre helyi és pillanatnyi megmozdulásokból állt, nem hozott létre tömegesen állandó harci struktúrákat; 5) az erőszaknak a helyi intézményekre irányuló jellegére; 6) arra, hogy a politikai rendszert is cselekvésre készítette. Mindezek alapján megállapítja: „Minden további jelentős harci akcióra kisugárzott; új szakasz kezdete volt az osztályok argentinai küzdelmében”.

A szerző nem volna Palacios, ha nem szentelne kiemelt figyelmet a szakszervezeti mozgalom „szélbaljának” eseményeire és személyiségeire. Ilyen volt pl. a maóista Forradalmi Kommunista Párt (PCR) szakszervezeti szárnyaként alakult „Osztályharcos Áramlat” (Corriente Clasista y Combativa - CCC).

A menemizmus és az általa uralt CGT válsága tükröződött az 1994-ben végbement részleges szakadásban. 15 szakmai szövetség megalakította az Argentin Dolgozók Szövetségét (MTA), nyíltan szembeszegülve Menemmel. Egy másik csoport létrehozta az Argentin Dolgozók Központját – (CTA). Ám ekkor még nem léptek ki a CGT-ből, amely továbbra is a szervezett dolgozók többségét jelentette, csupán, keretében maradvá, önálló platformba tömörültek. Ám a Menem-

kormányzat öt évének végén a CGT már egyre kevésbé volt az egyetlen szakszervezeti központ.

1996 a Menem-korszak kezdődő válságát jelző évszám. Palacios ennek az egyik legfontosabb jelét a „piqueterizmus” módszerének elterjedésében látja. Ezen olyan harci akciókat ért, amelyek az „engedetlenség” kategóriájába sorolhatók (pl. fontos középületek blokád alá vétele, működésük megbénítása, a helyi lakosság bevonásával). Palacios ismét több tényezőt sorol föl magyarázatképpen. 1) A kormány által kidolgozott Konvertibilitási Terv kirajzolódó kudarca, a növekedés megrekedése, a gyorsan növekvő munkanélküliség. 2) Az, hogy a kormányzat a tartományi költségvetések megnyirbálásával akarta javítani költségvetési pozícióját. 3) A nagy közszolgáltató vállalatok körzeteiben a privatizáció foglalkoztatási katasztrófát okozott; 4) Ezeknek a vállalatoknak a szociális és jogi feltételrendszere a magánosítással és azt ezt követő racionalizálással ugrás-szerűen romlott, ami a belőlük élő agglomerációk lakosságát is harcra készítette. Ez olyan távoli körzetekben kulminált, mint például a kőolajtermelő óriáscég, az YPF lakóvárosai, Cutralco és Plaza Huincul. Fontos jellemző volt az asszonyok bekapcsolódása a tiltakozásba, akik gyakran gyermekeikkel együtt rekesztették el az utakat. A kormány nem tudott gátat vetni a mozgalomnak, ezért a rendőrséghez és a csendőrséghez fordult. A hatalom „a közlekedés szabadságának” megsértése címén letartóztatásokat eszközölt. Fokozták a fölháborodást a bíróságok ítéletei. A piqueterók mint sztrájkörök autógumikat égettek; éjjel-nappal, 3 órás váltásokban őrködtek. Salta és Jujuy lakossága a magánosítás kapcsán „az állam kivonulása” ellen tiltakozott.

1998-ban és 1999-ben a menemista kormányzat bázisa több irányból is hasadásnak indult. A CGT-ben szakadás állt be: az MTA egyértelműen szembefordult a kormánnyal, miután a CGT felső vezetése és a kormány megállapodott a munkaviszonyok „rugalmassá tételéről”, ami az ideiglenes munkaszerződésekről megkönnyítése az elbocsátást. Magában a peronisták politikai pártjában, a Juszticialista Pártban (PJ), a közeledő választások előestéjén harc kezdődött a diszkreditálódott Menem utódlása körül: az előtérbe Duhalde került. Végül a szakszervezeti mozgalom baloldali szárnyáról az MTA csatlakozott az alakulóban lévő új választási blokkhoz, az Alianzához, amely a radikális De la Rúát jelölte elnöknek. 1999 októberében a PJ elvesztette a választást. Palacios hangoztatja, hogy a gazdaságpolitikán az új kormány alig változtatott. A dolgozók és szervezeteik által támadott Konvertibilitási Tervről De la Rúa kijelentette, hogy önmagában nem volt rossz, csak a végrehajtása során elburjánzott korrupció vitte félre. Csupán „etikai fordulatot” ígért. A szerző elismeri, hogy az új szövetség nagyon rossz világgazdasági helyzetben vette át a kormányt. Am már első intézkedései is (a nyugdíjak és a havi ezer dollárnál magasabb köztisztviselői fizetések 13 %-os csökkentése) heves lakossági ellenkezést váltottak ki. Decemberben az újabb, a kis- és középvállalatokat érintő munkaügyi törvény, az IMF iránymutatása szerint minden tekintetben szabaddá tette a munkáltatók kezét. Lehetővé tette a próbaidős foglalkoztatást, azt, hogy a szabadságolás rendjét a vállalat igé-

nyeihez igazítsák; hogy az egyes üzemek az ágazati kollektív szerződéstől eltérő megállapodásokat kössenek. 2000 májusában általános munkaügyi törvény látott napvilágot, amely 31-én általános sztrájkot provokált. A mozgalmak mind hevesebbé váltak; új pártok és mozgalmak alakultak és tűntek el vagy alakultak át.

Végül a 2001-es évben a hullámok végképp átcaptak az argentin gazdaság feje fölött. A lapok közölték: 1999 és 2000 októbere között a lakosság alsó 10%-os kategóriájának a jövedelme 7,1%-kal csökkent. Közeledett nagy mennyiségű hitel törke- és kamattörlesztése is. A kormány Domingo Cavallót tette a gazdaság legfőbb irányítójává, aki, mint Palacios írja, „a kövér tehének” előző két évében képes volt némi fellendülést elindítani. Ám ő sem volt képes rá, hogy a bérből élők elviselhetetlen gondjait a törlesztés elébe sorolja. Novemberben a lakosság már elkezdte kivenni a betéteit a pénzügyi intézetekből. Végül december 1-jén a kormány úgy döntött, hogy az összeomlást teljes bankzárlattal próbálta elhárítani. A dolgozók körül bezárult a kör. Később is, hosszú ideig, csak betéteik megszabott törédeihez juthattak hozzá. Ez a földindulás a gazdaságtörténetbe „argentinazo” (argentin válság”) néven vonult be.

A munkásmozgalom töredezett tábora a védekezésre december 5-én országos szervet hozott létre, majd a balközép utcai „népi referendummal” próbált hatni az eseményekre. Palacios ezt így minősíti: „Amikor a hatalom összeomlóban volt, és új kormányformát kellett volna javasolni az addig létező rendszer eltávolítására, a balközép bürokrácia ’tanácskozní’ próbált a dolgozókkal és a néppel” azt az illúziót keltve, „mintha ezt a rendszert ’humanizálni’ lehetne”. (185. o.) Ez valóban hatástalannak bizonyult; az ellenállás inkább kaotikus akciókban, áruházi fosztogatásban, raktárak feltörésében, épületek lerombolásában, gyújtogatásokban keresett kiutat.

Palacios rövid összegezéssel zárja kötetét. Legfontosabb következtetése, hogy az 1993-as santiagói események után az egymást váltó kormányok olyan útra léptek, amelyről nem lehetett visszafordulni. Ez azonban a dolgozók olyan erőteljes, bár szétszórótt megmozdulásait váltotta ki, amelyek időről időre részengedményeket kényszerítettek ki, és ezek később kedvezőbb kiindulópontot nyújtottak a további harcokhoz. A ’90-es években a bérből élők és szervezeteik négy különböző kormánnyal tettek szert tapasztalatokra. Zárómondata halvány reményt fogalmaz meg: „Egyelőre függőben maradt, hogy az élgárda legjobbjai elszánják-e magukat olyan vezetés kiválasztására, amely nyilván nem lehet egyszínű, de a kizsákmányolt osztályok akaratának legjobb kifejezője lesz, és bizonyára megkísérli, hogy új politikai szervezetekkel, minimum-programokkal elinduljon a szocialista hatalom kivívása felé.”

A kötet az argentin munkásmozgalom egy hosszú évtizedének gondos, aprólékos ismertetése. Nem dicsőségünk, hogy egy eseménysor kapcsán, amely megírta a világ gazdaságát, a mi lapjaink ingerküszöbét csak a tőzsde- és bankhírek, itt-ott a rendezavarásokról szóló sovány információk lépték át. Maga Palacios fontosabbnak tartja a konkrét mozgalmi fejlemények leírását, mint azt hogy magyarázatokat keressen pl. a peronizmus túlélésére és a szakszervezetekben élvezett

csaknem töretlen hegemoniájára, a munkásbázisú politikai pártok viszonylagos gyengeségére.

A kötet végén bibliográfiát kapunk, ám névmutatót nem, még kevésbé a tömördek (olykor csak rövidített néven szereplő) szervezet listáját és annotációját. Ez annál keservesebb, mert Európa keletén ezek többségéről még a szakmai érdeklődők is keveset tudnak. Ám örüljünk a színes, konkrét bemutatásnak.

Harsányi Iván

RÉMOND, RENÉ

Les Droites aujourd'hui

Le Monde, 2008. július 23.

René Rémond: A mai jobboldaliak

René Rémond (1918–2007) „A jobboldal Franciaországban 1815-től napjainkig” című, 1954-ben megjelent művét 2005-ben aktualizálva újra kiadták „A mai jobboldaliak” címmel.

A második világháború után a jobboldal erős ellenszenv tárgya volt és többé senki sem gondolt arra, hogy megkülönböztetést tegyen a konzervatív, a liberális vagy a fasiszta jobboldal között. René Rémond művét, ezt a „kész gondolatot” elkezdték taszigálni. A politikai történet, amely a 19. század eszméinek történetében központi szerepet játszott, visszatér az értelmiségi színpadra. Ez az újbóli fellépése megengedi, hogy kilépjen egy történelmi iskola pellengérre állításából, amelyben a gazdasági és a szociális történet alfája és omegája a múlt megértése és a jövő kimunkálása volt.

René Rémond nem osztotta ezt a követelményt, amely szerint a politika nem lenne más, mint a szocio-gazdasági realitások legfontosabbnak tekintett visszfénye.

Tehát könyvét rosszul fogadták az annalesek (vagyis: des Annales d'histoires économique et sociale), amelyet 1929-ben Lucien Febvre és Marc Bloch³⁹ alapított.

Ehhez a módszerbeli civakodáshoz csapódott még egy kínos érzés: a jobboldal iránti érdeklődés gyanús volt. 1955-ben, a *Temps Modernes* egyik számában, amelyet a baloldalnak szenteltek, Simone de Beauvoir fogalmazott meg ítéletével gondolatokat egy érzékeny szegyenről: „Az igazság egy, a tévedés sokféle. Nem véletlen, hogy a jobboldal a pluralizmust hirdeti.” Ez volt a fő konklúziója René Rémond művének is: a jobboldal sokféle. Így könyve a politológusok és a szoci-

³⁹ Mindketten nagy történészek. Block több írása megjelent magyarul is, még többen írtak róla Magyarországon is – így Kosáry Domokos is.

ológusok felé fordította a figyelmet (Raymond Aron, Maurice Duverger, Stanley Hoffmann, André Siegfried).⁴⁰ Azután a könyv lassacskán a „francia jobboldalról” szólt.

A jobboldal hármas tagozódása (tripartition) napjainkban a francia politikai élet néhány ritka axiómájának része lett. A gaulleizmus után az UMP megalakítása, a sarkozymus viszonylagos súllyal rekompenzálta ezeket a különböző hagyományokat. De a jobboldaliak fúziója elbukott és az UMP-n belüli konfliktusok, annak a szándéka, hogy az UDF-et örökkévalósítsák, egy szuverenista jobboldal megtartása, egy „új központnak” az ellenállása, ezek sokkal inkább bizonyítékai ennek a rendíthetetlen pluralizmusnak.

Ha a jobboldaliak többségének tézise nem nagyon volt is vitatott, a fő vita a „francia fasizmus” léte vagy nem léte volt. René Rémond számára sem a két világháború közötti ligák, sem Vichy nem a fasizmus kategóriájába tartozott, hanem sokkal inkább a reakciós jobboldal vagy a bonapartizmus új jelentkezése volt.

Bizonyára a Nemzeti Front (Front National = FN) megjelenése a „francia fasizmus” vitáját újból felélesztette. Ez olyan eszmei áramlat, amely egybegyűjti a forradalomellenes jobboldal különböző családjait: az új jobboldalt, a bonapartista jobboldalt, a nemzeti populizmust... a hagyományok ilyen összefércelése adja az erejét, majd a gyengeségét az ilyen mozgalmaknak.

Az FN jelenlegi hanyatlása bizonyítja a nagy történész elemzéseinek helytállóságát.

Pascal Perrineau, a Politikai Tudományok Kutatóközpontjának igazgatója

Jegyzetelte Havel Józsefné Sziki Vilma

ROBB, PETER

Naples, a history.

The Economist, 2011. július 16–22.

Peter Robb: Nápoly története

A szerző friss áttekintést ad Nápoly helyzetéről az 1970-es években tett látogatása nyomán. Együttal áttekintést ad Nápoly történeti múltjáról is, és érzékelteti, hogy milyen nagy és elfelejtett szerepet játszott Nápoly Itália és a nemzetközi kulturális élet történetében. Rávilágít, hogy Nápolynak igen rossz volt az inf-

⁴⁰ Csupa francia akadémikus – történészek és politológusok, filozófusok (néhányuknak könyvei megjelentek magyarul is).

rastruktúrája a 15–16. században, Nápoly spanyol korszakában, amihez hozzáteszi, hogy az infrastruktúra rossz állapota és az ezzel járó hihetetlenül rossz körülmények megmaradtak napjainkig. Emellett és ennek ellenére itt élt Dante és Boccaccio, itt festett Caravaggio – sőt itt festette legszebb képeit. Robb megnevez több dél-itáliai, sőt nápolyi értelmiségit, akiknek szerinte jelentős alkotásai voltak, de akiknek nevei nem ennyire tündöklőek. Szól arról, hogy Giordano Bruno Nápolyhoz közel született és „egyetemi tanulmányait” egy nápolyi kolostorban végezte el. Campanella Calabriában született, de bizonyos szálak őt is Nápolyhoz kötötték.

A könyvet a *The Economist* 2011. július 16–22-i száma alapján ismertettük.

SASSOON, DONALD

One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century.

New Edition. Tauris, London–New York, 2010.

Donald Sassoon: A szocializmus száz éve. A nyugat-európai baloldal a huszadik században

Donald Sassoon⁴¹ híres és nagy érdeklődést kiváltott könyve először 1996-ban jelent meg. A könyvet többek között Eric Hobsbawm ismertette és üdvözölte, mint jelentős történeti elemzést. A könyv hamarosan klasszikus műként vált elfogadottá. Nem nehéz felismerni, hogy miért dicsérték ennyire.

A könyv a nyugat-európai baloldal történetét a II. Internacionálé megalapításával, 1889-ben kezdi és azt az 1980-as és 1990-es évekkel zárja, amiről azt írja, hogy ezekben az évtizedekben következett be a „szocializmus nagy válsága”. A szerző figyelmét a szociáldemokrata pártokra összpontosította, de minthogy alaposan ismerte a baloldalt általában és különösen az olaszt, amelynek nagy szakértője volt, így természetesén kitért a kommunista pártokra is. Sassoon kitért arra is, hogy milyen kihívást jelent a szociáldemokrata pártok számára az új szociális mozgalmak jelentkezése, olyanokéra, mint a feminizmus és a környezeti (zöld) mozgalmak. A 777 oldalas könyvet mintegy 100 oldalas jegyzetanyag és bibliográfiai mutató egészíti ki. Ez igazán enciklopédikus munka, amely rendkívül sok új ismeretet közöl, elsősorban a nyugat-európai nagy szociáldemokrata pártokról, olyanokról, mint a német SPD, ám a kisebb országokéről is: így az osztrákról, a svédéről, a hollandról és a belgáról. Ezeket külön fejezetekbe tagolta. A könyv valójában három kötetre terjed ki, amelyek egyenként, korszakonként tárgyalják e

⁴¹ Donald Sassoon egyetemi professzor, nemzetközileg nagyon elismert kutató – magyarul tudommal nem jelentek meg írásai. (A szerk.)

pártok születését, megszilárdulásukat, végül válságba kerülésüket. Kétségtelenül igaz, hogy ez a könyv megkerülhetetlen, mind Sassoon értékeléseit, mind idézett tényanyagát és bibliográfiai mutatóit illetően.

A mostani második kiadás elé Sassoon új bevezetőt írt. Külön érdekes, hogy a centrális témákhoz és folyamatokhoz milyen új megfigyeléseket fűzött és reflektál arra, hogy milyen a szociáldemokrácia jelentősége a jelen új helyzetben, tíz évvel az első kiadás megjelenése után.

Természetesen nehéz összefoglalni egy közel 1000 oldalas könyv tartalmát, ámde a lényeg valóban az, hogy Sassoon a szocializmus történetének száz évét tekintsi át. Végül a végkövetkeztetése az, amit már az első kiadás végén leszögezett, hogy a szociáldemokrata pártok az egyedüliek, amelyek napjainkra is megmaradtak a szocialista baloldalból. Sassoon egyik fontos megállapítása, hogy e pártok hosszú történetükben különféle válságokat éltek túl, ámde közben változtattak célkitűzéseiken. Kezdetben a szociáldemokrata pártok a kapitalizmus megdöntését tűzték ki célul. Napjainkra többségükben elfogadják a kapitalizmust, de azt humanizálni kívánják. Sassoon szavaival a „szociáldemokrata pártok a száz év alatt civilizálták a kapitalizmust” (767. old.). Sassoon nagyon világosan mutatja ki, hogy a szociáldemokrácia milyen kétértelmű viszonyban állt a kapitalizmussal. Egyfelől meg kívánta szelídíteni a piacot, és ugyanakkor biztosítani kívánta a szociális igazságosságot, másfelől viszont erősen függött a kapitalizmus sikerétől, miközben az állam segítségével támaszkodva próbálta rendszabályozni és megfegyvelmezni a kapitalista rendszert. A könyv legérdekesebb része a kötet záró részében olvasható, amelyben a „szocializmus nagy válságát” elemzi. Erről ír az új kiadás bevezetőjében is.

Miként is néz ki ez az új válság? Sassoon ezzel kapcsolatban ennek különféle alkotórészeit sorolja fel. Első helyen emeli ki, hogy az a munkásosztály, amely hajdanán a társadalom többségét tette ki és a szocializmus és a szociáldemokrata pártok bázisát alkotta, Nyugat-Európában már nem a társadalom többsége. Éppen ezért a szociáldemokrata pártoknak újabban más társadalmi rétegeket is meg kellett szólítaniuk. Erre annál is inkább szükség volt, mert a szociáldemokrata pártok változatlanul abból indultak ki, hogy a szocializmust demokratikus úton kívánják megteremteni, vagyis a választásokon kell elérniük a többség megnyerését. Így, mint Sassoon rámutat, e pártoknak számolniuk kell az említett új szociális mozgalmakkal, és nem szorítkozhatnak csupán az ipari munkásosztály támogatására.

További kihívást, és talán a legnehezebbet éppen az jelenti, hogy a kapitalizmus jellege is megváltozott, főként az 1980-as évektől, amikor e rendszerekben a neoliberais felfogás lett az uralkodó – méghozzá globálisan. A kapitalizmus globalizációja lehetővé tette, hogy megszabaduljon a nemzetállamok ellenőrzésének korlátaiktól. Ez utóbira támaszkodtak a szociáldemokrata pártok az 1945 utáni korszakban. Így, mint Sassoon rámutat, új politikát kellett kidolgozniuk a globalizáció és a poszt-fordizmus eme új korszakában. (693. old.) Nagyon érdekes fejezetet publikált azokról az évekről, az 1980-as évek utolsó éveiről, amelyekre az jellemző,

amit Sassoon az „új revizionizmus” idejének és tendenciáinak nevez. Erre jellemző a harmadik út ideológiájának megjelenése. Sassoon ezt úgy tekinti, hogy ez volt a második korszaka annak, amikor a szocializmus meg- és kibékült a kapitalizmussal. (692. old.) A kibékülés első korszaka még 1945 után következett be, még a szociáldemokrata feltételek közepette, miközben a második korszak olyan feltételek között játszódott le, amikor a kompromisszum feltételeit már a neoliberalizmus szabta meg. Sassoon hangsúlyozza, hogy azok a baloldali kísérletek, amelyek e kompromisszummal szemben jelentkeztek, kudarcba torkollottak. Ámde ebben az új korszakban, amikor a kapitalizmus agresszívabbá vált, és amikor már nem korlátozzák a nemzetállamok rendszabályai, az a kompromisszum a kapitalizmussal, amelyet a harmadik utas megoldások jeleztek, egyben mutatták, hogy ebben a korszakban a szociáldemokrácia már sokkal gyengébb lett.

Sassoon ezt az izgalmas utolsó fejezetét epilógussal zárja, amelyben hangsúlyozza és rávilágít, hogy mindez még sokkal nagyobb gyorsasággal változtatja meg az egész földgolyó helyzetét. Nagyon érdekes összehasonlítani az 1996-os kiadás epilógusát az új 2010-es kiadás előszavával, ez utóbbi valamivel pesszimistább. Az epilógusban Sassoon hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrata pártok maradtak meg a baloldalon egyedüli létező erőként. Az új előszó viszont megállapítja, hogy „Nem lehet senki sem biztos abban, hogy a szociáldemokrácia túléli a jövőt, kivéve talán egyes elszigetelt szervezetekként, és azt is csak néhány európai országban”.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy Sassoon nem kötelezi el magát ahhoz a gondolathoz, hogy a szociáldemokrácia megszűnik, nem él tovább. Ám rávilágít, hogy a jelenlegi gazdasági világválság és a globális recesszió nem vezetett a szocializmus felerősödésére. Ehelyett inkább azt hangsúlyozza, hogy a globális recesszió „a kapitalizmus győzelmére vezetett”. Így az új előszó kicsengése csak fokozta az előrepillantás komorságát. A baloldal pártjai szerint csak védekeznek és nagyon kevés javaslatuk van a jövő számára. A szocializmus nagy válságáról, amelynek már az előző kiadásban nagy fejezetet szentelt, most az új kiadásban Sassoon érzékeltette, hogy az még jobban elmélyült, méghozzá az említett két fő ok miatt: egyfelől azért, mert a munkásosztály létszáma maga csökkent le, és a szakszervezetek meggyengültek. Másfelől azért, mert nemzetközi jelenséggé vált, hogy a globális kapitalizmus meg tudja kerülni a nemzetállamok meggyengülése révén alkalmazott korábbi rendszabályokat. Így azután a szocializmus számára, annak szociáldemokrata megjelenésében is kevésbé reményteljesek a kilátások a 21. században, hacsak az új évszázadra nem tudnak új gondolatokkal előállni.

Sassoon könyve azonban nem elsősorban a pillanatnyi jelen és a jövő kérdéseivel foglalkozik, hanem a történeti múltrol ad jó áttekintést. Miként bevezetőjében leszögezi, könyvében nem elsősorban a szocialista eszmék, nem is a tömegmozgalmak történetének áttekintésére vállalkozott, hanem a szocialista pártok történetének feldolgozására.

John Schwarzmantel

SCHWARZMANTEL, JOHN.⁴²

Democracy and Political Violence

Edinburgh University Press, Edinboro, 2011. 213 pp.

John Schwarzmantel: Demokrácia és politikai erőszak

A szerző több oldalról világítja meg a mindenkit foglalkoztató és a modern korban annyszor különféle országokban viharos időkön változó problémakört. Így Schwarzmantel külön-külön alfejezetekben vizsgálja a demokrácia és a helyi közösségek, a demokrácia és a politikai erőszak, az erőszak és az állam, a közösség és a konfliktus, a konfliktus és a harag, a befogadás és a kirekesztés problémakörét és viszonyát. Külön nagy fejezetben elemzi az erőszak különböző megjelenési formáit. Nagy fejezetet szán az állam és az erőszak viszonyának elemzésére. Ebben a nagyobb részben több alfejezetben vizsgálja az összefüggéseket, egy külön alfejezetet szentel a demokratikus szabályok kérdésének, és ugyancsak külön alfejezetet a demokratikus átalakulás kérdéseinek. A könyv negyedik részének címe: Demokrácia és terrorizmus; az ötödik részé: Demokrácia és az etnikai erőszakosságok; a hatodiké: Az erőszak és a demokrácia megerősítése; a hetediké: A kultúra, az erőszak és a demokrácia; a nyolcadiké: Demokrácia a bizonytalanságok, a kockázat és a kihívások idején. Mint az olvasó láthatja, pusztán csak ízelítőt adtam a könyv tartalmából, inkább csak felhívást, hogy az érdeklődők máris megtalálhassák ezt a munkát. A könyv alaposabb ismertetésére következő számunkban visszatérünk.

Jemnitz János

SERVICE, ROBERT

Compagni. Storia globale del comunismo nell XX secolo.

Laterza, Roma–Bari, 280 o. 690. pp.

Robert Service: Elvtársak. A kommunizmus XX. századi világtörténete. (Ford. Kerti Zsófia.)

Service egyebek között az egyik legjobb Szovjetunió-történet szerzője, továbbá egy elismert Lenin-életrajze és egy Sztálin-bibliográfiái is. Silvio Pons-szal

⁴² John Schwarzmantel a Leeds-i egyetem tanára, Évkönyvünk Nemzetközi Tanácsadó Bizottságának tagja, az Évkönyv rendszeres szerzője, aki az Évkönyvet különböző cikkek megküldésével és reflexióival mindig is támogatta és támogatja, így az Évkönyv egyik legértékesebb munkatársa.

együtt ő gondozta *A XX. századi kommunizmus lexikona* című jelentős segédletet. Összegezve akár azt is mondhatnánk, hogy nincs senki, aki alkalmasabb nála egy általános kommunizmus-történet megírására.⁴³ Ennek ellenére az eredmény alatta marad a várakozásnak. Az értelmezés tekintetében szinte semmi újat nem mond. Könyve leíró jellegű; bár világos, de egyhangú, a szerző szétforgácsolódik a szerteágazó leírásban, nem talál rá az egységes szálra. Csak néhány, eredeti jelzetekkel ellátott fejezet bizonyítja, hogy képes az egységes légkör visszaadására. Ezek között találjuk a sztálinizmus ideológiájáról szóló részt; még inkább az *Amici e nemici* (Barátok és ellenségek) címűt. (Ez utóbbi annak okairól szól, hogy miért tudott a Szovjetunió vonzóerőt gyakorolni a nyugati értelmiségre.)

A könyv azonban megerősíteni látszik azt a véleményt, amely szerint igen nehéz feladat egyetlen műben összefoglalni a kommunizmus mintegy száz éves történetét. Jobbára csaldódik az is, aki túl sokat vár a nagyigényű „világtörténet” alcímtől. Az 1945 előtti Európán kívüli kommunizmusnak (még ha a '20-as, '30-as évek kínai kísérleteiről ír is) csak halvány nyoma található. Kivétel itt az Egyesült Államokról szóló furcsa, diakronikus fejezet, amely ékként illeszkedik a másutt szigorúan kronologikus kifejtésbe. Sokkal gyakrabban és hatékonyabban ír az 1949 utáni Kínáról és Castro Kubájáról. Ám kevés érzékkel vezeti be a kommunizmus történetének a medrébe a chilei Unidad Popular tragikus tapasztalatát. Remélhetőleg nem csak azért, hogy elővezesse tézisé – egyik vesszőparipáját –, amely szerint a kommunizmus kizárólag az erőszaknak és a durvaságnak köszönhetően volt képes fennmaradni. A szerző minden kísérlete, hogy ebből a logikából kilépjen, sikertelen maradt.

Service kitart amellett, hogy nagyon nehéz egységes történetben összefoglalni a hatalmon lévő és az ellenzékben küzdő kommunista pártok történetét – az előbbi kevésbé emeli ki. Az előbbiekkal a szerző sokkal „bizalmasabb” viszonyba kerül, szemben az utóbbiakkal, amelyekkel szemben nem sikerül palástolnia megingathatatlan ellenszenvét. Erről eszembe jut Hobsbawmnak egy igen csípős észrevétele, amely már 40 éves, de még mindig időszerű a kommunista pártokról szóló történetírásnak azzal az irányzatával szemben, mely úgy írja el őket, mint amelyek „fenyegető szervezetek, erőszakosak, mindenhatók, félig 'szentek', félig összeesküvők, akik nem tudnak magyarázatot adni arra, miért nincs néhány raciónalis ok a liberális-plurális társadalom elpusztítására”.⁴⁴

Igazság szerint Service az utolsó oldalakon nem fukarkodik a komoly, tárgyilagos ítéletekkel (még ha ezeket néhány sorra szűkítette is) a 20. századi kapitalizmus által elkövetett gonosztettekről. Ám az egész könyvben, főleg az első felében – hogy ismét Hobsbawmot idézzem – „a deviancia társadalmi lélektana és a tárgyalt történelemnek mint összeesküvésnek a teóriája” rendkívül erősen fölébe kerekedik a kommunista mozgalom elemzése szándékának. Ennek a legegységértelműbb megnyilvánulása az alkalmazott szókészlet. Így például Lenin

⁴³ Az Évkönyv olvasói jól ismerhetik ebben az ügyben Aldo Agosti, illetve Pierre Broué írásait, illetve ezek ismertetéseit.

⁴⁴ Eric Hobsbawm: *I rivoluzionari*. Trad. Italiana. Einaudi, Torino, 1975. 14.

első világháború alatti felhívása a szocialista pártokhoz, amelyet felhasználtak, hogy lejárássák a kormányokhoz csatlakozókat, nem volt más, csak a „fanatikus különtség” kifejeződése.⁴⁵ A Komintern apparátusa nem lett „a világforradalom legnagyobb állama” (?), ahogy önmagát igyekezett bemutatni, sokkal inkább definiálható „mikrofaunaként”.⁴⁶ Az olvasó számára a jegyzetek sem bizonyítják annak a különösebb fontosságát, hogy Kun Béla „alacsony és zömök” volt. Az idézeteket, amelyek elárulják saját tanulmányának tárgya iránti ellenszenvét, tet-szés szerint szaporíthatók, bár a szöveg mélyén fölfedezhetők őszinte értelmiségi megnyilvánulások is. Nem lehet azonban elhallgatni gyakori hibáit. Hogy Sztálin születésének évét elhibázza, az még megbocsátható tévedés lenne, bár alighanem egyedülálló a kommunizmus historiográfiájában. Az azonban már nagyobb hiba, hogy azt állítja: „a fasiszta diktatúra ellenőrzése alatt” a kommunisták „csak néztek és vártak”.⁴⁷ A jártasabbak számára meglepő azt hallani, hogy Gramsci „Proletár Kulturális Intézetet alapított”,⁴⁸ jobb lett volna szerényebben fogalmazni: kommunista nevelési csoportot, amely Torinóban az ő irányításával működött a *biennio rosso* idején.⁴⁹ Még ennél is különösebb, hogy szerinte Gramscit a börtönben megverték társai, mivel Sztálint bírálta, amikor 1936-ban kivégeztette Zinovjevét. Valójában Gramscit akkor a börtönből már átszállították a Quisisana klinikára, sőt már 1933 decemberében a Consumano di Fornia klinikára, ahol meglehetősen valószínűtlen, hogy dühöngő kommunisták rossz szándékkal bevethetők lettek volna. Azt sem lehet ilyen kereken állítani, hogy a Francia Kommunista Párt (Parti Communiste Français – PCF) – amely Service szerint 1935 júliusában megállapodást kötött, szerinte nem is a radikálisokkal, hanem a „liberálisokkal”, az 1939-es szovjet–német szerződés idején „belső feszültségei miatt” csődöt mondott,⁵⁰ mert 76 képviselője közül 26 elhagyta sorait.

Megérdemelnek néhány megjegyzést a könyv utolsó fejezetei is; ezek az események nagyon világos, kiegyensúlyozott jellemzését nyújtják. Service nem táplál kétségeket az iránt, hogy az 1989 és 1991 közötti események során „az októberi forradalom, a marxizmus–leninizmus és a Szovjetunió a történelem személtládájába került.”⁵¹ Ám ki tudja, hogy ezekben a mai nehéz időkben, amikor többszáz milliárdokkal billentik ki az államokat az egyensúlyukból, hogy megmentsék a vállalatokat és a bankokat, amelyek az angolszász neoliberális történet éveiben prosperáltak, ugyanolyan drasztikus lenne-e a *trachant*⁵² terminust használni ezzel kapcsolatban is, Reagan híres alapelve szerint, miszerint „az állam nem a megoldás, hanem maga a probléma”? Bizonyára kettőoszthatnánk a konklúzióját.

Ami tényleg valószínűtlen, az az, hogy a kommunizmus újra megjelenhet a

⁴⁵ Service: Compagni... 72.

⁴⁶ Uo. 282.

⁴⁷ Uo. 145.

⁴⁸ Uo. 176.

⁴⁹ „Két vörös év” – a háború utáni forradalmi erjedés csúcspontja: 1919–1920. (A szerk.)

⁵⁰ Service, i. m.: 271.

⁵¹ Uo. 537.

⁵² Lélegzetelállító.

21. században azokban a formákban, amelyeket egy időszakban a Szovjetunióban vagy a maoista Kínában öltött magára. Sőt, hozzátehetjük, hogy elvesztette képességét a túlélésre, valamint arra, hogy történelmi alternatívát ajánlhata a kapitalista gazdasági rendszerrel szemben.

„Az elképzelések, az intézmények és a marxizmus–leninizmus mindenre kiterjedő gyakorlatai – írja Service végül – változásokat szenvedhetnek el, és úgy terjedhetnek, akár egy vírus, amely az orvostudomány minden elszigetelő és semlegesítő erőfeszítésére reagál, addig a pontig, ahol már nincs befolyása Oszama Bin Laden iszlamista programjaira.”⁵³ Ez – úgy tűnik – vakmerő és tendenciózus befejezése egy nem jól sikerült könyvnek.

*Aldo Agosti*⁵⁴

Syndicalism and Radical Unionism

Socialist History Society, London, 2010. 112. old.

Szindikalizmus és radikális szakszervezeti mozgalom

A Szocialista Történész Társaság, amely régóta tevékenykedik, főleg brit történeteseket tömörít, és a brit munkásmozgalom történetével, a brit szociális problémák feldolgozásával foglalkozik. Ezúttal amerikai és német történészek bevonásával egy tematikus, nagyon érdekes tanulmánykötetet jelentetett meg. A tanulmánykötet már csak azért is érdekes, mert nálunk – azt hiszem, kisebb írásokat leszámítva – nagyobb monográfia vagy feldolgozás e témakörben az 1960-as, kora 1970-es évektől fogva nem jelent meg.

Jelen kötet átfogó bevezetőjét Ralph Darlington brit történész professzor írta. Áttekintésében szinte a kötetben érintett valamennyi témára és országra kitért, a fő tendenciákat érzékeltette, bemutatta az egykori főbb történeti szereplőket. A kötet első tanulmányát az amerikai Paul Buhle professzor írta, aki az USA történetének keretében vizsgálta a radikális szakszervezeti irányzat, a szindikalizmus jelentkezését. Buhle visszatért az I. Internacionálé korára, kiemelte a Knights of Labour (Munka Lovagjai) gyors megerősödését és ugyancsak gyors meggyengülését, szétesését, érintette az AFL megalakulását, de igazi fókuszába az IWW történetét állította. A kötet más írásait is ismerve feltűnő, hogy az IWW szárnyalása egybeesik a brit radikalizmus megerősödésével. Buhle érzékelteti a nemzetiségi problémákat, és ugyancsak hangsúlyozza, hogy az USA-ban is jellemző az egyes szervezeteknek gyorsan változó dagály és apály korszaka. Megemlékezik

⁵³ Uo. 607.

⁵⁴ Agosti a Torinói Egyetem történész professzora, Évkönyvünk Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja és rendszeres szerzője.

az IWW-nél W. Z. Foster és Bill Haywood⁵⁵ szerepéről. Buhle a következő nagy fellendülést már az 1930-as években láttatja a CIO megalakulásával, illetőleg a nagy sztrájkok bemutatásával és elemzésével.

A kötet egy tanulmányát a brit Wayne Thorpe írta, aki az I. világháború korának új jelenségeivel foglalkozott európai áttekintésben. (Ez a tanulmány nekem kevesebbet mondott, lévén, hogy e korszakról és kérdésekről terjedelmesebb monográfiákat jelentettem meg. Egy következő tanulmányt a német Reiner Tosstorff, a mainzi egyetem előadója írta arról, hogy történetileg miként találkozott a szindikalista irányzat a bolsevikokkal, és milyen szerepet játszottak az anarcho-szindikalisták a bolsevik forradalomban. A szerző nagy történeti háttérrel fest fel hangsúlyozva, hogy a szindikalizmus és az anarcho-szindikalizmus az európai latin országokban és Dél-Amerikában erősödött meg. Európánál maradván itt a CGT-t, a spanyol CNT-t és az olasz UIL-t említi. Általános kijelentést tesz arról, hogy ezekben az országokban a szindikalizmus befolyása erősebb volt, mint a szocialistáké, illetve a marxizmusé. (Ez az állítás minden bizonnyal túlhangsúlyozott és részben téves.) 1914 után kiemeli a zimmerwaldi mozgalmat, ahol a bolsevikok találkoztak a szindikalistákkal – itt Pierre Monatte és Alfred Rosmer (kettőjük életútját lásd az Évkönyv 2006., illetve 2002-es kötetében) nevét említi, valamint a *La Vie Ouvrière* körét és nem említi A. Merrheimét (életrajzát lásd az Évkönyvben), akinek befolyása sokkal nagyobb volt, minthogy a vasasok titkára és egy egykor valóban létező orgánus szerkesztője volt. Tosstorff ezután tér át arra, hogy az anarcho-szindikalisták egyes vezetőit miként vonták be 1919-ben a Kommunista Internacionálé, majd 1921-ben a Profintern (a Vörös Szakszervezeti Internacionálé) megalakításába, majd milyen ellentétek támadtak, és milyen csalódások érték őket.

A kötet egy nagyon érdekes írását a brit Gregor Gall egyetemi professzor írta a brit radikalizmus, radikális szakszervezeti mozgalom történetéről. Gall e történet felfestését az 1880-as években, az „új szakszervezeti mozgalom” és a híres 1880-as évek végi nagy sztrájkok (lásd Évkönyv 1989) bemutatásával indítja, és persze kitér a korszak nagy szereplőire: John Burnsre, Tom Mannra, Eleanor Marxra, Ben Tillettre (életrajzukat lásd az Évkönyv 2008., 1981., 1980., illetve 1985. évi kötetében). Gall ugyancsak aláhúzza a brit radikalizmus történetében, hogy mennyire jellemzők voltak a dagály és apály korszakok. Érzékelteti, hogy az „új szakszervezeti mozgalom” kiváltotta a tökéletes ellentámadást, amire mintegy válaszként – de már politikai síkon – létrejött a Független Munkáspárt (ILP), majd a Munkáspárt (LP). A radikalizmus új fellendülése a híres „nagy nyugtalanság” (Great Unrest) éveiben következett be, 1910 és 1914 között, amit a nagy, teljes iparágakra kiterjedő sztrájkok jellemeztek. E korszak kiemelkedő szereplőiként említi Jim Larkint és Ben Tillettet. (A nagy sztrájkokról és Larkin életútjáról lásd az Évkönyv 2002. évi, Tillettét az 1985-ös kötetében.)

1914 és az I. világháború természetesen e téma összefüggésében is új helyzetet teremtett. Gall ehelyütt a radikális, szindikalista mozgalom új jelentkezése kap-

⁵⁵ Foster életútját lásd 1981., Haywoodét 1978. évi kötetünkben.

csán a shop steward mozgalmat jelöli meg. Megemlékezik a híres „vörös Clyde” jelenségről, az 1915. évi sztrájkokról (ezekről az évekről és mozgalmakról magyar nyelven lásd saját monográfiámat). Újabb névsort is bemutat, így Larkin mellett szól James Connollyról, William Gallacherről (életrajzukat lásd az Évkönyv 1975/76-os, illetve 1981-es kötetében), valamint J. T. Murphyről. Gall megemlékezik arról, hogy a shop steward mozgalom tovább élt az I. világháború után, az 1920-as évek kezdetén is. Majd a radikális irányzat új színfoltként a nevezetes „Kisebbségi Mozgalomban” (Minority Movement) folytatódott 1924 után, majd a radikális erőfeszítések az 1926. évi brit általános sztrájkban tetőztek. Ehelyütt Gall érdekes módon megjegyzi, hogy az általános sztrájk győzhetett volna is, ennek szubjektív feltételeit tekintette gyengének.

Gall ezután persze érzékeltet egy apály korszakot, amit a nagy gazdasági világválság nyomán a radikális mozgalom új fellendülése vált fel. Am, amire nagyobb terjedelemben tér ki, az már a II. világháború, amikor ismét érzékelteti a shop steward mozgalom új felerősödését, ami folytatódott 1945 után is. Itt új jelenséggént szól arról, hogy a híres 1945 utáni államosításokkal párhuzamosan hogyan jelentkezett egyfajta törekvés, sőt sok esetben gyakorlat az üzemek, nagyvállalatok munkás ellenőrzésének megvalósítására. Gall tanulmányában több érdekes gondolatot, megfigyelést találhat nemcsak az érdeklődő olvasó, hanem e témák kutatója is. A kötet a maga egészében érdekes és sikeres vállalkozás – jó lenne hasonlóval találkozni Magyarországon is.

Jemnitz János

BESZÁMOLÓK

A 2011. évi linzi konferenciáról (2011. szeptember 29–október 1.)

A konferencia összetétele, a résztvevők száma nem változott. Az utóbbi évek tendenciájának megfelelően túlnyomó részt német és osztrák történészek, egyetemi oktatók és kutatók vettek részt a megbeszéléseken, ismét hiányoztak az angolok, az olaszok, az oroszok. A konferencia meglepetésszerű új elemét az indiai Vijay Prashad nyújtotta. Prashad remek előadó, jól érthető angolsággal, nagy lendülettel hosszabb bevezető előadást tartott, amely tulajdonképpen vádirat volt nem csak a kapitalizmus és imperializmus, hanem az első és a második világ ellen, beleértve e két világ baloldala ellen is, amiért a harmadik világ ügyeit nem értik, az ottani hallatlan, elviselhetetlen szegénységet érzéketlenül nézik. Prashad elősorban Indiáról beszélt, és ezúttal nem is annyira az indiai nagyvárosok külső kerületeiről és nyomorgóiról, hanem a falusi szegények százmillióiról. Előadását hosszabban nem idézem fel, mivel előadásának szövegét kivételesen megkaphattuk, és azt a Tanulmányok rovatban közöljük is e kötetben.

Itt említhetem meg, hogy a konferencián több éves kihagyás után ezúttal megjelent az ITH egyik alapító tagja, Évkönyvünk régi szerzője, a lengyel Felix Tych, aki többször megemlítette nekem, hogy meglepetéssel és némi megdöbbenéssel észleli a Linzben tapasztalható viszonyokat. Régebben a konferencián résztvevők legalább két héttel a megnyitás előtt megkaphatták a fő referátumokat, ez a rend rég megszűnt. Most még a konferencia ideje alatt sem készültek el az írásos variációk.

A konferencián nagy régiókban hallgathattak meg előadásokat latin-amerikai, illetőleg kelet-európai történeti folyamatokról, jobbra az elmúlt 15–20 év történéseiről. A kelet-európai csoportban egy szlovák és egy magyar előadó szólt hosszabban a magyar fejlődésvonalról, inkább a liberális szemléletmódnak megfelelően.

Az első tárgycsoportban némiként Prashad bevezető előadásához kapcsolódóan David Engerman beszélt ugyancsak Indiáról. Jól felépített előadásában (melynek szövegét nem kaptuk meg) arról emlékezett meg, hogy annakidején, még Nehru miniszterelnöksége alatt, India modernizálásának előmozdítására kiváló nemzetközi közgazdász szakértő csoportot hívtak meg, akik között ott volt a lengyel Kalecki, Oskar Lange, John Kenneth Galbraith és többek között Nicholas (Miklós) Káldor.¹ Az amerikai beszámoló megemlítette, hogy az indiaiak (külön jelentős indiai közgazdász összekötőt jelöltek ki a munka előmozdítására – ha jól emlékszem, Krishna Menont) rákérdeztek, hogy az agrárviszonyok terén milyen

¹ Oskar Lange életútját lásd Évkönyv, 2011., Galbraith-ét 2009, Káldorét 1989.

modernizálási javaslatuk lenne, amire Kaleckinek volt egy frappáns válasza: „E téren csak egy agrárforradalom segíthet.”

Magyar részről budapesti jelzéssel Susan Zimmermann tartott előadást a szolidaritás és modernizáció témakörben, jelezve a belső ellentmondásokat (és egyébként ott tudhattuk meg, hogy Zimmermann meghívása nem csak azért történt, mert jól beszél németül, hanem mert egyúttal a bécsi egyetemen is oktat). A magyar téma ismertetése nem az Évkönyv feladata, egyébként ennek a beszámolónak szövegét sem kaptuk meg.

Több előadás is elhangzott arról, hogy a hajdani NSZK, illetőleg DDR részéről mennyiben volt hasonló és mennyiben volt eltérő az „Afrika-politika”, milyenek voltak a koncepciók, milyen volt a tényleges realitás, milyen volt a két országban a személyi kiválasztás, szellemi felkészítés, illetőleg milyen eredményeket tudtak felmutatni a kiküldöttek. E téren a német megjelentek között – akik között voltak hajdani résztvevők is – élénk vita bontakozott ki. E tárgykörben egy Afrikából érkezett történész is felszólalt, aki nagy vonalakban kísérté nyomon, hogy milyen volt a francia CGT Afrika-politikája az 1920-as évektől 1956-ig. Françoise Blum írt egy ugyancsak érdekes áttekintést (ezt se kaptuk meg) arról, hogy a francia keresztény szakszervezetnek milyen volt az Afrika-politikája az 1960-as években.

Belgiumból érkezett Kim Christiaens, aki arról beszélt, hogy a Harmadik Világ miként hatott vissza Belgiumra, illetőleg a belga szolidaritási mozgalmakra a hidegháború éveiben az 1960-as évektől egészen az 1980-as évekig. Elhangzott egy angol referátum is, Annie Watsoné (ezt a szöveget se kaptuk meg, az illető soha nem vett részt az ITH konferenciáin), aki átfogó áttekintést próbált nyújtani arról, hogy a brit szakszervezeteknek milyen volt a szolidaritás felfogása és gyakorlata. Egy bécsi történész, Fritz Keller beszélt arról, hogy milyen volt Ausztriában a szolidaritási mozgalom az algériai függetlenségi mozgalom támogatására.

Jemnitz János

Nemzetközi konferencia a bázisdemokrácia kérdéseiről

(Megemlékezés Günter Benser² 80. születésnapjáról.)
Berlin, 2011. január 14.

Az izgalmas témakörben rendezett konferencián a varsói Feliks Tych³ tartott kritikus elemző előadást a lengyel Solidarność történetéről. A berlini Annelies

² Günter Benser az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, régebben többszörös szerzője.

³ Feliks Tych az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, régebben sokszoros szerzője.

Laschitzka⁴ beszélt Rosa Luxemburg demokrácia-elképzeléseiről, Manfred Neuhaus tartott előadást a Párizsi Kommünről (ezt a tárgykört nálunk újabban vagy elfelejtették, vagy hamis értelmezésben tárgyalják), Ralf Hoffroge pedig azt az ugyancsak izgalmas stúdiumot foglalta össze, hogy a munkástanácsok milyen szerepet játszottak a történelemben. A hollandiai hágai Nemzetközi Alkotmánytörténeti Intézet igazgatója, Peter Brandt beszélt arról, hogy az antifasiszta bizottságok milyen szerepet játszottak Németországban 1945-ben és utána. Az ünnepelt Günter Benser maga szintén azt emelte ki, hogy ez az óriási téma, amit a munkástanácsok története képez, 1918-tól napjainkig és ennek összefüggése a bázisdemokráciával, napjainkban is nagyon tanulságos, kutatatandó és e tárgykörben ő maga is tovább kíván munkálkodni.

Forrás: *Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung*. 2011 március.

Ideológiák a 20. században

Prof. Willie Thompson 2011. január 21-én a Londoni Egyetem Birkbeck kollégiumában Eric Hobsbawm híres könyvének, *The Age of Extremes* (A szélsőségek kora) címét kikölcsonőzve tartott előadást. (Willis Thompson ismeretes módon a *Socialist Register* című évkönyv egyik szerkesztője, régebben a *Marxism Today* című havi elméleti-történeti periodika szerkesztője volt.) Ebben az előadásában a 20. század fő ideológiai mozgalmairól adott pontos áttekintést. 1917-től 1991-ig tekintette át a rövid 20. század történetét, ennek során a kommunizmus felerősödését és hanyatlását, kitérve a kritikái, világosabb és a reakciós szakaszokra. Az előadó négy témakört vázolt fel, a kommunizmusét, a fasiszmusét, a liberalizmusét és a konzervativizmusét; a négy ideológiai irányzat a század során mindvégig kemény harcban állt egymással a tömegek támogatásáért. Hangsúlyozta, hogy a nacionalizmust nem lehet önálló irányzatként értelmezni, hanem az mind a négy említettet átszötte, minthogy mind a négy ki is használta a nacionalizmust népszerűsége növelésére. A szociáldemokrácia eltért marxista gyökereitől és sok vonatkozásban a liberalizmus részévé vált. Az előadó éppen ezért hangsúlyozta, hogy emiatt is tárgyalja a kommunizmust úgy, mint amely a baloldal ideológiájává vált. Az előadó mind a négy áramlatot történeti, kronológiai folyamatában elemezte, így rámutatott belső változásaikra és arra, hogy mikor és mennyiben élveztek a tömegek támogatását. Így külön hangsúlyozta a konzervativizmus és a neoliberalizmus összeolvadását az 1970-es évektől az akkori gazdasági válság

⁴ Annelies Laschitzka Karl Liebknechtől és Rosa Luxemburgról szóló jelentős munkák szerzője, amelyeket az Évkönyv is ismertetett, régebben Budapesten is tartott előadást.

talaján – ez ismeretesen Margaret Thatcher korszaka. A kommunizmus természetesen nem azonos a Szovjetunióban kialakult rendszerrel, bár ezt, mint hangsúlyozta, sokan azonosítják. A Szovjetunió összeomlása természetesen súlyosan ártott és nehezítette a kommunizmus képviselőinek helyzetét, ám az 1991 utáni időkben újra jelentkeztek az olyan áramlatok, mint az antikapitalizmus, az antiglobalizációs és a környezetvédő, zöld mozgalmak az egyik oldalon, de a másikon ugyanakkor felerősödtek a különböző vallásos fundamentalista tendenciák. (Fenti címen nemrégiben Willie Thompson könyvet is megjelentetett.)

Forrás: Socialist History Society. *Newsletter*, 2011 március.

David Morgan

Konferencia a Párizsi Kommün történetéről

Franciaország, Narbonne, 2011. március 24–26.

A nemzetközi konferenciát a Párizsi Egyetem archeológiai és kulturális, és irodalmi intézete, valamint a CGT és az Aude megye szervezte.

A tanácskozást a Narbonne-i városházán tartották a városháza díszes tanácskozó termében, ahol annakidején, 1871. március 24-én a balkonról Émile Digeon kikiáltotta a Kommünt – ismeretes, hogy Narbonne-ban alakult meg a kérészéleltű vidéki kommünök egyike.

A szervezők nyílt levélben fordultak sokakhoz annak érdekében, hogy megszerezzék az előadások szövegét. Nekik kellett azután választaniuk a sok beérkezett szövegből, ami mindenesetre mutatta, hogy a Kommün története iránt mind a mai napig nagy az érdeklődés. Eközben gondolniuk kellett mind a már befutott specialistákra, mind pedig az újonnan érkező történészekre. Minthogy 32 szöveg érkezett be, ennek felolvasására vagy összefoglalására a két és fél nap sem volt elegendő. A konferencia két párhuzamos szekcióban zajlott, így a hallgatónak olykor nehéz volt választani, hogy hova menjenek. Ugyanakkor voltak plenáris ülések, ahol az előadók összefoglaló szintéziseiket ismertették. Természetesen a Narbonne-i Kommünről szóló előadásoknak külön megbecsült helyet és időt biztosítottak. Az archeológiai és irodalmi bizottság nagy figyelmet fordított (minthogy ez a bizottság még 1833-ban alakult meg) az épületek és a kulturális alkotások megőrzésére, ezek emlékeire, amelyek kapcsolódtak a Kommün történetéhez is, illetőleg az emberek szociális életkörülményeinek megelevenítéséhez. A szakszervezetek szervezésében megszólalók ugyancsak a szociális viszonyok

megjelenítéséhez járultak hozzá, ami jól kiegészítette az akadémiai-egyetemi előadásokat.

A Párizsból érkező Laure Godineau történész nagyobb előadást tartott a Kommünárok életrajzáinak bemutatására, amit a Harmadik Köztársaság kezdeteitől követett nyomon. Marc César teljes könyvet jelentetett meg a Narbonne-i Kommünről. A Kommün historiográfiája hanyatlásnak indult azután, hogy 1971 környékén, vagyis az első centenáriumon még egy felvirágzást élt meg. Azok a fiatalok, akik az 1980-as, 1990-es években folytattak e témakörben új kutatásokat, meglehetősen elszigeteltek voltak. Mégis a fiatalok, akik olykor másféleképpen nyúlnak a forrásokhoz, illetőleg más országokból érkeztek, a kutatásokat és a konferenciát felfrissítették. A konferencia nem annyira megemlékező kívánt lenni, hanem inkább az ismert nagy munkák elemzését vállalta magára.

Odile Krakovitch, aki levéltáros, azt hangsúlyozta, hogy jónéhány forrás akár száz éven át is beporosodhatott, és most előásva mégis új érdemi ismereteket kínál. Ezek közé tartozik az Igazságügy minisztérium archívumában elfekvő mintegy 40.000 dosszié, amely a kommünárok pereit tartalmazza, amelyek közül 15.000 tűnik igazán fontosnak. A dossziék között olykor rendetlenség uralkodik és nem mindig világos, hogy a dossziék honnan származnak (így például egyes dossziék a hadügyminisztériumból kerültek át). Végül a száműzöttekre vonatkozó dossziék és iratok a gyarmatügyi minisztérium archívumában találhatók.

Jacques Rougerie, aki a legismertebb⁵ és a Kommün története kutatóinak jelenleg a doyenje, ezúttal egy kritikus elemző historiográfiai előadást tartott a Kommün angolszász történeti irodalmáról. Jacques Girault, aki a Bordeaux-i Kommün történetéről jelentetett meg könyvet (amely 1971-ben jelent meg) arról tartott előadást, miért mondott le arról, hogy könyvét átdolgozza, pusztán arra szorítkozott, hogy néhány új tényt és problematikus kérdést világítson meg: így Párizs és Bordeaux kapcsolataira és összehasonlítására tért ki, amelynek során érdekes megállapításokat tett a vidéki köztársaságiak és radikálisok helyzetéről és életéről.

A második szekcióban foglalkoztak azzal a kérdéskörrel, hogy a Kommün milyen előéletet örökölt. Bichéle Riot-Sarcey és J. Rougerie tartott előadást arról, hogy mikor és miként született meg a Köztársaság, a demokratikus, szociális rendszer koncepciója, és a nép szuverenitásának eszménye hogyan alakult ki az idők során. A nép, illetőleg a munkások közvetlen demokratikus önigazgatása miként valósult meg a Kommün napjaiban, ami nem zárta ki, hogy a Párizsi Kommün mégis egyfajta diktatúrát gyakoroljon. Ez a diktatúra ideiglenes volt, ideiglenesnek szánták, amíg megszületnek az ország területén a többi autonóm kommünök.

Egy másik örökség: 1848 – a különféle tervek a népoktatásról, ezt a témát Rémi Dalisson dolgozta fel és adta elő. A *La Marseillaise* című napilap a második császárság végén – miként Antoine Schwarz rámutatott – e témára köztársasági és szocialista szemlélettel világított rá.

⁵ Marc Vuilleumier-vel együtt élhettük meg Párizsban a Kommünről szóló centenáris konferenciát, ahol Rougerie még fiatalként új kutatási módszerrel tűnt fel – pontosan a perek kapcsán szólt a Kommün résztvevőiről (J.J.)

A párhuzamosan tartott ülések során az egyik témakör arról szólt, hogy a Kommünnek milyen országos és nemzeti jellege volt. E témakörben foglalkoztak a Marseillei és a Lyoni kommünökkel. A Lyoni kommünről még kiadatlan archivális források alapján szólt egy referátum. Más hozzászólók arról adtak képet, hogy különböző régiókban a reakció hogyan támadta a kommünöket. Ennek során ismeretlen tények kerültek elő arról, hogy milyen megmozdulások és felkelések törtek ki a Párizsi Kommün védelmére. Ennek során egyesek párhuzamokat vontak az 1848-as és az 1871-es felkelések között. Egy másik szekcióban azzal foglalkoztak, hogy milyen kép alakult ki a Kommünről „alulnézetben”. Nem vállalkozom arra, hogy összegezzem a felszólalásokat. Arra szorítkozom csak, hogy megemlítsen Claude Latta előadását, aki a Kommün kisebbségéről beszélt, valamint Danièle Voldmanét, aki arról beszélt, hogy a Kommün emlékezetes rendelete a lakásbérletek fizetésének moratóriumáról egykor miként hatott – ez egyúttal egyfajta szociális utópia része volt.

Voltak más párhuzamos szekciók is: ezekben került tárgyalásra olyan téma, hogy milyen volt a külföld jelenléte a Párizsi Kommün történetében, illetőleg a Párizsi Kommünnek milyen visszhangja, illetve kisugárzása volt külföldön. Mareike König, a párizsi német történeti intézet munkatársa, aki könyvet jelentetett meg arról, hogy milyen volt a németek jelenléte egykor Párizsban, ezúttal szélesebben tárgyalta a külföldiek jelenlétét a Kommün napjaiban. E kettős témakörben hangzott el az irodalomtörténész Felice Cameroninak az előadása a Kommün olasz recepciójáról, amelyre elsősorban Filippo Benfantera irányította rá a figyelmet. Jean-Numa Ducange beszélt arról, hogy az 1920–30-as években Ausztriában hogyan írtak a Kommünről. Daniel Mollenhauer tartott előadást arról, hogy 1871-től 1945-ig milyen volt a Párizsi Kommün képe és emléke Németországban. (Mollenhauer a müncheni egyetem tanára és könyvet jelentetett meg a III. Köztársaság⁶ kezdeteiről.)

Az utolsó plenáris ülésen hangzottak el azok az előadások, amelyek egyes személyiségek, kommünárok életrajzát világították meg: Eugène Vermersch, Charles Amouroux, Jules Amigues (az utóbbi bonapartista képviselő volt, aki mégis a Kommün védelmében lépett fel). Ugyancsak e témakörben hangzottak el előadások a kor anarchistáinak életrajzáról is, illetőleg memoárjaikról. Ennek során hangzott el John Merriman előadása, aki arról szólt, hogy a Kommün miként hatott az anarchistákra a 19. század végén, és aki érintette azoknak a terrorista-anarchistáknak a sorsát is, akiket 1894-ben végeztek ki.

A konferencia végén az aude-i egyetem tanára tartott előadást arról, hogy a Párizsi és a Narbonne-i Kommün miként hatott a narbonnei politikai és társadalmi életére, egészen a Narbonne-környéki szőlőművelők lázadásáig 1907-ben.⁷ Ennyiben a Kommün emléke csalóka és félrevezető is lehetett a narbonne-i szocia-

⁶ A III. Köztársaságot az 1870. szeptember 4-én a francia hadsereg sedani összeomlása nyomán kitört forradalom kiáltotta ki.

⁷ Az 1907-es lázadással, és a szőlőművelők helyzetével a francia szocialisták is foglalkoztak, többek között Jaurés is.

listák körében. A konferencia ezen utolsó szakaszában szólalt fel az angol Robert Tombs, aki a 19. század francia történetével foglalkozik és érdekes tanulságokat vont le. Ezek között voltak vitathatók is, de kitűnően és szellemesen adta őket elő.

Mindezek nyomán megállapítható, hogy a Kommün emléke és annak tanulmányozása nagyon is elevenen él tovább, és a kutatásba új, fiatal történészek kapcsolódtak be. Persze vannak olyanok is, akik harminc-negyven év múltán is nagyon aktívak maradtak. Ám a Kommün historiográfiája mégis erősen megváltozott a Kommün centenáriuma, 1971 óta. A Kommün szociális összefüggéseinek kutatása, amely akkor nagyon erős volt, napjainkra teljesen eltűnt. Nem jelennek meg napjainkra a munkásosztály szerepével, helyzetével kapcsolatos munkák, amelyek akkoriban oly gyakoriak voltak. Nem jelennek meg új írások a lázadók szociális összetételéről.⁸ Noha ezt a témát hivatalosan nem tették karanténba, de úgy tűnik, nem folynak e téren kutatások, mindenesetre nem jelennek meg új könyvek. Ezzel szemben előtérbe került az érdeklődésben az eszmetörténet, a politikai koncepciók kialakulásának története és a memoárok felkutatása, elemzése. Így nagy figyelemmel vizsgálták a köztársaságiak körében megmutatkozó nüanszbeli eltéréseket, és ezek kapcsolatát az akkori szocializmus helyzetével és definícióival. Az életrajzok megírása ugyancsak új lendületet kapott és ezek publikációs lehetőségeihez is jutottak. Ez utóbbit előmozdította a Jean Maitron⁹ szerkesztette híres életrajzi kötetek sorozata, valamint újabban az internet kínálta lehetőségek. (Így például Charles Fourier írása a fourieristákról.) A konferencia nem foglalkozott a Párizsi Kommün valamennyi összefüggésével. A szervezők figyelemmel voltak lehetőségeikre, s így kimaradtak az olyan témák, mint a Kommün viszonya a francia államhoz, a kommünárok menekülése, és külföldön való helyzete és munkálkodása,¹⁰ valamint hogy a száműzöttek és menekültek tevékenysége mikor és mennyiben, hogyan hatott vissza a francia munkásmozgalom és a szocialista gondolat újjászületésére, arra, hogy amikor az amnesztia után visszatérhettek a volt kommünárok, milyen szerepet játszottak a III. Köztársaság politikai életében. (Ez utóbbi kérdést Laure Godineau dolgozta fel, de ez az írása még nem jelent meg.) A konferencia előadásai majd könyv formában is megjelennek, de hogy mikor, erre még nem született konkrét határozat.

Marc Vuilleumier¹¹

⁸ Annakidején J. Rougerie tünt fel vizsgálatok eredményeivel, a kommünárok pereit tanulmányozva.

⁹ Jean Maitron életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 1990.

¹⁰ A kommünárok Svájcban megjelenő orgánumairól, valamint James Guillaume bemutatásáról lásd Jemnitz János írásait.

¹¹ Vuilleumier az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja, az Évkönyv rendszeres szerzője, a Genfi Egyetem emeritus professzora.

Megemlékezés John Saville-ről¹²

A nemrég elhunyt John Saville-ről a Socialist History Society (SHS – Szocialista Történész Társaság) 2011. május 13-án tartott megemlékező ülést Londonba. Az ülésen utaltak arra a John Saville-ről megjelent tanulmánykötetre,¹³ amelyet az SHS és a Lawrence and Wishart kiadó jelentetett meg. A kötet megírása sok tanítványát és barátját hozta össze, akik mind íásaikkal adóztak a 2009-ben meghalt Saville-nak. A megemlékező ülésen sokan szóltak a tudós történészről, az egyetemi előadóról, kötetek szerkesztőjéről, aki embereket nevelt a munkásmozgalom történetírás számára és hangsúlyozták, hogy Saville milyen baráti érzelmekkel tudott közeledni az emberekhez. A megemlékezők rövid beszédekben megvilágították sokoldalú tevékenységének minden oldalát és hangsúlyozták munkásságának nagy jelentőségét. A megemlékező ülésen Steve Jeffreys professzor beszélt arról, hogy John Saville mint Hull-i egyetemi professzor milyen oktatómunkát végzett a felnőttoktatásban is, és annak idején milyen nagy szerepet játszott a kommunista történész csoportban. Ugyancsak többen szóltak arról, hogy Saville-t milyen szoros kötelékek fűzték az SHS-hez, amelynek rendezvényein sokszor szólalt fel, kiadványaiban írt, illetőleg olykor azokat szerkesztette. Jeffreyst is felkérték, hogy írjon tanulmányt a már említett Saville-émlékkötetbe, és bár egyéb munkái miatt kifutott a határidőből, szükségesnek vélte, hogy megemlékezzen tanáráról, aki rávezette, hogy a munkásmozgalom történettel foglalkozzon és annakidején, fiatalemberként annyi könyvvel halmozta el, amelyekről azt mondta, hogy el kell olvasnia, hogy egykor e feladattal nem tudott megbirkózni. Mások arra emlékeztettek, hogy Saville milyen nagy szerepet játszott Ralph Miliband¹⁴ oldalán a Socialist Register évkönyv gondolatának megvalósításában, az évkönyv szerkesztésében és írásában.¹⁵ Szóltak arról is, hogy Saville az 1980-as években kialakított egy Észak-Angliai Marxista Történész Csoportot, amelybe bekapcsolt mind „akadémikusi”, egyetemi történészeket, mind „nem jegyzett” történészeket, aktivistákat a kutatás érdekében. Ebben az esetben is áthágta a merev határokat, és egyúttal arra irányultak erőfeszítései, hogy a thatcherista támadás elhárítására, ellensúlyozására gyűjtse össze a különféle erőket. A már említett könyv egy másik szerzője, Madeleine Davis, e gyűlésen ugyancsak arról beszélt, hogy Saville-nak milyen nagy, központi szerepe volt a baloldaliak összefogásában Nagy-Britanniában. Az emlékgyűlésen többen szóltak történetírói munkásságáról, hogy milyen fontos munkákat jelentetett meg a chartizmusról, a Labour Partyról, a brit szakszervezetekről és a brit államról, és a spanyol polgárháborúról. (Ez utóbbi vonatkozásban Saville kezdeményezte és védelmezte an-

¹² John Saville életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 2010.

¹³ A tanulmánykötet ismertetése magyar nyelven sajtó alatt van a *Klió* c. folyóiratban.

¹⁴ Ralph Miliband életútját és munkásságát lásd Évkönyv, 1995, 1996.

¹⁵ A Socialist Registrerről lásd e kötet brit fejezetét.

nak az antológiának a megjelenését, amely a spanyol polgárháború korszakának költségvetését tartalmazta.

A megemlékező ülésen mintegy negyvenen jelentek meg.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2011 május.

Az IISG (Internationaal Instituut voor Soziale Geschiedenis) az amszterdami Társadalomtörténeti Intézet 75. születésnapjára rendezett konferenciájáról, 2010. szeptember 1–4.

Az Intézetben ebből az alkalomból egy másik nemzetközi szervezet, az IALHI (International Association of Labour History Institutions) intézeteinek részvételével is egy ügyrendszerű konferenciát tartottak. (Ez magyar szempontból annyiban különlegesen is érdekes, mert hiszen ez a tematika úgyszólván eltűnőben van nálunk az utóbbi évtizedekben. Az említett intézmények akcióiról, konferenciáiról, eredményeiről szinte nem is esik szó.) Az említett konferencián 18 ország 70 képviselője vett részt.

Maga az IISG 75. születésnapján Amszterdamban kiállítással emlékezett meg saját múltjáról, kiadványairól, miközben érzékeltették, hogy milyen hatalmas forrásanyagot (mind archiválisat, mind könyvészetit) sikerült az Intézet munkatársainak összegyűjteni. Minderről az Intézet speciális albumot is megjelentetett ebből az alkalomból.

Az Intézetben ez alkalomból rendezett konferencián az IISG vezetői bejelentették, hogy a közelmúltban és közeljövőben teljes belső átrendezést hajtottak és hajtanak végre (régebben ismeretesen külön csoportok foglalkoztak egyenként a német, a francia, a brit, az orosz munkásmozgalom történetével, ezeken belül egyes korszakokkal. Jól emlékszem, hogy az Intézet egyes öreg nesztor tudós munkatársai foglalkoztak az anarchizmus történetével, ezen belül elsősorban Bakunyinnal, mások pedig a Szocialista Munkásinternacionálé, a SAI történetével. Emellett voltak, akik a holland munkásmozgalom nagyjaival, egyesek pedig az Európán kívüli országokéval.

Az IALHI munkakonferenciáján nagy gonddal foglalkoztak azzal a feladattal, hogy az egyes nagy vagy kis intézetekben a közeljövőben miként tudják forrásanyagaikat digitalizálni. A finn munkásmozgalom történeti múzeumának

(Tampere) vezetője jelezte, hogy a hasonló jellegű múzeumok között (és ezek nagy számban tevékenykednek – csak sajnálhatjuk, hogy a nálunk ugyancsak eredményesen, hosszabb időn át működött múzeum megszűnt és semmi jele annak, hogy újraalakulna) – ez a bizottság 40 taggal fog működni. A múzeumokról szóló referátum előadója, Kalle Kallio megemlítette, hogy 1960-ban Finnországban csak egy munkásmozgalmi múzeum működött, 2010-ben pedig az országban több mint 100 helyen működnek hasonló típusú létesítmények.

IALHI tanácskozásán a Komintern történetének ismert kutatója, Bernhard Bayerlein¹⁶ referált arról, hogy a potsdami Zentrum für Zeit-historische Forschung keretén belül külön új állandó szervezetet létesítenek a kommunizmus kutatására. hangsúlyozta, hogy 1989-től az e témában folyó kutatások, könyvek és kiadványok száma robbanásszerűen megnőtt. 1919-től összesen 75.000 címet tartanak számon. Tervbe vették, hogy a rengeteg kiadványt digitalizálják és szakértők segítségével tudományosan kiegészítik. A ZZF nyitva áll az érdeklődők számára, beleértve az e témával foglalkozó kelet-európai kutatóintézetek, illetőleg könyvtárak és archívumok részére.

Forrás: Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 2011 március.

Nemzetközi konferencia a szélsőjobbboldaliságról az 1920–30-as években, 2010. szeptember 4.

A német baloldali „Die Linke” párt vezetőségének rendezésében tartották meg ezt a konferenciát. A konferencia első témaköre az volt, hogy milyen volt Németországban az osztályviszonyok helyzete a Weimari Köztársaság utolsó éveiben. E témakörben Ralf Hoffrogge tartott előadást arról, hogy milyen volt az életútja Werner Scholemnek, aki a német kommunista párt vezetőségének köréhez tartozott, a Weimari Köztársaságban a Reichstag képviselője volt, és akit 1940-ben Buchenwaldban meggyilkoltak. Oliver Reschke tartott előadást arról, hogy milyen volt a hitleri náci befolyás a német egyetemisták körében, különösen Berlinben. Horst Helas azt elemezte, hogy miként következett be egy felfogásbeli változás a KPD szakszervezeti politikájában a KI VI. kongresszusa után, 1928-ban.

A második nagy témakörben a konferencia az 1933-tól 1939-ig terjedő korszak

¹⁶ Bayerlein maga is több publikációt jelentetett meg e témában és több nemzetközi konferencián (így Linzben és Mannheimben) volt e tárgyban előadó.

problémáit tárgyalta. E témakörben hangzott el Karl-Heinz Gräfe referátuma arról, hogy a balti országok nacionalistái miként működtek együtt a német náciikkal. Werner Röhr, a prágai német emigrációról, szervezeteikről tartott előadást, és különösen Dr. Walter Koch személyével foglalkozott. Stefan Weber a KPD 1935. évi brüsszeli konferenciájának eseményeit elemezte. Günter Wehner pedig arról tartott beszámolót, hogy milyen kutatási eredmények említhetők meg a németországi ellenállási mozgalom feldolgozásában. A konferencián egyes történészek azt hangsúlyozták, hogy a munkásmozgalom történetének kutatása még napjainkban is mennyire háttérbe szorított, másodrendű megítélést kap a történelmi kutatásokban. Az e témában referáló megállapította, hogy a jelenleg érezhető tendenciák nyomán 10–20 éven belül a munkásmozgalom története egyszerűen elvész és ennek ellensúlyozására publikációs lehetőségeket kell biztosítani baloldali történészek számára.

Forrás: Mitteilungen des Förderkreises Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung, 2011 március

Emlékezés Genovában Lorenzo Parodiról (Genova, 2011. szeptember 18.)

Lorenzo Parodi Arrigo Cervettivel együtt a PCI egyik alapító tagja volt. A PCI hosszú életében sok korszakot, a megerősödés és meggyengülés korszakait élte meg, sok szervezeti átalakulást, új szervezetek kiépítését. Nehéz volt összehozni olyan közösséget, amely elméletileg is képzett és szervezetileg is szilárd. Parodi munkássága az 1940-es évek végén kezdődött, igazi forradalmár szellem volt, alapos marxista képzettséggel, és az emberek abban az időben Rooseveltben sem az amerikai imperializmus bajnokát, Sztálinban sem az orosz államkapitalizmus képviselőjét látták, Parodit pedig meg lehetett különböztetni Togliatti¹⁷ pragmatizmusától. „Ez volt hajdanán. És most? Ma is szembe kell szállnunk a személyi kultusszal, de nem ezen a napon.” Marxistaként óvatosságnak kell lennünk Parodi esetében, akinek tevékenységét egyre több elvtárs elismeri, akik annak idején vele együtt küzdöttek.

Az emlékülésen szóltak arról, hogy Parodinak milyen nagy szerepe volt a *Lotta Comunista*, a Genovában havonta megjelenő kommunista folyóirat megteremtésében és abban a szívós küzdelemben, amit e folyóirat fenntartása érdekében folytattak mindenféle nehézség ellenére. Parodi egyaránt foglalkozott gazdasági és történelmi kérdésekkel. Felhívta a figyelmet arra, milyen fontos a szakszerve-

¹⁷ Togliatti életútját lásd Évkönyv, 1982.

zetekben végzett munka. Úgy emlékeztek róla, hogy a nehéz politikai fordulópontoknál mindig megtalálta és kijelölte a helyes, követendő utat. Így például jól érzékelte a felélénkülő, sőt heves sztrájkmozgalmak idején az 1960-as években, hogy mit kell tenni és azt is, hogy az 1970-es évek kezdetétől új korszakba léptek, amikor ez a forrongás véget ért. Emlékeztetett arra, hogy európai méretekben kell gondolkodniuk és óvott attól, hogy egyszerűen beolvadjanak a szűklátókörű apró szakszervezeti személetbe és tevékenységbe, horizontba.

Forrás: Our Farewell to Lorenzo Parodi. Bulletin Internationalist, 2011 október.

A 2011. október 5–6-i moszkvai Luxemburg konferenciáról

A Rosa Luxemburg Társaságot 1980-ban alapítottuk meg és minden 2–3 évben megtartottuk konferenciáinkat, különböző országokban.¹⁸ 2004 februárjában régi barátomtól, Jacob Drabkintól¹⁹ meghívást kaptam, hogy Moszkvában rendezzünk egy Luxemburg konferenciát. A konferencián sok orosz tudós üdvözölt és előadásai jócskán és kedvezően leptek meg. J. Drabkin tartott előadást Luxemburg híres, 1918. évi, az orosz forradalom helyzetéről szóló könyvecskéjéről, Drabkin e munkáját le is fordították oroszra. Az ifjabb orosz történész nemzedék kritikusan szolt a szovjet fejlődésről – ugyancsak Luxemburg szellemében.

Forrás: Narihiko Ito 2011. december 28-i levele Jemnitz Jánoshoz.

¹⁸ A Luxemburg-konferenciákról és Narihiko Ito Luxemburg-könyvéről az Évkönyv többször is beszámolt.

¹⁹ J. Drabkin kitűnő idősebb szovjet-orosz történész, aki Németország történetéről és külön Luxemburgról számos könyvet és publikációt jelentetett meg. (Nálunk kevésbé ismert.)

FRANCIS KING

A kommunizmus reformja konferencia Nagy-Britanniában.

University of East England, 2011. október 22–23.

A konferenciáról Francis King²⁰ írt áttekintést. A konferencia tulajdonképpen azt a reform kommunista irányzatot vitatta meg, amely 1945 után bontakozott ki a CPGB soraiban. A konferencián az SHS aktivistái ugyanúgy részt vettek, mint akadémikus történészek, nemcsak Nagy-Britanniából, hanem egész Európából, annak a nagy kérdésnek megvitatására, hogy milyen reformokról is volt és lehetett szó a kommunista mozgalomban 1945 után. A kétnapos konferencián tizenkilenc előadás hangzott el, kiemelt helyet kapott Jugoszlávia és Magyarország. A viták hat szekcióban zajlottak és így elég hely maradt a hozzászólásokra. Négy-öt előadást külön kiválasztottak, amelyek külön megjelennek 2012 őszére, könyvformában is.

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2011 december.

Megemlékezések Georges Hauptról²¹

Hauptról mintegy tucatnyi francia, olasz és néhány más nemzetiségű történész írt megemlékezéseket, méltatásokat. Az írások a párizsi *Cahiers Jaurès* 2012 januári-márciusi számában jelentek meg. Az írások szerzői között ott van Gilles Cander, a francia Jaurès Társaság titkára és vezetője (egyetemi professzor), és az Évkönyv szerzőgárdájából néhány olyan ismerős szerző, mint Claudie Weill, Andrea Panaccione, az osztrák Michael Löwy, és Jemnitz János. (A kötet és az írások érdembeni bemutatására sajnos nincs terünk – jóllehet Georges Haupt is megérdemelne, és az, hogy halála után több mint harminc év múltán miként írnak róla, az szintén megérdemelne jó néhány oldalt.)

²⁰ Francis King a Norwich-i egyetem tanára, az Évkönyv munkatársa, az Évkönyv Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja.

²¹ Georges Haupt életútját lásd Évkönyv, 1998.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

The 47th Linz Conference of labour history (29th of September – 1st of October 2011)

Both the composition and the number of the participants were the usual. According to the tendency of the latest years, the huge majority of the conference were German and Austrian historians, university lecturers and researchers, English, Italian or Russian participants were missing again. A fresh surprise of the conference was presented by Vijay Prashad from India. Prashad is an excellent reader; his long and eloquent introduction was in fact an accusation not only against capitalism and imperialism, but against the First and Second Worlds as well, including the lefts of these worlds, since they do not understand of the matters of the Third World, and watching senselessly the enormous, unbearable poverty there. Prashad talked about India mainly, and this time not especially about the destitute of the outskirts of the Indian metropolises, but about the hundreds of millions of impoverished village people. I do not conjure up his paper, since we got an exclusive possibility to publish it, and the Reader could find it among the Studies section of recent Yearbook.

I would like to mention, that following a years-long break, one of the founding members of ITH, an old author of our Yearbook, the Polish Felix Tych was present again at the conference, and told to me that he is surprised and a bit embarrassed by the new circumstances in Linz: in former times the participants could read the main exposés at least two weeks before the conference, but this has changed already. Now the written materials were not presented even during the conference.

The papers of the conference were presented by the huge regions of Latin America and East Europe, and analyzed mostly the historical movements of the last 15-20 years. In the East European panel a Slovakian and a Hungarian lecturer presented the Hungarian lines of development, mainly according to a liberal approach and point of view.

In the first panel David Engerman talked about India and his paper connected a bit to the introductory lecture of Prashad. In his well-built paper (the text of it we could not get) he mentioned that during the presidency of Nehru an excellent international team of economists was invited to India to promote the modernization of the country. Members of it was – among others - the Polish Kalecki, Oskar Lange, John Kenneth Galbraight and Nicholas (Miklós) Káldor. The American lecturer mentioned that when the Indians (who appointed an excellent Indian economist – if I remember well, Krishna Menon – to work as intermediary) asked the team about the possibilities of modernization of the

agrarian sector, Kalecki gave an effective answer: “In this field only an agrarian revolution could help”.

From Hungarian side Susan Zimmerman hold a lecture about solidarity and modernization, pointing on the inner contradictions (and we were informed that the reason for invite her was not only she speaks native German, but she works at the University of Wien as well). The Hungarian topic is not a topic of recent Yearbook, and we could not get the text of this paper either).

Some papers dealt with the similarities and the differences of the “Africa-policies” of the former FRG and GDR, what kind of conceptions existed, what was the concrete reality, among what circumstances were selected and trained the experts, and what was the results of the activity of the delegates of these two countries. A sharp debate erased around these questions between the German participants, some of them were personally involved in such activity if former times. A historian from Africa also talked about this problem, who drafted the Africa-policy of the French CGT from the 1920’s until 1956. Françoise Blum wrote an interesting resume about the Africa-policies of the French Christian Unions in the 1960’s (we could not get this text either).

Kim Christiaens from Belgium talked about how the Third World retroacted to Belgium, to the Belgian solidarity movements during the Cold War from the 1960’s until the 1980’s. An English lecturer, Annie Watson (whose text we could not get, and who never attended the ITH conferences before), tried to give a general view of the theories and practices of solidarity of the British trade unions. A historian from Wien, Fritz Keller talked about the Austrian solidarity movement, which was organized to support the Algerian liberation movement.

Jemnitz János

ALDO AGOSTI

Da Spartaco alla Vienna Rossa

Un percorso di studi sulla sinistra europea I.

Gli studi di Enzo Collotti sui movimenti socialdemocratici e comunisti potrebbero apparire un tema relativamente secondario nella sua opera, dal momento che nella bibliografia dei suoi scritti, ricca – solo per quelle indicate da lui come «principali pubblicazioni» – di circa 120 titoli, non più del 20% ha attinenza diretta con la storia del movimento operaio; ma una valutazione basata sui numeri rischia di essere in questo caso totalmente fuorviante. La messe di articoli e di edizioni di fonti e documenti corredati da dense introduzioni che Enzo ha prodotto in questo campo è, oltre che comunque impressionante anche sul piano quantitativo,

straordinariamente ricca di stimoli sul piano intellettuale e si rivela a mio avviso molto significativa anche per delineare il suo profilo di storico: intanto perché questi studi sono particolarmente fitti nei primi decenni della sua intensa attività di ricerca, e quindi in qualche modo contribuiscono a determinarne alcuni indirizzi e alcune coordinate che la segneranno in permanenza; e poi perché l'interesse di Collotti per i movimenti politici della sinistra rispecchia una caratteristica che mi pare importante del suo modo di fare storia: cioè un rapporto vissuto con molta intensità tra riflessione storica e analisi politica del presente.

Diversamente da molti storici della generazione nata fra il 1925 e il 1930, nei quali questo rapporto spesso non è meno forte, per Collotti il campo in cui esso viene messo alla prova non è la storia italiana, ma la storia europea, nel quadro di uno spiccato interesse per due temi distinti: da un lato il tema delle relazioni internazionali, dall'altro, in modo via via sempre più approfondito, la storia dei paesi germanofoni. Se si fa lo spoglio del «Ponte», la rivista a cui Enzo collaborò con più assiduità per almeno un decennio, fra il 1951 e il 1961, non è difficile trovare diverse tracce di questo doppio binario di interessi. Questa biforcazione aveva del resto una ragione di ordine pratico: dalla fine del 1954 al 1959 Enzo lavorò all'Ispi¹, e alcuni suoi saggi come, per esempio, un importante articolo sull'Onu scritto all'indomani della vicenda di Suez², riflettono chiaramente questa angolazione di interessi. Tra gli articoli di questo tipo se ne segnalano in modo particolare alcuni riconducibili a una viva sensibilità per la questione del confine orientale, a cui lo predisponava un'esperienza di vita segnata in modo cruciale dagli anni della formazione, passati a Trieste dal 1940 al 1951: è certo di qui che nasce anche l'attenzione crescente per la Jugoslavia, e per lo spazio che la Lega dei comunisti jugoslavi cerca di ritagliarsi come uno degli snodi cruciali di un movimento comunista policentrico³.

Molto stretta è però soprattutto l'associazione fra l'attenzione per la politica interna ed estera delle due Germanie e l'interesse sempre più approfondito per la storia tedesca. Anche in questo caso l'intreccio tra le due dimensioni si può seguire bene attraverso la collaborazione al «Ponte», con un numero crescente (a partire dal 1951) di recensioni di libri sulla storia della Germania, ma anche con molti articoli di analisi squisitamente politica⁴. Per molti anni questo doppio

¹ E. Collotti, *Impegno civile e passione critica*, a cura di Mariuccia Salvati, Roma, Viella, 2010, pp. 41-42. Desidero ringraziare la curatrice per avermi permesso di leggere il libro quando era ancora in dattiloscritto.

² L'ONU, un organismo insostituibile, «Il Ponte», dicembre 1956, pp. 2035-2040.

³ Lo testimoniano un altro breve articolo uscito sul «Ponte» nel gennaio del 1957, *Belgrado e la crisi del mondo socialista*, pp. 13-15, e più tardi *La politica estera jugoslava. Dalla guerra fredda alla coesistenza attiva*, «Nuovi Argomenti», novembre-dicembre 1959, n. 41, pp. 60-85. Ma già alcuni anni prima aveva pubblicato un breve saggio dal titolo *Italiani e slavi nella Venezia Giulia*, «Il Ponte» agosto-settembre 1955, pp. 1283-1290.

⁴ Si veda per esempio *Alcuni aspetti della situazione politica tedesca*, «Il Ponte», gennaio 1953, p. 33 e sgg. e *Dopo le elezioni tedesche*, ivi, ottobre 1953, pp. 1349-1357; ma anche, nel 1955, *Fortuna e tramonto di Adenauer. Revisionismo e neutralismo nella Germania Occidentale* e, nel 1957, *Ulbricht e i duri dello stalinismo*, e *La terza vittoria di Adenauer*, (ivi, marzo, pp. 350-352 e ottobre, pp. 1478-1489).

binario – analisi politica e analisi storica – resta una delle principali prerogative del lavoro di Collotti, e, pur attenuandosi nel tempo, non verrà mai del tutto meno: anzi tra gli anni '70 e gli anni '80 conoscerà una ripresa, con diversi saggi sulla società e il sistema politico della Germania federale e con l'impegno diretto nella battaglia contro il *Berufsverbot*.

L'interesse per la storia tedesca accenna abbastanza presto a focalizzarsi in una direzione. La tesi di laurea in giurisprudenza, che aveva per oggetto il lavoro nella Costituzione italiana, lo aveva indotto a frequenti comparazioni con la Costituzione di Weimar, e ciò aveva voluto dire per lui – nelle sue stesse parole – «lo studio del rapporto con le forze politiche che questa Costituzione cercavano di attuare: e cioè la socialdemocrazia tedesca e il liberalismo progressista tedesco»⁵. Se del secondo non mancano certo tracce importanti negli studi di Collotti⁶, non è sorprendente che un giovane studioso le cui simpatie politiche potremmo definire (con una certa approssimazione) orientate sul versante sinistro della cosiddetta «terza forza»⁷ – fosse indotto a concentrare il suo interesse sulla socialdemocrazia: «Volevo cercare di capire che cosa era sopravvissuto del partito più forte della seconda Internazionale dopo la bufera del nazismo, che cosa sopravviveva dell'esperienza weimariana e quali prospettive potesse avere un partito socialista nella Germania divisa, anche come punto di riferimento per l'Europa. Non fu un interesse temporaneo, ci sarei ritornato ripetutamente, perché mi sembrava un riferimento indispensabile in chiave europea»⁸.

Tuttavia, resta significativo del suo approccio alla storia dei partiti della sinistra tedesca il modo in cui egli presenta il suo libro sulla Spd, uscito da Einaudi nella primavera del 1959: «la realtà della Germania di oggi nelle prospettive della socialdemocrazia», recitano le righe del sottotitolo stampato sulla copertina, com'era consuetudine della collana *I libri bianchi*. E nel capitolo sulle «premesse storiche» Collotti scrive che in tre quarti di secolo «la socialdemocrazia tedesca ha rispecchiato abbastanza fedelmente le fasi evolutive della società tedesca attraverso le sue crisi istituzionali, politiche e di regime», al punto di identificarsi

⁵ *Impegno civile e passione critica*, p. 133.

⁶ Ne è un esempio il primo saggio sull'opposizione antinazista tedesca, *La Resistenza in Germania a dieci anni dal 20 luglio 1944* («Il Ponte», novembre 1954, pp. 1713-1720), ammirevole per profondità ed equilibrio; ma cfr. anche la recensione a G. Ritter, *Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung*, ivi, dicembre 1954, pp. 2103-2107 e, più tardi, *Per una storia dell'opposizione antinazista in Germania. Contributi documentari e storiografici*, «Rivista storica del socialismo», 1961, n 12, pp. 105-137.

⁷ «Mi sentivo naturaliter socialista ma non ero attratto dal Pci, che mi sembrava una chiesa chiusa, e tanto meno dal Psi, nonostante il fascino di Nenni: mi sentivo di dovere navigare in quell'area, ma in nessuno dei due partiti esistenti. Avevo già letto qualcosa di Blum e di Otto Bauer, era in quell'area a livello europeo in cui mi sentivo a mio agio» (*Impegno civile e passione critica*, p. 131).

⁸ Ivi, p. 44. Collotti racconta di essere stato «affascinato dalla figura di Schumacher, uno dei pochissimi politici emersi dopo il 1945 che provenisse dalla Resistenza tedesca e che era sopravvissuto al campo di concentramento». E infatti «Il Ponte» pubblica nel 1954 due sue recensioni, una di una biografia di Schumacher e l'altra del secondo volume dei suoi scritti, a cui fa seguito l'anno dopo un'impegnata e ammirata recensione del «classico» di Carl Schorske, *German Social Democracy 1905-1917. The Development of the Great Schism*.

«con i momenti più significativi e culminanti della vita della Germania moderna»⁹. Sembra quasi un'applicazione dell'indicazione gramsciana sulla storia dei partiti politici come storia di un paese da un punto di vista monografico.

Ma il libro segnala anche un mutamento significativo nella prospettiva di Collotti. La parte centrale e più corposa del volume era già stata pubblicata su «Occidente» nel 1954 in un lungo articolo apparso in due puntate, che stava ancora prevalentemente dentro la dimensione dell'analisi della politica contemporanea tedesca. Ora, il saggio apparso da Einaudi non solo metteva a frutto la consultazione dell'archivio della Spd a Bonn e dei materiali dei congressi del dopoguerra, ma segnalava – con il già citato capitolo introduttivo, poco più di quindici pagine, tanto dense quanto nitide – una più forte attenzione per l'analisi storica. Insieme affiorava anche un giudizio critico più netto: Bad Godesberg era alle porte, ma da buon osservatore della realtà tedesca Enzo ne conosceva la posta in gioco. La socialdemocrazia tedesca, scriveva, era giunta a «una svolta decisiva per la definizione della sua fisionomia»: anche se non dava per scontato l'esito della discussione congressuale, era abbastanza evidente che essa gli appariva prossima a «sanzionare ufficialmente e definitivamente il processo, di fatto sviluppatosi negli ultimi anni, di abbandono dei principi, di impoverimento e di inaridimento ideologico, e non soltanto, come è stato detto, di svecchiamento di impostazioni superate dal tempo e dalle nuove esigenze»¹⁰.

Sicuramente il volumetto per Einaudi può e deve essere letto sinotticamente con un altro lavoro di Collotti, pubblicato due anni dopo per Feltrinelli, *Die Kommunistische Partei Deutschlands 1918-1933. Ein bibliographischer Vertrag*, che esce in tedesco «per improvvisa iniziativa di Gian Giacomo F. che si riprometteva un successo sul mercato tedesco»¹¹. È un libro non citato spesso dalla storiografia, forse perché si presentava sotto la veste del «contributo bibliografico». Si tratta in effetti di un repertorio accuratissimo e completo delle fonti e della bibliografia riguardante la Kpd che ancora oggi si rivela imprescindibile per chi voglia studiarne la storia; ma anche l'ampia introduzione che Collotti vi premetteva (oltre quaranta fittissime pagine) costituisce un apporto di primaria importanza alla storia del Partito comunista tedesco, che allora muoveva i primi passi stretta com'era fra la Scilla della storiografia inquisitoria e recriminatoria degli anti- e degli ex-comunisti (ben esemplificata dal libro di Ruth Fischer) e la Cariddi delle inverosimili «storie sacre» prodotte nell'Unione Sovietica e nella Ddr. Collotti partiva dalla denuncia di questa situazione per tracciare un profilo sintetico ma molto equilibrato della storia del comunismo tedesco fino all'avvento del nazismo, indagandone le molteplici componenti e riservando ampia attenzione anche a quelle relegate nell'oblio dalla storiografia di partito, non lesinando giudizi severi sullo schematismo e il settarismo delle posizioni della Kpd soprattutto nei primi anni '30, ma al tempo stesso cogliendone

⁹ *La socialdemocrazia tedesca*, Torino, Einaudi, 1959, p. 11.

¹⁰ *Ivi*, p. 151.

¹¹ *Impegno civile e passione critica*, p. 51.

alcune ragioni nell'atteggiamento miope, attendista e rinunciatario della SPD¹². Cominciava ad emergere un tratto specifico e originale della posizione di Enzo nell'analisi del fallimento di Weimar: il peso attribuito alla profonda divisione del movimento operaio, la responsabilità della quale peraltro non veniva affatto scaricata solo sul "tradimento" della socialdemocrazia, ma addossata anche alla tragica incapacità dimostrata dalla Kpd di comprendere la natura del nazismo. Non sorprende quindi che il libro sia circolato pochissimo nella Ddr¹³, mentre fa più specie che sia stato addirittura bloccato alle frontiere della Repubblica federale, in quanto giudicato «propaganda comunista».

Il saggio *Sinistra radicale e spartachisti nella socialdemocrazia tedesca*, che esce tre anni dopo sugli «Annali» Feltrinelli del 1962, riprende alcuni degli spunti avanzati in quello del 1959 a proposito della fase di formazione della Kpd, ma rappresenta un salto di qualità, in quanto costituisce il suo primo lavoro di ricerca in senso stretto sulla storia del movimento operaio tedesco, condotto attraverso uno spoglio attento ed esauriente della stampa dell'epoca, degli scritti dei protagonisti che cominciavano ad essere pubblicati nella Ddr e della non abbondante letteratura critica: per apprezzarne la ricchezza bisogna tenere conto che la storiografia aveva da poco incominciato ad esplorare il complesso nodo della posizione della socialdemocrazia tedesca durante la guerra, e si limitava al già citato lavoro di Carl Schorske, alla *Kronik und Analyse* di Jürgen Kuczynsky, allo specifico studio di Walter Bartel pubblicato nella Ddr e a pochi altri titoli. Studi importanti e per certi aspetti ancora oggi definitivi in materia, come quello di Werner Angress, quello di Gilbert Badia e – quasi dieci anni più tardi – quello tuttora insuperato di Pierre Broué¹⁴ erano ancora da venire e, salvo che nel caso di Broué, la non conoscenza dell'italiano da parte degli autori li avrebbe privati del termine di confronto importantissimo rappresentato dal saggio di Enzo.

Si trattava di una ricostruzione puntuale dei rapporti fra le correnti di sinistra della socialdemocrazia tedesca, una parte delle quali si sarebbe per breve tempo ritrovata, fra il gennaio del 1917 e il dicembre del 1918, nella Uspd: una ricostruzione nella quale spiccava non solo e non tanto l'attenzione per il gruppo spartachista, ma soprattutto la considerazione riservata ai cosiddetti *Linksradikalen* di Brema e di Amburgo, fin dall'inizio i più decisi nel rivendicare la necessità della scissione dalla formazione "centrista" e della costituzione di un'organizzazione rivoluzionaria autonoma. Questa valutazione rigorosamente

¹² Questo aspetto verrà analizzato in particolare in un breve ma stimolante saggio di molti anni dopo, *Socialdemocratici e spartachisti: conquista o rottura dello Stato borghese* in Aa.Vv., *Dopo l'Ottobre: La questione del governo: il movimento operaio tra riformismo e rivoluzione*, introduzione di A. Natoli, Milano, Mazzotta, 1977, pp. 33-43.

¹³ « Quanto alla Germania est il volume finì nel retrobottega delle biblioteche. perché non erano stati censurati i nomi dei reprobì del p.c. tedesco e dell'internazionale (Trotzki, Zinoviev e via dicendo). Quando chiesi alla Biblioteca dell'Istituto di marxismo-leninismo a Berlino se avevano ricevuto il volume, con grande segretezza mi dissero che era fuori consultazione perché per loro la storia della KPD era ancora *Kampfmittel* e d'altronde vi circolavano troppi nomi di traditori» (*Impegno civile e passione critica*, p. 52).

obiettiva e spesso venata di simpatia per il ruolo e per la lucidità e la preveggenza “storica” delle analisi dell’estrema sinistra di Radek, Pannekoek e Fröhlich differenziava abbastanza sensibilmente la posizione di Collotti dagli schemi rigidi in cui ancora si muoveva e avrebbe continuato a muoversi la storiografia della Ddr.

Il contrastato dibattito che lacerò la socialdemocrazia internazionale dopo il 4 agosto 1914 esercitò per alcuni anni un evidente fascino su Collotti, che vi ritorna in più occasioni. E non è senza significato che proprio nel 1970, alla conferenza internazionale di Linz, tradizionale “ponte” tra gli storici delle due Europee divise dalla guerra fredda, abbia conosciuto Georges Haupt, per il quale questo problema costituiva un vero e proprio rovello¹⁴.

Nel 1971 Collotti pubblica, premettendovi un’ampia introduzione, un’antologia degli scritti politici di Karl Liebknecht, un personaggio in realtà poco conosciuto e la cui indubbia originalità era rimasta complessivamente in ombra anche negli anni di grande revival luxemburghiano seguiti al 1968, lasciandolo confinato nei panni dell’uomo d’azione e dell’agitatore rivoluzionario coerente fino all’estremo sacrificio, ma anche del generoso estremista¹⁵. Di Liebknecht Collotti al contrario traccia – specialmente nel denso saggio pubblicato sugli «Annali» Feltrinelli del 1973 dedicati alla storia del marxismo¹⁶ - un ritratto a tutto tondo molto più ricco. Coglie la sua capacità di interpretare i mutamenti qualitativi in atto nella composizione della classe operaia tedesca e di percepire l’importanza assunta dalle nuove leve di proletariato giovanile; mette in evidenza la sua analisi attenta del ruolo egemone dello Stato prussiano nell’Impero germanico; mostra la sua sensibilità - inedita nella Spd - per la funzione delle istituzioni e degli strumenti ideologici di controllo dell’opinione pubblica e delle masse, con un occhio di riguardo rivolto all’esercito, che quell’attenzione particolare non gli avrebbe mai perdonato.

È certo il tema dell’antimilitarismo, sicuramente molto sentito da Enzo nel cuore degli anni ’70, ad avvicinarlo ad un altro personaggio a cui dedicherà anche in seguito molta attenzione: il socialista austriaco Fritz Adler, la cui affinità con Liebknecht egli è il primo a sottolineare. Nel 1972 pubblica presso gli Editori Riuniti un documento di grande interesse: l’autodifesa di Adler davanti al tribunale di Vienna, che lo giudicava per l’assassinio del primo ministro austriaco conte Stürgkh, commesso il 21 ottobre 1916¹⁷. Allo scritto di Adler Collotti premette un’ampia introduzione che affronta una serie di temi di forte rilievo: al centro

¹⁴ Come ricorda Mariuccia Salvati, «la domanda per Haupt era sempre quella: perché il 4 agosto del 1914? Domanda che ossessiona[va] Basso e che stranamente si tende a dimenticare mentre invece molta della storiografia di allora era volta a rispondere a questo quesito che era la premessa per la vittoria del bolscevismo e dei fascismi, l’uno in reazione all’altro» (*Impegno civile e passione critica*, p. 182).

¹⁵ Introduzione a K. Liebknecht, *Scritti politici*, Milano, Feltrinelli, 1971.

¹⁶ *Karl Liebknecht e il problema della rivoluzione socialista in Germania*, «Annali» della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, XV, *Storia del marxismo contemporaneo*, 1973, pp. 326-343.

¹⁷ F. Adler, *La guerra e la crisi della socialdemocrazia*, Roma, Editori Riuniti, 1972.

vi è ancora il nodo dell'abdicazione dei partiti della II Internazionale agli ideali internazionalisti e la ricostruzione delle diverse e variegate posizioni che avevano cercato di non piegarvisi, a costo – come nel caso di Adler, che era peraltro rimasto isolato e perciò anche relativamente trascurato dalla storiografia – di scegliere, rompendo con la stessa tradizione del marxismo, l'azione "esemplare" nell'intento di scuotere le coscienze addormentate. Collotti spiega con efficacia le motivazioni del gesto di Adler, ne ricostruisce gli echi internazionali e gli effetti non trascurabili sulla politica interna austriaca, e traccia un profilo del personaggio che ne abbozza il percorso biografico anche dopo la fine della guerra, quando diventerà un protagonista del movimento socialista internazionale prima come promotore della cosiddetta Internazionale Due e mezzo, poi come segretario della riunificata Internazionale operaia socialista. A quest'ultimo aspetto Enzo riserverà un saggio ampio e come al solito estremamente documentato nel volume da lui curato per gli «Annali» Feltrinelli del 1983-1984, su cui torneremo.

La storia austriaca - si trattasse, come nel caso appena citato, delle ultime vicende dell'Impero oppure della storia dello Stato nato nel 1918 - non era certo per Collotti una scoperta recente. Anche in questo caso egli era inizialmente partito dall'analisi della politica contemporanea¹⁸, per poi approfondire la vicenda della prima repubblica austriaca prima interrogandosi sulla natura del cosiddetto austrofascismo¹⁹, poi sulle ragioni della sconfitta socialista del 1934 e sulle vicende dell'opposizione antifascista fino al 1938²⁰. Questo secondo saggio, in particolare, che è del 1963, costituiva un contributo molto originale, che rivelava al lettore italiano una pagina di storia poco conosciuta eppure, vista retrospettivamente, decisiva nel promuovere un processo di ripensamento e di autocritica in entrambe le correnti del movimento operaio. Collotti esaminava con la solita ricchezza di fonti e di documentazione il drammatico dibattito che si era aperto dopo gli avvenimenti del febbraio 1934 nella socialdemocrazia austriaca, che aveva assistito quasi rassegnata allo smantellamento della costituzione messo in atto dalle forze di destra, ma aveva poi avuto un sussulto di combattività che l'aveva portata, prima in Europa, ad affrontare l'incombente

¹⁸ La soluzione della questione austriaca con l'accordo del 1955 tra le grandi potenze era stata l'occasione per una sintetica, lucida riflessione su *L'Austria dalla Liberazione alla neutralità*, ospitata dal «Ponte» nel maggio del 1956, pp. 758-776. Collotti ricorda di aver proposto più tardi ad Einaudi, verso la metà degli anni '60, «un libro sull'Austria anni '20 anni '30»; «Giulio Einaudi mi disse "ma come vuoi che io pubblichi un libro sull'Austria se *Il mito asburgico* di Magris ha venduto 250 copie?"» (*Impegno civile e passione critica*, p. 139).

¹⁹ *Considerazioni sull'austrofascismo*, «Studi storici», 1963, n. 4.

²⁰ *La sconfitta socialista del 1934 e l'opposizione antifascista in Austria fino al 1938*, «Rivista storica del socialismo», 1963, n. 20, pp. 387-432. Vorrei qui avanzare un'ipotesi, che andrebbe approfondita e verificata: probabilmente è con l'esame dell'esperienza della prima repubblica austriaca che Enzo comincia ad avvertire l'esigenza di affrontare la storia del fascismo e del nazismo, e anche delle opposizioni che cercarono di contrastarne l'avanzata, in termini di storia comparata europea, allargata al di là dei due scontati casi italiano e tedesco. È un programma che sarà sviluppato negli anni, dapprima con l'antologia pubblicata da Loescher nel 1975, *L'antifascismo in Italia e in Europa 1922-1939* e poi, con grande respiro, in *Fascismo, fascismi*, Firenze, Sansoni, 1989.

dittatura con un'insurrezione armata; si soffermava anche sulle ripercussioni di quella tragica sconfitta nel Partito comunista, che era in parte uscito dal suo isolamento riprendendo ed elaborando il concetto di nazione austriaca in chiave antinazista; e seguiva la faticosa costruzione di un'embrionale unità d'azione fra i *Revolutionäre Sozialisten* e la Kpö fino a quando l'Anschluss non l'aveva stroncata nel quadro di un generale ondata di repressione contro l'opposizione antifascista²¹.

Al centro di questa ricerca a tutto campo vi era la necessità di indagare le origini e le tappe di un'esperienza che poteva essere letta – così Collotti stesso avrebbe scritto anni dopo – «come modello socialdemocratico alternativo rispetto al modello creato dall'esperienza della socialdemocrazia tedesca nella repubblica di Weimar»: mentre il partito tedesco, «identificando la democratizzazione del Reich nel passaggio dall'istituzione monarchica a quella repubblicana e nella pura e semplice parlamentarizzazione, si rese subalterno alla logica di forze il cui peso risiedeva in gran parte fuori dal Parlamento, il socialismo austriaco mostrò ben maggiore consapevolezza della necessità di imprimere alle istituzioni il segno del mutamento»²².

DONALD SASSOON

One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century.

New Edition. London and New York: I. B. Tauris, 201-0.

Donald Sassoon's massive study was first published in 1996, and was greeted by Eric Hobsbawm, among others, as 'a remarkable work of historical analysis, which will soon establish itself as a classic'. It is not difficult to see why it was received with such praise. The study dealt with the history of the Left in Western Europe from the foundation of the Second International in 1889 down to what its author called 'The Great Crisis of Socialism' in the 1980s and 1990s. It focused on social democratic parties, but the author, as an expert on Italian politics, also gave attention to Communism in Western Europe, and also analysed the challenge to

²¹ Il tema rimane fra i più cari a Collotti e ci ritornerà anche negli anni successivi (per esempio *Austria 1934. Riflessioni su una sconfitta*, «Belfagor», 31 marzo 1985, pp. 129-145, nonché in diversi convegni tedeschi e austriaci).

²² *Introduzione a Tra due guerre mondiali. La crisi dell'economia mondiale, della democrazia e del socialismo*, Torino, Einaudi, 1979, p. XVIII.

social democratic politics posed by new social movements such as feminism and ecological movements. The 777 pages of text were supplemented by over 100 pages of notes and bibliography, and it was a truly 'encyclopaedic' study which was as informative on the larger social democratic parties such as the SPD as on 'social democracy in small countries: Austria, Sweden, Holland and Belgium', which was the title of one of its chapters. The volume was organised into three books, revealingly entitled 'Expansion', 'Consolidation' and 'Crisis'.

It is certainly true that it is 'an indispensable work of reference and reflection', as one of the reviews of the first edition stated. It has now been reissued with a new Preface, and it is interesting to note how this new Preface takes up some of the central themes of the original volume, and examines once more the significance of social democracy in the present situation, more than ten years after the appearance of the original edition. While it is difficult to summarise a book of nearly 1000 pages, the 'leitmotif' of Sassoon's text can be summed up as tracing the evolution of over one hundred years of socialism, and concluding, on the last page of the original edition, that the organised parties of social democracy 'are the only Left that is left'. The main argument of Sassoon's work was that social democracy had survived various crises, but had shifted its aims. From its original aim of overthrowing capitalism, socialism (at least in its social democratic form) had evolved to become a force for the humanising of capitalism. In Sassoon's words, 'In Western Europe, the main achievement of socialism in the last hundred years has been the civilising of capitalism' (p.767). Sassoon shows with great clarity that social democracy was in an ambiguous relationship with capitalism, on the one hand seeking to tame the market and achieve goals of social justice, yet on the other hand dependent on the success of capitalism to generate the economic resources for reform and also requiring the political tools of an interventionist state in order to achieve this end of disciplining the capitalist system. The most interesting part of his analysis comes at the end of his study, precisely in his analysis of what he calls 'the great crisis of socialism', and this is the theme taken up again in his new Preface. What was, and still is, the 'great crisis of socialism'? According to Sassoon, it has various elements. In the first place, it stems from what could be called a crisis of agency, the fact that the majority working-class which was a precondition of classical social democracy no longer exists as the majority of society in Western Europe. Hence social democracy has had, ever since its origins in the Second International, to broaden its appeal, and such a wider appeal was all the more necessary since social democracy insisted on the democratic road to socialism, in other words gaining a majority through democratic elections. As Sassoon points out, social democracy has also had to deal with the challenge of new social movements such as feminism and ecological politics, and move away from its concentration on the industrial working-class. A further challenge, and perhaps the most difficult one, lies precisely in the changing nature of capitalism, and above all in the neo-liberal turn taken by capitalism since the 1980s and in its global sweep. The globalisation of capitalism has

enabled it to escape the controls of the nation-state on which social democracy depended in the period after the Second World War. As Sassoon puts it (p. 693), 'New policies were required to cope with the 'New Times' of globalism and post-Fordism'. Sassoon has an interesting analysis of what he calls the 'neo-revisionism' of the late 1-980s, exemplified by the policies of 'The Third Way'. He sees this 'neo-revisionism' as exemplifying 'the second historical reconciliation between socialism and capitalism' (p. 692). The first one took place after 1945 and was settled on social democratic terms, while the second one 'represented a compromise on the terms set by neo-liberalism'. Sassoon argues that attempts to develop a radical alternative to this compromise ended in failure. Yet in a world in which capitalism has become more aggressive and is no longer restricted by the discipline of the nation-state, the compromise with capitalism represented by the Third Way has been one in which social democracy is far weaker. The original edition of Sassoon's great study ended with an Epilogue in which he referred to the 'fin-de-siccle turmoil reshaping the planet at momentous speed'. It is interesting to compare this Epilogue of 1996 with the new Preface of 2010, which is somewhat more pessimistic. Whereas the original Epilogue stated that the social democratic parties were the 'only Left that is left', the new Preface states that 'No one can be sure that a distinct brand of European social democracy will survive in the future except perhaps as isolated local forms in a handful of small European countries' (p. xi). So 'the only Left that is left' might in fact not survive any further- though Sassoon does not commit himself to the view that social democracy will not survive. He does point out the surprising fact that the recent crisis in the world economy and the global downturn, with the near collapse of the banking system, has not led to a revival of socialism. He suggests rather that the global downturn has 'confirmed the triumph of capitalism' (p. xix). Indeed the closing words of his new Preface only deepen the gloom, since he writes that 'the prospects for the Left are dismal. Its parties have been forced on the defensive and they have few new ideas to propose' (p. xxii). The great crisis of socialism analysed in the original edition of his book has only deepened, for the same two reasons: the decline of the working-class, and the weakening of trade unionism, on the one hand, and on the other hand the international environment of global capitalism which enables capitalism to escape any serious regulation by nation-states which have themselves become weaker agents of control. The implication seems to be that the prospects for socialism in its social democratic form in the 21st century are not very hopeful, unless it can develop new ideas and establish supra-national forms of regulation, which would do for a global age what the regulatory agencies of the nation-state achieved for an earlier age in which capitalism was more firmly based within the context of the nation-state. However, such speculations about the future of social democracy, if it has one, are not the main aim of Sassoon's study. His book is a magnificent study of the history of socialism in the period since 1889. As he makes clear in his introduction, it is not a study of socialist ideas, nor of grass-roots movements, but one which focuses on

socialist parties and the constraints they faced as they developed into mass movements and sought to achieve their aims. Those aims moved from the objective of overthrowing and replacing capitalism to one of civilising and humanising that system, and the socialist parties themselves changed their view of political agency from a predominant focus on the working-class to a broader and more heterogeneous assembly of classes, groups and social movements. Sassoon's study is absolutely indispensable for understanding the history of socialist parties and seeing their present dilemmas as rooted in a long history of their ambivalent relationship with capitalism. Capitalism is in crisis, yet social democracy is in crisis too, and the present situation of cuts in the welfare state and the events in Greece suggest that there are at the moment no clear ways out of the crisis either for the capitalist system or for social democratic parties and socialist movements.

John Schwarzmantel *Regards sur la Commune de 1871 en France: nouvelles approches et perspectives* C'est sous ce titre que s'est tenu à Narbonne, du 24 au 26 mars 2001, un colloque international, organisé par la Commission archéologique et littéraire de la ville, le Centre de recherche espaces, sociétés, culture (CRESC) de l'Université Paris 13 Nord et de l'Institut d'histoire sociale du département de l'Aude (CGT: Confédération Générale du Travail). Les séances se sont déroulées dans les magnifiques salles de l'Hôtel de Ville, ancien palais épiscopal et imposant édifice historique, au balcon duquel Emile Digeon avait proclamé la Commune, le 24 mars 1871. Car Narbonne fut une des éphémères Communes de province. Les organisateurs avaient lancé un „appel d'offres” pour obtenir des communications; il leur a fallu choisir entre les nombreuses réponses reçues, ce qui montre l'intérêt suscité encore par la Commune. Ils ont voulu privilégier, d'un côté de quelques spécialistes reconnus, de jeunes et nouveaux historiens. Néanmoins il était impossible de caser les 32 communications retenues en deux jours et demi, malgré quelques déflections. D'où, durant une partie du colloque, la tenue de deux sessions simultanées, ce qui imposait aux auditeurs des choix parfois difficiles. Inconvénient atténué par la présentation de rapports de synthèse en séance plénière. Naturellement l'aspect narbonnais du mouvement communaliste occupait une place d'honneur. La collaboration de la Commission archéologique et littéraire, fondée en 1833, qui a joué un rôle de premier plan dans la sauvegarde des monuments architecturaux de la ville et qui continue de mettre en valeur son passé, ainsi que celle de l'Institut d'histoire sociale, issu des syndicats, assuraient aux universitaires parisiens une implantation locale qui s'est traduite par des auditoires assez fournis, dépassant le cadre strictement académique. Comme l'ont relevé les deux organisateurs de Paris, Laure Godineau, dont les travaux portent essentiellement sur les anciens communards au début de la troisième République, et Marc César, auteur d'un livre sur la Commune de Narbonne, l'historiographie de 1871 avait connu un net déclin, après la floraison du premier centenaire, en 1971. Les quelques „jeunes qui avaient entrepris des recherches sur ces thèmes, dans les années 1980 et 1990 avaient eu le sentiment d'être des isolés. Néanmoins l'exploitation de nouveaux „fonds d'archives,

l'apport de chercheurs venus d'autres disciplines, la confrontation avec les travaux menés en d'autres pays ont permis une reprise et un renouvellement des travaux. D'où ce colloque, qui ne se voulait pas commémoratif mais entendait plutôt analyser la construction mémorielle. Odile Krakovitch, ancienne archiviste, a montré comment il avait fallu près d' „un siècle de silence” pour que les archives puissent être véritablement mises en valeur et exploitées. Il y eut des destructions: de quelque 40.000 dossiers de procès des communards, on est passé à 15.000 (sans doute les plus importants); envoi au pilon de nombreux documents par un ministre de la Justice des années 1920. Il y eut aussi des reconstitutions arbitraires de séries et de dossiers, ne tenant aucun compte du principe de provenance (ministère de la Guerre). Enfin les archives du bagne et de la déportation se cachent dans les fonds des colonies. Jacques Rougerie, le plus connu et le doyen des historiens de la Commune, présenta un aperçu critique de l'historiographie anglo-saxonne. Jacques Girault, auteur d'un livre sur la Commune et Bordeaux, paru en 1971, exposa pourquoi il avait renoncé à réécrire son livre, se bornant à republier son texte d'il y a 40 ans, en le complétant par une importante étude adoptant une nouvelle problématique: il y examine les événements bordelais pour eux-mêmes et non plus en fonction de Paris; ce qui l'amène à d'intéressantes considérations sur les républicains et les radicaux provinciaux. La Commune n'est pas sortie du néant et a hérité d'expériences antérieures, comme l'a relaté la deuxième session. Michèle Riot-Sarcey et J. Rougerie ont montré comment les concepts de république démocratique et sociale, de souveraineté populaire avaient évolué et s'étaient développés au fil des expériences et des pratiques sociales, aboutissant au projet de gouvernement direct des travailleurs, fondé sur les associations ouvrières au sein de la Commune. Un communalisme qui n'excluait pas une dictature provisoire de Paris avant de parvenir à l'autonomie complète des communes! Autre héritage de 1848: les „projets d'instruction populaire, étudiés par Rémi Dalisson. Le quotidien *La Marseillaise*, à la fin du second Empire, a, quant à lui, contribué à la formation d'une critique révolutionnaire et socialiste, comme l'a montré Antoine Schwarz. Deux sessions simultanées ont étudié „la dimension nationale du mouvement communaliste” par des communications relatives aux mouvements de Lyon et de Marseille, avec, pour cette dernière ville, utilisation d'archives inédites; d'autres participants se sont attachés aux réactions de certaines régions, même si elles n'ont pas connu d'insurrection ou de manifestation en faveur de Paris. Relevons, entre autres, une comparaison des volontaires qui ont marché contre les insurrections en 1848 et en 1871. Deux autres séances simultanées ont étudié „La Commune vue d'en bas”, et son „fonctionnement interne”. Nous ne les résumerons pas, vu le caractère très monographique de la plupart des interventions. Bornons-nous à mentionner celle de Claude Latta, sur la „minorité” de la Commune, et celle de Danièle Voldman sur le moratoire des loyers, mesure de circonstance ou utopie sociale. Autre double session: „Présence de l'étranger, présence d'un étranger”. Mareike König, de l'Institut historique allemand de Paris, auteure de travaux sur les Allemands dans la capitale française, a traité des

étrangers en France sous la Commune. Signalons à ce propos le numéro 35 de la revue *Migrance* (premier semestre 2010), sur la Commune et les étrangers. Sur la Commune et l'étranger, c'est, pour l'Italie, le critique littéraire Felice Cameroni qui a retenu l'attention de Filippo Benfante, tandis que Jean-Numa Ducange se penchait sur la vision qu'en faisaient les socialistes autrichiens des années 1920 et 1930. Les Allemands de 1871 à 1945 ont-ils vu dans la Commune un „symptôme du caractère national français?”, telle était la question traitée par Daniel Mollenhauer, de l'université de Munich, auteur, par ailleurs, d'un ouvrage sur les débuts de la troisième République. Une dernière double séance était consacrée d'une part aux „parcours individuels” de quelques communards: Eugène Vermersch, Charles Amouroux, Jules Amigues, le député bonapartiste qui fut aussi le défenseur et l'éditeur de Rossel; de l'autre, aux „parcours anarchistes et mémoires”, avec une communication de John Merriman sur „La Commune, le terrorisme d'Etat et leur influence sur les anarchistes à la fin du dix-neuvième siècle”, encadrée de deux autres: sur Fortuné Henry, un Méridional, membre de la Commune et père d'Émile, le terroriste anarchiste, guillotiné en 1894; sur les chansons et leur rôle dans la justification et la construction mémorielle de la Commune. Pour terminer le colloque, Xavier Verdejo, représentant de l'Institut d'histoire sociale de l'Aude, examina l'impact de la Commune sur la vie politique du Narbonnais jusqu'à la révolte des vignerons, en 1907 tandis que Remy Pech montrait combien la mémoire de la Commune avait été un „soleil trompeur” chez les socialistes narbonnais. Regard de l'histoire, regard de la mémoire, quels sont les rapports entre les deux, c'est ce dont traita, pour finir, Jean-Louis Robert. Il revenait à Robert Tombs, l'historien anglais spécialiste du dix-neuvième siècle français et de la Commune, la tâche redoutable de tirer les conclusions du colloque, ce dont il s'acquitta brillamment. On l'aura constaté à la lecture des lignes précédentes, les recherches sur la Commune sont bien vivantes et de nouveaux historiens, de trente à quarante ans, prennent le relais de leurs aînés, dont certains demeurent fort actifs. Mais l'historiographie a bien changé, depuis le centenaire de 1971. L'histoire sociale, alors très forte, a complètement disparu; plus d'études de la classe ouvrière, comme on la trouvait dans la plupart des études d'alors, plus d'analyse sociale des populations insurgées. Certes, les résultats obtenus il y a une quarantaine d'années par les historiens ne sont pas ignorés de ceux d'aujourd'hui, mais ils ne leur accordent plus la même importance et ne poursuivent plus de recherches en ces domaines. En revanche, on privilégie tout ce qui concerne les idées, la conscience, l'élaboration des concepts politiques, la construction mémorielle; on analyse de plus près les diverses nuances de l'esprit républicain et ses rapports avec un socialisme encore mal défini. La biographie aussi connaît un renouveau certain, encouragée par la publication des dictionnaires Maitron et de leur supplément, sans oublier les recueils biographiques en construction sur internet (www.charlesfourier.fr pour les fouriéristes, par exemple). On ne peut encore parler d'études prosopographiques, mais c'est peut-être dans cette direction que l'on se dirige. Avec le danger de tomber dans le

travers monographique, défaut mineur de certaines communications de Narbonne. Ce colloque ne pouvait prétendre traiter tous les aspects des mouvements de 1871; les organisateurs ont fait des choix, en fonction des réponses qu'ils avaient reçues d leur appel d'offres. D'où l'absence de certains thèmes: l'attitude des Etats à l'égard de la Commune et du gouvernement français; les refuges des communards d l'étranger; le rôle des exilés ou de certains d'entre eux dans la renaissance d'un mouvement ouvrier en France; leur retour et leur participation à la vie publique de la troisième République (sujet traité par l'une des organisatrices, Laure Godineau, dans une thèse de 2000, non publiée). Les Actes du colloque devraient paraître dans des délais raisonnables.

Marc Vuilleumier

E számunk külföldi szerzői:

AGOSTI, ALDO	a Torinói Egyetem professzora
ELORZA, ANTONIO	a madridi Complutense egyetem professzora
HOBSBAWM, ERIC	a Londoni Egyetem emeritus professzora
HUDSON, KATE	a londoni South Bank Egyetem professzora
KESSLER, MARIO	történész, Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam
KING, FRANCIS	a Norvick Egyetem tanára (Anglia)
KOLOMIJEC, VJACSESZLAV	az Orosz Tudományos Akadémia Összehasonlító Történeti Intézete (RAN ÖTI) főmunkatársa
PANACCIONE, ANDREA	a Milanói Egyetem professzora
PARSONS, STEVE	angol történész, egyetemi tanár (Dánia)
PELZ, WILLIAM A.	az Elgin Community College professzora és az Institute of Working Class History (Chicago) igazgatója
SCHWARZMANTEL, JOHN	a Leedsi Egyetem professzora
VUILLEUMIER, MARC	a Genfi Egyetem professzora

Tartalomjegyzék

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A MUNKÁSSÁG

<i>Artner Annamária</i> : A munkanélküliség és a szegénység – 2010–2012.....	5
<i>Leo Panitch, Greg Albo, Vivek Chibber</i> : Előszó	6
<i>Leo Panitch és Sam Gindin</i> : A kapitalista válságok és a jelenlegi válság	8
<i>Joseph E. Stiglitz</i> : A megszorításoknak létezik jobb alternatívája	10
Paul Krugman újra fegyverzi a keynesi szemléletet	13
A kapitalizmus megfogyatkozó népszerűsége	14
<i>Richard Seymour</i> : A megszorítások keményen érintik a politikusokat	15
Megszorítások – tüntetések, sztrájkok	17
A görög válság újabb epizódja	17
Csehország és a megszorítások következményei	17
A görög tragédiához.....	18
Új tendenciák.....	18
A „felháborodottak” nemzetközi tüntetésnapja	18
Megmozdulások Európa felén a megszorítások ellen	19

RENDAHAGYÓ ÉLETUTAK

Ehrenburg, Ilja (1891–1967) A fehér holló. Ilja Ehrenburg viszontagságos és ellentmondásos élete (<i>Hetényi Zsuzsa</i>).....	20
Ehrenburg és Buharin (<i>Hetényi Zsuzsa</i>)	24
Részletek Károlyi Mihály 1949. április 23-i párizsi jelentéséből Rajk László külügyminiszterhez (<i>Hajdu Tibor</i>)	26
Fischer, Ruth (1895–1961) II. (<i>Mario Kessler</i>)	27
García Lorca, Federico (1898–1936) (<i>Simor András</i>).....	32
Kollontáj, Alexandra (1908–1914) III. (<i>Jemnitz János</i>)	39
Mühsam, Erich (1878–1934) (<i>Illés László</i>)	44
Serge, Victor (1890–1947) III. (<i>Jemnitz János</i>).....	52

TANULMÁNYOK

<i>Artner Annamária</i> : Versenyképesség kontra bérmunka.....	58
<i>Dömény Zsuzsa</i> : Chávez tizenkét éve.....	69
<i>Kate Hudson</i> : Egy politikai hiba, aminek súlyos következményei voltak I.	76
<i>Jacques Juillard</i> : A baloldal forrásainál	80
<i>Colin Leys</i> : John Saville és a Socialist Register.....	81

<i>Steve Parsons: A dán politikai fejlődésről és a 2011. évi dán parlamenti választásról I.</i>	88
<i>William A. Pelz: A munkásosztály életviszonyai a globalizáció korszakában I.</i>	91
<i>Vijay Prashad: A nemzetközi szolidaritás agóniája</i>	94
1887–1888	
A nemzetközi szocialista mozgalom vezetőinek levelezése	101
Laura és Paul Lafargue levelei Engelshez	101
Filippo Turati levelezéséből	108
Filippo Turati Benoît Malonhoz, 1887. február 22.	108
Wilhelm Liebknecht Engelshez, 1888. december 29.	109
Bebel levelei Engelshez	110
Karl Kautsky levelezéséből	115
1913	
<i>Jemnitz János: 1913.</i>	118
Dokumentumok	122
Részletek Beatrice Webb naplójából	132
1938	
Emile Vandervelde naplójából, 1938	136
<i>Jemnitz János: Franciaország, 1938 – a második Léon Blum-kormány</i>	139
<i>Léon Blum: Blum beszéde második kormányalakításának előestéjén</i>	144
Léon Blum és más vezető francia szocialisták cikkei	146
<i>Antonio Elorza: '36 júliusa: túlságosan is közeli</i>	151
<i>Jemnitz János: A genfi kanton Svájci Szocialista Pártja</i> (Parti Socialiste de Suisse) az 1930-as években – és Leon Nicole	154
A Szocializmus cikkei 1938-ból	156
FRANCIAORSZÁG ÉS A FRANCIA MUNKÁSMOZGALOM 2010–2012	
Mit jelent az AUBRY név?	159
Az Antikapitalista Párt szövivője a 4 igazság című adásban	160
Franciaország szomorkás, rossz hangulatú ország	160
Jack Lang Mitterrandról szóló új könyvéről és a líbiai helyzetről	161
F. Hollande (PS): Én politikai csatát vívok az elnökválasztásért	162
J. L. Mélenchon, a Baloldali Párt elnökének nyilatkozata	163
Michel Rocard: Hogyan győzzük le a válságot?	163
<i>Patrick Roger (Service France): Miért veszítette el a jobboldal a Szenátust?</i>	164
Danielle Mitterrand búcsúztatása	165
N. Sarkozy és F. Hollande – és a furcsa francia köztársasági elnöki választási küzdelem	166
A nagy távollévő, Martine Aubry	167

NAGY-BRITANNIA ÉS A BRIT MUNKÁSMOZGALOM 2011–2012

A The Observer körkérdése Az LP jelenéről és múltjáról	169
<i>David Grove</i> : Mit is kezdünk az LP-vel?	170
<i>Archie Potts</i> : Megjegyzések, gondolatok a blairizmusról	171
Egyetemi sztrájkok Angliában, 2011 márciusában	173
A közszolgáltatások reformja Nagy-Britanniában	173
A közszolgálat nyugdíjaskai és a nyugdíjak	174
Levél Nagy-Britanniából a 2011. évi választás	175
A The Guardian a brit 2011. augusztusi zavargásokról	178
A 2011. november 30-i nagy sztrájk Nagy-Britanniában	179
<i>Martin Kettle</i> : Az LP újabb története úgy látszik, hogy megismétli saját történetét	181
<i>Seumas Milne</i> : Ezek a zavargások egy olyan társadalomnak a tükörképei, amely a mohóságra és a rablásra épül.	183
<i>Seumas Milne</i> : Az osztályérdek David Cameron terveiben.....	184
<i>Alex Callinicos</i> : Ed túl van az első szorítón, de így se jó.....	186
<i>Peter Wilby</i> : A leggazdagabbak elszakadása a középrétegektől.....	188
Közütatás, reformizmus és a brit munkásosztály a 21. században	189
A brit egészségügy reformja	189
<i>Mike Squires</i> : A National Health Service (NHS) – Történelem a maga folyamatában	190
Orvossztrájk árnyékában Nagy-Britanniában.....	191
<i>Dianne Kirby</i> : A birt macCarthyizmusról.....	192
<i>Polly Toynbee</i> : Balls az az ember, aki ellenállhat és megcáfolhatja a tory hazugságokat.....	192

OLASZORSZÁG – AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

<i>Vjacseszlav Kolomijec</i> : Földrengésveszélyes Olaszország: a balközép ellentámadása.....	194
<i>Pankovits József</i> : A PSIUP mint párt, és mint jelenség.....	198
A szociális Európa – elvesztett illúziók.....	201
Belenyúlnak az olasz katolikus egyház zsebébe	202
Az átalakulás történeti víziója	203
Az agyelszívás Olaszországban	203
Olaszország – a Fiat üzemek munkásai	204
Olaszország robbanás előtt	204
Az új olasz kormány és a diákok és az ellentüntetők	205
<i>Aldo Agosti</i> : Az olasz helyzetről 2011 decemberében.....	205

AZ „AFRIKAI TAVASZ” (2011)

<i>Perry Anderson</i> : Az arab világ megrázkódtatásairól.....	206
<i>Eric Hobsbawm</i> : „2011 engem 1848-ra emlékeztet”	211
A demokratikus „tavasz” szavazásokkal és ágyúkkal.....	213
Az észak-afrikai „tavasz” és az angol baloldal	214

HÁTTÉR

<i>Artner Annamária: „Anti-Davos”</i>	215
Antikapalista tiltakozások	217
A dán politika: választani vagy nem választani?	218
Észtországi politikai helyzet. Vihar utáni csend	219
Ír bajok	220
Írország új kormánya	221
Spanyolország és az euro-krízis.	
Óriási teher Zapatero számára, amit el kell viselnie	221
Politikai harcok Spanyolországban. A „harmadik út” bukása	222
Politikai harcok Oroszországban. Ami a karneváli tükör mögött van	224
<i>David Morgan: Sztrájkok, gyár és térfoglalások és tiltakozások</i>	225
Szegénység az USA-ban	226
Az egészségügy az USA-ban. Egy nem nagyon öröndetes születésnap	227
<i>Moritz Honert: Szegénység és munkanélküliség az USA-ban</i>	228
Argentína elnöke, Cristina Fernández nagy lépést tett előre, hogymásodszor is Argentína elnöke legyen	229
Bolívia Evo Moralese	229
Egy sokat ígérő kezdet – Brazília kormányzása	230
Peru új elnöke. Ígérek és figyelmeztető jelek	231
A lulizmus szemben a chávizmussal	232
Éhség Afrikában	234
Kína: A proletár óriás megtört reményei	234
A dolgozó India szegény és megosztott	235
India eltűnő kommunistái	236
Segélykiáltás Nyugat-Bengáliából	237
Peer Steinbrück és a német szociáldemokrácia politikai kínálata	238

DOKUMENTUMOK

<i>Hajdu Tibor: Willi Münzenberg és Károlyi Mihály</i>	242
<i>Tony Benn: „Ami az igazán fontos Tony Blair körül, az az, hogy egy új politikai pártot létesített, az Új Labour-t (Új Munkáspártot)”</i>	247
<i>Tony Benn: Egy antidózis a szocialista kétségbeesés ellen</i>	248
2011. december 23-i interjú Eric J. Hobsbawm-al a világ új jelenségeiről	250
John Schwarzmantel Ed Milibanról, az LP vezéréről 2011 júniusában	251
John Schwarzmantel a 2011. november 30-i tüntetésről	252

**A NEMZETKÖZI MUNKÁS ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ
TÖRTÉNETÉBŐL**

I. Die Neue Zeit, 1913.	253
<i>Hriszto Kabakcsiev: A hercegek szövetsége, vagy balkáni köztársaság?</i>	254
<i>Karl Kautsky: A háború és az Internacionálé</i>	256
<i>Theodor (Fjodor) Rotstein: Anglia és a Balkán-válság</i>	256
<i>Solomon Grumbach: Az „imperialista szocializmus”</i>	257

<i>Charles Rappoport: A szakszervezetek Le Havre-i kongresszusa</i>	257
<i>La Révolution prolétarienne</i>	259
<i>Maurice Chambelland: A szindikalizmus újrászületése</i>	259
<i>The New Statesman and Nation</i>	260
1936. június 13.....	260
<i>G. D. H. Cole: Mit is szölnünk Angliáról</i>	260
ÉLETUTAK	
Herr, Lucien (1864–1926).....	262
Leuthner, Karl (1869–1944).....	266
Louzon, Robert (1882–1876).....	268
Sembat, Marcel, Etienne (1862–1922).....	270
A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÍRÓI	
Challinor, Ray (1929–2011).....	275
<i>Aldo Agosti: A Spartacus-tól a Vörös Bécsig – Enzo Collotti írásai az európai baloldallról</i>	276
Fejtő Ferenc (1909–2008) IV.....	289
Georges Haupt II.....	293
Manacorda, Gastone (1916–2001).....	298
Thompson, Dorothy (1923–2011).....	301
ELHUNYTA	
Daffern, Eileen (1914–2012).....	302
Dare, Eddie (1919–2010).....	302
Fyrth, James (Jim) (1918–2010).....	303
Gould, Philip (1950–2011).....	304
Harman, Chris (1942–2009).....	305
Jungclass, Helene (1917–2009).....	308
Magri, Lucio (1932–2011).....	309
Micu, Andrei (1912–2011).....	311
Riordan, Jim (1936–2012).....	313
Semprún műsor a Kossuth rádióban (2011. június 9-én).....	314
KÖNYVISMERTETÉSEK	
<i>Allen, Joan: Joseph Cowen and Popular Radicalism on Tyneside 1829–1900</i> ...	315
<i>Barlow, Keith: The Right vs Rights</i>	317
<i>Bartha Eszter: Merlin és a varázslóinas: Egy életrajz értelmezéséhez</i>	318
<i>Blair, Marie Claude: Solidarité, histoire d'un idée</i>	324
<i>Bott, François: La traversée des jours</i>	325
<i>Callaghan, John: The Labour Party and Foreign Policy</i>	326
<i>Collini, Stefan: Talking about the Revolution. How to Change the World</i>	327
<i>Dray, Philip: The Epic Story of Labour in America</i>	330
<i>Judt, Tony: Farewell to the Land. A Treatise on our Present Discontents</i>	332

<i>Maffesoli, Michel</i> : Transformation de la politica	334
<i>Narihiko, Ito</i> : Is he National Question an Aporia for Humanity? How to read Rosa Luxemburg's „The national Question and Autonomy” ...	335
<i>Palacios, Héctor Araldo</i> : Historia del movimiento obrero argentino (1983–2001) Tomo V. La 2da „década infame”.....	336
<i>Rémond, René</i> : Les Droites aujourd'hui	342
<i>Robb, Peter</i> : Naples, a history.	343
<i>Sassoon, Donald</i> : One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century.	344
<i>Schwarzmantel, John</i> : Democracy and Political Violence	347
<i>Service, Robert</i> : Compagni. Storia globale del comunismo nell XX secolo.	347
Syndicalism and Radical Unionism.....	350

BESZÁMOLÓK

A 2011. évi linzi konferenciáról (2011. szeptember 29–október 1.).....	353
Nemzetközi konferencia a bázisdemokrácia kérdéseiről.....	354
Ideológiák a 20. században	355
Konferencia a Párizsi Kommün történetéről.....	356
Megemlékezés John Saville-ről	360
Az IISG (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis) az amszterdami Társadalomtörténeti Intézet 75. születésnapjára rendezett konferenciájáról, 2010. szeptember 1–4.	361
Nemzetközi konferencia a szélsőjobbboldaliságról az 1920–30-as években, 2010. szeptember 4.....	362
Emlékülés Genovában Lorenzo Parodiról (Genova, 2011. szeptember 18.)	363
A 2011. október 5–6-i moszkvai Luxemburg konferenciáról	364
<i>Francis King</i> : A kommunizmus reformja konferencia Nagy-Britanniában.	365
Megemlékezések Georges Hauptról	365

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

The 47 th Linz Conference of labour history (29 th of September – 1 st of October 2011).....	366
<i>Aldo Agosti</i> : Da Spartaco alla Vienna Rossa.....	367
<i>Donald Sassoon</i> : One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century.....	374

E SZÁMUNK KÜLFÖLDI SZERZŐI:	381

Contents

THE ECONOMIC CRISIS AND THE WORKERS

<i>Annamária Artner: Unemployment and poverty – 2010–2012</i>	5
<i>Leo Panitch, Greg Albo, Vivek Chibber: Forward.</i>	6
<i>Leo Panitch and Sam Gindin: The capitalist crises and the recent crisis.</i>	8
<i>Joseph E. Stiglitz: There is a better alternative than austerity</i>	10
<i>Paul Krugman rearms the Keynesian view</i>	13
<i>The falling popularity of capitalism</i>	14
<i>Richard Seymour: Austerities strike politicians hard.</i>	15
<i>Austerities – demonstrations and strikes</i>	17
<i>Another episode of the Greek crisis</i>	17
<i>The Czech Republic and the results of austerities</i>	17
<i>To the Greek Tragedy</i>	18
<i>New tendencies.</i>	18
<i>The international demonstration day of the „disgusted”</i>	18
<i>Half of Europe steps against austerities</i>	19

EXTRAORDINARY LIVES

<i>Ehrenburg, Ilya (1891–1967) The white raven. The chequered and contradictory life of Ilya Ehrenburg (Zsuzsa Hetényi)</i>	20
<i>Ehrenburg and Bukharin (Zsuzsa Hetényi)</i>	24
<i>Fragments of the report of Mihály Károlyi to foreign minister László Rajk, 23th of April, 1949. Paris (Tibor Hajdu)</i>	26
<i>Fischer, Ruth (1895–1961) II. (Mario Kessler)</i>	27
<i>García Lorca, Federico (1898–1936) (András Simor)</i>	32
<i>Kollontai, Alexandra (1908–1914) III. (János Jemnitz)</i>	39
<i>Emigration into the midst of the labour movement</i>	39
<i>Mühsam, Erich (1878–1934) (László Illés)</i>	44
<i>Serge, Victor (1890–1947) III. (János Jemnitz)</i>	52

STUDIES

<i>Annamária Artner: Competitiveness vs. wage labour</i>	58
<i>Zsuzsa Dömény: Twelve years of Chavez</i>	69
<i>Kate Hudson: A political mistake with huge results I.</i>	76
<i>Jacques Juillard: At the origins of the Left</i>	80
<i>Colin Leys: John Saville and the Socialist Register</i>	81
<i>Steve Parsons: On the Danish political developments and the 2011 Danish parliamentary elections I.</i>	88

<i>William A. Pelz: The living conditions of the working class in the age of globalization I.</i>	91
<i>Vijay Prashad: The agony of international solidarity</i>	94
1887–1888	
Correspondence of the leaders of the international Socialist movement	101
Letters of Laura and Paul Lafargue to Engels	101
From the letters of Filippo Turati	108
Filippo Turati to Benoît Malon, 22th of February, 1887	108
Wilhelm Liebknecht to Engels, 29th of December, 1888.	109
Letters of Bebel to Engels	110
From the letters of Karl Kautsky	115
1913	
<i>János Jemnitz: 1913</i>	118
Documents	122
From the diary of Beatrice Webb	132
1938	
From the diary of Emile Vandervelde, 1938	136
<i>János Jemnitz: France, 1938 – the second government of Léon Blum</i>	139
<i>Léon Blum: Blum's speech in the eve of the formation of his second government.</i>	144
Articles of Léon Blum and other French Socialist leaders	146
<i>Antonio Elorza: The July of '36: too close</i>	151
<i>János Jemnitz: The Swiss Socialist Party of the Geneva Canton (Parti Socialiste de Suisse) in the 1930's – and Leon Nicole.</i>	154
Articles of Szocializmus from 1938	156
FRANCE AND THE FRENCH LABOUR MOVEMENT, 2010–2012	
What does the name AUBRY mean?	159
The spokesman of the Anticapitalist Party in the „Four Truths”	160
France is a dumpish, depressed country	160
About the new book of Jack Lang on Mitterrand and the Libyan situation	161
<i>F. Hollande (PS): I am fighting a political struggle for the presidential election</i>	162
Statement of J. L. Mélenchon, President of the Left Party	163
<i>Michel Rocard: How to win over the crisis?</i>	163
<i>Patrick Roger (Service France): Why the Right has left the Senate?</i>	164
Farewell to Danielle Mitterrand.	165
N. Sarkozy and F. Hollande – and the strange struggle for presidency	166
Martine Aubry, the great absent	167

GREAT BRITAIN AND THE BRITISH LABOUR MOVEMENT, 2011–2012

All-round inquiry of the The Observer about the past and present of the LP	169
<i>David Grove</i> : What is to be done with the LP?	170
<i>Archie Potts</i> : Notes and opinions about Blairism	171
University strikes in England, March 2011	173
The reform of public utilities in Great Britain	173
Pensioners of the public sector and the pensions	174
A letter from Great Britain about the 2011 elections	175
The Guardian about the riots of August, 2011	178
The great strike in Great Britain, 30th of November, 2011	179
<i>Martin Kettle</i> : The recent history of the LP seems to repeat itself.....	181
<i>Seumas Milne</i> : These riots are mirroring a society that is built on rapacity and robbery	183
<i>Seumas Milne</i> : The class interests in David Cameron's plans	184
<i>Alex Callinicos</i> : Ed is over the first round but still not good enough	186
<i>Peter Wilby</i> : The break-away of the Richest from the middle classes.....	188
Public esucation, reformism and the British labour class in the 21 st century.	189
The reform of the British healthcare system	189
<i>Mike Squires</i> : The National Health Service (NHS) – History in its own movement	190
Inn the shadow of the doctor's strike in Great Britain	191
<i>Dianne Kirby</i> : A British McCarthyism	192
<i>Polly Toynbee</i> : Balls, the man who could resist and confute Tory lies	192

ITALY – THE ITALIAN LABOUR MOVEMENT

<i>Vjatcheslav Kolomijets</i> : Seismological danger in Italy – the counter-attack of the Middle Left	194
<i>József Pankovits</i> : A PSIUP as party and as phenomenon	198
Social Europe – lost illusions	201
Searching in the pockets of the Italian Catholic Church	202
The historical vision of transformation	203
Brain-stealing in Italy	203
Italy – the Fiat workers.....	204
Italy before explosion	204
The new Italian government, the students and the counter-protesters	205
<i>Aldo Agosti</i> : About the situation in Italy in December, 2011	205

THE „AFRICAN SPRING” (2011)

<i>Perry Anderson</i> : About the convulsions of the Arab World	206
<i>Eric Hobsbawm</i> : „2011 reminds me to1848”	211
The democratic „spring” with ballots and bullets	213
The North African „spring” and the British Left.....	214

BACKGROUND

<i>Annamária Artner: „Anti-Davos”</i>	215
Anticapitalist protests	217
Danish politics: to vote or not to vote?	218
Political situation in Estonia. Silence after the storm	219
Irish problems	220
The new government of Ireland	221
Spain and the Euro-crisis. A heavy burden for Zapatero that he must to bear... ..	221
Political struggles in Spain. The collapse of the „Third Way”	222
Political struggles in Russia. What is behind the carnival mirrors	224
David Morgan: Strikes, occupations of factories and squares and protests	225
Poverty in the USA	226
Healthcare in the USA. A not very pleasant birthday	227
<i>Moritz Honert: Poverty and unemployment in the USA</i>	228
Cristina Fernández, the president of Argentina made a huge step towards her next presidency	229
Evo Morales of Bolivia.	229
A promising beginning – the governing of Brazil	230
The new president of Peru. Promises and alarming signs	231
Lulism vs. Chavism.....	232
Hunger in Africa	234
China: Broken expectations of the proletarian giant.....	234
The workers of India are poor and divided	235
The disappearing communists of India	236
Cry for help from West Bengal	237
Peer Steinbrück and the political offers of the German social democracy	238

DOCUMENTS

<i>Tibor Hajdu: Willi Münzenberg and Mihály Károlyi</i>	242
<i>Tony Benn: „What is really important in Tony Benn that he created a new political party, the New Labour”</i>	247
<i>Tony Benn: An antidote for socialist despair</i>	248
Interview with Eric J. Hobsbawm about new events of the world, 23 rd of December, 2011.....	250
John Schwarzmantel about Ed Miliband, the leader of the LP, June 2011	251
John Schwarzmantel about the demonstration in the 30th of November, 2011 ..	252

FROM THE HISTORY OF LABOUR AND SOCIALIST PRESS

Die Neue Zeit, 1913.	253
<i>Hristo Kabakchiev: An alliance of princes or a Balkan republic?</i>	254
<i>Karl Kautsky: The war and the International</i>	256
<i>Theodor (Fyodor) Rotstein: England and the Balkan-crisis</i>	256
<i>Solomon Grumbach: The „imperialist socialism”</i>	257

<i>Charles Rappoport: The Congress of Trade Unions in Le Havre</i>	257
<i>La Révolution prolétarienne</i>	259
<i>Maurice Chambelland: The rebirth of syndicalism</i>	259
<i>The New Statesman and Nation</i>	260
<i>13th of June, 1936</i>	260
<i>G. D. H. Cole: What we say about England?</i>	260

LIVES, BIOGRAPHIES

<i>Herr, Lucien (1864–1926)</i>	262
<i>Leuthner, Karl (1869–1944)</i>	266
<i>Louzon, Robert (1882–1876)</i>	268
<i>Sembat, Marcel, Etienne (1862–1922)</i>	270

HISTORIANS OF THE LABOUR MOVEMENT

<i>Challinor, Ray (1929–2011)</i>	275
<i>Aldo Agosti: From the Spartacus to the Red Wien – writings of Enzo Collotti about the European left</i>	276
<i>Ferenc Fejtő (1909–2008) IV</i>	289
<i>Georges Haupt II</i>	293
<i>Manacorda, Gastone (1916–2001)</i>	298
<i>Thompson, Dorothy (1923–2011)</i>	301

DECEASED PERSONALITIES

<i>Daffern, Eileen (1914–2012)</i>	302
<i>Dare, Eddie (1919–2010)</i>	302
<i>Fyrth, James (Jim) (1918–2010)</i>	303
<i>Gould, Philip (1950–2011)</i>	304
<i>Harman, Chris (1942–2009)</i>	305
<i>Jungclass, Helene (1917–2009)</i>	308
<i>Magri, Lucio (1932–2011)</i>	309
<i>Micu, Andrei (1912–2011)</i>	311
<i>Riordan, Jim (1936–2012)</i>	313
<i>About Semprún in the Hungarian Public Radio (9th of June, 2011)</i>	314

BOOK REVIEWS

<i>Allen, Joan: Joseph Cowen and Popular Radicalism on Tyneside 1829–1900</i> ...	315
<i>Barlow, Keith: The Right vs Rights</i>	317
<i>Isaacson, Walter: Steve Jobs</i>	318
<i>Blair, Marie Claude: Solidarité, histoire d'un idée</i>	324
<i>Bott, François: La traversée des jours</i>	325
<i>Callaghan, John: The Labour Party and Foreign Policy</i>	326
<i>Collini, Stefan: Talking about the Revolution. How to Change the World</i>	327
<i>Dray, Philip: The Epic Story of Labour in America</i>	330
<i>Judt, Tony: Farest the Land. A Treatise on our Present Discontents</i>	332

<i>Maffesoli, Michel</i> : Transformation de la politica	334
How to read Rosa Luxemburg's „The national Question and Autonomy”	335
<i>Palacios, Héctor Araldo</i> : Historia del movimiento obrero argentino (1983–2001) Tomo V. La 2da „década infame”	336
<i>Rémond, René</i> : Les Droites aujourd'hui	342
<i>Robb, Peter</i> : Naples, a history.....	343
<i>Sassoon, Donald</i> : One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century.....	344
<i>Schwarzmantel, John</i> : Democracy and Political Violence	347
<i>Service, Robert</i> : Compagni. Storia globale del comunismo nell XX secolo.....	347
Syndicalism and Radical Unionism	350

REPORTS

About the 2011 Linz Conference (29 th of September – 1 st of October 2011)	353
International conference on base-democracy	354
Ideologies in the 20 th century	355
Conference about the history of the Commune of Paris	356
Commemoration of John Saville	360
Conference on the 75 th anniversary of the foundation of the IISG	361
International conference on right extremism of the 1920's and 1930's	362
Commemoration of Lorenzo Parodiról (Genova, 18 th of September, 2011).....	363
Rosa Luxemburg conference in Moscow, 5-6, October, 2011	364
<i>Francis King</i> : Conference on the reform of communism in Great Britain	365
Commemoration of Georges Haupt.....	365

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

The 47 th Linz Conference of labour history, 2011	366
<i>Aldo Agosti</i> : Da Spartaco alla Vienna Rossa.....	367
<i>Donald Sassoon</i> : One Hundred Years of Socialism. The West European Left.....	374

OUR FOREIGN AUTHORS 381